BJÖRNSTÅHLS

RESA.

II - III.

RESA
TIL
Frankrike, Italien, Sweitz, Tyskland, Holland, Ångland, Turkiet, och Grekeland:

Beskrifven af och efter

JAC. JON. BJÖRNSTÅHL,

Österl. och Grek. Språkens Professor i Lund, Ledamot af Kongl. Vet. Sällsk. i Upsala och Kongl. Antiquitets Societ. i London, samt Correspond. af Kongl. Vitterh. Acad. i Paris, m. m.

Efter Des Död utgifven

AF

CARL CHRISTOF. GJÖRWELL
Kongl. Bibliothecarie.

ANDRA DELEN.

STOCKHOLM,
Trykt hos AND. JAC. NORDSTRÖM, 1780.

FÖRTEKNING

På de HÖGE Perſoner och RESPECTIVE Medborgare, hvilka antecknat ſig, ſom *Prenumeranter*, på framledne Herr Profeſſor J. J. BJÖRNSTÅHLS *Tålſåriga* Utländſka Reſa, til Förlag: dels af Reſans utgifvande, dels af Minnes-vårdar öfver Författaren.

Hans Regerande Kongl. Maj:t

GUSTAF III.

Hennes Kongl. Maj:t

LOUISA ULRICA

ENKE-DROTNING AF SVERIGE.

Hennes Kongl. Höghet

HEDVIG ELISABET CHARLOTTA

HERTIGINNA AF SÖDERMANLAND.

ACA-

Academien (*Kongl. Vetensk.*) i Stockholm
Adelborg (*Joh. Aron*) Lagman
Adelcrants (Bar. *Carl Fredric*) Öfver-Intend. o. Com. af Kgl. Nordst. Orden
Adlerberg (*Jöran*) Stats-Commiss. o. Rid. af Kgl. Nordst. Orden
Adlerwald (*Carl*) Bergs-Råd
Afzelius (*Adam*) Mag. Docens i Upsala
Agardt (*Hans P.*) Hof-Råd
Alnoor (*Joh.*) Fabriqueur
Alström (Doct. *Carl Joh.*) Prost i Köping
Alströmer (Bar. *Clas*) Cancellie-Råd o. Com. af Kgl. Wasa-Orden, på 2 Exempl.
— (Bar. *Patrick*) Commerce-Råd o. Rid. af Kgl. Wasa-Orden på 2 Exemplar
Aminoff (*Carl Maur.*) Öfverste, o. Com. af Kgl. Svårds Orden
Ankarswärd (*Mich.*) Öfverste-Lieut. vid Arm. Flotta o. Rid. af Kgl. Svårds-Ord.
Arnell (*Carl*) Capit. vid Artil. o. R. af Kgl. S. Ord.
— (*Pehr*) Assessor i Kgl. Göta Hof Rätt
Arosien (*Gust.*) Kgl. Hof Pr.
Atkinson (*Joh.*) i Danzig.

Bauman (*Hans*) Assessor.
Benedictius (*Magn.*) Tracteur
Bergius (*Bengt*) Banco-Com.
— (*Er. Gustaf*) Auditeur vid Dal-Regem.
Bergsten (*Jac.*) Handelsm. i Stockholm
Berlin (*Magn.*) Kgl. Hof-Pråd. o. Stads Com. i Umeå.
Berndtson (*Bernh.*) Bergs-Hauptman
Bethun (*Paul Joh.*) Major vid Kgl. Artil. o. R. af Kgl. Svårds Orden
Bierkén (*Joh. af*) Canc-Råd o. Rid. af Kgl. Nordst. Ord.
Bjurling (*Thom. Gust.*) Adv. Fisc. i Kgl. Bergs-Collegio
Blomberg (*Carl Pet.*) Kgl. Sv. Legat. Pråd. i Constantinop.
— (*Joh.*) Lands-Cammer. i Wennersborg på 2 Ex.
Boding (*Gabr.*) Ingenieur.
Brander (*O.*) Rådm. i Köping
Bruce (*And. de*) Landshöfd. i Tawastehus o. Rid. af Kgl. Svårds Orden
Brunbeck (*Joh.*) Rådman i Norrköping
Bäck (*Abrah.*) Kgl. Archiater, Præses i Coll. Med. o. Rid. af Kgl. Nordst. Ord.

Carpelan (*Carl Nic.*) Capit. o. Rid. af Kgl. Sv. Ord.
Christiernin (*Joh. D.*) Hof-Camer. o. R af Kgl. W. Ord.
— (*Joh. Haralds.*) Bokhållare i Järn-Contoiret
Crælius (*And.*) Lands-Secreterare i Upsala.

Dalgren (*Abrah.*) Handelsman i Stockholm
Depken (*Christof.*) Secreterare
Duwall (Bar. *Joh. Diedr.*) Gen. Lieut. Förste Stallmäst. hos H. K. H. Hertiginnan, Com. af K. Wasa Ord. m. St. K. o. Rid. af K. Sv. Ord.

Edeom

EDBOM (*And.*) Land-Råntm. i Cuopio
EDMAN (*Ad. Sam.*) Bruks-Patr.
EHRENCRONA (Bar. *Er. Phil.*) Hof-Stallm. hos H. K. M. Enke-Drotningen
EHRLING (*Jon.*) Commin. vid Mariæ Magdal. Förſamling i Stockholm
EKESPARRE ( ) Capitain. i Kejſ. Ryſk Tjenſt.
EKMAN (*Carl Guſt.*) Kongl. Råntmåſtare
ELG (*Wilh.*) Apotekare i Helſingfors
ENGELHARDT (*Ernſt Ludv. v.*) Major o. R. af K. S. O.
ERNST (*J. A.*) Com. Råd.

FALKENBERG (Bar. *Gabr.*) Landshöfd. Com. af K. W. O. m. St. K. o. R. af Kgl. N. O.
FALKER (*Carl*) Hof-Marſkalk
FERBER (*Joh. Jac.*) Hiſt. Nat. o. Phyſ. Profeſſor i Mitau
FLEETWOOD (Bar. *Guſt. Ulr.*) Major vid Ameens Flotta
FLINTENBERG (*Joh. Dav.*) Studerande
FLOOR (*Joh. And.*) Banco-Bokhållare
FORSELLES (*Jac. af*) Major
FORTELIUS (*Gabr.*) Kyrkoh. i Sagu i Finland
FRANC (*Joh Carl*) Kgl. Secret.
FRIETZCKY (*Clas*) Directeur
FRUNCK (*Chriſt.*) Kgl. Hof-Pråd. o. Proſt i Tillinge i Upland

GARDIE (Hans Excel. Gr. *Pont. de la*) Gen. Lieut. och Com. af Kgl. Sv. Ord.
GEDDA (*Ge.*) Kgl. Poſt Commiſſarie i Abborfors
GEER (Bar. *Carl de*) Kammarh.
GERTTEN (*Carl Maur. v.*) Öfverſte Lieut. vid Enke-Drot. Lif-Reg. o. Rid. af K. S. O.
GNOSPELIUS (*Carl Fr.*) Handelsman i Stockholm
GRAWALLIUS (*Pet.*) Commin. i Jacobi Förſaml. i Stockh.
GREWESMÖHLEN (*Joh. Aug.*) Hofrätts-Råd o. Rid. af K. Nordſt. Orden
GRILL (*Joh. Abr. Abrahamsſ.*) Bruks-Patron
GRIPENSTRÅLE (*Jac.*) Lagman
GROSKURD (*Juſt. Ernſt*) Secret.
GÖTHE (*Joh. Ad.*) Slotts-Stenh.

HAAN (*Theod. Fr. de*) Groſsh. i Antwerpen
HAGSTRÖM (*And. Joh.*) Ledamot af Chirurg. Soc.
HASSEL (*Carl Henr.*) Groſsh. i Stockholm
HAUPT (*Ge.*) Hof-Schatulmakare
HEBBE (*Chr.*) Groſsh. i Stockh.
HEDBERG (*Dan.*) Bruks-Patron
— Junior (*Thom.*) Groſsh. i Stockholm
HELIN (*Jac. Peterſ.*) Spegel Fabriqueur
HILDEBRAND (Fröken *Agneta Sophia*)
— (*Dav. Gotth.*)
HOLLSTRÖM (*Hans Henr.*) Kgl. Exped. Secreterare
HÅRLEMAN (*Carl*) Capitaine

IGNATIUS (*Carl Fredr.*) Häradshöfdinge

KEBON

Kebon (*Joh.*) Cancellist i Canc. Collegio
Kellin (*Gust.*) K. Hof-Präd.
Klöwing (*Adam*) Bruks-Insp.
Knorring (Bar. *Ge. Is.*) Capitaine o. Rid. af Kgl. Sv. O.
Knös (*Olof A.*) Secreterare
Koch (*Joh. Henr.*) Banco-Commissarie
Kraak (*Joh.*) Prof. Artis Obstetr. i Stockholm
Kraftman (*Joh.*) Prof. o. Rid. af Kgl. W. Ord.
Kämpe (*Carl L.*) Secret. vid Kgl. Biblioteket
König (*Jac. Leonh.*) Öfverste o. Rid. af Kgl. Sv. O.

Langenberg (*Elias v.*) Inspect. v. Skepsbron i Stockh.
Lexell (*And. Joh.*) Mathes. Prof i Åbo, vist. i Petersb.
Lindberg (Fru *Johanna*)
Lindblom (*Nils*) Prof. vid Kgl. Artilleriet
Lindecrona (*Er. Gust.*) Lagman
Londicer (*Ge. Wilh.*) Boktryckare i Wasa
Lous (C.C.) Prof. o. Navig. Directeur i Köpenh.
Lucas (*J. M.*) Kamererare
Lüdeke (D. *Christof. Wilh.*) Past. Prim. vid Tyska Församl. i Stockholm
Lundahl (*Lars*) Bokhål. vid Gen. Land-Tulls-Contoiret
Lundberg (*Carl Fr.*) Bryggare i Stockholm

Malm (*Jon*) Grosshandlare i Götheborg

Manderström (Baron *Christ.*) Hof-Marskalk o. Com. af Kgl. Nordst. Ord.
— (Bar. *Fr. Ulr.*) Tygmäst. v. K. Artil. o. R. af K. Sv. Ord.
Medling (*Joh.*) Grossh. i Stockholm
Melberg (*Pet.*) Hofslag. i Stockholm
Meurman (*Gust.*) Major o. Rid. af Kgl. Sv. Ord.
Mobach (*Carl Gust.*) Hof-Kamererare
Möller (*Joh. Ge. Pet.*) Prof. Hist. i Greifswald
Müller (*Carl Corn.*) Grossh. i Gefle

Norbin (*Sam.*) Apotekare i Sundswall

Odhelius (*Joh. Lor.*) Assess. i Kgl. Coll. Med.
Oxenstierna (Bar. *Carl*) Öf. Hof-Stallmäst. hos H. K. M. Drotningen o. Com. af Kgl. Wasa Ord.

Palmblad (   ) Kyrkoh. i Tingstad i Östergöthl.
Palmgren (*Gabr.*) Kgl. Secreterare
Palmstedt (*Er.*) Stads-Architect i Stockholm
Petrejus (Doct. *Joel Jac.*) Kyrkoherde v. Finska Församl. i Stockholm
Posse Grefve *Knut Knutson*)

Qwekfelt (*Sam. Gust.*) Assessor

Rabbe (*Sam. af*) Stats-Commissarie

Rappe (*Joh. Gust.*) Major o. Rid. af Kgl. Sv. Ord.

Rehn (*Olof*) Secreterare

Ridderstolpe (Bar. *Fredr.*) Öfver-Kammarherre hos H. K. M. o. Com. af K. N. O.

Risberg (*Gust.*) Bat. Prád. vid Kgl. Lif-Gardet

Rosenhane (Bar. *Fredr. Bengt*) Kammarherre

— (Bar *Shering*) Kongl. Secreterare

Rothstein (*Jon. Raph.*) Commin. vid Ad. Fredr. Förfaml. i Stockholm

Sauer (*Isac*) Krigs-Cassеur

Schenström (*Joh. Magn.*) Bruks Patron, på 2 Ex.

Schinkel (*David*) Grossh. i Stockholm

Schinmeier (Doct. *Joh. Ad.*) Superintendent i Riks-Staden Lübeck

Schultzenheim (*Dav. v.*) Professor

Schwartz (*Wilh.*) Handelsman i Stockholm

Silfwerstolpe (*Fredr.*) Banco-Commissarie

Simmingschöld (*Joh.*) Lagman och de Kgl. Ordens Historiograph

Skröderstierna (Fru *Agneta Cecilia*) Bergs-Rådinna

Sotberg (*Eric af*) Cancel. Råd o. R. af K. Nordst. Ord.

Sparre (Bar. *Adolf*) Ryttmästare

Sparre (Bar. *Fredr.*) Hof-Canceller o. Com. af Kgl. Nordst. Orden

Staaf (*Pehr*) Bergmästare

Stenman (*Nils*) Hof-Rätts-Råd uti Kgl. Svea Hof-Rätt

Steinhausen (*Gust.*) Bruks-Patron

Stenström (*Dan.*) Handelsm. i Landscrona, 2 Ex.

Stierncrona (*Lars Gabr.*) Öfverste-Lieut. vid Armeens Flotta o. Rid. af K. S. O.

Stiernefelt (*Carl*) Cap. vid Tawasteh. Reg.

Strandberg (*Olof*) Prost i Torshälla

Strandell (*Carl*) Kamererare

Ström (*Pet.*) Handelsman i Stockholm

Swan (*And.*) Apotekare i Tawastehus

— (*Olof*) Orgbyggare

Swartz (*Carl Gottl.*) Cancellist i Kgl. Cancel. Colleg.

Swedman (*Joh. Er.*) Grosshandlare i Stockholm.

Thunberg (*Pet.*) Handelsman i Stockholm

Tottie (*And.*) Grosshandlare i Stockholm

Trapp (*Christ.*) Handelsman i Stockholm

Ugglas (*Sam. af*) Kongl Secreterare

Ulfsparre (Bar. *Gust.*) Ryttmästare

Waerling

Waerling (*Joh. Pet.*) Kållarmåstare i Stockholm
Wallin (*Carl*) Kyrkoherde i Öster-Hanninge
Wedman (*Joh.*) Handels-Bokhållare
Weilandt (*Joh. Henr.*) Handels-Bokhållare
Wennberg (*Er. Sam.*) Banco-Commissarie
Westén (*Aron*) Prost i Ramsberg i Westmanland
Wetterling (*Dan.*) Lieut.
Wikström (*Jon.*) Adjutant vid K. Lif-Drag. Reg.
Wimmerstedt (*And. Carl*) Casseur v. Arméens P. Cassa
Witting (*Fr. L.*) Commin. vid Claræ Församling i Stockholm
Wrangel (Fru *Margareta Eleonora*) Generalska, född Grefvinna Liljenstedt

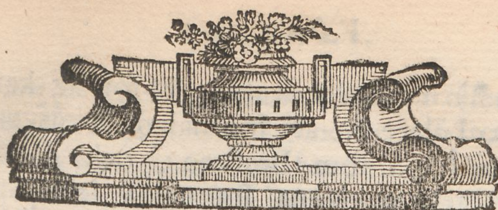
Zenius (*Joh.*) Bergs-Direct.

Åkerblad (*Joh.*) Spegel-Fabriqueur i Stockholm
Åkerhielm (Bar. *Fr.*) Öfv. Lieut. o. R. af Kgl. Sv. O.

Örnsköld (Baron *Mart. Ludv.*) Öfv. Lieut. o. Rid. af K. Svärds-Orden.

FÖRE-

FÖRETAL.

Härmedelst öfverlämnas nu til det Högtärade SVENSKA ALMÅNNA *Andre* *) Delen af framl. Hr Professor BJÖRNSTÅHLS *Resa*. I Företalet til Förste Delen är tilräckeligen handlat om denna Resas Anledning, Vidsträkthet och Slut. Här får man blott tillägga, det, som sedan blifvit upgifvit och tilgjort, rörande denna Resa.

Verkets Fortsätning går, som för ögonen synes, oafbrutet, och blifver den Tredje Delen äfven snart fulständig ifrån trycket utgifven **). Kongl. Svenske Legations-Prädikanten i Constantinopel, Herr BLOMBERG, hemsänder emedlertid til Utgifvaren, hvarje Månad, tvånne Häften i Handskrift utur Sal. Herr Björnståhls Rese-Journal til de följande De-

*) *Förste* Delen utkom icke långesedan, och var Företalet til densamma daterat d. 1 Mart. 1780.

**) Sådant sker ofelbart til Michaelis 1780.

Delarne *) af denna Resa. I förväg kan jag försäkra Läsaren, at Journalen är äfven så rik på *Saker*, som Brefven; och då Sammandraget utur denna Journalen icke upspådes med mångordiga Betraktelser, vidlöftiga Höfligheter mot Vederbörande hema och borta, så kan ock Upmärksamheten i långden icke minskas, hvad den icke ökes, ehuru gerna, ja visserligen häldre man önskat, at se Anteckningarne med en Björnståhls Utförlighet, enligt des store Kunskaper och förträffeliga Minne, uti Bref framlagde.

I slutet af Företalet til Förste Delen lofvades Efterrättelse om den ytterligare *Minnesvård*, som ifrån des Medborgares och äfven Utgifvarens sida Sal. Herr Björnståhl tilärnades. Den kan nu meddelas. Det Hedervärda Almänna behagade påminna sig, at första Beslutet, enligt Herr B. Vänners i Constantinopel åstundan, var at täcka hans ben i Salonichi med en anständig Marmorsten, jämte en därå ristad Latinsk Skrift. At både Stenen och Skriften varit i almänna Papper åtal underkastade, är ock bekant; jag hade ock, för min del, ingen ting haft at påminna,

*) Således erhölt jag med Posten, som ankom d. 23 Jun. det Sammandraget utur Journalen, som rörde dels Hr Björnståhls vistande i *Frankfurt* och *Hanau* i April och Maj 1774, dels hans Besök i Klostret *Hagia-Triada* i Grekeland i April 1779. Denna Depeche var afgången ifrån Pera d. 17 Maj 1780.

na, om något Epitaphium i Upſala eller Lunds Domkyrka, eller ock i Stockholms Storkyrka, blifvit öfver denne ſå beömde Vandringsman upſatt, men dels tålde min Caſſa ej denna utgift, dels hade den ſal. Mannens Vän i Conſtantinopel, medan Dag-papperen i Stockholm raiſonnerade om Rummet, där på ſtället beſörgt om ſjelfva Saken; och ſkrifver ſamma Herr Blomberg i des Bref, dat. Pera d. 17 Mart. 1780, härom ſåledes: "Om Likſtenen beſörjes med al Oeconomie, lärer dock, innan den aldeles färdig kommer på ſit ſtälle, koſta omkring 80 à 90 Piaſtrer. Den kan väl ſåledes ej blifva någon prågtig Grafvård; men den ſkal dock blifva ſkickelig, at utmärka och betäcka Tanti viri cineres. Den å nyo öfverſedda Inſcriptionen ſkal derå riſtas; och behöfver ingen hemma beſara något miſsöde af Turkiſk hand, hvad ſjelfva Stenens bevarande beträffar, ty i Turkarnes Moral ſtår, åfven ſom i vår, det Capitlet, ſom afhandlar Officia erga mortuos." Jämte denna *Minnes-Sten*, och utom det redan graverade *Portraitet*, blifver nu äfven en *Skådepenning* präglad öfver Herr Björnſtåhl, hvilken graveras af vår nyl. ifrån Rom hemkomne Medailleur Herr *Fehrman*; och den ſal. Mannens *Medailloner*, efter det af Herr Profeſſor Sergell ſå förträffeligen arbetade Hufvudet, modellerade och ſedan bronzerade, blifva upſatte uti Kongl. Biblioteket i Stockholm,

holm, hvarvid Utgifvaren tjenar; uti Biblioteket i Upſala, hvilket Herr Björnſtåhl med en Donation riktat; uti Kongl. Vetenſkaps-Sålſkapet därſtådes, af hvilket han var Ledamot; uti Biblioteket i Lund, vid hvilken Högſkola han beklädde ſit ſiſta Åmbete; på Gymnaſium i Strengnås, hvar han lade grunden til ſina Studier; på Södermanlands-Nations-Sal i Upſala, hvar hans lårda gåfvor förſt ſyntes; i Nåshulta Kyrka i Södermanland, uti hvilken Sokn han var född; ſamt på Skol-Salen i Nyköping, Hufvudſtaden i des Födelſe-Ort. Förenämde Skådepenning blifver åter af Utgifvaren utdelad til de Beſkyddare, Lårde och Vånner, ſom ſal. Herr Björnſtåhl i lifstiden i ſynnerhet vördade och årade, och på hvilka en Förtekning framdeles ſkal i Trycket upgifvas, när Medaillen blir färdig, ſom är lofvad til nåſtkommande Michaelis.

Koſtnaden *) ſå vål til fören. Minnesvårdar, ſom til det vidare Förlaget af Reſan, tages af *Svenſka Almänhetens Frikoſtighet*, på hvilken man ſå mycket mindre tviflar, ſom ingen Medborgare lårer vela tilſkynda mig någon förluſt för min välmening, och plikten mot ſådan Man; men ſom nödvåndigt hända ſkulle, om den nya Subſcriptionen

*) Detta, ſom nu följer til ſlutet, år, åfven ſom det nåſt föregående Stycket angående Minnesvården, tagit utur *Stockholms Lårda Tidningar* för i år N:o 44, ſidd. 354-356.

nen uteblefve: jag vil aldeles icke mera räkna den Förlust i Förlags-vågen, som sjelfva Dödsfallet redan förorsakat mig på 500 Exemplars minskning i Trycket, som den Boktryckare, ifrån hvars press Resan utgår, nogsamt kan intyga - - Måtte vår Björnståhl blott lefvat! det hade alt ersatt. Jag hade väl varit sinnad, at foga samtelige de Resp. *Prenumeranterne* til Slutet af sista eller Sjette Delen, men för at åga det nöjet, at med skyndsam Taksamhet framlägga desse vålgörande Medborgares Namn inför det Svenska Almånna, så gör jag en början nu genast med aftryckandet *framföre denna Andra* Delen af Resan, på *alla de* Prenumeranter *), som hittils *förnyat* Prenumerationen **); och fortfares sedan med dylike Förtekningar framföre de följ. Delarne, alt efter som de Resp. Prenumeranterne, vare sig i Hufvudstaden eller Landsorterna, erlagt den senare Prenumerationen. — Sådan år min *Redogörelse* för de hittils upburne Prenumerations-medlen; sådan min *Föresats* med de tilförvåntande. Medbor-

*) Samtelige Prenumeranterne, hvilka erlagt förste Subscriptionen, åro dels införde, dels införas de i *Stockholms Lårda Tidningar*, i den Ordning de sig anteknat, stigande dår redan til et antal af 740. *Hår* uptagas åter blott De, som förnyat Subscriptionen, stålde efter Alphabetet, och stigande til et Antal af 180.

**) Denna *Andre* Prenumeration år ock tillika den Sista på framledne Hr Prof. Björnståhls Resa. Skulle några Ark til slut öfverskjuts, betalas de sårskilt.

borgares Ådelmod har upfört halfva Byggnaden; och samma Hand lårer ock ej underlåta, at fulborda den *hel* och *hållen*. Dårpå litar jag.

Stockholm, d. 24 Jul. 1780.

GJÖRWELL.

Inne-

Innehållet

AF

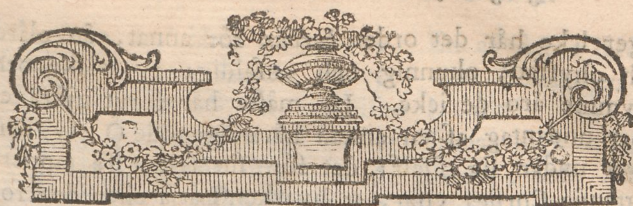
ANDRA DELEN.

BREFVET

BREFVET

Innehållet.

FÖRSTA

FÖRSTA BREFVET.

Chambery, den 2 Sept. 1773.

Innan jag ſätter öfver Alpiſka Bergen och lemnar Italien, det gamla Muſernes hemviſt, bör jag litet nämna om et Land, ja et Konungarike, ſom ligger det ſå ganſka nära, men är tillika ſå långt ſkildt ifrån Italienſke Smaken för Vetenſkaper, Konſter och Beleſvenhet: det är ju artigt at ſe contraria juxta ſe poſita, och at bredvid Italien åſkåda en ſtor Ö, ſom ännu ſtår 3 à 4 ſecler tilbaka efter den öfriga policerade Europen: ſå at den ſom vil ſe, huru verlden då ſåg ut, innan folket ännu hade någon verld, med et ord, när alt ſtod ännu uti en oſkyldig okunnighet, ſom vi eljeſt kalle Barbarie, bör han reſa dit; dit åtminſtone: ty i ſjelfva landet kan ingen reſa, emedan där äro ännu aldeles inge vägar, och aldrig någonſin har någon reſt derſtädes. Min Herre ſkal då nu för förſta gången få veta, hvilket är det olärdaſte och minſt upodlade Konungarike i Europen, ſom M. H. vet förut, hvilket är det meſt florerande; och beſynnerligit är, at både två äro öar, nemligen Stora-Britannien och Sardinien: åter *contraria juxta ſe poſita magis eluceſcunt.* De hafva et gammalt ordſpråk, ſom ännu mycket brukas hos Italienarne: *tutti inſolari cattivi; ma i Siciliani peſſimi;* det kunde läggas til: *i Sardi Barbariſſimi;* men jag

tager

tager icke här det ordet *barbar* för annat, än olärd och ohyffad, okunnig och enfaldig; ty elake och grymme äro de icke. Jag måste här förut gjöra et stort undantag af en annan nära liggande Ö, ty den tager undan sig sjelf: det för sin frihet så tappert fägtande Corsica visar, at hvarken Lätja eller des foster-doter Barbarie fåt husrum derstädes: en Ö, som framalstrat en *Paoli* och andre store Män, och i synnerhet där man förstår sig på at värdera sådane, är af naturen skild genom et bredt Sund ifrån den andra. De Corsicaner, jag råkat, hafva gjort heder åt deras Fädernesland; men nu talar jag om *Sardinien.* Det i *Cagliari* anlagde Universitetet har ännu ej hint at sprida stort ljus ikring på Öen: dock börja de något at folka sig nu, sedan en ständig Garnison ifrån det florerande Piemont och Turin blifvit hållen derstädes; men för vid pass 20 år sedan var deras lefnad så bondaktig, at jag i början knapt ville tro de löjeliga berättelser, man gjorde mig deraf: dock sedan jag fik ifrån flere händer, både af Officerare och andre, samma stadfästelse, kom saken utom alt tvifvelsmål. De lefva här i den lyksaliga okunnighet, at de icke bry sit hufvud med någon slags kunskap: de veta icke om något annat Land är til utom deras lycksaliga Ö Sardinien; de hafva dock hört, at deras Konung bor i Turin, men de hafva ingen idée om, i hvad Land det ligger. En Officer af en förnäm Slägt ifrån Cöln stod fadder, Presten skulle skrifva in hans namn i Kyrkoboken, samt orten derifrån han var: han ville icke skrifva Cöln, ty det var för höglärdt för honom, utan skref allenast *di queglas partes*, det ville säga, af den där delen af verlden, som vi kalle *terra incognita;* och kalla de alle utländningar *di queglas partes*, ty Språket är ännu en bruten Spanska, ehuru Konungen gifvit ordres, at

Ita-

Italienſkan ſkal låras i Skolarne. En af deras lårde Doctorer frågade ſamme Officer, om Konungen i Sardinien hölle ock en Garniſon i Cöln? Hos de förnåma, i ſynnerhet på landet, finnas inge ſtolar, och Adels-Damerne ſitta ofta på gålfvet, ſom Araberne: de åro ganſka orena och oſnygga; de kunna ofta taga en viſs hoppande Inſect af bröſtet på ſig, och upoffra den åt deras håmnd på det altare ſom år nårmaſt tilhands, ſåſom Snusdoſan m. m. och det ofta i deras tilbedjares nårvaro. Deras Kök år ganſka ſnuſkigt; de båra fram Stekvåndarn med allehanda ſlags kött uppå til bordet, och dår ſtryker man af alle ſtyckerne i korgar, och ſå åter man. Laquaierne hafva et rikt Livrée, åro chamererade i guld; men de gå kippſkodde, utan ſtrumpor, och åfven utan halsduk, ſamt hafva hånder, ſom aldrig varit tvåttade; ja, det ſom vårre år, i deras okåmmade och hoptofvade hår krålar - - - Kammar-jungfrurne gå måſt nakne, eller ock med ſönderſlitne paltor; och lika fult ſånda de förnåma Fruarne dem til de commenderande Officerarne, för at lyckönſka dem *bene venutos*. Galanterie-ſjukdomar taga mycket öfverhand derſtådes; en Fru ſåger rent ut: min Man år i Montpellier at curera ſig, och når han kommer igen, måſte jag reſa dit: ſå litet har könet lårt ſig at ſkrymta på denna Ö. Folket [år fullt af vidſkepelſe: om til ex. man råkar at ſåga åt et barn, at det år rått et vackert barn, ſå gå de ſtraxt och ſpotta på barnet ad avertendum faſcinum. Jag vil för ſkam ſkul icke anföra, huru de curera fallandeſoten, huru de förnöja hafvande qvinnors lyſtnad; nog af, at det år mer ån otåkt. Deras land år icke upodlat, men likafullt år dår godt köp på alt: uti ſjelfva Cagliari koſtar en mark kött icke mer, ån en ſtyfver; och på landet får man tre marker för

två

två styfver. De räkna deras rikedom, såsom Patriarcherne och andre Arabiske Nomader, efter så och så många tusende får, getter och kor; deras köp sker ock genom byte, de gifva 10 à 20 får för en häst. Mynt därstädes är ganska rart, och derföre är ingen ting dyrt. Invånarne äro late, fattige och högfärdige: de hålla sig för gode, at taga tjenst utom deras ö; likvål tycka de mycket om, at blifva budne til måltids hos Officerarne af Garnisonen, och förundra sig öfver den snyghet och ordning, som de se i deras hus. De äro eljest af et listigt och hämndgirigt sinnelag. Hela Öen Sardinien kan hafva vid pass 365000 själar, hvaraf Staden Cagliari har 22000. Konungen hafver ifrån Sardinien årligen 250000 Piemontiska Livres, utom Tullen af Salt och visse Kungsgårdar; desse Livres äro drygare än de Franske: hela Summan kan gjöra vid pass 25000 Ducater. Staden betalar ej sit Salt, utan får det för intet: det föres in lass-tals i staden, och man går och tager deraf så mycket man vil: dock är antalet af lass visst om året, ty man vet det vanliga behofvet. Jag tänker, at denna berättelse utgjör en märkelig Artikel uti Historien om menniskliga Snillet: at se et land så nära til Italien, där Konster och Vetenskaper äro och varit hemma, där Generaler, Oratorer, Philosopher, Poëter och Artister så förträffeligen och så lyckeligen täflat med hvarandra, hvilken som skulle svinga sit Snille högst til menniskjo-naturens heder; at se, säger jag, det närmaste Landet til Italien, ja et Land som hörer dertil, et helt Konungarike ligga i mörkret, då likvål ljuset af Lärdomen trängt sig igenom alla de tjocka molnen up til vår kalla Nord, ja genombrutit alt sjö-mörker, gåt öfver stora Oceanen til Antipoderne, så at man redan fåt Vetenskaps-Academiens Handlingar ifrån Philadelphia: det kan

kan ej annat än falla en underſamt före, och gjör en beſynnerlig Contraſt. Dock har icke Sardinien fordom varit i det tilſtåndet: ty ehuruvål jag icke tror, at S. *Ignatius* varit der födder i en Stad *Nora*, och at han deraf kallades *Noranus*, ſom flere ſagt (ty jag menar, at han nämndes ſå efter Syriſkan, för ſit *eldiga* ſinnelag och nit i Chriſtendomen, och at det var föga annat, än en Öfverſåtning af namnet *Ignatius*); ſå är dock af äldre Hiſtorien beviſligt, at Sarderne varit et märkvärdigt Folk. Där finnas ock otaliga vedermälen ännu qvar, ſom äro aldeles okände för Antiquarier och Geographer: ty ingen har reſt och ingen kan reſa derſtädes, emedan där äro inge vägar, ſom jag haft den äran redan berätta M. H. Men flere Officerare, ſom varit curieuſe och vittre, hafva tagit Soldater med ſig och gjort underſökningar. Hr Capitaine *Borelli*, Riddare af St. Maurice-Orden, har i ſynnerhet gjort märkelige uptäkter. Där är en myckenhet *Tempel*, *Torn*, *Corridorer* och andre bygnader, af otroligen ſtore ſtenar ſammanſatte, med *Trappor* i Snäck-form: inuti finnas Yxor, Saxar, Lanſer, m. m. alt af Koppar; men ingen Inſcription är funnen, ſom kunde gifva ljus om tiden och folket. Där finnas väl mer än 700 ſådane Torn här och där emellan bergen. Inbyggarne kalla deſſa Torn *Noragues*; men Templen kalla de *Altari:* de äro ſubdiales, eller öpne ofvantil. Det är at märka, at deſſe Torn och Tempel äro alle vände efter Solens Up- och Nedergång in Aequinoctio, eller efter Middagslinien och de fyra Väderſtreken, likſom Pyramiderne i Egypten, och äro likſom de bygde af ofanteligen ſtore och långe Stenar. Där äro ock månge andre *Torn*, bygde i Kägel-form. Jag tänker, at deſſe Bygnader och Antiquiteter äro *Carthaginenſiſke* eller, ſom är detſamma, Phœniciſke, och at således

ge-

genom en besynnerlig skickelse mera Phœniciske Monumenter blifvit bevarade på denna Ö allena, än nu eljest finnas i hela den öfriga verlden. *Pausanias*, *Diodorus* och andre berätta oss, at Carthaginenserne bebodt Sardinien. Vi torde en gång få af Hr *Borelli* en fullständig Historia och Beskrifning på Sardinien. Jag har upmuntrat denne snälle och artige Officeraren, at regalera den lärda verlden dermed: han förstår både Latin och Grekiska, och kan således gräfva i de äldsta urkunder af Europen.

Men det är nu tid at lemna Italien, sedan jag varit där vistandes inemot 3 år: dock jag gjör det ganska nödigt, som M. H. väl ser. Jag vil ännu litet uppehålla mig med Folk-numern därstädes: den är större än man i almänhet tror, och är säkert Italien mera peuplerat i proportion än Frankrike, oagtat så många Kloster och Präster där äro: man är tämligen viss på, at *uti Italien äro 13 à 14 Millioner* själar, nemligen *Neapel* har 4 millioner, *Kyrko-Staten* 2, *Toscana* 1, *Mejland*, *Mantua* och *Modena* 1, *Venedig* 3, och Konungen af *Sardinien* med *Parma*, *Lucca* och *Genua* hafva säkert 3 Millioner. Är icke detta mycket för et så smalt Land, som har så stora och långa berg, som är styrt af så många olika hufvuden, och icke på alla ställen för väl. Åkerbruk, Handel, Sjöfart, Konster och Vetenskaper äro icke encouragerade, som sig bör, på alle ställen. Italienarnes egen qvicka naturel bryter sig fram igenom de största hinder: de äro falne til Konster och Vitterhet mer än til strångt arbete. Deras sinnelag lastas af många; men jag vil icke öka deras antal. Fordom klagade man öfver deras jalousie, nu åter igen öfver Cicisbeerne. De, som så mycket talt på deras hämndgirighet, lära icke set in i orsakerne dertil, som består i Lagarne. Den största misdådare

sin-

finner i hvarje Kyrka (och tänk huru ſtort antalet är deraf, och huru tätt de ligga i Italien) et ſäkert Aſylum för ſina ogerningar: hvaraf följer förſt lättheten at bedrifva dem, och ſedermera nödvändigheten hos den andra at ſjelf ſtraffa eller hämnas, at förekomma miſsgerningsmannens ſtraflöshet och ſkydd i en Kyrka, når ingen får rått uppå honom, utan många och långa formaliteter, och ſtundom äro privilegierne ſå ſtore, at knapt en ſom begåt Crimen læſi Majeſtatis får tagas ifrån Altaret. Det är grufveligt at ſe en, ſom nyſs ſölat ſina händer i ſin likes blod, villa ännu dermed orena Guds Tempel, på det han må blifva fri och ſtraflös. Jag ſåg en i Turin, ſom på ſöndagen vid middagstiden, juſt då vi kommo utur Kyrkan, ſtack ſin egen huſtru midt på gatan med en knif, det vanliga mord-vapnet i Italien, ſprang ſtraxt in obehindrad i närmaſte Kyrkan, då hans händer ännu voro rökande af blodet, ſom ropade hämnd; vakten kom och kringrände Kyrkan, men fik icke gå in och taga mördaren, ſom ſedermera gömdes af Munkarne därſtädes. Jag talte med Officerarne; de funno, at min förundran öfver ſådane Kyrko-lagar, ſom ſtrida aldeles emot Förnuftet och den almänna Säkerheten var rigtig. Jag ſåg i flera Kyrkor Soldater och Deſerteurer, ſom med ſtörſta ovett och pock begärte almoſor, ja de hotade om man icke ville gifva dem, eller om man bad dem gå och arbeta. Dock har man nu, på flere ſtällen i Italien, börjat inſkränka desſa privilegierne, och kommit lyckeligen på den ſunda tankan, at icke Helgedomen och Altaret bör ſkydda Guds och Menniſkjoſlägtets fiender. De underlåta väl icke at på ſin ſida anföra flere ſkäl, at dermed beſtyrka en ſå orimlig författning: de beropa ſig på Moſis lagar om Friſtäderne, ty Präſt-Regeringen i detta Landet finner ſig

vål af de Judiſke Lagarne, för at förſvara ſin höghet, offringar, tiender, ſtora pomp i Gudstjenſten, m. m. De ſäga vidare, at ſom Ambaſſadeurers hus äro frie, ſkulle då icke Guds Hus vara äfven ſå? Vidare, alle Syndare böra ju hafva tilgång til Gud, vore icke det för hårdt at draga den ifrån Helgedomen, ſom hafver ſin tillit til Honom; ja de ſäga, at ſom Gud låter honom gå i fred på jorden, och icke ſjelf tager igen det lifvet han gifvit och ännu uppehåller; hvarföre ſkola då menniſkjor gripa in i de rättigheter dem icke tilkomma. De underlåta icke heller beropa ſig på återlösningen och den almänna Nåden, ſom ſtår alla menniſkjor öpen, och flere andre Sophismer de veta anföra, och gå aldeles derpå ut at förſvara och föra bellum omnium contra omnes. -- Men jag bryter nu up ifrån Italien, lemnar det vackra *Piemont*, ſom ſå heter deraf at det ligger vid *Foten* af Alpiſka *Bergen*, tager afſked af *Po*-ſtrömen, ſom jag ſå ofta reſt öfver, i de 5 ſouveraine Stater han vatnar, nemligen *Piemont*, *Mejland*, *Parma*, *Ferrara* och *Venedig*; begifver mig öfver *Alperne*, vid den delen af dem, ſom nu kallas *Mont Cenis*, och hos de gamle *Alpes Graiæ*, om jag mins rätt. Nu borde jag väl ſkryta, at jag gått ſamme vägen öfver Alperne ſom Hannibal, utan at hafva hans öde, at förkyla mina ögon, ty vi äre födde och upfödde i ſå olike Climater; och utomdeſs for han vinter-tiden och ganſka långſamt där fram; men jag älſkar för mycket ſanningen at villa upoffra den för ſkryt. Hr *Grosleys* långa digreſſion i 1:ſte Volumen af ſina *Obſervations ſur l'Italie* &c. hvaruti han vil beviſa, at Hannibal for med ſin Armée fram här öfver *Cenis*, öfvertygar mig icke. Han kunde icke där på högden viſa åt Soldaterne något ſtycke af det vackra Italien, ſom *Polybius* och *Titus Livius* ſäga: ty

ty man kan icke se Piemont eller något annat Land, når man år dår uppe, emedan andre Berg hindra aldeles utsigten, och skymma så bort alt, at man knapt ser landet, når man år åfven nederkommen deruti, för inbögningen och bugterne af berget. Då Hr *Grosley* såger pag. 56, at man kan se landet uppe på berget, röjer han, at han icke vånt sig om, och sedt sig så ofta tilbaka til det sköna och vackra Italien, som Hr Baron Rudbeck och jag gjorde: vi koxade, men förgåfves: våra ögon fingo icke, och kanske få aldrig mera fågnas med en syn af detta hårliga landet, dår vi sedt så vackra saker, åtnjutit så många höfligheter, och åga så månge vånner. Andre såga, at Hannibal gått öfver berget *St. Bernard;* men det kommer icke heller öfverens med Historien. Chevalier *Folard* påstår, at han dragit fram på berget *Genevra.* Men den sannolikaste meningen år den, som Hr Marquis *de St Simon* nyligen föredragit uti sit lårda Företal til hans: *Histoire de la Guerre des Alpes, ou Campagne de* 1744, *par les Armées combinées d'Espagne & de France, commandées par S. A. R. l'Infant Don Philippe, & S. A. S. le Prince de Conti, où l'on a joint l'Histoire de Coni, depuis sa fondation en* 1120 *jusqu'à présent. Par Mr le Marquis de St Simon, Aide-de-Camp de S. A. S. le Prince de Conti. A Amsterdam, chez Rey* 1770 in 4:to. Han refuterar Hr *Folard*, och visar, at Hannibal for fram vid berget *Viso*, af de gamle kallat *Alpes Cottiæ*, mer i vester, och nårmare til Frankrike ån berget *Cenis.* Man kan så mycket mera lita på denne Herre, som han sjelf rest långe med Soldater i Alperne, varit lågrad på samma ställen som Hannibal, förstår Militariske Operationerne och Marcherne, examinerat alt noga på stållet, följer med mycken noggranhet de gamle Auctorerne, och har

med en Charta dragen up på stället uplyst sin mening, samt utom dess på en Tafla visat Parallelismen emellan sig, Polybius och Livius, ifrån hvilka Folard viker. Han omrörer ock den Operation, huru Hannibal kunde spränga berg med eld och ättika, m. m. Men nog om Hannibal. Jag kommer nu at tala om vår marche öfver berget *Cenis*, som så kallas af sin ask-färg. Det var nu den 30 Augusti, som vi gjorde denna Resan. Vi foro dagen förut ifrån det vackra Turin, reste förbi det Kongl. Lust-Slottet *Rivoli*, och sedan den stolta Fästningen *Brunetta* vid Staden *Suse*, som ligger på en klippa, och hela Klippan är minerad under; man tror at maken knapt finnes, ehuru Hr *Grosley* tyckes icke sätta stort värde derpå. Vi betragtade den antique *Triumph-bågen* vid *Suse*, som har mycket Bas-reliefer, hvilka föreställa Sacrificer och Triumpher med inscriptioner uppå: detta Monument är icke *de beau marbre de Carare*, som åter Hr *Grosley* yttrat sig, utan den är af en grå Marmor, ganska medelmåttig. Vi togo natt-herberge uti *Novalese*, en by som ligger vid bergs foten, 25 Piemontiska mil ifrån Turin, som kunna utgjöra 6 goda Svenska mil (ty de Piemontske milar äro mycket längre än de öfrige Italienske, af hvilka 6 gjöra endast en Svensk. Här vid *Novalese* börjar redan *Fransyska Språket*, som där talas äfven af det sämre folket; altså til en regret mera måste vi äfven taga afsked af det välklingande och harmoniske Språket, som våre öron nu så länge varit vane vid. Eljest är Fransyska Språket mycket mera på modet i Turin hos det bättre folket än någor annorstädes i Italien: det ordenteliga Språket därstädes är en jargon eller patois, som kallas la Lingua *Piemontese*, såsom mest hvar Province i Italien, så väl som i alla Riken i verlden, har sin egen dia-

lect:

lect: uti Genua talas *Zeinese*, ty på det Språket heter Staden *Zeina* i stället för *Genova*, som han kallas på god Italienska; uti Mejland talas *Milanese*; uti Venedig talas *Venetiani*, som låter ganska sött och ljufligt; uti Bergamo talas *Bergamasco*; uti Bologna *Bolognese*, uti Neapel *Napolitano*, som har mycket af Spanska ljudet. Alle desse dialecter föreställas på Theatrerne i Italien, mest i alle Comedier, för at upväcka löje; hvar province har sin charge. Ännu mer, när man går allenast litet utom *Rom*, får man höra det samma folket tala et Språk, som man knapt förstår, ehuru i sjelfve Staden Rom talas så väl, at det passerat i et ordspråk; men en del af invånarne i Rom, som bo på *i Monti* eller bergen, tala icke så väl: de äro kände för sin obelefvenhet och enfaldighet, så at när man nämner *quelli sopra i monti* vil man säga den ohyfsade pöbeln; liksom *I Trasteverini*, som bo på andra sidan om Tibern, vid Mons Janiculus och Vatican, äro kände för sin esprit de revolte och fräckhet. Eljest är Romerske accenten nog mycket sjungande: de draga ut orden med et slags sång. Det hålles för en afgjord sats, at på landet, omkring Sienna, Florens m. m. talar Almänheten Språket tämligen rent; men alle i Toscana hafva *la gorga*, det är pronunciera *C*, *K* eller *Q* som et dubbelt *H* (jag menar c framför *a*, *o* och *u*, då det skulle hafva ljudet af *k*: ty när det står framföre *e*, *i* och *y*, har det öfver hela Italien et och samma ljud, hvilket är så svårt at säga för Fransoser, at det varit lösen för at igenkänna dem vid *Sicilianske Aftonsången*, då de icke kunde pronunciera *ceci*): således i stället, för *casa*, säga Toscani *hhasa*, för *calamo*, *hhalamo*; men Fruntimren uttala det lenare, såsom et svagt *h*, *hasa* &c. Emedan nu Romarne pronunciera det rent ut såsom det skrifves, så har det

gif-

gifvit anledning til ordspråket: *la Lingua Toscana in bocca Romana.* Men hvarifrån Toscanerne fått detta uttalet är ovisst, antingen det varit af gammalt ifrån *Tusci* eller *Hetrusci*, eller det kommit af Saracenerne och Morerne, som hafva samma låte i sit Språk; jag vil tillägga en ny gissning, at det kommit af Götherne och Vandalerne, åtminstone hafve vi vårt *hus*, *halm* m. m. af Casa, *Calamo*, igenom Tyskarne, som säga *haus*, hvilket de directe tagit af *hasa*. Men ehuru så månge Dialecter talas i Italien, förstås dock öfveralt den vackra Italienskan, som skrifves och läses i böckerne: mest alle kunna ock tala den, men det gemenare folket vil icke gerna, emedan de tycka det vara för mycket affecterat för dem, om de skulle tala som de förnämare, och som presten predikar. Uti Venedig tala både Fruntimren och Senatorerne den ljufliga Venetianska dialecten hälst. Men min långa digression visar, at jag gerna vil hålla mig qvar i Italien, och at jag är där med tankarne, när jag icke mera kan se det med ögonen: dock jag måste nolens volens gå öfver Alperne. Den 30 Aug. sistl. om morgonen togos våre Coffertar af vagnen, och lassades på Mul-åsnor i byn *Novalese*: sedan fingo ock vi hvar sin mul-åsna at rida på, och med hvar och en följde en man bak efter at drifva på desse sjelfsvåldige kreatur. Vi började stiga up för berget *Cenis* kl. 7 om morgonen: vägen går i ziczac, som de kalla *des voutes* eller *volte*, och är tämligen väl lagder: ingen farlighet kunde vi se, utom precipicer och branta klippor bredvid vägen, som väl äfven finnes annorstädes. De som beskrifvit denna resan som farlig, lära icke varit vane vid at resa öfver backar och berg; om vinter- eller vårtiden är dock at frukta för *snöfall* ifrån de högre bergs-topparne, som kallas därstädes *Lavange*, och

kan

kan ofta öfverhölja både man och mul-åsna. En liten smula snö, allenast en fogel sparkar deri uppå högden, blir snart en Snö-båll vid fallandet, och ökar sig sedan til et stort Snöberg, som faller med et förskräckeligit fall och dånande. Vi sågo vid upstigandet ganska vackre *Cascader*, som naturen formerat af vatn klart som en Cristall. Halfvågs på branten af berget ligger en Sokn eller by med sin Kyrka, som heter *Ferriere*, som kan vara en half Svensk mil ifrån Novalese: här rinner strömen *Senicia* förbi, som bergs-boerne kalla *Senicla*, torde hända det borde skrifvas *Cenicia* eller *Cenisia* och *Cenicle*; den kommer ifrån sjön, som ligger på fältet ofvanföre på berget *Cenis*; det är den samma sjön, hvilken vi foro sedermera förbi. Sedan vi hade aldeles kommit uppå berget til en liten by, som kallas *la grande Croix*, därest hålles Gästgifveri, gingo vi där in at hvila oss och taga förfriskning. Hela vägen upföre ifrån foten af berget i Piemont, alt hit där slutningen åndas, utgjör 4 Piemontska mil eller 2 leucæ, som här kallas *leghe*, det är vid pass 1 Svensk mil. Här fingo vi nya mulor, och började galopera på det stora gröna fältet, som ligger häruppe på berget; dock är det ofta afbrutit med stenar och berg, så at vägen ej är ståndigt jämn. Häruppe var luften kall och frisk, ehuru den nedan om berget var ganska varm: dock var den icke kallare häruppe, än at Hr Baron *Rudbeck* likafullt behölt Sidentygs-kläder. Vi foro här fram på gröna gräset, blommor och hö, som man nu hölt på at räffsa och stacka; men på de högre bergs-topparne, på båda sidor om vägen, är altid snö, som är hård som is och smälter aldrig: för våra ögon ser den ut som en snö, ganska hvit, och är det en besynnerlig contrast, at se på en gång de vackraste blommor

mor och snö, sommar och vinter. Här är denna tiden mycket boskap på berget, oxar, kor, får och getter, som voro ganska stora och feta: herdarne drifva up med sine hjordar vid Midsommars-tiden, och beta dem där tils Michels-mässan, då kölden börjar; betet däruppe är ganska härligt, och äro Alperne för Savojen och Svitserland en stor välsignelse: boskapen är otroligt stor och väl fodrad; vi åto däruppe den skönaste ost och smör, samt Ostmyssia, som kallas *Serasse* därstädes, i Rom heter den *Ricotta.* Hela fältet eller dalen uppå berget, där vi foro fram, är 4 Piemontska eller en Svensk mil lång, och vid pass en half Svensk mil bred: midt därpå vid byen *Sala* eller *l'Hopital*, därest är åter en Sokn-Kyrka, ligger en Sjö, som hafver sköne fiskar, kallade *Truites* på Fransyska, det Svenska namnet har jag glömt bort, och icke har jag något Svenskt Lexicon. Desse fiskar äro i denna Sjö delicatare än annorstädes; mest alle resande smaka på dem; 1 mark kan kosta 1 Livre; men Kyrkoherden härstädes sade oss, at där finnes nu icke mycket fisk i Sjön, emedan man tager de små, och hindrar således fortplantningen, så at de utödas mer och mer. Samme Prestman hade direction vid den nya vägen, som Konungen låtit gjöra på berget, för at unvika *les Lavanges* eller Snöfall: den har kostat 6000 Livres, eller 600 Ducater vid pass. Eljest när man fruktar för snöns fallande ifrån de högre bergen, såsom om vår-tiden, då det är farligast at resa här fram, sänder man folk förut, som lossa starka skott, hvaraf den lösa snön skakas ner, och man passerar sedan med säkerhet. Hr Pastorn har bodt här uppe på berget 46 år, som han ständigt haft denna höga Församlingen, torde hända en af de högsta i Christenheten. Han är fet, och ser mycket välmående ut: et bevis at luften är

häl-

hålſoſam, ty man finner ſållan annorſtådes en, ſom haft et Paſtorat inemot et halft Seculum. Vi kommo ſedan til Poſthuſet, ſom man kallar *la Poſta* och *la Taverna*, dår man har Mul-åſnor; och ånteligen kommo vi til de torpen, ſom kallas *Ramaſſe*, dåreſt berget börjar gå utföre til Savojen, och dår fingo vi Porte-Chaiſer, uti hvilka vi buros neder til en liten ſtad eller by kallad *Lasneburg*, ſom ligger vid bergs-foten på denna ſidan: de porteurer, ſom buro mig, talte om många hiſtorier, hvilka Herrar de burit, huru mycket drickspenningar de fått: de hade, ſade de, burit i ſamma Chaiſe *Prinſen af Brunsvik*, ſom varit ſå ganſka nådig och god, m. m. På detta ſått kommo vi fram vid middags-tiden til Lasneburg, efter 5 timars reſa öfver *Mont-Cenis*, ſom i alt gjör hår 5 Leghe eller 2 och en half Svenſka mil: nemligen 2 leghe upföre, 2 på fåltet i fyrſprång, och 1 legha utföre på denna ſidan. M. H. ſer håraf, at Alperne icke åro ſå toma, ſom man inbillar ſig; jag har derföre med flit nåmt ſoknar, byar och kyrkor, m. m. och ſå mycket herdar om ſommaren. Om vintern åker man utföre, och det ſå haſtigt, at på 7 à 8 minuter ſkuttar man, når föret år godt, ner på denna ſidan, ſom år likvål en half Svenſk mil: det beſkrifves ſom et halsbråckande verk af Italienare och Franſoſer, ſom aldrig åkit i ſlåda eller på kålke; men det går ock ſå hiſkeligen fort, och det utföre brante hållar och berg, bredvid branta och djupa precipicer, at jag hört Ryſſar tala derom med ryſning. Reſe-tyget om vintern år en *Slitta* (ſå kallas *Slåde* på Italienſka: et ord, ſom tillika med ſaken tagits ifrån oſs, ſå vål ſom *gvanti*, *vantar*, handſkar, med många andra); men denna år en *Slitta* af det ſåmre ſlaget och kallas *Leſſa* eller *Leze*, men hår på berget, dår man

talar

talar Savojardska och äfven Fransyska, kalla de den *Ramasse*: vi betragtade detta åkdonet; det är just en *Kälke*, derpå sätter sig den resande, men ingen dragare sättes före, utan en karl sätter sig på framanföre, och håller i de 2 Kälk-stakarne, som sitta här framantil som 2 horn; han styr sedan Kälken när den börjar halka, med sina fötter, går rätt fram, vänder och svingar sig huru han vil; at åka på detta sättet kallas *ramasser*. Jag menar, at Baron *Holberg* talar ock något derom; men orsaken hvarföre det heter *ramasser* vil jag nämna, för at visa huru underliga bemärkelser orden kunna få, och gå från den ena til den andra. Vid byn *Ramasse* blåser ganska starkt, både sommar och vinter: det kommer ej allenast af högden, utan ock af det stora fältet, som ligger emellan de 2 bergen; när nu vädret stryker fram om vintern, så är det aldeles det vi kalle urväder, och då samlas stora snö-drifvor på detta stället, och deraf kallas byn *Ramasse*, car la neige y est *ramassée*; sedermera heter Kälken *Ramasse*, för det man åker med den på snö-drifvorne, eller ock för det man tager den i byn *Ramasse*; deraf kommer sedan *aller en ramasse*, eller *ramasser*, *åka*, som är en ny bemärkelse, och tyckes vid första påseendet hafva ingen gemenskap med *ramasser*, *samla*: så mycket capricer finner man i Språk, och så svårt är det mer än ofta, at finna igen sjelfva Etymologien och nyckeln til öfverensstämmelsen emellan de så olika bemärkelserne. Jag har glömt at berätta M. H. at där finnas ock på Alperne trän och vildjur, månge sådane som finnas i Sverige och andra kalla Climater, i synnerhet på den sidan åt Savojen, ty den andra åt Italien är varmare, såsom utsatt för middags-solen: här finnas *Tall*, *Gran*, *Larix* m. m. *Björnar*, *Vargar* och äfven *Stengetter*, *Chamois*, i de tjocke sko-

garne. Således åro vi nu i Savojen, ja i ſjelfve Hufvudſtaden deraf *Chamberi*; men derom en annan gång, då jag vil vara kortare, ſåſom ock detta landet i alt affeende år magrare. M. H. ſom ber mig altid ſkrifva långa Bref, lårer denne gången icke hafva at klaga och ſå bör det vara: en ſådan Vån ſom M. H. bör aldrig få orſak at klaga öfver den, ſom med ſå upriktigt hjerta och ſå mycken tilgifvenhet ſtåndigt lefver - - -

P. S. Min Herre ſkulle vål aldrig kunnat tro, at flere lårde Italienare påſtåt, at det nu varande Italienſka Språket år aldeles det ſamma, ſom det var i de gamle Romares tid; det år lika gammalt med Latinet; och at både två voro på en och ſamma gång talte i Rom, det ena af det lågre folket och uti almånt omgånge, det andra af de förnåmare och de lårde når de ſkrefvo, ſamt uti offenteliga Sammankomſter. *Bruni*, *Strozza*, *Quadrio* och andre hafva brukat qvicka ſkål nog at beviſa denne Satſen; flere ord och uttryck uti Plauti och Terentii Comedier m. m. hafva tjent dem til bevis; och utomdeſs, ſåga de, om Latinet ſkulle varit talt öfver hela Italien m. m. ſå borde deruti finnas ſå många Provincial-dialecter, ſom nu finnas i Italienſkan. Marquis *Maffei* går ſå långt, at han ſåger, at Italienſka Språket har ingen ting ifrån Longobarderne och Götherne. Den lårde *Tiraboſchi*, Bibliothecarien i Modena, refuterar deſſe Satſer uti ſin vackra *Storia della Letteratura Italiana*, i den nyſs utkomne 3:dje Tomen; jag lårer i mine förre Bref talt om detta verket för M. H. Jag vet icke, om jag glömt berätta, at de Italienſka Verſioner af Grækiſke och Latinſke Auctorer åro de båſta vi åge på något lefvande Språk: hela Samlingen deraf, i ſynnerhet af de hiſtoriſke

böcker i ordning, kallas *la Collana*, halsbandet eller halskedjan, såsom den förnämsta prydnad i et Bibliotheque, bestående af alla de åkta perlor och länkar i ordning, af den förrige verldens Kunskaper, för at utgjöra sjelfva Ordens-Kedjan för en Lård: när Samlingen år på sjelfva Original-språket, kallas den *Collana d'oro*, för at skilja den ifrån Öfversåtningen, som heter *la Collana d'argento*: de hålla den med råtta för et så nödvändigt *Vade mecum*, at man deſs förutan icke kan gå et steg fram i den lårda verlden; utom detta Riddare-bandet år man icke i råtta Uniformen.

Jag nämde et ord om Fåstningen vid *Susa*: dår åro 2 Fortereſſer, den ena heter *Brunetta*, och den andra *St. Charles*, båda två uthuggne i hårda klippan. Man tänker nu på at hugga det midt före liggande berg (Challion heter det, om jag mins rått) i form af en Socker topp, på det icke fienden må kunna derpå ställa sina batterier, och beskjuta Staden och Fåstningen. Ingen Fransos får bese Fåstningarne i detta Landet; de hållas före vara Måsterstycken. Konungen äger en stor Ingenieur uti Hr Grefve *Pento*: han år General-Major och Öfverste vid Fortification, han hålles före vara den störste i Europen i den saken; han har bygt Fåstningen *Demont*, 10 milles ifrån Coni, som år den vackraste af alla: han har ock gifvit ritningen på Fåstningen *Exiles*, som år 4 milles ifrån Susa. Grefve *Pentos* Broder år Major hos Konungen i Preuſſen, år ock en skickelig Ingenieur, han har bygt Fåstningen *Silberberg* uti Slesien, men det säges at hans Broder i Turin fournerat honom ideerne. Hans Sardinska Maj:ts magt och styrka tager ansenligt til. Det fattas allenast en hamn och sjöstad i Italien, med en Flotta; men med tiden torde det ock ske. *Villa Franca*

vid

vid Nice kunde blifva lämpelig för en ſkepsflotta, om icke hamnen är nog liten. *Savona* måſte igengifvas 1746, och då blef hamnen fylder af Genueſerne; men Sardinien har goda hamnar.

Har jag i mine förra bref nämt för M. H. at Hr Abbaten *Berta*, Bibliothecarius vid Kongl. Bibliothequet i Turin, tänker utgifva *Photii Quæſtiones Amphilochianæ*, ſom är et Opus ineditum? man håller nu på at copiera af det Grækiſke MStet. Känner M. H. en Bok om Konung Guſtaf Adolph den Store, ſom har denne titeln: *Hiſtoire des armes victorieuſes de Guſtave Adolphe, par la grace de Dieu Roi de Svede &c. diviſée en deux parties &c. traduite d'Allemand par L. F. G. à Geneve par Jaques de Baptiſte* 1632 in 8:vo? Jag ſåg den i Jeſuiternes Bibliotheque i Turin; den är på en gammal Franſyſka, ſom man nu kallar *Gaulois* uti Frankrike; den går til början af år 1632.

Talte jag i mit ſiſta om en Geographiſk Charta på Alperne, med alle de gamle Folkſlagen derikring belägne, för at förſtå de gamle Auctorerne? Se här Titeln: *Tabula Geographica Gentium Alpinarum, Civitatum Cottii Regis & Antiquarum Viarum Alpium. Auctor A. H. Cara de Canonico, Cariniani* 1771. Den är ej ännu publicerad; men Abbaten Hr *Denina*, om hvars vackra arbeten jag helt viſst talt förut, gaf mig deraf et exemplar, ſom var afdragit til profs. Den har i norr *Vindelici* och *Brigantinus Lacus*, i ſöder *Traſimenus Lacus* och Medelhafvet, i öſter *Aquileia* och Adriatiſka Hafvet; i veſter *Ceſenna Mons*, *Lugdunum* och *Nemauſus*. Den är nyttig för at få igen de gamle orterne; men jag har därſtädes ſaknat flere, ſåſom *Forum Fulvii*, nu för tiden kalladt *Foro*, vid paſs 3 Ital. mil ifrån Alexandria, ſom nu äges af den lärda Fru Marqui-

ſin-

finnan *Casine*, om hvars vackra Antiquitets-och Målnings-Samling samt Bibliotheque jag talt i mit bref om Alexandria. Icke finnes dår den icke långe sedan uptåkte Staden *Velleia*, som hör til Parma m. m.

Emedan jag började fråga M. H. om rara Böcker, hörande til Svenska Historien, vil jag tillägga et par, som man visade mig i Rom såsom en stor raritet. *Histoire de la Vie de la Reine Christine de Svede, avec un veritable recit du sejour de la Reine à Rome; Et la Defense du Marquis de Monaldeschi contre la dite Reine, corrigée & augmentée. A Stockholm, chez Jean Plein de Courage* 1682, in 12:o af 216 sidor. Den andre är: *Tractatus Historico-Politicus de Professoribus Academicis, Auctore Joanne Rolott Gevaliense. Sumptibus Auctoris imprimebat Henricus Curio* 1682, af 226 sidor; den är dedicerad til Drotning Christina.

ANDRA BREFVET.

Geneve, den 7 Sept. 1773.

Efter min lofven bör jag nu tala om *Savojen*. Jag kan icke föra detta Land til Italien, ehuru des Konung bor dår, emedan Alperne skilja det derifrån; icke til Frankrike, och icke heller til Svitserland: det måste råknas för sig sjelft. Det är ock inneslutit emellan 2:ne höga berg, emellan hvilka det ligger som en dal, och strömen *Arc* flyter midt derigenom, bredvid hvilken vi reste hela vågen. Landet eller dalen är mycket smal ifrån *Mont-Cenis* eller *Lasneburg* til *St. Michel* vid pass 3 Svenska mil, och dår äro inga Vinberg; icke heller våxer dår hvete, men råg finnes dår i myckenhet, åfven

på ſjelfva högderne och bergen, dit de fört jord, ſom hålles faſt med affåtningar, hvaraf man ſer Savojardernes ſtora induſtrie och arbetſamhet. Dår år ock en annan ſlags ſåd, ſom kallas *bled noir*, åfven *Saraſin:* Kornen åro ſvarte, men bloman hvitröd; håraf gjör man et bröd, ſom år ganſka ſvart och har en båtſk ſmak: det år icke förſta gången ſom jag ångrat, at jag icke anvånt mera tid på Botaniquen, och at jag endaſt nögt mig med at förſtå principerne deraf: jag ſkulle eljeſt nu anfört til hvad Species det hörde efter vår ſtore von Linnés indelning. Halmen af denna våxt brånna de på åkrarne i högden, för at göda dem. Men vid Staden eller byen *St. Michel*, dår landet börjar blifva mycket bredare, åro vackre *Vingårdar*, ſom man med råtta kan kalla *Vinberg:* ty ſomlige ligga ganſka högt, och åro gjorde ſom terraſſer, den ena öfver den andra, alt med affåtningar, ſå at de ſe aldeles ut ſom trådgårdar. Hvilken ſkulle trodt, at Savojen vore ſå vackert emellan bergen? Vinet år ganſka ſtarkt och godt. Dår äro hus öfver alt, ſom ligga gömda i dålderne mellan bergen; ſå at i hela Biſkops-Stiftet af *St Jean de Maurienne* åro til 70000 ſjålar, ſom man knapt ſkolat tro: den nyſsnåmde Staden år icke ſtor, innehåller ungefår 3000 ſjålar. Domkyrkan dårſtådes år icke vacker; men Konungen har låtit göra en ny façade, för at förnya en Graf, uti hvilken ligga 3 Prinſar af hans förfåder. Epitaphium börjas ſåledes: *Humbert, Amedé Caudé, et Bonifacio, Mauriannæ primum, deinde Sabaudiæ Comitibus* &c. Det ſlutas med deſſe 2 vackra Diſticha:

Vix ſatis unus erat trinis viventibus orbis,
Trinorum eſt cineri ſola ſed urna ſatis:
Vive ergo humanæ mortis memor, atque perenne
Virtutes præter diſce manere nihil.

Alt

Alt är ſkrifvit med Göthiſke bokſtäfver, ſom man kallar rättare hos oſs Munkſtil; men den Savojſke Munkſtilen, ſom jag ſedt därſtädes på flere ſtällen, liknar mycket den ſtil, ſom brukades i de äldſta tryckta böcker på Tyſka, ſom man kallar *Kewerdanck*. På andra ſidan om Grafven ſkal man ſätta det vackra Monumentet af Marmor, hvilket vi ſågo i Turin hos Sculpteuren *Collin*, ſom gjort det: det föreſtäller Tiden bunden i kedjor, och Ryktet deröfver uti bas-relief, ſamt Prinſarnes Buſter. En Påſkrift, ſom ſtår på grafven, vil jag ock berätta för M. H. emedan den är äfven hiſtoriſk: Priſcum Majorum Sepulcrum temporis labe corruptum *Carolus Emanuel* Rex eximia pietate reſtituit et magnificentius ampliatum vivis e marmore ſimulacris decoravit. A. MDCCLXXI.

Uti Biſkops huſet äro uti et långt Gallerie målade alle Biſkopar, ſom reſiderat härſtädes: de börja icke ſednare än anno 60 efter Chriſti födelſe; det är ändock väl, at de icke börja förr. Det är märkvärdigare, at där finnes en Madonna målad af *Raphael*, och den heliga Familien af *Michel Angelo*, at förtiga andra målningar af ſtore Mäſtare. Där äro ock Bord af en marmor, ſom man kallar Marbre de *Beſſan*, ſom liknar ganſka mycket *Verd-Antique*: den hämtas ifrån Soknen *Beſſan*, på andra ſidan om Lasneburg, hvareſt är et vackert Stenbrott häraf; därſtädes uppe på berget finnes ock en *petrificerad Hjort*, til färgen brunagtig och ogement hård; ſå berättas det. Hr Biſkopen låter på egen koſtnad bygga om Palatſet; det blifver nu ganſka vackert. Här finnes ock bord af den namnkunnige marmorn kallad *Suſine*, emedan den hämtas vid *Suſa*; den är ockſå grön. Hr Biſkopens Bibliotheque är icke ſtort, men utſökt.

Vi foro sedermera genom *Aiguebelle*, en liten Stad eller Bourg, 6 Savoiska eller 3 Svenska mil ifrån *St. Jean*: denne Staden svarar aldeles emot sit namn, som betyder *vackert vatn*, hvaraf här äro Fontainer. Hr Grosley skulle sagt detsamma, om han vetat, at *Aigue* betydde vatn, icke allenast på Savojardska, utan ock i Piemont, Genua och Provence. Härifrån äro 2 Sv. mil til *Plaresse*, som ock kallas *Momiliano*, och derifrån til Chambery är 1 Svensk mil. Hela denna vägen ifrån *Mont-Cenis* finnes en myckenhet Menniskor af båda könen med stora växter på halsen, frammantil och på sidorna, som kallas härstådes les *guâtres*, och på Italienska *scrofe*: vi äre så lyckelige i Sverige, at vi icke hafva namn på dem; så mycket jag vet, så framt man icke vil kalla dem *flenbo* eller *flenhus*: dessa växter göra folket ganska vanskapelige och bedröfvelige at se på: de äro ibland så stora som hufvuden, och hänga utföre på bröstet. De komma sällan på annat, än fattigt folk; torde hända, at det svarta brödet af *Sarasin* förorsakar dem: i almänhet tror man, at de komma af vatnet, som kommer ifrån Alperne, och förer visse particlar med sig af de berg och stenar det rinner öfver, i synnerhet håller man före, at *Tuf*-sten är den förnämste orsaken, at des fine delar, drukne med vatnet, sätta sig i halsen och strupen, m. m. det är visst, at ingen vindrinkare har dem. Uti *Valais* i Svitserland äro de så almänne, at knapt någon finnes utan dem; och deraf berättas flere historier, at då de få se någon främmande utan denna osnygga växten, förundra de sig på honom, och tycka at han har en lem mindre; och skal derföre en ålderstegen gumma en gång vid en Kyrka gifvit dem en god Moral, at de icke borde göra narr af den stackars främlingen, ehuru han icke vore så väl skapad som de: ty alt

god gåfva och välsignelse kommer ofvan efter. Ifrån och med Chambery, och hela vägen fram til Geneve och sedan, äro desse växterne mera sällsynte; man finner sällan någon som har dem. Eljest är det sant, som Hr *Grosley* säger pag. 31: "que ces peuples portent dans leur air & sur leur physionomie l'empreinte de la dureté du climat, qu'ils habitent" &c. ty de se sjuklige och nedslagne ut, och komma les *guâtres* dertil, så är saken complet. Eljest äro de artige och höflige; deras industrie och arbetsamhet är utan like; och de, som icka kunna föda sig i landet, gå ut och skaffa sig födan: de blifva Skorstens-fejare samt decroteurs eller Skoputsare til en stor myckenhet i Paris och annorstädes; de bära orgor ikring, och tillika med denna Musique ambulante hafva de Lanternes magiques at visa; somlige gå ikring med *Marmotes*, et litet djur (Mus montanus), at visa för penningar. Jag liknar Savojarderne vid våre *Dalkarlar* i flere affeenden: deras bergiga och magra land tvingar ock dem, at söka födan annorstädes; men Savoyen är lyckligare: ty det bär mycket vin, och där finnas sköna kor och oxar. Uti fiskrike sjöar och strömar, fogel och vildbråd, samt svart bröd, berg, och mycket snö om vintern, likna de hvarandra, och aldramest uti arbetsamhet och flit; men våre Dalkarlar äro lyckelige, at de icke en gång veta namnet på guâtres och scrofe.

Jag behöfver icke säga M. H. at hela Savojen ända til Geneve är af Romerska Religionen, eller den pretenderade Catholska Läran, så väl som den är rådande i alle Sardinske Staterne; men dock i Piemont, i sjelfva Italien, bo de så bekante *Valdenses* nu i ro och tryghet. Hans Sardinska Maj:t tänker för väl för sine Staters flor och bästa, at tillåta någon af sine undersåtare förföljas af sine medun-

der-

derfårare, ehuru andelig deras vålmening ock kunde vara: den ſkadar dock et lekamligt vålmående; och en *Philoſophe* tånker Hans Maj:t för vål, at låta dem, ſom om de oſynliga tingen, om hvilka ingen underſtår ſig decidera med viſshet utom Preſterne, ſom ofta veta minſt deraf, tånka olika med Almånheten, ſtraffas vidare, ån af deras egen vilfarelſe, ſom år ſtraf nog i ſig ſjelf. Min Herre vet för vål, at de Catholſke preſter ſåtta ingen grånſ för deras håmndgirighet och förföljelſer: de förlåta alla andra brott, de måge vara emot Gud eller menniſkor begångne, utom dem, ſom åro gjorde mot dem ſjelfve, och derföre har *Odium Theologicum* blifvit et ordſpråk, och ſynonymt med *Odium Vatinianum;* men jag år ſåledes för liten Theologus, ty jag år ſå enfaldig, at jag tror, at den, ſom hatar och förföljer, år icke Chriſten, utan viſar ſtraxt, at han drifves af Anti-Chriſti anda, ſom de bruka kalla Påfven i Rom. Det har ofta förekommit mig beſynnerligt, at de, ſom hetas öfvergifvit Påfvens låra, behålla dock ſå mycket qvar deraf; och det ſom år vårſt, aldeles ſtridande med deras antagne råtta principer om Hierarchien; i det ſtållet Påfven, ſåſom Chriſti Vicarius på jorden, handlar aldeles efter ſina principer, då han, likſom en Moſes, under et ſlags Theocratie, förföljer alle, ſom icke villa följa hans dictata, emedan det år en crime emot Staten. Derföre hafver Konungen råtviſligen ſatt grånſ för Preſta-förföljelſen, efter den eljeſt icke vet af några grånſer. Jag tånkte fara til de fattige *Valdenſes*, och låra kånna deras lefnad och tånkeſått: ty de åro utom Kyrkohiſtorien, och åfven dår föga annat ån til namnet, ſå litet eller intet kånde; men det var för mycket utur vågen, och årstiden ſkyndade på at komma til Switſerland, innan det blef för kalt at reſa dårſtådes.

Dock har jag med säkerhet fåt veta, at de icke oroas af någon nu för tiden, at de bo där alt ifrån 12:te Sec. och at deras Stad heter *Lucerna*; de kallas *Valdenses* eller *Vaudois*, antingen af en Petrus *Valdus* eller *Vaud*, Köpman ifrån Lion, som drifven utur Frankrike, för det han talte emot Påfven och Presterne, satte sig neder härstädes vid år 1160 med sine lärjungar; eller ock deraf, at de bo uti *Vallès* och dalar emellan bergen, som är belägenheten af deras Land i Piemont i Marchisatet Saluzzo. Men denna digression blef nog lång; den tjenar dock, at visa min Orthodoxie emot Romerska Läran, emedan jag har Tolerance-principer och hatar ochristeliga förföljelser, och visar således, at jag icke blifvit smittad, ehuru jag i så många år ständigt lefvat i Catholska Länder, och omgåtts flitigt med de ypperste Lärde, ja fåt famntag af Påfven sjelf. Jag hoppas således, at undgå Ostracismus af våre Protestantiske Theologer, så framt det icke skulle ske, för det jag vore för sträng Orthodox, såsom det hände Aristides, för det han var för mycket justus. Jag vil, at ingen skal förföljas, men väl beklagas för sina oriktiga tankar, och öfvertygas om möjeligt är m. m. Om Tolerancen vore antagen, så blefvo många öde Länder upfylde med folk, och Presterne fingo mera tiende, och deras öfrige inkomster skulle ökas i alla affeenden; är icke det en härlig principe? De, som stå emot den, stå således politice äfven emot sit egit bien-être. Jag kommer ihog hvad jag svarade en Munk, som kom och tigde envist af mig: jag sade, at jag med godt samvete icke kunde gifva honom något, emedan jag vore Kättare: jag ville icke komma honom at försynda sig på en almosa, som kunde ej annat än ådraga honom förbannelse; han åter kunde icke med godt samvete taga något ifrån mig, som

ſom han efter ſine fördomar dömde vara en helſvetes eldbrand. Om alle i detta Seculo förföljde Pietiſter, Hallenſer, Herrnhutare m. fl. ſvarat på ſamma ſätt deras förföljare, ſå hade alliance ſnart blifvit gjord, och de ſkulle icke behöft ſå lång tid at ſe perſecutionens elaka följder, ſom Frankrike, hvilket nog ſent vaknat efter uphäfningen af Edictet de Nantes 1685, ſom K. Henric IV, ſtörſt af alle framfarne Konungar näſt efter Kon. Guſtaf Adolph, hade år 1598 utgifvit til ſit Lands flor, och viſste han, ſom var den förſte Bourbonſke Konungen, huru rätta ſättet var, at göra en Stat folkrik och ſäll: nämligen genom Tolerance, ſom den ſtore Konungen i Preuſſen ſå väl vetat betjena ſig af, at förtiga Ångland, Holland, m. fl.; och hvarföre är icke Sverige längeſedan med? Men jag hoppas, innan jag dör, få ſe ännu en lyckelig Revolution under Konung GUSTAF den Store, ſå at antalet må blifva förökt af efterkommande, ſom välſigna Hans Spira, och Hans Lof må blifva utbläſt af flere Millioner Svenſka munnar, ehuru de ſkulle på olika ſätt dyrka det Högſta Väſendet; men de dyrka det dock; och Gud tager aldrig illa up deras Loffånger. Men vil man ſe deremot, hvad perſecutioner och inquiſitioner verka på Staten, ſå gå til Spanien, Portugal m. m. ſom ligga i den härligaſte belägenhet, det vackraſte climat, och likafult äro där uſelhet och folkbriſt. Sed ſatis de hoc monſtro; jag har ſå länge talt om förföljelſe, at jag förföljer M. H. med min långa digreſſion; men patienza, ſäga Italienarne, M. H. får icke bli ond, jag har ock talt om Tolerancen, och recommenderat den artiklen framför alt: det vore til önſkandes, at denne nye artikel blef införd i vår - - - - och jag hoppas at den kommer in, när M. H. en gång företager
ſig

ſig, at gifva oſs en ny uplaga af denſamma. Det år nu hőg tid, at bli i et ſå uplyſt Seculo tolerant őfver alt, och at man tolererar alt utom intoleranter; jag tycker, at Lord *Cheſterfield* ſåger ganſka vål uti ſina vackra Bref til ſin Son: *J would have all intoleration intolerated in its turn.*

Men jag kommer tilbaka til Savojen. Sedan jag nåmt om Religionen, får jag nu beråtta et ord om Språket: ty ehuru det båttre folket talar en god Franſyſka, både på Landet och i Ståderne, i ſynnerhet de ſom bo vid vågarne, och omgås altid med reſande, ånda från Alperne i Piemont til Geneve; ſå hafva de dock ſit egit Språk, *Savojardſkan*, beſtående af en blandning af den gamla Galliſkan eller Celtiſkan, Italienſkan och Franſyſkan, ſå at man aldeles icke förſtår dem når de tala ſins emellan, och ſvårligen om det ock ſkulle ſkrifvas: til ex. Hr Paſt. *Voullaire* i Geneve, ſom ſå långe varit i Stockholm, ſkref mig detta til prof: *Vo parla mio Latin que notre ancoura, mai vo ne parli pas le Savoyar, et ſe vo ne le ſavi pas vo ne ſavi ran, revegni don tot aure, ze vo l'aprendrai, adſivo, bon viaſe!* M. H. ſer, at det år icke ſå lått at förſtå det, ehuru man har det ſkrifvit för ögonen, ånnu vårre, når man blott hör detſamma fort uttalas. Detta vil ſåga: *Vous parlez mieux Latin que notre curé, mais vous ne parlez pas le Savoyard, et ſi vous ne le ſavez pas, vous ne ſavez rien; revenez donc auſſi-tot, je vous l'aprendrai: Adieu, bon voyage!* Men Savoyen får olyckeligen låra mera Franſyſka, ån det ville: ty det år det förſta Land, ſom får emottaga Franſyſke Gåſter, ſå ſnart Frankrike år i krig med Konungen af Sardinien; de handtera det då grufveligen, ſåſom et conquererat Land, hårja och fara dår fram ſåſom fiender: Quicquid delirant Re-

ges, plectuntur Achivi; såger Poëten. Hela Savojen har inemot en half Million själar in alles, och deraf kan man se, at landet är nog bebodt. Hufvudstaden *Chambery* är mera stor än vacker, har dock sköna promenader och fontainer, vackra Kyrkor, ibland hvilka Jesuiternes har företråde: desse Patres voro nu mycket bedröfvade, ty de hade redan läst Påfvens Bulla om deras Ordens indragande; detta var för dem et dunderslag, som satt dem nu i så stor förskräckelse, som hela Staden var för 6 à 7 veckor sedan, då et Krut-Magazin sprang i luften, som låg utom Stads-porten. Vi voro och beſågo den fasliga verkan, krutet har: ty ehuru det låg förvarat i tredje våningen, drog det dock hela huset i luften, och sjelfve Grundstenarne voro uprykte och kastade långt bort: hela marken var rundt omkring besådd med ruiner. Ingen vet, huru elden kommit dit. Det är märkvärdigt, at Providencen så styrt denna händelsen, at den skedde på en sådan dag, ja på en sådan timma, at den aldrig kunde gjöra mindre skada än den gjorde: hade den skedt en timme senare så hade alle Schol-gossarne, som brukade leka på platsen där bredevid, blifvit ihjälslagne: hade den skedt följande dagen, då det skulle hållas en marknad därstädes, så hade flere tusende menniskjor förgåts. I Chambery residerar en *Senat*, som styrer Landet: det som behagar mig mest är, at denne Senat har en *Advocat des pauvres*, och tvånne *Substituts de l'Advocat des pauvres*, och utomdess en *Procureur des pauvres*: det behöfves i Savojen; men där finnas väl så många fattige i andra Länder, därest de hafva hvarken Advocater eller Procureurer; och derföre blifva de ock undertrykte, och Rätvisan med dem. Sat Sapienti. Jag behöfver icke berätta M. H. at *Saint-Real* var född i Chambery. Savojen har

haft

haft månge ſtore Mån: den nu lefvande Pater *Gerdil* hedrar ſin Nation; han år Preceptor för Hans Kgl. Höghet Thronföljaren; jag lårer talt om honom uti mit Bref ifrån Turin. Ån den ſnålle *Caſtalio*, ſå kallade man *Caſtellio* för ſin Latin, han var ju ock en Allobrox.

Ifrån Chambery har man gjort en ny våg, för 4 eller 5 år ſedan, ſom år ganſka vacker, ſnörrått och planterad med trån, flere mil; men jag bör icke glömma, at milarne, eller les Lieues de Savoye, åro ganſka långe, de åro drygare ån en lega di Piemonte, ſå at en man kan knapt gå en mil i timmen. Två mil ifrån Chambery ligger Staden *Aix*: dår betragtade vi de *varme baden*; vatnet år varmt nog, och rinner til en ganſka ſtor myckenhet genom hårda klippan, ſom år rart nog at ſe, ty på andre ſtållen kommer det up utur jorden, men hår ſqvalar det ut genom et rundt hål i ſjelfva hålleberget. Deſſa baden åro *Aquæ Gratianæ*: ordet *Aix* år pluralis numeri, ſammandragit af *Aigues*, ſom betyder vatn; förut pronuncierades det ſom ånnu uti Italien *Acque*, och deraf hafva Tyſkarne fåt *Aken*. Hår i Aix funno vi Antiquiteter, ſom jag icke hört talas om förut: en ſtor *Triumph-båge*, ſom man ſå litet vårdat, at man deraf gjort et Stall och en hölada, ſå at Inſcriptionen ej utan ſtörſta beſvår kunde låſas, emedan den år inuti ladan, ſom var full af hö. Vi kröpo dock up på höet, och låto dåraf undanhåfva en del; ty Antiquarier, ſom reſa uti Italien, hafva ingen möda oſpard, då det angår at finna up ſådane Guld-minor; vi fingo ånteligen låſa ſtörſta delen: dår ſtod bland annat, med vackra och ſtora bokſtåfver: L. POMPEIVS CAMPANVS VIVVS FECIT. Dår åro flere Nicher med ſina Inſcriptioner. Men jag kan nu icke utlåta mig om

det-

ta Monumentet, innan jag får consultera Auctores. M. H. vet, at en Resande icke förer et Bibliotheque med sig. Här i Aix är ock et Slott, som var Residencet för de de gamle *Comtes d'Aix*: där i Slottet är en gammal mur bygd af de Romare, som lärer hört til et *Tempel*: i detta Slott är en så beqvämlig Trappa, at en häst kan gå up hela 4 våningarne, ty den är jämn utan trappsteg. Här på Borggården finnas ock gamla Inscriptioner; men som jag redan varit vidlöftigare än jag tänkte denna gången, vil jag icke uppehålla M. H. dermed. Vi foro förbi Staden *Romelie;* där var icke något märkvärdigt, utan at gamle Staden *Romeliacon* legat på fältet et litet stycke från nye Staden. Vi kommo sedan til *Fransi:* och derifrån är en elak väg 5 mil til Geneve. Konungen i Sardinien bryr sig icke om, at göra god väg dit; hans Soldater kunna likafullt komma fram: eljest äro vägarne i Savojen vackre och gode. Vid *Carouge*, en Bourg, som hörer til Savojen, knapt en ¼ Svensk mil ifrån Stadsporten af Geneve, slutar Konungens af Sardinien Herravälde på denna sidan, och Geneves tager vid: och dermed slutar jag nu mit Bref om Savojen, och lefver med nöje - - -

P. S. Hela vägen ifrån Turin til Geneve är 55 Savojske milar, nämligen 13 ifrån Turin til Mont-Cenis, 5 öfver Alperne, sedan derifrån til Chambery 23, och derifrån til Geneve 14. Alla 55 utgöra säkert 28 Svenska mil.

TREDJE BREFVET.

Geneve, den 18 Sept. 1773.

Geneve gjör icke stor figure på långt håll, för den som får det i ögnasikte, när han kommer ifrån Italien: man saknar Torn, Domer, Colleger, Kloster och Palatser, och ehuru vacker des belägenhet eljest är vid sjön, därest ingen ting fattas til alt som kan förlusta, om icke en Ö, ty där är aldeles ingen, så känner man dock en viss ångslan hos sig, när man får se Staden på den sidan från Savoyen. Den vackra Promenaden, och det därvid liggande vackra Professorens *de Saussures* Hus, som man verkeligen må kalla et Palats, och är otvifvelaktigt det vackraste och största i hela Staden, upfylla dock det toma, som intagit sinnet, när man änteligen kommer närmare; och invånarnes höflighet och belefvenhet gjör en sedermera fullt nöje. Men man saknar mycket härstädes, som man varit van vid hos Catholikerne: jag skulle icke mycket bry mig om at möta en myckenhet af allehanda slags Munkar på gatorne och i promenaderne; men at sakna deras vackra och många Bibliotheker och MSS i Klostren och Collegerne, at se inga Trågårdar och Ritningar, at finna icke allenast ingen pragt och rikedom, utan ock icke et enda Konstens Mästerstycke i Kyrkorne, inga Målningar och Taflor, inga Statuer, inga Crucifixer, inga Colonner och Pilastrer, intet Altare, ja liten eller ingen Architecture, det är icke indifferent för en curieux resande, som är van at altid se något nytt och vackert: och vil jag här (en passant) anmärka, at man har at tacka Gudstjensten och Kyrko-Ceremonierne för Konsternes framgång och flor uti Italien; alla Kyrkor vela hafva Mästerstycken, de betalas vål af rike

rike Prester och Munkar, dåraf kommer tåflan och skickelighet, och en god Måstare år viss på at icke dö af hunger, af brist på arbete, men har största hopp at blifva rik, som hans vederlikar: hårifrån hårleda sig så store Architecter, Sculpteurer, Målare, Graveurer, Mosaikister, Brodeurer för Messe-Klåder, Skrifvare och Miniateurer för Chorböcker; at förtiga de största Musici, emedan Musiken år icke mindre nödvåndig i Kyrkorne i Italien, ån på Theatern m. m. Alt detta gjorde Geneve ånda på, då det dref ut deras Catholske Biskop 1553, som var souverain Herre öfver Staden förut; nu bor den i Staden *Anneey* i Savojen, men behåller ståndigt qvar namnet af *Biskop af Geneve*. Sedermera har Kyrkan i Geneve varit *Presbyteriansk*; ingen Biskop och, jag hade så når sagt, ingen Ordning i deras Culte: utan at vara Papist, skulle jag önskat mer anståndighet i deras Gudstjenst och Söndagen mera firad. Vindbroarne dragas vål up, så at Staden stånges under det Predikan eller Communion hålles; men i sjelfva Kyrkan år man för mycket fri. Presten såtter på hatten då han predikar, för at gifva sig mine af en Frispråkare och Doctor, och så göra Åhörarne åfven; dock taga de den af sig, når de bedja och sjunga, hvilket sker med blottat hufvud. Dår åro Prester, som predika mycket vål; men under Predikan hostar man i den ena vråen, spottar i den andra, nyser i den tredje, gjör annat buller i den fjerde, och det påstår ståndigt, utan uppehåll, så at då Oratoren har et svagt målföre, får man höra litet eller intet, i stället för at i Italien de hosta alle ut, under det Presten håller up med Delningarne, och sedan år det så tyst, at man hörer hvarken knåpp eller kny; men hår år et ståndigt, ehuru oanståndigt ljud, som ofta öfvergår Predikantens. Om

 Sön-

Söndags-eftermiddagarne famla de fig på viffa ftällen at fkjuta til måls, det må vara med böffa eller båge, fpela kåglor och klot, exercera fine Soldater, m. m. dock äro Kort, Dans och Drickning på krogar ftrångt förbudne. När jag nämnde om alt detta åt viffe af de lärande, fade de, at de undrade på, at en Philofoph ville gjöra den Anmärkningen, emedan al Cultus borde vara allenaft mentalis och fri, m. m. Jag frågade dem på raillerie, om de årnade antaga fin Landsmans Hr *Rouffeaus* eller fin Grannes Hr *Voltaires* Reforme, fedan de nu ledsnat vid *Calvini* Läro-method? De tyckte icke färdeles om denne Compliment, emedan de aldeles icke tåla de 2 förftnämde: och erkänna nu mera litet nog den tredjes Lärofatfer äfven. Jag tror dock, at Hr *d'Alembert* gjort dem orätt uti *Encyclopedien*, Artiklen *Geneve*, då han fäger, at de äro *Socinianer*, hvilket gjort få mycken upmärkfamhet och buller, famt Stridfkrifter: emedan en Republik, fom offenteligen låt bränna *Servetus* för Socianifmen (til en ftor fcandale för Reformationen och fjelfva Chriftendomen; och bruka altid de Catholfke flå ofs i munnen dermed, för at legitimera fina förföljelfer, och Chriftnes af dem få kallade Kättares brännande), fkulle nu fjelf fallit i egen fördömelfe, och efter egen dom förtjent at brännas. När jag var här för 3 år fedan, tog jag icke tilfälle at examinera denna verldskunniga Controverfien, emedan jag tänkte mig hit igen ifrån Italien. Nu at få rätte Thermometern på faken, fökte jag at få det Svaret, fom Prefterfkapet och Academien tilfammans gifvit på den hårda befkylningen i Encyclopedien; men ingen Bokförare hade det, få ganfka rart har det blifvit. Sedan flere af Prefterfkapet hört min angelägenhet at få detfamma, fökte de efter i Archivet, och funno där 2 Exem-

emplarer, hvaraf de hade den godheten at ſkånka mig et; det år allenaſt et halft ark eller 4 ſidor i 4:to, med denna Öfverſkrift: *Declaration de la venerable Compagnie des Paſteurs & Profeſſeurs de l'Egliſe & de l'Academie de Geneve du* 10 *Fevrier* 1758, *contre l'Article de Geneve dans le VII Tome de l'Encyclopedie.* Detta Svar gjorde mig icke få fullt nöje, ty det år för mycket laconiſkt; dår citeras flere Skriftenes Språk om Frålſarens Höghet, men intet om hans Gudom; dår ſåges, at man gjör den Geneviſka Kyrkan mycken orått, då man vil affóndra den ifrån ſina Syſtrar, i ſynnerhet i Ångland, med hvilken den bekånner ſamma Enhet i Trone; men dår ſåges icke, om det år med den nymodiga Pres-byterianſka, ſådan ſom den blifvit i ſenare tider, eller med den gamla och orthodoxa Kyrkan, m. m. Således, för at blifva Juge competent, ſkaffade jag mig den i Geneve nu brukelige Catecheſen, ſom år: *Le Catechiſme par J. F. Oſterwald, Paſteur de l'Egliſe de Neufchatel, Nouvelle Edition, à Geneve* 1773, in 8:vo. Jag låſte den med agtſamhet igenom: jag fant icke dår et enda ord om *Treenigheten*, icke om at *Jeſus år Gud*, el. om hans *eviga Födelſe* af Fadren; icke om den *Helige Andes Gudom* eller *Utgående*; icke något om *Guds Belåtes förlorande*; icke om *Arfſynden*; icke om Frålſarens *Tilfylleſtgörelſe* för våra ſynder; icke om at han *förſonat Guds vrede.* Dår talas icke et ord om det ſå kallade *Athanaſii Symbolum.* Utaf ſå många Artiklars Silentio i en Cateches har jag håldre velat låta M. H. ſjelf ſluta, hvad klockan år ſlagen i Geneve, ån at framdraga ſjelfva Förklaringarne: ty de kunde då ſåga om mig, ſom om Hr *d'Alembert*, at jag gjort dem orått och icke förſtåt deras mening. Jag år dock öfvertygad tåmligen om, at de icke åro *Socinianer*, ſom Hr d'Alem-

lembert påstått; en sådan Philosoph torde mindre studerat Kättare-Historien än Analysis, och lärer icke märkt skilnaden emellan *Socinianismus* och *Arianismus*: den förre kan icke försvaras, utan at gjöra våld på Skriften; den senare åter är svårare at refutera, såsom den ock kommer flere steg närmare Sanningen, än Socinianismen. Jag gjorde mig sedermera bekant med Hr Pastor *Vernes*, som gifvit ut den nämnda Editionen af Catechesen: han tog til sin ursäkt för de omtalte Artiklars uteslutande, at de icke kunna försvaras mot Fritänkare, och at med dem blifver Christna Läran insoutenable för Förnuftet, och ingen tänkande Philosoph kan upriktigt tro den, emedan den faller i förste attaquen; derföre at gjöra den til en rimlig och förnuftig Gudstjenst, har det alt blifvit uteslutit, som Skriften icke stadgar med tydeliga ord, m. m. Jag lemnar M. H. at tänka, hvad jag svarade Hr *Vernes*, som är en lärd och artig man, varit intime Vän med Hr *Rousseau*, och har sedan skrifvit en bok emot honom, för at återföra denne sin vän på rätte vägen. Men den, som vil känna alt detta och mera dertil i grund, bör läsa *Lettres Critiques d'un Voyageur Anglois sur l'Article Geneve du Dictionnaire Encyclopedique, & sur la Lettre de Mr d'Alembert à Mr Rousseau touchant les Spectacles; 3:me Edition, corrigée & augmentée de 7 Lettres & de quelques Pieces relatives au même sujet. Ut omnes intelligant, me non studio accusare, sed officio defendere. Cicero pro Roscio. A l'Enseigne de la Verité.* 1766 in 8:vo, 2 Tomer. Utgifvaren deraf är Hr *Brown*, Pastor vid Ängelska Kyrkan i Utrecht, som gjort dertil et Företal, daterat d. 28 Jul. 1761, då första Editionen blef utgifven. Desse Brefven äro mycket väl skrifne, och Fransyskan är för vacker och ren, för at vara af en resande Ångelsman. Hr *Voltaire*,

Hr *d'Alembert*, åfven Hr *Rousseau* och Hr *Hume* få hår höra starka Sanningar, och se sina mennisklige Svagheter. Geneve tyckes hår triumphera verkeligen, utom *la Consubstantialité du Verbe:* ty *homoiusia* erkånnes, men icke *homousia*. Sat Sapienti. Som Auctorn vil vara anonyme, borde jag icke såga hvilken jag misstånker; men emedan de Brefven hedra på Lårdomens vågnar, så må det vara M. H. och mig emellan, at jag tror Hr Pastorn och Professorn *Vernet* hafva skrifvit desse med Anecdoter, Qvickhet och Lårdom upfylte Brefven. Han år kånd förut af flere vackra Arbeten; och bör Hr *Vernet* icke confunderas med den förut nåmnde Hr *Vernes*. Den förre år ålste Professorn i Theologien, och ålderstegen. Nu har jag lagt för M. H. hela saken, och gåt sanningen nårmare ån Hr *d'Alembert;* vil åfven lågga det dertil, at denna låran år icke allenast antagen i Geneve, utan i hela det Reformerta Switserland, utom Bern, som man försåkrat mig; men når jag på stållet får sjelf inhåmta sanningen, skal M. H. få del deraf. Jag bör ock hår icke underlåta at anmårka, at Arianismen icke år så almånt antagen i Geneve ånnu: ty jag har funnit Pastorer hårstådes, som hålla sig vid den gamla Orthodoxien ganska noga; utom dess af det såmre folket alle, som icke lårt sig den nya Catechesen: ty hår lemnas en fulkomlig frihet, ingen tvingas til något Symbolum eller Formulaire, ingen annan norme erkånnes, ån allenast de Canoniske Böckerne, hvilka hvar och en utlågger som han förstår dem til. Calvini Catechismus år icke afskaffad, ehuru man gåt småningom så långt ifrån flere hans Dogmer, och Arianismus blifvit så mycket à la mode. Sed satis de hoc monstro. Nu bör jag icke förbigå, at såga M. H. at ordet *Prest* eller *Prétre* år et öknamn i Geneve, och, som man

hår

här förſäkrat mig, i flere proteſtantiſke Länder. När man ſäger här om någon: *c'eſt un prêtre*, vil det ſäga ſå mycket, at det är en olärd ſtackare, likſom en Catholſk Preſt; ſå långt har man gåt i hat til alt ſom är papiſtiſkt, at man äfven fäſt en klick vid ſjelfva namnet. Jag miſstog mig mycket derpå i förſtone, icke allenaſt ſåſom Svenſk, van vid detta hederliga namnet, utan ock ſåſom van dervid ſåſom den generalaſte termen i Frankrike och Italien, at utmärka det Andeliga Ståndet. Men när jag här brukade det ordet om någon, ſågo de på hvarandra, och förundrade ſig öfver et ſå öppenhjertigt föragt; jag märkte ſnart orådet, och underrättade mig derom. *Miniſtre* är här det almänna namnet på Preſtmänner, och äfven ſå kalla Catholikerne dem öfver alt, ſom äro Proteſtantiſke Preſter: ty de påſtå, at *Preſterſkapet* icke finnes hos andre, än dem, ſom fät det ifrån Apoſtelen Petrus, genom en ſtändig Succeſſion och Vigning, den Kättarne icke kunna beropa ſig uppå. Således det namnet, ſom Catholikerne hålla för för mycket heligt, för at gifva det åt Proteſtantiſka Clericiet, det hålla de i Geneve för ſå gement, at de icke vela båra det; ſå at de komma öfverens i ändemålet, ehuru af ſå ſtridande grunder. De ville i Rom och Paris beſtrida mig, at Sverige har hvarken Biſkopar eller Präſter; jag vände frågan ifrån Theologien och Kyrko-Hiſtorien til Geographien, och bad dem läſa den bättre. En ifrån Geneve ſkulle af alt ſit hjerta erkänt, at där var hvarken Biſkop eller Präſt: dock måſte jag ſäga, at det är et ſtort bizarrerie, at vara af Presbyterianſka Kyrkan, och likväl hafva ingen *Preſt*, ſom icke är annat än en hopdragning och et förkortande af *Presbyter*. M. H. lärer ſäkert villa veta, huru de här ſkapa til ſine Lärare och viga dem, emedan här är ingen Biſkop.

Can-

Candidaten har flere Examina at gå igenom inför *la venerable Compagnie des Paſteurs*, uti hvilket en af Paſtorerne preſiderar hvar ſin vecka, och kallas då *Moderateur*. Jag var tilſtådes vid en Examen: då predikade Examinandus öfver en Text, ſom var tagen genom lottkaſtande, och får han icke mer än 2 dygn at bereda ſig på. Han predikade vackert om ytterſta Domen, var ganſka pathetique; men ſtundom kom han af ſig, ovan at tala i ſå vördige Gubbars närvaro; ſtundom felade han i ſjelfva Språket; til ex. han ſade: *vous vous diſtraiſez*, i ſtället för *diſtrayez*, ehuru det var hans modersmål. Sjelfva formaliteten är ſedermera icke annat, än at den, ſom är Moderateur den veckan, lägger händerne på hans hufvud under böner och åkallan, och ſå blir han *Miniſtre*. Sedermera är förſte graden *Apôtre*, ſom ſvarar emot våre Hjelpe-preſter och Capellaner: en *Apôtre* är i ſynnerhet en Predikant på landet; ſå lågt har det Apoſtoliſka Namnet fallit i ſin Courſe härſtädes, dock icke ſå lågt ſom det Preſterliga. När han ſedan får en Förſamling, blir han *Paſteur*; och det är högſte Graden härſtädes: alle deſſe Paſteurer ſamlade utgjöra *la venerable Compagnie des Paſteurs*. Detta är icke detſamma ſom *Conſiſtorium*; ty deruti hafva ock viſſe af Regeringen Säte och Stämma, hvarom jag lärer ſkrifvit til M. H. för 3 år ſedan, då jag var här förſte gången. Alla Kyrko-Ceremonier gå här för ſig utan Ceremonie; til exempel en *offentelig Communion*, ty enſkild gifves här icke, ſker på det ſättet: där ſättas fram, midt i Kyrkan vid paſs, 2:ne dukade bord, ty Altaren finnas här icke, et för hvardera Könet (NB. Skrift och Aflösning gifvas här icke). Tvänne Miniſtrar ſitta vid hvardera bordet: en vid den ena ändan har en ſtor hop ſkifvor med bröd framför ſig; hvar och en Commu-

municant går fram til honom, och han bryter en bit bröd af skifvan, och gifver det åt Communicanten, som tager det emot och stoppar det sjelf i munnen, gjör en reverence, ty ingen ligger på knå; går sedan til den andre Ministern, som sitter vid andra åndan af det aflånga bordet; han gifver honom Kalken, hvaraf han dricker, och gifver sedan åt den nästkommande Communicanten, och så sedan hand emellan, til des den blir tom, och då gifver Ministern fram en annan full Kalk, som de transportera hvar åt annan; och hvarje Communicant går straxt utur Kyrkan hem, så snart han druckit af Kalken, och så är alt beställt. Likaså gjöra qvinfolken på den andra sidan i Kyrkan, de må vara gifte eller ogifte: ty man och hustru communicera icke tilsammans. När Ministern gifver brödet, säger han hvad Skriftenes Språk han behagar til Communicanten; men ej är något visst Formulaire antagit. Jag var ock tilstädes vid en *Vigsel* i en Kyrka, som var ej annat, än at Pasteuren, efter slutad Gudstjenst, steg up på Predikstolen, läste et stycke i Bibeln, och derefter frågade han Bruden och Brudgummen, som stodo nedanföre i Kyrkan, om de ville älska hvarandra, hvarpå de svarade med en reverence; och säl. var alt slutat på mindre än en quart. Sedan gå de nygifte hem; Bruden går då med sin Man, och går icke mera til sin Fader och Moder; en hop Ungdom äro då samlade utanföre, som sjunga Psalmer och Böner; til dem kasta de nygifte ut genom fönstret Socker-Confecter eller, som man kallar dem här, *des Pierres de Bernard*; somlige kasta ock ut penningar, efter råd och lägenhet; de hålla sedan en afton-måltid. Men nog har jag varit denne gången vidlöftig om Kyrko-saker emot min vana. Om *Collegium* eller Gymnasium, och *Academien*, lärer jag tilförene skrif-

fkrifvit: de åro två olika Verk; Collegium år at börja uti, har 9 Claffer; i den förfte lår man låfa, i den andre fkrifva, fedan börjas Latinen m. m. I hvarje Clafs år en *Regent* eller Måftare, fom underwifer, och uti alle Claffer utdelas premier för deflitige. Upfigten på Collegium hafva *Profesforerne*, men i fynnerhet Rector och en Principal, fom bor i Collegio. Men om alt detta lårer jag fkrifvit för 3 år fedan, då jag ock lårer åndrat alle Hr *Grosleys* miftag fom han gjort i Geneve: ftackare, han lårer hår, fom öfveralt i Italien icke haft gode adreffer, ty ingen kånner honom; men hans Bok har icke hedrat vår Nation, emedan han gifvit ut den under namn af *Deux Gentilshommes Suedois*; flere hår och annorftådes hafva frågat ofs om vi kånde Auctorerne, eller om vi hade någon del uti få löflige anmårkningar, fom åro mera qvicke än fanne. Men nu vil jag fluta, fedan jag förft fått berätta M. H. at hår nu nyl. blifvit en ny *Profesfor uti Orientalifke Språken*, Hr *de Roches*, efter Hr *Cointe*, fom tagit affked. Hr *de Roches* år ung och fnåll; han år allenaft 28 år gammal. Han har nyfs före vår ankomft hit blifvit offenteligen examinerad, och fans den fkickeligafte af de fökande. Examen fker uti *Råds-Salen* inför de 200 Råden, famt Profesforerne och Paftorerne. Åmnet år hela *Hebraifka Bibeln*, och *Thargum* på Chaldaifka; man betjenar fig af Buxtorfs Bibel, den man öpnar med en nål, fom man fticker emellan bladen, på det icke något underflef må kunna fke: han bör då kunna ex tempore explicera de håndelfe-vis öpnade Språken, och fvara på alle frågor, fom man finner för godt honom föreftålla. Uti de andre Dialecterne examineras han icke. Jag har rådt Hr *de Roches* at lågga fig med alfvare på Arabifkan, utan hvilken det år omöjligt at

 kun-

kunna Hebraiſka, et Språk ſom fȯr 2000 år ſedan år aldeles dȯdt; han har nu ſatt ſig fȯr at gjȯra alfvare deraf. Den nye Profeſſorn blef fȯrl. Sȯndag inſtallerad i Kyrkan, ſåſom *Paſteur:* hvilket ſkedde allenaſt genom en Harangue, ſom en annan Profesſeur & Paſteur gjorde i Predikſtolen efter ſlutad predikan, deruti han fȯrklarade en Paſtors ſkyldigheter, och råknade ſedan up det berȯm, ſom den nye Profeſſorn och Paſtorn fȯrtjent; han ſatt då nedanfȯre Predikſtolen uti den Stol, ſom åljeſt ordenteligen *le Chantre* eller Klockaren ſitter uti, uti alla reformerta Kyrkor. Men jag har nog mycket talt om Kyrko-Ceremonier fȯrut; ſåledes ſlutar jag nu med fȯrſåkran om all tilgifvenhet. - - -

---

FJERDE BREFVET.

Geneve, den 22 Sept. 1773.

Vi ſaknade nu med ſmårta Hans Durchleuchtighet, Prins *Franciſcus* af Mecklenburg-Schwerin, ſamt Hr Kammarherren och Riddaren *von Uſedom*, ſom beviſte oſs ſå mycket godt under vårt viſtande i Geneve 1770, hvarom jag då aflade fȯr M. H. en trogen beråttelſe. Prinſen har blifvit återkallad fȯr 2:ne år ſedan, men ſjelfva ſåttet lårer icke blifva den mȧſt lyſande Strophe i den Regerande Hertigens Chronica, efter hvad ſom både hȯgre och lågre hårſtådes veta omtala. Men vi hade den fågnaden at ånnu finna Mylord *Stanhope* och hans Son Mylord *Mahon* hårſtådes qvar, ſom fortfara at viſa oſs mycken vånſkap: de hafva nu både två blifvit gjorde til *Bourgeois de Geneve*, men tånka ſnart reſa hem til London efter 9 års viſtande hårſtådes, emedan Lord Mahon

hon nu blifvit myndig; han har, genom sin färdighet at skjuta med båge, blifvit *Commandeur des Tireurs à l'arc* hår i Geneve, som år mycken heder härst. Han har gifvit åt dem en stor Guld-Medaille, som Commendeuren bör båra til åminnelse: den föreställer *Apollo som skjuter ihjål Typhon*, och rundt omkring står Lord *Mahons* namn, såsom nu varande Commendeur. Han har ock låtit utgifva af trycket Stadgarne för desse Båg-Skyttar, som blifvit stadfåste i Rådet, under denne titel: *Ordonnances pour le noble Exercice de l'Arc* 1773 *à Geneve, par My lord Charles Stanhope, Vicomte Mahon, Commandeur*: in 8:vo. Utom des har han blifvit *Cornet des Dragons à Geneve*, och Regeringen har gifvit honom en vacker Guld-Medaille, emaillerad, med hans Vapn och namn, som han bår på halsen. Men detta vare nog om hans martialiske och politiske meriter; nu något också om hans lårda förtjenster. Jag lårer förr berättat M. H. at Lord *Mahon* hade redan i spådaste åren et Mathematiskt och Mechaniskt hufvud; nu har han sändt et arbete til Academien i Köpenhamn, som handlar om *Metallernes utvidgande i Pendel-ur*. Han har ock blifvit Ledamot af *Kongl. Societeten i London*, och år ännu icke mer ån 20 år gammal. Mylord Stanhope låter på sin kostnad trycka *Opera Posthuma Simsonis* i Glasgou. Han har varit så god och lånt mig et ganska rart arbete öfver *Homerus*, under denne titel: *An Essay on the original Genius of Homer. London* 1769; uti stor 4:to, af 70 sidor. Detta har aldrig varit utgifvit; allenast Auctorn har låtit trycka 5 à 6 exemplar at meddela sine vånner, för at få deras yttrande derom; och derföre år det interfolierat, för at derpå göra anmårkningar. Auctorn år Hr *Robert Wood*, Under-Stats-Secreterare i Ångland, densamme som gifvit ut *Ruinerne af Palmyra*

och

och *Ruinerne af Balbec* med så sköna koppar-plåtar. Han är nu död; var bekant i Processen emot Hr *Wilkes* 1763; dömdes at pligta för det han låtit borttaga Hr *Wilkes*'s papper, m. m. Han meddelar här sine tankar om *Homeri Fäderneslund*, hans *Resor*, *Sjöfart* och *Geographie*, *Väderne*, hans *Religion*, *Mythologie*, *Bruk* och *Maner*, hans *Språk*; han betragtar honom såsom Historicus, Chronologus, och änteligen såsom Philosoph: alt detta, säger han, utgör *Original Genius of Homer*. Det är et ganska lärdt arbete: Auctorn reste exprès öfver alt i Grekeland och Mindre Asien, för at bese och känna alle orter, om hvilka Homerus söng. Jag har hört nyligen berättas, at detta Verk til all lycka nu mer ej är så rart. En viss lärd Man i Tyskland har öfverkommit et exemplar, och af girighet, som man menar, låtit sin Son sätta öfver det på Tyska, trycka samt utgifva det; dock ursäktade han sig dermed efteråt, at han ingalunda visste at det var så rart, och at Auctorn än icke ville göra det almänt, innan han hört sine lärde vänners råd, dermed riktat och rafinerat detsamma. Emedlertid ser man häraf, at af girigheten kommer stundom något godt fram i ljuset; man kan säga derom, som *Quintilianus* säger om högfärden: "Est quidem ipsa ambitio vitium, sed interdum magnarum virtutum mater."

Vi hafve åter haft den fägnaden at finna Herr *Jennings* och hans charmanta Fru, vid god hälsa och välmåga; vi äro ganska ofta hos dem på deras täcka landt-egendom och vingård, litet utan för Stadsporten, och åtnjuta deras godhet och välfägnad. Vi omgås här mycket med Herr Baron *Hamilton*, Capitaine vid Franske Dragonerne, Son af Hans Exc. R. R. Hamilton. Han har kommit hit at hälsa på sin

ſin Morbroder Hr *Jennings*, och beſöka ſine gamle Vänner, emedan han blifvit upfödd härſtädes. Han är ung men ganſka artig; mycket hurtig Officer, vacker och ſtor til växten. Vi hade äran at ſe honom i Paris, när Hans Kongl. Höghet, Hertigen af Södermanland, Prins CARL, var där. Han tänker nu ſnart reſa härifrån tilbaka til Nancy, där han ligger i Garniſon.

En mycket artig ändring har ſkedt vid Bibliothequet härſtädes, ſedan vi voro här ſiſt. Hr Paſtor *Diodati* har blifvit deſs Förſte Bibliothecarius; och Böckerne äro ſatte i en bättre ordning. Artigare, rikare och liberalare Bibliothecarius hafve vi knapt råkat på våra reſor. Sedan vi hafve arbetat i Bibliothequet, bjuder han oſs altid hem med ſig, til at paſſera aftonen med hans charmante famille, höra vackra Concerter och ſedan ſoupera; ja, under det vi äro i Bibliothequet, låter han hämta rafraichiſſemens dit, ſå at han förnöjer all ſlags ſmak, och fyller på en gång hufvud, öron, mun och mage, och kunde jag med rätta lägga ögonen til, ty han har ganſka vackra och artiga Döttrar, 5 til antalet, och 3 Söner; alle äro väl upfödde, och alle kunna Muſiquen och ſpela på något Inſtrument, ſamt ſjunga, ſå at vi höre altid Muſique i Muſernes ſällſkap. Det är ſmärtefullt at tänka på afſkedstagandet ifrån et ſå artigt Hus, i ſynnerhet ſom Hr *Diodati* och hans artiga Fru vela behålla oſs qvar, under det at Böckerne arrangeras i Bibliothequet, då jag hade bäſta tilfället at få profitera af en ſå uplyſt Bibliothecarius, och vi kunde hafva ſå fullkomligt nöje tilſammans. Hr *Diodatis* Förfäder äro från Lucca i Italien, och hafva flyttat hit under Reformationen tillika med flere andre Familler här i Geneve: det är hans Biſayeul, ſom öfverſatte och utgaf hela Bibeln på Italienſka

år

år 1641, som är förbuden och så rar uti Italien: han utgaf den ock på Fransyska 1644; både två åro in folio, och finnas här i Bibliothequet; man kan ock här finna exemplar til köps, ty de äro tryckte härstädes, ehuru ej orten är utsatt i den Italienska Editionen. Den är äfven tryckt i Leipzig in 8:vo. Det var hans Fader, som kommit ifrån Lucca til Geneve, och emellan honom och Fra *Paolo Sarpi* i Venedig var en ständig Correspondance, och finnes ännu *Sarpis* Original-bref i et visst Hus här i Staden, som förvarar desse Anecdoter så väl, at hvarken främmande få se dem, eller Famillen kan få börda dem igen. Om Bibliothequet lårer jag skrifvit til M. H. under mit förre vistande härstädes. Nämnde jag då, at ibland de många Portraiter af Store och namnkunnige Män, som pryda detta Bibliotheque, finnas ock K. Gustaf Adolf och K. Carl XII? Här finnas äfven Målningar öfver alle Reformatorer i Församlingen, började på Johan *Viclef*, sedan *Huss*, *Luther*, *Zvinglius*, *Calvin* förstår sig; ja, denne finnes här ock i en buste af trä. Här är ock en Samling af alle i Geneve lysande Mäns Portraiter, såsom af *Spanheim*, *Diodati*, *Turretin*, *Drelincourt*, m. fl. och andre Store Mäns, såsom af *Erasmus*, *Scaliger*, *Descartes*, *Coligni*. Utom dess är här en hop Medailloner, gjorde efter Antiquer i Bronze, som förestålla *Brutus*, *Marius*, *Sylla*, *Cicero*, *Seneca*, *Scipio*, m. fl. som likna väl de Originaler vi sedt i Italien, i synnerhet *Cicero*. Om *Manuscripterne* vil jag icke här inlåta mig, ty jag skulle då blifva för vidlöftig. Dock bör jag icke förbigå at nämna, at här finnes *le Tresor de Brunet* i MS på fint Pergament eller Velin in fol. *Brunet* lefde i Florens midt i XIII:de Seculo, och upväkte därstädes tycke och smak för bokliga Konster och Vetenskaper; han blef ut-

utdrifven ifrån Florens tillika med alle Guelpherne, och retirerade sig til Frankrike, därest han sammanskref denna Boken på Fransyska; han dog år 1295. Nu är at märka, at uti 1:sta Boken och det 113:de Capitlet talar han om *les deux faces de la pointe de l'aiguille aimantée*, som brukades i seglandet, det är om *Compassen*, vid pass 40 år för år 1300, och *Brunet* talar derom, såsom en bekant ting, som vore i almänt bruk, och icke såsom en ny invention. Här finnas *Bedae Commentarier* öfver flere Böcker af *N. Testamentet*, skrifne på Pergament i IX:de Seculo. Uti hans Förklaring öfver Johannis Epistlar finnes icke et enda ord om 1 *Joh.* 5: 7. *Tre äro som vitna i himmelen*, m. m. Således fans det Språket icke i Bibeln i Bedae tid, eller i början af 8:de Seculo. Nu är at märka, at Beda följde *Vulgata* Versio Latina öfver alt, så at det icke heller var där då, ty uti intet äkta Grekiskt MS. har det ännu blifvit funnit. Detta är et stort bevis, at det sedermera blifvit inflickadt uti *Vulgata:* jag mins mig icke hafva sedt någon bruka detta skälet, ehuru *Bedae* Verk äro trykte och almänne. Här är en stor Bibel på Latin i MS. en så ansenlig Foliant, at det är en fulkomlig Karl-börda at lyfta den ur stället: den är skrifven uti X:de Seculo vid pass: där är ingen prick öfver *i*, som än ej var i bruk. St. Pauli Epistlar stå sist; de andre, jämvål Uppenbarelse-Boken, gå förut. Förste Johannis Epistel har denne titel: *Epistola ad* SPARTOS, som mycket bryr de Lärde; somlige hafva velat taga det för *Spartanos*. Jag tror at Copisten, som var Italienare, misstagit sig, och skrifvit i hast *Spartos* i stället för *Sparsos*, såsom Epistola *Catholica;* och det var så mycket lättare, som uti Italienskan är mera brukeligt at säga *Sparti* än *Sparsi* af spargere; men at Copisten varit Italie-

nare, ſynes deraf, at här finnes meſt öfver alt i denne Bibel ſkrifvit *michi, nichil,* ſom är Italienſka pronunciationen af *mihi, nihil;* och hvilket ſkrif-fel blifvit åfven trykt i den märkvärdiga Editionen af Bibeln af år 1462, ehuru i Tyſka Staden Mayntz, ſom viſar at Originalet var ſkrifvit i Italien, och at Sättaren var Imitator ſervûm pecus. I detta MS af Bibeln finnes det omtviſtade Dictum: *Tre äro ſom vitna i himmelen;* men det ſtår efter de *Tre ſom vitna på jordene.* Jag lärer otelbart förut talt om det MStet här finnes på *Papyrus Aegyptiaca:* det var då rart för mig, men ſedermera har jag ſedt ganſka många i Italien. Detta innehåller *Stycken af flere Auguſtini Predikningar:* den förſta här förekommer är en del af *Sermo de Converſione Sancti Pauli XXXVI. de dimenſis* in fol. allenaſt 53 blad, af hvilka 37 allenaſt äro af Aegyptiſkt Papyrus, de öfrige 16 äro af Pergament; de äro icke inbundne i god ordning; de äro ſkrifne i 6:te eller 7:de Seculo: alt är ſkrifvit med ſtora bokſtäfver; alle orden äro ſammanhängande hela raden ut, likſom den ſkulle vara et enda ord; men vid meningens ända är et punctum och ſtundom Semi-colon eller ock comma; ofta är et Signum exclamationis, eller et up- och nedvändt Semi colon således : Detta MS tillika med många andra här befintelige äro komne från *Alexandri Petaus* eller *Petavii* Bibliotheque, ſom var *Pauli Petaus* Son, Conſeiller du Parlement, hvars vapn ſtår härpå; Drotning *Chriſtina* köpte en ſtor del af hans MSS. hvilka äro nu i det Vaticanſke Bibliothequet, och Hr *Lullin* köpte de öfriga, och gaf dem til detta Bibliotheque; och det är orſaken hvarföre här finnas ſå ganſka många hörande til *Franſyſka Hiſtorien,* ſom innehålla flere Anecdoter, och förtjena at blifva examinerade af en curieux. Här finnes K. *Philip IV* eller

eller *den Vackres* Hushåls-råkning, skrifven på 6 aflånga Tråd-skifvor, öfversmetade med svart vax, uti hvilket år skrifvit: denna råkning år för 6 sednare månaderne af år 1308. Jag tror, at jag sedt maken för de 6 förre månaderne i Florens, om jag mins rått; men jag har icke nu mina Italienska papper til hands. Hår finnes ock et annat Blad fullskrifvit af Papyrus, som förvaras under et glas. Hår finnas långe rullar skrifne på Hebraiska; åfven en ganska lång rulle skrifven på Grekiska. Hår år ock et stort *Scutum votivum* af Silfver, funnit i floden *Arve*, som löper hår förbi: derpå står Kejs. *Valentini* Namn, med flere bas-reliefer, således år det ifrån hans tid; jag tror den finnes afritad uti *Montfaucons Antiquités expliquées*. Hår i Bibliothequet finnes ock et vackert *Cabinet d'Histoire naturelle*, som Hr *Bourguet* ditskånkt: deruti åro ganska många *Petrificater* och Snåckor; ibland annat år der en petrificerad *Tand* af en *Sjöhäst*, stor som en knytnåfve. Hår upvises ock ibland Curieusiteterne en Handskrift af Mademoiselle *Waldkirch*, född blind: hon har med alt det skrifvit en ganska skön stil; hennes Fader var Köpman i Geneve, men var kommen ifrån Schafhausen. Men jag fruktar, at jag redan varit för vidlöftig. Jag borde nu tala om, huru ansenligt Fransyske Residenten Hr *Hennin* ökt sit Bibliotheque med både trykte och handskrifne Böcker, sedan vi voro hår sidst; men jag måste nöja mig med at nåmna et mårkvårdigt MS af *XI Volumer in folio*, som innehålla alla Papper af Marquis *du Plessis-Chatillon*, som var brukad i hela 30 åren midt i det 17:de Seculo under Cardinalerne Richelieu och Mazarin, så vål såsom Fålt-Marechal uti Catalonien och Lombardiet, som Ministre-Plenipotentiaire hos flere Prinsar i Italien, samt Ambassadeur i Venedig: hår

finnes en ſtor myckenhet af Original-bref ifrån Prinſar, Miniſtrar och Ambaſſadeurer i hans tid. Jag årer tilförere berättat, at Hr Reſidenten äger flere politiſke Skrifter och Anecdoter om Sverige, ſåſom om Riksdagen 1755, uti 3 ſtore Volumer in folio. Han äger många rare Böcker, ſå ock dyrbare och rare Eſtamper och Gravurer af den namnkunnige *Balechou*, ſåſom hans *Sjö-hamn*, hans *Storm*, ſå ock K. Auguſti III i Polen Portrait, ſom år ſå ganſka rart; det har denna Påſkrift: *Auguſte III. Roi de Pologne, Electeur de Saxe. Peint comme Prince Royal & Electoral pendant ſon ſéjour à Paris en* 1715 *par le Chevalier Hyacinth Rigaud. Gravé par J. J. Balechou, natif à Arles* 1750. Detta år det förnåmſta Måſterſtycket han gjort; det gåller 10 Louis d'or eller 700 Daler Kopp:mt vid paſs. Jag vil icke lägga mera hårtil, ån at Hr Reſidenten viſar oſs nu, ſå vål ſom förre gången, mycken höflighet och vånſkap. Vi hafve ock nu förnyat bekantſkapen med Hr Profeſſor *de Sauſſure*, ſom nyligen kommit hem ifrån ſin Reſa, han gjort i Italien och Sicilien, tillika med ſin artiga Fru ſamt ſin Doter af 8 års ålder; Dotren har haft den ſällſynta lyckan, at få et famntag af Hans Helighet Påfve Clemens XIV uti Villa Patrici litet utanför Rom. Hr *de Sauſſure* viſte mig vår Svenſke Hr *Ferbers* Bref öfver Italien, ſom blifvit trykte på Tyſka i *Prag* innevarande år 1773 in 8:o af 407 ſidor; det var förſte gången jag ſåg dem; han berömmer dem otroligt för de ſköna Anmårkningar de innehålla öfver Natural-Hiſtorien i Italien. Han önſkar at komma i Correſpondance med Hr *Ferber*, och har bedt mig bemedla den ſaken: jag updrager den nu åt M. H. och beder mycket hälſa Hr *Ferber*, vår Reſe-Kamrat på flere ſtällen i Italien. Åfven ſå berömmer Hr Profeſſorn högeli-

gen Hr Prof. och Rid. *Joh. Gottsch. Wallerii* sista Edition af des *Mineralogie* på latin, trykt i *Stockholm* 1772 in 8:o; han tycker otroligen om de vackra tilökningar och ändringar där äro gjorde. Hr *de Saussure* har et ganska prägtigt *Naturalie-Cabinet*, och sköna physiska och electriska Instrumenter; han har ock nu satt up en electrisk Conducteur: i hela Geneve var man i förstone rädd, at han skulle draga ner åskan på dem, och lade man sig mycket emot detta Verktygets upsättande; men han gaf då ut en Brochure, som viste nyttan deraf. Det är besynnerligt nog, at en simple Chatelain vid Chamauni i Savoyen, där Isbergen äro, vid namn Hr *Paquard*, var den förste som observerade, at eld-gnistor gingo ut af en Jernstör når åskan dundrade; han kom sedan til Paris vid år 1754, och fick se l'Abbé *Nollet* göra electriske experimenter; han berättade då för honom hvad han sedt; deraf lärde Abbaten den Communication, som är emellan Åskan och Electriciteten. Den förrige Bibliothecarien här i Geneve Hr *Jallabert* är den förste, som började curera Sjukdomar genom Electriciteten. Desse Anecdoter har Hr *de Saussure* sagt mig. Hr *de Saussure* har den lyckan, at vara en rik Lärd, som så sällan finnes; han har fåt sine rikedomar genom sin goda och vackra Fru, född *Lullin-Boissier*; man tror, at han nu är den rikaste Genevois som fins; han bebor ock det vackraste hus som finnes i Staden, och där är tillika en genom vacker Trägård, med en ganska skön utsikt. Huset är bygt af Fruns Farfader, Hr *Lullin-Boissier*, som var en rik Banquier i Paris; men han kom aldrig at gå där in sjelf, genom et besynnerligt öde, som jag vil berätta i korthet. Han sände ritningen på huset ifrån Paris, gaf sine ordres, huset bygdes fort, blef meublerat och alt. Hr *Lullin* reste då
från

från Paris til Geneve, för at bebo sit vackra hus; när han kom til Staden, var det försent, vind-bryggorne voro redan updragne; han såg då huset helt nära, och gick sedan at sofva öfver natten uti et annat hus, vid fältet *Plein-Palais*, och tänkte om morgonen gå in i sit nya hus; men om morgonen fans han död i sin säng, ehuru han var frisk och sund när han lade sig om aftonen. Det var ock besynnerligt, at Architecten som gifvit ritning på huset, glömt at gjöra et kök, liksom et augurium, at ägaren skulle aldrig äta i sit hus, och således icke behöfva något kök. Man har sedan användt et annat rum dertil, och kunne vi af erfarenhet intyga, at Köket och Bordet svara nu mot huset fulkomligen. Hr *d'Alemberts* infall är artigt, då han såg detta huset: "det är skada, sade han, at den som låtit upbygga et sådant hus, kunde icke bära en Spets-Manchette." Ty här är en Loi somptuaire: Månnerne få icke båra andra slags Sidentygs-kläder än svarta, m. m. Fruntimren få nu båra falbalas; man har ock tillåtit Porte-Chaiser för 2 år sedan.

De inbördes oenigheterne i Geneve äro nu slutade til Borgerskapets förmon, så at Democratien vunnit et steg mer; men månge tro, at elden ännu kufvas under askan, och at Magistraten vil taga igen sit gamla välde, när allenast tilfälle gifves. Nu är alt ganska tyst och stilla. Här hållas icke nu några vakter af Borgerskapet, såsom då vi voro här sist; här talas nu icke mera om *les Representans, les Negatifs* och *les Natifs*, och hvad namn de mera hade.

Om Hr *de Lucs* sköna Mussel-Cabinet och Petrifications-Samling, som är makalös, har jag visserligen berättat M. H. tilförene. Skref jag då, at han är den enda i verlden, som man vet, som har *Echinites med sine taggar* petrificerad til Silex eller

Flint-

Flint-ſten; man finner vål *taggarne*, eller *les piquans*, petrificerade under namn af *Lapis Judaicus*, emedan den finnes vid kuſterne i Judeen, och på berget Carmel, och blifva ſålde åt Pelegrimer főr petrificerade oliver och andre frugter, åfven ſom antidot emot viſſa ſjukdomar; men kroppen af *Echinus marinus*, tilſamman med taggarne derpå, finnes ej annorſtådes. Men Hr *de Luc* har icke *Trochiſcus ſolaris*, ſom jag aldrig funnit uti något af de oråknelige Cabineter jag ſedt, főrutan hos Hr Arch. och Rid. *von Linné* i Upſala, ſom ock ſade mig főrut, at jag icke ofta ſkulle få råka en dylik, och bad mig gifva ſig vid handen, enår och hvareſt jag funne den; men hårtils har jag icke haft det nőjet, at kunna upvakta honom med den nyheten. Jag vil hår főr M. H. beråtta en okånd ſak főr Medici. "En flicka af 15 års ålder hår i Geneve hålles főre, at hafva en *lefvande Orm* i magen nu i 7 års tid, ſom hon főrmenes hafva indruckit i vatten; et långt ſkin har kommit ifrån henne, ſom nu főrvaras i Spiritu vini hos en Apothekare hårſtådes, dit jag ock gick at beſe det ſamma: det liknar dock icke Ormſkin; men om det år af en lång maſk eller en fet excreſcence i tarmarne, det lemnar jag andre at dőma. Det år båttre at tala om de ſtora Måſterſtycken i Mechaniquen och Urmakeriet vi hår ſedt. Hr *Morand* viſte oſs *Repetitions-ur uti en Guldring*, ſå at Uret var icke ſtőrre ån en lagom ſten på ringen; vi ſågo hos honom Kåpp knappar med ur uti, åfven Snus-doſor af Guld: deſſe uren ſpela en air: han håller nu på at gjőra et ur med en Carillon uti en ring, ſom ſkal ſpela 3 airer. Deſſe uren i ringar koſta från 80 til 20 Louis d'or, alt efter ſtenarnes vårde, ty alle åro garnerade med Diamanter. Vi hafve icke ſedt en ſå ſkickelig Måſtare i deſſe arbeten annorſtådes.

des. Nog har man hört ſägas, at Konungen i Spanien vid en Gala-dag haft en Klädning, uti hvilken hvar knapp hade et ur med Carillon, ſom ſpelade när Hans Maj:t danſade. Och med denna ljufliga Muſiquen ſlutar jag mit Bref, ſamt lefver - - -

P. S. Dock får jag tillägga en Anmärkning, hörande til Brefvet härifrån af d. 7 huj. hvar jag ſlutar ſtycket om Savojardernes *Halsväxter* *). Den beſtår i följande: *Les Goitres* på Franſyſka, och på Italienſka *Gozzi*, icke *Scrofule*, ſom ſomlige orätt ſkrifvit, ty de äro de ſamme ſom *les ecruelles*, en annan ſjukdom i halſen, voro almänne hos Alpe-boerne för 2000 år ſedan vid paſs, ſå at man ſnart kunde komma på den tankan, at de äro ärftelige, eller un vice de race, och icke af vatnet, ſom ſomlige påſtåt, ty Snö-vatnet ſkal vara ganſka hälſoſamt. De voro ſå vanlige i *Juvenalis* tid på Alperne, ſom blå ögon och ljuſt här hos Tyſkarne: ty ſå ſjunger han *Sat. XIII. v.* 162:

Quis tumidum guttur miratur in alpibus? aut quis
Coerula quis ſtupuit Germani lumina, flavam
Cæſariem, et madido torquentem cornua cirro?
Nempe quod hæc illis natura eſt omnibus una.

Det fägnar mig ſå mycket, när jag kan hitta på i de gamle Auctorerne, at verlden varit ſig altid lik; ſå ſe, hvilken det är förbehållit, at verifiera de *ſtora bröſten* på öen Meroe; m. m.

---

*) Se i det trykta här framanföre ſ. 26.

FEM-

FEMTE BREFVET.

Geneve, den 28 Sept. 1773.

Vi hafve gjort vissa Excursioner omkring Geneve: den förnämsta är til *les Glacieres* eller *Isbergen* i Chamouni i Savoyen, som äro de största och högsta, som finnas i de 3 äldste eller först bekante Delarne af verlden. Vi voro i sällskap med Lord *Mahon*, och reste igenom flere Städer och Byar i Savoyen, som voro vackre nog, i synnerhet Staden *Bonneville*, vid 5 lieues eller 2½ Svensk Mil ifrån Geneve. Vi måste lemna vagnen vid *Sallenche*, 9 lieues ifrån Geneve, och där togo vi hästar och mulor til *Chamouni*, emedan vägen är obeskrifveligen elak, trång och bergig; vi foro genom Skogar af Plommon-Påron-och Valnöt-träd, samt sågo vackre Cascader af det klaraste vatn, som föll utför bergen. Vi reste öfver floden *Arve* flere gånger, och sågo honom ofta i fragga och skum, liksom af ondska, då han faller och störtar sig utför de branta bergen. Vi kommo änteligen fram til Dalen *Chamouni*, hvilken är rätt vacker, hafver 3 eller 4 Kyrksoknar eller byar, som alle äro under *Prieuren*, som bor i den förnämste af dem: hele Dalen kan hafva 2500 själar; den är mycket väl upbrukad; där äro ängar och åkrar som bära Hvete, Hafre, Hampa och Lin, men Vingårdar äro där icke: där växer alt sådant som finnes i Sverige, och liknar des Climat; här sågo vi för förste gången *Blåbär*, sedan vi kommit ifrån Sverige; på Fransyska kalla de dem här *Embruns*, äfven ock *Embroches*, men på Savoyardska *Lioutres*. Här finnes god boskap, och en skön mjölk; bin finnas här ock til myckenhet, men man bär sig mycket okunnigt, ja äfven tyranniskt åt, när man vil skat-

ta dem; ty man röker ihjäl desse flitige Samlare med svafvel eller annat: jag viste flere bönder, huru de borde gjöra, för at vara tacksammare mot de stackars bien och nyttigare för sig sjelfva. Eljest finnes här Gran, Tall, *Pin* på Fransyska, men *d'Arola* på Savoyska, äfven *Larix*, på Savoyska *Larz*, som just är af det Latinska ordet, men på Fransyska heter det trädet *Melese*. Uti skogen finnas Björnar, Vargar, Råfvar och *Marmottes* (Mus montanus), fyrfotadt djur, stort som en gris, gräfver hol i jorden mycket djupare än en Canin, för at gömma sig deri; hans läte är et starkt hvisslande. Men nu til *Isberget*: vi hade 3 fulle timar at stiga up på *Mont en-verd*, som berget kallas; och där äro Kojor för herdar, samt en häll, som man kallar *la pierre des Anglois* deraf, at Angelsmännerne *Pococke* och *Windham* voro de förste, som besågo *les Glacieres* vid år 1741: sedan, efter deras berättelse, kom det i bruk at gå dit, för at se en så stor märkvärdighet, som i förstone tyckes icke särdeles böra surprenera en Svensk, som ser is och snö en gång om året längre än han vil; men dock tror jag, at maken icke kan ses i Sverige. Ifrån detta *Mont-en-verd* stego vi in på *les Glacieres*, som är en Isrymd, ganska stor, och en Svite eller Continuation af *Mont-blanc* eller *Mont-maudit*, som är det högsta berg i den gamle verlden, varandes efter Hr *de Lucs* mätning 130 0 Franske fot öfver vattubrynet i Sjön Leman, och 14000 öfver hafsbrynet, som är 1 lieue eller ½ Svensk Mil vid pass, varandes ständigt öfvertäckt med is, som när man kommer närmare, ser grönagtig ut, ehuru på långt häll, såsom i Geneve, den ser hvit ut, och man derföre tänker at det är snö. Isen härstädes är på somlige stället 100 famnar tjock; den ligger såsom i vågor, stundom uphögd som berg, stundom

åter i gropar och dälder; där äro många djupa och breda sprickor, hvaruti rinna stora vattuströmar. Mylord *Mahon* hade låtit upföra på en åsna en säck af Granater, tillika med bössor och pistoler, m. m. Vi kastade flere Granater i refvorne af Isen, som gjorde et skönt echo: vi gingo flere timar på detta eviga Ishafvet, eller hvad skal jag kalla denna omåteliga Dalen af is. Det är säkert, at denne isen skrider utföre; man har nedstuckit pålar deruti, och tagit märke på parallelerne, och deraf funnit, at den reser och flytter sit ställe, men så långsamt, at på 2 à 3 år icke stort lider; nedanföre al denne isen rinner strömen *Arveiron*, som kommer fram under isen med en brusande häftighet, och faller sedan i floden *Arve:* torde hända, at denne isen simmer långsamt på det under honom varande vatnet. Där är et spetsigt berg bredvid isen, som man kallar *l'Aiguille de Dru*, som är just som en Pyramid af Sten, ståndigt öfvertäckt af Is, och altid uplyst af Solen hela dagen: *Dru* (låter *Dry*) på Savoyska betyder *glättig, förnögd*, som då man är munter af vin, och heter denne Bergspets så derföre, at den är så fier och stålt, uplyses altid af Solen, och är så brant at ingen kan stiga dit up. Här på isen är Electriciteten ganska stark, när Åskan går i luften, och är då icke rådeligt, at gå med en Ispik af järn, eller hafva en kåpp af någon metall, som communicerar den electriske kraften. Man kan gå på denne isen ganska vida i-kring, och ånda up på *Mont-blanc.* Där var en annan Ängelsman i vårt följe; när han fik höra, at man härifrån kunde komma til Turin, begärte han af oss några goda adresser, och sedan vi hade ätit middag på *la Pierre des Anglois*, begaf han sig straxt på resan tillika med en Vägvisare. Vi blefvo längre qvar tillika med Lord *Mahon* på *Mont-en-verd*, och roade

ofs med at kafta Granater på Ifen. Och fannerligen kan man i Sverige icke fe en fådan Syn, nemligen en Is-fjö på högden, omgifven med gröna trån, och löf, famt vackre åkrar; ftiga från Ifen och plocka Blåbår, Smultron och Hallon, fom vi hår hade til myckenhet, ehuru det var midt i denne Månad, eller d. 15 Sept. då vi voro dår; vi pafferade då genom alle årstiderne på en dag, nämligen en ftark *Sommarhetta* ner uti dalen, kalla *Höften* uppå berget, *Vintern* på Ifen, och *Våren* ibland flera blommor, fom ånnu icke voro utfpruckne. Hår finnes mycken *Berg-criftall* af flere flags fårgor. Jag mårkte hårftådes flere qvarlefvor af det latinfka Språket i Savoyfkan, fåfom *Villfvin*, det Franfoferne kalla *Blerau*, det kalla de hår *Taffon* af *Taxus*; *Avo* heter Farfar; *Merenda* aftonvard; deffe åro dock åfven brukelige i Italienfkan, men icke detta: *a m'a aggredi*, fom betyder at *han har anfallit mig*, af *aggredi*; detta brukas almånt i Savoyen; men icke vet jag, hvarifrån de kalla Tallen *d'Arola*, Blåbår *Lioutres*, Hallon *Ampas*, ftålt och glad *Dru*, m. m. om icke af den gamla Gallifkan. Jag har ofta önfkat, at man måtte gjöra et Lexicon för hvarje Provincial-dialect, och i fynnerhet på de Folks Språk, fom lefva långt ifrån Hufvudftåder, fkilde från vågar, fåfom Bergsboer m. m. Vi fkulle deraf få mycket ljus i åldre Hiftorien, låra kånna Migrationes Gentium, följa dem genom Språken på fpåren, fe hvarifrån de kommit, och hvart de tagit vågen, finna igen hvad Språk taltes i åldre tider, af de och de Folken, fom ånnu hade inga Konfter, och således inga namn derpå, m. m. M. H. bör, fåfom god Patriot och Hiftoricus, upmuntra någon årlig Dalkarl, at gifva ofs et fulkomligt Dictionarium och Gloffarium af fit Språk, fom fkal vara få nåra öfverensftåmmande med

med Isländſkan, m. m. Vid vår återreſa ſågo vi ſtändigt *Mont-blanc* på vänſter om oſs, och hade andre Isberg, kallade *Pelerins* och *Boſſons*, på höger. Vid byen *Paſſi* började vi åter ſe Vingårdar, och därſtädes i Kyrko-muren äro 2 gamle Latinſke Inſcriptioner, ſom jag copierade, men jag törs icke beſvära M. H. dermed: de innehålla bägge et *Votum* til *Mars*. Vid *Sallenche* togo vi åter vår vagn, och foro til *Balme*, en Sokn, däreſt är en märkvärdig Grotta högt up i et berg. Vi begynte ſtiga up, men ſvårigheten at komma upföre denna ſtela Klippan kan jag icke beſkrifva: där är aldeles ingen väg, om icke för Stengetter; vi måſte krypa på fyra fötter meſt öfver alt, öfver höge ſtenar, buſkar och klyften; ſtundom måſte man klänga ſig up på grenar af träd; och hade jag ſå när vändt om på halfva vägen, ehuru jag hade 2 Vägledare, ſom höllo mig under armarne, om icke Mylord *Mahon* och Hr Baron *Rudbeck* varit ſå nyfikne, at ſe detta ſå kallade Naturens Under. När vi änteligen kommit til berget efter et par timars krypande, var det icke gjordt dervid, utan då, för at komma derin, ſkulle man öfver en höp Klippa, ſom icke kunde ſke på annat vis, än at vi måſte ſtiga up på ryggen och axlarne på våre Ledare, den ene efter den andre, ſåſom på trapſteg, och under det ſamma hålla faſt i en gren, hvilken, om den bräkts af, hade ock vi fallit för ſiſta gången. Så många ſvårigheter måſte en Reſande ofta utſtå, då han vil mätta ſin nyfikenhet; men ord fattas at uttrycka vårt beſvär denne gången, huru trötte vi vore at gå upföre ſå länge, och huru ofta vi förlorade andedrägten. Vi kommo änteligen in i en omätelig Grotta, ſom öfver alt är beſat med den vackraſte och hvitaſte *Stalactites*, ſom gaf et ſkönt vederſken emot de vax-faklor vi läto där uptända

at

at lysa oss med. Där äro månge Alléer i denna Grotta, där äro vackra Hvalf; somligstädes ser det ut som Rum, Kamrar, Capeller och Kyrkor; den liknar mycket inuti *Sibyllae Grotta* vid Puzzoli. Så högt up det är, så finnes dock där skönt vatn at dricka; där är ock en djup Brun i sjelfva berget; en sten går vid pass $\frac{1}{2}$ minut innan den faller til botn. Alt detta är utan tvifvel mycket artigt at se; men förtjente det väl den myckna mödan, at först stiga dit up med lifsfara; och sedan åka och tumla utföre med våre Ledare, som förde oss då en annan väg, hvilken de sade vara bättre; det är visst, den var jämnare, men ock brantare. Man ser denna Grottan, så ock Isbergen, beskrifna uti en Bok, som ej ännu blifvit publicerad, ehuru den är färdig trykt, under denne titel: *Description des Vallées & Glacieres situées dans la Province de Faucigny en Savoye*, in 8:o. Auctorn, som är Grand Chantre eller Klockare uti Geneve, Hr *Theodore Bourrit*, har skrifvit detta uti en styl, som är mycket svulstig, och brukar öfver alt ganska mycket exclamationer. Vi öfvergåfvo denna stora Grottan, och reste genom Städerne *Cluse* och *Bonneville* tilbaka hit til Geneve, efter en frånvarelse af 5 dagar, som vi använt på denna Resan. Jag vil sluta alt detta med en berättelse om en Fest, som vi straxt efter vår återkomst blefvo budne til på Lord *Mahons* föranstaltande, för at roa och vederqvicka oss efter så mycken vedermöda. Det var den Fête, som *le Roi de l'Arquebuse* (hvilken är den bäste, som skjuter med bössa; Hr *Maudry* var detta året) gifver åt de förnämste i Staden på Genever-sjön, och en stor middag åt mer än 200 personer. Det var en ganska vacker Fête. Måltiden hölts vid *Pré-l'Evêque*, en ljuflig ort vid Sjön litet utanför Staden, där den Catholske Biskopens Palats fordom var, och

där

dåraf behåller orten ännu namnet. Le Roi Hr *Maudry* viste oss mycken höflighet, och placerade oss vid de regerande *Syndics*, som är den förnämste Magistrat i Republiquen. Skålarne druckos under Musique och Canoners lossande; och när man reste sig up ifrån bordet, drack man *à la prosperité de la Republique*, och då drogo alle ut sina värjor, och gjorde et vapen-gny dermed emot hvarannan, hvilket sått vi icke sedt någorstädes förr, men det brukas altid här, så ofta man dricker Republiquens Skål, såsom at gifva tilkänna, på hvad sätt man vil försvara hennes Frihet. Det var et ganska artigt och stort sällskap, och där gjorde vi många hederliga och artiga bekantskaper. Här söngos ock visor; ibland annat fick Påfven sitta emellan, och kunde vi då höra, om vi icke så ganska väl vetat det förut, at vi icke voro mer i Italien, eller något Catholskt land. Sedan satte man ut på sjön uti 2:ne ganska vackre Slupar; vi hafva knapt haft så mänge vackre utsigter på vatnet som här: sjön var lugn och stilla, omgifven med gröna fält, vingårdar, åkrar, trägårdar, berg och dalar; Staden Geneve var framför oss, som visar sig ganska vacker ifrån vatnet; der var musique och dans på våre Slupar eller Fartyg; Canonerne, som lossades, gofvo et skönt echo, som besvarades ifrån Staden med frögderop; det förekom oss som vi vore på *Bucentauren* i Venedig; men Genever-Sjön är vackrare än Adriatiska Hafvet, och fattas det ingen ting, som kan gjöra denne Bassin delicieux, om icke en Ö, at resa til, som skulle ansenligt öka nöjet och varieteten. Om aftonen gingo vi i land under Canon-skott och Trumpete-klang, samt flere tusende Åskådares fördubblade frögderop; vi beledsagade *le Roi de l'Arquebuse* hem, och tackade honom för den oss bevista mycknа höflighet.

Vi

Vi hafve ock varit uppe uti det ſtora Kyrktornet, och tagit hela Staden ſamt de omkringliggande vackra belägenheter i ögnaſigte: en omſtändighet, ſom jag väl ſkulle gå förbi, om icke jag velat berätta M. H. en annan, ſom jag tycker vara märkvärdig: up uti detta Torn är en ſtor Lanterne, ſom man antänder och hänger ut ſom en Signal, när Republiquen är i fara, för at gifva det tilkänna åt ſine allierade Cantoner; der är ännu utan för Stadsporten en ſå kallad *Bucher*, ſom antändes; ſå at i fall den ena ſkulle vara hindrad af något våld, ſå kan den andra brukas: på viſſe diſtancer äro ſådane Vårdtorn eller Båkar hela Svitſerland igenom; den förſte, til hvilken Signalen communiceras ifrån Geneve, är vid *Coppet*, 2 lieues härifrån, förſte Staden under Canton *Bern*; det går ſå fort, at på 6 timar vet man det i *Bern*, ſom ej är en liten våg, och på 24 timar är Signalen communicerad kring hela Svitſerland. På flere ſtällen ſker communication äfven genom Canon-ſkott, när ſigten är hindrad, ſåſom genom ſkog, berg eller annat; ty differencen emellan ljudets haſtighet och ljusſtrålarnes kan härutinnan ej göra ſtort til ſaken.

Det är beſynnerligt, at på ſamma ſätt ſom Sveitſarne gifva Signaler genom eld och rök, at ofrid är i landet; ſå gifver man i *Cathai*, ſom man nu vet viſst at det är ej annat än *China*, tilkänna för Hofvet, at handlande Caravaner äro ankomne til gränſen; och genom ſamma tekn, nämligen genom eldar om natten och rök om dagen, fås Svar ifrån Hofvet, om Caravanen får komma fram eller ej til Hufvudſtaden: alt detta ſker på några timars tid, ſom eljeſt icke kunde ſke på flere dagar. Se *Busbecs Bref*, ſ. 328 af *Elzeviriſka Editionen* 1660.

Här

Hår i Geneve hafve vi haft den fägnaden, at finna 2 Svenſke Conſuler af våre gamle bekantſkaper, Hr Kongl. Agenten *André* från Neapel, och Hr Conſuln *Folſch* ifrån Marſeille; både två åro hår med ſina Fruar, och beſöka ſin ſlågt hår i Staden. Jag lårer förr ifrån Marſeille och Neapel omtalt för M. H. huru artige de åro, och at de viſat oſs flere ſlags höfligheter. Vi hafve hårſtådes gjort bekantſkap med 2:ne Spaniorer, ſom varit i Sverige et helt år, och priſa vårt Fådernesland och vår Konung på det aldrahögſta, nemligen Hr Grefve *Pennaflorid* och Hr Abbé *Cluvier*. De åro mycket bevandrade i Natural-Hiſtorien och Mineralogien; Grefven har ock blifvit antagen til Ledamot af Kongl. Vetenſkaps-Academien i Stockholm. De ålſka Sverige och Svenſkar otroligt; de ſåga, at Sverige blir lyckligt, når det blir aldeles ſit egit, aflägger al luxe, och arbetar up alle matieres primitives, ſom finnas i des ſköte, ſårdeles Bergsbruk, och når de allenaſt blifva Svenſkar, ſade de, utan at imitera utlåndſka ſeder. Om Konung GUSTAF ſade de, at de nu ſet alle Konungar och Souverainer uti Europa, at de funnit at Konungen i Sverige år den ſtörſte, och har makalöſa egenſkaper. Han har det båſta hjerta ſade de, det ſtörſta förſtånd, de vidſtråcktaſte inſikter och kunſkaper, den varmaſte kårlek för ſit Folk, och alle de lyſande Talenter, ſom utgjöra en Stor och makalös Konung, och en Landſens Fader. Huru glådde det icke Svenſkar och trogne underſåtare, at höra ſådane ord uti utlånningars mun? Abbaten *Cluvier* lade et Prognoſticum til, torde hånda af en prophetiſk anda, ſom plågar falla på det Ståndet: *avec le Roi, que vous avez, dit-il, vous reprendrez la - - - - dans dix ans* &c. men våre - - låra icke villa agera Klockare, och ſvara Amen, Ske altſå! Hr

 Pen-

Pennaflorida talte om flere anecdoter ifrån Sverige, i ſynnerhet om Hans Maj:t, ſom agerar i alt Fader för ſit Folk; huru Hans Maj:t beſökt Hoſpitaler och de ſjuke incognito, huru ömt hjertelag han viſar vid alla tilfällen. Han har med egna ögon ſet Konungen oförmårkt examinera vigterne i Slagtareboden, efterſe om varorne voro gode, m. m. Huru lyckeligt är icke Sverige, ſom nu åter fåt en GUSTAF til Konung! *Jam novus ſeclorum naſcitur ordo.* Deſſe Spanſke Herrar hafva kommit exprès hit ifrån Turin, för at få ſe Hr *Voltaire*; men om de vinna åndamålet, derpå tviflar jag, och det ſkal Min Herre få veta hårnäſt. Har emedlertid den åran - - -

---

SJET-

SJETTE BREFVET.

Ferney, den 1 Octob. 1773.

Jag skref utan al twifvel til M. H. ganska mycket om Hr *de Voltaire*, når jag var i Geneve för 3 år sedan; men denne gången har jag tagit denne Philosophen båttre i ögnasiktet, och vil derföre från sjelfva stållet meddela M. H. fårska Nyheter. Vi hafve nu flere gånger varit hår på *Ferney* eller *Fernex*, och blifvit så hema, at vi nu hafve flere vånner hårstådes. Vi voro icke månge dagar i Geneve efter vår ankomst, innan vi reste hit ut och lemnade i Hr *Voltaires* egna hånder det Bref, som Hr *de la Borde*, Premier Valet de Chambre de S. M. Très-Chrêtienne & Gouverneur de Louvre, gaf oss i Turin til honom. Det var artigt nog, at et Bref, som Hr *de la Borde* skrifvit och skulle gifva oss, blef af hans drång tagit tillika med andra Bref och burit på Posten i Turin; således voro vi långt förut annoncerade hos Hr Voltaire och dubbelt recommenderade, i synnerhet som Hr *de la Borde* år Hr *Voltaires* Vån, och kom då nyss ifrån Ferney, dår han uppehållit sig flere dagar, samt står utom des ganska vål hos Hans Maj:t Konungen i Frankrike och Madame la Comtesse *de Barri*. Hr Voltaire låt först svara efter sit maniere, at han var sjuk; och det lårer varit hans bruk för mer ån 40 år sedan: ty den lårde Pater *Jacquier* i Rom, som var då ståndigt i hans sålskap, sade mig, at Hr *Voltaire* då redan talt om at han var sjuk, och sade alle dagar at han snart skulle dö: Pater *Jacquier*, van vid denna visan, log åt honom; Hr *Voltaire* sade då: Ni ler åt mig, och jag vet vål, at Ni Mathematici icke tro någon ting innan det blir demonstrerat; men jag vil ock

ſnart demonſtrera det för Er, ſå at Ni ſkal få ſe det. Men ännu har det icke ſkedt ehuru han nu ſnart fyller 80 år. Kort Hr *Voltaire* tog änteligen emot oſs; han ſade: jag mins, at jag hade den åran at ſe Er för et år ſedan; Ni hafven nu ſedan varit uti Italien, Ni hafven varit i Catacomberne, och ſet många döde där; ſe här ännu en, jag dör nu på ſtunden, ſade han, och ſlog ſig för pannan. Hr Baron *Rudbeck* bad honom vänta litet, åtminſtone tils vi voro bortreſte, m. m. Jag ſade honom, at han icke kunde dö, at hans Eſprit vore odödelig; och utomdes, när han tykte at vi varit allenaſt 1 år borta, då det likvål voro 3, vore det et tekn at tiden icke vore honom lång; och önſkade jag honom många dylika år, och at de måtte altid löpa ſå lätt fram, at 3 måtte ſynas honom 1, med mera jag kunde ſäga honom. Han talte ſedan med mycken glädje om den ſtora förändring, ſom tildragit ſig i Sverige under vår frånvaro; han ſade med ſtor emphaſe och en uphögd röſt: *le Roi GUSTAVE eſt adoré en Europe;* han repeterade det flere gånger, och lade ſedan dertil: när Ni kommer hem en gång och får ſe *ce grand Roi de Svede, mettez-moi aux pieds de Sa Majeſté, dites Lui qu'il eſt adoré en Europe.* Vidare ſade han, i anſeende til en Compliment, jag gjorde honom öfver de verſar han ſkrifvit om Revolutionen i Sverige, ſom blifvit trykte i flere Journaler, at ſådant knapt förtjent at tryckas; *l'on ne devoit imprimer que les grandes actions de GUSTAVE,* ſade han. Jag ſvarade honom, at Hans Maj:t lärer fägna ſig mycket deraf, at le Philoſophe du Siecle lui rend ſes hommages. Han böd oſs vidare qvar hos ſig til aftonen, då åfven Hennes Höghet Hertiginnan af Würtenberg med hela ſin Svite kom dit. Hon kom til Geneve ifrån Lauſanne, där hon

va-

varit at rådfråga de ſjukas oracle, Hr *Tiſſot*, om ſin hälſa; men vi kunde icke acceptera Hr *Voltaires* Invitation, emedan vi redan voro engagerade i Geneve, och utomdes för at viſa honom, at det icke var för hans Souper, ſom vi varit ſå enviſe at villa ſe honom; vi ſkulle ock då nödgats blifvit hos honom öfver natten och ökat trångſlen, emedan vindbryggorna i Geneve dragas up i Solgången; vi fingo ock ſedan höra, at alle hans rum blifvit fulle; emedan där varit 14 perſoner, och Hr Voltaire har juſt på Ferney 14 apartementer, och lika många upbäddade ſängar för främande. Vi gjorde oſs då bekante med alle Hr *Voltaires* Anhörige och Vänner, ſom äro i hans hus, ſåſom Fru *Denys*, hans Syſter-dotter och arftagare, Hr *du Rey de Morſan*, och Hr Abbé *Adam*. Fru *Denys* är Enka och utan barn, har vid paſs 60 år, är ganſka belefvad och artig; hon är ſtark i Muſiquen, och ſpelar väl på Claver: hon talar ock Italienſka. Hon frågade oſs åtſkilligt om våra reſor, och vi frågade henne mycket om Hr *Voltaire*, och fingo veta flere Anecdoter. De 2 nämnde Herrar äro för Hr *Voltaires* ſällſkap, och at hjelpa honom genomläſa och gjöra utdrag utur ſtora Verk, ſamt tolka de Språk han ej är ſå bekant med: ty det vore eljeſt omöjeligt, at Hr *Voltaire* ſkulle hinna ſkrifva ſå mycket han gjör, om icke han hade ſå god hjelp; utom des har han ſin Secretaire Hr *Vaniere*, ſom gjör ej annat än copierar. Hr *Adam* är mycket ſnäll i Grekiſkan och Ängelſkan; han har varit Jeſuit förut i Dijon, kallas derföre i almänhet *le Pere Adam*; han kom til Hr *Voltaire* något förr än Jeſuiterne blefvo utdrefne utur Frankrike, det är vid paſs 12 år ſom han är här; det är en ſnäll och artig man; Hr *Voltaire* brukar ibland roa ſig med honom at ſpela Schack och Terning; han pre-

ſen-

ſenterar honom ſtundom åt främmande, ſågandes: voilà le Pere Adam; mais ce n'eſt pas le premier homme du monde. Hr *du Rey de Morſan* år Juriſt ifrån Paris, Ledamot af Academien i Nancy, har reſt ganſka mycket, i ſynnerhet i Spanien, och förſtår det Språket vål; år broder til Fru *Sauvigny*, ſom år gift med Mr l'Intendant de Paris; han var åmnad at blifva ganſka rik, men hans Syſter förſtod at i ſtållet för rikedom ſkaffa honom *une Lettre de cachet*, få at hon fick hela arfvet, och gifver ſin broder en liten penſion om året. Hr *du Rey* år nu ſyſſelſat med at ſkrifva Hr *Voltaires Lefverne*, men det kommer ej ut förrån efter hans död; ſtörſte delen år fårdig. Hr *Voltaire* fick af en håndelſe ſe det ſjelf, då han oförvarandes kom up i Hr *du Reys* rum. Hr Voltaire år född i Paris d. 20 Febr. 1694, och det år en heder för Paris: ty man har gjort den anmårkning, at aldrig någon ſtor man varit född dår förut. Hr *du Rey* år råtte Auctorn til le *Teſtament Politique du Cardinal Alberoni*; han fick alle Memoirer och Handlingar dertil af Konungens Bibliothecarius, Hr *de la Croix* i Madrid; de voro ſkrifne på Latin, Spanſka och Italienſka; han bragte dem i ordning, och gjorde deraf et Verk, åt hvilket han gaf denne tituln: *Memoires curieux du Cardinal Alberoni ſur differentes Puiſſances de l'Europe.* Hr *du Rey* fant ſig ſedan i de omſtåndigheter, at han nödgades ſålja ſit MSt. i Håg åt den bekante *Maubert*, ſom varit Capuciner-Munk förut, och reſt ſedan verlden omkring ſom en Avanturier. Denne åndrade Titulen, kallade det Alberonis Politiſka Teſtamente, låt trycka det i Lauſanne, och gaf ſig ut för Auctor. Men Hr *du Rey* beviſte, at han var Fader til barnet, uti *Journal Encyclopedique* för år 1762 eller kanſke 1763, ty han mins det icke vål ſjelf. Hr *du Rey* har ock ſkrif-

skrifvit flere Theatraliske Piecer, såsom: *Voyage de l'Amour*, Opera-Ballet, *la Statue animée*, och *les Amours du Docteur Lanternon.* Men hans *Procès du Diable* har än icke blifvit utgifven. Hr *du Rey* hade ock del uti Prins *Stuarts*, Pretendentens Sons, öfverfart och landstigning på Skotland år 1745. Han lånte då Prinsen vid pass 300000 Franska Livres, för at equipera honom, skaffa gevår och proviant; men Prinsen blef olyckelig, kom i så stor nöd, at han nödgades uppehålla lifvet med mjöl och vatn uti en kula under jorden i flere dagar; kom änteligen igen med oförrättade ärender, och sedan har aldrig frågan varit at betala Hr *du Rey* sine förstråkte penningar; men han har utomdes blifvit bemött med otaksamhet, så at Prinsen knapt velat känna igen honom sedan, och likaså skal det nästan händt den mannen, som födde honom med mjöl och vatn och frälste hans lif. Hr *du Rey* har skrifvit Historien om hela denna Expedition, under titul af: *Anecdotes pour servir à l'Histoire de l'Europe*, 1757 in 8:vo, trykt med une permission tacite uti *Paris* chez M:me *du Chesne*, rue St. Jacques. Hr *du Rey* kunde då låna så stor Summa, ty han hade 3 Millioner at vänta i arf efter sin Fader. Hr *du Rey* tror sig hafva funnit *Perpetuum mobile*, ehuru han med goda skäl kan bevisa omöjligheten deraf: nämligen, *Perpetuum mobile* är twå inbördes krafter, och består deruti, at finna en fjäder, som spänner eller updrager en annan, genom hvilken den förre fjädern är åter updragen; men nu äro antingen desse krafter lika, eller är den ene större än den andre: äro de lika, så blifva de stående i equilibre; är åter den ene starkare, så kan den andre icke updraga den, eller sätta den i rörelse: således bevises omöjeligheten. Men Hr du Rey har funnit en annan kraft, som han kallar *la Force de per-*

cussion:

cussion: en kula, som faller och rör en fjäder, hvilken upvindar en annan kula, som åter faller och rörer samme fjäder; detta blefve perpetuum mobile, och den fallande kulan har une force de percussion, som icke kommer af någon fjäder. Jag lemnar detta Problemet åt Physici och Mechanici. Jag har talt nog vidlyftigt om Hr *du Rey*, emedan hans namn är förut aldeles obekant i den lärda verlden; och tror jag knapt at M. H. hört förr talas om honom, ehuru jag är viss på, at M. H. väl känner hans Production, Alberonis Testamente. Jag har äfven läst Hr *du Reys* Tal, som han hållit då han blef antagen af Academien i Nancy; det är rätt vackert. Desse bekantskaperne hafva sedan varit oss mycket artige och nöjsamme under hela vårt vistande på denne orten, och hafve vi kunnat fara til Ferney, när vi ville och blifva välkomne. Vi hafve äfven lärt känna Hr Voltaires Kyrkoherde Hr *Hugonet*, som bor i byn Ferney vid Kyrkan: ty det är sjelfva Sokne-Kyrkan, som Hr *Voltaire* har låtit förnya och utvidga på samma ställe där hon stod förr, ehuru den skymmer för utsigten från Palatset: han ville sätta den på et annat ställe, men folket började skrika så mycket, och sade det var icke helgad jord m. m. På Frontonen åt vägen är skrifvit: DEO EREXIT VOLTAIRE A. MDCCLXI. Til denna Sokn-Kyrka kan höra vid pass 800 Själar, som alle äro Hr Voltaires underhafvande. Kyrkoherden kan hafva 900 Livres inkomst om året; han har halfva Tionden med Herren sjelf, det är $\frac{1}{12}$ af det hela. Uti Kyrkan är icke någon Helgona-bild, ehuru den är eljest invigd til St. André: på Altaret står en stor Figure af Frälsaren, väl gjord; det skal vara en Copie efter en antique Statue af en Consul Romain: den är af trä, ehuru man skulle taga den för bronze, varan-

des ganſka ſtarkt förgyld. Han viſar med fingret håler efter ſpjutet i den vånſtra ſidan. Eljeſt åro hår de ordentelige Chorböckerne, ſåſom *Miſſale Romanum*, *Epitome Gradualis Romani*, *Antiphonarium Romanum*. Kyrkan år liten: når Hr *Voltaire* kommer dit, ſåtter han ſig i Capellet vid den lilla dörren, bredvid hvilken hans pyramidalſke Graf ſtår; han faller då på knå m. m. och förråttar ſin Gudstjenſt ſåſom de andre. Det år icke ſant, at Herr *Voltaire* predikat i Kyrkan, ſom man ſå almånt utſpridt; men en gång talte han åt folket, når de ſkulle gå ut, om Stöld, emedan de ſtulit ſå mycket af hans vackre Skog: han ſtod då på tröſkeln i den lilla dörren, och ſade: J hafven nu hört en vacker predikan, J hafven firat Er Gudstjenſt; men veten J icke at ſamme Guden har ſagt: du ſkalt icke ſtjåla — och ſå har han ganſka eftertryckeligen talat emot Tyfveri; och våltalighet tryter honom icke. Han hade då haft omſorg derom, at den ſtörre dörren blef igenſlagen, ſå at folket måſte gå ut igenom den lille, och ſåledes höra Lagſens röſt. En annan gång ſade han med hög röſt i Kyrkan, at han nyſs fått et bref ifrån Verſailles, at Drotningen vore illa ſjuk, och at man derföre borde bedja Gud för henne. Han har nu icke varit i Kyrkan på halftredje år. För 4 år ſedan vid paſs gick han til bickt, och confeſſerade ſig, efter Romerſka viſet, för en Capuciner-munk, ſom vardt nyſs förut förklarad för *Confeſſeur du Regiment François à Verſoix*; ty Kyrkoherden Hr *Gros*, Hr *Hugonets* Anteceſſor, ville icke ſkrifta honom förrån han utgifvit en Retractation af alle ſine Vilfarelſer och ogudaktige Böcker, enligt Biſkopens af Geneve, ſom bor uti Annecy, Ordres och Inſtruction. Capuciner-Munken ſkriftade då honom uti Hr *du Reys*, Hr *Adams* och Hr

Vanieres närvaro, som eljest är emot bruket, emedan det var en öronbickt. Hr *Voltaire* anklagade då sig sjelf, och bekände at han ofta syndat af ambition, handterat för hårdt sit tjenstefolk, varit ofta förargad af ynkelige Auctorer, ofta kastat deras Böcker ner på marken, at han läst förbudna Böcker, men det var, för at styrka sig i trone och för at skrifva mot dem m. m. Han tog derpå et Bevis af Munken, och sedan måste Kyrkoherden communicera honom, och det i närvaro af en Notarius Publicus; och när han hade Hostien i munnen, sade han til Notarien: Skrif, at jag nu med min Gud i munnen förlåter alle af det Andelige Ståndet, som plågat mig för min Religion. Notarien gjorde 12 Exemplaires af denne Proces Verbal, och han sände deraf et til Biskopen i Annecy, et til Ärke-Biskopen i Paris m. m. Hr Voltaire var ganska sjuk när detta hände; eljest säga de, at han icke fruktar för döden, at han redan gjort sit Testamente med courage; andre åter säga tvärtom, at han är ganska rädd för döden, och at han derföre talar så mycket derom, för at gjöra sig desse ideer familiere. Vi funno honom nu mycket förfallen, sedan vi vore här för 3 år sedan; de skarpa och svarta ögonen äro mer inkrupne i hufvudet. Men dock har han styrka nog ännu, för at gjöra vackre verser lika fort, som en annan skrifver prose: han dicterar 60 verser på en gång med mycken läthet; han författade förledit år *la Tragedie de Minos* på 8 dagar, ehuru den har 5 Acter; han dicterade den åt Hr *du Rey*, sedan retoucherade han den sjelf. Den har dock icke reusserat så väl i Paris, som hans ungdoms-foster. Hr *Voltaire* håller nu en sträng diète: han äter ingen middag, men om aftonen souperar han emellan kl. 9 och 10; han äter litet och långsamt, går i säng kl. 11 eller vid mid-

midnatten, sofver vål 4 à 5 timar; gemenligen blir han qvar i sången 16 timar hvar dag och deröfver til 18; han skrifver i sången, åfven om nåtterne, når han icke kan sofva; han har *un champ tourné* bakom sig vid hufvud-gården, med 3 vaxljus; stundom går han ock up kl. 7 eller 8: når han har någon ting som kokar och gåser i hans hufvud, då kan han icke sofva, och då ser han ut som et lik, som behöfver ej annat ån begrafning; han ser utom des icke för vål ut. Han skulle vål resa til Paris, dit så månge budit honom, och huru vål skulle icke denne Theaterns Hjelte blifva mottagen på Franske Theatern, som icke liter skulle flattera honom; men han fruktar för at bryta sin diète: flere tusende menniskor ville se och besöka honom, och han kunde icke mera neka den ene ån den andre. Han bor utom des mycket vackert hår på Ferney. Slottet år ganska vål meublerat: hår finnes målningar af store Måstare, såsom en Venus af *Paolo Veronese*, hvilken under denna formen representerat sin egen Maitresse; en Flora af *Guido Rheni:* desse 2 Taflor blefvo köpte af den afledne Duc d'Orleans, som tykte om nuditeter. Hår åro jåmvål 2 Taflor af *Albani:* en föreståller la Toilette de Venus, och den andre des Amours endormis. Hår åro desutom månge Portraiter: uti Madame *Denys* rum år den Regerande Kejsarinnans af Rysland Catharinas Portrait våfvit i silke, uti en ganska stor medaillon, skal vara mycket likt, åfvenså står invåfvit: *fait par de la Salle;* han år ifrån Lion; och underst står: *présenté à Mr de Voltaire par l'Auteur.* Dår år ock en Statue af Hr *Voltaire* sjelf af marmor, och sådane åro måst i alle rum på Slottet, små eller stora; åfven hans Portraiter i gips. Desutom äro hår ock målade Portraiter af hans Famille; och åfven Madame *Pompadours* Portrait

trait gjort af henne ſjelf, och ſkänkt åt Hr *Voltaire*. Uti Salen, där han tager emot främmande, är Madame la Marquiſe *du Chatelais*'s Portrait, ſom var ſå lärd och ſkrifvit i Phyſiquen: det ſäges, at Hr *Voltaire* varit hennes Galant, och at hennes Son, Mr le Marquis *du Chatelais*, Lieutenant General och ſom bor i Paris, hör ſå mycket til Hr *Voltaire* ſom henne; det är viſst at de äro intime vänner. I ſamme Salen äro vackre Gravurer, ſom föreſtälla *Newton*, *Locke*, m. fl. Trägården är ganſka vacker och ſtor: den tillika med *Parken* utgjör en ſtor Terrain; där är en anſenlig Skog af ek, lind och aſp, ſom värderas til 300,000 Livres de France. Ifrån Trägården gå vackra och långa Aleer til Parken nedanföre; utſigten deraf är ganſka härlig; här äro berceauer och häckar, ſom äro altid gröne; där är en grön gazon, omgifven af berceauer med 4 ingångar eller öpningar; midt uti ſtår en ſtor, gammal och yfvig Lind, ſom med ſine grenar öfvertäcker berceauerne: man kallar detta ſtälle *le Cabinet de Mr de Voltaire*, det är hans Aſyle, där arbetar han, och ingen får gå til honom där; når han mår väl, går han altid dit, ſätter ſig där på en bänk, hämtar där ſina Poëtiſka ideer. Nära härvid är et *Hus för Silkesmaſkar*, ſom han låter utkläcka för at roa ſig; han har haft deraf Silkes ſtrumpor, för at kunna ſäga at han har burit af ſin egen hemgjorda växt. Der är ock en *Conducteur Electrique* med ſin kedja, ſom går ned i en brunn, ſom fordom hörde byen til, och hade et ſkönt vatn, men nu är det torkat ut, och det ſom reſter är grumligt, orent och ſtinkande; grenarne på träden där bredevid hafva äfven aftynat; man tilſkrifver alt detta Conducteuren, ehuru det är allenaſt 2 år ſedan Hr *de Sauſſure* ſatte den dit. Madame *Denys* ville icke hafva den för nära vid Slottet; derföre

fõre ſatte man den ſå affides i trågården. Nåra vid Huſet fõr Silkesmaſkarne år en Åker, ſom man kallar *le Champ de Mr de Voltaire*, hvilken han, likſom Kejſaren i China, brukar med egna hånder: han gjorde det ſtåndigt ånda til och med nåſtvekne år; men i år har han fõr ſjukdom icke kunnat gjõra ſit dagsverke; dock har han låtit gjõda den: han har ſå gjõdt denna vål upbrukade jord, at hvet-axen voro ſå fulla och tunga, at de icke kunde båra ſig, utan lade ſig neder til jorden. Hår åro utomdes vackra Labyrinther, en ſtor Dam eller Baſſin med vatn, Terraſſer med blomor, Vingårdar med ſkõna drufvor, Kõks-och Frukt-Trågård, hvareſt murarne õfver alt åro õfvertåkte med påron och perſikor; och altſammans utgjõr en ljuflig belågenhet, och ſer man dår *Montblanc*, ſom år betåkt med is, och gjõr denne utſigten tillika med blomorne å õmſe ſidor och deras lukt en ſkõn contraſte, ſom man finner ſållan i andra lånder. Bredvid ſjelfva Slottet år et *Hus med Bad*, ſom Hr *Voltaire* har låtit gjõra ſedan vi vore hår ſiſt: det år et litet Hus af Marmor, tåkt med fõrtent jårnbleck; dår år en Marmor-Baſſin, uti hvilken kommer varmt och kalt vatn genom 2 Canaler af bly; vatnet vårmes uti en kettel i et hõrn utom Badet ganſka beqvåmligen. Hr *Voltaire* betjente ſig håraf deſſe 2 fõrledne åren, men mårkte at baden fõrſvagade honom, och ſå afſtod han dermed. Det år at mårka, at Hr *Voltaire* var verkeligen ganſka illa ſjuk fõrl. Februarii månad: hans ben, armar och lår, ja åfven hånderne ſvålde, och man fruktade at han hade vatnſoten; men nu mår han tåmligen vål. Bredvid detta Badhuſet år et aflångt galler af trå, uti hvilket år et Rådjur (Chevreuille), ſom Hr *Voltaire* har nu allenaſt i 6 månader: han roar ſig mycket med henne, och år hon ſå vacker och tåck, ſom

en

en *Gazelle* i Arabien. Förlåt, at jag är så noga, at beskrifva Hr *Voltaires* både 2 - och 4 - fotade fodernöt; alt som angår och omgifver en så märkvärdig Philosophe intresserar: ty jag bör lämpa på Hr *Voltaire* sjelf hvad han plägar säga, det vil flere Secler til för at framföda Store Män, sådane som Newton, Fontenelle, m. fl. men at framskaffa en Freron, säger han, en Nonotte, en de la Beaumelle, en Patouillet, en Moraliste, en Casuiste, med flere dylike, det vil icke mera tid til, än man behöfver för at koka et färskt ägg. Hr *Voltaire* är en extraordinaire menniska, har gjort mycket både godt och ondt; vore hans hjerta så godt som hans förstånd, så hade han säkert varit både bättre, nyttigare och större. Et Fruntimmer svarade artigt Hr *Voltaire*, då han kallade henne *mon cœur:* det vore bättre, sade hon, at Ni sade *mon esprit*. Men jag kommer åter til Hr *Voltaires* historiska beskrifning, den moraliska vil jag lemna til en annan gång. Hans Kök är ganska stort och väl i ordning, och han håller et godt bord; ingen snålhet märkes hos honom: äfven så säljer han nu icke mer på flere år sina böcker. Bokföraren Hr *Cramer* i Geneve får alt för intet af honom, och han är blifven rik genom mycken afsättning; han lemnar allenast så många exemplar åt Hr *Voltaire* som han begär. Hr *Voltaire* har ock mer än han behöfver; han svarade en gång en som frågade honom, huru stor ränta han hade om året: *lika många tusende Livres*, sade han, *som det är fördömde Propositioner uti Quesnels Nya Testamente*; det är 101; men man tror, at han väl har 150000 Livres i årlig ränta; altså är det en rik Poëte: han är ej allenast Herre öfver *Ferney*, utan ock öfver *Pregny* ¾ lieues härifrån, och *Tournay*, som alla äro Slott, och äger största delen i *Chambaisy*; han har utomdes

des mycket penningar uteståënde hos visse Prinsar. Hans Secreterare Hr *Vaniere*, Sveitsare til Nation, är hos honom nu på 16:de året; han bor tillika med sin hustru just under Hr *Voltaires* rum, bredvid Köket, så at, når han vil hafva honom up, stampar han i gålfvet. Han gjör ej annat än copierar: Hr Voltaire skrifver alt sjelf först, och det rätt väl, utan glasögon, hvaraf han aldrig betjenar sig, ehuru nu på sit 80:de år; men sina bref dicterar han för Hr *Vaniere*, och sedan skrifver han under dem. Han har en otroligt stor Correspondance: alle dagar får han store packor med Bref, det må vara genom posten i *Geneve* eller *Versoix*. Hr *Voltaire* håller icke mycket af Geneve-boerne, och de icke af honom; han låssade hålla med alle 3 Partierne, *les Représentans*, *les Negatifs* och *les Natifs* och således blef han detesterad af alla 3. Och derföre, när Medailleuren ifrån Tyskland gjorde hans Portrait med denna öfverskrift, som Hr *de la Condamine* gaf honom utur Henriaden: *Il ote aux Nations le bandeau de l'erreur*, och fick låna Mynt-balancen i Geneve, at aftrycka sin Medaille, och de fingo se denne vers derpå, förbödo de honom at aftrycka flere, och befalte Medailleuren gå utur Geneves Stater inom 24 timars förlopp; i sanning behöfdes det icke så mycket, ty på ½ tima är man väl utom deras lagsago. Således blefvo allenast 8 à 12 stycken Medailler slagne af denna första Edition: han gjorde sedan en annan, som han sålde för 6 Livres stycket; men jag lärer skrifvit om detta tilförene. Hr *Voltaire* drager ock ingen förmån af alle Urmakerier, som äro här på Ferney; de äro öfver 60 til antalet; han tager allenast af dem en lindrig Hushyra. Här ser ut som en liten Stad; mäst alle nye husen äro bebodde af Urmakare, flyktingar ifrån Geneve: här

åro de frie från all Skatt och Tull, det de väl äfven åro i Geneve och hela Svitſerland; men här hafva de en ſtor förmån, at de åro på Franſk born, och ſåledes kunna deras ur ſäljas fritt i Paris och öfver alt i Frankrike, i det ſtälle at de Geneviſke åro contrabande: de arbeta väl nog här; köpet på Guldur är efter godheten, det lågſta priſet är 5 Louis-d'or. Hr *Voltaire* gjör nu godt på ålderdomen: han protegerar de olycklige med ſin hjelp och med ſin penna, ſåſom nu nyligen Hr *Morangies* för de falſke Billetterne, och förut *Calas*'s Familie i Toulouſe. Här uti et apart Hus bor Hr *Florian*, ſom varit gift med en Hr *Voltaires* Niece, men är nu i andre giftet. Månge ſäga ock, at Corneilles Niece, ſom gifte ſig med Hr *du Puit*, hvilken icke bor långt härifrån, är ſå oförmärkt Hr *Voltaires* dotter. Det är bekant, at Hr *Voltaire* gaf henne i hemgift ſine Noter och Critiquer öfver Corneilles Verk, hvaraf flere hade det infället at *Mr de Voltaire a marié la niece de Corneille aux depens de ſon oncle.* Hr *Voltaires Buſte* är nu färdig, och är ſatt uti l' Academie Françoiſe. Hr *Voltaire* är jaloux deröfver, at Hr *Jean Jaques* var ſå ſtor, at han gaf *le denier de la veuve* eller Änkans Skjärf, han har gifvit 2 à 3 Louis d'or. Det ſäges, at Hans Maj:t Konungen af Preuſſen gifvit dertil 12 dito. Man menar, at Madame *Denys* lärer gjöra en gång en ſtor Begrafning efter Hr *Voltaire*, och at der lärer blifva en annan Graf bättre up, än den ſimple Pyramiden i Kyrkmuren, ſamt at Epitaphier och Ornamenter icke ſkola fela. Jag borde icke glömma Hr *Voltaires* Bibliotheque, ſom är ganſka vackert och utſökt: där finnes *Calmets* Verk öfver Bibeln, och ſåg jag där flere märken, curieuſe nog, af Hr *Voltaires* Hand ſkrifne på lappar och lagde emellan bladen: jag ſåg der-

deraf, det jag altid redan sedt uti hans böcker, at han altid brukar anföra Svårigheterne, utan at nämna et ord om solutionen och svaren, som stå där bredvid hos *Calmet*, hvilket ej är honnête. Här finnas måst alle Italienske Poëter: af de Fransyske estimerar han *Racine* aldramäst. Han har böcker i alla Vetenskaper, och Dictionnairer i alla kända Språk; största delen äro i 8:vo; han har allenast några böcker in folio, såsom *Bayles Dictionnaire* &c. Här är ock en upstoppad Tiger i Bibliothequet, som ser vild och arg ut, som han vore lefvandes och ville bitas. Men nu til slut vil jag berätta M. H. huru vi kommo til Ferney i dag: Hr Grefve *Penna Florida* och Abbé *Cluvier* obligerade ofs at gjöra sig följe hit, troendes, at vi, såsom nu mera bekante med Hr *Voltaire* och med hans Vänner härstädes, kunde skaffa dem Audience: vi reste bittida i dag ifrån Geneve, för at hafva god tid på ofs; vi mötte Hr *du Rey* på vägen, icke långt ifrån Staden, han tänkte gjöra ofs en Visite; han var så god och vände om, och följde med ofs til Ferney: han insinuerade saken på det bästa hos Hr *Voltaire*, men han var sjuk och hade verkeligen tagit in Cassia at purgera, så at det var omöjligt för desse Herrar at få se honom; ehuru gerna Hr *du Rey* velat tjena dem, såsom han älskar mycket den Spanska Nationen, och har därstädes på sina resor åtnjutit stora högligheter. Hr *du Rey* har sedan gjort flere försöker, men förgäfves; sant är det, at Hr *Voltaire* tagit in Medicamenter i dag; det intygar äfven hans gamle och gråhårige Kammartjenare *la Vigne*, som är allas Introducteur hos Hr *Voltaire*, och känner nu så väl igen ofs; han har varit i 20 år hos honom. Men Herrar Spaniorarne både förtröto och föragtade med sin Spanska fierté denne refus, och gå nu och bese de

hårligheter, ſom åro ſynlige hårſtädes; och under det ſamma raſpar jag af detta långa Brefvet til M. H. emedan jag ſå många gånger förut beſet Ferney. Jag beder verkeligen M. H. om förlåtelſe för en ſå vidlyftig och ſå omſtåndelig Skrifvelſe; det fattas den föga at blifva i Bio- och Topographien en Pendant til *Delsboa illuſtrata*, om allenaſt et viſst hus blifvit vidrört; ſed ne moveas camarinam: båttre åmnen fattas icke på Ferney; och har M. H. at tacka Herre och Fru *Jennings*, at jag ſlutar nu, ty vi åro budne dit til middagen, och derföre har jag ſå ſkyndat mig och ſkrifvit utan ordning, alt ſom det kommit mig före. Dock åro efterråttelſerne nogare ån dem jag ſkref för 3 år ſedan, ſom hårigenom kunna råttas och åndras; men ingen ting kan åndras uti den oförånderliga vänſkap och tilgifvenhet, hvarmed jag har åran ſtåndigt framhårda - - -

P. S. Jag bör icke förgåta den omſtåndigheten, at Hr *du Rey* varit Hr *Jean Jacques* (ty ſå allena kallas Hr *Rouſſeau* öfver alt i Europen) intime Vån, och lefvat mycket tilſammans med honom i Neufchatel: han vårderar mycket hans hederliga hjerta, och har driſtat ofta taga hans parti vid Hr *Voltaires* bord. Han var juſt tilſtådes, når en Maltheſer-Riddare, Hr *Saint-Benoit* kom til Herr *Rouſſeau*, och lefvererade honom et bref ifrån Hr General *Paoli*, uti hvilket han bad honom gjöra Lagar för Öen *Corſica*: Hr *Rouſſeau* miſſtånkte ſaken i förſtone, och trodde, at man narrades med honom; men ſedan Riddaren drögt dår ſå långe exprès för at legitimera ſig at han var i råtta årender, och at brefvet var ifrån Hr *Paoli*, frågade Hr *Rouſſeau*, på hvad Regeringsſått General *Paoli* ſyftade? Ville han en *Monarchie* eller *Ariſtocratie*, ſå ville han icke gå

in deruti; men om han prefererade en *Democratie*, då ville Hr *Rousseau* arbeta för honom. Hr *du Rey* har gjort öfver Hr *Jean Jacques* Portrait detta inpromtu:

Oui, Rousseau, Ton Portrait, dans l'exile que j'endure,
Est un don aussi cher à mes yeux qu'à mon coeur;
Il repare, il efface et venge mon injure;
Je vois un Aristide, un Sage, un grand Auteur,
Plus malheureux que moi, plus digne de bonheur:
Je baise Ton Image, et me plains sans murmure.

Hr *du Rey* hade ock skrifvit följande Distichon på et Hr *Rousseaus* Portrait, som var satt under et Crucifix öfver bordet i hans Kammare här vid *Ferney:*

Ante meos oculos pendet Tua, Rufe, tabella:
Pendentis colitur sic mihi forma Dei.

Men Hr *Voltaire* kom i hans frånvaro up, fick se verserne och strök straxt ut den senare, samt skref en annan i stället, så at det blef deraf et sådant Distichon:

Ante meos oculos pendet Tua, Rufe, tabella:
Sed cur non pendet vera figura viri?

Hr *du Rey* kom hem, kände straxt igen Hr *Voltaires* finger och malice; men teg dermed och låssade som han icke set denna ändring. Det berättas här, det jag icke hört förr, at Hr *Rousseau* har en Son långesedan med sin Fru *le Vassor*, och det långt före det philosophiska bröllopet uti Dauphiné. Hr *Voltaire* skonar aldrig Hr *Rousseau* när han kommer åt, och aldrig Hr *Freron* och andre som vågat tänka annorlunda än han. Någon berättade Hr *Voltaire* en gång, at Lucretius skrifver, at om man spottar på en orm, så mister den sit gift; å, sade *Voltaire*, det kan icke vara sant; men han går in i sit Ca-

binet, slår efter i Auctorn och får igen stället; då tager han pennan, och skrifver i sin *Sotisier:* Lucretius skrifver, at om man spottar på en Orm, så mister han sit gift; man bör försöka at spotta på *Freron*, få se om det slår in. Han kallar *Sotisier* sin Portefeuille, uti hvilken han skrifver Versar, Infällen, Sotiser m. m. som de falla honom in, och allehanda strödde Tankar: sådana böcker kallas på Italienska *Taccuino*, äfven *Zibaldone.* Jag tänker, at Hr *Voltaire* har mycken rätt at kalla sin: *Sotisier*, denominatio fit a potiori; saken kunde icke nämnas utan med et nytt ord, en så extraordinaire Scribent har rättighet dertil. En Präst hemma hölt sig vid gamla verlden: han kallade en sådan bok *Alcoran.* Jag borde nu öfversända til M. H. en hel hop af Hr *Voltaires* Verser, Epigrammer, Infällen m. m. men de blifva icke snarare sagde än de äro trykte uti Franske Journaler och Tidningar, läckerbitar för Läsarne ibland så många magra stycken, hvaraf de eljest äro fulla. Visste jag at M. H. icke redan läst Hr *Voltaires* Versar öfver K. GUSTAFS Storverk (de stå trykte uti *Journal Eucyclopedique du* 15 *Novembre* 1772; Hr *Voltaire* är nu icke nögd med desse Versar, han tycker de äro för svaga och ville icke sjelf gifva mig dem); skulle jag sända dem, tillika med mycket annat, såsom hans *Epitre* til Hr *Marmontel*, som är redan trykt uti *Mercure de France;* hans Quatrin öfver Madame *Pompadours* Portrait, som hon sjelf gjort och skänkt til honom; dito öfver Madame *du Barry*, som sände honom 2 Kyssar med Hr *de la Borde;* dito öfver hennes Portrait på Hr *de la Bordes* Snusdosa, med flere andra: så snart M. H. låter mig veta, hvilka han icke läst och nu åstundar, vil jag tjena M. H. ty eljest kunde jag gjöra M. H. en otjenst, och upfylla papperet med be-

bekanta saker. Men en Quatrin öfver *Hertiginnan af Würtenberg* är för färsk at kunna vara M. H. bekant. Hon satt bredvid Hr *Voltaire* vid bordet, når hon souperade hos honom d. 7 Sept. förl. Hr *Voltaire* kallade altid Prinsessan för *Son Altesse;* men Hertiginnan sade omsider til Hr *Voltaire: Tu es mon Papa, je suis ta fille, et je veux étre appellée ta fille.* Hr *Voltaire* tog up sin blyertspenna utur fickan, begärte et Kort, och skref derpå:

Ah! le beau titre que voilà!
Vous me donnez la premiere des places.
Quelle famille j'aurais là!
Je serais le Pere des Graces.

Gaf sedan Kortet åt Prinsessan, som tog honom i famn och kyste honom. Hr *Voltaire* är en ganska stor Flatteur för dem, som hafva magten och sitta vid styret: ingen tyktes estimera *Duc de Choiseul* så mycket som han, och aldrig manquerade versar och eloger; Hertigen protegerade honom äfven ganska mycket; men når han föll, så föll Hr *Voltaires* agtning äfven: det visste Hertigen; så at når et nytt Hus var bygt på Chanteloup och de frågade Herren hvad girouette de skulle sätta på taket, sade han: *sätt dit en Voltaire.* Det blef ock exequeradt, och Figuren skal likna Originalet otroligen, äfven deruti innan, at vända sig efter alla våder. Om Hr *Voltaire* har någon Vän i hjertat, och om någon älskar Hr *Voltaire* af hjertat; derpå tvifla månge. Jag mins mig hafva läst hos *Seneca: ama ut ameris.* Flere hafva sagt mig, at han ej äger någon uprigtig vän: således har han lefvat artigt sine 80 år, om han icke vunnit et enda hjerta. Hr *Voltaire* har hunnit blifva rik på penningar, men är fattig på vänner.

Det

Det tyckes at *Juvenalis* gjort hans målning uti *Sat. XII* vid slutet:

> Vivat Pacuvius, quaeso, vel Nestora totum!
> Possideat quantum rapuit Nero; montibus aurum
> Exaequet, nec amet quemquam, nec ametur ab ullo!

Men har han icke vunnit vänner, så har han vunnit des flere anhängare, äfven sådane, som likafult veta göra förakt af hans moraliske Caracter, veta at han aldrig helgat sin penna åt Sanningen; men bruka och missbruka hans Snille til at bespotta. Mycket godt har han gjort, då han så manneligen stått emot vidskepelsen, som verkeligen ganska mycket tagit af genom hans Skrifter; och derföre hafva månge skrikit på honom med orätta, såsom en *Athée:* ty deras egna interesse har lidit för mycket, om man icke skulle tro Skärselden, Transsubstantiation &c. och icke tordes eller ville de säga rent ut, hvarföre de hatade Hr *Voltaire*. Han är icke Athée, långt derifrån; han inclinerar til den Christna Religion, renad ifrån Fabler, Vidskepelser, Förföljelser och Tvång. Jag lärer för 3 år sedan skickat M. H. en Analysis af en liten bok, som han då nyss skrifvit, och deraf kan man döma, samt af dem som omgås med honom dageligen. Af denna boken kan jag nu icke finna et enda exemplar mer, ehuru jag sökt så mycket; men jag vet at Hr Grefve *Sparre* hade et, som är nu väl i Sverige: den boken borde göras mer känd. Det är troligt, at hans så kallade vänner, eller rättare vänner af en ochristelig Religion, dragit in och förstört exemplaren: ty när Hr *Voltaire* skrifver något sådant, så säga de at han radoterar; äfven så, då han confesserade och communicerade, sade de at det var en svaghet och hufvudyra i hetsig feber. Har M. H. set den Inscription, som

ſom blifvit projecterad at ſättas på Hr *Voltaires* Statue, ſom ſtått i Tyſka Gazetter, och ſom begynnes: *En dignum lapide Voltairium!* och ſlutas: *quem Senatus Populusque Phyſico-Atheus ære collato Statua decoravit.* Det år viſst, at *Voltairianerne* eller de ſå kallade *à la Voltaire* gå längre ån han ſjelf: ſåſom alle Secter blifvit vårre ån deras förſte måſtare, ſåſom *Epicureerne* i Philoſophien, och *Arianerne* i Chriſtendomen tjena til exempel, at förbigå oråknelige andre. Hr *Voltaires* nya Orthographie i Franſyſka Språket har icke blifvit almånt antagen, utan allenaſt af hans Partiſaner, ſom tro på alt hvad han ſåger och mera dertil ſom han icke ſagt. Hr *Voltaire* var ock den förſte ſom ſkref *Ferney*, tilförene ſkref man *Fernex*; men det var då icke bekant i all verlden och trykt i ſå många böcker ſom nu. Hår på orten år en ſtor del af Orters nomina propria, ſom åndas på *x*, ſåſom *Fernex*, *Gex*, *Bernex*, *Onnex*, *Verſoix*, *Vaux*, *Verſenax*, *Verſennex*, *Ornex*, *Prix*; och uti Chablais år *Cholex*, *Rux* &c. Detta har förekommit mig mårkvårdigt, och år det ſåkert en reſt af de Celtiſka eller Galliſka Namnen, ſom man ſer af Vercingetorix hos Julius Cæſar, *Dumnorix*, *Allobrox*, *Segonox*. Likaſå år hår en anſenlig hop namn, ſom åndas på *y*, ſåſom *Pregny*, *Chambaiſy*, *Torney*, *Paugny*, *Dardagny*, *Paicy*, *Satigny*, *Bourdigny*, *Malagny*, *Thoiry*, *Pouilly* &c. &c. uti Savoyen: *Faucigny*, *Juſſy*, *Voiſy*, *Chambery*, *Chilly*, *Tilly*, *Anthy* &c. uti Sveitſerland: *Doucilly*, *Genouilly*, *Dully*, *Roſty*, *Vidy*, *Burſigny*. Har M. H. ſett *le Lever du Philoſophe de Ferney*, et Kopparſtycke gjort af Hr *Hubert*, om hvilken jag ſkrifvit tilförene: Hr *Voltaire* år dår ſig ganſka lik, han år ſtåld i den poſiture at taga byxorna på ſig. Jag ſaknar denne gången mycket Hr *Hubert*; han år nu i Paris: jag tånkte

nu

nu få af honom flere *Voltairer* klipte i kort; den han gjorde sist, som Hans Durchl. *Prinsen af Mecklenburg* gaf mig, år nu så mycket nött: flere tusende menniskor hafva sett och handterat den i Italien, både i Hof och Hyttor; det år skada, at jag icke nu kunde få flera nya, jag skulle då sänt M. H. en på posten.

Detta P. S. år vidlyftigt, men med skål, som jag bör säga M. H. Det torde vara det sista Bref jag skrifver til M. H. ty i morgon skal ju en Comet stöta vår stackars Jord på sned, och då låra alla bläckhorn antingen sqvalpa öfver eller bortsköljas af en flod. De skylla Hr *de la Lande* för at vara prophet mer ån calculateur; en viss *Nostock*, som ingen kånner hår på orten, skal ock gjort samma astronomiska prophetia; men den lårer vara ibland apocryphas. Vi få se i morgon; imedlertid önskar jag M. H. nu en god natt.

SJUNDE BREFVET.

Lausanne, den 7 Oct. 1773.

Til al lycka får jag ännu skrifva til M. H. Al fara lärer nu vara öfverstånden, jorden står ännu, och ser lika vacker ut här på orten; jag förmodar, at ingen ändring skedt i Sverige på desse dagar, allenast där lärer se mera höstlikt ut än här. I Geneve voro Fruntimren åtminstone ganska rädda d. 2 October; och om aftonen hade alla sina ögon mera på himmelen, än på de vackra promenaderna: de fruktade at blifva surprenerade af den obarmhertige Cometen, som sades så litet villa respectera Könets Skönhet; men Hr Baron Rudbeck och jag voro på Bibliothequet den dagen: där höll då Directionen, som har upsigt derpå, sin Assemblée; Hr *Diodati* hade då sat alt i ordning. Samme dag gjorde Hr *du Rey* oss en afskeds-visite. Dagen derpå gjorde vi en Lustresa på landet til Hr *Rieu*, som har en Egendom *Bourdigny* 1½ lieue från Geneve: man reser först om *la Chatelaine*, en by i Frankrike, där Comedier och Opera hållas vissa tider på året, såsom nu: sedan kommer man åter på Genever-botten igen. Jag lärer tilförene berättat M. H. at Hr *Rieu* har en vacker Bok-samling, at det är en tänkande Man, at han är ibland Hr Voltaires närmaste bekante: han har ock en artig Fru, som är född i America, hon har ganska mycket förstånd. Hr *Rieu* är nu sysselsatt at afcopiera et märkvärdigt MS. som han tänker utgifva: *Historia del famoso Predicator Fray Gerundio de Campazas, alias Zotes; escritta par - - Don Francisco Lobon de Salazar, Presbytero &c. Quien la dedica al Publico.* Förste Tomen är tryckt i *Madrid* 1758 in 4:to, af 335 sidor, men är ganska rar;

den andre Tomen har ännu aldrig ſet dagsljuſet; den vil nu Hr *Rieu* utgifva på Spanſka förſt; ſedan tänker han äfven gifva en Verſion på Franſka af hela Verket, utan at ſätta ut ſit namn. Det är et ganſka märkvärdigt Arbete, och mycket betydande; där talas åtſkilligt emot Munkarne och Inquiſitionen. Auctorn til deſſe Satyriſka böcker är väl icke ſå alldeles bekant: man menar at det är Doctor *Iſlar*: det är juſt en Spaniorernes Swift. Jag ſåg ock hos honom en annan Spanſk bok, ſom icke heller är allmän: *Hiſtoria general de las Indias Occidentales, ó de los Hechos de los Caſtellanos en las Iſlas y Tierra Firme del Mar oceano, eſcritta por Antonio de Herrera, Coroniſta Mayor. En Amberes* 1728. 4 Volumer i Folio. Hr *Rieu* äger ock båda Medaillerne ſlagne öfver Hr *Voltaire*, den ena 1769, ſom är ſå rar, den andra 1770, hvarom jag ſkrifvit i mit föregående Bref. Utom viſſe Statuer och Buſter, har jag icke funnit Hr *Voltaire* vara ſå väl träffad, ſom på deſſe Medaillerne ſlagne af Hr *Wechter*, och på Hr *Huberts* Gravure. Vi roade oſs hela dagen hos Hr *Rieu*, och det var jämt 3 år ſamma dag ſom vi voro där förut, och ſpiſade då äfven middag i detta artiga huſet. Jag nämnde Comedien, ſom ſpelas ſå när *Geneve* på Franſk botten: orten heter *la Chatelaine* ½ lieue vid paſs ifrån Staden, och vi gjorde Hr Baron *Hamilton* en gång följe dit; då ſpelades *l'Enfant prodigue*, ſkrifven af Hr *Voltaire*. Vi märkte ſtraxt, at vi voro icke mer i Italien; ty, om icke decorationerne och ſpråket öfvertygat oſs, ſå kunde den medelmåttiga Muſiquen och Sången fulkomligen gjöra det. Theatern är liten; där äro allenaſt 2 ranger af loger; där var ganſka litet folk. Genever-boerne älſka icke mycket Spectacler; det är väl: ty på en gång lyda de Lagarne, och förſumma icke ſina handt-

verk

verk eller vånja sig vid låttja och fåfånga. Vi besågo i Geneve den vackra *Fabrique des Indiennes*, dårest man trycker *Cattuner:* sjelfva Tyget håmtas ifrån Indien; hår trycker man med Tråd-former på dem de vackraste fårgor och figurer, sedan torkas de, och så poleras och glanskas de med Agath-stenar: denne Fabrique år otroligt stor; jag fórtryter at jag glómt den artige och skicklige Directeurens namn.

Vi besågo ock i Geneve de store *Pomparne*, som gå med vatten, och draga vatten utur Rhone, och dela det sedan genom rånnor ikring i hela Staden; det år et ganska vackert och nyttigt verk.

Herrar *Penna-Florida* och *Cluvier* reste från Geneve d. 2 Oct. just då man hade spått, at vår svaga jord skulle ramla ófverånda: aftonen fórut skrefvo de et Bref til Hr *Voltaire;* ónskade honom god verkan af den medicine han intagit, och at den måtte purgera ut alt ondt utur kroppen; beklagade at det icke vore lika lått at få se honom, som det var fordomdags at få se Socrates; men at Spanska fiertéen icke tillåt dem vånta långre m. m. De reste nu samma våg tilbaka til Turin, som de kommit dit; under återresan ville de bese *les Mines de Chambery.* De beråttade mig, at en Vetenskaps-Academie år inråttad i Spanien, under namn af *la Sociedad Bascongado de los Amigos de el Pais;* den blef inråttad 1765. Det år en stor Nyhet fór Spanien. Hr Grefve *Penna-Floridas* Fader har varit fórsta uphofvet dertil; jag tror at ock redan några Memoirer åro utgifne.

Om aftonen når vi kommo från Hr *Rieu*, mótte vi Hr *Voltaire* vid Stadsporten af *Geneve:* han helsade på oss ganska vånligt; och det var såkert den sidsta gången vi sågo denne mårkelige Gubbe; han hade då gjort en visite hos Hr Residenten *Hennin;* eljest har han icke på 9 år varit i Geneve mer ån 2

gånger; men han kommer ofta och hålsar på Residenten i den vackre Landt-egendomen utan för Stadsporten, dårest han år nåra granne med Herr *Jennings*.

Har jag berättat M. H. at *Encyclopedien* tryckes nu med al force uti Geneve in folio, och at Artik. *Geneve* står dår aldeles orörd; så ådel år Friheten. Det var samma Edition, som jag annoncerade M. H. tilförene ifrån Paris; man har nu sånt både Stylarne, de graverade Plåtarne och jag tror Papperet åfven til Geneve. De 3 förste Volumerne blefvo rigtigt trykte i Paris, 2000 Exempl. af hvardera; men de blefvo ock alle rigtigt satte in i Bastillen, och dår ligga de ånnu; sål. 6000 Exempl. förlorade för Bokföraren: han lårer icke såga at det var rigtigt, når man råknar efter skadan, hvad hvarje Exemplar kostar.

Jag lemnade det vackra *Geneve* den 5 innevarande October. Jag kallar alla Ståder vackra, då jag får många som jag ålskar dårstädes: ty jag år nu aldeles en Cosmopolite. Det måste jag dock tilstå, at de store Gödsel-högarne utan för Stadsporten åro ingen ting mindre ån vackre för ögonen, och utomdes stinka de otäckt når man passerar dem förbi; och år ej efter en sund Police, at luften upfylles med en sådan stank. Dock, jag lemnar andra at utröna, som hafva acutiorem nasum ån jag, om icke Saltpeters-particlarne i luften gjöra den hålsosam. Men i Oeconomien hafva desse oanständige Smuts-högar en såker nytta, fast densamma som Vespasianus hade, då han lade contribution på *Lotium*, som *Svetonius* vitnar, och når hans Son förebrådde honom det, såsom mindre anständigt, tog han af de derigenom insamlade Guldmynt, satte honom för nåsan, och bad honom kånna om det luktade, - - - Sedermera

göda

gőda de dermed Åkren och de vackra Trågårdarne; vidare hållas gatorna derigenom rena. Det år hår en Fórpaktning åt vissa personer, som betala Magistraten en viss Summa om året, fór at hafva det Privilegium, at bortfóra orenligheten på gatorne; ingen annan får gjőra det: alt fóres utom Stadsportarne; desse Fórpaktare sålja det sedan: 4 eller 5 Cubiska fot af orenlighet kosta 3 Louis d'or. Auri sacra fames! Men det artigaste år, at annorstådes måste Staden betala dem som bortfóra sopor och orenligheten af gatorne: i Geneve tvårtom betala de fór at få gjőra det. Denna Inråtning borde efterfóljas annorstådes; det skulle őka Industrien, inkomsterne och renligheten på gatorne.

Vid resan ifrån Geneve passerade vi igenom flere vackre Ståder innan vi kommo til *Lausanne*, som åro ganska vål belågne vid Sjőn *Leman*, hvars strånder vi fóljde; de åro fórtjusande. Fórst foro vi igenom byn *Versoix*, som *Duc de Choiseul* årnade gjőra til en Stad; dår går en å af samma namn fórbi dårstådes, och dår år en Hamn i Sjőn, vid hvilken man ville anlägga Staden: staketet dertil år utmårkt med pålar: dår åro allenast flere Caserner, och små hus ad trå fór manskap, soldater och invalider, som dår åro i Garnison, fór at agta Grånsorne, såsom őfver alt på skilnaden emellan Frankrike och Svitserland. Vi foro sedan igenom *Coppet*, 2 lieues ifrån Geneve; det år fórste Staden af Switserland uti Canton Bern. Derpå igenom *Nyon*, en liten vacker Stad. Vi gåfvo oss icke tid at uppehålla oss hår, emedan det var nog sent på aftonen; eljest hade vi skolat gjort bekantskap med Hr Gref *Gorani*, Italienare från Mejland, som man omtalt redan fór oss i Mejland, at han bodde hår, sedan han utgifvit den boken: *le vrai Despotisme*, som icke

var

var ſå orthodoxe i Politiqnen, nemligen efter viſſa Länder; ty Politiquen ſom Religionen hörer til Geographien; det ſom är rätt i det ena, är falſkt i det andra Landſkapet. Här bor ock Hr *Beranger* ifrån Geneve, ſom ſkrifvit *Hiſtoire de Geneve*, 6 Volumer in 8:vo: han har nog mycket favoriſerat Folket och Democratien, hvilket har åſtadkommit flere fel i hans Hiſtoria, ſom eljeſt är god nog. När vi reſte härifrån til *Rôle*, där vi togo natt-qvarter, fingo vi ſällſkap med en Man, ſom var ganſka kunnig i Hiſtorien och Politiquen, ej allenaſt i den Sweitzerſka, utan ock den Svenſka, Danſka, m. m. Jag märkte ſnart at han reſt i Norden; men ſom han icke frågade oſs om våra Namn och hem, frågade vi icke heller honom, utan vi diſcourerade tilſammans hela vägen, och han gaf oſs flera uplyſningar. Men vi blefvo icke litet ſurprenerade, när han til ſlut nämnde oſs vid våra namn, och ſade at vi voro Svenſkar; och när vi frågade honom huru han kände oſs, fingo vi til ſvars, at ſådant folk kunde icke ſtjäla ſig fram igenom ſå upmärkſamme orter; och dermed ſkildes han ifrån oſs, och tackade för godt ſällſkap, afbrytande alt tilfälle at fråga hvilken han var. Sedermera fingo vi veta, at det var Kongl. Danſka Stats-Rådet Hr *Reverdil*, född Sweitſare, ſom varit förſt Præceptor för Hans Danſka Maj:t, ſedan Stats-Råd til Cataſtrophen 1772 (ty jag kan icke gifva ſådant namn af Revolution). Han bor nu i *Nyon*, och är det en ganſka artig och margkunnig Man. Det är han ſom ſkrifvit Andre Volumen af: *Lettres ſur le Danemarc, Copenhague chez Claude Philibert*, 1760. Den förſte Volumen kom ut 1758, ſom var ſkrifven af Hr *Roger*. Hr *Reverdil* har ock ſkrifvit den bekante *Ulfelds* Lefverne, ſom är ännu i MS. Han tänker utgifva det. Ifrån Staden *Rôle* reſte vi genom

Sta-

Staden *Morge;* och där börjar Landet *Côte*, hvarest vi sågo sköna Vinberg, åndlångs vid sjön, ånda fram til *Lausanne; Vin de Côte* är berömt, och har mycken styrka. Vi sågo nu redan snö på alle höge berg, så väl i Savoyen öfver sjön, som på denna sidan, dock på ganska långt håll, på bergen *Bourgues* och de vid *Basle:* denna Snö har fallit i natt. Vi bo här i *Lausanne* på den största gatan, kallad *rue de Bourg*, som är märkvärdig för de privilegier, som åtfölja *husen* på denna gata allenast: ty de som bo deri, om det ock är en Skomakare, allenast han bor uti något af dem, hafva rättighet at döma de andre uti alt som är criminelt; de döma til döden ockſå, och ingen kan ändra det, så framt man ej appellerar til *Stora Rådet* i Bern, och det på 24 timmar, som är nästan omöjeligt: ty först är Bern 18 lieues, 9 Svenska mil härifrån, sedan at på så kort tid samla Stora Rådet, som består af 200 personer. De hafva ock den förmån, at de icke betala *les Lots*, eller de afgifter som ordenteligen betalas, när de köpa någon Land-egendom och åker, icke heller några andra pålagor: derföre äro desse husen mycket eftersökte. Deras Tribunal kan bestå af 40 personer; Privilegierne äro dem gifne af Kejsar *Rudolph af Habsburg.* Här äro eljest *Öfverflöds-Förordningar*, här som i *Geneve.* Männerne få icke bära galoner, broderier, spetsar, m. m. men galonerade hattar få de hafva: icke får man bruka kläder af sammet, men väl väst och under-kläder: fruntimren få icke bära Diamanter och Stenar, så framt de icke äro graverade. *Lausanne* är en behagelig Stad belägen $\frac{1}{4}$ lieue från Sjön Leman (ty de som skrifvit at den ligger på Sjöstranden, hafva bedragit sig; det äro stora Vingårdar emellan Sjön och Staden). Gatorne gå både up och ned, och på somlige ställen finnas nog brante backar. Där

äro

åro Fontainer, men Gatorne åro nog orena. Den lyder under *Bern*, men njuter dock ſine droits municipaux. Landet vid Sjön ifrån Lauſanne til *Vévais*, 6 lieues vid paſs, kallas *Vaux*: det år fult med Vingårdar och Vinberg emot Solen, dår håmtar man det bekanta *Vin du Vaux*; ſomlige ſkrifva det ock *Vaud*, men det kan gjöra Confuſion. Förnåmſta *Kyrkan* ligger på en ſtor högd eller Terraſſe, hvareſt år en vacker promenade och en ſkön utſigt öfver hele Staden och Sjön. Kyrkan år af en Gothiſk Architecture, dock vacker och ſtor; dår år icke något Altare. Gudstjenſten hålles ſåſom i Geneve. Predikanten och folket ſåtta på ſig hatten under predikan. Men hår går man med pungen pour engager un peu la vanité humaine; i Geneve ſtår allenaſt en Sparböſſa vid dörren, i hvilken den gifver ſom behagar. Hår håller man ſig ånnu vid *Calvini* Dogmer. *Heidelbergſke Catechesen* år antagen: utom des år Confeſſio *Helvetica*, hvilken alle Kyrko-lårare och Preſter ſvåra at de ſkola hålla: man hade ock antagit denna *Confeſſio* i Geneve; men nu på 25 år vid paſs bryr man ſig icke ſtort derom dårſtådes. Men nu ſlutar jag detta Brefvet; mera hårnåſt: denne gången har icke M. H. at klaga öfver vidlyftighet. Har den åran - - -

---

OTTON-

OTTONDE BREFVET.

Lausanne, d. 11 Oct. 1773.

Den förste bekantskapen vi gjorde hårstådes var med den namnkunnige Hr *Tissot*: ty at vara i Lausanne utan at kånna Hr *Tissot*, det vore at vara i Rom utan at se Påfven: vi åro lycklige nog, at vi icke behöfde komma hit exprès för hans skul, som månge andre, hvilka från alle orter i Europen, men i synnerhet ifrån Frankrike, komma hit at consultera detta Oraclet om deras sjukdomar; ty vi hafve en god hålsa, och den förmon hafve vi haft i alle desse åren, ehuru vi så mycket bytt om climater, och insupit lång tid en för Svenskar ovanligt varm luft. Man kan såga om Hr *Tissot*, det Cicero såger om en Jurist: *est enim Domus Jurisconsulti oraculum totius civitatis*; hår bör man allenast såga *Domus Medici*; men så år han ock mycket sysselsatt. Han år artig, höflig och lård; frågar mycket efter lårdomens tilstånd i Italien och Sverige. Han hade nyligen fått bref ifrån Fru *Rosén von Rosenstein* om vår *Svenske Hippocratis* död, som han mycket beklagade; han sade, at han vårderade honom högt. Han utlåter sig åfven mycket förmånligt öfver vår *Svenske Dioscorides*, hvars genie til at uphjelpa Natural-Historien til en sådan högd i Europen han billigt admirerar. Utom sine Patienter år Hr *Tissot* nu sysselsat med at låta trycka en mårkvårdig Bok, under Titel af *Traité des Nerfs & de leurs Maladies*; 168 sidor åro redan tryckte i stor 12:mo; den lårer utgjöra 2 Volumer. Det år besynnerligt, at 3:dje Volumen år redan utgifven 1770, den handlar *de l'Epilepsie*; men principerne til alt komma före i det som nu tryckes. Hr *Tissot* har en ung, artig och vacker Son, som

tyckes lofva mycket at gå i Fadrens fotspår. Ibland de främmande, som nu äro här för Hr *Tissots* skul, är Biskopen af Noyon, Mígr *Broglie*, broder til den bekanta Fältmarskalken *Broglie:* vi hade redan den äran at blifva presenterade för honom i Geneve af Hr Residenten *Hennin*, hos hvilken vi spisade middag tillsammans. Det är en ganska artig Herre, och visar han oss dageligen en utmärkt godhet; han vil på Svenskar visa prof af den enthusiasme, som Konung GUSTAF af Sverige inspirerat honom i Paris, då han haft den äran gjöra sin upvaktning, och talar han alle dagar om huru högt Hans Maj:t varit älskad i Paris och hela Frankrike. Här äro utomdess flera förnäma Damer ifrån Frankrike, för at få hälsan igen af Hr *Tissot*, såsom Fru Grefvinnan *de Clermont-Tonnerre*, Dame d'atours vid Franska Hofvet, och flera andra, för hvilka alla Hr Biskopen *Broglie* presenterat oss, så at vi äre intagne i deras Societeter och Cercles. Här är eljest mycket Utländningar, för at studera vid Academien, såsom den unge *Prince d'Elboeuf*, Madame *de Brionnes* Son; Grefve *Rasumowski* från Ryssland, Son af den som Kejsarinnan Elisabeth uphögde til Hetman öfver Cosakerne, och flere andre. Här hafve vi ock gjort bekantskap med Hr Marquis *de Gentils de Langallerie*, som varit i Sverige 1738, och kan ännu sjunga en Svensk visa, til åminnelse af sit vistande därstädes; han har ock varit i Turkiet: han är til åren, men mycket munter. Vi ansågo för en skyldighet at här efterfråga Hr Ridd. *Beylons* anhörige, emedan Sverige har så mycken del i honom, at vi räknade honom för vår Landsman, och utomdess för vår vän, sedan vi hade äran gjöra bekantskap med honom i Paris. Hans broder, Hr Capitaine *Beylon*, är ganska artig och välmående, har varit i Indien i Holländsk

tjenst,

tjenst, bor här uti et vackert hus på en högd, som har en skön utsikt: hans Brorson har där inrättat et *Fayance*-verk, som är rätt vackert; där äro månge arbetare. Hr Capit. *Beylon* är mycket uplyst uti Chinesiske och Indianske Handeln och Lefnads-sättet.

Hvad *Academien* härstädes vidkommer, så har den allenast 7 Professorer, som hålla Föreläsningar för de Studerande; men här gifves icke Graden i någondera Faculteten: man ordinerar allenast Ministrar eller Predikanter, och det är *Rector Academiæ* som då lägger händerne på dem. Jag nämnde i förra Brefvet, at de äro mycket orthodoxare här än i Geneve; det samma beröm gifver man åt hela Canton Bern. Professorerne äro höflige och belefvade, samt store *Polyhistores*, hvilket jag dömer deraf, at *Orient. Linguarum* Professoren gaf Föreläsningar i *Politiquen*, och håller utomdes på at sammanskrifva en *Histoire universelle*, som skal blifva bättre än den vi hafve, hvilket ej är så svårt, och utgaf redan en Bok öfver några Capitel i *Alcoran*, när han icke var mer än 13 år gammal, samt hafver utomdes skrifvit och utgifvit flere arbeten. Academiens Bibliotheque uti College-rumet är dock et nog magert förrådshus af det menniskliga snillets skatter; man har nyss börjat at samla; det är icke stort ännu; där äro någre få MSS. ibland andre *Concilium Basileense*, som innehåller mer än de trykte, nämligen Continuation, ty detta Concilium hölts först i *Basel*, och continuerades sedan i *Lausanne*. Vi hafva här vunnit bekantskap med Hr *Seigneux de Correvon*, som är *Bannerct* här i Staden, hvilket är et af de högsta åmbeten härstädes i Magistraten; han är Ledamot af flere Academier, och har utgifvit en myckenhet arbeten, så väl egne som öfversättningar ifrån Italienskan, Spanskan, Tyskan och Ängelskan på Fransyska, hvilka Språk han

väl förstår: han är nu emot 80 år gammal, men är så munter och pigg, at man knapt skulle gifva honom 60, läser och skrifver ännu utan glasögon. Han gjorde mig present af sina *Lettres sur la Decouverte de l'ancienne ville d'Herculane, à Yverdun* 1770, 2 Vol. i 12:o. Han gaf mig ock *Gazette Litteraire de l'Europe No X. du 6 Juin* 1768, uti hvilken är trykt et rart MS. som Hr *Seigneux's* Broder funnit uti et Slott i Österrikiska Flandern, hörande til Hr Grefve *Staremberg*, som angår *Balthasar Gerard*, hvilken tilbjuder sig at mörda Prinsen *Guillaume* af Orange-Nassau, der han sedan fulbordade i Delft d. 10 Jul. 1584 med 3 pistol-kulor. Hr *Seigneux de Correvon* har ock skrifvit emot *Torturer*, och var glad, at Hans Maj:t i Sverige förbudit Rosenkammarn. Han har satt öfver *Addisons* vackra bok *de la Religion Chretienne*, som han dedicerat til H. M. Drotningen af Sverige. Han har öfversatt Hr *Hallers Usun Cassan*, samt *Discours sur l'Irreligion* de Mr de Haller. Han har skrifvit *de la Devotion à la Campagne*, samt *Memoires pour servir à l'Histoire du Roi de Prusse*, *Amsterdam* 1761 uti 2 Volumer. Han är Fondateur *de la Bibliotheque Italique*, hvaraf 18 Volumer in 8:o äro utgifne, i sällskap med andre. Han har skrifvit flere *Memoires Oeconomiques* de la Societé de Berne, som dels blifvit krönte, dels vunnit accessit. Af honom är *Etat de la Corse*, traduit de l'Anglois de *Boswell*, Londres 1769, 2 Volumer; *le Sage dans la Solitude*, *traduit de l'Allemand de Mr Krugott de Breslau*. Hr *de Correvon* är Ledamot och Correspondent af flere lärde Societeter och Academier; äfven är han *President de la Societé charitable établie à Lausanne* &c.

Här är ock en *Assemblée Litteraire* af båda Könen, som kommer tilsammans 2 gånger i veckan, hos en af de Fruarne som äro Ledamöter; vi hafva

ock-

ockſå biviſtat denna Sammankomſten hos Fru *Vatteville*, ſom är af de äldſta och förnämſta Familierna i Bern. Där äro flere Damer och flere Lärde, ibland dem en del af Profeſſorerne, ſamlade: man läſer up någon vacker Auctor; ſedan raiſonnerar man deröfver med ſmak, ſom det täcka Könet hafver finare, läckrare och ömare än vi. Man hade för ſig Hr Geſsners Idyllier öfverſatte på Franſyſka. Ibland andra Fruntimmer voro där 2:ne döttrar af *Rapin Thoiras*, Fru Baroneſſan *von Frisheim*, och Fru *van Blaquiere*, ſom kommit hit ifrån Holland, och bo nu här ſtändigt.

Har M. H. läſt Hr *Neckers Eloge öfver Colbert*, ſom vunnit priſet i l'Academie Françoiſe, ehuru Hr *Necker* icke velat namngifva ſig? De hafva trykt om det i Geneve, Hr *Neckers* Fäderneſland. Man har om den Skriften här på orten et roligt infall: *L'Eloge de Colbert eſt une Lettre de change, tirée par Mr Thomas, endoſſée par Mr Necker, préſentée à l'Academie, proteſtée par le Public, & acquittée par Madame Necker.* Ty Hr *Necker* har förut varit Banquier, och det ſäges at Hr *Thomas* haft del i ſammanſättningen; det öfriga förſtår ſig ſjelft.

Här på Stadshuſet är en vacker Inſcription antique på Latin uti Marmor, ſom blef funnen 1739 vid ſjön, på en ort, ſom kallas *Vidi*, ½ lieue från Staden, närmare åt Geneve, däreſt är ock en gammal hamn. Uti denna Inſcription talas om *Louſonnenſes*, och deraf dömer man, at Staden *Lauſanne* låg där, men blifvit ſedan flyttad hit, där han nu är. Jag vil här införa Inſcriptionen: M. H. kan dermed roa våre Antiquarier hema: SOLI. GENIO. LVNAE. SACRVM. EX. VOTO. PRO. SALVTE. AVGVSTORVM. P. CLOD. CORN. PRIMVS. CVRATOR. VIKANOR. LOV-

SON.

SONNENSIVM. II. IiiiiI. VIR. AVGV-STAL. C. C. R. CONVENTVS. HEL. D. S. D. Denna Inscription år gjord uti Antoninernes tid i 2:dra Seculo: hår talas om *Conventus Helveticus*, så at då redan var en *Corps Helvetique*, som hölt sina Sammankomster och Land-dagar. Dår bredvid *Vidi* har ock fordom varit en stor Stad, kallad *Carpentras*; det man bevisar af gamla Mynt, som dår finnas i jorden.

Utan för Staden Lausanne på högden ligger Slottet; dår bor *le Baillif* eller *der Landvogt*, som Öfverheten ifrån Bern skickar hit såsom sin Lieutenant; hans Sylla varar allenast 6 år, och då byter man om och sånder en annan. Ännu högre up, på en ansenlig hög kulle, år *le Signal*, dårest man uptånder eld i ofreds-tider, för at gifva det tilkånna åt grannarne; dår år den vackraste utsigt man vil hafva: hela Staden, Sjön, Vingårdar, Skogar, Landet, Bergen i Savoyen på andra sidan om sjön, formera hår de skönaste Varieteter. Sjön synes håruppe såsom en spegel; men midt på denne spegel åro några ojåmnheter eller Ondolations; torde hånda de komma af *Rhone*, som stryker derigenom. En ganska skön Promenade år ock utanför Staden, kallad *Montbenon*, planterad med Trån öfver alt, och med bånkar at sitta på: utsigterne hår åro ganska vackre. Hår på platsen exerceras *Soldaterne* om Söndagarne; men hårmed förstår jag borgare och bönder, som alle åro enrollerade til Soldater i vissa Regementer och Compagnier. Ingen Switzare får gifta sig förrån han har et vitnesbörd af Majoren, at han har en uniforme och en musquet, samt at han kan vål exercera. Vi sågo *Grenadiererne* exercera förmiddagen om Söndagen emellan predikningarne; de åro vål munderade, och gjorde handgrepen rått fårdigt. Efter mid-

middagen exercerade *Infanteriet* mindre vål; de ſtodo fór tått på hvarandra. Två gånger om året komma de tilſammans at exercera, Hóſt och Vår; 6 Sóndagar å rad hvarje gång, ſå at det år allenaſt 12 Sóndagar om året. Nu ſidſt fingo de hemlof fór Vinbergningen ſkul, ſom nu ſnart bórjas; den år altid ſenare i Switſerland än annorſtådes: ty det år det hógſta i Europen til belågenheten, det kallaſte af alla vinbårande Lånder och det bergigaſte. M. H. kan fóreſtålla ſig belågenheten, då jag beråttar, at på ſomliga ſtållen ſer man icke Solen mer ån 2 timar om dagen hela vintern igenom fór bergen ſkul; och en Profeſſor ſade mig, at han predikat i *Ormond*, 12 lieues ifrån Lauſanne, ånda från Solens upgång til des nedergång, men at hela predikan icke varade mer år $\frac{3}{4}$ timme. Midt fór Lauſanne óſver ſjón uti Hertigdómet *Chablais* ligger en ſtor by, ſom heter *Evian*, om jag mins rått; den ligger lågt uti en dal emellan bergen, ſom omgifva dalen å alla ſidor utom den norra, dår ſjón ligger; dår ſe de icke Solen mer ån 3 månader om året, ſå at de åro i 9 månader hvarje år utan Solen, och måſte nója ſig med reflexion af ljus-ſtrålarne: invånarne dårſtådes åro likvål ſtore, ſtarke och fete, och må vål. Hr *Rouſſeau* talar om denna byn uti ſin Heloiſe. Vi ſågo den óſver ſjón en gång, når vi voro at beſe belågenheten af *Vidi*, dåreſt *Louſonnium* och *Carpentras* tilfórene legat. Ack! hvad tåck belågenhet dår år! Huru vackre åro icke de Vingårdarne! Vi ſågo i en by *Cour* folket ſyſſelſåtta ſig med at gjóra *olja af valnótter*, hvilken man hår mycket brukar til maten. Hår åto vi en ſkón grådde, hår fingo vi rågbród, ſom år ſå ſållſynt annorſtådes utom i Savoyen och Switſerland. Vi ſågo dår bredvid en vacker och ſtor Trågård, ſom hórer til en *Banneret* i Staden. Nu

mót-

mötte vi store *Boskaps-hjordar*, som kommo ned ifrån bergen: det var *d.* 8 *October*, de hade nu varit i bet hela sommarn på Alperne; stundom drifver man dem dit i *Majo*, stundom i *Junio*, alt efter årstiden. En Herde hyrer koerne för at hafva mjölken af dem hela sommarn; han betalar för hvarje ko en Louis d'or; man kallar här sådane Koherdar *Fritiers*; sedan lemnar han kon i godt stånd igen. Men huru stora och huru feta koerne åro, det kan knapt någon tro som icke sedt dem: de se ut såsom de största buffel-oxar, med stora *palearia*, som Virgilius kallar det, och som på Fransyska heter *Fanon* (ordet på Svenska kommer mig intet före nu); hafva en vild upsyn, torvum tueri, såsom tjurar; hvar och en har en skålla på sin feta och stora hals, så at det låter som man ringde til en messa i et Kloster. Kalfvarne, som åro födde på bergen denne sommar, åro redan så store som lagom oxar. Jag har velat noga beskrifva dessa kor, som utgjöra en af Sveitsarnes förnåmsta inkomster, och den största, om icke ende Artikeln af deras exportationer, hvilka åro Ost och Boskap; samt för at visa hvad stor nytta Alper och högder hafva uti Oeconomien och Commercen, som likvål mången icke skulle tånka. — Men nu vil jag sluta mit bref; dock kan jag icke förbigå at anföra Hr *Voltaires* Verser öfver den artige och hederlige Prelaten *de Broglie*, som först vid sin ankomst hit til Lausanne bodde i det hus, som Hr *Voltaire* bebodt tilförene, innan han flyttade til *les Delices* vid Geneves port, derifrån han sedan flyttade til *Ferney*: ty han har vål ömsat rum tio gånger här i Sveitserland, innan han slog ner sine pålar på Fransk botten vid *Fernex*. Han skref öfver Hr Biskop *Broglie* vid des ankomst hit, följande Inpromptu:

Mon-

Monsieur l'Eveque de Noyon
Est à Lausanne en ma maison
Avec d'honnêtes Heretiques;
Il en est aimé, dit-on,
Ainsi que des bons Catholiques.
Petits embryons frenetiques
De Loyola, de Saint Medard,
Qui troublâtes longtems la France,
Apprenez, quoiqu'un peu tard,
A connoitre la Tolerance.

Det år icke underligt, om en artig och poli Herre blir ålskad af alla; han visar alla så mycken hòflighet. Se, hurudant afsked han skref til oss: *Mille regrets, Messieurs, de vous avoir connus, et de ne pouvoir vous fixer assés longtems, pour profiter de toutes les connoissances que Vous avés acquises dans les voyages, que vous avés sçu faire, et qui tourneront sûrement à l'avantage d'une Patrie, dont les François font tant de cas, et d'un Souverain, Qui a emporté tous les cœurs de ceux, qui comme moi ont eu le bonheur de Lui faire sa cour.* Återfår Hr *de Broglie* sin hålsa, som alla så hògt ònska, så òkes Hr *Tissots* Credit icke litet. Hår hafve vi ock gjort bekantskap med Hr Baron *de Montolieu*, Riddare af St. Charles militariska Orden af Würtenberg, en artig man, begåfvad med många Kunskaper. Men nu slutar jag med Lausanne och Brefvet på en gång, samt lefver - - -

---

NIONDE BREFVET.

Bern, d. 13 October 1773.

Vi reste från Lausanne utföre lilla *Jura*-berget och foro igenom en Skog, som aldeles liknade Sverige; och här sågo vi för första gången Gårdes-gårdar och Grindar, sedan vi reste hemifrån Fäderneslandet: vägen är ock vacker, och åkrarne äro vål cultiverade. Vi reste igenom Staden *Meudon*, latine *Melodonum*, som offererar ingen ting märkvärdigt för en curieux. Öfver floden *Braye* är en vacker brygga, innan man kommer til *Payerne*, en liten Stad, äfven i Canton Bern. Vi foro sedan igenom en del af Canton *Fribourg*, som är ganska vål upodlad; åkrarne stodo gröne, och ängarna voro fulla med boskap. Vi kommo sedan til Staden *Avenches*, latine *Aventicum*; men skulle jag nämnt den på Tyska, så hade knapt M. H. förstått mig utan at slå efter, ty de behaga kalla honom *Wiflisburg*, som är un monstre de nom, som sedan födt af sig un monstre d'Histoire ou de Fable om en *Wiflis* m. m. Herrar Tyskar rådbråka nog ofta namn på Städer, såsom *Venedig* i stället för *Venetia*; men här i Svitserland hafva de tagit sig et privilegium, at ofta döpa om dem aldeles. Denne Staden är märkvärdig för sina qvarlefvor af Romerske Antiquiteter: där äro store Colonner af hvit marmor, murar efter et Tempel, Mosaiquer, hvaraf största delen blifvit förd til Bern; den gamle Staden var et litet stycke ifrån den nye: jag vil icke uppehålla mig med beskrifning af dessa Antiquiteter, emedan Hr *Schmidt* utgifvit en vidlyftig derom med Kopparstycken in 4:to, hvaraf en förnyad och tilökt Edition är äfven utkommen. En Anmärkning vil jag lägga til, som ingen gjort förr,

at

at ingen hvit marmor finnes i hela Svitſerland; ſåledes åro deſſe pelare och ſtore marmor-bloc förde annorſtädes ifrån hit af de Romare, ſom voro aldrig rådde för at företaga ſig de ſvåraſte ſaker, ſåſom at föra ofantelige Granit-obeliſquer ifrån Egypten, och det under en tid, då Navigationen var ſå ofullkomlig, emedan Magnet-nålen och Compaſſen då ånnu icke var funnen. De hade vål tagit den hvite marmorn i Italien m. m. Hår år ſiſta ſtället dår *Franſyſkan* år Modersmål, likſom Staden *Morat*, den vi ſedan reſte igenom, år den förſte ort dår *Tyſkan* talas; och det år allenaſt 4 knappa lieues emellan deſſe 2:ne Ståderne; men hvarken år Franſyſkan god i den ena, eller Tyſkan i den andra; ty på grånſor kunna Språken icke vara rena och oblandade: ſå år det öfver alt i verlden, det kommer altid et Tredje ſlags Språk up af blandningen af båda; och i det affeendet år Tyſka Språket, ſådant ſom det talas i Svitſerland öfver alt, icke råknadt för annat ån en ſårſkild Dialect: de hafva ej allenaſt et hårdt uttal (deras *k* och *ch* taga de aldeles neder utur ſtrupen, vårre ån Araberne), utan orden åro ock olika: flere Hög-Tyſkar, ſom kommit hit och talt ſit Språk, hafva icke blifvit förſtådde; ſomlige hafva ment, at de talt Franſyſka, och de hafva måſt bruka Tolk: likaſå hafva Sveitſare ſagt mig, at ehuru mycket de viſtats i Tyſkland och arbetat på at tala rent, har man dock på accenten ſtraxt hört at de varit Sveitſare. Det ſamma kan icke ſägas om Franſyſkan, ſåſom den talas i Geneve, Lauſanne, Neufchatel och öfver alt uti *Pais de Vaud:* de pretendera at tala den ſå rent ſom på Hofvet i Frankrike; ehuru någre Franſoſer ſagt mig, at de hafva en ſlags egen accent och draga på orden m. m. Eljeſt åro på landet flere olike Språk och Tungo-lag, ſå i det Tyſka Svitſer-

serland, som i det Fransyska; om et visst ställe, där de hållas före tala Göthiska ännu, och räknas för afkomlingar ifrån Sverige, vil jag berätta en annan gång. Jag kommer nu tilbaka til *Morat*. Et litet stycke innan man kommer til Staden, vid pass $\frac{1}{4}$ lieue, är bredevid vägen et märkvärdigt *Benhus*, upfyldt med de gamle Bourguignoners eller Burgundiers ben, som deras Armée lemnade qvar til en åminnelse, *hoc sui monumentum reliquit*, som det här står rätt väl och laconiskt, då de blefvo totaliter slagne 1476 af Sveitsarne: det var likväl den mägtige Hertigen af Bourgogne, *Charles le temeraire* ou *le hardi*, som äfven rådde om Franche-Comté och les Pays-bas, som då med en stor armée belägrade *Morat*. Detta Benhus eller Ossuarium är som et Chapelle upbygt af sten, och är fullt af Burgundiers ben, lagde i en särdeles ordning. Utan på muren äro både Latinska och Tyska Inscriptioner. Se här den Latinska: *D. O. M. Caroli inclyti et fortissimi Burgundiæ Ducis exercitus Moratum obsidens ab Helvetiis cæsus hoc sui Monumentum reliquit a:o MCCCCLXXVI.* Derunder stå versar på Tyska af samma mening, gjorde af Hr *Haller*, hvilken ock gjort följande Inscription, som står derunder: *Sacellum quo reliquias exercitus Burgundici ab Helvetiis a:o MCCCCLXXVI cæsi pia antiquitas condidit, renovari viasque publicas jusserunt rerum nunc dominæ Reipublicæ Bernensis & Friburgensis anno MDCCLV.* På andra sidan ifrån vägen är ock en Inscription på Tyska Versar, som äfven Hr *Haller* gjort; de äro vackre, ty andre kunna icke komma från hans penna. När Tyskar resa här förbi, taga de altid en ben-knota med sig til åminnelse, som det berättas. Staden *Morat* ligger vid en sjö af samma namn, och där på andra sidan synas de höge bergen af *Neufchatel* och *Franche-Comté*.

Härifrån reser man igenom en skog til Bern, vägen är vacker och sandig, där äro Gårdes-gårdar och Grindar, skogen är full af gran och tall, så at vi tyckte ofs vara i vårt kära Fädernesland; och roade det ofs at se, huru väl det träffat, at man så ofta i Italien tagit ofs för Sveitsare, af orsak at *Svezzese* låter så likt *Svizzero*; emedan de Svenske *Svezzesi* äro mindre kände i Italien, så tager man det närmaste och bekantaste; vi låto det ofta passera, och derigenom sluppo vi undan de vanlige frågor i store Sällskaper, som gjorde ofs så ofta ledsne, och til hvilka vi kunde icke svara, men altid måste vi rodna för dem: til ex. under Riksdagen frågades altid, hvarföre vela Ständerne ej kröna deras Konung, som med sina höga egenskaper sätter hela Europen i förundran? Är Sverige ensamt som icke ser dem? m. m. Men såsom *Svizzeri* sluppo vi alt detta, och mera til. Eljest heter Svensk äfven *Svedese*, i synnerhet i Rom; men det är icke så almänt brukeligt annorstädes. På somlige ställen togo de ofs för Skottar, *Scozzesi*; ja, de Lärde förblandade ofta Svecia med *Suevia*, och skrefvo *Suevi*, likfom vi varit ifrån Svaben. Ty uti Italien blandar man bort Geographien, och heta måst alle de öfrige Europeer *Ultramontani*, de må vara Tyskar, Fransoser, Ängelsmän, Svenskar m. m. Och Tyskarne blifva äfven kallade *Gothi* eller *Goti*, när de vela utmärka något föragt för deras smak: således blef *Winkelman* kallad *Goto* uti den Skrift, som kom ut emot honom i Neapel. Men nu til *Bern*. Vid porten frågade vakten ofs allenast våra namn och vår födelse-ort, samt hvilket qvarter vi togo i Staden, och det är alt. Inga Visitationer och hinder härstädes, som i andra Länder: alt är frit, och så är det hela Svitserland igenom, börjandes vid Geneve, ända fram. Staden *Bern* är stor och vacker;

ker; midt på gatorne åro brede rånstenar, och på sidorne åro vackre öfvertåkte Arcader at gå under, såsom i Bologna, Padua, Turin, m. fl. men de åro båttre lagde hår, med store, brede och flate stenar, så at det år mycket beqvåmligt at gå; men i det stållet åro gatorne illa paverade med små stenar, som stundom åro spitsige. Alle portar eller dörrar hållas stångde hår; stundom får man bulta långe nog innan man kommer in; det år mindre almånt på andre orter. Belågenheten år vacker vid Floden *Aar*, som flyter hår fram. Staden var anlagd vid slutet af 12:te Seculo af Hertig *Berctold* eller *Bertold den V:te* af Zaringen, men den var icke så stor då: dår ligger nu et Torn i Staden, som var då Stadsporten; på detta Torn står denne påskrift i Guld-bokståfver: *Berchtoldus V Dux Zaering. Rector Burgund. Vrbis Conditor, turrim et portam fecit Anno MCXCI. Ea renovata MDCCLXX.* Regeringen år en *Aristocratie.* Souverainiteten år uti store Conseilen, som kallas *le Conseil des deux cens*, ehuru dår får och bör vara 299. Dår får aldrig vara 300, och aldrig vara mindre ån 200 Råder. Sedan år *le petit Conseil*, af 25 Rådsherrar, och med de 2 Avoyeerne eller Cheferne gjör det 27: dår år executionen och sjelfva själen af Regeringen, ehuru högsta magten ligger i le grand Conseil, uti hvilken ock le petit Conseil år inbegripen. Cheferne, som præsidera i Conseilerne, kallas *Avoyer* på Fransyska, af *Advocatus*; på Tyska heter han *Schulteis* af *Scultetus*; når man talar til honom, gifver man honom titel af *Excellence*, hvilken titel ock gifves *le petit Conseil* en general; och når de tala om Regeringen uti Lausanne &c. såga de altid: *Leurs Excellences à Berne.* Af de 2 Avoyeerne år altid en *l'Avoyer Regnant*, som præsiderar, föredrager och styrer på det året. För at blif-

va valde til Råd uti *le grand Conſeil*, bör man hafva fylt 29 år, och vara åtminſtone på det 30; men ſom man icke gjör någon election, förrån det fattas 80, ſom dödt, hvilket ſållan händer oftare än hvart 10:de år, ſå kommer man ſållan dit förrån man är 37 à 40 år, ſåledes mogen för at ſitta där; men de äro då icke vane vid arbetet och affairerne, och blifva derigenom ledſne och ovårdige: ty ſållan vänjer man ſig en ny vana vid den åldern, i ſynnerhet at arbeta; ſåledes äro alla menniſkliga ting ofulkomligheter underkaſtade. För at vara eligible til *lille Conſeilen*, bör man förut hafva varit *Bailli*, eller *Landvogt*; men för at blifva *Bailli* måſte man vara gift, eljeſt får man icke någon *Baillage:* en vis Lag! för at befordra Giftermål, och derigenom egendomars delande. Väljandet ſker dels igenom ballotationer eller omröſtningar, dels igenom et ſlags lottkaſtande; ſå at både ſkäl och lycka på en gång ſammanlöpa, för at gjöra en til Rådsherre; nåſtan ſom i Venedig. Man berömmer Regeringen och Magiſtraterne för ſin råtviſa och oväldighet; det är emot le point d'honneur at taga mutor härſtädes; de äro incorruptible: en orſak, ſom dertil bidrager, är ibland annat, at luxen ej är i ſvang här; dock börjar man i *Bern* mer än annorſtädes i Svitſerland, at hafva vackra Equipager, at älſka Baler och Muſique, m. m. De hafva bygt icke längeſedan en ſtor och vacker Sal för Muſique och Bal, hvilket de äldre Cantoner högeligen förtryta. Eljeſt äro alle Rådsherrarne förbundne at vara ſvartklädde, och i ſynnerhet at båra en ſvart kappa, och en hvit pråſt-krage ſamt vårja, då de äro i function, äfven i Kyrkan; hvilket ſer roligt ut, ty man ſkulle tro dem vara preſter med vårja; de gå äfven ſå på promenaderne ſtundom: ungdomen bär ock ſvart kappa, men icke preſt-krage.

For-

Fordom bar man denna manteau och krage altid, då man gik ut i Staden; men nu vil man icke genera sig dermed oftare, än i Kyrkan och i publique sysslor. Folket klagar deröfver, at man ändrat de gamle seder, och säger, at Republiquen icke varit så lyckelig, sedan man icke går så almänt med kragen; de taga detta för et malum omen. Men tilförene gik man ock på krogen och fylde sig, skämde bort sin krage, m. m. Nu gjör man icke det mera; således äro tiderne raffinerade. Äfven så tala de mycket på det, at Regeringen icke nu föder så många *Björnar* som förr: ty en Björn eller Björn-hona är Republiquens *Vapn*, om hvars ursprung äro fabuleusa berättelser. Nu är allenast en stor *Björninna*, uti en vacker murad Graf vid Stadsporten. Denna Graf är så stor och dyrbar, at den kostar 30000 Livres de Suisse, och desse Livres äro mycket större än de Franske, ja de största som nu brukas i Europa, undantagne Livres Sterling eller Pound allena i Ängland: en Livre i Svitserland gäller ungefär 1½ Livre de France, dock är icke det aldeles lika i alle Cantonerne. Förut födde man 6 Björnar härstädes; men nu är denna hona den enda, som underhålles så prägtigt. En Fru har testamenterat en stor Summa at underhålla Björnarne med. Här äro vackra *Promenader*; en Terrasse vid stora Kyrkan är aldeles på samme Plan som Kyrkan och Husen; men i anseende til floden *Aar*, som rinner just där förbi, är den af en otrolig högd, så at man hisnar at se ner utföre den höge och stälte muren i strömen: denna Terrasse är gjord år 1411 vid pass; det är underligt, at man då redan i Svitserland och sjelfva början af 15:de Seclet kunde gjöra en så ansenlig bygnad; man har haft aflats-penningar och almosor samlade i Kyrkan, för at upföra en sådan mur: jag tror dock, at

at den blifvit renoverad ſedan. Denne Terraſſe år vacker, planterad med trån, har en ſkön utſigt, m. m. Cathedral-Kyrkan år ſtor och gothique, bygd uppå Terraſſen år 1422; har ingen ting mårkvårdigt, utom at glaſen i fönſtren åro öfver alt målade med figurer af arte encauſtica; vid dörren åro uti gipsverk föreſtälde Ytterſte Domen, de viſa och fåviſka Jungfrur, m. m. Utan för Stadsporten, når man far åt Zürich, har man gjort en ny våg, med en anſenlig koſtnad, til 80000 Livres; ty man har ſprångt bort berget, och gjort dår ſköna Terraſſer och Promenader, planterade med trån; dår åro ock Gazoner och Vingårdar, men vinet ikring Bern år ej eſtimeradt. På Stadsporten ſtår denna Påſkrift: *Ponte portisque vetuſtate labeſcentibus cura Reipublicæ reſtitutis et ornatis. A. V. C. DLXIX. Salut. MDCCLX.* Uppe på högden vid vågen år en *Mil-ſten* eller *Pelare*, mycket beprydd med basreliefer; på baſen ſtår denna Inſcription: *Civibus et peregrinis gratum opus, relicta veteri via, per loca prærupta, qua natura negare videbatur iter factum atque munitum. Incept. MDCCL. Abſolut. MDCCLVIII.* Tvåtydigheten i denna ſenare Påſkriften, ſom år utan comma och alle ſkiljetekn, blir håfven, om *iter* ſåttes ſtrax efter *via*, eller ock *nova* - - *facta atque munita.* Auctorn til desſa begge Inſcriptioner år Hr Bailli *Lerber*, för detta Profeſſor i Lagfarenheten, kånd af flere vackra Verk i Moralen, ſåſom: *Sigism. Lud. Lerber, Prof. in Acad. Bern. de Legis Naturalis Summa Liber ſingularis, Tiguri* 1752 in 4:to, ſom han behagat ſkånka mig. Han har ock redigerat *le Code des Loix de Berne.* Utom en annan Stadsport, dårigenom man far åt Neufchatel, år en charmante Promenade, kallad *Enge*, det år trång; nedanföre rinner Aar förbi, och utſigterne hår likna dem vid Rom, når man går

ut genom *la porta del popolo*, och följer jämt efter Tibern; men man ser en ting mera här, nämligen Berns isberg och gröna ängar på en gång.

Staden *Bern* räknas, at hafva 11 à 12000 invånare; men hela Republiquen inalles kan hafva 350000 själar, och den är ej allenast den största, utan hålles ock före at äga ⅓ af Folkstocken i de 13 Cantonerne; så at efter den räkningen går antalet på hele Folknumern i alle Sveitserske Cantonerne til 1 Million vid pass; härtil läggas le Valais, Neuchatel, Geneve, les Grisons, les Baillages Italiens, l'Eveché de Bâle, l'Abbaye de St. Gall, des undersåtare, sedan Thurgau, och alle allierade i Sveits, som lära utgjöra ½ Million, så blifver 1½ Million själar i hela Switserland. Men nu slutar jag med millioner hälsningar och önskningar til alt godt öfver Sverige, och lefver - - -

---

TION-

TIONDE BREFVET.

Bern, d. 17 October 1773.

Den förste bekantskapen, vi gjorde härstädes, var med den vidt berömde Hr *Albert Haller*, som här i Staden almännel. kallas *le grand Haller*, eller *der grosse*, par excellence, icke såsom många Resande tagit det, för hans store egenskaper, ehuru han ganska väl förtjente det: ty dem förstå allenast några få at värdera här hema, och eljest skulle icke det af Christo uprepade gamle ordspråket besannas här, at ingen Prophet är älskad i sit Fädernesland; utan för at skilja honom ifrån flere andre af det namnet *Haller*, emedan Hr *Albert Haller* är ganska stor, reslig och vacker til växten. Vi öfverlemnade til honom det Recommendations-bref, vi hade från Hr Öfversten *von Stahl*, tillika med många hälsningar ifrån *Deras Högheter Prinsarne af Holstein* i Bologna, som varit länge vistande här förut, samt ifrån alle Lärde i Italien, Frankrike, Sverige, m. m. Jag vet icke, om det vore bättre, at aldeles gå förbi at tala om Hr Haller, än at med matta färgor fördunkla Sanningen, och lemna en ofulkomlig målning af en så stor Man; ty jag har så mycket at säga om honom, och efter honom, och jag känner mig sjelf så väl, at jag ser min svaghet hindra mig at följa honom på det djup, där han ofta leder mig in. Ehuru han nu är sjuk och medicinerar, har han dock haft för oss den godheten, eller det tålamodet, at han lämnat oss et fritt tilträde alle dagar, och det bruke eller missbruke vi ock så mycket vi kunne; och det som är besynnerligast, och det man äfven undrar på här i Bern, är, at, då vi varit hos honom 3 à 4 timar och vela då gå bort, beder han oss ännu vara qvar;

då likvål andre Reſande klagat öfver honom, at han gifvit för korta Audiencer, varit torr eller tyſt, m. m. Antingen vi böre tilſkrifva detta hans ömhet för oſs, at han blifvit rörd af vår oåndeliga curieuſitét och vetgirighet, ſom tiltager tillika med våra Reſor, eller at han ſer at vi vörde och ålſke honom, efter ama ut ameris, eller ock för det vi åre Svenſkar, och han kan ganſka vål Svenſka Språket, och råkar ſållan någon ifrån Sverige, med hvilken han kan tala om Kon. GUSTAFS Storverk, om våre berömde Landsmån, ſåſom *Linné*, *Wallerius*, *Ihre*, *Wargentin*, m. fl. eller om han finner reciproquet nöje at höra oſs tala om våra reſor och bekantſkaper, ehuru jag i hans ſållſkap altid år mer conca ån canalis, för at vinna af en ſå ſprånglård man; eller om det år någon annan orſak, Sympathie, m. m. det vet jag ej at ſåga: nog af, at vi åre ſå lyckelige, at njuta hans ſållſkap dageligen flere timar. Hr *Haller* år ſåkert den ſtörſte och ſolidaſte man vi råkat på alla våra reſor. Det år lika ſvårt at ſåga hvad han kan, ſom hvad han icke kan: ty jag har funnit honom lika hema i det jag icke förmodat, ſom i det hela verlden kånner honom för Måſtare uti, ſåſom Anatomien, Mineralogien, Poeſien, Phyſiologien, m. m. Han kånner ſå vål Perſiſka och Chineſiſka Hiſtorien, ja Orienten öfver alt, ſom han kånner Norden. Jag ſåtter up för mig flera Frågor hema, i alla åmnen, dår jag finner ſvårigheter; han ſolverar dem med den redighet, at jag ånnu icke funnit botn hos honom. Det år ock viſst icke jag, ſom kan eller vil företaga mig, at måta djupet af en *Haller*. Han har lårt ſig Svenſka i Göttingen af Hr Lector *Roſén* i Götheborg. Han har låſt alle Tal och Memorialer, ſom blifvit trykte ſiſte Riksdag i Stockholm; han finner Hans Maj:ts Tal prydde med

ſkóne

ſköne tankar, vackre och manlige; och uti de andre Talen finner han mycken moderation; ſå at jag ſer, ſade han, at de ſom fört pennan uti Stånden och Deputationerne varit mycket dugligt folk, och brukat en ſtor köld, åfven under ſtörſta hettan emellan Partierne: han finner eloquencen ſå ſtor i Sverige, ſom i Parlamentet i Ångland. Han har åfven låſt *Ulphilas;* deraf har han lårt, at Tyſka och Svenſka voro fordom et och ſamma Språk, men at de hafva ſkilt ſig ſedan, at det ena tagit en del af orden, det andra åter en annan del deraf, och at begge två hafva ånnu månge ord ſamfålt: han har mårkt många ord i Svenſkan, ſom icke finnas i Tyſkan, ſåſom *oſt*, *boſkap*. Han tror at alle Språk hårflyta af et. Han har funnit Hebraiſka ord uti den Patois, ſom talas af Almogen uti *le Valais*, dår han långe uppehållit ſig, til ex. *affare* år andas och flåſa, åfven ſå i Irlåndſkan; det kommer af *aff* nåſa. De Romaner, han ſkrifvit, åro aldeles Politiſke; men det var icke för at ſkrifva Romaner, mycket mindre at ſatyricera öfver viſſa laſter i ſit egit Land, ſom de blefvo ſkrifne, utan det var allenaſt at roa ſig vid ſömnlöſa nåtter med mindre alfvarſamma åmnen; likſom hans *Bref* om Religionen blefvo ſkrifne om Söndagarne: de voro ſkrifne til en hans Vån, ſom var ſjuk, hvilken tviflade om de angelågnaſte Sanningar; men åndrade ſig och dödde i båttre tankar. I hans förſte Roman *Uſun-Caſſan* föreſtaller han en Deſpote, men en god Deſpote, ſom liknar Gud ſjelf, gjör alt hvad han vil, men han vil ej annat ån godt, och i de principer bör man educera honom. I *Alfrid* föreſtålles en limiterad Monark, ſom vil gjöra altid efter Lagarne, och gjör godt, och menniſkorne blifva lyckelige under hans Regering; den år nu tryckt i Göttingen, men ej ånnu publicerad: han har deruti

ſyftat

ſyftat på at refutera Hr *Jean Jaques Contract Social*, hvaruti denne ſäger, at Förſten fått ſit välde af Folket, och at folket ſåledes kan taga magten igen når det behagar, åfven om Förſten gjorde intet ondt. En ſådan principe kan gjöra en god Prins elak och tyranniſk, ty han vil nedſlå Folket för at ſätta ſig i ſäkerhet. Han har ock ſkrifvit en tredje Roman, *Fabius och Cato*, ſom ännu ej är tryckt, för at föreſtälla Republiquer på den goda ſidan, ſådane ſom de borde vara, med gode Lagar, ſom blifva exequerade, med frihet utan ſjelfsvåld. Hr *Haller* är mycket för en god *Ariſtocratie*, men gynnar icke ſärdeles *Democratien*. Han ſade åt oſs en gång: *i Sverige hafva nu alle Regerings-ſätt blifvit förſökte, få nu ſe huru detta ſiſta lyckas; under en ſå god och vis Konung kan ej annat än gå väl.* Men af *Vauxhalen* i Götheborg, hvarom han nyligen läſt i Aviſorne, ſlutar han, icke til rikedomar, utan til fördärfvade ſeder; han hatar luxen, han är rädd at Sverige blir förloradt i luxe och fåfänglighet, ſom kränka ſederne. Han älſkar Sverige; han tycker at lärdom florerar i vårt Land; vi voro glade at höra honom ſå högeligen berömma Hr Archiatern och Riddaren Linné, ty andre hade inbillat oſs, at han hade den ſvagheten at vara jaloux på honom; bort det, qui invidet, minor: han tycker ej om det ſättet, hvarefter Hr *Buffon* och Hr *Adanſon* farit fram: tag Botaniquen och hela Natural-Hiſtorien ſådan ſom den var vid år 1736, och hvad den är nu, ſå får man ſe, ſade han, hvad merite Hr *Linné* har. Han värderar Hr Prof. och Rid. *Wallerius* ganſka högt; han har läſt hans ſenare Edition af Mineralogien, och finner den mycket god; men Latinen deruti ſmakar honom icke. Han har läſt Hr *Ferbers* Bref öfver Italien, han berömmer honom rätt mycket; han finner, at

han

han gått ifrån Hr *Wallerii* principer i flere mål, til ex. at Porphyren kommer af Volcaner eller eldsprutande Berg. Han berömmer Hr Prof. *Bergmans* bok mycket. Han vårderar Hr Secret. och Rid. *Wargentin* ganska högt; han får bref af honom då och då. Han säger, at det är en stor skada, at icke Hr *von Dalin* hant til at skrifva K. GUSTAF ADOLPHS Historia, som var en så stor Konung och Hjelte. Han frågade efter, om Hr Cancellie-Rådet *Schönberg* continuerar Hr *Dalins* Historia. Han finner början af vår Historia fabuleuse och ovis, och vattuminskningen finner han icke vål bevist. Han talte ock om - - - - och har låst med nöje Svenske Mercurius. Han har äfven låst Hr *Bussers* Beskrifning om Upsala. Han läser måst alt Svenskt, som kommer ut och han får uti; och det samma kan sägas om Italienska, Tyska, Fransyska och Ängelska Böcker. Han har icke någon Dictionnaire i desse Språk, ehuru otroligt stort hans Bibliotheque är; han är sjelf et lefvande Lexicon, har et otroligt minne, en oändelig lecture, och et skarpt förstånd samt et godt hjerta: han är stor och reslig och tämligen tjock til växten, har et stort hufvud, trindt upfyldt ansigte och hög panna, stora blå ögon fulla med eld, talar med en vänlig ton och har et lefvande utseende, samt säger ofta artiga och tankdigra infall; in summa, det är just en vacker stor karl, det som man kallar på Fransyska *un bel homme:* sitter altid i sit Bibliotheque, framför et stort aflångt bord, lastadt med böcker och papper, och där tager han altid emot främmande. Jag har frågat detta Orakel om den nyss utkomne boken, som jag just nu håller på at läsa: *Die Naturgeschichte Helvetiens in der alten Welt. Beschrieben von Gottlieb Sigmund Grüner. Bern 1773. 8,* som med mycken probabilitet

litet tror, at hela Svitserland varit fordom en djup sjö, hvars stränder varit Alperne, Jura m. m. Hr *Haller* finner icke bevisen bindande: ty Snäckorne och les Cornes d'Ammon, som finnas på Alperne, hvaraf Hr *Grüner* tager sit bevis, äro på en långt större högd än hela berget Jura; men återigen at Snäckorne på Jura finnas lågt och nästan midt på berget, och at på Alperne finnes ingen ting i samma parallel- och horizontal-linea, som svarar deremot: härutaf bör således slutas, at om det var en sjö, hvilken steg så högt som Snäckorne på Alperne, så borde den öfversvämma berget Jura, hela Frankriket och mycket et cetera. Hr *Haller* har väl, om någon, examinerat Sveitserska bergen: han finner de lägsta vara *Cos*, Sandsten eller *Mollasse*, som är detsamma; de högre eller medelmåttiga, såsom *Jura*, är *Kalksten*, *Marmor* (dock icke hvit, som icke finnes i hela Svitserland); Berg af 6000 fots högd, såsom *Pyreneerne*, äro af *Schistus* eller *Schiffer*; de rätta *Alperne* äro af *Qvarts*, blandade med *mica*. Uti hela Svitserland är icke det ringaste märke af Volcaner eller eldsprutande berg; dock finnes där *Porphyre*; men han tror den Stenarten ingalunda vara en verkan af elden, som Hr *Cronstedt* och Hr *Ferber*: eljest vet han icke, om det är samma slag, som Hr *Ferber* talar om. *Röd* marmor finnes nog vid *Roche*, och hele Staden är bygd deraf, åfven som *Aigle*. Han har en helt annan Theorie om Jordens yttra Sammansättning, än andre. Han finner Hr Ferbers ideer mycket goda; men han tror, at hans och vår gemensamme Vän, Hr *Arduini* uti Venedig icke har rätt deruti, at sätta *Schistus* til basen för berg; icke heller håller han med Hr *Ferber*, at alle sjöar uti forme af Crater eller tratt äro förmerade af Volcaner; Hr *Haller* tror, at de äro komne utaf berg, hvilkas grund-

valar

valar hafva blifvit ruinerade genom strömmar och bäckar, som förtärt och bortfört den mjuka jorden, leran eller gipsen, och således de tunga bergen sunkit neder och formerat en sjö, m. m. Jag har communicerat med Hr *Haller* de svåraste Scrupler jag hade, tagne af jordens ytas beskaffenhet, för at conciliera den med vår antagne Verlds-historia; ty jag fant här den Mannen, som jag så länge önskat, men förgäfves sökt hittils. Han sade mig småleende, at han har för svagt esprit för at vara un esprit fort. Han finner, som jag, de svårigheterne störst, som tagas af Natural-Historien; för at solvera dem, tror han at flere floder, åtminstone 2:ne, öfversvämmat jorden; dock hafva de högste topparne af de högste bergen inga märken at vatnet varit där; likvål gingo vatnen 3 gånger högre än Jura: desse floder hafva fört snäckor ifrån Antilliska Öarne til Europen, såsom *Strombi*, hvilka finnas petrificerade högt uppå Isbergen, där ingen menniska kunde bo. Snäckor petrificerade uti Crystaller uppå bergen bevisa mer än *en* flod, åtminstone har vatnet varit där två gånger, först at föra dit Snäckorne, och sedan qvarts-particlarne, som formera Crystallen. Han tror, at bergen då voro mjuke, eller en bolus, och således kunde Snäckor och Fiskar fastna deruti. Efter således äro bevis, at vatnet varit öfveralt, och at menniskorne icke kunna lefva i den köld, som är på topparne på de högsta bergen, och där utomdes icke var någon ting til deras föda; så är det en nödvändig följd, at de voro skapade af Gud, hvilket är et nytt och starkt bevis emot dem, som säga at menniskor varit ständigt på jorden, så väl som alt annat, och tro en Series Caussarum in infinitum; men detta bevis hugger af denna series, så at allenast Gud blifver förste länken i Kedjan. *Moses* sjelf-

ſtadgar 2:ne ſtore Floder, en uti Skapelſe-Hiſtorien, och den andre i Noachs tid. Hr *Haller* tror, at jorden var ſkapad långt förut, och at menniſkan vardt ſatt dit långt efteråt. Hvad de 6 dagar angår, ſå bör man efter Hr *Hallers* tankar, förſtå med dag en mycket lång Period af tid, torde hända 1000 år: hvilken mening åfven ſjelfve Theologiæ Profeſſoren Hr *Vernet* offenteligen förſvarat uti ſin *Commentatio de Ortu Mundi juxta Moſen, Genevæ* 1770, 8:o; ty om det allenaſt vore en dag, ſå ſkulle Creaturen åtit up alle plantorne, ſom voro ännu ſmå och hade icke haft tid at våxa, och de köttåtande djuren åter ſkulle ſnart gjort ånda på de andra, m. m. Jag frågade honom, huru han explicerar de öfrige phænomena på jordſkorpan, då verkan af eld och vatn viſa ſig alternera med hvarandra, ſå at et ſtratum förorſakat af det ena elementet byter om med et af det andra, och at de ligga på och om hvarandra. Han tror ej, at *elden* varit öfver alt, ty den finnes nåſtan aldrig midt på faſta landet, men altid vid kanterne af hafvet, och på öar. Til at förklara de anförde phænomena, tog han öen *Iſchia* icke långt ifrån Neapel til exempel: den år formerad af en Volcan, hvilken nu uphört; ingen ting hindrar, at icke vatnet kunde ſtiga up och öfverhölja ſamma ö, eller ock at öen kunde af tyngden ſjunka ner i hafvet, och ſnäckor, fiſkar m. m. kunde komma derpå, och ſedermera en annan eller ock ſamme Volcan håfva den up igen m. m. Öarne *Santorini* uti Archipelago hafva kommit up af en Volcan: en år drånkt ſedan; om den nu kommer up igen, ſå ſkulle man tro den vara åldre ån den andra, af de mårken efter elden, ſedan af jord, och at den varit bebodd, ſå åter drånkt och upkommen med ſnäckor, m. m. Men det ſkulle blifva för mycket,

ket, om jag skulle anföra våre Samtal på alla de dyrbara stunder, vi njuta af en sådan man. Han skrifver alle Articlarne, som höra til Physiologien och Anatomien, uti *Encyclopedien*, som tryckes i Yverdon in 4:to, hvaraf Hr *Felice Fontana*, en Italienare, har Direction, och gjör sig rik derigenom; 24 Volumer äro redan trykte, och man är nu på bokstafven *I* allenast. Hr Haller började ej insända Articlar förrän vid *F*. Tilförne hade han skrifvit flere Articlar för den Parisiska Encyclopedien, som nu tryckes i *Geneve*, nämligen för Supplementerne: han hade utomdes corrigerat alle articlar, som hörde til Natural-Historien, hvilken var så svåra felagtig i den första Editionen; men som man tog sig före at ändra ofta hans tankar, i synnerhet när man fant något af Religion deruti, så uphörde han at insända mera til den, emedan Hr *Haller* kan hvarken tänka eller skrifva ogudagtigt; han hade likvål skrifvit til F uti Supplementerne; så at den som vil se Hr *Hallers* tankar ifrån A til F, måste läsa den Geneviska Uplagan i folio; sedan den Yverdonska. Han låter nu trycka lärde Måns Bref til sig; 2 Tomer äro nu deraf utkomne, under denne titeln: *Epistolarum ab Eruditis Viris ad Hallerum scriptarum. Pars I. Latinæ. Vol. I. Epistolæ CXCIV, scriptæ ab Anno* 1727 *ad Annum* 1739. *Bernæ* 1773. *Sumtibus Societatis Typographicæ*, in 8:vo. Denne Tom är dedicerad til den berömde Prof. *Gaubius* i Leiden: där äro flere Bref ifrån den namnkunnige Hr *Linné*, et ifrån *Boerhaave*, flere ifrån Hr *Rosén*, Hr *Bäck*: alle Brefven komma at utgjöra 12 Tomer in 8:vo; de 6 förste skola innehålla de Latinske Brefven, och de 6 följande de Tyske, Ängelske, Svenske, Fransyske och Italienske: månge torde icke blifva nögde, at se sina Bref komma i dagsljuset; men Hr *Haller* har ute-

 slutit

slutit det, som rörer vissa personer och private saker. Hr *Hallers* Arbeten, Poëmer, Flora Alpica och Helvetica, Physiologie, Anatomie, m. m. äro för verldskunnige, at blifva här berättade såsom Nyheter. M. H. har säkert redan läst Hr *Hallers Lefverne*, skrifvit af Hr Doct. *Zimmerman*, den samme som skrifvit *National-Stoltz*; och jag har mer än många gånger förtrutit, at en Linné icke ännu funnit sin *Zimmerman* i Sverige, som Hr Haller funnit sin i Switserland, mais cela viendra. Skal jag ännu skrifva mer om Hr *Hallers* mångfaldiga och bottenlösa lärdom? Jag tror M. H. önskar heldre, at jag omrörer något af hans enskildta omständigheter, såsom Anecdoter, hvilka äro mindre eller litet bekante. Hr *Haller* är för stor, för at kunna ses, kännas och älskas af *Lillepytter*: jag ser honom an för at vara upsatt på et för högt berg, eller på skyarne, för at kunna ses utan Kikare; om ock somlige hade ögonen formerade dertil, så torde de dock icke vilja känna igen en så sannings-älskande menniska, som icke vet at flattera, eller vara Courtisan; och om han visste, så ville han icke, ty sanningen är honom mer om hjertat. Han är Ledamot af det *Stora Rådet*, alt sedan han kom ifrån Göttingen år 1753: har varit flere gånger på Förslaget til at blifva *Senator* i det *Lilla Rådet*; men vare sig lyckan, eller hans Landsmäns oerkänsamhet emot en så stor Prophet, född ibland dem, eller både två tilsammans, som varit honom vidrige, summan är det, at han är, som han varit, en Stor Man i det Stora Rådet, men ej i det Lilla. Han har likvål varit *Bailli* och äfven Directeur öfver Salt-verken, hvilken titel de almänt gifva honom här. Jag kommer ihog hvad Hans Excellence, Hr Grefve *Firmian* i Mejland, sade åt oss en gång, at Bern är väl den lyckeligaste Stad i verlden,

ſten, ty den åger 27 ſtörre Månner ån Hr *Haller*; Jag ſade detta inſallet för Hans Exc. Hr Greive *von Erl ch*, den nu Regerande A oyé hårſtådes, då vi nyligen voro budne at åta middag hos honom; han log deråt af alt ſit hjerta, och ſade, at ingen kan vårdera Hr *Haller* mer ån han gjör, och at han ofta bragt honom in på Förſlaget; men det har icke lyckats, och har Hr Grefven ofta haft förtret för det han velat befordra en ſå ſkickelig Man. Jag talte om alt detta för Hr *Haller* ſjelf; han ſade, at för detta hade han vål velat komma in i Lilla Rådet, för ſine barn och ſin Famille ſkull, ſom deraf vinner en luſtre; men nu mera ville han icke, emedan han då ſkulle miſta ſin Penſion, ſom han har ifrån Göttingen, ſåſom *Preſident perpetuel de la Societé Royale*, och andra förmoner, emedan det år en Lag hår, at ingen i det Lilla Rådet får hafva någon Penſion af någon utlåndſk Puiſſance, eller annorſtådes ifrån. Man har långt för detta offererat Hr *Haller*, at blifva *Canceller* i Göttingen, ſåſom *Mosheim*, men han har icke velat; åfven har han haft tilbud at blifva Canceller i Halle, ſåſom Baron *Wolf*; åfven har han haft kallelſe at komma til England, men han har refuſerat: ſå år han kånd och vårderad utomlands öfveralt. Han år alt ſtadigt Preſident för Societeten i Göttingen, och hafver ſin lön derifrån årligen, ſom jag nyſs har ſagt; han inſånder mycket Memoirer och Handlingar til Societeten i Göttingen; och nu nyligen har han afſkickat en Tractat, uti hvilken han refuterar ſin och vår gemenſamme Vån, Hr *Guettard* i Paris, rörande hans Syſteme om Sveitzerſke bergen: han vördar eljeſt Hr *Guettard* ganſka högt; jag menar, at jag tilförne ifrån Rom ſkrifvit M. H. til om honom, då vi dår omgingos dageligen; han reſte på Kongl. Pariſiſka Vetenſkaps-Acade-

de-

demiens vägnar och kostnad. Det är aldeles icke sant, at Hr *Haller* öfvergaf så hastigt Göttingen af Nostalgie, eller Hemsoten, eller Sveitser-sjukan, eller hvad man vil kalla det, som man debiterat med så mycken assurance som osanning i en god del af Europen; man hade bordt säga, at man gissade så, ty rätte orsaken var en hemlighet, som nu väl kan omtalas. En viss Grefve T - - -i vardt dödeligen kär uti Hr *Hallers* dotter, som var redan förlofvad med Hr *Jenner* här i Bern; passionen tiltog så mycket, at Hr *Haller* fruktade för suiterne, ty Amanten hade i sinnet at enlevera hans dotter. Hr *Haller* hölt saken tyst, ty det var ende vägen at komma bort, och reste kl. 10 om aftonen ifrån Göttingen; skref sedan til Hr Baron *Münchhausen* under resan, och berättade honom hela affairen, ty han ville icke låta arrestera den unge Grefven, hvilket skulle gjort skada åt Academien. Det är at märka, at Hr *Haller* skulle likafullt resa hem til Bern, där han redan var vald til Ledamot i det Stora Rådet, och hade redan äfven Konungens och Hr Baron Münchhausens permission; men denna saken précipiterade hans afresa, så at han icke tog afsked förr än på vägen igenom bref, för at kunna dölja sin affärd. Eljest har Hr *Haller* skrifvit om *Nostalgien* mycket curieusa Anmärkningar för Encyclopedien i Yverdon.

Jag har frågat Hr *Haller*, hvarifrån de otäcka Växterne *Goitres* komma? Han svarade mig, at han icke visste det: så stor modestie har han; jag roade mig af den reflexion, at hvar bonde och käring i Savoyen, och hvar postillon tror sig veta orsaken; men en *Haller*, som vet så mycket som någon menniska kan veta, vet den icke. Jag har haft tilfälle nog at observera, at den som är superficiel tror sig altid veta mer, än den som är solid. En Skeppare i

Må-

Målaren skryter öfver sin kunskap i Navigationen, då en Ostindie-farare tiger: orsaken är, at den ene vet at Oceanen har inga grånsor, och har lårt, at Navigationen, såsom alla andra vetenskaper, öfverskrider les bornes de l'esprit humain, så at man deruti, som alt annat, icke kan veta alt; men den andre vet, at Sjöns Strånder ej äro långt ifrån hvarandra, han vet litet, och tror at det lilla år alt, och förnöjer sig med den tanken, ty han ignorerar alla svårigheter af okånda klippor, Magnetens afvikande, Longitudens ovisshet, ja, at det gifves en Ocean, et oåndeligt djup och en oåndelig rymd, m. m. Hr *Haller* tilstod uprigtigt sin okunnighet; dock har han observerat, at man finner dem måst i *bergige* orter, åfven på bergen i *Macedonien*, som äro en continuation af Alperne: han har funnit dem på de stållen, dår vatnen äro goda, både i Svitserland, och annorstådes; så at han icke tror orsaken vara i vatnet. Hår i Bern ser man dem sållan. De som vela curera sig för dem, resa på Slåtmarken, eller ock til Hafskanten, såsom til Marseille, och bo dår, då de gå bort af sig sjelfve med tiden: det salta Hafsvatnet och Hafs-luften bidraga at hjelpa dem bort. De störste *Goitres* finnas på *les Cretins* uti *Valais;* man kallar vissa fjolliga menniskor dårstådes *Cretins*, för hvilka man har dår just aldeles som hos Turkarne en sårdeles respect, lika som de voro Helgon, och tror jag at ordet år tagit af *Chretiens:* man har en vidskeplig omsorg om dem, man föder dem vål, man gifver dem alt hvad de vela; en Famille, som har en sådan tok, råknar sig för lyckelig; antalet deraf år otroligt dårstådes, såsom ock les goitreux. M. H. ser håraf, at Hr *Hallers* okunnighet kommer af mångkunnighet, och at man lårer åfven af honom i det, som han såger sig sjelf vara olård uti. Jag finner,

at de gamle, likſom Hr *Haller*, tilſkrifvit naturen hos Bergsboerne deſſe ſtore och faſlige Hals-knölar eller *Goitres*, kallade på Italienſka *Gozzi*, och icke *Scrofule*, ſom många ſagt: ty deſſe ſenare äro de ſå bekante *Ecrouelles*, en Hals-ſjuka, ſom viſſe Konungar vid deras Kröningar förmenas kunna hela med blotta vidrörande. *Juvenalis* anſåg les Goitres hos Alpe-boerne för en helt vanlig och naturlig ſak, likſom blå ögon hos Tyſkarne m. m. når han ſå ſjunger *Satir. XIII*, v. 162-166.

Quis tumidum guttur miratur in Alpibus - - *)

Han ſlutar med at ſäga orſaken, hvarföre ingen undrar på ſådant, nemligen at det vore en vanlig ting, och at naturen vore ſig lik därſtädes hos alla:

Nempe quod hæc illis natura eſt omnibus una.

Hr *Haller* tycker icke om, at de Lärde ſönderſlita hvarandra; han älſkar icke Diſputer: han har aldrig attaquerat någon, och aldrig ſkrifvit emot någon på annat ſätt, än at ſäga hvad han menar i den eller den ſaken, på et höfligt och lärdt vis på en gång; två ting, ſom ganſka väl kunna, och altid borde vara förenade; och derpå känner jag igen en ſan lärdom, och denne Thermometre har aldrig ſlagit mig felt, likſom tvärt deremot ſådana lärda verrigheter, ſom alt annat folk kallar ovett, äro en ſäker Barometre til tyngden af dens anda ſom brukar dem, och at där är icke ſtort mera bokvet än folkvet. Hr *Haller* tycker ſjelf, at Prof. *Caldani* varit nog hård emot den ſtore *Morgagni* i Padua, ſom ſkrifvit emot Hr *Haller*, ehuru Hr *Caldani* tagit Hr *Hallers* parti. Jag giſſar, at M. H. ville gerna veta, i hvad relation Hr *Haller* är med ſin Granne, Hr *Voltaire*: kort ſagt, at Hr *Voltaire* fruktar Hr *Haller*, och hans ſolida lär-

*) Se härom vidare i denna Del, ſ. 56.

lärdom, så mycket som han var rädd för Hr *Pirons* infall i Paris, och flydde derföre hans sällskap. En Anecdote, som caracteriserar både två, borde jag anföra, om icke detta bref redan blifvit för långt; men en *Haller* är outöselig, och det fägnar äfven mit hjerta at uppehålla mig vid honom med M. H. Jag har icke nämnt Hr *Haller* för *Baron*, som de kalla honom öfveralt, äfven Hr Öfverste *von Stahl* i sit bref, utom i Svitserland: ty här är en Lag, at ingen får vara i Rådet, och tillika bruka Adeligt namn eller vapen, som kommit ifrån utländske Magter; men i handel och correspondance med utländningar bruka de dem fritt: likaså har Hr *Haller* brukat sit Adeliga Sköldemärke på det Recommendations-bref, han nyss gifvit oss til Hr Hof-Råder *Heyne* i Göttingen. Jag har glömt at fråga Hr *Haller*, antingen Kejsaren eller Konungen i Ängland gjort honom til Baron: lika mycket, han är större än alle Titlar, och långt öfver sådane bagateller, som icke kunnat komma in uti våra entretiens med hvarandra. Det är lätt at gjöra en Haller til Baron, men det är icke lätt at gjöra en Baron til Haller. Jag kommer ihog, at K. *Franciscus I* i Frankrike sörgde otroligt då *Leonardo da Vinci* dödde; när då flere Cordons-bleus, som voro tillstädes, sökte at trösta Konungen, sägande at han icke borde sörja så mycket öfver en så liten Man m. m. svarade Konungen: jag kan gjöra 12 Cordons-bleus, och Prinsar med, på en dag; men en *Leonardo da Vinci* kan allenast Gud Alsmägtig gjöra; och Han gjör knapt en i hvart Siecle. Jag framhärdar - - -

P. S. M. H. lärer icke hålla af, at jag nämnde et ord om en Anecdote, som caracteriserar så märkvärdiga mennifkor som Hr *Haller* och Hr *Voltaire*,

utan at anföra den; och som jag skref et så långt Post-Scriptum i mit bref ifrån *Ferney* om Hr *Voltaire*, så är det ock tilbörligt, at jag gjör et Post-Scriptum nu ifrån *Bern* om Hr *Haller*. Saken är den, at Hr *Voltaire* skref år 1759 et bref til Hr *Haller*, som då var Bailli uti Aigle och Salt-Directeur uti Roche, så lydande:

Voici, Monsieur, un petit Certificat, qui peut servir à faire connoitre ce Grasset, pour lequel on demande votre protection. Ce malheureux a imprimé à Lausanne un Libelle abominable contre les mœurs, contre la Religion, contre la paix des particuliers, contre le bon ordre. Il est digne d'un homme de votre probité et de vos grands talents de refuser à un scelerat une protection, qui honoreroit des gens de bien. J'ose compter sur vos bons offices ainsi que sur votre equité. Pardonnez à ce chiffon de papier, qui n'est pas conforme aux usages Allemans, mais il l'est à la franchise d'un François qui vous estime et qui vous revere plus qu'aucun Allemand. Un nommé Verleche ou Lerveche, ci-devant Précepteur de Mr Constant, est l'Auteur d'un Libelle sur feu Saurin; il est Ministre dans un village, je ne sçais où près de Lausanne. Il m'a écrit 2 ou 3 Lettres anonymes sous Votre nom. Tous ces gens-là sont des miserables, qui sont bien indignes qu'un homme de votre mérite soit seulement sollicité en leur faveur. Je saisis cette occasion de vous assurer de l'estime et du respect avec lesquels je serai toute ma vie

Monsieur

A *Tournay* au pais de Gex par Geneve 13 Fev. 1759.

Votre trèshumble et trèsobeissant serviteur Voltaire Gentilhomme ordinaire de la Chambre du Roi, Comte de Tournay.

Med

Med det nämnde Certificatet ville han bevisa, at Grasset, som nu är en rik Bokförare i Lausanne, hade i sin ungdom snattat ifrån sin husbonde. Men se nu här vår *Hallers* Svar til det föregående Brefvet:

J'ai été veritablement affligé de la Lettre dont vous venez de m'honorer, Monsieur. Quoi! j'admirerai un homme riche, independant, maitre du choix des meilleures Societés, également applaudi par les Rois et par le Public, assuré de l'immortalité de son nom; et je verrai cet homme perdre le repos pour prouver qu'un tel a fait des vols, et qu'un autre n'est pas convaincu d'en avoit fait?

Il faut bien que la Providence veuille tenir la balance egale pour tous les humains. Elle vous a comblé de biens; Elle vous a accablé de gloire; mais il vous falloit du malheur: Elle a trouvé l'équilibre en vous rendant sensible. Les personnes dont vous vous plaignez perdroient bien peu en perdant ce que vous apellez la protection d'un homme caché dans un coin du monde et charmé d'etre sans influence et sans liaisons. Les Loix ont seules ici le droit de proteger et le Citoyen et le Sujet. Mr Grasset est chargé des affaires de mon Libraire. J'ai vu Mr Lerèche chez un exilé que j'ai visité quelques fois depuis sa disgrace, et qui a passé ses dernieres heures avec ce Ministre. Si l'un ou l'autre a mis mon nom sous des anonymes, s'il a laissé croire que nos relations sont plus intimes, il aura vis-à-vis de moi des torts que vous ressentez avec trop d'amitié. Si les souhaits avoient du pouvoir, j'ajouterois aux bienfaits du Destin; je vous donnerois de la tranquillité qui fuit devant le genie, qui ne le vaut pas par raport à la Societé, mais vaut bien d'avantage par raport à

 nous-

nous mêmes. Dès-lors l'homme le plus celebre de l'Europe seroit aussi le plus heureux.

Je suis avec l'admiration la plus parfaite

Monsieur

A *Roche* ce 17 Fevrier 1759.

Votre trèshumble et très obeissant serviteur

Haller.

Dessa brefven tala sjelfva för sig; jag behöfver icke gjöra reflexioner deröfver för M. H. De allena bevisa, om man icke hade så många andra bevis, huru litet desse både två i sit slag odödelige Månner kunna jämnföras med hvarannan; den ene superficiel, den andre solid; den ene, Poëte i alt, diktar och målar allestådes, den andre både Poëte och Philosophe, ålskar allestådes sanning och dygd; den ene talar om tolerance, men är sjelf otålig både emot Gud och menniskor; den andre utöfvar både Moral och Christendom; den ene ruinerar, den andre bygger; den ene ökar massan af dikter och vilfarelser, den andre af sanningar, m. m. Men det torde mera behaga M. H. at jag, efter et så långt Bref om Hr Baron *Haller*, fyller det öfriga af denna sidan med en märkvärdig Anecdote om honom, som en af hans intime vänner berättat mig. Hr *Haller* hade tvifvelsmål emot Religionen, men behöll dem dock för sig, utan at gjöra något buller deraf, som endast de små andar pläga gjöra. Någre hans vänner, som hade märkt det, lade för honom så oförmärkt flere Ängelske Böcker, som han tog och läste: ty de visste nogsamt, at han aldrig ser någon ny bok, utan at läsa så mycket deri til des han känner den-

sam-

ſamma. Denna läſning gaf honom anledning at läſa Bibeln både på Grekiſka och Hebraiſka, tillika med de bäſte Commentarier. Hans Broder fant honom en gång läſa Bibeln, och blef deröfver mycket ſurprenerad. Hr *Haller* ſvarade honom det han mycket ångrade, at han icke hade förr läſt och betraktat en ſå god bok, ſom är ſå nyttig och ſå nödvändig: ehuru mycket man ſökt at förklena och tala på den ſamma, finner han dock henne vara gudomlig.

ELLOF-

ELLOFTE BREFVET.

Bern, d. 18 October 1773.

Jag bör icke vara mångordig om Bibliothequet i Bern, emedan Min Herre lärer känna det af Cataloguerne, som redan äro publicerade, i 5 Volumer in 8:vo af des värde Bibliothecarius, Hr *J. R. Sinner* CC-vir, eller Ducentum-Vir, det är Ledamot i Store Rådet. Af de 5 Volumerne äro 3, som handla om MSS, trykte härstädes 1760, 1770 och 1772. Sjelfva rumet är vackert, men nog liter, och derföre håller man nu på at tilöka det med en ny Flygel, som blir mycket vacker: man vant denna saken i Rådet efter mycken motsägelse af dem, som icke visste hvad böcker och manuscripter ville säga, och det var en stor triumph för den lärde flocken. Lagen här tillåter ingen under 25 år, och ingen af det täcka Könet, at gå in i Bibliothequet; således kan icke Minerva, icke den unge Apollo få sätta sin fot härin. De äldsta MSS här äro, är *Femte Boken af Galenus*, som tyckes vara från VII Sec. bokstäfverne äro unciales och vackre. Af samma tid är ock *Clenodii Grammatica* in 1:mam et 2:dam artem Donati. Men af rare MSS. härstädes är *Joh. Necius Florentinus de moribus* och *Chronique de Genes par Alexandre Sauvage* skrifven uti *Louis XII tid*, samt *Joh. Bodini Andegavensis Colloquium Heptaplomeres de abditis rerum sublimium arcanis libris VI digestum* 1588. Desse stå icke at finnas i månge Bibliothequer. Här äro ock *Fasti Ecclesiastici* på Aethiopiska, som fordom hört til *Franeisc. Vansleb*, hvarom Prof. *Kocher* talar vidlöftigt uti en *Latinsk Journal*, utgifven här i Bern. Ibland trykte böcker är *Ptolomei Cosmographia impressa* 1482. *Ulme per ingeniosum virum Leonardum Hol prefati oppidi civis*, en tämlig rare edition

tion på Pergament, med illuminerade Chartor, m. m. vackert exemplar: de trykte då ej ännu Diphtongerne, utan på det sättet jag här skrifvit, enligt bruket den tiden hos Munkarne at skrifva deras MSS. Et MS. af *Hebraiske Bibeln* är här med puncter: det är säkert ej äldre än af det 14:de Seculo, men Pentateuchus fattas. Vid ingången i Bibliothequet är en stor Charta af Jord-Globen, märkelig deraf, at den är gjord af en Sveitsersk bonde vid namn *Roth:* det är at märka, at man finner i Svitserland flere *eleves de la nature*, som hafva haft ingen annan läromästare än naturen, och gå likafult ganska långt uti en Konst. Jag vil en annan gång taga mig tilfälle at nämna andra. Här i Bibliothequet finnas Portraiter af alle Herrar Avoyerne, som gjöra här et vackert ameublement; utomdes äro här Portraiter af *Carl Magnus*, af *Charles Hardi*, Hertig af Bourgogne, tillika med hans harnesk broderat med guld, af Hans Maj:t *Konungen i Preussen*, och af den Store Churförsten af Brandenburg. Men det hörer mera en Svensk til at tala om det *Antiquitets-Cabinetet*, som är bredvid Bibliothequet: ty deruti förvaras en liten Statue af K. GUSTAF ADOLPH den Store: den är af vax mycket väl gjord med sina färgor, och ser han ut som lefvande; det är et Original, och förvaras nu mycket sorgfälligt i et Glas-skåp. Han är klädd uti en gul Kyller, utan knappar, med häkten, lik en kort bondrock, lik en dalkarls, men står nedantil rundt ut som en styfkjortel, den räcker allenast midt på läret; byxorne äro randiga längs efter, liksom af gull-galoner; han har store stöflar, som gå up midt på läret och möta rocken, med store spårar af guld eller förgylte: uti et läder-gehäng, som sitter midt om lifvet utanpå rocken, är en stor lång värja, på hvilken han stöder med vänstra handen,

den, i den högra håller han Commando-ſtafven; på hufvudet ſitter en ſtor ſvart hatt, aldeles nedſlagen ſom på Jeſuiterne eller våre bönder, utan någon galon; på halſen har han en mycket bred Spets; han har ſmå mouſtacher och et litet pip-ſkägg, har ſtora blå runda ögon, fulle med eld, och af ögonens rundhet kan jag ſluta, at han varit något närſynt; näſan är litet aquilain, icke ſtor; pannan är hög, kinbenen äro roſenröda, och anſigtet är aflångt och väl upfylt, ſamt ganſka hvitt: han håller up hufvudet, har une mine fiere et noble, och ſer ut ſom han commenderade ſine buſſar: hans hår äro korte och utſlagne, litet rödaktige och något knorlige. Man ſer af proportionen, at han varit liten och underſätſig til växten, med ſtarke lemmar: när man ſer på långt håll på denne bilden, ſå liknar den en liten ſtark Dalkarl. Jag har ſagt åt flere Herrar härſtädes, at de borde ſkänka denne Gustafs Statue til den nu regerande GUSTAF, ſom gjör nu Sveriges glädje och lycka, m. m. En Rådsherre ſvarade mig, at man ſvårligen kunde neka, ſi le grand Gustave, heritier de ſon Royaume et de ſes vertus, demandoit cette Statue au Gouvernement. Det är at märka, at Sveitſarne hade en otrolig kärlek för Gustaf Adolph, och månge tjente i hans armee. Det var juſt moder här den tiden at hafva hans bild, och bära en Medaille af guld eller ſilfver, ſom repreſenterade Gustaf Adolph, på bröſtet; jag har ſedt flere ſådane Penningar härſtädes: Konungen är krönt med Lager, har en broderad halskrage, och en Konglig Manteau, med Hans Namn rundt omkring; på reverſen är et Lejon, ſom håller et ſvärd i den ene ramen, och i den andre en ſköld; derunder äro månge tropheer, canoner, tromperer, ſtandarer, m. m. och rundt omkring ſtår: DEO. ET. VICTORIBUS.

RIBUS. ARMIS. Sådan år en ſtor Medaille af Guld, ſom Hr Baron *de Saſſara* hårſtådes åger; en af hans Fårfåder tjente hos Konungen, ſåſom Öfverſte. Han har ock flere ſmå Medailler; alle åro afłånge och gjorde med öglor, fór at båra på halſen; på ſomlige år Konungen en face, och på ſomlige en profil. Hr *May* hårſtådes har ſkrifvit *l'Hiſtoire militaire des Suiſſes, à Berne* 1771, 2 Volumer in 8:vo; han talar dår med högt beröm om Kon. GUSTAF ADOLPH, och ånnu mera tånker han införa i den nya Edition han tilreder deraf. Han ſade mig en gång, at aldrig har man ſet ſtörre Konung, ſtörre General och ſtörre Politicus, ån Konung GUSTAF ADOLPH: han preparerade alt emot Kejſaren, ſkickade Ambaſſadeurer hit, uti Italien och öfver alt, fór at draga alla i ſit intereſſe, drog up alla hjul och fjådrar, fór at låta dem alla ſpringa på en gång, m. m. Hans Ambaſſadeur *Raſche* (lårer vara denſamme ſom var i Venedig, hvarom jag ſkrifvit förr) kom hit, gjorde et långt och vackert Tal, hvaruti han viſte, at *Sveitſarne til ſit urſprung voro Svenſkar*, och således borde de hjelpa hvarandra ſåſom ſlågtingar; ſedermera af ratio ſtatus, fór deras egit intereſſe. När de ſedan ſkulle antaga tjenſt hos Konungen, frågade han: hurudan Capitulation de ville hafva? då ſvarade de, at de ville ingen annan, ån K. GUSTAFS ord allena, hans löften voro mer ån en Capitulation m. m. Hr *May* tånker tala mycket hårom i ſin nya Edition; han har nytjat den curieuſa Samling af Skrifter, ſom finnes i Bibliothequet i Zurich, hvilke alle höra til 30-åra Kriget; hans Förfåder voro ock i tjenſt hos GUSTAF ADOLPH. Men ſe! huru denne ſtore Konungen drog mig i haſt utur *Antiquitets-Cabinettet*. Midt emot Konungens Statue ſtår en annan, ſom föreſtåller *Hertigen af Weimar*, åfven af vax; han år

ſtor och lång, ſer mycket mörk ut, har ſvart hår, en rock med ſtore knappar. Där finnes ock *Wilhelm Tells* Portrait målat. Eljeſt äro här många antique Statuer, Bas-reliefer, Buſter, m. m. af bronze, ſå at detta rum icke bär förgäfves namn af Antiquitets-Cabinet. Här är ock en vacker Collection af Romerſka Mynt och Medailler, ſom föreſtälla Borgmäſtare, fundne nära vid *Avanches;* och, det ſom är beſynnerligt, det var en Ko, ſom fant dem förſt och bortſköljde jorden, at Medaillerne framblänkte. Scrupel kunde upkomma hos många, om icke denna Ko borde få den äran, at komma på liſtan af Antiquitets-älſkare. Jag borde icke gå denne Anecdoten förbi, för at viſa, huru ofta en hazard och ſlump åſtadkommit de artigaſte och ej ſällan de nyttigaſte uptäkter. Jag lemnar nu den lärde *Arſenalen*, för at nämna litet om den martialiſke här i *Bern:* den är vacker och ſtor, där äro gevär för 80000 man; och utomdes har hvar Sveitſare, ja hvar fattig bonde på landet, ſin Muſquet i huſet hos ſig; här äro 7 à 800 Metal-ſtycken, några gamle äfven efter Hertigen af Bourgogne *Charles* le Hardi med munk-bokſtäfver uppå; här äro ock förvarade til äminnelſe de *rep*, med hvilka ſamme Hertig ville låta hänga Sveitſarne, hans gevär, ſom äro mycket vackre i anſeende til den tiden, trädet är inlagt med elfenben m. m. Här är *Tell* föreſtäld uti en Statue af träd, ſom ſkjuter med bogen på et äple, ſatt på hans Sons hufvud, ſom finnes målad midt emot. Man tviflar härſtädes på denna Hiſtorien; den har icke god auctoritet för ſig. Här finnes *Bertholds* harneſk, ſom anlade Staden, ſamt harneſk efter *Negelin*, ſom var Avoyer 1536. På gården af Arſenalen ſtår detta Diſtichon:

Felices populi! meditantes tempore pacis,
Quæ eis in bello ſemper utilia parent.

Jag

Jag vil med samma korthet nämna om den *Politiske Arsenalen*, nämligen *Stads-Huset*, där Regeringen sitter: det är roligt nog, at jag börjat dela in hele Staden i Arsenaler. Salen, där *Lille Rådet* sitter, är liten, men vacker: här är en Thron, uti hvilken den *Regerande Avoyer* eller *Schultheis* sitter; likasom uti den Store Salen, där det *Store* Rådet samlar sig. Deruti ligger högsta Magten; öfver dörren står: *Audiatur et altera pars*, och där bredevid står skrifvit: *Juste judicate filii hominum.*

Men *Academien* i Bern är en så märkvärdig Arsenal, at man icke bör gå den förbi. Här äro flere celebre Professorer, som hålla Föreläsningar uti Collegio. Hr *Lerber* var förut Professor uti Lagfarenheten, men är nu Rådsherre eller *du Conseil des Deux-Cens* samt Bailli: han har store insigter i Politiquen och Moralen. Jag lärer nämnt i et annat Bref, at han gifvit mig til skänks några af sine berömde Arbeten, såsom *Sigism. Lud. Lerber Prof. in Acad. Bern. de Legis Naturalis Summa, Liber singularis. Tiguri* 1752 in 4:to. Nu nyss har han utgifvit, utan namn, *Essais sur l'Etude de la Morale*, à Berne 1773, in 8:vo. Han har redigerat *Lagboken* i ordning; hans Successor i Professionen är Hr *Fellenberg*, äfven en förtjent Man, ganska artig, och som har mycket rest. Hr *Wilhelmi*, Professor uti Grekiskan, är mycket berömd; det är en artig och belefvad Man. Hr *Kocher*, Professor i Orientaliske Språken, är en Discipel af den berömde *Albert Schultens* och den icke mindre berömde *Tiberius Hemsterhuis*, både 2 i Holland, och de 2 störste Philologer, som någonsin varit, den förre i Österländska och den senare i Grekiska Literaturen. Hr *Kocher* har ock väl profiterat af dem, har et vackert och utvalt Bibliotheque, äger vackra MSS och Anmärknin-

gir efter dem, både i Arabiſkan och Grekiſkan, i ſynnerhet förtjena *Hemſterhuis*'s handſkrifna Noter öfver de 4 Evangeliſterne at nämnas; han har ock i MS de 7 *Arabiſke Poëterne*, kallade *Muallakat*, eller *hängande*; för det deras Poëmer voro uphängde i Templet i Mecca för deras ſkönhet; han har tillika de Arabiſke Scholiaſterne öfver deſſe Poëter, med flere andre Arabiſke MSS, copierade utur Bibliothequerne i Holland. Han äger ock i MS et *Calendarium Aethiopicum* på vers, hvilket han explicerat och trykt til en del; men ſom det icke blifvit ſlutat, har det ock icke blifvit utgifvit, och ſåledes är alt detta anecdoton; han ſkänkte mig et exemplar af alt ſom är trykt, ſe här är tituln: *Faſti Habeſſinorum Sacri. Ex veteri gentis Poëta editi, additis animadverſionibus atque præfatione longiori. Auctore Davide Kochero. Bernæ* 17?0, in 8:vo: allenaſt 240 ſidor äro trykte, och flera låra icke blifva af, emedan Auctorn nu aldeles öfvergifvit verlden och arbetar öfver *Uppenbarelſe-Boken*. Han anſer ingen af de nu namnkunnige Philologer för någon ting: de äro qvicke nog, ſade han, men utan ſoliditet och inſigter; om en viſs, ſom gjort ſig ſtort namn nog i Europen, ſade han, at den mannen kan hvarken Latin, Grekiſka eller Hebraiſka. Hr *Kocher* är ganſka orthodoxe och gudfruktig; han älſkar aldeles icke Sällſkaper, utan håller ſig hemma i ſit Bibliotheque, ſom är mycket vackert. Han klagar öfver våra fritänkande tider, och undrar hvart det ſkal taga vägen. För Hr *Haller* har han ſtörſta högagtning, ſå väl för hans lärdom, ſom religion ſkull. Här i Bern tålas icke några nya inkråktningar på Orthodoxien; de hålla ſig vid det gamla Syſtemet. Icke långt ifrån Staden bor den berömde *Stapfer*, ſom utgifvit hela Theologien på Latin, den jag fordom läſt i Upſala; han

han är Pastor på landet. Uti Hr *Hallers* Bref är så strång Orthodoxie, som någon Calvinisk Theologus kunnat skrifva, och det i alla Tros-articlarne.

Man har varit omtänkt at anlägga härstädes en ny Arsenal för Upfostringen, för at blifva i min begynta Allegorie, eller et *Seminarium* för en ny Methode i Upfostringen. Projectet dertil är ganska vackert; det är äfven utgifvit på trycket under titul: *Projet de Souscription, en faveur d'un Séminaire pour l'Education de la Jeunesse. Dimidium habet facti, incipere qui audet. Bern*, 1770, 8. Det har haft många motsägelser, som alla goda saker i början; men det är at önska, at det må hafva framgång. Här är mycket, at se uti Bern; och jag börjar nu älska folket i denne Staden: ty de äro ganska artige och uprigtige, och äro härstädes flere som hafva stora förtjenster. Vi hafve blifvit bekante med Hr *Engel*, Bailli, som skrifvit flere böcker för at bevisa, *at det är ingen Is vid Nord-Polen;* han har anfört både physiska och historiska skäl; han påstår, at det salta vatnet icke kan frysa; sedermera, at några Ryssar, som bodde vid Spitsbergen i 6 års tid, hafva altid funnit Nordan-vädret varmt, men Sunnan-vädret har deremot varit ganska kallt; vidare, at där är icke något land vid Polen, utan salta hafvet allena. Han tycker ej om den Expedition, som man nu gjör ifrån Ängland til Norr, af orsak at de gå icke rätte vägen; han har sagt dem förut, at de icke skulle taga den kosan, så framt de icke ville möta is öfver alt: ty de hafva gått emellan Öar, därest så väl den mindre distancen som det söta vatnet, kommande från floder och strömar, blandar sig med det salta, och således fryser: de hade bort hålla sig utom öarne, där han är viss på, at de icke skulle finna något hinder af isen. Vi hafve bekantskap med flere af Fa-

mil-

milſien *Sinner*; alle åro i Rådet; ty utom den lårde Bibliothecarien omgås vi med Hans Excellence, Hr Avoyer *Sinner*, ſom år en lård och artig Herre, kånner ganſka vål den Svenſka Hiſtorien, och talar om den ſiſta Revolutionen, ſåſom et Måſterſtycke af Konung GUSTAF til Rikets rådning. Hr Avoyer *Sinner*, Hr *Haller* och Hr *Engel* hållas főre alle 3 hafva det ſtőrſta minne i hela Republiquen, och denne egenſkap rőjer ſig nog ſnart. Hr *Haller* mins ej allenaſt ſidorne af bőckerne i ſit ſtora Bibliotheque, dår han låſt det eller det, ſamt årtal på håndelſer uti Indien, China, m. m. utan ock Dop-namnen på perſoner ſom han aldrig ſedt, til ex. han nåmnde Hr Prof. *Torbern Bergman*, viſste at ſkilja på Herrar Profeſſ. *Carl* och *Samuel Aurivillius*, kom ihog dop-namnet på Hr Kammarherrn Baron *Emanuel de Geer*, hvars lyſande egenſkaper och főrſtånd han mycket berőmde, åfven ſom Prof. *Wilhelmi*, och ehvareſt vi reſt fram i Italien, hafve vi haft den glådjen at hőra Hr Baron *de Geers* ſtora berőm, och huru mycket han hedrar Nationen, ej allenaſt főr ſina ſtora inſigter, utan ock főr det noble upfőrande och våſende, ſom rőjer på en och ſamme gång vårdiga tånkeſått, upfoſtran och verld, at jag må ſåga ſom Franſke Ambaſſadeuren i Turin, Hr Baron *de Choiſeul* juſt utlåt ſig om honom.

Vidare kånne vi Hr Bailli *Sinner*, til hvilken vi hade bref ifrån Hr *Seigneux de Correvon* i Lauſanne; han har ock tagit oſs ſå up, och viſat oſs den godhet, ſom om vi varit hans ſlågtingar. Han har et godt hjerta och et uplyſt főrſtånd, ålſkar mycket Hr *Haller*, och af honom har jag fåt den artiga Correſpondancen emellan honom och Hr *Voltaire*. Han åger vackra Målningar och en ſkőn Samling af

Estamper. Han äger stora Portraiter af Deras Högheter *Prinsarne af Holsten*, som uppehållit sig här, samt Hr Öfverste *von Stahls* Portrait, alle ganska like Originalerne. Hr *Sinner* har fåt dem til present af Prinsarne, som äro här ganska högt älskade. Han äger ock en *Erasmus Roterodamus*, målad på trä af den bekante *Holbein*. Hr *Sinner* är Baron af det Hel. Romerska Riket; men härstädes är förbudit at bruka utländske titlar och vapen, som jag förut berättat. Detta bref har redan växt nog mycket; jag gömer det öfriga til härnäst, och lefver med mycken - - -

---

TOLFTE BREFVET.

Bern, d. 20 Octob. 1773.

När man vil tala om denna Republiquens inkomster, så bör man lägga til grund, at de höga Bergen äro den rätte Skatkammaren, och utgjöra detta Landets rikedom; det knapt någon skulle tänka, emedan man vänt sig at anse dem för föga annat än onyttige, om icke skadelige, i et land, i det de taga bort så mycken jord; men härstädes veta de, at värdera och nytja dem. Bergen äro deras äng, och som deras superficies i högden är vidsträktare, än något flakt och jämnt land på lika stor terrein kan vara, så äger Sveitserland mera betesmarker, än man skulle föreställa sig. Man säljer *hornboskap*, *ost* samt *hästar* i Republiquen Bern för mer än 300000 Riksdaler om året, och denna summa fournerar Republiquen med alla des behofver; en Riksdaler utgör 3 Sveitserska Livres, eller 5 Franska vid pass. Här säljas ordenteligen 3000 hästar om året, som kan räknas til 25000 Louis d'or, då den ena tages med den andra. Vidare har Republiquen inkomster af industrie, bestående uti Fabriquer, som tilverka *linnen*, *bomuls-tyger* och *hampa*. Änteligen är den 3:dje slags inkomsten uti interesse för utlänte penningar: mer än 20 Millioner Franske Livres har Republiquen uteständende uti Ängland, Dannemark, Frankrike, hos Kejsaren och åtskillige Tyske Förstar, som gjör et årligt interesse af 25000 Louis d'or vid pass. Republiquen är icke skyldig til någon menniska. Största utgiften är för *Salt*; deraf consumeras årligen i hela Republiken 90000 Quintaler (1 Quintal håller 100 marker eller Skålpund) til alla behof, åfven at salta sin ost och sit kött; och man har icke af Republi-

publiquens Saltverk mer ån 10000 Quintaler, fom knapt hinna til at betala folket, fom arbeta deruti; de öfrige 80000 Quintaler köpas ifrån Frankrike, åfven ifrån Spanien, och kofta de Republiquen 25000 Louis d'or om året, en lika ftor fumma, fom intereffet för des utlånte penningar: fåledes går åfven få mycket penningar ut, fom kommer in om året. Regeringen fäljer Saltet åt folket, och vinner åfven derpå. Man råknar här fjelfva *Isbergen*, les Glacieres, för nyttiga; ty deraf komma de fköna Strömar, fom gifva et godt vatten, drifva få många Verk, och göra communicationen få lätt. Här i Staden åro Marmor-Sågar, Qvarnar, Koppar- och Jern-Hamrar, åfven Gips-qvarnar, fom drifvas af Floden Aars vatten. De förfte Floder i Europen komma från Sweitferland, fåfom *Rhen*, *Rhone*, *Teffin*, ja åfven *Donau* har fin uprinnelfe i granfkapet; hvaraf man kan fluta, at detta år det högfta land i Europen, ty det ligger nåftan på Alperne. Jag torde en annan gång få tilfålle, at tala om Sweitferland mera generelt; jag håller mig nu vid Canton *Bern*, fom år den förfte, rikafte och mågtigafte. Hår åro famma *Öfverflöds-Förordningar*, eller *Loix Somptuaires*, fom jag nåmnt i mit förra Bref: de finna nödigt, för at uppehålla Balancen, at icke båra det, fom vore dem mera til laft, ån til nytta, fåfom Guld, Silfver, Juveler, Spetfar, Silke, m. m. Hårom bör man låfa en Skrift, fom år utkommen af en god hand hårifrån Bern, under titel: *Ueber die Nothwendigkeit der Prachtgefetze in einem Freyftaate; von Nic. Em. Tfcharner Bernenf. Zürich* 1769 in 8:vo. Det år en annan af famma Famille, nemligen Hr *Bernard Tfcharner*, Bailli, fom fkrifvit alle Articlarne, angående Sweitferland (*Corps Helvetique*), uti *Encyclopedien af Yverdon*; de åro gode och påliteli-

ge, hvilket jag icke bordt underlåta berätta M. H. Denna Edition af Encyclopedien, ehuru på mindre godt paper, är vida bättre än de andre, uti Geographien, Historien, Politiquen, Natural-Historien &c. för de skickelige Mån, som arbeta derpå. Men en liten god bok i M. H. kram är den Historia Litteraria öfver Sweitserland, skrifven af Hr *Hallers* äldste Son, som går i sin Faders fotspår, och hedrar Namnet. Titeln är: *Conseils pour former une Bibliotheque Historique de la Suisse. Par Mr Haller, Correspondant de l'Academie Royale des Sciences à Paris. Berne*, 1771 in 8:vo. Det är et artigt och raisonnerat Utdrag utaf hans större Verk på Tyska i flere Tomer. Jag önskade, at man öfver alla Länder hade sådane compendieuse Historier öfver Litteraturen, som denne. Äfvenså skulle man hafva en *Histoire Militaire*, i den smaken som Hr *Mays* öfver Sweitserland. Sverige skulle gifva dertil stora åmnen. Likaså önskade jag en *Histoire du Commerce de Suede*; äfven en *Histoire de la Navigation de Suede*; *Histoire des grands Hommes de Suede*; *Histoire des Arts & Metiers en Suede* &c. Af sådane particulaire Historier lärer man känna et Lands tilstånd, och kan deraf formeras en fulkomlig General-Historia; at förtiga, huru beröm af de personer, som excellerat hvar i sit slag, upmuntrar andra til medtäflare. Men i synnerhet önskade jag af en god penna *l'Histoire des Dietes en Svede*, åtminstone ifrån år 1714 til och med år 1772; det skulle blifva en härlig bok, just en Medicine och Préservatif at förvara Nationen ifrån Recidiver, då deruti uptäcktes *initia & progressus corruptionis*. Ack! hvilken är då, som snart regalerar oss med et så skönt Antidote, som är så nödvändigt emot skakande Febrar! och det blefve en stor bok för Ungdomen i Riket, at brukas vid Upfostringen,

főr at dermed bevara hela Riket ifrån återfall. Hr *Amad. Eman. Haller* lägger fig mycket på Hiftorien och Vitterhet, och i fynnerhet på den, fom hőr til hans Fädernesland: han äger en märkvårdig Samling af *Mynt och Medailler* rőrande Sweitferland, hvarpå han tänker framdeles gifva ut en Befkrifning, fom kommer at innehålla många Anecdoter: här fåg jag den mycket rara Medaillen, fom *Zürich* flog őfver Kriget år 1712, kalladt det *Toggenburgifke* Kriget, emellan de Catholfke Cantonerne och de Proteftantifke, i fynnerhet őfver Bern och Zürich, fom voro főrenade. På ena fidan ftår et Lejon och en Bjőrn, emellan hvilka Solftrålar framfkina, derőfver ftår: *Hoc Duce Pugnamus*. På Reverfen äro Tropheer af allehanda flag, med denna Legende: *Uniti crefcunt fplendere Leonibus Urfi. MDCCXII.* Ty Zürichs Vapen är et Lejon, fåfom Berns är en Bjőrninna. Bern tog mycket illa up denna Infcription, och derfőre blef denne Medaillen få ganfka rar; den är mycket ftor. Zürich låt fedan flå en annan liten Medaille, med aldeles famma enblemer, allenaft at Påfkriften är denna: *Uniti crefcunt fplendore Leones et Urfi* 1712; och denne fednare är icke rar. Han har en Medaille flagen őfver *Nicolaus de Flue*, en ftor Man, fom lefde 1418--1487, äfven märkelig, derfőre, at han åt intet på 10 år. Han äger alla Mynten flagne i Staden *Zoffingen*, fom äro ganfka rare: Staden har rättighet at flå Mynt, och flog äfven några; men Regeringen i Bern har begärt af den, at icke bruka famma rättighet. Här fåg jag ock den rare Medaille, fom blef flagen őfver Hr Grefven *af Lippe* i Laufanne: på den ena fidan ftår Grefvens Bufte, med hans Namn: *Simo Auguftus Lippiae Comes. Anno Æt.* 20. 1748. På Reverfen ftår en Őrn, fom flyger up åt Solen med en unge på ryg-

gen, och denna Legende omkring: *Coeli vias et ſidera monſtrat.* På exerguen ſtår: *Societ. Litteraria Lippiaca Lauſannae* 1747. Hr *Correvon* har gifvit ideerne och ritningen, och den berömde Graveuren *Dacier* har gjort denne rare Medaille. Jag märkte på denna Mynt-ſamling, at man ännu brukade *Munkſtyl*, ſom man eljeſt kallar *Lettres Gothiques*, åfven *Anglo-Saxiſke*, år 1492, ja åfven 1512; i ſtället för at uti Italien man finner den ſällan efter 1450; jag ſäger ſällan, ty jag har likvål funnit den på Grafſtenar, och åfven på *St. Britas* Hus i Rom, men ſällan, och på Mynt har jag aldrig ſet dem ſå ſent. Sweitſerland, ſåſom mera beläget för ſig ſjelft, lårer behållit dem längre. Men då jag talar om ſådane Göthiſke Bokſtäfver, bör jag viſst icke förbigå en *Göthiſk Colonie*, ſom, ifrån Odens tid torde hända, bor i Canton Bern, och det, ſom år ännu mera, de påſtå ifrigt, at de åro *Svenſkar*, och at de åro utgångne utur *Sverige* för hunger ſkull, under deras Anförare *Haſsler*, och det före Chriſti Födelſe, ſom ſomlige påſtå, andre åter ſäga, at denna utflytning ſkedt långt ſenare. De bo uti Dalen *Haſsli*, eller *Ober-Haſsli*, och deras förnämſta Ort år byn *Meyringen*. Deſſe orter finnas icke på de båſta Chartor, icke en gång på den båſta, ſom nyligen år utgifven i Lauſanne, öfver Sweitſerland, hvilken jag köpte af Bokföraren *Graſſet* derſtädes; men *Fäſi* talar mycket om dem i ſin *Staats- und Erdbeſchreibung von gantz Helvetien* &c. Uti hela Dalen talas et ſärſkilt Språk, ſom hvarken år Tyſka eller Franſyſka. Folket ſjelfve påſtå ſträngeligen, at de tala Svenſka, och de älſka otroligt mycket Svenſka Nationen. Vore det icke ſå ſent på året, och icke is och ſnö på bergen, ſom man måſte öfverfara, afhöllo oſs, ſå reſte vi viſſerligen til deſſe förmente Landsmän; vi ſkulle blifva hjerte-

teligen välkomne, som man försäkrar oss här. Jag har frågat Hr *Haller*, om han funnit Svenska uti deras Språk; men han har försäkrat mig, at han icke funnit något sådant; om icke ordet *older*, hvilket de bruka i stället för vårt *eller* och *heller;* de öfrige Tyskarne säga *oder*. Hr *Engel* tror, at deras Språk är en rest af *Celtiskan;* andre säga, at det är *Ost-Frisiska*, som är mycket möjligt. Jag vil anföra et par ord af deras Språk, på det M. H. må få döma sjelf. *Gnagi* heter ben. *Die Lumi* födslo-pina eller barnvärkar. *Bentz* lam. *Beinfutter* böxor. *Räntschachti* mager. *Nasenluder* näsduk. *Slätt* fort. *Ipsi* ispigg. Det skulle blifva en ny uptäkt för vår Svenske Varro, Hr Canc. Rådet och Rid. *Ihre*, om detta Språket befunnes Göthiskt. Hr *Haller*, Sonen, har et Vocabularium derpå i Handskrift, samlat af Hr *Scheuchzer* i Zürich. Torde hända, at desse *Svenskar* äro at anse på samma sätt, som de förmente *Danskar* och *Cimbrer* uti *Sette communi* i granskapet af Verona, om hvilka jag lärer skrifvit til M. H. omständeligen ifrån Italien.

Här i Bern äro 6 Familler, som äro de förnämste och älste: den förste af dem är *von Erlach;* sedan *von Diesbach*, *von Wattenwyl*, *von Mullenen*, *von Bohnstetten* och *von Lutternau.* Jag lärer nämnt i något af mine föregående Bref, at Hans Excellence *von Erlach* är nu i detta år *regerande Avoyer:* denne Herre är prydd med flere Riddarband och Stjernor, är ganska artig och höflig, och har lemnat oss deraf flere behagelige vedermålen: han äger flere vackra taflor och målningar, äfven några af *Holbein.* Ibland dess Famille-Portraiter är hans Farfars Fader, som haft 37 barn med 2 hustrur, af hvilka den ena haft 24. Målningen ser ännu ut som den vore ny, ehuru det är 174 år sedan den blifvit målad; det

torde

torde komma an på oljan, som blifvit brukad. Jag bör icke gå förbi en Satyrisk Ritning, som Hans Excellence äger: den föreställer Hr *Voltaire* såsom Penitent et Confessant; han går fram såsom botfärdig och mycket nedslagen; efter honom kommer Pegasus med vingar och åsne-öron; alt det han gör ifrån sig samlar Boktryckaren *Cramer* bakefter sorgfälligt tilsammans, för at rikta sig af denna ymniga gödseln m. m. Under Ritningen står denna Påskrift af *Horatius:*

Pulcra Laverna,
Da mihi fallere, da justum sanctumque videri.

Hr *Voltaire* är icke älskad härstädes. Regeringen förstår sig för väl på, huru skadeligt det är för en Stat at tåla Blasphemer, som syfta på alla bands uplösande emellan Medborgare, och medföra et säkert sedernas förfall. Icke längesedan var en viss Fransk Astronome här, som, i stället at förtälja med Himlarna Guds ära, predikade Atheismen öfver alt och offenteligen här i Staden: om icke han hade snart rest sin väg, så hade Regeringen varit nödsakad at köra honom bort. Samma ogudagtighet hörde jag af honom vara föröfvad i Geneve. Men det är et elakt byte, at, som han, vilja i stället för fruktan för Gud, injaga fruktan för Cometer. Om den bekanta *Societé Oeconomique de Berne* behöfver jag icke tala. Här är ock nu en *Societé Typographique*, som är ganska väl försedd med nya böcker, har säkert den bästa Boklåda i Sweitserland, och trycker mycket på egne Förlager. Jag bör icke heller förbigå at berätta M. H. at några Associerade upbygt härstädes et stort och vackert Hus, hvilket de nu uthyra: deruti är en *Salle de Musique*, uti hvilken man håller Concerter och Baler; inge andre Spectacler äro tillåtne i Republiquen. Flere af de äldre Herrarne härstädes

tyk-

tykte icke om denna nya luxe, som infördes af de yngre, för at roa fåfängan: ibland andre var Hr *Haller* deremot, och såg alt detta an för et bevis af förderfvade seder; flere mena ock, at han i sin *U-sun Cassan* eller *Usong* på et och annat ställe målat sine Landsmäns tidsfördrif med sådane färgor, at de känt igen sig, och blifvit derigenom förekomne mot Auctorn: *veritas odium parit*. I samma Hus äro ock slutne sällskap eller *cercles*, därest man samlas om aftonen, såsom på Caffe-hus; men det är allenast de förnämste och ädlaste Familler, som desse Societeter bestå utaf: de äro 2:ne, uti den ene äro de som fylt 25 år, uti den andre de yngre: ingen kommer därin utan genom ballotation eller omröstning, och blifver presenterad af Secretairen; men främmande och resande af Stånd blifva emottagne, allenast at en af Ladamöterne presenterar honom därstädes. Rummen äro ganska täcke och väl meublerade; där hållas Avisor, Mercurier och Journaler af alla slag; där roar man sig om aftnarne, dricker Caffé, röker, pratar och discourerar; Kort spelas där icke. Vi hafve blifvit introducerade af Hr Bailli Baron *Sinner*. Man uppehåller sig där icke längre, än til kl. 9 om aftonen; och vid den tiden slutas ock alle andre Sällskaper och Cercles, och det i hela Sweitserland, och äfven i Geneve: alle retirera sig vid den tiden och gå hem och soupera; så ordentelig och regelbunden är lefnaden härstädes. Annorlunda går det til uti Italien och Frankrike, samt annorstädes. Äfven så drages vindbron up, och Stads-portarna slås igen vid samma tima; så at då man är i Sällskap utan för Staden, skiljes man åt kl. 8, så at de, som vela in, må komma i tid hem. Här är äfven det bruket, at hålla portar och dörrar stängde för sina hus ständigt, så väl om dagen, som om natten; man måste altid bul-

bulta, för at ſlippa in. Här finnes icke et publikt *Caffe-hus* i hela Staden, och knapt i hela Republiquen; likaſå i *Lauſanne* äro inga andra Caffe-hus än för ſlutne Sällſkaper eller Cotterier, til hvilka en Reſande äfven har tilträde, då han vil låta preſentera ſig af någon af Sällſkapet; där ſkal ock finnas andra ſtällen, där man dricker Caffé och röker Tobak, men de beſökas endaſt af det ſämre folket. Det vackra Könet lefver härſtädes mycket indragit, dock icke ſå mycket ſom annorſtädes i Sweitſerland; derom man redan förekommit oſs; ty här hafve vi haft den äran at omgås med Fruntimren i flere Sällſkaper, ehuru man aldeles uteſlutit dem ifrån det publique Bibliothequet, ſom jag lärer berättat M. H. förut: ty Sweitſarne vela icke tillåta någon publicitet åt Könet; och derföre ſer man dem härſtädes icke ſå almänt, ſom i Italien, Frankrike, Geneve, Lauſanne &c. Men Fruntimren, för at erſätta denna förluſt, hafva hittat på et artigt ſätt at kunna, inneſlutne i ſine rum, hafva et Sällſkap med alla ſom gå förbi på gatan, och det utan at gå til fenſtret och blifva ſedda. Kan väl M. H. giſſa, huru de bära ſig åt? Men jag fordrar för mycket af M. H. då jag framſtäller ſådana gåtor, ſom ſtå allenaſt för det täcka och finteliga Könet at uplöſa. Jo, de hafva utan på huſen ſatt 2 Speglar, en vänd åt hvardera ändan på gatan och ſluttande i den ſtälning, at Fruntimren ſittande vid ſit arbete eller Toiletten, kunna ſe alla ſom gå eller fara förbi, och det längs ut åt gatan på båda ſidor om huſet. Jag mins mig icke annorſtädes hafva ſett detta påfundet, och undrade derföre mycket på de Speglar, jag ſåg på huſen vid Promenaden *Enge*, och äfven annorſtädes. Sådane bruk böra icke ungå en Reſandes upmärkſamhet, ehuru de, ſåſom rörande bräklige föremål, tyckas

mindre

mindre betydande; men de äro besynnerliga, och angå det täcka Könet. Men det är mera märkvärdigt, at Regeringen i Bern har det bruket, at allenast förvisa til en tid ut på landet den, som förset sig med Duel; för at visa, at hon ogillar detta brott. Jag trór, at detta är äfven så godt, om icke bättre, än at döma den duellerande från lifvet, som är emot al prudentia legislatoria, och lärer aldrig blifva gillat af en Montesquieu, emedan frågan icke är om lif, som duellanten tyckes förakta, utan om en falsk point d'honneur, och således borde straffet helt och hållet styras åt den kanten, om det skal kunna blifva en hållhake och hindra brottet. Här anses det för en skymf, at blifva af Regeringen förvist utur Staden. Jag känner en Junker, som nu nyligen kommit igen ifrån landet, dit han varit förvist på en tid för Duel, en Man, som ej är eljest utan sina förtjenster, men har för mycken eld. Jag kallar honom *Junker*, ty så kallar han sig sjelf, och så kallas han af andra; den titeln står ock skrifven vid hans namn på porten. Men hvarföre? frågar M. H. säkert är det för hans brott skull? ingalunda. Det är derföre, at *Junker* här icke betyder det samma, som i Sverige: ty i Sweitserland betyder det en *Adelsman*, och är det ganska vanligt härstädes, då man talar Tyska, at kalla *Junker* äfven ålderstegna personer, som låter underligt, icke allenast för Svenskar, utan ock för Tyskar: man brukar det i stället för *Herre*, när man talar til och om en Adelig: det är en vanlig ting härstädes, at höra en gammal Gubbe tituleras för *Junker*, när han icke haft någon Sysla; hvaraf han i den händelsen nämnes, såsom *Bailli* &c.

Men det blir nu tid at sluta mit långa Bref; dock med en Anmärkning om Vetenskapernes tilstånd i Sweitserland, hvilket är ganska florerande: ty

 ler

ſer man efter Landets obeqvämlighet och köld, och efter proportionen på des ſtorlek, ſå hafva Sweitſarne diſtinguerat ſig mycket mer uti Vetenſkaper och bokvett, än någon annan Nation: ſåſom bevis derpå kan ibland annat anföras, at då uti Kongl. *Vetenſkaps Academien i Paris* icke mer än 8 utländſke Ledamöter få antagas, 3 af dem nu äro från det lilla Sweitſerland, nämligen Hr *Euler*, Hr *Bernoulli* och Hr *Haller:* 3 ſtore Namn ifrån denne ende orten, ſom intager et ſå litet rum på jordklotet.

Jag har äran framhärda - - -

P. S. *Bern d.* 20 *Oct.* 1773. Vi fingo i dag höra en obehagelig nyhet från Lauſanne, nämligen at Hr Marquis *Gentil de Langallerie*, hvars bekantſkap vi gjort, och hvarom jag lärer ſkrifvit til M. H. ifrån Lauſanne, har blifvit förleden Söndags, ſom var den 17 innevarande, död af et bett af en raſande katt, hela 6 veckorna förut. Detta beſtörte oſs ſå mycket mera, ſom vi Söndagen förut, eller d. 10 ſouperade med honom hos Hr Biſkopen de *Broglie*, och han var då vid ſå godt humeur, at han ſjungde en Svenſk viſa, ſom han lärt i Stockholm år 1738. Tisdagen derpå har han haft paroxyſmer af raſeri, ehuru han ſå många veckor förut varit biten af ſin Doters katt, ſom varit raſande, men icke haft någre känningar däraf. Nu conſulterade han Hr *Tiſſot* om ſin ſjukdom, men nog ſent: om Onsdagen fick han Hydrophobien, ſå at han ville icke mera ſmaka något vatn: om Söndagen affomnade han med mycken nögdhet och reſignation. Hr Marquis *de Langallerie* var, efter berättelſe, naturlig Son af förre Land-Grefven af Heſſen, Konung Fredrics Herr Broder; hans Moder var gift med en *Langallerie*, af hvil-

hvilken han tog sit namn; han var ålderstigen, men mycket munter, har rest mycket ikring, varit både i Sverige och Turkiet. Han trodde visst icke, och ingen trodde, at det var; då hans sista Souper, på hvilken han viste sig så artig och lustig: så litet vete vi vår tid. Hr *Haller* talte i dag mycket vid oss om obegripeligheten, huru et bett kan communicera raseriet åt en förnuftig människa. *Quantum est, quod nescimus!* Jag bör vid det tilfället, at jag talar om underliga sjukdomar, icke förgäta at berätta M. H. om en underlig Läkare, som bor 6 mil härifrån uti byn Langnau, vid namn *Michele Schuppach*, hvilken nu på en tid fått et stort tillopp ifrån alla orter: alle, som hafva någon sjukdom, ja äfven de, som icke hafva någon, inbilla sig likafult hafva orsak at resa til honom; ända ifrån *Paris* får han besök, och de, som icke kunna komma sjelfve, skicka sit vatn til honom, ty deraf dömmer han fulkomligen om sjukdomen och hela Patientens tilstånd, samt skickar den för några styfver medicamenter tilbaka, som aldrig slå felt, efter all ting skal vara så merveilleust. Somlige säga, at han är en simpel Bonde, som aldrig studerat Medicine: somlige säga, at han varit en Fältskärs-gosse vid något Regemente, och somlige säga, at han är en Charlatan, och på den tankan skulle man lättast falla. Lika mycket, han blir consulterad och besökt ifrån de högste til de lägste af både Könen: både Prinsar och Prinsessor, Herrar och drängar blifva för godt köp hulpna från alla sina krankheter. Han är känd under namnet *Michele* öfver alt; somlige kalla honom *l'Homme de la Montagne*, emedan han bor på högden, och det är svårt at komma up til honom. Gudi ske lof! vi behöfve icke göra oss det besväret, emedan vår hälsa är god, och har ståndigt så varit under alla våra resor. Vi

hafve mycket hört talas om denne underlige *Homme de la Montagne*, både i Geneve och Ferney. Hr *Dupuis* har varit hos honom med sin Fru, som är Hr *Voltaires* Slägtinge; men hans Fru var än icke restituerad när vi vore där, dock hoppades han det bästa. Til denne underbare Man vil jag lägga en underlig *Qvinna* här i Bern, som icke allenast vet uptäcka käll-ådrar under jorden, vare sig hvar det vil, utan skal ock kunna spå i vatn, om allehanda hemliga saker: hon ser i vatnet hvad de frånvarande göra, samt hvilken stulit det som bortkommit m. m. Jag mins mig hafva hört talas om en dylik Hydromantia hos våra Lappar.

Men det roar mer en Bibliothecarius, at jag nämner om et Bibliotheque, som jag fick veta af Hr Bibliothecarien *Sinner* härstädes: ty mina Bref til M. H. böra förnämligast syfta på at göra Bibliothequer och deras Skatter kunnige, i synnerhet sådane, som härtils varit mindre kände, samt under- och upsökte. Uti *Besançon* hos Benedictinerne i Abbayet *St. Vincent* finnas nu den märkvärdige Cardinalen *Granvelles* Manuscripter och Papper til 600 Volumer vid pass; Abboten råkade på dem händelse-vis, och har köpt alle desse curieuse papperen efter vigten, 4 styfver marken; var icke det godt köp? M. H. skulle gerna önska sig en dylik händelse. Hade jag vetat af detta för 3 år sedan, då jag var i *Dole* så nära til *Besançon*, så hade jag säkert rest dit, för at blädra igenom desse Volumerne, som skola innehålla de curieusaste Anecdoter, emedan Cardinalen *Granvelle* var med i de största affairer i Europa. Men detta kan nu tjena någon annan Resande af M. H:s vänner.

Fungor vice cotis, acutum
Reddere quae ferrum valet, exsors ipsa secandi.

Vi hafve varit på et Tryckeri hårstådes, dårest man trycker Noter för Musique, som hålles för en stor Konst; det är et påfund af *Breitkopf* i Leipzig; jag tror dock, at man gör detsamma i Stockholm. Vi hafve i dag stått ut vår perss, i det vi tagit et ömt afsked af våre vördade vänner hårstådes, som vi aldrig mera, torde hända, få se i detta lifvet. Hans Excel. Hr Avoyer *Sinner* gaf oss et Recommendations-Bref til den regerande Borgmåstaren i Zürich, Hans Excel. *Heidegger*, på hvilket står denna utanskrift: *à Son Excellence Mr. Heidegger, Seigneur Bourgmaitre de l'illustre Republique de Zürich;* hvilket jag anmärker derföre, at M. H. må deraf få se, huru en Chef i den ena souveraina Republiquen skrifver til den andra, och det hånder ganska sällan at Resande få sådane Recommendations-Bref. Hans Exc. *Sinner* år ganska human och artig Herre, har mycket förstånd och insigter; jag lärer förr nämnt, at han år en af de 3, som hafva det båsta minne i hela Republiquen, och mången har gratulerat oss den lyckan, at vi just gjort bekantskap med alla 3, ehuru vi icke tilförne visste af denna sårskilta egenskapen hos dem; men mårkte den ganska snart. Vi hafve ock mycket omgåts med Hans Exc. Sinners Måg, Hr *von Tauel*, en höflig och gåstfri Man, som hafver en vacker Landtgård utom Stadsporten, och dår fingo vi för första gången den åran, at blifva bekante med Hans Exc. Hr Avoyer *Sinner*. Jag lärer såkert haft den åran, at nåmna för M. H. i något bref, at hår åro 2 Avoyers, som åro Chefer af Republiquen, en af dem år Regerande, och at de byta om hvar sit år; at *Avoyer* år deriverad af *Advocatus*, och at han heter *Schultheis* på Tyska, hvilket skal komma af *Scultetus*. Jag har hört et plaisanterie öfver orden *Avoyer* och *Doge*; nämligen,

at

at en Venetian frågade en ifrån Bern, huru hans *Avoyer* mådde, et *s'il aboyoit toujours?* Den andre svarade väl: et *votre Dogg, est-ce qu'il mord toujours?* Men några Satyriske Versar hafva fallit mig i händerne, som skola vara gjorde för mer än 30 år sedan, man vet icke af hvilken, öfver då varande sakernas stälning. M. H. torde gerna villa läsa dem; de kunna hafva sin nytta och tillämpning; Visdoms-reglor til förbättring böra ju tagas utur Historien? Se här äro versarne:

Berne, du fier Anglois copie ridicule,
D'un Etat souverain treizieme particule,
Atome de l'Europe, à grand peine aperçu,
Des querelles des Grands pourquoi te mêles-tu?
Il n'apartient qu'aux Dieux de s'armer du tonnere;
Les Rois sont leurs images, ils regnent sur la terre;
Et de foibles Etats la justice des Rois
Protege les autels, la liberté, les loix.

N'affecte pas le vol des vautours et des aigles;
Conserve, si tu peux, ta médiocrité,
Et dissimule au moins ta partialité.
L'envie d'offenser, sans le pouvoir de nuire,
Marque la vanité d'un Etat en delire.

Och med denna Moralen slutar jag mit långa Bref och Postscriptum, och lofvar M. H. at icke besvära mera med Bref ifrån Bern, ty jag reser, vil Gud! härifrån i morgon ganska bittida. — Det lilla rumet på papperet tål dock en liten Anecdote om Konung Gustaf Adolf den *Store*. Hr Baron *de Sassara*, som har flere curieusiteter efter denne Konungen, hvarom jag later skrifvit i något af mina före-

föregående Bref, viste mig et Handbref ifrån sin Farfars Broder, Baron *de Sassara*, dat. Nürnberg *d.* 26 *Julii* 1632, deruti han berättar, at han samma dag hade haft den nåden, at åta middag vid Konungens eget bord, i Hans Maj:ts Tält; at Konungen varit vid godt humeur och sagt, at om 2 eller 3 dagar ville Hans Maj:t, at Baron de Sassara skulle göra en Banquet med General *Wallenstein*, som icke var mer än 4 stunder derifrån med 50000 Man verkelige Troppar, i det stället Konungen icke hade mer än 12000, men utvalde och modige Bussar. Konungen hade gifvit denne Baron Commando öfver et Compagnie af Cavalleriet med en lön af 2000 Plåtar (*ecus* står i brefvet). Han blef sedan, tillika med den odödelige Hjelten, qvar på platsen vid Lützen.

TRE-

TRETONDE BREFVET.

Baden, den 22 Octobr. 1773.

Vi låmnade med mycken ſaknad det kåra *Bern*. Man var då i vårt qvarter, kalladt *Faucon* eller *Falken*, det båſta i Staden, i mycken våntan at ſnart få til ſig *Hertigen af Cumberland*; men vi hafve ſedan hört, at han tagit en annan våg til Italien. Uti *Hindelbanks* Sokne-Kyrka, 2 mil ifrån Bern, toge vi i betraktande de vackra Arbeten af Sculpteuren *Nahl*, beſtående af 2:ne Grafvårdar: i den ena ligger Hans Excel. Hr Avoyer *Erlach*, ſom varit Avoyer i 26 års tid, det år den nu Regerandes Fader; han dödde 1748 uti 81 års ålder. Republiquen år föreſtåld nåra vid Grafven, ſåſom en Enka, hvilken bitterligen gråter; Pallas uplyfter det Dok; ſom ſkyler den döde Herren, och beſer alle de Heders-tekn, Orden och Commendants-ſtafven, ſom han burit; Saturnus ſlåpper ſin lia ur hånderna; och öfverſt år en flygande Fama m. m. Hr *Nahl* har fått af den Regerande Avoyern 6000 Franſke Livres för detta Mauſoleum, ſom år af rödaktig Marmor, ganſka vackert gjordt, och har utomdes rika förgylningar och Ornamenter. Uti den andra Grafvården ligger Fru *Maria Magdalena Langhans*, Kyrkoherdens i Hindelbank Huſtru, ſom dödde 1751 i barnſång på ſit 28:de år. Grafven, ſom år af Sandſten, år halföpen, och Frun i naturlig ſtorlek kommer dårutur och likſom öpnar Graf-locket; barnet ligger ock vid brådden af Grafven, och trefvar med ſina små hånder för at komma ut. På det halföpna locket ſtår ſkrifvit på Tyſka: *Här är jag med barnet, ſom du mig gifvit hafver;* och dårunder ſtå ſköne verſar af Hr *Haller*, ſom jag nu icke kan få igen i mine papper. Idéen af denna Grafvård år hög och ådel, för at förſtålla

Up-

Upståndelsen; och har Hr *de Correvon* i Lausanne skrifvit en Ode öfver denna Hr *Nahls* lyckeliga upfinning. Hr *Haller* har försäkrat mig, at Hr *Nahl* var Svensk; hvilket jag gerna ville tro, för at få en Landsman til, som sökte, at likna vår berömde *Sergel*, som jag altid kallar den *Svenske Phidias*. Men Hans Excel. *Erlach* har åter sagt mig, at han var en Saxare, och hade tilförene varit hos Konungen i Preussen, som satt mycket värde på honom: sedan på sina resor har han kommit til Bern, och bodt en tid på landet hos Kyrkoherden *Langhans*, som äfven gifvit honom 25 Louis d'or för den omnämnde vackra Grafvården. Han har sedermera rest ifrån Bern, som icke just var den Ort, därest en Artist kunde mycket vinna: *nous ne sommes pas des gens à Sculpture ici*, sade en gång Hr *Haller*; och nu skal han vara i Saxen. Vi fortsatte sedan vår resa öfver de vackraste fält, som äro öfver alt väl brukade. Jorden bär härstädes 2 år å rad: det första *Hvete*, det andra *Råg*; och det tredje hvilar hon sig. Eljest får man här mycket *Dinkel*, som öfveralt här i landet har på Tyska namn af *Korn*, men på Fransyska *Epiautre*. Här såge vi också sådane små Canaler och rännor för at vatna ångarne och de gröna fälten, som uti *Meyland* och *Mantua*; men rännorne äro här mindre. Vi reste igenom flere Städer, såsom *Lentzburg* och *Mellingen*, därest vi funne intet vidare märkvärdigt, än at de äro väl bygde och vakre. Men uti *Baden* uppehölle vi oss, och besågo först de *varme Baden*, som äro en liten fierdedels mil utom Staden: Vatnet är så hett, at det bränner handen, när man sätter den vid tappen af somlige: där äro små hus och kamrar, samt allehanda beqvämligheter för dem, som där bada sig. Desse Bad hafva gifvit Staden sit namn, och äfven hos

de Gamle var den kallad *Aquae Verbigenae* el. *Urbigenæ;* hvilket M. H. icke finner igen hos *de la Martiniere*. Men at anställa en undersökning uti gamla Geographien, låter icke göra sig för en Resande på en Gästgifvare-gård, och passar sig icke heller i et kort Bref. Jag lemnar derföre de varma Baden, och som jag skrifver til Hr Bibliothecarien, bör jag icke glömma bort at tala om *Bibliothequet* i Capuciner-Klostret på den andra ändan af Staden. Där funne vi flere gamla böcker och några rare; såsom *Tyske Biblar* äldre än *Lutherus*, och redan trykte när han ännu var et barn: en uti *Strasburg* år 1485, den är öfversatt ifrån Vulgata; en annan trykt i *Augsburg* 1490. Om desse Biblar vore mycket at säga, åfven om de fula figurer och träftycken, som deruti finnas, om hvilka vid slutet det heter: *mit schönen Figuren*, hvaraf man kan döma om det Seclets smak och framsteg uti Konsterne i Tyskland. Språket hos *Johannes* om de *Tre som vitna i himmelen*, som *Lutherus* aldeles utslöt utur sine Biblar i sin tid, såsom icke stående i Grund-textens Manuscripter, finnes härstädes inrykt utur Vulgata, dock ej uti den nu vanliga ordningen; ty det kommer efter de *Tre som vitna på jordene*. Här finnes ock en *Latinsk Bibel*, trykt 1482, men orten står ej utsatt: för at skilja denna Edition ifrån andra, så anmärkte jag Latinske Versar, som stå vid slutet, och hvilka börjas sålunda: *Fontibus ex Græcis Hebræorum quia libris* &c. Här finnes ock det omtalte Språket, i den vanliga ordningen, så at *de Tre Vitnen i himmelen* läsas först, och sedan *de Tre på jordene*.

Här i *Baden* skola nu snart *alle Sweitserske Ständerne* samlas; men de äro långt ifrån icke så manstarke, som de Svenske Ständerne, ty de utgöra

in alles icke mer ån 30 Perſoner: nåmligen 2 allenaſt ifrån hvarje af de 13 Cantonerne, ſom formera lika många Republiquer, eller independente och ſouveraine Stater; och ſedan komma ongefår 4 Perſoner ifrån de andre Aſſocierade. Icke heller hafva de en ſå oinſkrånkt magt ſåſom den, hvilken öfvades för detta på de Svenſke Riksdagarne: de kunna icke öfverſkrida den Fullmagt de hafva hemifrån, mycket mindre Lagarne, ſom hvar och en Canton har; och derföre år den almånna Såkerheten i helgd; inga Lagar trampas genom omröſtningar: inga enſkiltas Råttigheter ſåttas på vågſpel genom Parti-vånningar m.m. Den förſte Deputerade från Canton *Zürich* preſiderar altid för de förſamlade Stånderne. Föremålet af den nu inſtundande Ståndernes extra-ordinaire Sammankomſt ſkal vara, ſom jag hört, at rådgöra deröfver, at Franſka Regeringen vil lågga Koppſkatt på de Sweitſerſke Köpmån, ſom ſatt ſig neder i Frankrike, hvilket ſkal vara ſtridande mot deras betingade Privilegier.

Nu för tiden uppehålla ſig hår i Baden månge Polſke Herrar, ſom åro flyktingar ifrån deras olyckeliga Fådernesland: ibland andre Prinſen *Sapieha* m. fl. De paſſera Somrarne i *Baden*, och vintrarne i *Lucern*.

At *Badiſke Freden* af år 1714 har namn af denne Staden, dåreſt han ock ſlöts (ehuru under de ſtörſta oroligheter efter *Toggenburgiſka Kriget*, ſom ånnu fortforo at ſtöra Sweitſerland ånda til år 1718), och icke af Marggrefſkapet *Baden*, ſom mången ſkulle tro, hålſt den började dårſtådes i Staden *Raſtadt*, behöfver vål icke nåmnas, då jag ſkrifver til en Hiſtoricus.

Det är besynnerligt, at se öfveralt på Husen här i Staden, så väl som hos Bönderne på landet, då est vi farit fram, en så ganska stor myckenhet af Fenster, så at stundom består hela väggen ända utåt och äfven gafveln endast af vackra glas-fenster: jag undrade derpå, hälst uti et kalt land, och därest fenstern om vintern blifva islupne och öka kölden i rummet. Man sade mig, at detta var et bevis, huru folkrika Familierne äro härstädes, och at alle äro flitige och vela nyttja dagen: äfven så de månge handtverkarne i Städerne, som bodde i et och samma hus. Isen på fenstren skulle hindra ljuset för mycket, om de voro få; men genom det otroliga antalet ersättes det, och alle få på en gång nyttja de korta vinter-dagarne. Kölden frukta de icke stort före i et land, därest så mycken tilgång är på bränsle.

Det är ganska dyrt at resa i Sweitserland, ej allenast på Vårdshusen, som dock äro mycket goda och snygga, med god uppassning och betjening til både bord och annat, utan ock derföre, at inge reglerade Poster äro inrättade; man måste alt accordera ifrån den ena Staden til den andra, och derigenom blifver altid en Resande skinnad, hvilket väl sker i alla Länder, men ännu mera därest ingen viss Taxa är på skjutsen. Man tager här gemenligen ½ Louis d'or om dagen för en vagn; men man måste utomdes äfven betala lika mycket för det at vagnen går tilbaka hem igen; til exempel, emellan *Bern* och *Zürich* äro 2 ½ dag; men vi måste betala för 5 dagar, nämli. eñ för hela resan, så väl då man går dit, som då vagnen går tilbaka igen, ehuru man icke nyttjar honom, så at den kostar oss 2 ½ Louis, utom drikspenningar. Så är det ända ifrån Geneve, öfver alt i Sweitserland. Vidare väger man Coffertarne,

och

och lemnar icke mer ån 30 hógst 40 marker fria, och fór det fom ófvergår måfte man betala àpart. M. H. kan tånka, huru mycket bócker och papper vi hafve med ofs, utan at råkna klåder och andra tilbehór: ty vi hafve icke laffat af, alt fedan vi voro i *Genua*, dåreft vi lemnade på Kongl. Svenfka Fregatten *Illerim* en ftor Bok-kifta; fedan hafve vi ftåndigt ókat på våra Samlingar och vårt kram i *Turin*, *Chambery*, *Geneve*, *Laufanne* och *Bern*. Hår går vål en ordentelig Poftvagn, men icke mer ån en gång i veckan: fåledes kan man ej altid vånta på den, och ftundom år den full fórut. Uti Italien finnas, utom den reguliere poften, få kallade *Vittorini* ófveralt; dem gifver man en Ducat om dagen, och derfóre har man, utom fkjutfen, mat fór 2 perfoner en gång om dagen, och betalar icke fór broar och bomar, eller återrefan: i ftället at hår måfte man hålla fig maten fjelf på de dyra Vårdshufen, betala fór alle de många broar, fom man far ófver, m. m. De ordinaire måltiderne kofta i Sweitferland 2 Livres och 5 fous Franfke fór perfon, och fór broar hafve vi redan betalt ifrån Bern hit til Baden 1 Franfk Livre och derófver. Vågarne åro hår mycket fåkre och gode, likfom i Sverige: de beftå måftedels af fand, och ofta åro de uthugne genom bergen. Renligheten och fnygheten år mycket ftor hos Sweitfarne, åfven hos Bónderne på landet, hvilkas hus åro vackra, och hållas i en god ordning, både inan och utan: de åro vål klådde; man finner inge kraflare och inge uflingar, ingen fom går i flarfvor och trafor, fåfom uti Italien. Bondflickorna gå med bart hufvud, och hafva fit långa hår flåtadt baktil uti två ftora flåtor, med fvarta band, fom hånga dem neder til hålarne: detta mode år ganfka gammalt hos Sweitfarne och mycket vackert; de fom

hafva

hafva fköna hår, behöfva ingen annan Coëffure eller prydnad: naturen år altid vackrast.

Nu får jag icke tid at skrifva mera: vi måste straxt ut at åka, och lemna denna Staden: vårt första syftemål blir nu, at fara straxt öfver Strömen *Limmat*, på den stora bron hår vid Staden, och betala afgiften; sedan tånke vi i afton komma fram til *Zürich*, och derifrån hoppas jag vidare få den åran *) - - -

FJOR-

*) Detta Herr Professor Björnståhls Upsåt gick icke uti Verkställighet, utan år detta det *sista* Brefvet, som Hr Björnståhl til trykning insåndt ifrån Turkiet, dår han efter och utur sine Journaler, författat Brefven ifrån och med det, dat. Chambery den 2 Sept. 1773, och hvarmed denne Andra Del börjas. Ifrån Holland åger jag et, och ifrån Ångland någre, men dår på stållet upsatte och trykbare Bref, som nu följa hår i ordningen, och sist 2:ne Bihangs Bref, det förra til framl. Hr Archiatern och Rid. Linné, dat. Carlsruhe d. 1 Jan. 1774, och det senare til Hr Prof. Lidén, dat. London d. 6 Jun. 1775. Döden har, ty vårr! afbrutit så vål denne Brefvåxlingen, som hela Resan. Beskrifningen om Resan år dock ej derföre förlorad, utan fylles den hår i Brefven sig yppande Brist medelst et Sammandrag utur Sal. Hr Björnståhls både vidlöftiga och sakrika *Journal*, hvilket Sammandrag göres af vår gemensamma Vån, den vittre Kgl. Svenska Lagations-Prådikanten i Constantinopel, Herr Carl Peter Blomberg, som det efter hand til Underteknad insånder, och hvaraf jag redan har en del i mine hånder. Det börjar med d. 22 Oct. 1773 el. med ankomsten om aftonen til *Zürich*, och går så ånda utföre dag för dag. Om Bruket och Utgifnings-sättet af denne Journal, se Företalet til Första Delen af Björnståhlske Rese-Beskrifningen.

Gjörwell.

FJORTONDE BREFVET.

Hag, den 31 Octobr. 1774.

Min Herre torde tycka, at jag reser för långsamt; *sed sat cito, si sat bene*. Jag har nog set många, som löpa i galopp genom Europen, och veta sedan ingen ting: ty de hafva ingen ting set, annat än nya Herbergen, nya Posthållar, nya Comedie-hus &c. som de förändrat, men just deras exempel hafva lärt mig rätta Sättet at resa. Jag har budit til at se och noga examinera det Physiska och Moraliska på Landet och i Städer; at känna Menniskor ifrån den högste til den lägste; göra bekantskap med alle Auctorer, som lefva på de ställen jag farit fram, bese Cabinetter och Bibliothequer, examinera Manuscripter, och utplocka det jag funnit curieust; beundra Mästerstycken i Naturen och Konsten &c. Det fordras ofta tid nog, at upspana det som skymmes af glömskan, och sedan at finna vägarne til detsamma; man måste ofta vänta på tiden och lägenheten at få se det; och derpå sedermera at göra sina Anmärkningar, skrifva up det man finner märkvärdigt. Ofta måste man sätta til hela natten, och et stycke af dagen, at upskrifva hvad man set den dagen, som gick förut. - - Nu vil jag göra M. H. förtroende af mit långesedan tagne beslut, at bese *Ångland*, för at lära känna en så respectable Nation, som den Ångelska, och som är så skild ifrån andra Nationers Tänkesätt, så at det med rätta heter:

- - - - - toto divisos orbe Britannos.

Vi hafve redan så många Recommendations-Bref til de största Män på denna Öen, ända til Generalen Paoli, til hvilken vi hafve 2 Bref; vi hafve redan i Italien och annorstädes gjort så nära bekantskaper med

med så månge Mylorder, som lofvat oss mycket godt i Ångland. Vi tånke så snart vi få penningar, resa dit, főr at passera vintern dårstådes. Sedan vele vi resa hit til Holland tilbaka, főr at nogare se det, som tidens korthet nu főrment oss. Sedan vidare ville vi gerna kånna Gőttingen, Dresden, Berlin &c. och så komma åter til et kårt Fådernesland, och nårvarande beundra en stor Konung på Thronen. Sedan vil jag gerna åtaga mig Resan til *Orienten*. Det år nődigt, at jag főrst kommer hem, főr at stålla mina saker i ordning, i synnerhet de Samlingar jag gjort: ty den, som reser så mycket, år lik den, som åter utan at digerera; jag behőfver nu någon tid, at digerera uppå. Vidare ville jag samla in mina *Bőcker*, som åro kringstrődde snart sagt i hela Europen: ty i alle Hamnar i Italien har jag lemnat Bok-kistor, såsom i Civita Vecchia, i Livorno, i Venedig och i Genua, utom en stor Lår full med bőcker, som Hr Őſterdam olyckligt vis glőmde i Rouen och om hvilken jag icke et enda ord hőrt alt sedan. Jag har ånnu Bőcker och Manuscripter i Paris; och ånnu en stor Samling hår i Holland. Vidare har jag en Boksamling insatt i Upsala Domkyrka, som behőfver uttagas och vådras, så framt den ej aldeles skal multna bort. Utom des åstundade jag at gőra mit Fådernesland något gagn af mina Resor, och gifva något i dagsljuset af de Utdrag jag gjort af Manuscripter, de må vara lårda eller politiska, innan jag tager mig főre at resa utom Europen, som kunde ånda mina dagar och alt blifva főrloradt. Det vil ock såga något, at vara så långe i mistning af kåra Vånner i Sverige och et ålskat Fådernesland: icke har jag kånning af Nostalgien; men jag ville gerna se och ålska en ny Regering, en ny och stor Konung m. m. innan jag főr andra och torde hånda sista

ſta gången vånder ryggen til Nordſtjernan. Eljeſt kan ingen vara mer intagen, ån jag, af djupaſte erkånſla för Hans Kongl. Maj:ts ſtora Nåd och Kongl. Cancellie-Collegii mårkeliga Ynneſt emot mig: jag kan icke annat ån glådja mig deröfver, at en Stor Konung och Rikſens Herrar ſkydda Vett och Idrott; och anſe mig vårdig at upfylla ſå ſtora afſigter. M. H. tåktes vara mit Hjertas Tolk, och nedlågga för Thronen mit brinnande Takſamhets - Offer. Tordes jag ånnu tillågga en begåran, at M. H. tåktes recommendera mig hos Hr Cancellie - Rådet *af Bierkén*, ſom har ſå mycket ådelmod emot en okånd, at Högloſl. Kongl. Cancellie-Collegium, under hvars lydnad de Svenſke Conſulerne ſtå, tåktes låta en rad afgå til Conſuln i Rouen i Frankrike, om min Bok-kiſtas ſkyndſamma afſkickande til Stockholm. Herr Öſterdam Chirurgus lårer kunna gifva ſåker underråttelſe om, hvareſt den ſtår. Den år mig högſt angelågen: ty deruti ligga måſt alle Papper och Böcker, ſom jag på 3 runda år ſamlat i Paris. Denna ſaken ligger mig mycket på hjertat: et enda ord ifrån Kongl. Cancellie - Collegium til Conſuln kan afhjelpa al min oro, ſom nyligen icke litet blifvit ökad deraf, at jag fåt höra, det Hr Öſterdam lemnat denna Bok-kiſtan i ganſka oſåkra hånder; och jag kan icke ſkrifva til någon i Rouen derom, emedan jag lemnade til Hr Öſterdam Sedeln och Connoiſſementerne derpå, då han reſte ifrån Paris hem 1770. Min egen Vån! gör denne ſaken troget; jag lågger den på M. H. Samvete *).

*) Alt ifrån den tiden, til och med ånnu i år, åro gjorda och göras underſökningar i Rouen efter denne Kiſta, men, oagtat alt Hr Conſuln Lezuriers bemödande, hittils fåfangt. År 1780, Mart. 1. *Utgifvaren.*

Här uti Hag omgås vi alle dagar med Hr *Diderot.* Han har otroligt vidſtråkta inſigter, har en obeſkrifvelig vivacité, år artig och vånlig i omgånget, gőr nya och ovanliga reflexioner vid alt. Hans Beſkrifning på Ryſka Kejſarinnan år makalős. Han har hårſtådes låtit trycka: *Les Plans & les Statuts des differents Etabliſſements ordonnés par Sa Majeſté Imperiale* CATHERINE *II, pour l'Education de la Jeuneſſe et l'Utilité generale de ſon Empire: Ecrits en Langue Ruſſe par M. Betſky, et traduits en Langue Françoiſe d'après les Originaux par M. Clerc.* Un bon Prince eſt ſemblable à la Divinité, à qui l'on ne peut rien offrir, qui ne faſſe partie de ſes Bienfaits. à Amſterdam chez Marc Michel Rey, 1775, 2 Tomer in 12:mo. Hr Clerc har dedicerat denna Boken åt RYSKA KEJSARINNAN. Den blir icke utgifven i Almånheten főrr ån nåſta April, ehuru den år redan trykt; men nu trycker man en annan Edition i 4:to af ſamma Verk, ſom kommer at beſtå af 400 ſidor vid paſs och 62 Kopparſtycken: ſå at på en gång 2:ne Editioner af denna ſtora Regentinnans ſtora Inråtningar komma ut. Hr Diderot har icke gjort mera dervid, ån corrigerat Stylen och Trykfelen. Man måſte hőra Hr Diderot, főr at låra kånna och beundra Kejſarinnans perſonliga Egenſkaper, Főrſtånd i Regerings-konſten, Mångrådighet, Affabilité emot alla Månniſkor, Gifmildhet och Nåd: *Elle a les charmes de Cleopatre & l'Ame de Céſar.* Måſt alle dagar har han varit hos Kejſarinnan tête-à tête 2 eller 3 timmar, ſom han ſatt och diſcourerade, Kejſarinnan på den ena ſidan om bordet, och han på den andra. Hon år ſå nådig och vånlig, at man glőmmer bort, at man talar med en Souveraine; man tycker, at det år allenaſt et ſkőnt Fruntimmer, med den ſkarpaſte tankegåfva och et

högſt

högst genomträngande Förstånd. Hon känner på sina fingrar sit vidsträkta Rike, ehuru det är större än hela Europen tilsamman. Hon handhafver sine store Inkomster med den klokaste Hushålning; men när det kommer an på at belöna Förtjenster, sätter hon intet mått för sin générosité. Med så stor vänlighet och förtroende hon omgås med enskilte Personer, så Majeståtisk och Stor visar hon sig för Ministrar, på Hofvet och i Senaten. Hon brukar de finaste expressioner i Fransyskan, och skulle man tro, at hon vore född i Versailles. Hr Diderots Berättelser om denna Förstinnan äro förtjusande. Han reste til Petersburg, för at tacka Hennes Maj:t för Des Nåd emot honom. Hon köpte hans vackra Bibliotheque för 15000 Livres, skänkte honom sedan det tilbaka för at nytja det i hela hans lifstid; och för at hafva rätt at nytja et henne tilhörigt Bibliotheque, gjorde hon honom til sin Bibliothecarius. Litet derefter sade hon: *"Han kan icke vara min Bibliothecarius utan lön"*; gaf honom således 1000 Livres i lön årligen, som betaltes några år ordenteligen; men nu under Kriget kom han i glömskan. Hon påminte sig sedan sjelf; och sade: *"hvad man lofvat en gång, bör man hålla"*; och på det Hr Diderot icke mer må bortglömmas, som lätteligen kan ske med sådant småplock årligen, så låt hon honom få ut lönen för 50 år förut"; och derpå skickar denna ädelmodiga Beherrskarinnan hela 50000 Livres til honom på en gång til Paris: så at Hr Diderot fåt in alles til skänks af Kejsarinnan 70000 Livres; och torde hända Bibliothequet kommer på köpet, til slut, arfvingarne til godo, ehuru Hr Diderot icke har mer än en Doter. Det förtjenar at vara lärd, när man blir så belönt; och har en så mägtig Kejsarinnas gifvande på handen den kraften at förlänga hans lifs-

tid ännu 50 år, då blifver Hr Diderot en Nestor af Eftertidens Philosopher: ty han har redan 60 år och deröfver. Hr Diderot känner ganska väl Ryslands Regering, Hushålning, Lefnadsfätt och Lärdoms tilstånd; han har profiterat af en så stor Läromästarinna; hon har ofta sagt honom: *"Jag vil icke dölja Sanningen för Er, emedan jag funnit, at Ni icke döljt den för mig:* Jag vil förnöja Er curiosité, som Ni så ofta förnöjt min". Var Frågan om någon Statshemlighet eller i Ministeren, så svarade Kejsarinnan lika fult vänligen, för at icke desobligera och göra honom misslynt; men drog småningom sit tal ifrån saken, så at man kom in i en annan Discours: hvaraf man kunde sluta, at Frågan icke varit nog discrete, och at hon icke ville eller kunde svara directe derpå. Hr Diderot har sagt mig många artiga Anecdoter härutinnan, och om sine Entretiens med denna Hjeltinnan i Norden. Ryska Sederne känner Hr Diderot så väl, som en kan känna, hvilken icke känner Landsens Språk, och icke set mer än Hofvet och Herrskap. Han beklagar sig, at han icke haft tid at lära sig Språket: ty som det är formerat på en Nations Lefnadssätt, är det den säkraste mättstock på en Nations seder. Et Folks Ordspråk är en laconisk Beskrifning på des tänkesätt, och lära mera at känna Sederna och Bruken, än alle andre beskrifningar och observationer. Et Samtal emellan 2 eller 3 Personer på Landsens Språk, et skämt, et leende och skrattande m. m. är en Målning på Characterne för den, som förstår Språket, och kan observera och känna Menniskor; men en annan dömer föga lyckligare derom, än en döf om Musiquen. Hr Diderot har nu länge väntat på sin Vän, Herr *Grimm*, för at göra honom följe til Paris: nu nyl. är Hr Grimm hitkommen ifrån Rysland med de 2

unge

unge Grefvarne Romanzow, Söner af den märkvärdige Generalen, ſom ſå tvang den Turkiſka Arméen och föreſkrifvit Lagar för Stor-Sultan. Grefvarne blifva qvar i Leiden för at ſtudera; de äro ganſka artige och förſtåndige, hedra verkeligen ſin Nation redan vid deras yngre år; den ene har 22 år, och den andre 20; de äro redan i tjenſt vid Ryſka Hofvet. Herrar Diderot och Grimm reſa ſnart härifrån til Paris. Kejſarinnan påkoſtade hela Hr Diderots Reſa; låt göra honom et åkedon, hvaruti han kunde ſitta, ligga, ſofva, m. m. låt honom beledſagas af en Kammarherre, ſom hade ordres, at reſa med hvart Hr Diderot ville, préſentera honom på alle Hof &c. Men Hr Diderot tog genaſte vägen hit til Hag, däreſt han bor hos Prins Gallitzin, Extraord. Envoyé från Ryſsland, af hvilken, ſå väl ſom af den ſköna Prinſeſſan Gallitzin, Hr Diderot är ganſka afhållen; och hvilken ſkulle icke älſka honom? Han är ſå artig och intagande i ſit omgänge, ſå lefvande och munter och ſå inſtruerande, har ſå mycket nya Tankar, at man kan icke annat än förundra ſig på honom. Men ſå gerna han talar, när man kommer til honom, ſå liten figure gör han i ſtore Sällſkaper; och deraf kommer, at han icke kunnat behaga alla i Petersburg. M. H. lärer väl finna orſaken, hvarföre denne makalöſe Mannen kan icke roa eller finna ro i de Sällſkaper, där man talar om Moden, om Kläder, om Spetſar och Bagateller: ty där kommer en grundlärd Man til korta, där en Snushane brillerar. Eljeſt är Hr Diderot ock Poëte, har en ſtark imagination. Hr Voltaire har ſagt om honom, at han var född til Poëte, men ville par force blifva Philoſophe. Homerus och Pindarus kan han näſtan utan til; och vet han icke ſjelf, huru många gånger han läſt dem och Anacreon.

Han

Han går aldrig ut, utan at hafva en liten Horatius i fickan. Han har låst up för oss några af sine Poëmer: et, som har namn af: *Eleutheromanie*, eller *Ivresse de la Liberté*, är förträffeligt, han gjorde det vid tilfälle, då han vart *Roi de la Feve*, men abdicerade Royauteten, med förbehåll, at han skulle gifva Sällskapet tilkänna orsakerne til sin Abdication; det han gjorde medelst detta Poëme, som aldrig varit trykt eller skrifvit, utan endast conserverat i hans minne, som Druiderne hos de gamle Galler sine Landsmän: visse utfall emot Tyranner äro ock af den beskaffenhet, at de icke kunna blifva almänne. Et annat Poëme öfver Hafvets stormande, som slog sina böljor emot hans vagn vid stranden, och et dito öfver hans öfverfart öfver Dvina vid Riga, når isen hvarken bar eller brast, äro ganska sköne. Jag har reprocherat Hr Diderot ganska mycket, at han icke tog vägen öfver Sverige, för at se, beundra och älska Nordstjernan af Konungar, och finna at Holstenska Blodet i Sverige är så ädelt och dyrbart, som i Ryssland. Han sade, at hela Europen visste det, och at han väl gerna önskat se den Monarchen på Thronen, som han så när hade fåt se på sin Kammare i 4:de våningen i Paris: ty Hans Maj:t hade ärnat, under sit vistande i Paris, hälsa på Hr Diderot incognito, såsom en annan Resande; men blef sedermera hindrad af andra påkommande omständigheter: hvilket Hr Diderot fåt veta, sedan vår Store och välsignade Konung afrest ifrån Paris; men sade han, "jag kunde icke, efter min åstundan, upvakta Hans Maj:t i Stockholm, emedan tiden led, och min längtan ökades, at komma hem til Hustru, Doter och Måg": ty Hr Diderot är icke van, at vara så länge ifrån de sina. Utomdes har Kejsarinnan begärt af honom: at han måste aldeles omgöra hela *Ency-*

clo-

clopédien; ändra, tillägga och borttaga hvad han funne nödigt, och deraf göra et nytt Verk: han vil nu ſkynda ſig til detta arbetet, innan han blir för gammal. M. H. vet, at Hr Diderot har ſå ſtor del i Encyclopedien; Idéen och Förſlaget dertil var hans; Hr d'Alembert arbetade ſamfält med honom de 7 förſta Tomerne; men ſedan ledſnade han vid Munkarnes och Preſternas ſkriande, och derpå ſtöd Hr Diderot enſam vid hela Verket, bearbetade de ſenare 10 Tomerne allena, ſamt beſörgde ock alle Tomerne med Kopparſtycken, hvartil han gaf ritningarne: viſſe Articlar utarbetades väl af andre, men knapt någon tordes nämna ſig, och vågade de icke om dagen gå til honom med ſine papper, utan kommo om nätterne. Alle Konſter och Handverk utarbetade Hr Diderot; och at få derutinnan inſigt, låt han Handverkarne komma til ſig om Söndagarne, och ſtundom Söknedagarne, betalte dem en fulkomlig dagspenning ſåſom arbetslön; och deraf vet han 6 à 7000 Ord mer än någon Franſos: ty han vet Termerne af alle Handverk tilſamman, ſom väl ingen Perſon allena har i ſit hufvud. Han har ofta ſagt mig, at han aldrig ledſnat i en Bondes, en Skoflickares, en Geſälls &c. ſälſkap, men väl uti en Courtiſans: ty af den ena kan jag fråga *nyttiga* och *nödvändiga* ſaker; men den andre är gemenligen tom på alt ſom duger. Kgl. Vetenſkaps Academien blef miſslynt, när den ſåg, at en enda Man hade utarbetat alle Handtverk, och gjort det ſom Academien icke på 60 år kunnat åſtadkomma: då begynte den med alfvar at gripa ſig an, och började giſva ut: *les Arts & les Metiers.* Således var Hr Diderot en Påkörare-ſtaf för denne lärde Flocken. De Aſſocierade Boktryckare, ſom voro allenaſt 4, vunno på Encyclopedien ungefär 2 ½ Million Livres; men Hr Diderot

rot hade knapt sin Nödtorft, til des hans hjelp kom ifrån Norden. Det bästa Sättet at lära känna och nytja Hr Diderot för store Herrar, som åstunda profitera af Philosophien och Visdomen, samt höra et Orakel, är at komma til honom på det sättet, som vår Nordiske Salomon årnade göra. Hr Grimm sade mig, at han följt med Prins Ferdinand af *Brunswik*, hvars store egenskaper och insigter omtalas i hela Europen, såsom en resande Tysk; de språkade 3 timar tilsammans, funno nöje den ena af den andra, blefvo intime vänner, och Hr Diderot viste sig i sin fulla dager. När Prinsen skulle gå bort med Hr Grimm, sade Hr Grimm til Hr Diderot: när vil Ni komma och soupera med oss där och där, och lära känna den förståndige Prinsen af Brunswik? Aldrig, svarade Hr Diderot; Ni vet, at jag så sällan går ut i Staden; utom des säger jag Eder rent ut: *Je n'aime pas vos Seigneurs: car ils m'otent le sens commun, et ils ne m'en dedommagent pas.* Hr Grimm sade: se där är Prinsen! en annan skulle blifvit decontinencerad; men Hr Diderot, som nu redan kände och älskade Prinsen, svarade straxt Hr Grimm: "*Mettez-vous aux genoux du Prince, et demandez-lui pardon des sottises que vous me faites dire*". Prinsen embrasserade honom, och försäkrade, at han visste värdera hans Upriktighet och Sanningar &c. Likaså kom ock äfven Hertig Ernst II af *Saxen-Gotha* til Hr Diderot flere gånger, under namn af en resande Sweitsare. Hr Diderot hade funnit hos honom en så mogen stadighet, at han sagt honom: "Jeune homme, retournez bientôt en votre "pays, pour conserver votre innocence; ne vous "laissez pas gater ici." En annan gång, när Prinsen kom til honom, slog Hr Diderot honom på axeln och sade: ack, Ni är ännu qvar i Paris, det vore en

stor

ſtor ſkada, om en ſådan Yngling &c. Det hånde ſedan, at Hr Diderot var i en lård Societet, dåreſt man kommer och anoncerar Prinſen af Saxen-Gotha: når Prinſen kom in, kånde Hr Diderot igen ſin unge Sweitſare; bad honom om urſåkt för ſin öppenhjertighet; Prinſen ſvarade honom: det beröm, Ni gifvit mig, var det måſt ſmickrande jag någonſin fåt; utan at vara ſagt af en Smickrare. Men nog af om Hr Diderot; et enda bör jag lågga til, at han i ſit Sållſkap år mycket förſiktig, at icke tala om Religionen eller andra heliga ſaker, tvårt emot det man ſagt om honom vid des förſta viſtande hår i Hag, når han reſte til Ryſsland: torde hånda reſan och förfarenheten ökat hans förſigtighet. Han talte om för mig en viſs håndelſe, ſom ſkedt honom i Petersburg, och hvilken icke mycket hedrar Hr Aepinus, om den ſig ſå tildragit, ſom Hr Diderot förſåkrade. Men jag måſte ſluta mina Anecdoter om Hr Diderot, ſom vål kunde intaga et helt ark ånnu och mera. Jag har velat anföra detta, för at viſa, huru oriktigt och oſant man uti ſå många Aviſor talt om Hr Diderots bortreſa från Petersburg, likſom Kejſarinnan icke långre velat behålla honom: ty det förhöll ſig juſt tvårt emot *).

*) Sedan förekommer i detta Bref enſkildte årender, åfven ſom i et annat följande, dat. *Amſterdam*, d. 7 Jan. 1775, men uti hvilket det til ſlut heter: "Hr Öfverſte Lieuten. *Dahlberg*, i hvars Hus jag ſkrifver detta Bref, ber mig hålſa Min Herre. Han kom hit til Amſterdam tillika med ſin goda Fru år 1771, och tånker nåſta Maj månad reſa tilbaka til Surinam. Han har nog luſt, at förſålja al ſin egendom i America, och komma at hvila ſig i ſit kåra Fådernesland, och dår admirera en ſtor Landſens Fader på Thronen: det vore vål, om man i Sverige hade den magnetiſka kraften, och hade ſå in-

FEMTONDE BREFVET.

London, den 19 Maj 1775.

Ifrån vår gemenſamma och med ſå ſtort ſkål älſkade Vän, Hr *Lidén*, kan jag hälſa: han är ännu vid Aken, men har icke blifvit bättre; jag har rådt honom reſa til Neapel, och bruka Baden vid Iſchia. Han har nyligen ſkrifvit til Hr *Wadſtröm*, ſom ännu reſer ikring i Holland, och han har ſkickat mig hans Bref hit: han talar deruti om mig med myc-ken vänſkap, ſäger, at han väl ville ſkrifva mig til med ſine gicktknölige fingrar, om han icke hade 2

bref

tagande manieres, at man kunde indraga främmande och deras penningar i Riket; men det är altid et hufvudfel, at vara fattig, och afundas på den ſom har något mer än andra, ja äfven på den, ſom kan och vet något mer. Har M. H. ſet den vackra Preſent, ſom Hr Öfverſte-Lieutenanten ſkickat til Hans Maj:t, beſtående uti 186 ſlags Örter, alle med ſine blommor &c. alle ifrån Surinam, och det ſom mer är, alle inlagde i Spiritu Vini; af hvilket dyrbara ſätt at conſervera Örter, Frukter och Blommor, Hr Dahlberg lärer ofelbart vara den förſte Upfinnare, och torde väl icke eftergöras af månge. Denne Samling, detta dyra och rara Herbarium lärer göra et obeſkrifveligt nöje åt den ſtora Linné, ſom jag beder vördſammaſt hälſas. Jag hade altid trodt, at Hr Dahlberg längeſedan varit Riddare, ſom ſå mycket tjent ſit Fädernesland i Ungdomen, och ſedan ſå mycket hedrat ſig emot det - - Jag önſkade af alt hjerta, at han ſnart ſinge et Ordens-tekn, ſom blefve då det förſta i verlden, ſom ifrån Sverige kommit til Antipoderne, och ſinge man då i den Nya Verlden ſe Tekn af den Store Konung GUSTAF III. Nåd och rätvila Belöningar, ſom redan upfylt den Gamle Verlden med förundran. Näſta Ordens-dag blir viſt min Prophetia fulbordad. Praefiſcine dixerim!". Hr Öfverſte-Lieut. Dahlberg benådades icke långt efter af af Hans Kongl. Maj:t med Des Svärds-Orden.

Utgifvaren.

bref til godo hos mig, et på Paris och et på Rom, således ser jag, at han icke förlorat sit minne: han säger vidare, at han tänker resa til Ischia, och jag skal nu snart skrifva honom til, och gifva honom goda adresser til Neapel.

Hr *Mathesius*, vår hederlige Svenske Pastor härstädes, mår väl: det är en ganska braf och nitisk Lärare, redelig Vän och förständig i sit väsende: med hvad glädje bivistade jag Påskdagen en Svensk Gudstjenst, och fick instämma med en Svensk Församling i en Svensk Kyrka, som icke skedt sedan jag var i Sverige: ty på Svenske Fregatten i Genua hörde vi väl en Predikan, men det var icke en full Gudstjenst i en Kyrka med Orgor, Altare, Predikstol &c. Jag kan icke beskrifva för M. H. huru mycket detta rörde mig.

Jag bor i samma hus, som den märkvärdige Hr *Springer*. Gubben har nu 71 år, men är kry och munter; vet mycket i Europens, i synnerhet Sveriges, Ryslands och Änglands Politique och hemliga Historia: han talar som en Prophet om både förbigångne och tilkommande ting; blir rådfrågad som et Orakel, äfven af de största Herrar: är klipt och skuren för Stats-ärender, och har et ganska godt Politiskt hufvud. Jag kallar honom Äldt-Pappa för Svenska Nationen härstädes.

Hr *Carl Lindegren* är väl den hederligaste Man, som man vil finna: hans hus är öpet för alle Svenskar; har en ganska god och förständig Fru; och Hr Lindegren sjelf har god smak i Konster och Vitterhet, har en skön och curieuse Medaille-Samling, som är stor och dyrbar, så väl som et skönt Cabinet af Estamper och Taflor. Hr Lindegrens Associerade är

Hr *Grill*, ockſå en god och artig Man, ſlägt med Hrr Grill i Amſterdam och Stockholm.

Hr *William Chambers*, Riddare af Kongl. Nord-ſtjerne-Orden och Konungens af Ängland förſte Architect, råknar ſig för Svenſk, och talar åfven Språket aldeles ſom en Svenſk, ſom han ock är född i Götheborg; men af Ängelſka Föräldrar. Han hedrar verkeligen vår Nation: har et ganſka vackert Hus, emottager Svenſkar och undfägnar dem på et Förſteligt vis: har ſkrifvit och utgifvit flere dyrbara Arbeten, i Architecturen, om Trägårdsſkötſeln &c.

Men jag bryter af denna Artiklen, för at beråtta M. H. at jag redan blifvit bekant med den lärde Biſkopen *Lowth*, Lord-Biſhop af Oxford, känd af *Poëſis Sacra Hebræorum*, och andra vakra Arbeten. Jag blef ganſka vål emottagen af honom: han ſkånkte mig en Ängelſk Grammaire, ſom han ſjelf gjort för ſin Son; gjorde oſs ſedan viſite ſjelf, ſå vål ſom Hr Doct. *Kennicott*. Vi åro redan bekante med Lord-Mayor, den namnkunnige *Wilkes*: vi voro budne til honom på en ſtor Bal; det år en höflig Man; men icke tror jag han blifvit ſå ſtor, om icke Miniſteren förföljt honom. Med den lårde Orientaliſten *Jones* år jag mycket bekant: det år en ung och qvick Man; det år ſkade, at han nu lemnat Orientaliſka Vitterheten, och blifvit Advocat: han har långeſedan utgifvit *Thamas Chulikans Lefverne* på Franſyſka, ſom han öfverſatte ifrån Perſiſkan på Konungens af Danmark befalning; och nyligen har han ſkrifvit en ſkön bok *de Poëſi Aſiatica*, ſom år almånt beröm d.

Men Hr Doctor *Solander* fordrar en Artikel för ſig ſjelf. Det år den förſte Svenſk, ſom någonſin reſt

rest omkring Jordklotet; det är en genom hederlig Man, har stora bekantskaper, och är välkommen öfver alt, och öfver alt älskad. Jag var glad, at få förnya bekantskapen med honom, som jag fordom haft i Upsala; han har upsigten på *Brittish Museum*, och har skaffat mig en fri tilgång til de härlige MS:terne. Nu är han mycket sysselsatt med det stora Verket, som skal utgifvas på hans Våns Hr *Banks* bekostnad, som är icke liten: ty han håller i huset 9 à 10 Graveurer och 3 Ritare, som hafva hvardera en dryg betalning, somlige 3 Guineer, somlige 2, och somlige mindre i veckan; han har nu haft dem i 2 år, och ännu gå väl 5 à 6 år til, innan Arbetet blir slutat: det skal innehålla alla Örter, Djur och Naturalier, graverade, med Beskrifning, som de funnit på sina resor: det är emot 2000 obekanta Örter, som här komma i dagsljuset. Detta arbete gör vår *Solander* en odödlig heder; och äfven Hr *Banks*, hvilken gör härpå, liksom på Resan, en Kongelig Depense. Hr *Solander* är ock en berömlig Ledamot af *Kongl. Wetenskaps-Societeten* härstädes.

Man har nu nyss härstädes börjat gifva ut en *Flora Londinensis*; Hr *William Curtis*, Demonstrator i Botaniken, är Auctor til densamma. Första Delen häraf utkom i desse dagar i stor folio med de skönaste Gravurer och pråktigt illuminerade. I går gjorde jag bekantskap med den berömde Hr *John Miller*, som börjat utgifva vår odödelige Linnés Systeme i Gravurer, en del af Örterne äro redan utkomne, med alle sine partes fructificationis, med den aldrastörsta exactitude graverade och illuminerade; en Ört allenast af hvar Ordo blir graverad, så at de in alles blifva 116 Stycken. Hr Archiat. och Rid. *Linné* säger härom i et Bref til mig, at *det äro*

de

de hårligaste Figurer, som verlden någonsin set. M. H. vet hvad det vil säga, at laudari a viro tam laudato, och det i Botaniken. Hr *Miller* är Ritare, Målare, Graveur och Botanist, en ganska skickelig Man: han är födD Tysk, och icke slägt med den *Miller*, som utgifvit Catalogen af Örterne i Chelse. När nu denne Hr *Miller* slutat med Örterne, tänker han börja på samma sätt med *Djuren*, och sedan med *Sten-Riket*. Det är et Verk, som gifver mycken styrka åt Hr Linnés Systeme, som alt mer och mer blir antaget i alla Verldens delar. En souveraine Prinsessa i Tyskland räknar för sin ära och nöje, at utgifva hans *Species Plantarum* med den största depense, hvarom jag redan notificerat honom.

Jag har den äran at mycket omgås med Hr General *Paoli* ifrån Corsica, til hvilken vi hade goda Recommendations-bref: det är en öfvermåttan flug, qvick och munter Herre, och kan man med rätta lägga til, at han är lärd; känner ganska väl Menniskan och huru den bör regeras, samt anser Regerings-Konsten med nya ögnekast: han är et mycket tänkande väsende, och talar med en intagande kraft. Nu har han fylt sina 50 år, men ser mycket yngre ut; är ganska höflig och artig, och går man aldrig ifrån honom utan at vara visare: och ju oftare vi se honom, ju mer tycka vi at vi vinna. Han har ock hedrat oss med sin visite.

Härstädes hafva vi fåt förnya bekantskapen med Mylord *Stanhope* och hela des Famille, om hvilken jag lärer skrifvit mycket til M. H. ifrån Geneve, därest han var i flere år at upfostra sin ende Son Lord *Mahon*, som redan i sine barnår hade få stor insigt i Physiken, och i synnerhet i Mechaniken, där-

deruti han vunnit redan flere premier af åtskillige Academier: nu har denne Lord *Mahon* nyligen blifvit gift, och fåt en vacker och artig Mylady, Doter af den bekante Hr *Pitt*, nu varande Mylord *Chatham*, så at Mylord *Mahon* nu år hans Måg. Han continuerar altid at arbeta i Mechaniken, ehuru nu Politiken tager bort största delen af hans tid hår i London. Vi sågo nyligen hos honom, vid et tilfålle vi voro dårstådes budne til middags-måltid, en ny Invention af en *Vatn-Machine*, för at håfva up vatnet i den högd, som man hårtils icke kunnat, och med ansenligen mindre kostnad, ån vid andre vanlige Machiner: det sker igenom et hjul, som går omkring, och på hjulet år et rör af bly, lagt i Spiral-form, som intager vid kringdragandet vatn och våder om hvart annat &c. Machinen år ganska simpel, så at en bonde både kan begripa och exequera densamma med mycket litet besvår och depense: det år underligt, at ingen hittat på den förut. Marly-Machinen år så kostsam, och har icke en 10:de del den nyttan. Denne Machine år inventerad i Sweitserland, och förbåtrad af Mylord *Mahon*, som tånker hårom utgifva en Beskrifning med ritning; och derföre bör jag icke förekomma honom. Han sade, at jag borde recommendera denna Machine åt mina Landsmån, då någon Fontaine, Vatn-ledning &c. skulle anlåggas, så i anseende til nyttan som til besparingen. Hr *Mahons* Fader, Lord *Stanhope* år mycket lård i Mathematiken, Philosophien, samt Grekiska och Latinska Språken: har låst alle Auctores Classici, samt åldre och nyare Philosopher. Han håller nu på at låta utgifva på sin kostnad *Opera postuma Simsonis* uti Mathematiken &c. de tryckas i Glasgow; det blir et pråktigt Verk och en pråktig Edition, 3 Tomer in 4:to. Men nu hafva de Poliți-

litiſka och Americanſka våndningarne kommit emellan och hindrat utgifvandet håraf: ty Mylord *Stanhope* år, ſå vål ſom *Chatham* och flere andre, af Oppoſitionen och luta mycket för Coloniernes i America ſjelfſtåndiga Frihet.

Jag bör ånnu nåmna något om en Svenſk, Hr *Guſtaf Brander*, född i London af Svenſka Förâldrar, rik och vålmående, och nu nyſs har han fât årfva ſal. *Spiker*, en rik Svenſk Köpman hår i London, ſom nyligen blifvit död. Hr *Brander* har nedlagt ſin handel, och lågger ſig nu på Antiquiteterne; åger deraf en vacker Samling, ſå ock af Mineralier, Mynt, Porcellainer, Målningar och Böcker: ibland andra åger han *Atlantica Rudbeckii*, alle Tomerne, ſom år ganſka rart at ſe utomlands; han har den 4:de Tomen af Atlantican i Manuſcript, ſom jag en enda gång allenaſt ſet trykt i Stockholm, då Sal. Riks-Rådet Ehrenpreutz's böcker förauctionerades; det påminner jag mig, at den då gick til Danmark, och var ſkada at den ſlåptes ur Riket. Men Hr *Brander* åger en annan dyrbar Clenod, ſom fordom ſtåt på Arſenalen i Stockholm, nåmligen Kejſarens och Konungarnes i Bömen Krönings-Stol, af Stål, koſteligt utarbetad, med bas-reliefs öfveralt, ſom föreſtålla hela Romerſka Hiſtorien, och börjas med Konung Nebucadnezars Dröm, och föreſtållas ſedan de mårkvårdigaſte Revolutioner och håndelſer uti Romerſka Riket ånda til Kejſar *Rudolph II*, för hvilken man gjort denna Thron: den har blifvit tagen i Prag af den ſegrande Svenſke Arméen, och förd til Stockholm, dåreſt den förvarades på Arſenalen til 1740 vid paſs. In ſumma, Hr *Brander* ſade mig, at han köpt den af - - - - - - Denne Stol år af en fulkomlig karls högd, et Måſterſtycke i Konſten, at man kan förundra ſig på, at man

man kunde arbeta så väl i stål i Tyskland för 200 år tilbaka; ty Rudolph blef Kejsare 1576, och Staden Augsburg skänkte denne Thron åt honom til Kröningen. Denne Vetenskaper och Lärdom älskande Kejsare residerade ständigt i Prag, och där togs denne Thron af våre tappre Martis bussar, som visade mer än Romerske Fältherren Mummius, med Statuerne uti Corintho, huru god smak de hade uti det som var vackert, visste väl bevara detta dyrbara Stycket, och riktade dermed, som med många andra Konstens Foster, Fäderneslandet. Hr. *Brander* äger ännu en skön och stor Bas-relief af Bronze, som föreställer Kejs. Rudolph II til häst, beledsagad af Muserne, Vetenskaperne och Ryktet, som han äfven köpt af fören. Herre. Jag sade honom; at han borde skänka åt en Stor GUSTAF tilbaka, hvad en Stor GUSTAF ADOLFS Folk i sine Segrar vunnit; han svarade mig, at han det gerna ville göra, om allenast Hans Maj:t ville auctorisera honom dertil, och at han visste at gåfvan blefve välkommen. Hr *Brander* är Ledamot af både Vetenskaps-och Antiquitets-Societeterne härstädes, samt en af Directeurerne af British Museum och af Banken.

Här äro flere andre Svenskar, som hedra Nationen, hvar och en på sit sätt: Herrar *Clerk* och *Seele* uti Chemien hafva mycket beröm; Hr *Wirgman* uti Guld- och Juvelers-Arbeten; Hr *Carlesson* en rik Socker-Rafineur, och Hr *Carsberg* är öfvermåttan snäll uti Stål-arbeten, förstår alle Ängelsmännernes hemligheter uti Stålets polerande &c. Han ville väl gå tilbaka til Sverige, men fruktar för tvång uti sin handtering &c. Nu nyligen är hitkommen Hr Lieutenant *von Walden*, som har mycket beröm för sit förstånd och sina insigter uti Amiralitets-affairerne. Här äro ock flere Svenske Herrar i Lon-

don, som jag nu denne gången icke har tid at skrifva om, emedan jag måste nu straxt förſegla detta Bref, för at lemna det på Posten, som straxt afgår: mera en annan gång.

P. S. De andre Svenskarne i London, som jag känner, äro, utom Kongl. Svenska Minister-Huset: Hr Baron *Gedda*, Presidentens Son; Hr *Leyel*, rik, etablerad härstädes; Hr *Hellstedt*, Köpman; Hr *Solinus* ifrån Dalarne, mycket rik; Hr *Chriström*, fordom Adjunct i Lund; Hr *Chalmers*, Köpman; Hr *Bergström* Borgare i London, utom flere Handverkare och Båtsmän, hvilkas antal är större än folkbristen i Sverige kan tåla. Herr Grefve *Wachtmeister* och Hr Baron *Rayalin* äro nyligen hitkomne ifrån Carlscrona. Här äro ock flere Svenske Fruntimmer och Köpmans-Enkor. Hr Capit. *Benzel*, Son af Archi-Biskopen Eric Benzelius den Yngre, är icke långesedan död i America: han saknas almänt, och berömmes för sin goda caractere.

SEX-

SEXTONDE BREFVET.

Oxford, d. 2 Oct. 1775.

Syſſelſatt med Bibliothequer, MSS:ter, Collegier och Lårde vid detta mårkvårdiga Lårosåtet, har jag nyl. fåt Kongl. Cancellie-Collegii Skrifvelſe, innehållande Hans Kongl. Maj:ts Nådiga Befallning, at med förſta anträda Reſan til Turkiet; hvartil jag nu ock efter hand gör mig fårdig, at ſå fort jag någonſin kan låmna et Land, hvar ännu ſå mycket, åfven til almånt gagn, kan låras och inhåmtas. Dock jag kommer til det vanliga åmnet af vår Brefvåxling, el. Nyheter, hålſt i Lårda Saker. Jag vil då förſt berätta, huruledes jag hår i Oxford ſom oftaſt roar mig med M. Hs *Lårda Tidningar*, ſom Hr *Winſtanley* låter förſkrifva tillika med flere lårde Journaler ifrån nåſtan alla orter i Europen, åfven ifrån Spanien, at ſammanſåtta ſin Ångelſka, ſom continuerade i 3 Månader, under titel af: *The General Review of foreign Litterature*, eller General Mönſtring af den Utländſka Litteraturen; hvaraf åro utkomne 3 ſmå Volumer in 8:vo, för Januar. Febr. och Mars innevarande år, hvarpå den uphörde. Han hade derpå icke någon afſåttning, emedan Ångelsmånnerne icke åro ſårdeles ålſkare af Hiſtoria Litteraria, och utomdes utgifvas i London flere Journaler. Hr *Winſtanley* år mycket ſnåll i Språken, både åldre och nyare, men i Svenſkan år han icke ſå ſtark ſom Hr *Bruns*; hvilken låſer det helt fårdigt. Af *Samlaren* har Hr Winſtanley allenaſt 2 eller 3 Blad; men M. H:s *Tidningar* lårer han ſtåndigt komma. Jag låſte icke långeſedan M. H:s Recenſion af Hr *Kjellins* Tractat; den behagade mig mycket, jag önſkade at han ginge långre tilbaka i ſina underſökningar, til hvilka jag

ſer honom vara vuxen. Förledit år utkom i London en märkvärdig och väl ſkrifven Bok: *The History of English Poetery from the elementh to the commencement of the Eighteenth Century. To which are prefixed Two Dissertations. I. On the Origin of Romantic Fiction in Europe. II. On the Introduction of Learning in to England: by Thomas Warton.* In 4:o en tjock Volume, och är det allenaſt förſte Delen; den andre arbetar nu Auctorn på; han bor här i Oxford. Om jag känner M. H:s ſmak rätt, ſå tror jag at denna lärda Boken lärer otroligen behaga M. H. Det är ſamme Auctor, ſom utgifvit en ſå ſkön Edition af Theocritus. Han öfvergår här vida Titeln: ty han talar icke allenaſt om Poëſiens tilſtånd i Ångland i de äldſta tider, utan ock om Vetenſkapernes utſeende näſtan i hela Europa: han har icke förgätit vårt käre Fädernesland; han viſar, at han är bevandrad i vår Hiſtoria, och har läſt de bäſte Auctorer ifrån Italien, Spanien, Frankrike, Tyſkland och Sverige. Han viſar, at Lärdomen kom ifrån Araberne in i Europa i Medeltiden, och ifrån dem härleder han äfven med ſkäl ſmaken at ſkrifva Romaner, och det långt för Korsfärderne. I vår Nordiſka Poëſie finner han många Öſterländſke ſpår. Hans vidlöftiga och vackra Diſſertationer äro trykte utan numer på ſidorne, ſå at man icke kan citera dem, ſom ſå väl förtjena det. Detta Verket bör, om något, öfverſättas på Svenſka, åtminſtone göras deraf et Utdrag, då de anförde Ångelſke verſar, ſåſom exempel på deras gamla Poëſie, kunde utſlutas. Auctorn är en ibland de lärdaſte af detta Univerſitetet, ſom har et ſtort antal af Lärde Män, hvilket icke är underligt, emedan uti denne ende Staden äro 20 Collegier eller Gymnaſier, ſom äro ſärſkilte Verk, hvart och et med ſine Rectorer, Lectorer, Aſſocie-

ſocierade eller Fellows och Studenter, ſom alle efter ſin rang bo och leſva i Collegierne, hvilka åro ſtore Palatſer; och utomdes åro hår de ſtörſta och rikaſte belöningar, åſven vål utan at vara förbundne at göra något. Alle Fellows i Collegierne hafva ſtore Penſioner, hvilke åro olika; ſomlige gå ånda til 200 Pund Sterling om året, ſom nu efter 72 Daler Kopparmynts Cours på hvart Pund ſtiga til 14400 Daler, och derföre gör han ingen publique Syſla, utan ſtuderar och arbetar efter behag i ſtilhet. Utomdes har en Fellow den friheten, at han kan gå och reſa hvart han vil, allenaſt at han anmåler ſig en eller två gånger i Collegium om året, om han icke perſonligen år dår. Antalet på ſådane Fellows år anſenligt. Utomdes åro flere vackra Penſioner för Studenterne. Lectorerne i hvart Collegio eller, ſom de åſven hår kallas, Tutorer hafva goda löner; men de åro utomdes betalte af ſine åhörare. Ånnu mera, Profeſſores Publici vid Univerſitetet åro icke förbundne, at hålla publique Förelåsningar, icke heller private, och månge hålla dem ock aldrig; de hafva ſina vackra Löner, åro utomdes antingen Fellows i något Collegium, eller Canonici vid Chriſt-Church, och göra derföre ingen ting; men ſkrifva de någon god Bok, ſå låter Univerſitetet trycka den af en dertil gifven god Fond, och gör utomdes Auctorn preſent af 3 à 400 Pund Sterling. Man finner hårſtådes, at de publique Förelåſningar icke åro ſå nödvåndige, emedan i hvart Collegio Tutorerne låſa för ſina Pupiller. Jag vet den, ſom blef Profeſſor år 1738 och dödde förledit år, ſamt aldrig hölt någon Förelåſning; och underviſte aldrig någon publice, ehuru lård han var, då likvål hans årliga inkomſter kunde gå til 6 à 700 Pund. Det år mer, at om någon ville hålla publique Förelåſningar, ſkulle han upvåcka Jalouſie hos de

de andra, det hafva de sagt mig sjelfve. Här äro visse, som böra läsa publice, såsom öfver Astronomien, Botaniken, Poësien, Geometrien; men somlige hålla ej mer än en Föreläsning i Terminen, och på det sättet äro den lärde Lowths Lectiones de Poësi sacra Hebræorum hållne, och så tror jag äfven Keils Lectiones Astronomicæ och Physicæ. Det är at märka, at Lagen och Constitutionerne säga tydeligen, at alla Professorer böra hålla Föreläsningar, och at de äro belagde med ansenliga böter, om de icke hålla dem; men det är nu mera icke exequeradt. *Vice-Cancelleren*, som svarar mot Rector Magnificus hos oss, fordrar aldrig någon så tung börda af fria Ängelsmän: och Cancelleren, som nu är Lord *North*, frågar aldrig derefter, ty det är redan et gammalt bruk och en häfd, at icke hålla Föreläsningar. Alle kunna härstådes hafva flere Sysslor och Löner: en Professor kan vara Fellow af et Collegium eller Canonicus, hafva Pastorater och andra Beneficier på en och samma gång, och således drifva sin Lön tämmeligen högt. Kyrkan är ganska rik i Ängland: och har otaliga Beneficia at utdela, utan at den, som njuter dem, har något särdeles onus. Det blefve för långt at omtala: nog af, at jag här finner mycket som liknar den Romersk-Catholska Kyrkan, så väl til sjelfva Gudstjensten, i synnerhet Chorsången, som til Inkomsterne. Äfven likna Collegierne i mycket Kloster och Munk-lefvernet, så i anseende til Ordningen in uti huset, som dertil at icke Fellows få gifta sig. Men vil någon taga sig hustru, så kan den icke mera komma til Collegium såsom Fellow; de äro då omtänkte at förse sig med andre Beneficia ecclesiastica, såsom Canonicater, store Pastorater, Biskops-Säten: alle Biskopar få gifta sig, äfven Archi-Biskopen af Canterbury, som är Primas Regni, ehuru det

år et almånt fel uti flere Bőcker och Geographier, at han icke kan gifta fig fom Archi-Bifkop. M H. lårer af detta i korthet fe, at vi icke hafve någon ting hos ofs, fom fvarar emot fådane inråttningar, och at de ftore Belőningar, fom Studierne hafva at vånta i Ångland, bőra gőra fin verkan. Tånk efter, at uti de 20 Collegierne vid detta enda Lårofåtet äro åtminftone őfver 500 Fellows, utom Rectorerne i hvart Collegio, Profesforer och Tutorer, och utomdes åro hår 5 *Halls*: ty hvart Collegium år fom et litet Univerfitet hvart főr fig; men en Hall dependerar af et Collegium. Således åro hår in alles 25 fårfkildta Hus főr Studerande, dåreft alla mőjeliga beqvåmligheter finnas. Vid hvart Collegium år en fårfkild Kyrka och et fkőnt Bibliotheque, med en anfenlig Samling af Bőcker, fom alle åro bundne med ftora jårn-kådjor, på det at ingen må ftjåla bort dem, hvilket likafult hånder fom oftaft: måft alle hafva vackra och curieufa MS:ter. Det vackra *Radcliffifka Bibliothequet* år en ny inråttning, och hőrer icke til något Collegium: det år en prågtig bygning főr fig fjelf; en Rotunda med en Coupole och Pelare af Corintifk orden, en Imitation af Adriani Maufoleum i Rom, fom nu kallas Caftello di S. Angelo. Detta Bibliotheque blef fårdigt 1749; borde vara publict, men Dr. Kennicott, fom år des Bibliothecarius, år nu hindrad af fit ftora Verk och af fin envifa Podager, få at det nu tjenar til intet annat, ån til en dråpelig prydnad főr den platfen dår det ftår och főr Staden, famt til de Refandes nyfikenhet, fom riktar anfenligen en Vaktmåftare, hvilken vifar det dageligen főr drikspenningar. Men få år det *Bodleyanfka* Bibliothequet des mera publict: det őpnas om morgonen kl. 8 alla dagar, utom Sőndagen, til kl. 2; fedan åter őpnas det kl. 3 til 5; och det hela året

ige-

igenom, utan någon vacance; allenast med den ändring, at om vintern, når dagarne åro kortast, år det på en gång öpet ifrån 8 til 3. Detta Bibliotheque år en Skattkammare för den Orientalske Litteraturen: ty hår åro de utsöktaste MS:ter, som åro samlade af flere sårskilde Personer, hvilke varit i Orienten och varit försedde med store penningar at köpa hvad de ville. Derföre säger ock med rätta den asl. Doct. *Hunt* i sin Oration: *de usu Dialectorum Orientalium ac præcipue Arabicæ in Hebraico Codice interpretando*, p. 27: "Nunquam ad Bibliothecæ Bodleyanæ limina accedo, quin videatur mihi ad ipsius Arabiæ felicis limites appropinquare, ubi cum Muftiis & Imamis reliquisque id genus doctis versari licet, & Arabismum in ipso fonte haurire. Jag måste ock tilstå, at jag sökt släcka min törst hårstådes. Sedan jag gjort den vanliga Eden, och betalt 9 Schilling, det år ungefår en Ducat, til Bibliothequet, som år den vanliga afgiften, började jag at flitigt nytja MS:terne alle dagar på de publique stunderne; men når Vederbörande sågo min trägenhet, lämnade de mig en sällsynt förmån, och gåfvo mig en apart Sal i sjelfva Bibliotheques-bygningen, til hvilken jag sjelf har nyckeln, och kan gå dit når jag vil, åfven Helgedagarne; och dår har jag alle MS:ter och Böcker, som jag behöfver, under min egen vård. Detta stålle har nu varit mit beståndiga Residence, sedan jag kom til Oxford, och bor jag mera i Bibliothequet ån i mit egit qvarter: jag går dit kl. 6 eller 7 om mornarne, och blir där til kl. 8 om aftnarne, ehuru nu dagarnes korthet begynt at förkorta mit viſtande dårstådes; jag går allenast och spisar middag bredevid Bibliothequet hos Hr *White*, Professor i Arabiska Språket och Fellow af Wadhams College, som bjuder mig alla dagar til

sig,

sig, och visar mig samt Hr Baron Rudbeck den vänskap och höflighet, som är ganska sällsynt för främmande at finna på sina resor. Här vil jag nu lämna M. H. en Förtekning på *alle Svenskar*, som til närvarande Datum finnas i Bibliotheques-Boken, i hvilken alle, i synnerhet Främmande, som nytja Bibliothequet, efter aflagd Ed, antekna sine Namn. Boken börjas vid år 1683, och kallas *Catalogus Peregrinorum & aliorum admissorum in Bibliothecam Bodleyanam*. Jag anförer här alt, som hvar och en egenhändigt skrifvit. Den förste här finnes är: *Laurentius Othelius* Svecus d. 22 Martii 1685. *Jonas Nicolaus Salan*, Vestmanniâ-Svecus 15 Octob. 1698. *Ericus Benzelius*, Erici filius, Upsaliâ-Svecus Martii 7:o 1699. *Andreas Rinman*, Ostrogotho Svecus die 18 Martii 1700. *Johannes Wandalin*, Natione Svecus 11 Julii 1701. *Christianus König*, Svecus Julii 21 1702. *Joannes Skult*, Svecus, Jan. 14 1702: 1703. *Abraham Alanus*, Svecus 1703 in Mense Aug. die 20. *Ingemund Bröms*, Svecus, d. XVII Decembr. MDCCIII. *Johannes Baumgardt*, Svecus, die 17 Decembr. 1703. *Emanuel Swedberg*, Svecus, 1 d. Februarii 1711: 1712. *Martinus Hegardt*, Svecus, die 14 Julii 1712. *Samuel Åkerhjelm*, Svecus, die 16 Maji 1704. *Georgius Dahlstedt*, Holmiâ-Svecus, die 6 Septembris Anno 1704. *Andreas Norrelius*, Svecus, 30 Julii 1719. *Petrus Philenius*, Svecus, Linguarum Orientalium Academiæ Aboensis in Patria Professor Regius & Ordinarius; die Nov. 11 1736. *Carolus Jesperus Benzelius*, A. M. Erici Benzelii Ep. Lincopensis Filius, Augusti 21 1739. *Carolus Abrahamus Clewberg*, Svecus, die 14 Julii 1747. *Johan Fredericus Koening*, Svecus, d. 20 Junii 1755. *Petrus Asp*, M. A. from Upsal. in Sweden, die 22 Nov. Anno 1758. *Joh. Gothenius*,

us, Svecus, die 23 Septembris 1774. *Jacobus Jonas Björnståhl*, Sudermanniâ-Svecus, die XI Julii 1775. Så månge Svenskar, neml. 22 til antalet, finnas i denne Boken: månge flere torde vål varit i Oxford; men på kort tid, och utan at kunna nytja Bibliothequet; ja, man har icke råttighet at låsa i en enda Bok, mycket mindre i MSS. utan at hafva aflagt eden och blifva inskrifven; men man kan för en och annan gång bese det, ja åfven nytja Böckerne i Sållskap med en annan, som år inskrifven, hvilken då år ansvarig derföre, som mycket brukas når 2:ne resa tilsammans. Jag har ock til M. H:s tjenst, som ålskar alt, som har något afseende på Sverige, noterat Liflåndare och Pomeraner. En af de första, som finnes i början på Boken, år *Eberhard Eckhold*, Revaliâ-Livonus, 13 die Novembris Anno 1684. *Jo. Philippus Palthenius*, Pomerano-Germanus d. 20 Aug. 1698. *Christianus Bandewien*, Stralesundensis, Pomer. Junii 20 1699. *Balthasar Heinricus de Platen*, Pomeranus d. 31 Julii 1705. *Thomas Christoph. Niemannz*, Wismariensis; d. 4 Aug. 1708. *Sigismundus Adamus von Wollf*, Livonus, die 28:vo Septembris 1726. *Georgius Philip Wernicke*, Pomeran. utan dag och årtal. Flere fann jag icke, eljest år detta en artig Bok; man finner deruti så månge Store Måns Namn ifrån alle kanter i Europen, samt tiden då de varit i Oxford, och studerat i detta Bibliothequet. Til exempel: *Ludovicus Holbergius*, Norvegus, die 18 April 1706. *Jo. Jac. Wetstenius*, Basiliensis, Sept. 27 1715. *Joh. Christ. Wolfius*, Hamburg. 23 Julii 1716. *Paul Ern. Jablonski*. Berolin. 1718. *Joh. Dav. Michaelis*, Artium Magister, Halâ-Magdeburgensis, Oct. 9 1741. *C. Wesley*, 1729. *Benj. Kennicott*, Coll. Wadh. die Julii 15 1746. Jag bör icke lemna obemålt för M.

H.

H. at Böckerne i det *Bodleyanske Bibliothequet* (ty i måst alle Collegernes Bibliothequer äro ännu Järnkedjorne ovar) nu mera icke äro bundne med kedjor; de sluppo sin fångenskap för några få år sedan. Men til en lycka, MS:terne hafva aldrig varit bundne. M. H. vet, at Ångland äger deraf en ansenlig myckenhet, som kan ses af *Catalogus MS:torum Angliæ et Hiberniæ, Oxonii* 1697. in Fol hvilken, ehuru den allenast innehåller titlarne i korthet, utgör dock en stor Foliant. Jag vet intet exempel, at något Rike i Europen låtit utgifva en General-Catalogue på alle MS:ter som där finnas, mer än Ångland. Det vore önskeligt, at andre följde des Exempel. Men sedan denne Cataloguen blef utgifven, är Bodleyanske Bibliothequet ansenl. förökt med MSS. och derföre vil man nu hafva en fulständig, vidlöftigare och raisonnerad Catalogue: det är nu på 9:de året, som Hr *Uri*, en Ungrare, är syslelsatt med de Orientaliske MS:terne, och har man nu änteligen börjat, at trycka denne nye Catalog, och är nu snart Förste Tomen deraf färdig, som handlar om de Hebraiske MS:terne. Denne Cataloguen blir vida bättre än den förre, och mycket nyttigare; men dock kommer den icke up emot Hr *Casiris Catalogus MS. Arabicorum Bibliothecæ Escurialensis*, i anseende til nyttan, ehuru den blef tagen til Modelle, emedan här icke göras några utdrag af curieusa Stycken i MS:terne, som Hr Casiri gjordt: en sådan Catalogue kan någorlunda ersätta bristen af sjelfve MS:terne, i fall de blefvo förlorade: och för den, som icke kan se och examinera dem på stället, eller förstå Språket. Hr *Uri* är mycket lärd, men har ingen smak; har studerat i Leiden hos Hr *Schultens*; har utgifvit flere piecer af Arabiska och Persiska Poëmer; hölt ock på at skrifva en Appendix til Menin-

ſkis Lexicon, i anſeende til de Perſiſka Orden ſom dår ſeltes, då Oſtindiſka Compagniet i London årnade utgifva detta Lexicon, men alt ſtante i bakvatn. Jag bör för Hr Bibliothecarien nåmna nu varande Bibliothecariens Namn vid Bodleyanſka Bibliothequet; det är Hr *Price*, en artig och höflig Man, ſom ſöker alla tilfällen at tjena Reſande; han har 150 Pd. Sterl. om året endaſt för Bibliothequet, utom andra inkomſter: Syſlan är trägen; men der äro flere Under-Bibliothecarier och Amanuenſer.

SJUTONDE BREFVET.

Oxford, den 7 Oct. 1775.

På Doctor *Kennicotts Bibel* tryckes med mycket alfvar. De 5 Mosis Böcker, Josua och Domare-boken äro färdige; och nu sedermera komma Samuels- och Konunga-böckerne: detta alt skal utgöra Första Tomen, som kommer at utgifvas i Mars eller April af nästa år: han har redan visat mig Titeln och Dedicationen til Konung Georg III, trykte til profs; men Prolegomena och Apparatus komma i den sednare Tomen: i den första blir allenast et litet Företal, som visar i korthet sättet at förstå Varianterne och de i Noterne brukade Märken, men icke beskrifningen på MS:terne, så at man icke kan fulkomligen draga al den nytta och bruk deraf, hvilket är olägligt; men tiden tillåter icke nu utarbeta et långt Företal. Jag höll mycket på med D. Kennicott, at kunna förmå honom, at skicka Pentateuchus och de öfrige trykte öfver til Bibel-Commission i Sverige, och sedan de andre Böckerne, alt efter som de blefvo färdige, nu medan öpet vatn var; men förgäfves. Han tordes icke göra det: ty förste Exemplaret bör lemnas til Konungen af Ångland, som så mycket contribuerat til detta Verk. Han sade, at så månge andre Lärde, både Biskopar i Ångland och Professorer utomlands, såsom Hr Michaelis, åstundat samma förmån, men han har icke kunnat; dock tilstod han, at han bordt göra en exception ifrån regeln, i anseende til Sverige, för Bibel-Versionen skul, om han vågat. Jag utverkade äntel. et Bref ifrån honom til Hr Biskopen *Serenius*, uti hvilket han anförde sine skäl och orsaker: derjämte lät han då aftrycka et Prof-blad, som inne-

nehåller början af Genesis, med alla des Varianter och Märken, hvilket han ock til Hr Biskopen öfversände, på det Bibel-Commission måtte få en idee om detta Verket. Et dylikt Prof-blad har han ock gifvit mig, men vil ingalunda at det skal visas åt någon här i Ångland. Hr Kennicott har et godt hufvud, är qvick och lustig med sine infällen; är en dristig Criticus, som visade sig i hans första Skrifter han gaf ut; nu har han et mycket moget Omdöme, älskar ordning och redighet, och är aldeles fallen för det han gör. Icke är han öfverlastad af mycken Lecture, eller med för mycket Språk. Arbetar utomdes på en *Chronologie*, han följer LXX. äfven på et annat Verk om *Prophetiernes upfyllelse*. Han blef icke långe sedan lyckeligen gift med en lärd och förståndig Fru, som äfven har artiga infällen. Han är nu rik, god Oeconomus, och barnlös. Hr *Bruns* arbetar ständigt hos Hr Kennicott, och använder mycken flit på detta Verk: han är deruti så omistelig, at när han hade Kallelse af Konungen i Danmark, at blifva Professor i Kiel, fan Dr Kennicott et godt motif at hålla honom hos sig qvar genom 200 Pund Sterl. om året, utom logement och bord; förut hade han icke hälften så mycket; men på alla sina resor bestod Dr Kennicott honom 20 Pund eller Guineer i månaden, som göra à 72 Daler Pundet, 1440 Daler; det är vackra rese-penningar at hafva af en privat, och utomdes få se verlden, öka ansenl. sine Kunskaper, och hafva från Ångelska Hofvet Recommendationer til alle Ministrar. Han har haft den bästa öfning i Critiquen, och är verkel. en käck Man. Han fik at göra med Prof. Tychsen i Bützow, då han uti *der Deutsche sonst Wandsbecker-Bothe A:o* 1773, *N:o* 39 *och* 49, gjorde Anmärkningar vid dennes philologi-

logiſka och ohiſtoriſka Sats, at Hebraiſka Bibeln blifvit i Egypten ſkrifven med Grekiſke bokſtåfver; at de 70 Uttolkares Verſion var icke annat ån et ombyte af Bokſtåfver; och at alle Verſioner åro gjorde ſedermera efter ſådane underlige Grekiſk-Hebraiſke MS:ter. Denna Hypotheſe har, til al lycka och heder főr vårt critiſka Tidehvarf, icke blifvit antagen af andra, ån klåpare och någre få bőnåſar.

Utom Dr Kennicotts Bibel, tryckes hår uti Univerſitetets Tryckeri flere andre Verk i åtſkillige Tungomål, ſåſom *Euripides* med Commentarier och Noter, 4 Volumer in 4:to, kommer ſnart ut. Under preſſen åro: *Ciceronis opera omnia,* en főrnyad Upplaga af Abbé Oliviers Edition, 9 Voll. in 4:to. *Apollonius Rhodius*, 2 Voll. in 4:to. En Arabiſk bok *de Chirurgia*, nemligen *Albucaſis*, på Arabiſka och Latin, med noter och figurer af Chirurgiſke Inſtrumenterne, 2 Voll. in 4:to. Det år den lårde Apothecaren i London, Hr *John Channing*, ſom utgifver denna boken; han utgaf i London 1766 *Rhazes* de Variolis et Morbillis, Arabice et Latine, cum aliis nonnullis ejusdem argumenti, in 8:vo. Nu ſkal ock *Longinus* hår tryckas in 4:to med den lårde *Toups* Noter, ſom år ſå ganſka vål kånd főr ſina makalőſa inſigter i Grekiſka Litteraturen. Nu tryckes ock på Dr *Chandlers* Travels eller Reſor i Grekeland in 4:to; han har főrut utgifvit ſina *Reſor i Mindre Aſien*, *Marmora Arundelienſia*, *Ioniſke Antiquiteterne* och *gamle Inſcriptioner*, ſom han funnit uti Mindre Aſien och Grekeland. Profeſſorn i Arabiſkan Hr *White* har ock begynt at låta aftrycka *Philoxeni N. Teſt.* på Syriſka, efter den afledne Ridleys Manuſcripter: denna Verſion har aldrig főr detta varit utgifven af trycket, och mycket oful-

kom-

komligen kånd; den år ganska litterale, och år öfverfatt ord ifrån ord efter Grekiskan, i början af VI:te Seculo, af Biskopen i Mabuy eller Hierapolis, *Philoxenus* med Polycarpi tilhjelp, vid pass år 508. Denna så kallade Philoxeni Version blef 100 år derefter utgifven öfverfedd, och alle Exemplar jemnförde af *Thomas Heracleensis*, åfven Biskop i Hierapolis i Syrien, men under det han var flyktig i Egypten, och uppehölt sig i et Kloster i Alexandrien, vid pass år 617: han brukade alle *Origenianske* mårken, *Asterisci*, *Obeli*, *Lemnisci*, *Hypolemnisci*, som alle nu finnas i de Ridleyske MS:terne, och skola utgifvas af trycket. Den flitige Biskopen hade tilfålle i Alexandrinska Bibliotheket at arbeta, och fant dår en myckenhet af de båste MS:ter i allehanda Språk: och har jag många anledningar at tro, at det år den samme *Thomas Heracleensis*, som dersammastådes utgaf en Syrisk Version af *G. Test. efter Origenis Hexapla och Tetrapla*, hvaraf jag fant i Mejland uti Ambrosianske Bibliothequet et så okånt som rart Manuscript, som torde vara det enda i Europen, och år köpt ifrån et Kloster i Egypten: jag arbetade mycket, och gjorde Utdrag och Anmårkningar öfver detta MS i Mejland, och lårer jag förut nåmnt derom med några få ord åt M. H. i et bref ifrån Italien, och tånker jag at det var förste gången som någonsin detta sköna MS varit omtalt: ty det har tilförene aldrig varit observerat af någon: utom en af Bibliothecarierne, Hr Doctor Brancas, och undrar jag billigt, at hvarken Mabillon eller Montfaucon remarquerat det, då de voro på stållet; ja, at ingen visste deraf i Rom, då nu nyl. Propheten Daniel utgafs på Grekiska efter *Origenis Tetrapla*, hvaraf sedermera Hr Michaelis gifvit ut en vigare Edition, som skulle varit mycket nögd at upfyl-

fylla några Ark med Anecdoter hårom, allenast han hade haft sig det bekant. Masius utgaf för 200 år sedan i Antwerpen *Josuae* Bok, efter et Syriskt MS af *Origenis Hexapla;* men ingen vet hvart detta MS sedan tagit vägen: jag och flere andre hafva förgåfves hittils spårat derefter; men detta MS i Mejland år just Andre Delen eller Volumen, som Masius icke kände: han ägde allenast den Förre Delen af Bibeln. Men jag kom i hast at blifva nog vidlöftig om detta MS i Mejland, och det derföre, at det hårstädes har gjort en ganska stor upmårksamhet hos Biskop *Lowth*, Dr *Kennicott*, Prof. *White* &c. hvilke jag icke kunnat vägra, at gifva de underråttelser derom, de af mig åstundat: ty Hr *Bruns* har icke set detta MS, då han var i Mejland, emedan han hade brott om och måste skynda sig. Men at komma tilbaka til Philoxeni N. T. på Syriska, så våntar man deraf de aldrabåsta uplysningar, så vål om Orda-förståndet, som om Varianterne, emedan Versionen år gjord med en så stor, ja jag kan såga, en pedantisk noggranhet. Det år en god tid sedan Hr *White* lofvat utgifva densamma, men hinder hafva kommit emellan: nu sedan jag kommit til Oxford, och fåt den åran blifva en af hans intimaste vånner, var det min första omsorg, at drifva på detta Verkets utgifvande, som så långe varit efterlångtat: han följde mina råd om såttet at aftrycka MS:tet troget, utan andra Noter ån allenast en Latinsk Version; och nu år et Ark redan afdragit til en god början; det blifver en skön Edition in 4:to. Vidare har jag hår recommenderat den Arabiska Versionen af *Pentateuchus Samaritanus*, som jag omtalat i mit Bref til *P. Fabricy* i Rom, hvilket M. H. behagat så oförtjent berömma i sina Lårda Tidningar. En snåll Student, Hr *Burrington*, Prof. Whites E-

leve, har lofvat mig at låta trycka densamma; jag kan med säkerhet lofva Critiquen och Philologia Sacra mycken tilväxt af denna Versions utgifvande, ty ingen har bätre tolkat *Moses* än den. Nu är jag utomdes i underhandling med at skaffa hit min Arab, *Jusoph Schahin*, ifrån Paris, på Prof. *Whites* omkostningar, som vil gifva honom 100 Guineer om året utaf egna pennningar: hederliga vilkor för en olycklig flyktande Maronit. Don *Berterau*, åt hvilken jag recommenderade honom, då jag lemnade Paris 1770, och som alt sedan betjent sig af honom i Samlandet af alle Arabiske Scribenter, som tala om *Korsfärderne*, hvilkas fulständiga Historia han tänker utgifva i flere Volumer, såsom Supplement til *Rerum Francicarum Scriptores*, tycker icke särdeles om, at jag vil draga Araben ifrån Frankrike til Ängland; men jag har följt mit hjerta, som älskar at göra en stackares lycka: ty i Paris hade han knapt ⅓ af det han får nu; utomdes kommer han då Norden närmare, och jag lofvar mig ganska sköna Afskrifter utur Bodleyanska Bibliotheqnet. Prof. *White*, som har det ädlaste hjerta i verlden, vil härigenom tjena sina vänner, och utomdes utgifva flere utsökte MS:ter af trycket, genom en så god och så vål betalt Hand-Secreterares bidragande. Jag hoppas Saken vil gå i lås; jag har emplojerat så många goda vänner i Paris, at hjelpa til. Och sannerligen är icke Oxford bästa stället i verlden för at utgifva böcker: ty hvilken känner icke det stålta Tryckeriet bredevid Theatrum Sheldonianum? Men det förnämsta, som dock torde vara mindre bekant, är at här är en stor Fond, som endast användes til Böckers tryckande; och om den är af värde, får Auctorn, ja äfven den som allenast är Editor af et MS, en present af 2 à 300 Pund Sterling, och utomdes Recommen-

mendation til ſtora beneficia och inkomſter. Se hvilken ſtor upmuntran det är, at ſå lätt kunna på en gång göra ſig känd, få et namn och blifva rik; i det ſtället at på andre ſtällen man måſte kruſa och tigga Boktryckare, ſom gemenligen äro Auctorernes blodiglar: ty måſt öfver alt på mine Reſor har jag ſet Auctorerne fattige och Bokförarne rike. Här i Oxford må och bo Muſerne bätre, än M. H. kan lätteligen föreſtälla ſig: jag har mit i förra talt om, huru många prägtiga Collegier här äro; flere hafva ſköna Djurgårdar och Parker med Rådjur, uti ſjelfva Staden, och alle hafva vackre Trägårdar och härlige Promenader. Nu bygges et ſtort Obſervatorium, ſom lärer icke ſå lätt få ſin make; modellet är taget af *Vådrens Tempel i Athen;* det är nu måſt färdigt, och ſer prägtigt ut: det har ſköna Inſtrumenter; ibland andra har Duc of Marlborough ditſkänkt det märkvärdiga Shorts Teleſcop af 12 fots längd, hvaraf icke mer än 3 blifvit gjorde, hvarom jag lärer fordom ſkrifvit ifrån Marſeille, där jag ſåg et af dem; det tredje, ſom var för Konungen i Spanien, ſkal ännu ligga i Cadix, utan at det någonſin varit monterat. Man har ſagt mig, at det 4:de ſkal finnas hos Shorts Son i London. Få veta af det omtalte i Marſeille, hvilket ägdes fordom af Jeſuiterne derſtädes. Prof. *Hornsby* bor redan i detta nya Obſervatorio: det är en artig och lärd Man, är mycket berömd för ſina Obſervationer. Prof. *Lichtenberg* ifrån Göttingen har ſagt mig, at han icke känt perſonligen någon ſtörre Obſervator; men han ſkattar Hr Ridd. *Wargentin* i Stockholm för makalös, och det beröm har han öfveralt hvareſt jag reſt fram.

Men innan jag nu ſlutar mit bref, vil jag ſäga M. H. en politiſk Anecdote, och det om Svenſka

Saker: tänk, at jag råkade här i Bodleyanſke Bibliothequet hela Correſpondencen emellan Hr *Carl Magnus Waſenberg*, då varande Svenſk Chargé des Affaires i London, och R. R. Hr Grefve *Gyllenborg*, vid år 1740 &c. alt ganſka väl ſkrifvit och Chiffern explicerad på Svenſka, uti 5 ſtora Folianter. Hr Baron *Rudbeck* har mycket ſtuderat i deſſe Brefven, för at vänja ſig vid Cancellie-affairer: det är eftertänkeligt, at ſådane Stats-hemligheter kommit i främmande händer. Bibliothecarien berättar, at de blifvit ditſkänkte af en Doctor Rawlinſon, hvilken har köpt dem på en öpen Auction i London för mer än 30 år ſedan. Den ſluge Walpole, ſom då var Premier-Miniſtre i Ångland, lärer haft moyens förmodeligen at ſkaffa ſig kunſkap på detta ſättet om hvad Premier-Miniſtern i Sverige gjorde, under dåvarande critiſka ſtällning och Kriget med Ryſsland. Men hvilken Svenſk har låtit bruka ſig? den har haft bätre hand än hjerta, ty alt är ſå vackert och rent ſkrifvit: det är juſt det man kallar Cancelliſt-Styl.

Men när jag talar om vacker Styl, ſå bör jag icke glömma at nämna för M. H. at jag med fägnad hört Dr. *Kennicott* ſäga åt mig och andra, at ibland ſå många Collationeringar och inſände MS:ter är det, ſom han fåt ifrån Hr Prof. *Aurivillius* i Upſala, det aldravakraſte ock bäſt ſkrifne: det liknar fulkomligen et Kopparſtycke, och ingen Calligraphe kan ſkrifva Hebraiſkan vackrare; Dr *Kennicott* ſkryter juſt med detta Documentet ifrån Norden, och förvarar det til en ſtändig åminnelſe.

Jag ſlutar nu min Skrifvelſe med Hr *Swinton*, ſå namnkunnig för ſina Skrifter om Gamle Mynt och Påſkrifter, i ſynnerhet de Phoeniciſke, ſom finnas uti Ångelſka Transactionerna. Gubben är nu mycket gammal, men munter til ſinnes och luſtig:

han har ſkrifvit, utom det nämnde, mycket uti Hiſtorien, och har ſtor del uti den Univerſal-Hiſtorien, ſom är förſt utkommen här i Ångland; ty han har ſkrifvit Hiſtorien om *Carthaginenſerne*, *Numidierne*, *Mauritanierne*, *Getulierne*, *Garamanterne*, *Maelanogetulierne*, *Nigritierne*, *Æthioperne*, *Regio Syrtica*, *Tatarerne*, *Indianerne*, *Chineſerne*, *Araberne*, *Umbrerne* och *Hetruſcerne*, och i den nyare Hiſtorien om *Chaliferne* &c. Alt kan icke vara lika väl ſkrifvit; men Gubben är arbetſam. Jag förblifver -

P. S. Jag glömde berätta, at af Oxfordſka Tryckeriet är nyligen utkommit et vackert *Coptiſkt Lexicon*, gjordt af den bekante *la Croze*, men var allenaſt i MS, til des det nu blef utgifvit förbättrat och ökt af Hr *Woide* i London, ſom ock nu lemnat til trycket en tilförlitelig *Coptiſk Grammatica*. Hr *Woide* är en lärd och god Man, född i Polen, är Hof-Predikant i Holländſka Kyrkan, och utomdes Paſtor i en Tyſk Reformert Kyrka i London: han är väl ſå ſnäll i Coptiſkan ſom Jablonſki; gjorde en lärd Reſa til Paris, afſkref flere Coptiſke MS:ter, åfven Prophetian af Henoc på Æthiopiſka, ſom infördes i Europen af Hr *Bruce*, Skottländare. Lord *North* är Hr *Woides* Befordrare. Han tänker ſnart göra en lärd Reſa til Rom; jag har gifvit honom gode Adreſſer dit til våre Vänner.

ADERTONDE BREFVET.

Oxford, den 24 Octobr. 1775.

Jag kan icke öfvergifva det kära Oxford, innan jag lemnar M. H. en ſtor Nyhet om des vårdiga Lord-Biſhop, den lärde Hr *Robert Lowth*, ſom bor några Ängelſka mil ifrån Staden, och har icke vidare at göra med Univerſitetet, än ſom Magiſter Artium. Han har nyligen utgifvit en ny Edition af ſin *Sacra Poëſis Hebræorum*, hvaraf han behagat ſkänka mig et Exemplar; eljeſt har han gjort preſent af hela Editionen åt Univerſitetet för evärdeliga tider, ſå at ingen annan får trycka den i hela Ängland. Men det jag ville i ſynnerhet ſäga om denne lärde Biſkopen, är at han för flere år tilbaka arbetat på en *ny Verſion af Propheten Eſaias* på Ängelſka; han ſätter den i Hemiſticher, nemligen i ſådan Poëſie, ſom han tror Propheten ſjelf ſkrifvit ſina Oracler, ſåſom Davids Pſalmer och andra Böcker; han har funnit ſamma ſlags verſar i denna Prophetian. Han har redan ſlutat ſjelfva Verſionen, och håller nu på at göra *Philologiſka och Critiſka Noter*, uti hvilka han förklarar ſjelfva Orda-förſtåndet och meningen, ſamt viſar ſkäl dertil. Han gör icke en Commentarius öfver Propheten, icke heller Theologiſka och Symboliſka utlågningar; man har nog deraf, och kanſke mer än man vil, hos *Campegus Vitringa*, ſom ſtundom ſåg i ſyne det, ſom jag knapt tror Propheten ſåg förut ſjelf. Hr Biſkopen finner Eſaias ganſka ſvår, ſå vål i anſeende til de abſtracte Idéerne, ſom til öfverhoppade och omtagne ord, ſamt andre Skriffel af Copiſter: han har funnit i Eſaias inemot 50 hela ord aldeles uteſlutne, til meningens märkeliga lidande, hvilka han reſtituerat af LXX och andre gam-

gamle Verſioner, ſtundom ock af Hebraiſke MSS. Och blir det en ny nytta af Dr Kennicotts Varianter, nemligen at de LXX ſå kallade Uttolkares Verſion, ſom man hårtils laſtat ſå mycket ſåſom felaktig, af den grunden, at den icke kom ſå vål öfverens med den trykte Hebraiſke Texten, får nu en ny ſtyrka och mera credit, når man finner *ſamma låſe-arter* i Hebraiſke MS: hvilket år et bevis, at de LXX icke tagit det ordet af ſig ſjelfve, utan at de det ſå funnit i ſine Exemplar af Bibeln den tiden. Antalet af ſådane Varianter hos LXX, ſom nu finnas i Hebraiſke MS:ter, år vål icke ſå ſtort: ty MS:terne åro för nye, det år, på för lång tids afſtånd ifrån LXX, och för nåra til Epoquen af Tryckeriet; men af de få, ſom finnas, kan man ſluta til reſten, i ſynnerhet når meningen aldeles tydeligen befaller det. Ånnu torde man vål få vånta, innan Prophetens Eſaiæ Poëſier komma ut; Mylord Biſhop kan icke med viſshet ſåga mig tiden; men det vet jag, at det blir et ganſka dråpeligt arbete: hvad kan man icke vånta af en Man, ſom har ſå god ſmak, förådlad af Grekiſke, Latinſke, Italienſke, Franſyſke, Ångelſke och Tyſke Poëters låsning, och ſå drifven i Poëſi Sacra Hebræorum? Denne lårde Mannen år i ſin lefnad ganſka artig, vånlig och höflig, har mycket reſt, har et godt hufvud, god ſmak, godt hjerta, och mycken modeſtie: var för et par år ſedan ſå ſjuk, at han var öfvergifven af alla, men blef rykt utur dödſens kåftar, til den lårda verldens mårkeliga nytta: det år bekant, at Hr Michaelis för några år ſedan hölt honom för död; men til al lycka lefver han ånnu och mår vål, ſamt arbetar ſtåndigt: hans humeur har något lidit nu deraf, at Fru Biſkopinnan år ganſka ſjuk. Jag kan eljeſt glad förkunna den lårda verlden, at den unge Hr

The-

Theodor Lowth går i sin Faders fotspår; han vann Priset i Oxford för et vackert Latinskt Carmen om Ångelsmännernes nya uptäkta Länder på Jordklotet; det begynnes således:

Divinos proavorum ausus, mirandaque rerum
Inventa; aethereos tractus, patefactaque vasti
Regna maris; Terras alio sub sole calentes
Dicere, jamque novo persusum lumine Mundum
Aggredior.

Om Hr *Banks*, hvars Rese-Kamrat var vår vårdige *Solander*, sjunger han således:

Hactenus Oceanus patuit: panduntur Eoi
Occiduique immensa maris, sed utrinque reducti
Pars extrema latet mundi, geminoque sub axe
Zona rigens. En! *alter* adest *Columbus*, avorum
Vincere qui possit laudes, famamque tueri
Angliacam, cinctus navali tempora lauro.
Cernitis Australes ut dudum vectus ad oras
Ignotas subiit fines, et sparsa per aequor
Littora &c.

Om Hr Capitaine *Phipps*, nu varande Mylord *Mulgrave*, med hvilken Hrr *Banks* och *Solander*, samt Hr *von Troil* och Hr *von Walden* följde, heter det:

Jamque *alius* dat vela noto, Boreaeque nivales
Explorare plagas audet, penitusque rigenti
Rumpere iter pelago, et terras aperire latentes.
Regius hunc favor accendit, ciet aemula virtus
Et famae generosa sitis: jam littore felix
Solve ratem, partis olim rediture Trophaeis &c.

Hr *Lowth* tillåt Hr Baron *Rudbeck* copiera hela Poëmet, som ännu ej blifvit trykt: det är et bevis at

Sonen

Sonen *patrizat*. Han har ock skrifvit andra Carmina, såsom *Classis Russica*, om Ryska Flottans Segrar i Medelhafvet &c.

Men jag toge mig för mycket före, om jag ville beskrifva alle Lärde i Oxford, eller alle gode Auctorer; jag borde då tala om Hr *William Jones*, som har et genie superieur, och gjort sig redan, så ung han är, känd af flere märkelige Verk, såsom *Thamas Chulicans* Lefverne, öfversat ifrån Persiskan på Fransyska, på Konungens af Danmark befalning, då Hans Maj:t var här; *Poësis Asiatica*, hvilken mästerliga bok han sammanskref, då han hade icke mer än 21 år; en *Persisk Grammatica*, at förtiga flere anonyme Skrifter, af hvilka den han utgaf på Fransyska emot Hr *du Perron Anquetil* i Paris, och hans Zoroaster, bör stå främst. Jag har hört flere Fransoser misstagit sig, och trodt at Auctorn vore en Bel-esprit de Paris. Han är Poët i många slags Språk; han skref Grekiske verser när han ännu var barn, äfven Arabiska, Ängelska och Latinska; jag kan icke mer berömma honom, än då jag säger, at Hr *Jones* är alt det i London, som Hr *d'Ansse de Villoison* är i Paris; men det är skade, ja mer än skade, at en så lärd och utomdes artig och hederlig Man öfvergaf icke långesedan den vittra Litterature, hvilken han skulle så mycket gagnat, slog sig til Juridiquen och blef Advocat; men det var för at göra en brillant lycka, och det gör han säkert om han lefver: han har nu 28 år, och torde med tiden blifva Lord; ty Lagfarenheten är den enda vägen at komma högt i Ängland; liksom i Neapel: torde hända $\frac{3}{4}$ af Lords och Peers i Öfverhuset gåt in genom den dörren Orientaliska Muserne, som Hr *Jones* så mycket caresserat, äro otröstelige öfver hans affall; men så är han dock ej förlorad för den

lårda verlden. Han har under händer et dråpeligt Poëme Epique på Ängelska, kallat *Britanneis.* Hr *Jones* roar sig nu vid lediga stunder med Oratorens *Isaei* öfversättande, den han vil beledsaga med pragmatiske noter: han finner honom så ganska vacker och föga under Demosthenes. Jag har åran vara intimt förbunden med Hr *Jones:* hans Fader, som han miste i sin barndom, var en stor Mathematicus och Newtons vän; hans Böcker äro så rare, at Sonen icke äger dem alle sjelf; han tänker utgifva deraf en prågtig Edition, i synnerhet var hans Fader känd i disputen med Leibnitz om Methodus Fluxionum. Hans Moder och Syster visa Hr Baron *Rudbeck* och mig stora höfligheter; det är et ganska artigt hus; hans Moder ritar ståteligen; och bör jag nu lägga til de dygder, Hr *Jones* har, den, at han på et utmärkt ömt sätt omgås med sin Moder; jag och flere andra, som haft ögon at observera, hafva icke set maken exempel af en Son, som så vördar och hedrar sin Moder: mit hjerta finner et sött nöje, at både se och omtala en omständighet, som hedrar månskligheten.

Nu borde jag väl litet tala om Universitetets styrsel. Här är icke något Consistorium, ingen Academisk Aristocratie, ingen Nepotismus, som inkråktar emot Lagarne; utan alle, som äro Doctores och Magistri, hafva sina röster, de må vara Professorer eller intet. Alle blifva bodade utur alle Collegerne, och samlas ihop uti et stort Academiens rum, det kallas *Congregatio:* saken föreställes af en Secretaire, sedan frågar Vice-Cancelleren, som altid presiderar: *Placet-ne vobis, Domini Doctores?* och straxt derpå: *Placet-ne vobis, Magistri?* Om alle samtycka, så är saken afgjord; men om allenast en säger nej, så voteras, och saken afslutes efter pluraliteten. Jag var til-

tilstådes, då en ung Magister allena svarade: *non placet; eatur ad scrutinium!* och straxt vardt en general-omröstning ibland Magistrarne, men icke ibland Doctorerne, som redan hade bifallit. Men för at blifva Magister eller Doctor, så tages icke allenast Lärdomen til grund, utan ock, för at hindra gossar löpa med skägg, de Academiske åren. Man får icke blifva Magister, innan man varit 7 år vid Universitetet; en Doctor Medicinæ eller Juris har 14 år at vänta, om jag mins rätt; men för en Theologiæ Doctor äro hela 18 år förelagde, så at de må blifva vördige Gubbar förut: derutaf undra de så mycket på de råe och omogne Doctorer, som komma hit resande utifrån, och få straxt en pique til dem för den titeln skull. Här får intet undantag ske ifrån Lagen, så framt icke hela Congregation skulle villa dispensera Candidaten ifrån ½ eller högst 1 år, och då måste han lägga in en Supplique derom.

Jag kunde roa M. H. med mycket ifrån Oxford; men jag är rädd, at vidlöftigheten i det stället kunde oroa M. H:s ögon. Jag går derföre förbi aldeles Marmora Oxoniensia, Vaser, andre Curiositeter, såsom *Oliver Cromwells* hufvudskål, *Bradshaws* Hatt, fodrad med järn-skenor, som han hade på sig, när han presiderade i det Tribunalet, som dömde Konung Carl I at mista hufvudet, *Fauxens* lyckta, då han ville spränga Parlamentet i luften, med mera; dock vil jag för innehållet nämna den Distique, som finnes på en glas-ruta skrifven af den olycklige K. Carl I, uti et härberge i Huntingdon:

> Errors in Time may bee redrest;
> The shortes follies are the best.

Konungens Namn stod derunder; men det har blifvit utskrapat af en Rebell. Icke heller vil jag

 om-

omtala de vackra Slott och Herregårdar hår omkring, såsom det skôna *Blenheim*, som Regeringen låt upbygga fôr Duc of Marlborough; det dyrbara *Stow*, som bebos nu af Lord *Temple* (tånk, dår år uti Parken 24 stora Tempel af sten, utöm Pyramider och Colonner, en ohôrd depense!); alt detta går jag fôrbi, emedan det år vidlôftigt nog beskrifvit i flere trykte bôcker; men i det stållet vil jag nåmna en Anecdote, som jag vet visst icke varit nåmnd i någon bok ånnu: nemligen, at vi ibland annat hår i Granskaper rest exprès, at se den store och odôdlige Riddaren *Newtons* eget Bibliotheque: det åges nu af Hr Doctor *Musgrave*, Kyrkoherde eller, som det hår kallas, *Rector* uti *Chinnor*, 18 mil, som gôr vid pass 3 Svenska, ifrån Oxford; det har kostat honom vid pass 400 Pund Sterling. Hår finnas alla Editioner af Newtons Verk, och, det som år mårkeligast, upfylde i bråddarne med hans egenhåndiga Anmårkningar, och stundom flere blad vid åndan af bôckerne aldeles af honom fulskrifne: jag tviflar icke at en Newtonian skulle hår finna stort nôje och många uplysningar. Hår såg jag ock den rare boken af Hr *Jones* Fader, som jag hår ofvanfôre anmårkt, at Sonen icke åger sjelf en gång. Titeln år: *Epitome of the Art of Practical Navigation, containing the Elements of Plane Trigonometrie, Astronomie, variation of Compass &c. Of William Jones, Esquire, London* 1706, in 8:vo. Ånnu en ganska rar bok af samme Hr *Jones* (NB den år fôrskråckeligt rar): *Synopsis Palmariorum Matheseos: or a new Introduction to the Mathematics &c. &c. by W. Jones, London* 1706, in 8:vo. Titeln år så lång at jag icke vil upfylla sidan dermed; ty han innehåller at denne boken hafver Æquationerne, Infinitae Series, Logarithmerne, Sectiones Conicæ, Trigonometrien,

trien, Perſpectiven, Rörelſe-Lagarne, Mechaniquen, Artilleriet &c. Man kan eljeſt ſe håraf, at *Newton* haft et vackert Bibliotheque: alle Auctores Claſſici, Græci et Latini, finnas hår. Eljeſt har jag ſet flere af Newtons egenhåndiga bref til *Flamſteed*, ſom förvaras i Bibliothequet af *Corpus Chriſti* i Oxford. I Cambridge finnas ånnu flere MS:ter efter honom.

Vi gjorde icke långeſedan en Luſt-reſa til *Bath*, ſom hålles före vara den vackraſte Stad och ort i Ångland. Prof. *Lichtenberg* ifrån Göttingen var i vårt följe. Som Beſkrifningen af Bath år trykt, vil jag icke uppehålla mig dermed. Dår åro i ſanning flere vackra Platſer och Bygnader, gatorne åro belagde med ſtora, breda och uphögda Gångſtigar, ſom i London; dår åro både varme och kalle Bad, ſom frequenteras ganſka mycket af både rike och fattige. Hår år mycket dyrt; men det år ſå öfveralt i Ångland.

Sedermera reſte vi til *Briſtol*, ſom drifver en ſtor och mårkelig Handel: måſt hela Staden år porterad för Colonierne, och år emot Miniſteren; de beklaga ſig, at deras handel lider nog mycket under desſe oroligheterne. Vi funno dår flere Svenſka Skepp: Capitainerne beklagade ſig, at *Svenſka Järnet* nu icke gåller mycket, emedan det *Ryſka* ſåljes för båttre pris: vi ſågo et Ryſkt Fartyg aflaſta ſit Järn, och båra det öfver et Svenſkt Skepp åfven laſtat med Järn, ſom låg nårmare Quaien; på ſamma Svenſka Skepp ſågo vi en Björn ſå tam, at han lekte med en Gris, och gick lös ibland Folket: et ſådant Phenomene år icke vanligt. Hår i Staden år en lård Biſkop, vid namn *Newton*, ſom ſkrifvit öfver *Prophetierne*, och åfven Noter öfver *Miltons* Förlorade Paradis: han år icke af ſamma Famille, ſom Sir Iſaac Newton. Uti Briſtol råkade vi många *Svenſke*

Sjö-

Sjömän, som deserterat; likaså i *London* och öfveralt i Holland til en ansenlig och, torde hända, otrolig myckenhet. Jag har på det nogaste undersökt hos dem orsakerne; men de voro för vidlöftige här, och kanske det vore äfven skadeligt, at beskrifva de skadelige orsakerne, ty sällan förbättrar man genom skrifvande; våre förbigångne Tider likna dem, som *Titus Livius* omtalar: donec ad haec tempora perventum est, *quibus nec vitia nostra, nec remedia pati possumus*.

Ifrån Bristol reste vi til *Glocester*. På denne vågen äro obeskrifveligen vackre utsigter, Skepp som gå i Saverne, den största Floden i Ångland, Ångar, Parker, Skogar, Trädgårdar, mästerligen cultiverade Åkrar m. m. göra denne Orten til et jordiskt Paradis. I Glocester bor den namnkunnige Biskopen *Warburton*, som skrifvit *The Divine Legation of Moses*: han är nu ganska svag och ålderstegen, och lärer väl icke kunna fulborda det nämnde stora Verket, hvaraf en del är ännu i MS. Han har ock skrifvit andre böcker: en är mycket märkelig om *Föreningen emellan Kyrkan och Staten*, deruti han bevisar, at väl Kyrkan kan bestå utan Staten, men icke tvärtom; den blef skrifven vid det tilfället, då frågan upkom om Biskoparne med rätta suto i Parlamentet eller ej. Glocester är en stor Stad nog, och bebos af mycket artigt folk: här fattas icke heller lärde Män vid det härvarande College eller Gymnasium, som ock har et litet vackert Bibliotheque, så väl som Domkyrkan. Vi besågo härstädes *Nål-Fabriquen*: 2 ynkeliga blinda hästar göra här så mycket som eljest 20 personer; de draga en Machine, som sätter 20 hjul i rörelse, på hvilka man slipar knappnålarne, således spara de hästarne 1 Pund Sterling eller 20 skillingar om dagen åt Mästarn; ty

hvar

hvar Person skulle hafva en Skilling om dagen, som är 12 pence, och svarar nu emot 3 Dal. 6 öre Kopparm:t. Det är roligt at se, huru knappen göres och sättes hastigt på nålarne: en knappnål går väl igenom 16 händer, då man börjar med en Mässings-tråd och gör deraf en nål; men vil man räkna ifrån det at Metallen tages ur jorden, så är det väl genom 30 händer Metallen går, innan den kan blifva en färdig knappnål.

När vi kommo från denna resan tilbaka hit til Oxford, var Terminen börjad, och alle Collegerne voro fulle med Studerande: huru stort antal är närvarande, kan man icke så visst säga; men man räknar dem til 3000, om de alle voro tilstådes. Det är at märka, at *Bodleyanska Bibliothequet* altid är öpet, äfven emellan Terminerne; och så är äfven *British Muséum* i London; hvilket är en härlig ordning, som hålles i alle policerade Länder: det ser nog barbariskt ut, at på vissa tider slå igen Visdoms-Gudinnans Tempel, liksom för at hushålla med hennes lilla förråd.

Vi hade det nöjet, at höra Prof. *Wheeler* hålla en Föreläsning i Poësien: han har nu samma Profession, som Biskop *Lowth* hade förut; han är en af de lärdaste Män i Oxford, ehuru han icke utgifvit något af trycket: han är stark i Critiquen, i Grekiske, Hebraiske och Syriske Språken, talar en vacker Latin, och är en ganska artig Man; hans Sällskap är mycket båtande; han har mycken modestie, är rik och har et godt hjerta: sällan finnas sådane egenskaper förenade hos en Professor.

Härstädes var nyligen en stor *Congregation*. Universitetet gaf då bort et stort Stipendium eller benefice af 300 Pund Sterl. om året: alle Doctorer och Magistrar samlade sig ifrån Landsorterne hit för at votera; vid detta tilfället gjorde hvar och en sin ed,

at

at man skulle votera på den vårdigaste: således ser M. H. at ehuru en Magister eller Doctor bor på landet eller i London, hafve hvad Syssla han vil, uphör han icke derföre deltaga i den Academiska Regeringen, når han behagar, allenast han vil göra resan til Oxford; hvilket sker vid de mårkeligare tilfållen, då det angår större saker.

Nu slutar jag med Oxford, allenast jag får först berömma en ung Student af 14 års ålder, vid namn Georg Henry *Glasse*, med hvilken vi nyss gjordt bekantskap: han förstår vål Hebraiska, Grekiska, Latin, Italienska och Fransyska: har satt öfver flere Ängelske böner på *Hebraiska* och *Italienska* ganska correct; förstår vål Homerus och Euripides, m. m. håller nu på at öfversåtta *Jobs* bok: jag har rådt honom at börja snart med de *Orientaliske Dialecterne*, för at förstå Job, och recommenderade honom hos min Vån, Hr *White*, Prof. i Arabiskan: denne Hr *Glasse* lofvar ganska mycket i framtiden; år utomdes ganska munter och artig; år ende sonen af en Doctor på landet, som håller Pensionairer. Och hårmed lemnar jag nu det behageliga Oxford, som man med råtta kan kalla en *College-Stad*, och et Minervæ Hemvist, dårest hon bor mycket vål: sluter dermed mit långa bref, och lefver med - - -

---

NITON.

NITONDE BREFVET.

London, d. 29 Febr. 1776.

Vi hade den lyckan, at höra *Konung Georg III* tala från Thronen den 26 Octobr. fistl. då Parlamentet å nyo famlades; vi reste d. 25 ifrån Oxford, helt forgsne at skiljas vid så många goda Vänner. Hans Maj:t talar med mycken emphase och eftertryck; var sjelf så rörd, at föga fattades i tårar, då de Americanske Oroligheterne beskrefvos: vi voro placerade när til Thronen, så at vi kunde alt se och höra. Vi råkade då Hr Grefve *Taube*, Ridd. af Svårds-Orden och Öfverste i Hannoversk Tjenst, som då kom öfver med de Hannoverske Tropparne, som skulle gå til Gibraltar och Port-Mahon; det är en ganska artig Herre. Men vil M. H. veta, huru månge Svenskar firade Konung GUSTAF den Stores Födelse-dag här i London; så får jag berätta, at vi voro 16 in alles tilsammans: större antal af Landsmän vid et bord, än man på resor lätteligen råkar. Hr *Claes Grill*, som nyligen blifvit naturaliserad Ångelsman, gjorde då en stor Collation, och som oöfvervinnerliga förhinder d. 24 Jan. icke tillåto denna Fête förr än d. 29, så samlade vi oss då på London Tavern, som är det största Vårdshus i London, och blefvo där af Hr *Grill* ståteligen undfägnade, både med middags- och aftonmåltid. Se här är Listan på de närvarande, just som vi då sutto vid bordet: Hr Gr. *Magnus Fredric Brahe*, Hr Bar. *Carl Fredric Rudbeck*, Hr Lieut. *Olof Wetterqwist*, Hr Past. *Aron Mathesius*, Hr Secret. *Carl L. Kämpe*, Hr *Claes Grill*, Hr Commiss. Secret. och Chargé des Affaires *P. O. von Asp*, Hr *Charles Lindegren* Junior, Hr Cap. och Ridd. *Edward Gyldenstolpe*,

stolpe, Hr Skepps-Bygmåstaren *Is. Olof Acrel*, Hr *Christoph. Springer*, Hr *Hans Arfvidsson*, *Jac. Jon. Björnståhl*, Hr D:r *Daniel Solander*, Hr *John Chambers*, Hr *Charles Lindegren*. Först drucko vi Hans Maj:ts Konung GUSTAF III Skål, Hvars för Sverige och Svenskar lyckeliga Födelse-dag vi firade med underſåtelig brinnande vördnad; derpå den nye *Svenske Börsens* i Stockholm, som då första gången öpnades; derpå vår hederliga Vårds Hr *Grills* Skål, såsom den dår nu blifvit af Parlamentet naturaliserad; derefter *Konungens af Ångland*, som nu i Hr Grill fåt en ny Underſåte; och sist drucko vi alle *Sveriges Välgång* med hjertinneliga önskningar för hela vårt Nådiga Konunga-Hus, Sveriges Handel, &c. &c. Vi roade oss ståteligen tils efter midnatten. Samme Herrar Landsmån, utom 2 mindre til antalet, blefvo af Hr *Arfvidsson* ifrån Götheborg budne och vål undfågnade et par veckor förut; och uti Julhelgen voro vi på samma sått hos Hr Ridd. *William Chambers*, och hos Hr *Charles Lindegren*; men Julgröten åto vi hos Hr *Carl Hellstedt*, och det var vål sista Jul-afton jag firade på våra resor tilsammans med Hr Bar. *Rudbeck*; vi hafve med mycken förnöjsamhet firat 9 nu utomlands och 1 förut i Sverige tilsammans: denne siste gången hade vi Gubben *Springer* med oss hos Hr *Hellstedt*, och roade oss ståteligen. Men jag talar denna gången för mycket om Collationer och Måltider emot min vana, det år fast båttre, at nåmna et ord om Hr *Hellstedts* Lårdom: det år icke altid man råkar på lårda Köpmånner.

Hr *Hellstedt* sammanskref en vacker Disputation i Upsala under Hr Prof. *Ekermans* Præsidio, *de Caussis, cur in eadem Græcia Scientiæ Artesque tantopere placuerint Atheniensibus et displicuerint fere*

Lace-

Lacedæmoniis: den blef sedermera aldrig trykt, ehuru den år genomsedd och corrigerad af Praeses; jag har nu MS:tet fór mig, och måste tilstå, at Latinet och Tankarne deruti åro ganska vackre, och år mårkvårdigt, at vår Tullius Upsaliensis icke vidrórt mer ån de fórsta raderne, och sedan et par ord vid slutet. Den tiden var Hr *Hellstedt* Informator fór Sal. Hr Lif-Medici *Aurivillii* barn. Han var flere år dår i huset, och år rórd når han omtalar Hr Lif-Medici vånskap och godhet emot honom och emot andre. Han har sagt mig flere exempel, huru mycket godt Hr *Aurivillius* gjordt åt fattige i Upsala aldeles i lóndom, och hvad ganska ómt och hederligt hjerta han haft, samt huru mycken månnisko-kårlek. Sannerligen har jag icke båttre lårt kånna Hr *Aurivillius* i London genom Hr *Hellstedt*, som talar om honom så gerna, och med så mycken vórdnad och hógaktning, ån jag kånde honom i Upsala, ehuru jag hade åran vara ganska vål bekant med honom. Sedermera reste Hr *Hellstedt* ut år 1767, samma år som jag reste ifrån Sverige, och hade åfven Hr Doct. *Amnels* Testimonium Academicum, såsom då varande Rector Magnificus; studerade fórst i Góttingen, dår han sammanskref en Tractat om Commercen, som icke heller år utgifven: han lade sig eljest dårstådes mycket på Mathematiken, och omgicks med Hr Prof. *Lichtenberg*, och Hr *Ljungberg*, fódd Svensk, och nu varande Professor Matheseos i Kiel, hvilken Hr *Hellstedt* berómmer som et stort genie, som kan tåfla med de stórste Mathematici. Sedan kom Hr *Hellstedt* til Paris, hvarest vi sågo honom arbeta mycket starkt; derifrån reste han hit til London, lårde sig Kópmans-Bokhålleriet i Birmingham, och har nu haft sit eget Contoir hår i London vid pass 2 eller 3 år; har en ganska vidlóftig rórelse, åfven

på Italien och Oftindien, ftor Correfpondance, och alle i Handel brukbare Språk i Europen förftår han mycket färdigt. Han år Philofoph efter ordets ftrångafte bemårkelfe, både i tankefåtten och lefnaden; har mycken månnifko-kårlek och et ömt hjerta; gjör andra mycket godt, och hjelper de fattige Landsmån, fom i ftor myckenhet hitflytta. Hr *Helleday* fick icke allenaft penningar af honom, utan ock böd han honom at fpifa hos fig ftandigt, når han ville. Han bevifar mycken barmhertighet på Baron *H - - - -*, fom fitter hårftådes i fångelfe för fkuld, åfven fom på *Mureus* och andre.

Men fkulle jag tala om, huru genereufe och vålgörande den *Svenfke Förfamlingen hår i London* år emot fattige och nödlidande Landsmån, finge det icke rum på detta papperet; knapt fkulle man kunna tro det. Nu hafva de tagit en mycket Patriotifk Författning, at förfkaffa hem alle fattige Båtsmån och rymmare, fom komma hit och tigga af Förfamlingen: de gifva dem nemligen få mycket penningar, fom behöfves til hemrefan, och de undfå dem icke förr ån de åro bord på et Skepp, fom fkal föra dem til Sverige. Genom en god hushållning nu år Kyrkan rått rik; des penningar ftå i Banquen, och kunna fåledes icke förflåndas, fom det fkedt fordom; alt ftår nu på goda fötter, och derföre har man mycket at tacka Hr *Springer*, fom år åldfta Stolpen i Kyrko-rådet: juft nu år han tjenftgörande Kyrkvård; men han vil nu taga affked för tiltagande ålderns kråmpor fkul. Han blir nu fnart 72 år, år född $\frac{7}{18}$ Junii 1704; refte mycket i fin ungdom på Handeln; fteg up på den Politifke Theatern 1741, når Kriget förklarades; dref Principalats-quæftion 1743; blef et Stats-offer 1747; blef om natten med våld uttagen utur Ångelfka Minifterns Hr *Guidickens* hus; för-

fördes til Marstrand 1748 i Januario, residerade därstädes til 1752 midt i Junii månad, då han vid middags-tiden gick ut förklädd som en Käring, med en bränvins-kagge under armen, satte ut med sin båt på vida Hafvet, hade låtit båra et stort hål på botnen i båten, däruti han hade en tapp, hvilken han ville rycka ut, för at dränka sig och hela båten, förr än at gifva sig mer i - - - händer, i fall han blefve ertappad: han var sjelf fjerde på båten, och hade dock icke mer än 4 kakor bröd och knappa 3 marker kött, ty en viss man bedrog honom både på mat, kläder och penningar, som skulle läggas i båten; kom efter mer än 3 dagars farlig Sjö-resa til Jutland; reste sedermera öfver til Ryssland, därest han, under namn af *Christopher Sperat*, blef af Kejsarinnan Elisabeth gjord til Assessor i Commerce-Collegio i Petersburg. Gjorde på Regeringens befalning en Resa til at befordra Commercen; var i Muscow, Orenburg, Tobolski och Archangel, därest han såsom Assessor residerade til 1754 i Augusti, då han fik ordres af Gr. *Bestuchef* at komma til Petersburg. Emedan då Regeringen i Sverige fordrade honom ut, och det så ganska strångt, måste han resa ifrån Ryssland; hade då tilbud af Österrikiske Ambassadeuren at blifva Commerce-Råd i Triest, men afslog det; reste incognito genom Ukraine, Polen, Ungern, Tyskland, och kom riktigt til Rotterdam: under sit vistande i Warschau har han haft audience hos Konung August, och har för H. M. och Gr. *Brühl* berättat sina öden. Ifrån Rotterdam for han straxt öfver til *London* i slutet af November 1754. Efter några månaders vistande härstädes, kom han i nära bekantskap med *Duc of Newcastle*, då varande Premier-Ministern, fik den nåden, at berätta hela sin Historia för K. *Georg II*, i närvaro af *Duc of Newcastle*,

castle, *Duc of Bedford* och Baron *Münchhausen*; Konungen befalte honom sitta neder, på det han måtte berätta alt omständeligen. Det var 1755, som Hr *Springer* trädde på Theatern i London, förrättade flere stora saker, blef nämnd af Hög-Cancelleren at sitta i sit ställe, såsom Arbiter uti en märkelig Process, hvaruti Hr *Springer* gjorde Dom och Utslag; jag har nu Originalet af Domen under mina ögon, som är underskrifvit af Hr *Springer* och 2:ne andre d. 5 Apr. 1757. Här var då ingen Svensk Minister, och Hr *Springer* gjorde då vissa stora tjenster til Sverige, som jag icke kan omtala; men det kan jag väl säga, at han icke fåt annat - - - - - och likafult har icke hans nit och kärlek til Fäderneslandet slocknat ut, hvarom jag lärer skrifvit til M. H. förut; och skulle denna gången icke varit så vidlöftig, om icke så många misstag varit om honom och andre uti en trykt berättelse, som alle häraf kunna rättas.

Jag har redan förleden Sommar berättat M. H. den sköna och dyrbara Samling Hr *Charles Lindegren* äger utaf Medailler och Estamper: jag nämnde då för M. H. huru mycken heder han gör Nationen; det är nästan det enda Svenska Hus i London, dit Landsmännerne blifva budne, och det ofta. Jag bör nu til Svenska Könets heder tillägga det stora Mästerstycke, som Mademoiselle *Maria Gustava Gahn* skänkt åt den ärbara Fru *Lindegren*: det är et *Broderie på Silke*, som liknar så til alla delar en Gravure, at ingen ser det, som icke misstager sig derpå, så fint och så väl är det gjordt: det föreställer *Belägenheten af Stegeborg til Fru Lindegren i London af Maria Gustava Gahn*; hvilka ord stå på Stycket, och se äfven ut, som de voro graverade med de finaste strek: et sådant dyrbart Smycke berömmer

mer sig mera sjelft, än alt hvad jag kunde säga, at prisa Svenska Fruntimrets snällhet. Deras Majestäter, Konungen och Drotningen af Ångland, hafva set och beundrat detta Stycke; och vet man icke maken vara gjort med nål. Det har ock kommit i goda händer: Fru *Lindegren* har stora egenskaper, et godt och välgörande hjerta, samt mycken Gudsfruktan, utan at vara af vår lära; jag tror det vore fåfångt bjuda til, at göra henne til Proselyt: ty, som hon har mycken qvickhet och et solid förstånd i alt annat, så vet hon ock härutinnan alle slags undanflykter: hon disputerar som en Philosoph i Religions-Saker, och ser man deraf hvad *a teneris asſvescere* är.

Jag håller väl med, at en Theologus kan mycket profitera i London; men då man säger, at Pastorn vid Svenska Församlingen borde vara et Professors-ämne, lärer man i hastighet glömt, at han har ingen Capellan och ingen Adjunct. Huru skulle en enda Prästman hinna sköta sina får uti en Stad, som är öfver en Svensk mil i långden, besöka de sjuka och fångna, predika tvånne gånger hvarje Söndag, tjena hvar Svensk resande, som kommer til London, skrifva Bref och uträtta Commissioner, som i myckenhet honom äro ålagde; och under detsamma drifva högt så alfvarsamma Studier? Tanken är altför god och rigtig, om här voro 2 eller 3 Prästér; men nu är lönen nog knapp för en. At endast besöka 2 sjuka i London, är et helt dagsverk: ty vagn bestås icke på Staten; tänk då, när så många fattige båtsmän komma sjuke hit, besynnerligen under Krigs-tider, och ständigt på Ostindiska Compagniets Skepp. När man då kommer hem om aftonen, är man så trött och utmattad, at både kropp och sinnen äro oskickelige til arbete, det jag och al-

le andre, ſom måta Londons gator, få förſöka. Jag har flere gånger hört den lärde Paſtorn och Hof-Predikanten *Woide* beklaga ſig öfver tidens otilräckelighet i London; likvål år han icke enſam, och har nåſtan icke at göra med Sjöfolk. Dock år ingalunda hår min mening, at lågga mig i Theologiſka Diſputer, ſom jag har lika farhoga före, ſom för *Odium Theologicum*, det jag til al lycka mera lårt kånna af Mosheims lårde Tractat, ån af egen experience.

Det år båttre jag talar om det, ſom fägnar mit hjerta, ſåſom om den ålſkvårde Hr Grefve *Brahe*, med ſine tvånne vårde Herrar Reſe-kamrater. De kommo hit til London i Julhelgen, och blifva i Ångland til Påſk, då Reſan ſker til Paris. De reſa med förſtånd, ſkaffa ſig ljus och kunſkaper, ſamt blifva ålſkade ehvareſt de fara fram, och göra ſig och Nationen mycken heder. Den unge och muntre Hr Grefve *Brahe* viſar redan i ungdomen hvad man kan en gång vånta af honom, åger och utöfvar de aldraålſkansvårdaſte egenſkaper, et godt hjerta och et godt förſtånd; dömer med god ſmak och redig inſikt om de ſköne Monumenter och Konſtens Måſterſtycken i Italien, berömmer och ålſkar vår makalöſe *Sergell:* denne unge Herre år född til lycka, och åfven til den at hafva på ſina reſor Hr Capit. och Riddaren *Gyldenſtolpe* och Hr Lieut. *Wetterqwiſt* til reſe-ſållſkap. Den ſenares inſigt och lårdom år i almånheten ſå mycket mera bekant, ſom han var *Primus* vid Magiſter-Promotionen i Upſala 1764, och ſvarade då på Magiſter-frågan; men Hr Capit. och Ridd. *Gyldenſtolpe* ſurprenerade mig med ſin ſtora fårdighet at tala Latin, det han gör med mera prydnad och låtthet ån mången, ſom år i det Latinſka Språket upöfvad; jag kan ſe, hvad undran

Mun-

Munkarne i Italien och annorstådes haft öfver en så lärd Officer. Han läser Tacitus med mycken smak, känner alle Auctorer och Poëter, talar Fransyska som en infödd, och känner den Litteraturen i grund: han kan flere Språk, och et mer än jag, nemligen Finskan: de öfrige egenskaper göra honom utomdes ganska vårdig; och spår jag at han snart, i stället för den Latinske Capitainen, blir som en Lewenhaupt den Latinske Öfversten. Hans insigter och förtjenster garantera min Spådom, at den blir snart upfyld.

Härstädes har jag ock haft den fägnaden at lära känna Hr Secret. *Kämpe*, och funnit at han förtjenar det stora beröm, som jag ofta hörde om honom i Sverige. Han beder ganska mycket hälsa M. H. Hr Skepps-Byggmåstaren *Acrell*, som jag haft den förmånen at se i Genua på Svenska Fregatten och nu här i London, är rätt illa sjuk: vi önske alle, at icke Sverige må mista frukten af hans med så mycken nytta anstålte Resor; men hoppet är måst ute. Största delen af de här ofvannämnde Herrar Landsmän skiljas nu snart ifrån hvarandra, och lärer det väl aldrig mer ske, at de samme 16, som nyligen såto tilsammans vid Hr *Grills* bord, någonsin komma mer tilsammans, mycket mindre på samma ort och ställe. Jag har ofta gjordt den betraktelsen öfver tiden och des ombytelighet, at där några få allenast äro tilsammans, för at taga afsked, at de samme sedan icke mer råkas, utan at ju någon fattas: det är icke underligt, at jag funnit det mer än ofta på mina Resor; men jag fant det redan i min ungdom hema, i Upsala, i Strengnäs och annorstådes. Vi skulle nu icke mer kunna samla ofs här i London, och det säger jag nu icke utan största rörelse; ty min ljufve Rese-Kamrat, Hr Baron *Carl Fredric Rudbeck* har nu rest hem til sit kära Fädernesland;

jag kan knapt hålla pennan qvar i handen, då jag berättar M. H. at jag nu mist min Söte Vän, sedan vi varit dageligen och stundeligen tilsammans inemot 10 år, och det i så många olika Climater och Omskiften. Jag saknar oändeligen hans ljufva omgånge, hans muntra hjelp, hans tröstfulla samtal. Jag vågar icke här lemna honom det beröm, som mit hjerta vil dictera, ty det kunde misstänkas i en Våns mun; jag hoppas at hans insigter och förfarenhet, hans egen Conduite och hans dygdiga hjerta skaffa honom vänner och bana honom vägen til Årans Tempel, där en Stor Konung kröner Förtjenster. Ack! at han blefve så lyckelig, så at hans lycka svarade emot mit hjertas ifriga önskningar! Det var om natten emellan d. 14 och 15 Febr. då jag såg Hr Baron *Rudbeck* siste gången här i London; han gick då med et Skepp til Götheborg eller Marstrand; och jag måste nu snart allena resa til Turkar och Barbarer, deräst jag så väl behöft en sådan Våns bistånd och förtroliga omgånge.

Men jag vil vända mit sinne ifrå dessa oroliga betraktelser, som jag icke kunnat skrifva utan tårar; och vil nämna 2:ne lärde Svenskar, som uppehålla sig nu i Ängland. Hr Doctor *Barfot* ifrån Lund, arbetar här ifrigt i Anatomien hos den berömde Dr *Hunter*, samt besöker flitigt de myckna och stålta Lazaretter här i Staden; och Hr *Stålberg* ifrån Åbo, som helt nyss reste til Oxford, at där studera Lagfarenheten och Ängelska Constitutionen. Och emedan hela Brefvet talar om Svenskar, vil jag här upräkna för M. H. alle Svenske Ledamöter af *the Society of Antiquaries of London:* Hr *Gustavus Brander*, Esq. F. R. S. Mus. Brit. Cur. han är af de ordenteliga Ledamöterna; de öfrige äro *Sodales Honorarii*, och dem vil jag nämna efter den ordning och

med

med de titlar de ſtå på den trykte Liſtan, ſom går efter Alphabetet. Dominus *Carol. Rinald. Berch*, Reg. Sueciæ a Conſil. D:s *Pet. Nic. Filenius*, R. S. S. Epiſcopus Lincopienſis; D:s *Johannes Ihre*, Reg. Sueciæ a Conſil. Eques Ord. Polar. Præſes Acad. Scient. Upſal. Och vid ſlutet af förledit år ſkedde Hr Bar. *Rudbeck* och *mig* den åran, at vi fingo föröka antalet. Denna Societeten förſamlar ſig en gång i veckan, alle Torsdags-aftnar; och åro redan några Tomer in 4:to utgifne af des Handlingar. *Vetenſkaps-Societetens* Svenſka Ledamöter får jag nämna en annan gång; ty jag har nu icke Liſtan til hands. Vid detta tilfället bör jag icke förbigå en Svenſk *J. Schultén*, - - - - - - - - - ſom utgaf här i London på Ångelſka en Bok 1757, den han dedicerade til Hr *Pitt*, nu varande Lord *Chatham*, ſom då var Premier-Miniſter; Titeln år denna: *Modern Europe: or a compendious Hiſtory of the Kingdoms and States in Europe; containiug what is remarkable relating to their reſpective Governments, Land- and Sea-Forces, Metropoliſes, Univerſities, Number of Inhabitants, Trade, Religion, Genius, Language, Intereſts and Views. With a clear and conciſe Hiſtory of the Houſe of Bourbon in France; its views, intrigues and influence in all the Courts of Europe. Dedicated to the Right Hon. William Pitt, Eſq. The ſecond Edition. London: Printed for Edward Dilly, near the Manſion-Houſe. MDCCLVII.* i ſtor 12:0, af 135 ſidor. Auctorn har allenaſt märkt ſit namn under Dedication med *J. S.* ſamt *London July 8:th* 1757. Eljeſt efter den långa Titeln har jag icke mer at ſäga om boken, utom det at *The ſecond Edition* år ditſatt af Bokſäljarens liſt: ty det år den förſte Editionen, och kanſke den ſiſte. Auctorn viſar ſig en mycket partial Fiende af Frankri-

ke. Åt Sverige gifver han inemot 4½ Million Invånare, jag önskade det vore sant; och åt Stockholm 150000. Kronans inkomster säger han stiga til inemot 1½ Million P. St. om året. Tabellerne visa Konungar och Regenter, store Hjeltar och Ministrar ifrån 1630 til 1757, de förnämste Freds-Tractater, Tyska Regerings-kroppen, och de största Batailler, som tildragit sig på samma tid. Boken är artig nog, ehuru ofulkomlig; men om Auctorn är at märka, at just då han hölt på och skulle få belöning för sin bok, fick han straff för - - - - - - - - - - - - - blef efter 9 månaders fängelse satt på et Skepp i bojor, at öfverföras - - - til America; men på Hr *Springers* och Hrr *Lindegrenars* förböner, tog Capitainen af honom järnen, så at han blef transporterad til America såsom en fri man 1758. Han är nu Skolemästare uti *Williamsburg* i Virginien, och säges, at han mår ganska väl. — Jag menar jag förleden Sommars talte om vår Svenska Målare Hr *Martin* här i London: han distinguerar sig, och är mycket gynnad af Hr Ridd. *Chambers*.

Nu vil jag sluta detta långa Brefvet med et Problem, huru man utan kostnad och besvär i hast kunde skaffa in til Sverige (M. H. ser mit patriotiska nit) vid pass 85000 P. St. som nu utgöra mer än 6 Millioner Daler Kop:mt, och utomdes en stor Samling af dyrbara Saker, MS:ter, Statuer, Antiquiteter, Mineralier &c. M. H. tänker säkert, at detta är et svårt Problem; men jag vågar dock solvera det, ty ingen ting synes mig lättare än verkställigheten häraf, om allenast sådant å Hög ort rätt inledes. Skal jag gifva up Svaret, utan at få Prämium? Jo, om den hederlige och rike Hr *Gustavus Brander* hugnades med något kraftigt Vedermåle af Kongl. Nåd,

Nåd, så flyttade han såkert til Sverige med alt sit; då finge man ock igen den dyrbare *Krönings-Stolen af Stål*, hvarom jag skref förleden sommar. Ty Hr Brander önskar sig lefva under en Konung GUSTAF, och går hem, så snart han får et Nådigt Kallelse-bref.

Men jag hafver gömt til sluts, at tala om en vacker Colonie ifrån Sverige af det täcka Könet, som bor litet utom London, som jag af alt mit hjerta åsven önskade tilbaka i Sverige, nemligen den årbara, dygdiga och vackra Fru *Hackson* med sina vål upfödda Döttrar, som i sanning alle ålska Fäderneslandet, och hafva rikedom och egenskaper nog, för at göra andras lycka. Sal. Hr *Hackson* flyttade icke ifrån Stockholm af något missnöje öfver Ostindiska Compagniet, med hvilket han hade aldeles intet at göra; utan af försigtighet, at icke undergå det våld, som under förra Regeringen mer än en gång utöfvades på Dygden och Oskyldigheten.

Jag framhårdar - - - -

P. S. Hälsa Hr Prof. *Lindblom* ganska mycket, och förkunna honom, at jag, til des jag kan förskaffa honom de af honom och hela verlden så efterlångtade *Euclidis Porismata* ifrån Grekeland, nu förut ifrån Ångland förskaffat honom til skänks *Porismatum Liber restitutus a Roberto Simson*, at roa sig med emedlertid; och det icke allenast, utan ock flere andre arbeten af samme Mathematicus, som hårtils icke varit utgifne, men nu komma i ljuset i Glasgow, på Mylord *Stanhopes* bekostnad, i en stor Volume in 4:to. Se hår Tituln: *Roberti Simson M. D. Matheseos nuper in Academia Glasguensi Professoris Opera Reliqua, scilicet I. Apollonii Pergaei de Sectione determinata Libri duo restituti, duobus insuper*

libris

libris aucti. II. Porismatum Liber, quo doctrinam hanc veterem Geometrarum ab oblivione vindicare, et ad captum hodiernorum adumbrare constitutum est. III. De Logarithmis Liber. IV De Limitibus Quantitatum et Rationum Fragmentum. V. Apendix pauca continens Problemata ad illustrandam præcipue veterum Geometrarum Analysin. Nunc primum post Auctoris mortem in lucem edita, impensis quidem Philippi Comitis Stanhope, cura vero Jacobi Clow, Philosophiæ in eadem Academia Professoris, cui Auctor omnia sua MS:ta Testamento legaverat. Gratum, ut speratur, Geometris munus futurum, nec Scriptoris, jam clarissimi, famæ affecturum. Glasguae. Det år nu måst färdigt trykt; icke mer ån 300 Exemplar tryckas; intet deraf blir sålt, utan Lord *Stanhope* gifver til skånks åt Konungar och större Regerande Prinsar, samt de störste Mathematici i Europen, och renommerade Bibliothequer, et Exemplar. Som denne Herre ifrån flere år tilbaka haft mycken godhet för mig, bad han mig gifva en Lista på de störste Mathematici i Sverige; jag kunde icke glömma bort Hr Lindblom, utan tvårtom gjorde jag antalet så stort jag kunde, för at visa at Sverige kan prunka ibland andre Länder med gode Mathematici; ibland Bibliothequer vet M. H. at det kom främst, hvarvid M. H. tjenar med - - - - - jag glömde icke en gång bort Strengnås, för at visa huru kärt det är mig, at komma ihog Fädernes-orten. Detta Verket lärer göra mycken upmärksamhet i Europen. Hr *Wetterqwist*, såsom Kännare, dömer båtre härom; jag hade äran nyligen presentera honom åt Mylord Stanhope, som sjelf är en god Mathematicus, och hade mycket nöje af Hr Wetterqwist. Lord *Mahon*, som är Lord Stanhopes Son och Lord Chathams Måg, har upfunnit en Machine, genom hvilken han på en

en handvåndning kan multiplicera och dividera de ſtörſta Tal, ſom man vil upgifva: om andre af honom upfundne Machiner lårer jag förr beråttat M. H.

Man tånker ſnart i Oxford utgifva *Pappus Alexandrinus* på Grekiſka, ſom aldrig förut varit utgifven. Univerſitetet ville vål ock gerna utgifva *Archimedes*, på det, at de tre ſtörſte Grekiſke Geometrer må hetas vara utgifne i Oxford, til en ſtor heder för Univerſitetet; ty *Euclides* år långeſedan dår utgifven. Mylord *Stanhope* har bedt mig ſkrifva til Hr *Torelli* i Verona derom; jag lårer fordom beråttat för M. H. om Hr *Torellis* ſköne *Archimedes* i MS. — Nyligen kom en *Arabiſk Grammatica* ut hår i London, ſkrifven på Ångelſka af Hr *John Richardſon*, in 4:to, til det Oſtindiſka Compagniets tjenſt: den år mycket rik på exempel tagne utur Arabiſka Poëter; och nu begynner ſamme Hr *Richardſon* at låta trycka i Academiens Tryckeri i Oxford et *Perſiſkt*, *Arabiſkt* och *Ångelſkt Lexicon*, i 2 ſtore Volumer i folio, af hvilka den förre ſkal utkomma nåſte November. Prenumeration ſker med 7 Guineer på hela Verket inbundet.

Jag har blifvit bekant med Hr Dr *Forſter*, ſom tillika med ſin Son gjorde Reſan ikring Jordklotet på det Skepp, ſom fördes af Capit. *Cook*, och fick för at göra den Reſan 4000 Pund St. af Konungen. Straxt efter hemkomſten gaf han ut: *Characteres Generum Plantarum, quas in Itinere ad Inſulas Maris Auſtralis collegerunt, deſcripſerunt, delinearunt, annis MDCCLXXII-MDCCLXXV, Joannes Reinoldus Forſter, Societ. Reg. Scient. ut et Antiq. ap. Lond. Sodalis, et Georgius Forſter, Londini* 1775, in 4:to, med ſkôna Kopparſtycken: det år dedicerat til Hans Britanniſka Maj:t; hår åro flere nya och okånda Örter beſkrifne och afritade, hvilka Hr *Forſter*

gifvit nya Namn, med Hr Ridd. von *Linnés* goda minne. Hr *Forster* är kånd förut af sine *Epistolæ* til Hr *Michaëlis* i Göttingen; och nu nyss har han utgifvit: *Liber singularis de Bysso Antiquorum, quo ex Aegyptia lingua res vestiaria antiquorum, imprimis in S. Codice Hebræorum occurrens, explicatur. Additæ ad calcem Mantissæ Aegyptiacæ V. Omnia cura et studio Joannis Reinoldi Forster, L. L. D. Soc. Reg. Scient. ut et Antiq. ap. Lond. Sodalis. Londini* 1776 in 8:vo, af 133 sidor: han visar, at ordet *Byssus* är Coptiskt eller Egyptiskt, at dermed förstås *bomuls-tyg*, och icke *linne* eller *silke*. Han är snäll i Coptiskan, och har jag set flere curieuse MS:ter hos honom i Historien och Chronologien, som han sjelf sammanskrifvit. Nu håller han och hans Son på, at utarbeta en Beskrifning på deras märkvärdiga Resa.

Jag bör berätta för M. H. at vi blefvo i Oxford bekante med Mr *Chevalier d'Eon:* han var då i följe med Hr Grefve *de Bourbon* och Hr *de Beaumarchais.* Hr *d'Eon* kan nu resa tilbaka til Frankrike når han vil, hans affairer äro nu arrangerade, och dertil har Hr *de Beaumarchais* bidragit; det är ock han, som arrangerade så saken med Hr *Morand*, at icke den af honom skrifne och redan trykte Lefvernes-beskrifning af *M:de du Barry* blef utgifven, alle exemplaren blefvo förstörde, och Auctorn fick en stor summa penningar, samt utomdes en årlig Pension, som varar så långe icke något exemplar synes af hans arbete. Hr *Morand* är en Fransos, som tillika med sin broder lefver här i London. Han har ock skrifvit *la Gazette Cuirassiere*, och lärer äfven tänka gifva ut en beskrifning på *Bastillen.*

Hr Grefve *de Bourbon* är en ganska artig Herre; vi omgingos sedan här i London mycket med ho-

honom; nu år han återreſt til Paris. Han år af den Bourbonſka Familljen, och den enda Gren, ſom icke år Prins, utan allenaſt Marquis och Grefve; han kallas til åtſkilnad *Bourbon-Buſſet*. Denne Herre har varit *Menin* hos Konungen i Frankrike.

Hans Höghet *Prinſen af Holſten* år nu viſtandes hår, tillika med Hr Öfverſten *von Staal*; ſå at vi haft den nåden förnya den bekantſkap, vi fingo göra i Bologna i Italien; men Hans Höghets åldre Hr Broder ſaknas, ſom omkom ſå olyckeligen i Hafvet.

Jag vil beråtta M. H. ſåſom en raritet, at jag åger *Beſkrifningen öfver Lappland* på Italienſka af *Fr. Negri*, och torde jag vara den ende Svenſk, ſom har den. Titeln år: *La Lapponia deſcritta da Franceſco Negri. Venezia* 1705, in 8:vo. Beråtta det för vår ålſkade Hr *Lidén*, ſom hålſas million-tals, om det kunde allenaſt minſka hans ohålſa, ſom Svenſka Muſerne bittert begråta. Jag har ock hans *Nordiſka Reſa*.

Jag fick den 16 Febr. bref ifrån Hr Profeſſor *White* i Oxford: han beråttar mig, at man då trykte på 1 Konunga-Bokens 8 Capitel; ſåledes lider det nu ſnart med Förſte Tomens utkommande, ſom ſlutar med 2:dra Kon. Boken; Trykningen begyntes i November 1773 med Bereſchit; ſåledes om den Andre Tomen går i proportion, fås ej hela Bibeln ut förr ån år 1779. Prof. White har gjort mig préſent af detta Verket; men jag får ej ſe och nyttja det, förr ån jag kommer, vil Gud, tilbaka ifrån Turkiet. Denne genereuſe Vån har ſkånkt mig flere andre böcker.

Nu tånker Hr *Horſley*, Secreteraren vid *the Royal-Society*, utgifva *Iſaaci Newtoni Opera quæ extant omnia*, uti 5 Volumer in 4:to, med Editors

Noter och Anmårkningar. Prenumeration ſker med 5 Guineer.

Jag lårer förr talt om Hr *Millers* makalöſa Gravurer af det Linnéanſka Syſtemet: det år nu måſt fårdigt; det utgör 116 de vackraſte Kopparſtycken i verlden, illuminerade med de ſkönaſte fårgor; det koſtar för Prenumeranterne 15 Guineer, och 20 för de andre. Han håller nu på at gravera Titeln: dår blifver Hr Arch. och Rid. *von Linné* ganſka vål preſenterad, ſå at det liknar honom ganſka vål: bredvid ſtår *Sol Suecicus*, ockſå åro Sanningen och Ryktet föreſtålde med ſine emblemer, och de 4 Verldenes delar &c. Hr *Miller* vil hår prodiguera alla Konſtens Måſterſtycken, för at immortaliſera ſin vördnad och ſin föga mindre ån gudomeliga högaktning för vår Store Hr Linné, ſom han dyrkar ſom ſit Idolum. Det år et makalöſt Verk, och alle Kånnare beundra det.

Nu har jag Liſtan af *the Royal Society*; hår ſåtter jag de Svenſke Namnen och Titlarne, ſom de ſtå trykte: *Guſtavus Brander* Eſq. Muſ. Br. Cur. *Dan. C. Solander* M. D. Ac. R. Stockh. Soc. Aca. R. Pariſ. Correſp. Deſſe 2:ne Herrar åro ibland de ordentelige och inlåndſke Ledamöterne; men ibland de utlåndſke åro: D:s *Petrus Jonas Bergius*, Med. D. Stockholm. D:s *Thorbern Bergman*, Chemiæ Prof. Upſal. D:s *Bened. Ferner*, Reg. Cancell. Conſiliar. Memb. Ac. Stockh. D:s *Carolus von Linné*, Reg. Succiæ Archiat. D:s *Petr. Wargentin*, Sec. R. S. A. Stockholm. Flere åro dår icke; och glad år jag at få ſluta mit Poſtſcriptum, ſom råttnu år ſå långt ſom ſjelſva Breſvet.

Jag kunde ånnu gifva M. H. flere upgifter at rikta Sverige med folk och penningar: om den rike Hr *Leyel* droges in med ſin vackra Fru och Dotter;

ter; åfven så Hr *Dalberg* ifrån Surinam &c. med månge andre.

Ytterligare P. S. Vil M. H. känna Ångelske Colonierne i America, deras handel och vandel, oroligheterne til deras orsaker, början och fortlåtning; så bör M. H. läsa Hr Past. *Collins* Bref eller Tractat, handskrifven skickad til Hr *Mathesius*, för at blifva sänd til Hr Collins Fader, - - - - - jag läste det hastigt igenom, fan där goda Anmärkningar och ovåldige Omdömen: alt det som hörer til Landets Geographie, Politique, Handel, Religion &c. behagade mig mycket. En kort men god Skol-bok i Engelska Historien vil jag nu nämna för M. H. Den har til Titel: *A compleat History of England, by question and answer, from the invasion of Julius Cæsar to the present time: extracted from the most celebrated English Historians, particularly Rapin, Tindal, Hume and Smollet, London* 1774. Printed for S. Crodwer at N:o 12 in Pater-Noster Row, in 8:o 432 sidor; den är för Ungdomen af bägge Könen. Man lär däraf känna Regeringen åfven. Hr Wilkes Sak går han igenom med opartiskhet; men om Svenska Revolutionen 1772 talar han något hårdt. Denne Boken förtjenar en Öfverlsättning. Och se desse äro de siste raderne jag nu skrifver på Skeppet *Tartar*, liggande nu för ankar vid Deal, icke långt ifrån Dower, d. 10 Mars 1776; och nu förseglar jag detta Paquet, och skickar det på posten til Hr Lindegren, som skickar det bort ifrån London d. 12; jag hoppas det kommer fram til Påsk: så se, hvad godt M. H. skickar fram före mig i Constantinopel hos Herrarne *Celsing* och *Stachief*.

BIHANG
TIL
ANDRE DELEN.

Förſta Brefvet.

Til Kongl. Svenſke Archiatern och Riddaren af Kongl. Nordſtierne-Orden Hr Carl Linné; dat. *Carlsruhe*, d. 1 Jan. 1774 *).

Vålborne Herr Archiater och Riddare.

Jag bör i detta Nyår ytra för Hr Archiatern och Riddaren de tänkeſätt, jag burit i alla år i mit hjerta för en af de ſtörſta Män, ſom någonſin Fäderneslandet framalſtrat. Min höga vördnad för Herr Archiatern och mina innerliga önſkningar för des ſtändiga vålgång, äro lika nitfulle och uphöra aldrig utan med mig ſjelf. Lefve länge och väl vår Store von Linné! ſom är ſå ſtor, at Europen afundas på Sverige at äga honom. Jag åtnjuter öfver alt på mina Reſor en utmärkt heder däraf, at jag har den äran vara Landsman, och det ſom mera är, Vän med den, hvars Namn är odödligt. Skulle jag då vara otackſam emot den, ſom tilfogar mig ſå mycket godt? Här på Hofvet hör jag alla dagar talas om Hr Archiatern. Han är föremålet för den regerande Prinſens och Prinſeſſans Samtal, ty de älſka icke allenaſt Natural-Hiſtorien, utan de äro däri ſå hemma, at man kan däröfver falla i förundran. De kunna Hr Archiaterns Syſtema, Genera och Species på ſina fingrar. De känna hvart träd, hvarje planta

*) Trykt förut i *Samlaren* Del. 5, ſid. 625 följ.

planta och våxt uti de hår anlagde ſtore Orangerierne och Trågårdar, ſom åro förſedde med inlåndſke och utlåndſke Våxter ifrån alla fyra Verldenes delar: alt år inråttat efter Hr Archiaterns Syſteme. Prinſeſſan har anlagt et förtråffeligit Natural-Cabinet: det år inråttat i en ſkön ordning, ſå at hvart Rikes Producter åro åtſkilde, Ånglands Mineralier för ſig, Bömens för ſig &c. ſå at hvart Rike har ſit ſårſkilta Muſeum, alt efter ſom hvart Land år rikt på Mineralier och Producter. Men Sveriges fattas ånnu. Hennes Höghet åger intet från Sverige, annat ån Nord-Stjernan, ſom lyſer och leder Henne uti hela Verket, nemligen alle vår förtråffelige Nordſtjerne-Riddares Skrifter och Arbeten. Jag önſkade at de Svenſke Mineralierne icke långe fattades i detta vakra och ſtora Cabinet: måtte det hånda denna ſtora Prinſeſſa ſamma förmon i Sverige, dår hennes Orakel bor: ſom det hånt henne uti Öſterrike och en ſtor del af Tyſkland! Kejſarinnan Maria Thereſia gaf ordres, at man ſkulle ſamla, til denna Prinſeſſans Cabinet, Mineralier, Snåckor, Stenar, Marmor, Örter &c. öfver alla des vidſtråkta Lånder, vare ſig i Tyſkland eller i Ungern, Bömen, Tyrolen och Italien. Detſamma har Kejſarinnan af Ryſsland gjort i alla ſina oåndeliga Stater. Alla deſſa Naturalierne åro redan ankomne. Deſſe ſtora Kejſarinnorna förundra ſig öfver denna Prinſeſſas vidſtråkte Vetenſkaper, ſom ſå vida öfvergå des kön. Ack om Hr Archiatern eller des Hr Son komme hit! Hennes Höghet har bedt mig bjuda Herrarne på hennes vågnar. Hon har lofvat Hr Archiatern at bo vål och vackert, och hafva ſå vackra Tapeter, ſom på Hammarby; ty jag har talt om för Deras Högheter de ſköna ritningar på blommor, ſom man ſkickat Hr Archiatern ifrån Ångeland, hvilka jag ſåg pryda

da Hr Archiaterns våggar på Hammarby. Men Hr Archiatern skulle finna hår ånnu vackrare Tapeter; af hvilka Hr Archiatern skulle kånna i sit inre mera nöje i alla affeenden; och nu kommer jag til det förnåmsta af min beråttelse: denna uplysta Prinsessa har nu nyss börjat et Verk, om hvilket jag icke vet om jag skal såga, antingen det mer hedrar Prinsessan och hennes smak och nit för Vetenskaper, eller Hr Archiaterns Systema Naturæ. Så mycket bör jag såga, at detta Verket ensamt försåkrade Hr Archiatern om Odödligheten, om så månge andre icke vore til, ty Hennes Höghet den regerande Marg-Grefvinnan af Baden, Carolina Lovisa, född Prinsessa af Hessen-Darmstadt, låter gravera i Koppar alle Hr Archiaterns *Species Plantarum* med alle Partes Fructificationis, på det aldraprågtigaste viset, och det med den kostsamhet, at allenast en Ört blir på hvarje Kopparplåt, med pistilla och stamina bredevid, så at det går til vid pass 10000 Kopparplåtar; så at om Hr Archiatern skulle åndra Ordningen af Genera eller Species, kan Kopparstyckena åfven straxt åndras, emedan det år allenast en Ört på hvart och et, så at de kunna såttas i hvad ordning man vil, utan den minsta Confusion; i det stället, at Hr Gesners Ritningar och Kopparstycken i Zürich, dem jag ock sett, åro flere på hvart blad och utomdes ganska små, ehuru vakra och tåcke de eljest åro. Verket år redan börjat: en god Graveur ifrån Paris Hr *Gauthier Dagoti*, Son af den bekante Gauthier, som graverat Anatomien, och den förste, som upfunnit at trycka Kopparstycken med fårgor, år för några veckor sedan hitkommen. Alle *Veronicæ* åro redan fårdige, och åro ganska vakre; ty Prinsessan har derpå den nogaste upsigt. Hon år icke allenast stor i Botaniquen, utan år ock incomparable uti Ritkonsten;

ſten; hvar plåt examinerar hon noga, corrigerar felen och åndrar de minſta irringar: ſedan illuminerar hon ſjelf med de lifligaſte fårgor Våxterne, ſå at detta Verket blir det nogaſte, accurataſte och prågtigaſte, ſom någonſin Botaniquen haft, och ſvarar emot den Titul det får, nemligen: *Icones omnium Specierum Plantarum Linnæi Equitis.* Men Prinſeſſan år bekymrad, hvareſt hon ſkal finna alle Figurer: måſt alle bőcker ſom Hr Archiatern citerat, åger hon, några få har hon icke kunnat finna, ſåſom *Campi Elyſii Rudbeckii* &c. En ſtor del har hon vål ad vivum i de ſkőna Trågårdarne hårſtådes, ſå at nu i főrſtone går vål Verket fort och vål; men det kunde hånda långre fram, at någon Őrt bőr ſtickas, hvars figur icke finnes i hennes Bibliotheque, då utbeder Hennes Durchleutighet ſig Hr Archiaterns, hennes Måſtares, biſtånd. I ſynnerhet har hon bedt mig anmåla hos Hr Archiatern hennes åſtundan, at få en Liſta på de nyligſt utkomne Figurer och Floræ, ſom icke ånnu torde vara citerade i de nyaſte Editionerne af Hr Archiaterns Verk, men torde likafult blifvit Hr Archiatern ſedermera bekante. Denna Prinſeſſa tånker ock låta gravera Hr Archiaterns *Syſtema Naturæ Animalium*, a part; det blifver ock et magnifiqut Verk. Hon vet icke på hvad ſått hon ſkal få det Verket om *Fjårilarne*, ſom blifvit graverat på Enke-Drotningens bekoſtnad af Hr Clerck i Stockholm. Hr Grefven och Ambaſſadeuren Creutz i Paris har vål påtagit ſig, at ſkaffa Prinſeſſan detta arbetet, men på ſå lång tid har ånnu intet ſvar kommit. Hr Archiatern torde vara båſta Tolken főr en Prinſeſſa, ſom gőr af Natural-Hiſtorien ſin Hufvudſak. Hon har fåt til ſkånks *Muſeum Adolphi Friderici Regis*, ſå ock *Muſeum Reginæ Loviſæ Ulricæ*, prågtigt inbundne i Maroquin och Guld med Konun-

gens och Drotningens Namn och Rikſens Vapn uppå. Men Prinſeſſan har ſedan ſett, at Hr Archiat. citerat den 2:dra Tomen af *Muſeum Regis*, och hon har aldrig fått ſe denſamma. Jag är viſs derpå, at om ſaken blir riktigt anmäld på Hofvet, ſå lärer väl vår Store Konung gifva befalning om Mineraliers ſamlande och öfverſändande tillika med ſådane rare och Kongliga Böcker, ſom icke ſtå at köpas, til denna Prinſeſſa, ſin Slägting: ty hennes Herre, den här regerande Marg-Grefven af Baden-Durlach, Hans Höghet Carl Fredric är kötſlig Syſling med Hans Kongl. Maj:t vår Allernådigſte Konung GUSTAF; emedan Salig Konung Adolph Friedrichs Fru Mor, Albertina Friderica, var en Prinſeſſa af Baden-Durlach och den nu regerande Marg-Grefvens Farfars Syſter. Den regerande Marg-Grefven viſar ock i alt, at han bräs på vår Store Konung, uti at vara en ſtor Regent och göra ſina underſåtare lyckliga. Han gifver här dageligen de mäſt rörande Spectakel af Landsfaderlig Nåd och ömhet; gifver öpen och enſkild Audience åt alla höga och låga, talar vid de nödlidande, tröſtar och hjelper dem; reſer kring i landet, upmuntrar Landtbruket, talar nådigt vid Bonden, håller af de Lärde och Vetenſkaperne, befordrar dem, ſtuderar ſtändigt, när han är ledig från Regerings-Affairer. Han är ſäkert en af de ſtörſta och viſaſte Förſtar i Tyſkland, har et det bäſta hjerta, ſom någon kan äga, ſamt et högt uplyſt förſtånd. Hr Archiatern kan föreſtälla ſig, hurudant Hofvet härſtädes ſåledes bör vara, där en ſådan Prins och en ſådan Prinſeſſa förelyſa alla med ſina höga exempel. Jag tror knapt, at et ſå artigt och dygdigt Hof finnes i Tyſkland. Prinſarne äro ganſka väl upfödde; ty här regera Dygd och Vett, tillika med Religionen. Deras Högheter emottaga

Främmande så nådigt, at det är makalöst; vi tänkte bese Carlsruhe på 2 eller 3 dagar; och nu hafva vi varit här 4 veckor redan; alle dagar budne på Hofvet til Deras Högheters eget Bord, där vi spisa middag och afton; ständigt talar detta Nådiga Herrskap med oss, och äga vi härstädes en distinction, som vi hvarken förtjent eller förväntat. Hr Archiat. och des eftarspaningar i Naturen förekomma i våra samtal mer än ofta; Deras Högheter tykte at det var et lyckskott, at jag just kom hit nu, sedan Planen var anlagd och början var gjord til Graveringen af Hr Archiaterns Storverk, så at jag kunde straxt notificera Hr Archiatern saken, och begära des handräckning vid nödigt tilfälle, i synnerhet underrättelse om de Böcker, som innehålla Kopparstycken på Örter, hvilka nu nyligen utkommit, och icke kunna vara nämnde i de senaste Editionerne af Hr Archiaterns Arbeten. När en del af dessa Kopparstycken blifva färdige, vil Prinsessan skicka Hr Archiatern dem til skänks; hon tänker taga hit flere Graveurer, så at 50 à 60 Kopparstycken kunna göras i månaden, och detta Verket således innan få år blifva färdigt. Tänk Prinsessan betalar Graveuren 4 Louis d'or eller 96 Franska Livres, det är 9 Ducater, för hvar Plåt, det är för hvar Ört eller Species, så at hela detta stukna Herbarium kommer at kosta en vacker Summa; men lyckligt, när Regerande Förstar och Förstinnor använda sina rikedomar på Vetenskapernas förkofring, och på Konsternas framsteg, och ej på skadeliga Låttingars underhållande. Här i *Carlsruhe* är den vackraste och största Trågård man vil se, den har 32 stora och råta Alleer, som alle stöta tilsamman i Slottet: den längsta Alleen är 4 Tyska Mil; här äro stora och sköna Orangerier; här finnes Campher-trädet och äfven Canel. Den förre

Marggrefven *Carl Wilhelm*, den nu regerandes Farfar, som var Broder til Prinsessan Albertina Frederica, Konung Adolph Friedrichs Fru Mor, hade et otroligt tycke för Blommor och Våxter. Han anlade detta Slottet och Staden, kallade honom efter sit Namn Carlsruhe, och det år 1715. Den ligger 1 mil i vester ifrån Durlach, hvarest åfven år en stor Trågård, och et ansenligt Orangerie; men hår vid Carsruhe blef just hans sinnens hvila. Han hade en förunderlig lust til Tulipaner, och hår råknades til 5000 sorter Tulipaner i Trågården: alla låt han afrita med sina naturliga och sköna fårgor, och hölt dårtil flere Ritare; hår finnas alla dessa Ritningar i Bibliotheket, och utgöra emot 20 stora Folianter, bara ritningar, som åro tåcka at se på, men åga ingen nytta i Botaniquen. Hår finnas åfven öfver 6000 Pomerans-tråd &c. Han skickade på sin bekostnad en Trågårdsmåstare til Africa år 1731, för at låra sig, huru de Africanske Våxterne skötas på stållet; eljest år Catalogen på Örterne utkommen 1747, hvaraf Prinsessan gifvit mig et exemplar. Titeln år: *Serenissimi Marchionis & Principis Bada-Durlacensis Hortus Carlsruhanus*, *in* 3 *Ordines digestus, exhibens Nomina Plantarum exoticarum, perennium & annuarum, quæ aluntur per Christianum Thran, Horti Præfectum. Accedit Aurantiorum Citreorum Limonumque Malorum Catalogus, Auctore Josua Rislero Pharmacopæo. Læraci*, 1747 in 8:vo. Hår råknas til 3000 slags Örter; Hr Archiat. Hort. Cliffort. Gen. Plant. och Flor. Svec. åro de endaste, som anföras bland Auctorerne. Men paperet påminner, ja tvingar mig at sluta. Jag hoppas at Hr Archiatern fåt mit bref ifrån Pavia förledit år; m. m.

P. S. Hår i Carlsruhe år en god Professor Botanices, Hr Doct. *Köhlreuter*, som skrifvit och gjort

curi-

curieusa Experimenter öfver Plantæ Hybridæ, efter Hr Archiat. Systeme. Han har förut varit i Petersburg, och är Ledamot af Acad. Jag har varit hos honom, han arbetar med nya Experimenter, har bedt mig anmåla sin vördnad. Åfvenså har jag väl lärt känna Hr *Haller*. Det är en stor Man, och har et godt hjerta: vi omgingos mycket med honom i Bern. Han låter nu trycka: *Epistolæ Erudit. Viror. ad Alb. Haller.* 2 Tomer in 8:vo äro nyss trykte, den 3:je är under pressen: många bref ifrån Hr Archiatern förekomma derstädes. Hr *Gesner* i Zürich hälsar mycket: hans Verk är ännu ej utgifvet. Hr *Spielman* i Strasburg hälsar; han har anlagt en vacker Hortus Botanicus. Jag bör icke glömma hälsa ifrån Hr *Allione* i Turin, och andre Botanici i Italien, Sweitzerland och Alsace. Här innelykt skickar Hennes Höghet en *Veronica*, som nyss blifvit stucken, til et prof. Prinsessan skal blifva glad, at få Hr Archiaterns approbation. Eljest blifver Verket in folio. Jag väntar Hr Archiaterns Svar på Rotterdam helt säkert. Jag hade så när glömt frambära til Hr Archiatern de många hälsningar ifrån Hr Professor *Herrman* i Strasburg; det är en lärd Man och har et vackert Cabinet i Natural-Historien. Han väntar Svar på det långa Bref, han haft den äran skrifva Hr Archiatern til.

Andra

Andra Brefvet.

Til Professoren Herr Joh. Henr. Lidén; dat. *London*, d. 6 Jun. 1775 *).

Monsieur.

Je fus très-enchanté d'avoir reçu de vos nouvelles par Mr *Wadström;* mais malheureusement elles ne repondoient point aux vœux d'un ami, qui vous cherit tant. Votre santé n'est pas encore retablie, helas! je suis au desespoir de vous voir retardé dans la belle carriere, que vous aviez commencée avec tant de succès. Quelle perte pour les Lettres, la Patrie, vos Parens et vos Amis! Mais allez à Naples, Monsieur, vous y serez surement gueri, ou nul part. Dans les environs de cette charmante Ville, soit à terre ferme comme à la Grotte de chien à Puzzuoli, à Baïa &c. soit dans les Iles d'Ischia, Procida &c. il y a toute sorte de Bains merveilleux par leur effet. Le premier Medecin de la Reine des deux Siciles, Mr *Serao* sera votre Oracle, votre ami et votre tout, car il est le mien: c'est un grand homme, et a toutes les qualités du cœur et de l'esprit; il sera charmé de faire votre connoissance, et vous trouverez en lui l'homme, qui saura rétablir votre santé delabrée: je ne saurois vous adresser mieux. Il m'honore de son amitié, et il fit à moi et à Mr le Baron Rudbeck mille politesses, pendant notre séjour de 4 mois et plus à Naples. Assurez-le de nos respects, et de notre attachement inviolable, il sera bien aise d'apprendre de nos nouvelles par Vous. Nous

*) Trykt förut i *Nya Lärda Tidningar* för År 1775, N:o 48. Hr Prof. Lidén uppehölt sig då i *Aken*, för at nytja Baden därstädes.

Nous nous flattons d'avoir beaucoup d'amis dans cette belle Capitale; les savans Professeurs Mr *Ignarra* et Mr *Moccia*, tous les deux aussi bien que Mr *Serao*, sont disciples du fameux Mazochi, qui mouroit pendant que nous étions à Naples; ainsi nous avons recueilli les derniers souffles de ce grand homme, qu'un autre semblable, Mr *le Beau*, Secretaire de l'Academie Royale des Inscriptions et Belles Lettres à Paris, appelle dans une Lettre à lui *Miraculum Europæ Litterariæ*. Dites à ces Messieurs, que je ne cesserai jamais de les aimer, et d'apprécier leurs vertus et leurs vastes connoissances. Vous trouverez en Mr *Pagani*, Mr *Diodati*, Don *Pacifico*, Don *Migliaccio* &c. de vrais savans et bons amis; Mr le Marquis *Vargas* est un Seigneur si aimable et si instruit, qu'on gagne de le conoitre. Vous verrez sans doute le savant *Martorelli*, pour l'entendre parler d'Homère: je pourrois vous donner une Liste bien longue des personnes aimables, que nous avons connues à Naples, mais les nommées vous feront connoître les autres. Retablissez seulement votre santé, et lisez *the Gentlemans Magazine Volume XXIII for the Year* 1753, pour vous convaincre des Vertus salutaires des Bains de *Puzzuoli* p. 25, la description d'*Ischia* p. 75, de *Procida* p. 161.

Il est vrai, Monsieur, que je Vous dois des Lettres, comme Vous dites à Mr *Wadström*. Vous m'avez fait l'honneur de m'écrire à Paris, et depuis à Rome; je m'acquite actuellement de mon devoir, et je voudrois que mes Lettres pouvoient soulager votre maladie, certainement je les multiplierois, et je Vous fatiguerois souvent de mon griffonnage. Nous nous sommes entretenus de Vous souvent à *Hanau*, nous ignorames encore l'état de votre santé; Mr *Stockhausen*, Mr *Riez*, et Madame son *Epouse*

vous

vous aiment beaucoup. Nous avons passé 5 semaines dans cette Ville, toujours invités à souper et diner à la Cour, à la table d'un Prince et d'une Princesse, qui sont les plus aimables, qu'on puisse voir et font le bonheur de leur peuple. Nous pouvons dire de même de la charmante *Cour de Bade*, à *Carlsruhe*, où nous avons passé 10 semaines. Nous reçumes à *Bonn* prémierement la facheuse nouvelle de votre maladie par Mr le Baron *de Belderbusche*, qui vous a connu à Gottingue et depuis vous a vu à *Aix la Chapelle*, et si la saison de bien voir la Hollande ne nous avoit pas pressés, et si la bourse encore avoit eté mieux garnie, nous aurions volé à votre rencontre. A Amsterdam nous avons souvent parlé de vous avec Mr *Liedbeck*, Mr *Wadström*, Mr *Döling* &c. Mr *Wadström* vient de m'écrire une Lettre, dans la quelle il me parle beaucoup de votre amitié pour moi; j'y suis très-sensible, Monsieur, et j'ai l'honneur de Vous assurer, que le bonheur de mes amis m'est toujurs à cœur; et quoique je change souvent des climats et des pays, je ne changerai jamais des sentimens, dont je suis penetré pour des personnes, que j'aime et que j'estime. Nous sommes à Londres depuis 9 semaines, et j'ai mille fois souhaité que Vous fussiez ici, que nous puissions courir ces longues et belles rues ensemble, comme nous l'avons fait à Paris 1770. Je me rapelle avec plaisir, comment nous avons fureté les Bibliotheques de cette grande Capitale, et votre curiosité et application me sont toujours presentes. Le *British Museum* et ses *MSS.* sont mes occupations les matins; Mr *Solander* en fait les honneurs; il est fort estimé et aimé ici, comme il le merite, et j'étois fort charmé de renouveller sa connoissance, que j'avois eue autrefois en Suede. C'est le premier Suedois qui aye fait

fait le tour du Globe, et il travaille à present avec Mr *Banks*, son intime ami, au grand ouvrage, qui contiendra les gravures des Plantes nouvelles et inconnues, qu'ils ont decouvertes; il y a plusieurs Graveurs, qui en sont occupés. Mr *Springer*, Mr *Charles Lindegren*, Mr *Mathesius*, Mr *Hellstedt* &c. vous saluent avec les autres Suédois ici. C'est le même Mr *Hellstedt*, que vous avez connu comme Savant à Upsal, à Gottingue et à Paris; il est actuellement Negociant à Londres, et fait fort bien ses affaires. Nous demeurons dans la même Maison, que Mr *Springer*; qui nous dit mille anecdotes politiques. Mr *Mathesius* est un brave homme, prêtre zelé et honnête, et prêche avec beaucoup d'onction. Le Capitaine *Benzel*, que Vous avez tant aimé, est mort en Amerique, il n'y a pas longtems. Mr *Spiker*, vieillard riche; est mort ici; il a laissé des richesses incroyables à ses parens, aux pauvres ici et en Suede, et aux Eglises. Je n'ai plus de place de Vous parler des connoissances que j'ai faites ici, je vous nommerai seulement le Lord Mayor, le fameux *John Wilkes*, Mr *Kennicott*; Mr *Woide*, Mr *Maty*, Mr *Morton*, Mr *Chandler*, Mr *Mac-Pherson*, Mr *Bruce*, Mr *Jones*, Mr *Duane* &c. Mais il faut finir avec des assurances des sentimens de l'amitié la plus vive, avec lesquels j'ai l'honneur d'être;

Monsieur

votre très-humble et très-obeissant serviteur

JACQUES JON. BJÖRNSTÅHL.

P. S. Mr *Kennicott* et Madame son Epouse sont fort aimables; ils m'ont reçu comme si j'avois eté leur ancien ami. Ils sont partis d'ici avec Mr *Bruns* pour Oxford, où je les joindrai bientôt. La Bible avec les Variantes en bas est imprimée jusqu'à *Deuteron. Chap.* 6. C'est un bel ouvrage, et digne de l'Angleterre, où on a tant ecrit contre la Bible, de donner le plus magnifique Antidote. Mr *Woide* fait imprimer *le Dictionnaire Copte de M. Scholtz de Berlin*, avec ses Notes et Appendix à Oxford. J'ai fait la connoissance avec Mr *Mac-Pherson* (Messieurs *von Fersen* en Suede sont de la même Famille), qui a publié les beaux Poëmes Ecossois d'*Ossian*; l'on ne veut pas ajouter foi ici à ces Poëmes, on les croit supposés par l'Editeur et non pas si anciens; mais Mr Mac-Pherson a produit des MSS. assez anciens, qui doivent decider la question il me semble: generalement on est trop jaloux ici contre les Ecossois, on est faché qu'ils ont pu avoir un Poëte si grand au tems de Caracalla, qu'*Ossian*; Mr *Mac-Pherson*, Mr *Bruce*, Lord *Bute* &c. ont expérimenté cette jalousie nationale. Nous fumes à *Utrecht* chèz le Traducteur François des Poëmes d'Ossian, l'aimable et savant *Marquis de Saint Simon*, Seigneur François connu par plusieurs beaux Ouvrages; il nous retint dans sa belle campagne près d'Utrecht l'hiver passé pendant un mois; il y a là une belle Bibliotheque, qui est grande et très choisie, un beau jardin, des terres qui sont toujours en fleur malgré le frimat de l'hiver, un grand Parc, une bonne peche dans le Rhin qui passe devant les fenêtres, une cave fournie de plus de 10000 Bouteilles, une cuisine toujours en oeuvre et une table delicieusement servie; mais le plus grand ornement de cette belle Maison, c'est le Maitre lui-même et sa charmante Epouse,

Epouse, qui fait les delices de son mari et passe le plus de tems dans la Bibliotheque, comme une Minerve. Si vous passez par Utrecht, je vous conjure d'aller voir ce lieu enchanté, vous y serez accueilli à merveille: nous nous y amusames en Prince, et je peux dire que nous avons appris beaucoup de choses de la compagnie d'un homme si instruit et si versé dans le monde et dans les livres. Il a mis à sa Traduction de *Temora*, qui fait une partie des Poëmes d'*Ossian*, un long Discours préliminaire fort savant, dans lequel il donne un detail historique, critique et philosophique des *Poëmes d'Ossian* *). Le savant *Jones*, qui a ecrit beaucoup d'ouvrages dans la Litterature Orientale, est si jeune qu'il n'a que 28 ans; il est fort aimable, il n'a qu'un defaut, c'est qu'il a abandonné les Muses Orientales après les avoir caressées trop; il s'est fait Avocat. Mr *Chandler* a donné un Volume in folio grandissimo de *Ionians Antiquities*, avec beaucoup d'Inscriptions Grecques, qui n'étoient pas publiées auparavant; il continuera cet Ouvrage. Mr *Duane* a la plus grande et la plus belle Collection des Medailles antiques en or, argent et bronze, non seulement en Angleterre,

 mais

*) Mr *Saxe*, Prof. à Utrecht, a sous la presse une nouvelle Edition de son *Onomasticon Litterarium*, qui etoit publié comme anonyme en 1759. Il parle dans les Analecta, page 589, des Poëmes d'Ossian, et loue notre aimable Marquis de Saint Simon avec les paroles suivantes: *Quoad Gallo-Francos, unico Temorae carmini lucem attulit clarissimus marchio San-Simonius, qui in amoenissimo Ameliwerdiae praetorio, nostrae urbi proximo, rusticationis studia cum Musis tam eleganter partitur, ut in villae silvulis non Floram et Pomonam magis quam Minervam inerrare credas.* Mon cœur se plait, quand il s'épanche, pour rendre justice aux hommes de merite et de vertu.

mais en Europe; il ſurpaſſe Mr *Pelerin* à Paris. — Nous avons ſouvent eté chèz le Lord-Mayor *Wilkes*; nous fumes auſſi à un grand Bal chez lui, auquel il nous avoit fait inviter. Nous fumes introduits chez lui par ſon Ami, l'ancien Lord-Mayor Mr *Bull*, pour qui nous avions une Lettre de recommendation. Mr *Wilkes* a beaucoup de connoiſſances et d'eſprit; mais la perſecution l'a fait plus grand, qu'il n'avoit eté d'ailleurs. Nous frequentons ici Mylord *Stanhope*, *Milady* et Mylord *Mahon* ſon fils, que nous avons connus à Geneve; ils ſont de la partie de l'Oppoſition, ſavoir contre le Miniſtere et pour les Americains. Lord *Mahon* vient de ſe marier avec la Fille du Lord *Chatham*, qui eſt le fameux *Pitt*. D'ailleurs nous voyons ici pluſieurs Lords, que nous avons connus dans nos Voyages; de la ſorte que nous paſſons notre tems fort agréablement ici, et il y a de quoi profiter dans toutes les branches des connoiſſances de l'eſprit humain; mais il ſeroit encore plus agreable, ſ'il faiſoit moins cher. L'*Angleterre*, la *Hollande* et la *Suiſſe* l'emportent en cherté ſur tous les païs, que nous avons vus. Mr le Baron *Rudbeck*, mon cher compagnon de voyage, vous embraſſe tendrement, et fait des voeux pour le rétabliſſement de votre ſanté, qui lui eſt fort chere; il a eté rapellé par Mr ſon Pere, qui ne veut ni peut depenſer plus pour ſes longues voyages, qui durent déjà depuis 8 ans; mais il ne veut pas encore retourner ſans avoir approfondi ce païs: du moins moi je ne retournerai pas ſi vite, et je ne ſuivrai d'autres regles que celles, que ma curioſité et mon goût d'apprendre me dictent, ſi non une autre, qui eſt la plus forte, celle de la bourſe, dont on fait un grand cas dans ce païs-ci. — Je compte bientôt aller à Oxford. Je frequente beaucoup *the Lord Biſhop of Oxford*, le ſavant et aimable

mable Mr *Lowth;* il m'a fait lire la Traduction Espagnole de Saluste, faite par l'Infant *Don Gabriel* le Fils du Roi: elle est belle, et a fait beaucoup de bruit ici; il y a à la fin une Dissertation de Mr *Beyer, sur la Langue et les Lettres des Pheniciens,* que j'ai lue avec attention et beaucoup de plaisir. Vous avez sans doute entendu parler de la *Prophetie* d'*Henoch,* que Mr *Bruce* a portée avec soi d'Abyssinie; il en a donné un MS. au Vatican, et un au Roi de France, et encore en a-t-il un lui-même. Mr *Woide* en a fait une Copie pendant son séjour à Paris. Le passage, cité par l'Apôtre Judas, s'y trouve exactement. Le même Mr *Bruce* a porté avec soi des desseins des ruines des villes, baties par les anciens Romains en Afrique, qui n'ont eté vues et connues d'aucun Européen avant lui. Il nous a fait voir tout cela. Les desseins sont superbes.

Underrättelse för de Respective Prenumeranterne.

Af den på denna Resa erlagde Prenumerationen af *Fyra* Riksdal. Spec. har

Första Delen blifvit beråknad til -	1 R:r 16 ſs
Andra Delen håller med Titulbladet, Prenumeranternas Namn, Företalet och Innehållet, 17¼ Ark, som à 1 ſs 4 r:ſt gör - - - -	23 ſs
Summa	1 R:r 39 ſs

De, som uttagit Flock-vis hafva fåt Håftningen gratis; men den, som åstundar denna Del i Franſkt Band, betalar Bandet ſärſkilt med 16 ſs; den åter, som vil köpa denna Del, utan Prenumeration, betalar den i Exemplar ſärſkildt med 42 och i Franſkt Band med 1 R:r 10 ſs.

GJÖRWELL.

Efterrättelse för *Bokbindaren.*

Vid Bindningen iagttages, at denna Delens *Allmänna Smuts*-Titel på Lit. A jämte alla de *särskilte* Flock-Titlarne kastas bort; och at näst efter *Titulbladet* bindes Förtekningen på *Prenumeranterne*, så *Företalet*, och därnäst *Innehållet*; samt at detta Blad blir det *sista* i denna Andra Del.

RESA

TIL

Frankrike, Italien, Sweitz, Tyskland, Holland, Ångland, Turkiet, och *Grekeland:*

Beskrifven af och efter

JAC. JON. BJÖRNSTÅHL,

Österl. och Grek. Språkens Professor i Lund, Ledamot af Kongl. Vet. Sälsk. i Upsala och Kongl. Antiquitets-Societ. i London, samt Correspond. af Kongl. Vitterh. Acad. i Paris, m. m.

Efter Des Död utgifven

AF

CARL CHRISTOF. GJÖRWELL,

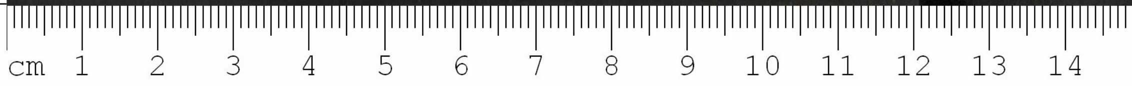
Kongl. Bibliothecarie.

TREDJE DELEN.

STOCKHOLM,

Trykt hos AND. JAC. NORDSTRÖM 1780.

FÖRTEKNING

På de RESPECTIVE Medborgare, hvilka anteknat fig, fom *Prenumeranter*, på framledne Herr Profeffor J. J. BJÖRNSTÅHLS *Tålfåriga* Utländfka Refa, til Förlag: dels af Refans utgifvande, dels af Minnes-vårdar öfver Författaren.

ACREL (*Joh. Guft.*) Med. Adjunct i Upfala.
- - - (*Olof*) Gen. Direct. öf. alla Lazar. o. Rid. af K. W. O.
ÆIMELÆUS (*Henr. Reinh.*) Ingenieur
AFZELIUS (*Joh.*) Chem. Adjunct i Upfala.
ALANDER (*Joh. Lor.*) Secreterare.
ALMQUIST (*And.*) Lands-Secret. i Wenersborg.
ALOPÆUS (*Mag.*) Domproft i Wiborg.
ALSCHOVIUS (*David*) Comminifter.
ANDERSSON (*Pet.*) Capitaine.
ARNELL (*Jon.*) Kongl. Secreterare.
ARRHENIUS (*Carl Fr.*) Handelsman i Stockholm.
AURIVILLIUS (*Carl*) Prof. L. L. O. O. i Upfala.
- - - - (*Eric Fabian*) Studerande.

BACKMAN (Doct. *Dan.*) Kongl. Hof-Prådik. o. Kyrkoh. i Finftröm på Åland.
BERGENSKÖLD (*Zachar.*) Kammarherre.
BERGLING (*Nils*).
BERGMAN (*Torb.*) Prof. Chem. i Upfala o. Rid. af K. W. O.
BERGSTEDT (*Eric*) Studerande.
BERGSTEN (*Carl*) Hift. o. Mor. Lector i Gefle.
BERGSTRAL (*Joh.*) Affeffor i K. Colleg. Medic.

Binborg (*Jac.*) Stadtsåltester i Wiborg.
Borgström (*H.*) Handelsman i Lovisa.
Braad (*Christ. Hinr.*) Assessor.
Bratt (*Henr. Bernh.*) Handelsman i Uddewalla.
Bredell (*Joh.*) Inspect. vid Järnwågen i Stockholm.
Bromander (*Joh. Pet.*) Grosshandl. i Stockholm.
Bromell (*Carl Magn.*) Assessor i Kongl. Kammar-Revision.
Brunnius (*Ol.*) Rådman i Piteå.
Bruyn (*Herm. Ge. de*) Post-Inspector.
Burman (*Lars*) Kamererare i K. Com. Colleg.

Chenon (*L. J.*) Tullförwaltare i Nyköping.
Christiernin (Fru) Prostinna.
Chydenius (Doct. *And.*) Prost i Gamla-Carleby.
Cloodt (Fru Friherrin. *Beata*).
Collin (*Jon.*) Collega vid Trivial-Storskolan i Stockholm.
Coyet (*Henr. Jul.*) Öfv. Lieut. o. Rid. af K. S. O.

Dalman (*Lars Reinh.*) Major vid Artil. o. Rid. af K. S. O.
Dammert (Fru *Ingrid Maria*).
- - - (*Joh. Wilh.*) Handels-Bokhållare.
Delvig (*Chr. Ge. de*) Ryttmåstare o. Rid. af K. S. O.
Donner (G. M. & I. N.) Handelsmån i Wisby.
Drufwa (*Pet. Thure Gerh.*) Lieut. vid Uplands Regemente.

Eek (*Clas*) Comminister i Ödeshög uti Östergötland.
Ekerman (*E. G.*) Bruks-Patron.
Eklin (*Salom*) Studerande.
Enwalsson (*Joh.*) Kyrkoh. i Husby-Sjutolft i Upland.

Fal-

FALKENBERG (H;s Exc. Gr. MELKER) Riks-Råd, Riks-Cancellie-Råd, President i K. Lag-Commissionen, Lunds Acad. Canceller o. Com. af K. N. O.
FANT (*Er. Mich.*) Vice-Bibliothecarie i Upsala.
FLEETWOOD (Bar. *Carl Hartv.*) Kammarherre.
FLYGARE (*Gust.*) Acad. Secret. i Upsala.
FORSLIN (*Mich.*) Adjunct i Lockteå i Österbotn.
FORSSELL (*Carl*) Handelsman i Helsingfors.
FORSSÉN (*Olof*) Prost i Frötuna i Upland.
FRIIS (*Joh.*) Postmäst. i Kongsbacka.
FÅHRÆUS (*Olof*) Handelsm. i Wisby.

GAHN (*Hans Jac.*) General-Consul i Cadix.
- - - (*Hans Jac.*) Landt-Räntmästare i Fahlun.
GARDELL (*Nic.*) Consist. Notar. i Wisby.
GEER (Bar. *Rob. de*) Major.
GEWALIN (*Eric*) Handelsm. i Stockholm.
GEYER (*Carl Fredr.*) Bruks-Patron.
GEYERSTAM (*Em. af*) Bergs-Råd.
GLÖRFELT (*Isac*) Kongl. Svensk Gen. Consul i Helsingör.
GROSKURD (*Chr. Henr.*) Rector vid Gymnas. i Stralsund.
GRUBB (*Bernh. Ludvic*).
GRÖNROTH (*Ernst Joh.*) Studerande.
- - - - (*Joh.*) Bokhandlare i Wiborg på 4 Ex.
GYLLENHAHL (*Lars Herman*).

HAGEMAN (*Joh. Nic.*) Prof. i Upsala.
HAUSSWOLFF (*Leonh. von*) Hofjunkare.
HEBBE (*Joh. Fr.*) Grosshandl. i Stockholm.
HEGARDT (*Joh.*) Rådman i Uddewalla.
HEIDENSTAM (*Gerh. von*) Kongl. Sv. Chargé d'Affaires i Constantinopel.

HES-

Hesselgren (Doct. *Eric*) Biskop i Hernösand.
Hjerta (*Carl Diedr.*) Studerande.
Hjerton (*Sven*) Grosshandl. i Stockholm.
Hofsten (*Bengt von*) Hofjunkare.
Hohman (*Joh. Christ.*) Kammar-Råd hos Riks-Gr. af Reuss.
Hulckovius (*Thom.*) Prost i Ryska Finland.
Hülphers (*Abrah. A.*) Directeur.
- - - - (*Lars Pet.*) Handelsm. i Westerås.
Hulthin (*Jac.*) Gr. L. Lector i Linköping.
Huusgavel (*Elias*) Kamererare.
Hwalström (*Eric*) Apotek. i Wennersborg.
Höpner (*Joh. Christof.*) Handels Bokhållare.
Höyer (*Henr.*) Kyrkoh. i Kumbla i Westmanland.

Ignatius (*Joh.*) Handelsman i Wiborg.
Igström (*Adolf*) Lieutenant.
In-de-Betou (*Joh.*) Rådman i Stockholm.
Insulin (*Nils*) Consist. Urbici Notarius i Stockholm.
Jürgenssen (*Paul*) Handelsman i Uddewalla.

Kallström (*And.*) Directeur.
Kemphen (*And. von*) Notarie.
Kiihlberg (*And.*) Slottskamererare,
Klingwall ( ) Philos. Magister.
Koch (*Eric Carlsson*) Handelsman i Uddewalla.
- - (*Jöns Ulr.*) Handelsman i Uddewalla.
- - (*Mich.*) Commerce-Råd o. Rid. af K. W. O.
Krook (*B.*) Landskamererare.
Körner (*Jör. Fr.*) Klådes Fabriqueur i Norrköping.

Lagerlöf (*Dan. Joh.*) Prost.
Laihiander (Doct. *Joh.*) Professor o. Prost i Nerpes i Österbotn.
Leyell (*Carl*) Bergmåstare.

Bar.

LEYONHUFWUD (Bar. *Ax. Gabr.*) Presid. i Kongl. Åbo Hof-Rätt, Com. af K. Nst. O. o. Rid. af K. S. O.
- - - (Bar. *Knut. H.*) Kammarherre o. Rid. af K. S. O.
LIDBECK (*Joh.*) Handelsman i Uddewalla.
LIDÉN (*Joh. Henr.*) Professor.
LILJENCRANTS (Bar. *Joh.*) Stats-Secret. vid Com. och Finance-Expedit. Com. af K. N. O.
LILJESTRÖM (*Joh. Nicl. Dankwart*) Kammarherre.
LINBERG (*Joh. Thure*) Smeds-Ålderman i Calmar.
LINDBLOM (*Jac. Ax.*) Professor i Upsala.
LINDEGREN (*Carl*) Grosshandlare i London.
LINDÉN (*And.*) Ståthållare i Wilmanstrand.
LINDLÖF (*Hans*) Slotts-Prädikant i Gefle.
LINNERHIELM (*Pehr*) Cancellie-Råd.
LINROTH (*Carl*) Öfverste o. Rid. af K. S. O.
LÜTKEMAN (Doct. *Gabr. Timoth.*) Biskop i Wisby.
LYCHOU (*Nils*) Hof-Bagare.
LÖNBOM (*Pehr*) Handelsman i Stockholm.

MAGISTRATEN i *Calmar*.
- - - i *Stockholm*, på 32 Ex.
MAULSTRÖM (*And. Sam.*) Handels-Bokhållare.
MENNANDER (Doct. *Carl Fred.*) Årke-Biskop.
MODIN (*Nils*) Salpetersjuderie-Directeur.
MORATH (*And. Wilh. P.*) Landskamererare i Linköping.
MUNCK (Doct. *Pet.*) Dom-Prost i Lund.
MÖLLER (*Joh.*) Kyrkoh. i Westerhaninge i Söderm.
- - - (*Joh Phil.*) Bruks Patron.
MÖRNER (Gr. *Carl Gabr.*) Hof-Marskalk.

NATION (*Calmare*) i Upsala.
- - - (*Stockholms*) i Upsala.
- - - (*Westmanlands*) i Upsala.

Nessin (*And.*) Kyrkoherde i Wilmanſtrand.
Nohrborg (*Dan.*) Commin. i K. Riddarh. Fórſamlingen i Stockholm.
Nordenskőld (*Ad. Guſt.*) Capit. v. Kgl. Fortific.
Nordin (*Joh.*) Siden-Fabriqueur i Stockholm.
Nymalm (*Sven*) Handelsm. i Borgo.

Orchimont (*W. A. d'*) Capitaine.

Palm (*Jon.*) Aſſeſſor.
Palmæus (*Guſt. Fredr.*) Kyrkoherde i Ryſka Finland.
Petrelius (*Joh. Sam.*) Fabriqueur i Stockholm.
Philipæus (*Jac.*) Handelsman i Wiborg.
Pihl (*Sven*) Kamererare.
Pihlman (Doct. *Joh.*) Proſt i Eura-Åminne i Finland.
Planander (*Lars*) Apologiſt i Linkőping.
Planting-Gyllenbåga (*Adam Guſt.*) Őfverſte-Lieut. o. Rid. af K. S. O.
Polack (*Eſaias*) Proſt i Ryſka Finland.
Posse (Bar. *Maur.*) Major o. Rid. af K. S. O.
Printz (*Henr.*) Tull-Főrvalt. i Loviſa.
Psilanderhielm (*Joh. Guſt.*) Cancellie-Råd.

Rahm (*Diedr.*) Groſshandl. i Stockholm.
Ramel (Bar. *Hans*) Őfverſte, Com. af K. W. O. med St. K. o. Rid. af K. S. O.
Ramsell (*Jac.*) Bruks-Patron.
Rasch (*Jör.*) Groſshandl. i Stockholm.
Reenberg (*A. W.*) Poſt-Inſpector.
Reichenbach (*Joh. Henr.*) Apotekare i Nykőping.
Ribbing (Bar. *Joh.*) Hof-Marſkalk.
Riddercreutz (*Guſt.*) Landshőfd. i Kymenegårds Lån o. Rid. af K. S. O.
Rogberg (Doct. *Joh.*) Dom-Proſt i Wexiő.

Sahl-

Sahlberg (*Casten Jul.*) Hof-Apotekare.
Sandberg (*Nils Gust.*) Hist. o. Mor. Lect. i Calmar.
Sandel (*Benj.*) Bruks-Patron.
Schantz (*Christ. Rob. von*) Major.
SCHEFFER (H:s Exc. Gr. Carl Fred.) Riks-Råd, Canceller, Rid. o. Com. af K. M. O.
- - - (Bar. *Pehr*) Fältmarskalk, Com. af K. S. O. med St. Korset o. Rid. af K. Fr. O. pour le Merite Militaire.
Scherdin (*Eric*) Prost i Söderala i Helsingland.
Schultze (*J. L.*) Geschworner.
Schönberg (*And.*) Canc. Råd, Riks-Historiograph o. Rid. af K. N. O.
Sederholm (*Joh.*) Handelsman i Helsingfors.
Segebaden (*Carl Otto von*) Gen. Lieut. Landshöfdinge på Gottland, o. Rid. af K. S. O.
Skunck (*Joh. Wilh.*) Tullförvalt. i Helsingfors.
Sohlberg (*Eric*) Handelsman i Uddewalla.
SPARRE H:s Exc. (Bar. Carl) Riks-Råd, Öfverståthål. i Stockholm o. Com. af K. S. O. med St. Korset.
Sparre (Gr. *Carl Carlson*).
Stark (*Dav.*) Diaconus i Wiborg.
Stenberg (*Joh.*) Inspector.
Storkenfelt (*Adam Fr.*) Rytmåstare.
Ström (*Joh. Fredr.*) Commerce-Råd.
Suthof (Fru *Anna*).

Tawast (*Carl*) Apologist i Wiborg.
Tegman (Doct. *Eric*) Prost i Gefle.
Tham (*Pehr*) Hof-Intendent.
Tidén (*Pehr*) Kyrkoh. i Rystad.
Tigerström (*Ax. von*) Landskamererare.
Tofftén (Doct. *Jac.*) Prost.

TOFFTÉN (*Mårten*) Auditeur.
TORSMAN (*Joh. Pet.*) Öfver-Inspector.
TOTTIE (*Jac. J.*) Controlleur i Gefle.
TÖRNE (*Mich. von*) Landshöfd. i Wenersborg och Rid. af K. S. O.
- - - (*Nils von*) Capitaine.
TÖRNEROS (*And.*) Kongl. Secreterare.

UGGLA (*Carl Henr.*) Kammarherre.

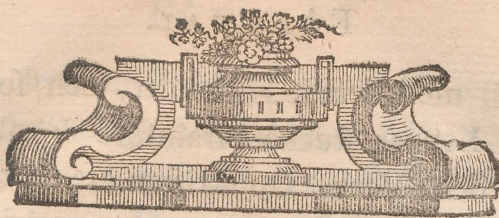
VALLEY (*Sam.*) Handelsman i Gefle.

WALLENS (*Jeremias*) Häradshöfdinge.
WALLERIUS (*Joh. Gottsch.*) Professor o. Rid. af K. W. O.
WASMUHT (*Eman.*) Holländsk Leg. Prädik. i Stockh.
WENNERDAL (*Nils*) Grosshandl. i Stockholm.
WENNERSTIERNA (*Pehr G.*) Banco-Fiscal.
WESTÉN (   ) Bruks-Patron.
WESTFELT (*Ad. Fr.*) Lieutenant vid Westg. Cav. Reg.
WIJKMAN (*Sven C.*) Not. vid Dom-Capitl. i Upsala.
WINBOM (*Joh.*) V. D. Minister.
WREDE (Bar. *Rabbe Gottlieb*) Lieutenant.
WULF (*Pet. Christ.*) Consul.

ÅHLIN (*Wilh.*) Kammarskrifvare i Kongl. Kammar-Collegium.
ÅKERBLOHM (*Elias*) Bokhållare i Wiborg.

ÖDMAN (*Gabr.*) Notarie i Kongl. Svea Hof-Rätt.
ÖHRMAN (*Lor. Herm.*) Bruks-Patron.

FÖRE-

FÖRETAL.

Denne gången har jag icke mycket at förorda med den Högtärade LÄSAREN. *Tredje* Delen af denna Resa lägges nu i des Hand; och den Fjerde ofördröjeligen efter i pressen. Sammandraget af Journalen tager i denna Fjerde Delen vid, och hvilket gjöres, som bekant, af Kongl. Svenske Legations-Prädikanten i Constantinopel, H:r BLOMBERG *).

Den i Företalet til Andre Delen lofvade *Medaillen* är nu färdig, och af de vanlige Academiske Jettonernes storlek. Åtsidan visar Bilden, efter det af H:r Prof. Ser-

*) Ifrån denna vittra Hand har jag inhändigat Sammandraget af den sista och så olykliga Färden til *Grekeland* alt til slutet; och af den *Europeiska* Resan alt til vistandet i Holland, så at deraf blott Ångland återstår. Den sist ingångne Depechen var dat. Pera d. 2 Sept. 1780.

Sergell modellerade Hufvudet, och ſom finnes i Koppar ſtucket framföre Förſta Delen af detta Verk. Omſkriften är: IAC. ION. BIÖRNSTÅHL PHILOLOGUS; och under Bilden låſes: *C. Fehrman*, el. H:r Medailleurens Namn, ſom graverat Penningen. Frånſidan har följ. Hiſtoriſka Påſkrift:

Celeber.
Peregrinatori
Dedit
Sudermannia Cunas
MDCCXXXI
Theſſalonica Cippum
MDCCLXXIX
Holmia Nummum
MDCCLXXX.

Hedern af denne Pennings ſlående tilfaller med al rätt Hufvudſtaden el. *Stockholm*, hvareſt icke allenaſt den *Högädle* MAGISTRATEN, af des almänna medel, teknat och förnyat en Subſcription på 32 Exemplar, utan ock en ſtor del af de *Reſpect.* PRENUMERANTERNE på ſamma Verk finnas:

utom hvilken Frikoſtighet, ſå ifrån denna, ſom den öfriga Almänhetens ſida, jag hvarken kunnat utgifva Reſan, el. bekoſta Minnesmärken. De *otta* utlofvade *Medaillonerne* äro ock färdige, för at afgå til de Orter, hvar de ſkola upſättas. Dock härom, och til hvilka Medaillen blifvit öfverlämnad ſamt gifven, ſkal i Företalet til Fjerde Delen omſtändeligen förmålas; då får ock berättas om *Grafſtenens* läggande öfver Sal. H:r Björnſtåhls Ben i Salonichi.

Härutaf behagade det Reſp. Almänna emedlertid intaga, at jag upfyller den mig åliggande Förbindelſen mot Prenumerationens erläggande på detta Verk. Uti denna ſenare fattas dock ännu omkring Hälften *); men jag förviſſar mig icke des mindre om denne återſtods ſkyndſamma teknande: til Fulbordan af et Verk, ſom, vid mina när-

varan-

*) SAMTELIGE Prenumeranterne, hvilka erlagt förſta Subſcriptionen, äro dels införde, dels införas de i *Stockholms Lärda Tidningar*, i den Ordning de ſig anteknat, ſtigande där redan til et antal af 851. Här i Reſan uptagas åter blott DE, ſom förnyat Subſcriptionen, ſtälde efter Alphabetet, och ſtigande nu til et antal af 419.

varande år och vilkor, borttagit för mig en altför dyrbar tid; dock vål anvånd, når den blifvit upoffrad til vårdige Medborgares Tilfredsstålning vid så öm Förlust, som en Björnståhls, til Minne öfver en så dråpelig Man, som vår Björnståhl.

Stockholm, d. 25 Oct. 1780.

GJÖRWELL.

Inne-

Innehållet
Af
TREDJE DELEN.

Brefvet 1; *Conſtantinopel* och *Pera*,
d. 17 Jan. 1777.

Svårigheten at låra Turkiſka Språket. Briſt på god Hiſtoria om Turkarne. H:r Muradgea, Kongl. Svenſk Drogman vid Ottomanniſka Porten, har i flera år arbetat derpå. Hans loford. Den andre Kongl. Svenſka Drogmanen H:r Murat, den ſtörſte Muſicus i Orienten, har utarbetat en fullſtåndig Beſkrifning på Turkiſka Muſiquen. K:gl. Svenſka Legationen den måſt uplyſta af alla i Conſtantinopel. Briſt på Geographie öfver Orienten. Råttelſer i den ſamma. Nuvar. Kejſarens namn Abd-ul-Hhamid, ej Achmed. Lexica och andra tryckta Turkiſka Böcker både rara och ganſka dyra. Flere ſvårigheter. p.10

Brefvet 2; *Conſtantinopel* och *Pera*,
d. 17 Dec. 1777.

Nyårsönſkan til Konung och Fådernesland. Lars Andersſon, Kon. Guſtaf I:s Canceller. Axel Oxenſtierna. H:s Exc. Riks-Rådet Gr. Carl Fr. Scheffer. Svenſka Patriotiſmen. En Pragmatiſk Hiſtoria om Sveriges Tidſkiften ifrån 1714 til 1772 önſkas. Åfven en Svenſk Cornelius Nepos eller ſtora Sven-

vördnad för Hof-Rådet Michaëlis. Försvar emot Tyska Museum och Frankf. Gel. Anzeigen. H:r von Taubes Berättelse om de Europeiske Ministrarne vid Ottomanniske Porten i det mästa oriktig. Säkrare underrättelse om Audiencerne hos Sultan och Ceremoniellet dervid, med flere omständigheter rörande Constantinopel och de Europeiske Ministrarne. Presidenten Carleson försvaras emot H:r von Taubes ogrundade beskyllningar och flere des Misstag rättas.

Brefvet 7; *Tharapia*, vid *Bosphorus Thraciæ*, d. 3 Aug. 1778.

Quarantaine måste hållas för pestens skul. All communication och alt tilfälle til uplysningars inhämtande således afskurne. Pesten ganska maligne denne gången. Turkarne bjuda ej til at hindra smittan eller göra någon anstalt deremot. Pest-Hospital. Bezestaner eller Köpmans-Magaziner. Muhammed Efendi Svensk Turkisk Legations-Secreter. Förskräckelig Jordbäfning i Smirna. Ismael Efendi Turkisk Språkmästare. Prof-ark af det nya Meninskis Lexicon.

Bilagor.

1. *Bref ifrån H:r Grefve Dan. Joh. van Hochepié Kongl. Svensk Vice-Consul i Smirna til Kgl. Svenske Extr. Envoyén i Constantinopel, Herr Ulr. Celsing; dat. Smirna, d. 8 Jul.* 1778.

Omständigheterna och beskaffenheten af de svåra och dageliga Jordbäfningarna i Smirna alt ifrån d. 16 Jun.

2. *Ut-*

ningen, deras svåra Ok och Påkörarens spitsige Staf. Sånings-tiden. Tide-räkningen. Tröskning-tiden. Brödet. Håst-qvarnar och Sådes-mortlar. Medel mot mask i Säden. Linnés, Hallers, Pitts, Voltaires och Rousseaus på en tid timade Dödsfall.

Brefvet 10; *Pera*, d. 3 Oct. 1778.

Återkomsten til Constantinopel. Pestens grufvelige framfart därstädes. Husens Bygnad. Kongl. Svenska Palatset och Capellet i Pera, des Förträffelighet både til läge, bygnad och prydnader; Svenska Församlingen, som där håller sin Gudstjenst. Capellets likhet med en Mosquée. Minareternes illumination i Ramassan. De Fransyske, Hollänske och Venetianske Palatserne därstädes. Svenska Palatset betalar skatt til Templet i Mecca. Folk-numern i Constantinopel och närmast omkring liggande Orter.

Brefvet 11; *Constantinopel*, d. 16 Oct. 1778.

Om Ramassan el. Turkarnes Fasta, des början och flytning hela året igenom; des stränghet och mening; de flestes Misstag om des egenteliga början; Astronomiens Biträde härvid; hvarjehanda Bruk, som under densamma iagttagas. Domstolen föredrager vitnen framför en Gäldenärs Handskrift. Kejsarens Lif-Astrolog. Astrologien värderas mera än Astronomien; ehuru des Trovärdighet är i Alcoranen förbuden. Svenske Canoner i Seraillen kungöra alla stora Högtideligheter. Beiram el. Turkarnes Glädje-Högtid. Då ske Tjenste-Ombyten efter Kejsarens Godtycke. Kurban-Beiram el. Offer-festen. Relands misstag rörande Turkarnes Fasta.

Bref-

hvar

hvar ſlutel. et Ankare förloras: en Turks betraktelſe deröfver. Sjömannens verkeliga våda. Vinden Hellespontias. Ankomſten til Negropont och Volo. Reſan årnades til de rygtbara Grekiſka kloſtren i Theſſalien. Svenſka Conſuln Barthelemy i Portaria beſökes förſt. Ditreſan ſkedde d. 7 Febr. i full vinter, och återkomſten til Volo d. 11 følj. i full vår. Vinterns ovanlighet orſakade briſt på lifsmedel i den måſt fruktbårande delen af Grekeland. Hårda vintrar följt med Hr Björnſtåhl på alla des Reſor. Grekiſka Språkets nuvar. Art och Bruk uti Orters Namn. Uprinnelſen af Iſtambol el. Stambul, Negropont, Candia, Dardanellerne, Archipelagen, o. ſ. v. Orternes gamla Namn bibehållas dock i Kyrko-Språket, ſom beviſes med Demetrias &c.

Brefvet 15; *Volo*, d. 10 Mart. 1779.

Förtekning på de ſedan Oct. 1778 aflåtne Bref. Reſans Farlighet til lands, icke mindre vådelig, ån den nyſs öfvervundna til ſjös, i ſynnerhet för de kringſtröfvande Albaneſerne, hvilka kortel. beſkrifvas.

BIHANG.

Utdrag af *Brefvet;* dat. *Conſtantinopel* och *Pera*, d. 16 Apr. 1778.

Om Brefvens upſåtning och utgifvande; ſamt deras Sanfårdighet.

Utdrag af *Brefvet*; dat. *Tharapia*, d. 2 Jul. 1778.

Några uplyſningar om Italien för Tyſka öfverſåtningen af deſſe Bref. Peſten hårjade i och

om-

omkring Constantinopel. Kalla Bads bruk deremot. Demetrios, Grek och Lärjunge af Linné, vunnen genom Forskål. Prof. Bergii hjelp åstundas at skaffa Botaniken tilväxt i Orienten.

Utdrag af *Brefvet*; dat. *Constantinopel*, d. 3 Nov. 1778.

Svårigheten at skrifva Sanning om Turkiet i sjelfva Turkiet bevises; åfven som den Oförtrutenhet och Granskning, hvarmed den icke des mindre blifvit både sökt och funnen.

Underrättelse för de Respective Prenumeranterne.

Af den på denna Resa erlagde Prenumerationen af *Fyra* Riksdal. Spec. har

Första Delen blifvit beråknad til	1 R:d.	16 sk.
Andra Delen til - - -		23 sk.
Tredje Delen håller med Titulbladet, Prenumeranternas Namn, Förtalet och Innehållet, $19\frac{1}{2}$ Ark, som à 1 sk. 4 rst. gör - -		26 sk.
Summa	2 R:d.	17 sk. Sp.

De, som uttagit Flock-vis, hafva fåt Håftningen gratis; men den, som åstundar denna Del i Franskt Band, betalar Bandet sårskilt med 16 sk; den åter, som vil köpa denna Del, utan Prenumeration, betalar den i Exemplar sårskilt med 29 sk. 3 rst. och i Franskt Band med 45 sk. 3 r.

GJÖRWELL.

Efterrättelse för Bokbindaren.

Vid Bindningen iagttages, at denna Delens *Almänna Smuts*-Titul på Lit. A, jemte alla de särskilte Flok-titlarne kastas bort; och at näst efter *Titulbladet* bindes Förtekningen på *Prenumeranterne*, så *Företalet*; och därnäst *Innehållet*; samt at detta Blad blir det *sista* i denna Tredje Del.

PROFESSORENS
VID KGL. ACADEMIEN I UPSALA
HERR
JAC. JON. BJÖRNSTÅHLS

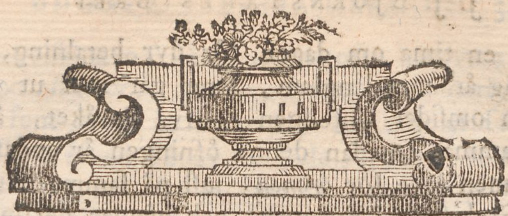
BREF,

RÖRANDE DES

UTLÅNSKA RESA;

TIL
UTGIFVAREN
CARL CHRISTOF. GJÖRWELL
KONGL. BIBLIOTHECARIUS.

TREDJE DELEN.

Första Brefvet.

Constantinopel och *Pera*, d. 17 Jan. 1777.

Min Herre förmodar väl i sit sista Bref, at jag redan talar Turkiska, efter jag så länge före min Ankomst hit til Orienten, hälst under min Resa genom de förnämste Europens Länder, vinlagt mig om Orientens Språk. Men det går icke så fort. *Svårigheten* at lära sig Turkiska Språket, äfven här på sjelfva stället, är större än någon lätteligen skulle kunna föreställa sig: ty utom det at detta Språk inbegriper 3:ne särskilta och aldeles olika, samt ifrån hvarandra til ord och grammaticaliske principer vida skilde tungomål, nämligen *Turkiskan*, *Persiskan* och den outöseliga *Arabiskan*, som utan åtskilnad om hvart annat brukas af Turkiska Nationen i tal och skrifter, och gjör at det är det *rikaste* Språk och *svåraste* som finnes; så kan icke heller en Christen *omgås med Nationen* och *öfva sig i Språket*, såsom det sker i Italien, Frankrike, Ångland, Tyskland, Holland &c. Ty icke tillåta deras *Seder at se Könet*, at gå på deras Spis-qvarter, at bo i deras Hus, ja, Armenianerne äro härutinnan like Turkarne, de villa icke låta en främmande omgås i sit hus; så at här på sjelfva stället är nästan icke lättare at lära Språket än annorstådes i Europen: ty annat moyen är icke, än at hafva en lärd Turk eller Khådscha, som

kommer en tima om dagen för dyr betalning, och denne våg är nog långsam, samt går mer ut på at *läsa*, och omsider änteligen skrifva Språket, än at *tala* detsamma, emedan denna öfningen är endast för *ögonen*, men icke för *öronen*, just på samma sätt som vi läre Grekiskan i Europen; och händer det mer än ofta, at samma sida i MStet, på hvilken jag i läsningen förstår hvart enda ord, upläst fort af min Mästare, är för mig en beseglad bok, emedan *öronen icke hafva här en ständig öfning at vänja sig vid ljudet af Språket*, och läsningen är endast en mechanique för ögonen. Vidare är äfven sjelfva Läsningen svår genom de många *olika Alphabeter* och Characterer som brukas i skrifningen: ty et helt annat Alphabet brukas i Cancelliet, et annat i Bref, et annat vid Domstolen, et annat af de Lärde, et annat i Räkningar, o. s. v. Den, som kan läsa det ena helt färdigt, kan icke derföre läsa et enda ord af det andra. Utomdes skrifves detta Språket *ständigt utan vocaler*, som gjör mycken svårighet och tvetydighet för en begynnare. Om ock någon gång vocalerne sättas ut; så äro de til figuren icke mer än 3, men til ljudet *flere än vi hafve* i Sverige, *ä*, *á* och *ó* inberäknade; desse alle låten måste genom en lång och *mångårig* öfning läras. Ja, det som är ännu värre, skrifves det ofta i vissa Skrifter *utan puncta diacritica*, som eljest åtskilja flere Consonanter, hvilka utom desse puncter äro aldeles lika med andre Consonanter, så at då hela Turkiska Alphabetet har 33 Consonant-bokstäfver, äro de icke mer än 17 särskilte figurer utom desse prickar, så at när de icke utsättas, kan en bokstaf vara 5 eller 6 olike Consonanter; den kan vara *b*, *p*, *t*, *th*, eller *s*, *n*, *i*, hvilket alt måste gissas då desse Skilje - prickar äro borta; och ju flere sådane bokstäfver förekomma i et ord, ju mer

ökas ovissheten, så at *et ord* ofta kan vara 30 à 50, ja 200 *olika ord*, efter methodus combinationum, alt efter som ordet är långt til; och när et sådant ord har flere äfven så ovisse både före och efter sig, så lämnar jag M. H. at dömma om svårigheten, om icke omöjeligheten, at finna meningen af en sådan Skrift eller *Chiffre*. Detta är dock vanliga sättet at skrifva hos Turkarne, når de villa skrifva fort. En Utländning bryter ock igenom denna svårigheten, ty få ting äro omöjlige för menniskliga Snillet; men dertil fordras tid och mycket tålamod, innan en habitude kan förvärfvas, at uplösa riktigt *så mångtydiga gåtor*; såsom Arabiska mynt med *Cufiska bokståfver*, som altid äro utan puncta diacritica. Utom dess hafva Österländningar sådane bokståfver och ljud, som *våra organer ej äro vane at utsäga*, än mindre kunne vi uttrycka dem med *våre vanlige Alphabeter*: vissa ljud hämtas just neder ifrån magen, andre arbetas i strupen, och somlige bestå i olika hvåsningar, så at stundom låter det som man skulle kråkas, sauf le respect, stundom åter måste ljudet af en kalf, en katt, en orm m. m. blifva det sköna modele, man måste efterapa, hvilket icke är lätt för den, hvars organer ifrån barndomen icke haft den förmon, at vänjas efter desse djurs låten. I stället at vi icke hafve mer än *s* och *z*, så hafva Turkarne 7 eller 8 bokståfver, som hvar och en noga måste med sit särskilta ljud och hvåsning åtskiljas, så framt man vil blifva förstådd i talande och läsning, och icke confundera olika stamord och olika bemärkelser. Denna svårigheten öfvervinnes genom et längre vistande i landet, ty ju längre man är i et land, ju bättre lär man at pronunciera Språket; men i det stället kommer en annan, at då man lärt sig en *pronunciation* på et ställe, förstår man aldeles icke den som

bru-

brukas i et *annat land:* annorledes talas Turkiskan här i Constantinopel och Romilien, och annorlunda talas den i Anatolien, annorlunda af Tartarerne, annorlunda af Armenierne, annorlunda åter i visse Africanske Stater. Äfven så den rika och i *så otaliga Länder vidsträkta Arabiskan;* ehuruväl samma Språk, så uttalas det dock så olika härstädes och i Persien af de Lärde, och olika, ehuru som modersmål i Syrien, i Palæstina, i Mesopotamien eller Dijarbekir, i Arabien, i Egypten, och sedermera hela sträckan upföre i Africa ända til Gibraltars Sund, at den ene ifrån den ene orten icke förstår den andre; ja, uti et litet district nog kan uttalet vara mer olika än Svenskan och Danskan. Utom alle desse och *flere andre svårigheter*, som jag här går i stillatigande förbi, rörande förståndet af det *skrifna* eller *talade Språket*, eller sådant det är antingen för *ögonen* eller *öronen* och *tungan*, kommer en annan svårighet, at inhämta fullkomlig och fullständig kunskap om *Nationens lynne, tänkesätt, seder, bruk, konster, nöjen, högtider, spel, tidsfördrif, Lefnads-*och *Regerings-sätt, Ämbetsmäns sysslor* och *gjöromål, Historia* och *Geographie* m. m. utom hvilket alt, icke något Språk kan rätteligen och grundeligen förstås. Denna svårighet är så mycket större, som Turkarne så väl som alle andre *Österlänningars seder äro fjerran skilde från våre*, til hvilka de just äro *aldeles Antipoder*, och vi dess mera i mörker och okunnighet derom, som vi hafve derutinnan de *större och grofvaste fördomar*, hvaraf alle Europeiske böcker och Rese-beskrifningar, som röra aldrig så litet Orienten, äro fulle. Det är icke heller lätt at få en riktig underrättelse derom, så framt man icke vil antaga Turbanten: ty en *Frank*, så kallas här alle Europeiske Nationer, den Grekiska dock utesluten (ehuru *Lingua Franca* är

år inskrånkt och brukas endast om det Italienska Språket, sådant som det talas i Orienten), kan nåppeligen med de strångaste och skarpsyntaste underfökningar penetrera til Sanningen deraf, utan at ofta blifva imponerad. Endaste utvågen år vål et långvarigt vistande i landet, då ofta en håndelse kan låra det man knapt vågat sig förmoda, i det stållet, då man far hastigt fram genom et Land, lår man icke annat ån huru det står til på Gåstgifvar-gården, hvilket sannas i alla lånder, men aldramåst i Orienten, dår folket lefver så indragit och föraktar i synnerhet Frankerne, och dår man aldeles icke får omgås med *det Könet som måst talar* och gerna sqvalrar utur Scholen. Ingen god *Historia* hafve vi om Turkarne. Den nyss utkomne *Histoire de l'Empire Ottoman, depuis son Origine jusqu'à la Paix de Belgrade en 1740, par Mr. l'Abbé Mignot, à Paris* 1771. uti 12:o flere volumer, år illa skrifven, och på många stållen år den lika sann med en Roman, ehuru Hr M. såger, at han öst utur de goda Kållor, som finnas uti Kongl. Bibliothequet i Paris. Hr Abbé Mignot år en Neveu af Hr Voltaire, och liknar verkel. denne store Poëten, som infört Fictionen ånda in uti Historien, men han liknar honom visst icke i Stylen. Prins *Cantemirs* Historia duger icke heller; men hans dervid fogade Noter och Anmårkningar åro goda, ty han kånde vål Turkarne och deras Regeringssått. *Leunclavius* år god nog, men för gammal: han kom ut 1596, och således fattas nåstan 2 Secler til vår tid. Hvad *Ricaut*, *de Geer* och andre vidkommer, så innehålla de månge apocryphiske beråttelser, som ej åro grundade; det samma bör sågas om *Chalcondylas* och andre Grekiske Historici: de voro Turkarnes ovånner, i hvilkas mun åfven sanningen blifver misstånkt. Jag hafver med flit

talt

talt om denne bristen, i synnerhet som jag har den åran at skrifva til en Historicus, på det jag skulle få tilfälle, at visa Nödvändigheten af en god Turkisk Historia, och huru mycken förbindelse hela Europen är skyldig en skickelig Man, som äfven är i Svensk tjenst och i flere år syssselsatt sig med at utarbeta hela Ottomanniska Husets Historia, efter Turkiske och authentique Urkunder och Manuscripter, och det på sjelfva Stället här i Constantinopel, hvarest Källorna äro at tilgå. Denna Nyhet lärer vara M. H. så mycket kärkomnare, som den är oförväntad. Det är Kongl. Secreteraren Hr *Muradgea*, Kgl. Maj:ts Förste Drogoman vid den Höga Ottomanniska Porten, som vid pass för 9 år sedan företagit sig detta nyttiga och tillika mycket svåra arbete: han skrifver det på Fransyska, det är, för hela Europen, och har redan gjort ifrån sig den svåraste delen, nämligen den äldste och obekantaste; han börjar vid denna Dynastiens Stamfader *Othoman*, eller rättare *Osman I*, rörande dock i korthet vid hans Fader *Erdogrul*, och hans Farfader *Syleiman*, som kom tågande med en Armée ifrån Turkistan och Persien in uti Anatolien midt uti 13:de Seculo, eller vid pass år 1250, därest han börjat sin Historia, och är nu kommen på *Myhammed IV*, som är den 19:de Sultan i ordningen, och Farfader til den nu regerande Turkiske Kejsaren *Abdul-Hamid*, som är den 27 i ordningen. *Myhammeds* Regering var lång och märkvärdig: han kom ganska ung på Thronen 1648, samma år som Westphaliska Freden slutades, och blef afsatt 1687. Således har nu Hr *Muradgea* gjort vid pass 400 års Historia från sig; och hoppas jag at han följer mit råd och önskan, at först utgifva denne delen af Trycket, och sedan utarbeta den följande til vår tid: ty eljest kunde en vådeld eller någon

gen annan vådelig håndelse gjöra alt det gjorda til ogjort, och almånheten misla frukten af et så mogit och mångårigt arbete. Hr *Muradgea* har, ibland flere andra prof af des vånskap, åfven behagat visa mig det, at han låst up för mig flere stycken af sit vackra arbete: dår åro de interessantaste håndelser och stora Revolutioner, som åro hittils aldeles obekante och okånde af alla Historici, beskrifne, såsom den besynnerliga Dethronisation af *Ibrahim I*, och uphögningen af hans Son *Myhammed IV*, då han ånnu var en Prins af 6 eller 7 år. Detta arbete kostar honom mycken möda: ty de Turkiske Historici skrifva icke i den ordning och smak samt redighet, som vi fordre i Historien, så at det år annat ån at gjöra en blott Öfversåtning; han måste först låsa igenom hela volumen, innan han kan få i hela harfråden, och gjöra deraf en god och pragmatisk Historia. Lyckligt år, at han år ung och har courage, jåmte mycken insigt i Språken, samt skrifver en vacker Fransyska. Han år en af de skickeligaste Drogmaner hår finnas, samt har utomdess de hederligaste egenskaper som pryda en månniska, nåmligen Dygd och Vett, samt mycken behaglighet i sit omgånge. Behöfver jag lågga til, at han förl. år blef lyckelig genom et giftermål, med en rik och mycket vacker samt dygdig Fru, Dotter af en Armenian, och at han nu nyss fåt en dotter. Det hör mera hit at berätta M. H. det några Turkiske Historici åro hårstådes trykte på det Turkiske Språket i det af *Ibrahim Effendi*, en Renegat ifrån Ungern, anlagde Tryckeri, hvilket för flere år sedan år aldeles ruinerat; och *svårigheten at få böcker och subsidier i Språket*, åfven hår på stället, ökar antalet af de omtalte hinder: ty man måste köpa MSter, som åro rare, och derföre dyre; ånnu mer, inga goda Lexica

kunna fås, och *Meninski* står nu icke til finnandes, utan at upvåga den nästan med så mycket silfver, som et helt Rese-Stipendium utgjör. Hr Envoyeen *Celsing*, som visar mig så mycken godhet, har lemnat mig sin Meninski til dageligt bruk och nyttjande, och utom den skulle jag icke kommit utur fläcken. Jag finner dageligen fel i Meninskis Lexicon, ehuru det är den bästa, ja äfven det enda vi hafve i Turkiskan och Persiskan; det behöfde utgifvas med ändringar, förbättringar och tilökningar; men hvilken vil kosta på Uplagan af et så dyrt Verk i våra tider? Men kan jag här, då jag nu höll på at tala om vittre Män som arbeta i Constantinopel, hvilket är mer än rart och sällsynt, gå förbi en annan snäll Man, som äfven är i Svensk tjenst, och lagt sig grundeligen på Musiquen utom andra vitterheter; jag är öfvertygad derom, at han är den störste Musicus, som någonsin funnits och finnes i Orienten: det är Hr *Murat*, Kongl. Maj:ts Andre Drogman vid Porten, äfven Armenian som Hr Muradgea. Han har utarbetat en ganska interessant och fullständig Beskrifning på *Turkiska Musiquen*, som så månge i Europen, och ibland andre Hr *Jean Jacques Rousseau* önskat känna, ty man har derom icke den minsta Idée; ja, det som är ännu värre, Hr *Chardin* uti sin Resa i Persien, som eljest är den bästa vi hafve, gifver et prof på Persiska Musiquen, som tillika är et stort prof på hans insigt derutinnan, ty han anförer just en Italiensk Menuet. Hr *Murat* lät mig en gång genomögna sit MS. det är skrifvit på god Fransyska. Titeln är: *Essay sur la Melodie Orientale, ou Explication du Systéme des Modes & des Mesures de la Musique Turque, par Antoine de Murat.* Jag har styrkt honom, at snart utgifva detta curieusa Arbetet: och dedicera det til en viss Hög Herre

i Sve-

i Sverige, ſom ålſkar och protegerar ſå vål Muſiquen, ſom andra Konſter och Idrotter. Turkiſka Muſiquen år kommen ifrån Perſien, hvareſt *Hodſcha*, ſåſom Perſernes Orpheus, ſatte Orientaliſke Muſiquen på goda fötter och grundade den på viſſa principer: denna Perſiſka Muſiquen kom förſt til Conſtantinopel under *Sålim I*, ſom vid Staden Tauris's intagande fant, ibland andre Konſtnårer, åfven den namnkunnige Muſicanten *Huſſein Beykara*, af en mycket förnåm hårkomſt i Perſien; den ſkickade han til Conſtantinopel, och det var vid år 1514 eller 920 efter Hidſchret, ſom man orått ſkrifver Hegyra. Ifrån den tiden daterar man Turkarnes Muſique, ty förut hade de ingen. *Sålims* ſtåndiga krig hindrade dock Muſiquen at rota ſig hos Nationen, det ſkedde icke förrån under *Myrad IV* (ganſka orått kallad, ſå vål ſom de andre af ſamma namn, Amurath); men, i ſynnerhet blef den ſatt på faſta fötter i Conſtantinopel under *Myhammed IV*: ty då *Myrad* tog in Bagdad ifrån Perſerne år 1637, fann han dår 5 Muſicanter, ſom han förde til Conſtantinopel, dereſt man kallade dem *Adſchemler* eller Perſianer. *Grekerne* nu för tiden och *Armenierne* hafva ingen annan Muſique ån den Turkiſka, utom deras Kyrko-Muſique, ſom år deras egen. Hr *Murat* förklarar Turkiſka eller Perſiſka Muſiquen i grund, och har uppfunnit 2:ne Tabeller: den förre föreſtåller generale Syſtemet af denna Muſiquen, med tonerne ſom utgjöra Gamma &c. den ſenare åter tonerne af den Italienſke Gamma &c. Deſſe Tabeller hafva koſtat honom öfver 6 månaders arbete, och hafva den nyttan, at man ſtraxt med deras tilhjelp i et ögnakaſt icke allenaſt kan finna råtta tonen af Turkiſka Muſiquen, utan ock ſe åtſkilnaden emellan den och den Italienſka, och ſåtta öfver Turkiſka Muſiquen på Italienſka Noter.

ter. Således har Hr *Murat* funnit sättet at sätta Turkiska Musiquen på Noter, hvilket ingen kunnat förut. Prins *Cantemir* lärer ock arbetat på denna Upfinningen, men arbetet har blifvit fruktlöst, ty hans Exemplar förkom på hafvet, och nu har man ingen Clave til hans invention. Hr *Murat* har ock fogat härvid en stor Samling af Turkiske Sonater, Visor och Poësier, så väl Turkiske som Grekiske, för at gifva en Idée om deras nu varande Verskonst. Tonerne stå der bredvid utsatte i noter, tillika med en Fransysk Version på dessa Poësier. M. H. ser häraf, huru de Svenske Drogmanerne distinguera sig; de äro de ende som arbeta i Lärdoms-vägen, och kan man icke leta up et dylikt exempel i hela Constantinopel, derest man mera söker efter at må väl och roa sig, än bry sin hjerna med sådane lärde griller. Jag måste rent ut tilstå, at jag straxt vid min hitkomst fant Kongl. Svenska Legationen den mäst uplysta af alla, och den som mäst distinguerar sig. Hr Envoyeen *Celsings* stora meriter äro för almänt kände och erkände, både här och hemma, än at jag nu skulle omtala desamme, de äro vida öfver mit beröm: Han är den ende af alle Ministrar härstädes, som ganska färdigt talar och läser Turkiskan, och kan således se med egna ögon, och afgjöra hvad sak hälst förekommer, vid Porten eller annorstädes, utan Tolk, om han så finner nödvändigt. Utom honom är ingen, utom den Neapolitanske Ministern Hr *Ludolf* (Sonson af den lärde Jobus Ludolphus, som skrifvit så mycket vackert i Etiopiska Historien och Literaturen), som äfven förstår Turkiska. Hr Kongl. Secret. *von Heidenstams* och Svenske Legations-Predikantens Hr Mag. *Blombergs* skickelighet och insigter känner M. H. så ganska väl förut. De arbeta nu både två mordiskt i

Tur-

Turkiſka Språket, och finna deruti månge Svårigheter, och hvilken år ſom icke det finner. Och nu efter en ſå lång ehuru intereſſant digreſſion, kommer jag åter igen til min föreſats, at beråtta M. H. de ſtora Svårigheter, man möter at låra Turkiſkan; men M. H. lårer blifva rådd för denna ſvåra Tractaten om Svårigheterne: var tröſt, jag vil nu ſnart ſluta denſamma, ſedan jag förſt nåmnt et ord om den ſvårighet, ſom hårrörer af briſt på en tilförlåtelig *Geographie* öfver Orienten; jag vil tillika ſpåda den up med några låtta Anmårkningar, för at lindra M. H. möda, då han måſte uppehålla ſig vid en ſå ſvår och tung matiere. Så vål Turkarne, ſom Araberne och Perſerne, hafva åndrat måſt alle gamle Namn på Ståder, Orter och Långder, ſå at den ſom år van vid de vanlige namnen, ſom brukas nu i Europen eller ock de ſom brukades fordom af Greker och Romare, vet icke hvar han år hemma, då han låſer de Turkiſke Hiſtorici, utan råkar ſtåndigt Ståder och ſtora Landſkaper, ſom blifvit intagne af denna conquererande Nation, ſom icke finnas på någon Charta, och ſom man aldrig hört talas om förut. Icke heller finnes någon lård Turk ſom rått kånner Geographien, och kan leda en vetgirig Frank på rått vågen, emedan de ſkickeligaſte af dem aldrig kunna något Europeiſkt Språk, och åro ſåledes icke i ſtånd at jåmnföra vår bekanta Geographie med deras, om han ock ſkulle kånna den ſenare, ſom dock ſållan hånder. Jag erfar ſjelf dageligen denna ſvårigheten, då jag nu håller på at låſa et Turkiſkt MS. ſom innehåller Othomanniſka Hiſtorien: ty det har varit en af mine Maximer, ſom jag iakttagit på alla mina reſor, at jag i hvart Land jag varit låſt det Landets Hiſtoria, Geographie och Antiquiteter på ſjelfva Landets Språk; ty på ſtållet ſuppone-

poneras altid Kållan vara renast och klarast, samt uplysningar lättast at tilgå. Det samma har jag ock velat gjöra härstädes: jag köpte mig vid min ankomst et historiskt MS. på Turkiska, och har nu snart hunnit det til slut; men huru många Städer, Floder, Sjöar, Landskaper m. m. komma dageligen före som man icke vet hvarest de ligga. Namnen äro så underliga och rådbråkade, om ock de gamle stundom blifvit af Turkarne bibehålne, at man omöjel. kan känna igen dem; och ofta böja och bryta de med flit de gamle namnen, på det de måtte få en bemärkelse efter Turkiskan. Jag tänkte at få mycken betydelig uplysning af Hr *Büschings* Geographie, hvilken Hr Envoyeen Celsing behagat låna mig tillika med alla andra hjelpredor jag har i Turkiska Språket; men jag fik mindre hjelp af Hr *Büsching* än jag förmodade. Den är nog upfyld af fel, hvilket äfven gäller om hans Geographie öfver *Europeiska Turkiet*. Öfver alt felas Städer och Orter, äfven sådane understundom, som stå på Hr *d'Anvilles* Chartor. Oftast äro beskrifningarne oriktige. Mäst har jag undrat derpå, at en så stor Samlare, som Hr *Büsching*, icke känt, åtminstone icke brukat *Leunclavii Annales Turcici*; de skulle ansenligen minskat antalet af hans misstag. Jag förbigår, för at icke gjöra M. H. ledsen vid mit långa Bref, alt annat som hörer til Geographien, för at nämna et annat mera oväntat misstag just i vår sämtida Historia, som Hr *Büsching* begåt, då han sid. 1526 nämner *Ahhmeds III* Successor för *Mehemmed V*, som slutade Belgradiske Freden 1739; ty här har ännu ingen *Mehemmed V*, eller som det här rätteligen pronuncieras *Myhammed* (ty *Mehemet* eller *Mähhmät*, så väl som *Mahomet*, är en corruption af pöbeln), regerat i Constantinopel, utan *Mahhmud I* var *Ahhmeds* Successor, som blef up-

uphögd på Thronen i den bekanta Revolutionen år 1730, och år han den förste Kejsare i denna Dynastien, som burit detta namnet. Hr *Büsching* har således lika orätt at kalla honom sid. 1531 *Máhmud V*, ty han var och blir *Mahhmud I.* Vidare säger han, at denne Kejsaren blef succederad af sin Broder *Otschman*, råttare *Ósman III:* detta har sin riktighet, men derpå succederade, säger han, åter hans Broder *Mustapha III*, hvilket år falskt, ty han var Cousin til sine både Företrädare, hvilke voro Söner af *Mysthafa II*, *Ahhmed III:djes* Broder; men *Mysthafa III* var Son af denne *Ahhmed III*, så vål som den nu regerande Kejsaren *Abd-ul-Hamid I*, som succederade sin Broder *Mysthafa* år 1774. Hr *Büsching* lårer förmodel. blifvit förledd af någon Almanach, hvilka kållor man stundom måste misstro. Derföre vil jag åfven förekomma M. H. om det fel, som står i *Svenska Hof-Calendern*, at det måtte blifva åndrat til nåsta år. Felet består deruti, at Turkiske Kejsaren kallas *Achmed IV:* corrige meo periculo *Abd-ul-Hamid I*, ty ånnu har ingen *Áhhmed IV* varit på Ottomanniske Thronen; nu nyss den 7 Dec. 1776 föddes en Prins, som heter *Ahhmed*, lefver han och kommer til Regeringen, då blifver han förft Ahhmed IV. Jag vet icke ifrån hvad Almanach detta orätta namnet flutit in i den Svenska, men det vet jag, at det står åfven så i en och annan Fransysk Calender. Orsaken lårer vål vara, at Kejsarens Namn föll Europeerne så ovanligt före, emedan han, lika som *Mahhmud*, år den förste af sit namn. *Abd-ul-Hamid*, betyder på Arabiska *Den Högtlofvades Tjenare*, det år *Guds Tjenare;* ty *Abd* år Tjenare, och *El Hamid* den Högtlofvade och Beprisade, som år et af Guds många Namn i Arabiskan, och skrifves *Hamid*, eller *Hhamid*

mid, med et ſådant ſlags ſtarkt *H*, ſom vi med våre Alphabeter eller ſtrupar, utom de Florentinſke, icke kunne uttrycka; likſom ingen, utan at vara fődd eller upfődd i Orienten, kan pronunciera det *A* ſom år uti *Abd*, ty det år et *Ain:* ſå at uti detta namnet finnas de 2:ne aldraſvåraſte bokſtåfver at utſåga főr en utlåndning. Når articlen lågges til *Hhamid*, ſå blir det *El-Hhamid*, och i hopbindningen med det fõregående heter det *Abd-ul-Hhamid*, ſom år Hans Kejſerliga Maj:ts råtta Namn. Sådane miſstag uti ſamtida Skrifter och Bőcker på ſjelfve Kejſarnes Namn, ſom dock år lått at veta, emedan det år i alt folks mun, och ſtår utſatt på alle Mynt, ſom ſlås uti ſå många underliggande Riken och vidſtråkta Lånder, tjena til bevis på den okunnighet hvari man lefver i Europen om detta folket, ſå vål på det ena ſåttet ſom det andra. Hvad tycker M. H. at då jag fõrſt kom hit, ville jag ſtraxt veta, hvilka och huru många Turkiſka Böcker blifvit trykte hår på ſtållet, på det jag ſedan ſmåningom måtte kunna ſkaffa mig dem; men ingen kunde ſåga mig det, ingen har gjort en Samling deraf, ja, ingen har liſtan eller Catalogen på dem: jag gaf då i Commiſſion åt de lårdaſte jag kånner, både af Chriſtne, Turkar och Judar; men jag har ſedan haft tid nog, at både plågas af en ſvår och koſtſam ſjukdom, ſom på en gång tõmde ut både krafterne och pungen, och at ſedan, Gudi lof! blifva friſk och vålmående igen, med et ord, jag har nu varit hår inemot 8 månader, och ånnu har jag icke varit i ſtånd at få någon reda derpå; några har jag råkat på, hår och dår, och några har jag kõpt; de åro anſenligen dyre och gå up emot MSter, ty de hafva blifvit rare. Et *Arabiſkt Lexicon*, kallat efter Auctorn *Vanculi*, dåreſt orden åro fõrklarade på Turkiſka,

kiſka, år trykt hårſtådes fŏr 50 år ſedan vid paſs och ſtår nu ſvårligen at finna; det år 2 ſmå Tomer in folio, och ſåljes icke fŏr mindre ån 60 à 70 Piaſtrer når det finnes, det år ŏfver 500 Dal. Kopp:mt efter vår Cours. Detta Lexicon år icke ſkrifvit, ſom våra, efter den ordning, ſom ordets fŏrſta Bokſtaf har i Alphabetet, men likafullt år det ſkrifvit i Alphabetiſk ordning; kan vål M. H. giſſa huru det går til? jo, efter ordets ſiſta Bokſtaf, ſom alle Arabiſke Orda-bŏcker; de åro juſt låmpade efter Rimſlut, ſom de ſå mycket ålſka i ſina Skrifter och Tal. Så up och nedvånde åro alle ſaker hårſtådes, och all ting år tvårt emot våra bruk, hvarom mer en annan gång. Et *Perſiſkt Lexicon* år ock tryckt, kallat *Ferhenk*, et litet Band in folio, det kan fås fŏr något mindre: ſå at deſſe 2:ne Lexica endaſt koſta 1000 Daler vid paſs: lågg nu hårtil *Meninſki*, ty annat dugligt Turkiſkt Lexicon kånner jag icke, det ſtår icke hår at få fŏr 200 Piaſtrer; ſå anſenliga Summor behŏfvas endaſt at få Lexica i Språken. Sedan behŏfvas ſå många andra hjelpredor, Bŏcker och Manuſcripter, at koſtnaden fŏr en fattig karl år nog dryg och ſvår. Når man ock hunnit ſå långt, at man fŏrſtår en Auctor vål, fŏrſtår man derfŏre icke en annan, ehuru han ſkulle ſkrifva om en och ſamma ſak, ty hvar och en har ſin ſårſkilte ſtyl och ſkrifart; den ene brukar helt andre ord ån den andre, i ſynnerhet ſom den i ſå månge lånder och provincier, och tillika i ſå många Secler, talade och riktade Arabiſkan har ſå kallade Synonymer til et obeſkrifveligt antal; den ene blandar in mera Perſiſka, den andre mer Arabiſka, alt efter behag, tycke och ſmak; ty at ſkrifva rena Turkiſkan, hålles fŏr nog enfaldigt och olårdt. Jag vil icke tala om deras *Poëter*, ſom flyga altid i hŏgden,

ehuru vackre de ock äro; få hinna så långt, at de kunna förstå de svåraste af dem. Sluteligen, desse Språken äro så svåre, at flere Drogmaner, som äro födde härstädes och talat Turkiskan ifrån barndomen, såsom deras modersmål, haft sedan Språkmästare och studerat det i 20 ja 30 år, och likafullt träffa de sådane böcker som de icke förstå, utan måste då taga någon lärd Turk, som i hela sin lifstid icke gjort annat, än studerat Turkiska, Arabiska och Persiska, til hjelp, och torde hända at den äfven ofta stadnar i villrådighet, hvilken casus mer än en gång händt min Språkmästare, som likväl är den lärdaste, man härstädes kunnat upleta åt mig, och har han i 40 år docerat i dessa Språken. Hvad skal då jag säga, som har så kort tid mig förelagd, och et så stort haf framför mig, som man just kan kalla une mer à boire. Det är sant, at jag studerat *Arabiskan* förut, men det länder mig oftast til *hinder i talandet*; ty jag har lärt den af en infödd Arab ifrån Aleppo, som pronuncierade väl Språket riktigt, men icke som Turkarne härstädes, som lämpat de hårda Arabiska orden efter den ljuflige Turkiske Accenten, som är mycket söt och len; så at det jag vinner i läsningen, tappar jag i uttalet. Och är utomdess en stor svårighet, som kommer af *sjelfva Alphabetet*, emedan det icke är passat efter alle Turkiske ljud, och derföre måste ofta en bokstaf hafva flere låten: detta kommer deraf, at Turkarne icke hade något Alphabet sjelfve, utan hafva tagit Arabernes, hvilket icke passade sig väl för Turkiske Språket, utan måste samme bokstaf ofta hafva flere ljud, för at lämpa den efter Turkarnes tungolag. Äfven så är det med Persiskan; dertil har ock *Arabiska Alphabetet* blifvit adopterat. Jag bör icke gå förbi et märkeligt hinder, som möter en lärgirig härstädes, at här fin-

finnes *ingen Turkisk Språkmästare och Lärd* i Constantinopel, ja icke en gång i hela Orienten, som *kan något Europeiskt Språk*, icke en gång den nu varande Grekiskan, som eljest är så almän härstädes öfver alt. Således har man ingen Langue commune med det uplyste folket, när man kommer hit; och alt hvad som sker och göres ibland Turkarne blir likfom Stats-hemligheter för en Frank, som måste då nöja sig med hvad en annan Frank, lika okunnig torde hända, behagar inbilla honom. Hvad svårighet möter således äfven vid läsningen, då Discipeln icke kan tala med Läromästaren, och denne icke med Discipeln! Men nog af med Svårigheter; mit Bref har blifvit längre än jag både ärnade ock tänkte; jag slutar nu med den önskan, at alle Svårigheter måtte blifva för mig lättade; och det hoppas jag: Deo auspice, favente Rege, Virtute duce, comite Fortuna. Har den äran - - -

---

ANDRA BREFVET.

Constantinopel och *Pera*, d. 17 Dec. 1777 *).

Då detta nu är det sista bref, som jag har den äran skrifva til M. H. på detta gamla året, och det blir det första från mig, som M. H. öpnar på det nu snart ingående Ny-år, så beder jag M. H. vara öfvertygad om den oföränderlige Vännen i Österlanden, at den alle år är sig lik i sine öfrige och nitfulle Önskningar öfver Konung, Land och Medborgare; at han i Turkiet beder Allmagten för Svears

*) Under detta Året har Hr Professor BJÖRNSTÅHL förnämligast insänt til Utgifvaren Bref, som ännu röde des Europeiska Resa.

Vålfård; at han på detta oändeliga afstånd närmar sig mer än ofta i sit hjerta och sin tankekraft til sit kära Fädernesland, som han icke set på mer än 10 års tid, men haft den glädjen at höra beundras i fjerran Länder på desse 5 senare åren: en glädje, som man knapt vågade förmoda, mindre kunde förutse, och som nu gjör Fäderneslandet alt kärare och kärare, sedan des Sälhet blifvit grundad af vår Store GUSTAF, en Konung, som Försynen skänkt oss, för at rycka oss utur Förödelsens käftar, och updaga återigen det Svenska Namnet ifrån den dystra förmörkelse, som det på et halft sekel måst undergå. Huru månge gånger, och i huru många Länder har icke jag fåt vara vitne til det häftiga intryck, som en så oförmodad och en så hastig Förändring gjort på Utländningar, som, ifrån största förakt för et vanmägtigt och sönderslitet Rike, bragtes på en gång i största förundran, först öfver Monarkens egenskaper, och sedan öfver Rikets tiltagande magt och anseende. Det var knapt et dygn emellan et Rike, som räknades för et intet i Europen, och et Rike, som blef så lysande at det gjorde ondt i andras ögon, at det blef et föremål til både afund och förundran. Sälla Svea! så har nu din Sol kommit utur de tjocka molnen, som dig öfverhöljt så länge; gånge den aldrig mera neder, utan förnye sig des sken öfver dig år ifrån år! Sälle undersåtare, som få nu styras af en Landsens Fader, som vil, kan och vet gjöra eder lycksalige; vare edert Nyår välsignadt! Lycklige Medborgare! när skal jag då en gång få öka edert antal! när skal jag då få nedkasta mig för den Store Konungen, och närvarande se Den, som gjör föremålet för både Europens och Asiens förundran? Huru lyckelig är icke Ni, M. H. som får i detta Nyår och altid se Konung GUSTAF

i Des

i Des glants, det är, omgifven af Svea Barn, som Han gjort sälle och lyckelige! När skal jag då en gång få blifva en af dem, och min glädje blifva fullbordad? Jag måste nu nöja mig med andras berättelser, uti hvilka M. H. dock har en så stor del; ty M. H. fägnar sig af Konung GUSTAFS Storverk, och det fägnar M. H. at berätta dem för mig på fjerran ort, på det jag må få deltaga i de hemmavarandes glädje, och i den upglödgade Patriotisme, som gjör at man nu börjar känna igen Svenska Nationen, sådan som den är beskrifven uti Historien, i synnerhet uti des mäst lysande Tidehvarf, jag menar i GUSTAVERNES. Ehuru jag är så länge och så långt borta från Sverige, roar det dock mig oändeligen at tänka derpå, och at jämföra des förra lyckliga tider med dessa. Jag tycker mig hafva lyckeligen funnit, at de likna hvarandra. Store Konungar hafva altid tilskapat Store Män, åtminstone hafva de vetat utsöka och betjena sig af de största de funnit i deras tid, för at utföra de dråpelige verk, som utmärka Stora Själar. Men jag hafver mer än en gång haft orsak at rodna öfver Svenska pennors tröghet, at författa våre Store Mäns Lefverne, och rädda dem ifrån glömskan, som räddat Riket ifrån mörker och tyranni. Store Konungar, Store Mæcenater, Store Ministrar, Store Fältherrar sakna ännu hos oss den taksamhet, som de hade så stor rättighet til hos efterverlden. Ofta har jag fallit på den tankan, at man velat med flit undangöma så månge Store Människor, hvilkas antal få andre Nationer kunna upvisa, på det ej deras förtjenster måtte blifva kände och jämförde i de tider, då ingen ägde dem, och ingen fick äga dem. Så store efterdömen skulle upväckt åtrå til den ära, som icke kunde annat än hatas, och derföre borde sorgfälligt bortskym-

mas i en tid, då Kungligheten fångslades, på det den ej skulle få tilskapa hvarken Mån eller Rike, som svarade med sit genljud til den förra Svea-Historiens röst. Det är nog besynnerligt, för at kunna gå det förbi med stillatigande, at jag nu nyligen genom en utländsk bok kommit på den tankan, at Försynen altid med en GUSTAF i Sverige framskaffat tillika en *Oxenstierna*. Jag vet icke, om M. H. som är bevandrad i Fäderneslandets Historia, och bor så nära vid Källorna, har så mycken svårighet som jag skulle haft at gissa, hvilken var den Store Konung GUSTAF den I:stes Oxenstierna? Besynnerligt är, at jag skulle lära det, icke af en Svensk Skriftställare, utan af en främmande. Jag vil låta honom tala sjelf, på det M. H. må få sedan döma. "*Lars Anderson*, Chancelier de Suede et Premier Ministre de GUSTAVE *Vasa*. Son merite seul l'avoit élévé à ces postes si eminens, car il étoit né de parens obscurs & sans fortune; mais c'étoit un des plus grands hommes de son tems. Voici le portrait qu'en fait l'Abbé Raynal dans ses Anecdotes de l'Europe. C'étoit un genie que la nature avoit fait profond, et que les reflexions avoient étendu. Quoiqu'il eut l'ambition des grandes places, il avoit encore plus l'ambition de grandes choses, et il aimoit mieux voir croitre sa reputation que son credit. Il n'etoit pas citoyen dans ce sens, qu'il se fut sacrifié pour sa Patrie; mais il meritoit ce beau nom, si on veut l'accorder aux Ministres qui ont des idées assez justes, pour croire que leur gloire est inseparable de celle de leur Roi, et de leur Nation. L'exemple de ceux qui l'avoient précédé, ni le jugement de ceux qui le devoient suivre, n'etoient pas la regle de sa conduite. Ses projets n'étoient cités qu'à son Tribunal, et à celui de son Maitre. Cette independance, qui ne peut

peut etre ſentie que par ceux qui l'ont, étoit accompagnée d'une ſagacité, qui ſaiſiſſoit tout, depuis les premiers principes jusqu'aux dernieres conſequences, et d'une lumiere qui fourniſſoit des vues ſublimes, et les expediens propres à les faire réuſſir. Le talent de hâter les évenemens, ſans les précipiter, lui etoit comme naturel, et en paroiſſant ceder quelquefois aux difficultés, il venoit toujours à bout de les ſurmonter. L'étude de l'Hiſtoire et ſes reflexions l'avoient affermi contre les murmures, les tumultes, les revoltes même, et il étoit convaincu, qu'avec du courage, du ſang froid, et de la politique, on vient tôt-ou-tard à bout de ſubjuguer les hommes, et de les ramener à leurs interets. Il ſavoit le detail des Loix comme un Magiſtrat, et en poſſedoit l'eſprit en Legislateur. On reſiſtoit d'autant moins à ſon éloquence, qu'elle partoit d'une raiſon forte. Ce Miniſtre appartenoit plus à un autre âge qu'à celui où il vivoit: et ſes contemporains, qui n'étoient pas à beaucoup près auſſi avancés que lui, n'apperçurent pas toute l'élévation de ſon caractere, ni l'influence qu'il eut ſur les revolutions qu'éprouva la Suede." Tycker M. H. at jag haft orſak, at jämföra en *Andersſon* med en *Oxenſtierna?* Skulle väl en Svenſk kunna ſäga mera til denne ſtore och ſå almänt kände Miniſterns beröm, än en Franſos här ſäger om den, ſom är oſs mindre bekant, åtminſtone på den ſidan at hafva ägt en ſå hög Caractere; hvilket utan tvifvel kommer deraf, at hans ſamtide, ſom han ſäger, voro för långt bak efter honom, och hunno icke ſe ſå långt fram och ſkönja en Man, ſom var utur deras ſyn-krets. Den anförde articlen ſtår uti *Dictionnaire Hiſtorique Portatif - - - par Mr l'Abbé l'Advocat*, à Amſterdam 1767, Förſte Tomen ſid. 63, Artic. *Andersſon.* Jag har anfört detta ſtycke helt

och

och hållit, i fall M. H. icke ſkulle hafva denna Edition, ty uti en nyare år en mårkelig förändring. Det ſom förekommit mig beſynnerligaſt, år at en Svenſk, och den ſå uråldrig och för mer ån 200 år tilbaka, intagit et ſå ſtort rum uti en Franſyſk Dictionnaire Portatif, dåreſt eljeſt alle articlar, i ſynnerhet de ſom röra främmande, åro ſå korte, och dår vår Store *Oxenſtierna* har allenaſt några få rader, ehuru han ſåkert var ſå mycket öfver ſin tid, ſom *Andersſon* öfver ſin: ty at gå förbi alt ſom år verldskunnigt, kan en enda omſtåndighet viſa, at han tånkte djupare ån hans ſamtida i ſådane Högmåls-ſaker, ſom ej då ånnu voro af någon vidrörde, men ſedan af efterverlden gillade: det kan nåmligen beviſas, at den Store *Axel Oxenſtierna* kånde Myntets verkan och förhållande i en Stat, at det icke år en redbar rikedom, men en måttſtock på varor, och at det elaka myntet jagar ut det goda, hvarföre han ock afrådde Kopparmynters införande i Riket, når han ånnu var i Preuſſen, flere år innan Culpeper ſkrifvit derom, ſom råknas för den förſte ſom vidrört denna ſaken. Se det kallar jag at genombryta molnen af ſin tid, likſom hans Herre den ſtore Konung Gustaf Adolf bröt igenom fiendens phalanger medelſt ſit nya Krigsſått, och med ſin nya Tactique beſtörte den Örnen, ſom tagit namn efter Verldens Beherrſkare. Nu beder jag M. H. uplyſa mig, om denne Caracteren af vår dråpelige *Andersſon* kommer öfverens med våre Handlingar eller ej? M. H. har tilgång til de båſta Svenſka Lårdoms-Magaziner, til Archiver och Bibliothequer; M. H. ålſkar för mycket Hiſtorien, i ſynnerhet den Svenſka, för at låta denna ſaken bli oundersökt och obeſvarad *). Jag vet icke gifva en vårdigare fråga til

*) Utgifvaren förbehåller ſig detta Svar uti des *Collection*.

til flut på gamla året, ån denna, fom går in i den gamla gyldene tiden i Sverige, och fom efterverlden en gång lårer jåmföra med den nu varande, och förlikna GUSTAVER fins emellan, likfom *Anderssöner*, *Oxenstiernor*, *Höpkener*, *Scheffrar* dem emellan, om hvilka fenare M. H. i des Bref behagat fågna mig med de angenåmaste Efterråttelfer, fom alle famman-löpa at bevifa, det den Tredje GUSTAFS gyldene Epoque år och blir icke utan Andersföner och Oxenitiernor, fom famfålt bidraga at gjöra Hans Spira utmårkt och hans underfåtare uplyste och lyckelige, i det de uptånka alla fått at befordra en vis Regering och Medborgerlighet, Lagar och Seder, Dygd och Vett, Tapperhet och Mandom, Vetenfkaper och Konfter, Förtjenfter och Åra, och det fom lågger grundvalen til alt detta, en god Upfostring, fom fker igenom hjertats danande och fnillets upodlande i Svea Rike; hvilket år just det råtta fåttet at antånda i Norden det lyfande och mårkelige Tidehvarf; fom en gång får namn af den Store Monark, fom nu redan utgjör Europens Förundran och Regenters Efterfyn. Som den Nordifke Augusti fålla Regering fkal föreviga fig fjelf hos Efterverlden, få fkola ock de famtida Mæcenaters förtjenfter af det Almånna förvaras i Tideböckerne, fom de nu redan förvaras i tackfamme Medborgares hjertan, ty vår tid år til all lycka för mycket uplyst, för at kunna misfkånna en *Andersson*, för at kunna lemna åt Efterverlden allenast den omforg, at igenkånna och erkånna odödelige Mån. Vi hafve för långe faknat både AUGUSTUS (det år GUSTAVUS, ty få mycken lycka bebådar ofs redan Anagrammet allena af detta för Svear få kåra och vördade Namnet); vi hafve, fåger jag, för långe faknat både AUGUSTUS och *Mæcenas*: vi hafve för långe våntat efter desfa lyck-

liga ögnablick, för at icke veta värdera dem. De Svenske Patrioterne i Stockholm utvisa hvad Nationen tänker, och huru den yfves öfver den lyckan, at se den samme Mæcenas ständigt understödja Thronen, som förut lagt Grundlägningen til Svears Hopp igenom Dens höga Upfostring, som nu så lyckeligen sitter på densamma. Den Skådepenning öfver Hans Excel. Herr Riks-Rådet Grefve *Carl Fredric Scheffer*, hvarom M. H. behagat underrätta mig uti des sista Bref, visar huru de Svenske Patrioter veta igenkänna och vörda Patriotismen både vid och på Thronen, och innerligen glade at se densamma så uphögd, söka de up alla möjeliga sätt at tolka och föreviga Nationens brinnande nit och odödeliga vördnad. Jag vet icke med hvad ord jag skal tacka M. H. som velat fägna mig på en så affkild ort med så många behageliga Nyheter: ehuru stadd ibland Turkar och vid yttersta gränsen af Europen och Asien, intages dock mit hjerta af de ljufligaste känslor, när M. H. berättar mig något om Konung, Fäderneslaud och den upeldade Patriotismen, och gifver mig föda för den nitfulla vördnad, som ständigt lågar i mit hjerta, jag må vara på hvad ort jag vil. Tack för Hans Excellences märkvärdiga Bref uti M. H. *Lärda Tidning* af d. 18 Sept. och för öfversändandet af min Väns Hr *Ristells* vackre Versar, och bör samme genljud skalla här ifrån Bosphorens stränder, at det må höras hem igen, som Hr *Ristell* så väl och så sant sjunger:

Men Hjertan utan drift, försigtiga och kalla!
Hvad hafven J väl gjort, at gagna Fosterland?

Jag påminner mig, at jag läst hos Machiavel, på hvad sätt man kan lära känna en god Regent: se efter, säger han, hurudane Ministrar och Råd han utvalt,

valt, och dåm deraf, m. m. Når vår AUGUSTUS i Norden famlat vid fin Thron en *Mæcenas*, en *Agrippa*, en *Cyneas*, m. m. når vår ålfkade GUSTAVUS tagit *Fåderneslandet* för fit Symbolum; når han år den Förfte och Störfte af alle Patrioter; når Han fkyddar alle Patriotifke anftalter; når han arbetar dageligen och ftundeligen på fit Rikes anfeende, flor och ftyrka; och når hans Miniftrar och Rådgifvare likna *Andersfon* och *Oxenftierna*, hvilken fer icke då af Sveriges gyldene Tid, at en *Guftaviansk Epoque* år å nyo kommen? Ack Sålla Tid! — M. H. har vidare behagat lemna mig en annan Nyhet uti des Lårda Tidning af d. 2 Octob. förl., nemligen, at M. H. har *fjelfkrafd uti Kongl. Biblioteket i Stockholm inråttat en fårfkilt Collection af dels handfkrifne dels trykte Handlingar i Svenfka Hiftorien, dock förnåmligaft til uplysning af Tidehvarfvet efter* 1718. Denna mårkeliga Nyhet har åfven på det högfta fågnat Hr Envoyén *Celfing*, fom gjort Hiftorien med Vetenfkaperne och Språ en til fit tidsfördrif; men han ftuderar icke Hiftorien, för at derutaf låra allena årtal och data af håndelfer; utan för at kånna orfakerne och driffjådrarne til alla omhvålfningar, fom fkedt på jordklotet, med deras verkningar, famt hvad influence den eller den faken hade på den eller den Stats-förändringen, m. m. Med et ord: han låfer Hiftorien både fåfom Philofoph och Statsman, fer in i håndelferne med den förres fkarpfynthet, och den fenares flughet, våger facta och perfoner, för at kånna dem både två, och det fammanhang de hafva med de påföljande. M. H. kan förestålla fig, huru en fådan Svenfk Minifter granfkat den Svenfka Hiftorien, når han få framfarit med den Almånna öfver verlden. Han kånner på fina fingrar en *Dalin*, en *Lagerbring*, en *Botin*, en *Cel-*

 fius

sius, m. fl. Han jämförer dem med hvarannan, och med utländske Skribenter, som vidrört Svenska Historien; ingen Anecdot undflyr hans upmärksamhet; alle store Män, som Sverige haft, har han för sine ögon dageligen såsom en eftersyn, alle Revolutioner, som Fäderneslandet undergåt, känner han noggrant, tillika med orsakerne; och som hans brinnande nit och ifver för Konung och Rike är lika stark med hans kunskap, så fruktar han at man ännu en gång kunde återfalla i samma olycksaliga förlägenhet, det är, at samme orsaker ännu kunde återkomma, så framt de icke blefvo väl kände, och derigenom förekomna. Det är derföre, som han altid, alt sedan han började tänka, önskat sig få se Tre ting innan han dör: det ena var en *Stats-förändring* i Sverige, ty efter den förre Regerings-formen fant han, at et Land och Rike kunde omöjeligen styras; det andra, en förbättrad *Upfostran* öfver hela Svea Rike; och det tredje, en fulkomlig och pragmatisk *Historia* på alle Riksdagar i Sverige, ifrån och med år 1714, til och med år 1772, men en Historia sådan som han menar den, nemligen at orsakerne blefvo utredde och målade, at personerne, som ofta sjelfve döljde sig, men rörde hemligen alle drifffjädrarne i verket, tillika med deras affigter, drogos fram i ljusan dag, m. m. Nu har Hr Envoyén, tillika med hvar rättänkande Svensk, vunnit i en lyckelig stund sin första önskan, set en Stor Konung fatta i styret med et ohördt Hjeltemod, just då när de brusande stormar drefvo skeppet hit och dit, för vind och våg, så at det icke mera lydde eller kunde lyda något styre; set en klok Regerings-form; set vise Statsmän kring Thronen; set Armeen och Rikets Försvarsverk til lands och sjös sättas i stånd och på en respectable fot; set Rikets Mynt inrättas

efter

efter en Oxenstiernas råd; set Land- och Bergsbruken, Handel och Sjöfart, få nytt lif; set en driftig åtgård vid Amiraliretet, vid Canalers öpnande och fullbordande; ja, änteligen set en upeldad Patriotisme, som samhälligt svarar med et genljud ifrån alle kanter, där Svenskar finnas; och alt detta med mycket annat, som efterverlden får lära känna och uphöja, är en följd af den nya välsignade Konungastyrelsen. Nu återstå de 2:ne andre Puncterne af Hr Envoyén Celsings önskan, hvars fullbordan han tror vara de ende medlen, til at bibehålla vår begynta Sälhet, och at bevara Nationen ifrån återfall i samma olycksaliga stålning: derföre bör den uplysas om de olyckor, utur hvilka den är dragen, och sederne böra förbättras både nu och för framtiden. Jag har hört honom mer än månge gånger röras af et så Patriotiskt nit och en så het kärlek til Fäderneslandet, at han önskat sig medel nog, först för at lägga grundvalen och början åtminstone til et sådant Seminarium i Upsala, som Hans Kongl. Maj:t för mer än 8 år där projecterat; och sedan för at kunna gifva et värdigt underhåll åt en vitter man, som samlade hop och sedan beskrefve*) våra olykliga Tidskiften ifrån 1714 til 1772, då de genom Försynens ögonskenliga hand ståcktes - - - Hr Envoyén beder mig ock gifva M. H. vid handen, at han tror det vara nödvändigt, at icke stadna vid år 1718, då M. H. föresats år, at om ej i ljuset framlägga dock samla de Händelser, som utgjöra Hufvudstycken af Svenska Historien för detta Tidehvarfvet; utan at man til en början bör utur mörkret framdraga 1714 års Riksdags-

*) Det verkställes til en del uti de nu utkommande *Brefven, om Sv. Regeringssättet*.

dags-Handlingar *), och då förmodeligen hopsmidde redskaper til grundlägningen af påföljande olyckeliga tider, för at vederbörligen uptäcka alle de hemligaste driffjedrar och deras systemål - - - På mera Nationel förbistring, lärer knapt kunna upvisas föredömen i något annat Folkslags Historia, utom i den Svenska: där finner man beklageligen lika vanheder nog ofta förekomma. Sedan den hemliga täflan emellan Konunga- och Herra-magten förmodeligen måst bidragit til Erikske och Sverkerske Husens blodiga omvåxlingar på Thronen, skakades den lika häftigt och mer uppenbart af Folkungarne, som sluteligen öpnade dörren för främmande Regenter och Danska Unionen, som hos oss fant anhängare, så länge de höge inländske Herrarne behöllo hoppet, at som de främmandes Ståthållare ensamme kunna kufva sine Medborgare. Den tidens okunnighet höll Nationen i mörker om de Myndigas affigter, hvarföre Menigheten måste i sin enfaldiga godtrogenhet sätta til skinn och förmåga. Hr Envoyén Celsing tror ej mycket misstaga sig, om han härleder de flästa våra olyckor ifrån brist på uplysning i Svenska Historien, likaledes i den almänna Europeiska: hvilket Studium är hos oss mera vanvårdat, än i något annat Land; då det likväl för et fritt Folk är näst Religionen och Moralen det angelägnaste. Icke dess mindre är Historien merendels åsidolagd, åtminstone mindre yrkad vid alle Trivial-Scholor och Gymnasier, ja äfven vid sjelfva Hög-Scholorne; och Historiens okunnighet har, efter Hr Envoyéns tanka, ej litet bidragit til de besynnerliga grund-

*) Utgifvaren äger, i sin lilla Samling, Riksdags-Handlingar äfven för 1710; och hvaraf bruk vid tilfälle skal göras i Collectionen. Man tänkte, kan handa, *redan* 1709 på 1719.

grundsatser i Stats-låran, som i senare tider började hos oss vinna burskap. Sådane grofva tilbud hade ej kunnat försökas, ån mindre gjöras smakelige hos et Folk, som ågt et någorlunda redigt begrep om Land-Chartan, kånt inhemska och fråmmande Historien, samt de naturlige axiomer, som i alla Samhållen och Tider åro oföränderlige. Derföre böra alla Anlågningar och hemliga Handlingar ur dödsens faggor upletas, sammanbindas med Historiens harftråd, och framlåggas för hvar mans ögon, på det de må blifva uplyste, hvarföre Herrarne så mycket ropade på *Frihet*, som ock det enfaldiga Folket sedermera lårde och vande sig at efterstafva, utan at se, at de voro uti et ömkeligt slafveri antingen under sine egne eller under fråmmande - - - Jag bedrager mig icke, då jag påstår, at vår Svenska Historia år så rik och bördig på stora och lysande exempel, det må vara til godt eller ondt, som något annat Folkslags i verlden. Men det år skada, at Ungdomen så litet kånner sine egne store Landsmån, och icke genom deras exempel upeldas til Patriotisme. Det år vackert, at den i barndomen lårer kånna *Miltiades*, *Themistocles*, *Arist des*, *Leonidas*, *Cato*, *Scipio*, *Camillus*, *Cincinnatus*, &c. &c. men det år oförlåteligt, at den icke hörer talas om *Posse*, *Wrede*, *de la Gardie*, *Horn*, *Bagge*, *Torstenson*, *Königsmark*, *Wrangel*, *Baner*, m. fl. ja knapt om sjelfve GUSTAF ADOLF den Store, med den oförliknelige *Oxenstierna*. Hvad eldgnistor skulle det icke inkasta i et barns spåda bröst, då det finge höra, at en des Landsman, en Svensk, en Slågtinge torde hånda, gjort så stora ting, lupit med så muntra steg på dygdens och årans ban. Vi låse, och det med råtta, om *Augustus*, om *Titus*, om *Mæcenas*, om *Seneca*, om *Thraseas* &. &c. och vi kunne ej ån-

nu låsa på modersmålet en god bok om Gustaverne, om *Oxenstiernorne*, om *Anderssönerne* m. m. M. H. ser, at jag håller mig vid de gode exemplen: ty i den nya Svenska Upfostran, som jag påsyftar i detta Gustavianske Tidehvarf, hoppas jag, at den skråmda lasten icke mera skal våga visa sig, och at Listan på Svenske *Crassi*, *Sejaner*, *Catiliner*, *Marier* och *Apicier* &c. måste blifva nog liten; och den åfven lårer man nödgas håmta utur den åldre eller ock senast förledna Historien. Men nu år tid at sluta detta långa Bref, som en Enthousiasme, hvilken faller på mig, så ofta jag tånker på GUSTAF och Fäderneslandet, drifvit mig at öka och icke låter mig andas ånnu, innan jag uptåcker för M. H. en tanke, som denne enthousiasmen gifver mig in: nemligen at bedja M. H. upmuntra någon af de snålla pennor, som nu nötas på Tidningar, Dag- och Vecko-Skrifter i hvarje Stad, Dageligt Allehanda, m. m. uphvåssa åtminstone en, för at sammanskrifva en *Svensk Cornelius Nepos*, eller *Vitæ clarorum Svecorum:* en sådan bok borde låsas i alla Scholor och Gymnasier, såsom et nöjsamt och tillika båtande tidsfördrif, och i stållet för sagor och slagdångor af Almogen; den kunde brukas til Themata för dem, som skrifva Latin och Grekiska, Fransyska och Tyska, och sedan tryckas på flere Språk, och vår Historia blifva kånd hos Utlånningar, som de gjort deras kånd hos oss. Hvad år icke skrifvit om Store och namnkunnige Tyskar, Ångelsmån, Fransoser, Hollåndare, Sveitsare och Italienare. En *Fabroni*, som continuerar at skrifva *Vitas clarorum Italorum*, hvarom jag lårer talt för M. H. i något bref ifrån Florens eller Pisa, kunde tjena den Svenske til eftersyn, nåst efter Cornelius sjelf; men den bör beledsagas och låsas med Chartor och Geographie, och

icke

icke, ſom Cornelius lăſes i almånhet, fŏr phraſernes ſkull, utan at veta hvareſt det eller det ſkedt. Hvadan hånder ofta det, ſom jag hŏrde i en Stipendii-examen, at en, ſom blef tilfrågad, hvareſt Grekeland ligger, ſvarade i Aſien, m. m. men likaſult fick han det vackra Stipendium han ſŏkte, och de andre medſŏkande, ſom låſte och ſkrefvo Grekiſka och viſte vål hvareſt Grekeland låg, fingo intet, ty de viſte i det ſtället icke vågen til Gyldene Skinnet. Ack! låt oſs M. H. tånka med alfvare, och ſom Patrioter, på en god *National-Upfoſtran;* låt oſs derom anropa både Konung och Maecenater, låt oſs ſkrifva och tala derom både i tid och otid: ty det angår icke något mindre, ån Guds och Konungens Åra, Rikets Tjenſt, Fåderneslandets och alle Medborgares Lyckſalighet nu och fŏr framtiden. Jag ſer den tiden nu vara inne, då vår vålſignade och Dyre GUSTAF får vånda ſina ŏgon återigen til detta Storverks utfŏrande, ſom var Hans fŏrſte åtrå i Upſala: til et fŏrebåd, hvad lycka Hans Konglige Majeſtåt en gång åmnade åt hela Riket. Och jag har ſtŏrſta anledning til mit hopp, i anſeende til det vackra och ynneſtfulla Bref, hvarmed Hans Exc. Herr Riks-Rådet Grefve *Carl Fr. Scheffer* hedrade mig fŏr någon tid ſedan, uti hvilket Hans Exc. med vanlig vårma och drift viſar det Patriotiſka Nit om Upfoſtringen, ſom fŏrtjenar både Medailler och Statuer. Det var et fågnande Svar på det Bref, hvarmed jag hade åran upvakta denne drifvande Maecenas d. 24 Januarii, en Dag, ſom år ſå kår fŏr Svenſka hjertan, en dag då tackſamhets rŏkverk offras på alle altaren til Gud, ſom på denſamme gaf oſs en ſå dyr ſkånk, gaf oſs en GUSTAF III. Nu återkommer ſnart denne Dagen, ſom firas af Svenſkar, ehvareſt de åro, ja ånda hår vid Boſphoren: ty på den dagen komma alla

Ambassadeurer och Ministrar och hela den här i Constantinopel varande Corps Diplomatique til vår vördade och älskade Herr Envoyé Celsing, för at complimentera honom öfver vår Allernådigste Konungs Födelse. Gud bevare Konungen och Fäderneslandet! och med denna önskan slutar - - -

P. S. Men innan jag afskickar detta Bref, fogar jag til detsamma ännu följande. Ämnet, hvarom jag skrifvit, har intagit hela min Själ, och uti denna min rörelse, måste jag hos M. H. och genom M. H. hos det älskade Svenska Almänna ännu ytterligare utskudda hela min Känsla. Hvad jag skrifver, går af ärligaste, af varmaste Hjertelag för min Konung och mit Fädernesland. Uti förest. Bref har jag beropat mig på Hans Kongl. Maj:ts egit Yttrande, rörande *Upfostrings-Verket;* och är det här, som jag för första gången fåt den glädjen läsa vår Store GUSTAFS dråpeliga Votum i Consistorio Upsaliensi om Educations-Förbättringen i Riket. Hr Envoyéen Celsing, som lemnar mig alla dagar nya prof af sin godhet och välvilja, har ock lånt mig detta; det är en Juvel i Konunga - Kronan, och et Document för Efterverlden, hvad för en Canceller och hvad för en Konung Han varit; samt tillika hvad bistra tider vi haft, at en så vacker, så högnödig och så lysande Sak, som är den enda Grundvalen til Sveas Välfärd, och utom hvilken denna ej kan vinnas, icke det ringaste blef vidrörd. Då var det väl omöjeligt, och kunde icke ske, utan at Ständerne skulle rört vid Saken, och kanske skämt aldeles bort den; som gemenligen altid sker, då flere Kockar tilsammans aldrig kunna koka en god Soppa, utan at den blifver åtminstone vedbränd, om icke aldeles osund; men nu är det gjörligt, då allas sinnen och kraf-

krafter åro dårhånvånde, at draga til et åndamål, och i en tid, då en GUSTAF kan fulborda, såsom regerande Konung och Landsens Fader, hvad han började, såsom en Ung Prins, och bereda en Efterverld, som blir uplyst och dygdig. Utom denna Moraliska Revolution i Riket åger den Politiska icke et varagtigt Bestånd; det år K. GUSTAF förbehållit, at gjöra båda två. Jag kan icke beskrifva för M. H. huru det rörde mig, at låsa Konungens Votum, at se så manliga tankar redan uti Hans bröst, då han ånnu var en så ung Prins, at höra en röst af et så Faderligt Hjerta såga: *at Han skulle hålla det för den sållaste dag af sin lefnad, om Han finge se Upfostran i godt Flor.* Glådje-tårar strömmade utur mina ögon, når jag låste det. Men mit hjerta rördes tillika af ovilja emot alla dem, som hindrat framgången deraf, som bygt Rikets undergång på Upfostrans och Vetenskapernes förfall. Ack! tånkte jag: huru svårt år det icke i Sverige, at få fram något godt, når en Kron-Prins, född til Thronen, måste stanna i blotta önskningar m. m. Men låt oss nu smida, medan jårnet år varmt; Försynen har förbehållit hela Riket en såll Förändring af en vördad Konung, som då icke kunde ske vid et enda Universitet af en Kron-Prins och Canceller. Låt oss arbeta hvar på sit håll, at nu såtta alla fjådrar i rörelse, som skola drifva detta Verk. Det skal blifva det första vårf, jag vil börja såsom Professor, at visa den nit för Rikets vålfård, som lågar i mit hjerta. Jag har mycket fågnat mig af Professorernes i Upsala Betånkande; (många röra vid saken til sjelfva roten, somlige gå derikring som kattan kring en het gröt; desse åro dock at ursåkta, de kånde de tidernas sjukdom - - - Det var et Gustavianskt Hjeltemod, at då våga hoppas någon åndring en mieux; det var et förebod til hvad GUSTAF

ſkulle våga på Thronen, och hvad vi af Honom kunne vänta för framtiden. Men låt oſs möta Hans Önſkningar: en ſådan Konung har rått, at vänta af uplyſte underſåtare det Genſvar, ſom nit och erkänſla böra ingräfva i deras hjertan. Låt oſs nu börja at tänka derpå med alfvare. Min Herre behagar upgifva en *Plan til en almän National-Education;* ſätt ſaken i rörelſe hos Nationen ſjelf, genom M. H. Tidningar och uti andre des Skrifter *). Låt Lärare och Skolmän inkomma med ſine egne Betänkanden, upväck alla til at ſkudda af ſig känſlolösheten om des och de ſina Efterkommandes väl i framtiden; låt dem få tilfälle at ſätta ſig ſjelfve på önſkeſtolen, och ſamla deras omröſtningar; utſprid allenaſt en electriſk eld i allas ſinnen, at de må intagas af detta ämne, ſom viſſerligen förtjenar at företagas - - - Ehuru länge bortovarande, och ehuru långt hemifrån, vil jag dock på min ſida ſyſſelſätta mig med detta Patriotiſka föremålet, utom hvilket alt annat Godt är utan rötter, och kan icke blifva i Riket beſtåndande, utan för kort tid; men detta grundar Nationens välfärd ifrån Slägte til Slägte; och det är värdigt GUSTAFS *Tidehvarf*, at tilſkapa en ny Nation, et nytt Rike, et nytt Samhälle, och nya Källor til en beſtändig välgång, ſom aldrig aftyna!

TRE-

*) Hvad jag, efter min inſkränkta både inſigt och förmåga, gjort och gjör, omförmäla mine Lärde Tidningar. Mit löfte är gifvit, och dageligen ſöker jag det at upfylla: Min öfriga tid ſkal *förnämligaſt* tilhöra Rikets Ungdom, och *med Glädje* upoffras uti Undervisningsvägen. Mera kan jag icke gjöra, mera lär ock Hr Profeſſor Björnſtåhl icke heller af mig äſka. Men när ſå kunnig och nitfull Man, ſom han är, en gång kommer hem, och han får känna Saken på ſtället, då vele vi ock ſamrådas om vidare gemenſamt Bemödande, i ſå ädelt, ſå ömt ärende.

TREDJE BREFVET.

Constantinopel och *Pera*, d. 17 Mart. 1778.

Sedan jag i mina begge föregående Bref ifrån Constantinopel, i det ena utbredt alla de Svårigheter, som möta vid *Turkiska* Språkets lärande, här i sjelfva Turkiska Rikets Hufvudstad, och i det andra uttömt mit hjertas högsta åliggande för Konung och Fädernesland, jag menar rörande vårt *Upfostrings*-verk; så lärer M. H. ofelbart vänta af mig något nytt härifrån om det, som närmare rörer Lärdoms-Historien. Det skulle jag ock önska ifrån min Österländske Correspondent, om jag vore i Stockholm, men, ty vårr! jag är nu icke mer i Italien, i det lycksaliga Landet, hvarest Vetenskaper och Konster hafva sit ypersta säte, åtminstone de ypperste tilgångar. Dock vil jag ej aldeles misströsta, at kunna fägna M. H. då och då med äfven oväntade Nyheter i M. H. väg. Således, hvad tack förtjenar jag icke af en Kongl. Bibliothecarius, i fall jag berättar, at jag nyl. uptäkt midt i sjelfva Constantinopel et *Publikt Bibliotheque*, inrättat af en Pascha, som varit Stor-Vezir? Det är öpet alle dagar, utom Turkarnes Fester. Det består i MSS af Turkiska, Arabiska och Persiska böcker i allehanda Vetenskaper, efter deras sätt. Det besökes dageligen af Musulmaner, som läsa och copiera därstädes; det är ock lofgifvit för Europeer at betjena sig deraf; men inga särdeles beqvämligheter finnas därstädes för dem, ty där äro hvarken bord eller stolar i hela Bibliothequet; utan måste man efter landsens sätt sitta på golfvet, på mattor och tapeter, eller ock på kuddar eller dynor, men altid lika högt med fötterne som med sätet, hålla papperet i handen och skrifva på knäet, eller ock utan at stö-

dja

dja paperet på något. Eljest äro där aflånge bänkar, men mycket låge, på hvilka man lägger böckerne framför sig, uti hvilka man läser; men man kan icke sätta sig derpå, ty det är här i landet en stor obelefvenhet, och emot al respect och höflighet, at visa benen och fötterne när man sitter; derföre måste man sätta sig på dem, antingen huka och nigandes, eller ock sätta sig aldeles neder med benen i kors, såsom skräddare, eller hafva det ena benet under sig aldeles och det andra knäet i vädret, samt lägga papperet eller boken derpå, dock så at foten är skyld med de långsida kläderne. M. H. kan döma deraf, huru svårt det måste vara för en Europeer, at gjöra därstädes långa Sessioner, om han ock vore aldrig så vetgirig och älskare af Bibliothequer, ty det kommer aldeles an på at icke hafva styfva senor, utan böjeligare knän än de belefvade Fruntimren, som äro vane at niga från barndomen. Har M. H. väl någonsin sedt en så curieuse beskrifning på et Bibliotheque, hvilket fordrar icke mindre insigt och förfarenhet i Konsten at sitta, än i den at läsa de mångahanda MSS. Det är eljest ganska snygt och vackert, samt i god ordning: där finnes en Catalogue på böckerne; och en Bibliothecarius framgifver snält alt hvad man begärer. Jag bör icke förgäta namnet på Veziren, som gjort sig förtjent af en så god och här i orterne så rar inrätning: det var *Raghib Pascha*, som har utanför Bibliotheks-bygningen sit vackra Mausoleum: han blef död för 15 år sedan vid pass. Jag har dock kommit under väder, at detta ej är det endaste offenteliga Bibliotheque i Constantinopel: här äro flere; men så svårt är det at känna les etres här ibland Turkarne för en främmande, at det icke kan beskrifvas. Ingen af Frankerne vet eller bryr sig om at veta, hvad som finnes och icke finnes hos

hos Turkarne, de tro hvarandra på lösa berättelser; och icke finnes här en *Hof-Calender*, såsom annorstädes, af hvilken man får veta de förnämligaste ämbeten och inrätningar; ingen *Cicerone*, ingen liten bok under namn af *Guide des Etrangers*, som kan på få dagar lära en främmande mer, än man här kan lära på flere år; ingen *Forskare*, ingen *Kännare*, som i grund känner alle saker i Constantinopel; ingen som man kan tala vid derom; inga *Avisor* och *Gazetter*, hvarken lärde eller olärde, hvarken politiske eller oeconomiske; inge *Mercurier* och *Journaler* m. m. När jag får mera spaning om de öfrige Bibliothequerne, skal M. H. få underrättelse derom; imedlertid vil jag dem noga efterspana, såsom man plägar säga om Rymmare, hvilket talesätt om et Bibliotheque ortens och folkets natur härstädes gjör aldeles icke underligt: jag önskade, at jag äfven kunde säga efterlysa med lika sanning, för at finna dem des snarare; men här vet man icke heller af någon lysning. Jag talar här om *offenteliga Bibliothequer:* ty eljest finnas uti de Konglige eller Kejserlige Mosqueerne eller *Dschami*, så ock i deras *Medrese* eller Academier, Bibliothequer, som dock ej äro lätte at få se, i synnerhet af en otrogen, som alle Omusulmaner kallas härstädes; at förtiga Bibliothequet i Serailen, som är nästan omöjligt at bese; jag säger nästan, ty jag har en Vän, som set det flere gånger, och berättat mig åtskilligt derom, hvarmed jag vil roa M. H. en annan gång. — Nu vil jag deremot berätta M. H. en curieuse Nyhet ifrån *Rom*, som jag fåt ifrån Msgr *Borgia* nämligen, at uti det prägtiga Tryckeriet uti *Collegio de Propaganda Fide*, äro trykte et Alphabet och en Catechese på *Malabariska* Språket, samt at man därstädes förfärdigat Stylar til det *Bomiska*, hvarmed man nyligen trykt et Alphabet,

och

och åfven en Catechese: detta Språk brukas i Konunga-rikerne *Ava* och *Pegu*. Af både desse Språken finnas icke stylar annorstädes än i Rom, som äger åfven samma Privilegium exclusivum, at trycka böcker i andra Språk lika okända i Europen; hvarom jag lärer skrifvit til M. H. tilförene ifrån Rom.

Af Politiska Händelser vil jag berätta M. H. huruledes den *nye Förſten af Moldavien* hölt d. 17 Nov. sistl. år sit offenteliga uttåg utur Constantinopel, med mycken ståt och prång, samt åfven Musique eller skrålande pukor och skallmejor, efter landsens sätt vackert, men icke för Europeiska öron; han reste då til sit residence *Jassi* i Moldavien. D. 11 Nov. föreg. var denne Prinsen i Seraillen och fick Investituren; då sattes på honom en Hufvudbonad, mycket besynnerlig, besatt med guld och en bred tofs af hvite Struss-fjedrar, som stå i högden ofvan til. Jag var tilstädes vid hela detta Ceremonielet i Seraillen. Sedan et par dagar derefter fick han 2 Hästsvansar och en Fana. Han var förut *Drogman de la Porte*, eller Tolk vid Porten, och derifrån blef han nu Prins: önskeligt, at hans lycka må vara beständigare än hans Företrädares, som steg up på samma skådeplats, för at mista sit hufvud, hvilket är M. H. redan bekant. Hans Fader för honom hade haft samma olycka. Grekerne nu för tiden tro, at det är rätta vägen til Äran; så tänkte de ock förr: *Græculus esuriens in cælum, jusseris, ibit*, söng *Juvenalis* i sin tid. M. H. tycker säkert, at det är underligt, at en Tolk blir Prins; men här är det vanligt, åfven som det är lika vanligt, at fätta honom af igen, eller skicka honom til andra verlden hufvudlös:

Si fortuna volet, fies de Rhetore Consul;
Si volet hæc eadem, fies de Consule Rhetor.

Här

Hår på orten år man van vid fådane lyckans narrfpel, och fannas hår mer ån annorftådes Poëtens: Quoties voluit fortuna jocari. Denne nye Prinfens namn år *Conftantinus Murufi*; och nu heter han *Conftantin Voda Murufi*, med titeln *Voda* efter dopnamnet, fom vil fåga det famma fom *Voivoda*, Herre.

Men det hőr mera til Min H:s och mit kram at tala om det nya, at jag főr någon tid fedan gjorde bekantfkap med fådane *Judar*, fom kallas *Karaiter*, hvaraf flere Familler, fom kunna in alles utgjőra 200 fjålar, bo főr fig fjelfve i en by nåra til ftaden, kallad *Haskiői*. Det år főrfte gången i verlden fom jag råkat *Karaiter*; de erkånna icke annat ån Hebraifke Bibeln, főrkafta Talmud med alle Traditioner; fkiljas ock ifrån de andre Judarne uti många Ceremonier och i fin Gudstjenft. Karaiter finnas i *Polen*, på Halfőn *Crim*, hår vid *Conftantinopel*, i *Cairo*, i *Damafcus* och i *Jerufalem*. De ftudera flitigt Hebraifka Språket, på fit fått, utan critique och de őfrige Orientalifke Dialecterne: dock hafva de gode Commentarier őfver Bibeln, fom vål főrklara orda-főrftåndet, och uplőfa ofta fådane knutar, fom fynas fvåre főr dem, hvilka icke åro upfődde i Orienten. Voro icke deffe MSS. få dyre, ville jag gerna gjőra Bibel-Commiffionen en prefent deraf: ty de főrtjena at confulteras, hålft fom de åro fkilda från alle Judifke griller och fabler. De hafva ock en Őfverfåtning af Mofis Fem Bőcker på *Tatarifka*, men fkrifven med Hebraifka bokftåfver. Jag fåg hos dem et mårkvårdigt MS. af Pentateuchus på Hebraifka, med puncter och alle fkilje-tekn, ganfka ftore och rene bokftåfver; det år nu jåmt 538 år gammalt; det år en ganfka ftor

och tjock foliant af Pergament; hafver utom des i bråddarne den Chaldaiska Öfversättningen af Onkelos eller Targum. Den förtjente at jämföras med våre trykte Biblar. Doctor *Kennicott* skulle betalt mycket, om han haft Varianter af en så god och så gammal Codex, och som kommer ifrån denne Classen af Judar: jag vet icke, om han haft några Varianter ifrån Karaiterne. Skulle Bibel-Commissionen åstunda några uplysningar, så behagar den befalla. Har den åran - - -

---

FJERDE BREFVET.

Constantinopel och *Pera*, d. 18 Maj 1778.

Det upsåt jag fattade straxt jag kom på denna orten, at gifva Min Herre en kort beskrifning på *Turkarnes Seder*, *Tänke-och Lefnads-sätt*, har icke kunnat verkställas, för de mångahanda och sammanknippade svårigheters skull, som här på sjelfva stället möta en Europeisk Resande, den där icke vil skrifva annat än det han sett, och det han vet med vishet vara sant. Svårigheterne at känna deras seder ligga i sederne sjelfve; och då de, at lära deras Språk, om hvilka jag förr skrifvit, tilläggas är icke underligt, at vi hafve ännu i Europen mera Romaner än sanfärdiga beskrifningar om Turkarne. Den, som utgifver sig före, at han lärt känna deras Seder och Regerings-sätt, men svigtat under Svårigheterne at lära Språket; densamme visar, antingen at han sjelf är bedragen, eller at han vil bedraga andra. Et Folks Språk är altid stöpt uti och på des seder och bruk: och den som vil veta om den och den saken finnes i et Land, har ingen genare, ingen säkrare väg, än at studera det Landets Språk, som icke är annat än en lista på Nationens ideer, tänkesätt och lefnad, samt på kände Lands-producter, Konster, m. m. Deraf synes, huru mycken Philosophie ligger uti Språk, då de studeras rätt; och at det icke är en tom Kunskap om ord, et blott minnesverk, som så månge nog hastigt utlåtit sig. Huru månge slutsatser kunna icke dragas af et Folks Språk? Til exempel, når man ser, at uti de gamle Romares Språk, ehuru så krigiskt, icke finnes något ord på *Krut*, *Canoner*, *Stycken*, *Artillerie* med alt des tilbehör m. m. så bevisar det tilräckeligen, i fall in-

ingen annan Historia funnes, at alt sådant icke fants hos desse verldens beherrskare. Grönländare, Finnar och Lappar hafva inga ord, som uttrycka *Konung*, *Lag* och *Rike*, m. m. til et bevis at de icke kände någon *Regering*, emedan den icke fants hos dem: så at de, som först predikade Christendomen på Grönland, kunde icke på Landets Språk öfversätta *Tilkomme dit Rike*, utan måste bruka en lång circumlocution, *at den lycksaliga hårlighet måtte komma, om hvilken pråsterne predikade* m. m. Således kan en Svensk icke gjöra sig et begrep om, hvad *Aquæductus*, *Cisterna* &c. är, utan en vidlyftig beskrifning, emedan inga sådana finnas, knapt behöfvas i hela Norden. Uti Turkiska Språket finnes intet namn på *Hatt* och *Hattmakare*, *Peruque*, *Puder*, *Quarantaine*, *Vapenkonst*, *Tactique*, *Advocater* &c. &c. til et bevis, at sådant icke finnes hos dem. De hafva icke något egit namn på *Papper*, *Bref* och *Böcker* m. m. utan allenast på Arabiska, hvilket lärer oss, huru dane Turkarne ungefär voro förut, innan de fingo Skrif-Konsten, och med den al sin hyfsning ifrån Araberne. Huru skal den kunna tala sant om Turkarne, som aldrig talt med dem, aldrig läst någon deras Bok och Historia? Språket är ju det enda ledband, som förer mig in i deras sällskap och omgånge, så mycket som deras seder och mina det tillåta: det är likafult et stort svalg befästadt emellan dem och en Europé; han finner, äfven då han kan Språket, oöfvervinnerliga hinder at få veta och känna, och sedermera rätt förstå deras seder, som äro i alt snörrätt stridande mot hans. Men kan han icke Språket dertil, så äro för honom de starkaste bomar tilslagne, som stänga honom i alla tider ifrån at känna denna obegripeliga Nationen. Deraf har händt, at de som set detta Folket, och funnit alt det, som vid

för-

förste påseendet slår alla i ögonen, så mycket stridande med alt hvad de set förut, hafva fallit på ytterligheter och diktat flera underliga ting som icke äro til: pour donner dans le merveilleux; de hafva skarfvat, i stället för at upleta rätte harfve-tråden; de hafva intraslat sanningen uti fabler, såsom, at förtiga andre, Hr *de Tournefort*, hvilken, så mycket beröm han förtjent för sin kunskap i Botaniquen för den tiden, så liten agtning förtjenar han för sina gissningar öfver Turkarne och Constantinopel. Likafult har han blifvit afcopierad af andre, icke för annat, än at skrifva något om det folket de icke kände, och öka samt kringsprida vilfarelser i Europen. Jag nämner honom förnämligast, emedan hans 2:ne långa Bref om Turkarne äfven blifvit öfversatte på Svenska, och han således torde blifvit brukad som en tilförlåtelig Ledare af mine Landsmän. Andre åter hafva funnit Europen i Turkiet: de hafva velat se detsamma här, som de voro vane at se där; de hafva trodt sig finna igen *Heraldiquen* hos Turkarne, och sagt, at Månen vore Ottomanniska Husets Vapen m. m. Svårigheterne, at få rätt begrep om et Land, kunna icke annat än mångdublas, när däruti intet Tryck är i bruk, inga Gazetter finnas; ingen Hof-Calender; inga Chartor; ingen Plan på Hufvudstaden; ingen Beskrifning; ingen Guide des Etrangers; inge Ciceroni &c. &c. såsom uti Italien och annorstädes. Sådant var jag van vid at förskaffa mig annorstädes, på mina resor, förste dagen jag kom i en Stad; och då jag dertil fick en Valet de place, kunde jag gå hvarest, och få veta hvad jag ville; och det innom få dagar. Drogmanerne härstädes känna någorlunda språket; men nästan aldeles icke orten och staden samt sederne: de äro at ursäkta; de säga, at deras tid är, som deras insikter, myc-

mycket inſkrånkt; utomdes har deras Curieuſitet aldrig blifvit retad; de hafva icke ſet Europen, och kunna ſåledes icke gjöra jåmförelſer med des regering och bruk: ignoti nulla cupido; de tånka, at alt år ſom det bör vara, de tro at hår år icke något mårkvårdigt, emedan de ſet det ifrån deras barndom: de hafva icke heller det ljus, ſom borde förelyſa dem: de veta icke hvad ſom kan behöfvas at veta i Europen, eller hvad ſom briſter: de nöja ſig til ſtörſte delen med at fara öfver vatnet, el. på andra ſidan til Porten, för at inhåmta politiſka Nyheter, utaf litet vårde, ſom jag tror, och båra dem til Miniſtern, och dermed år deras corvée ſlutad. Intet ſtörre bevis hårpå kan gifvas, ån at då ſå månge Europeiſke Ambaſſader uppehålla ſig hårſtådes, och ſomlige hafva för mer ån 200 år ſedan tagit ſin början, och hår finnes et antal, torde hånda af inemot 40 Drogmaner, Europen dock ånnu i dag icke vet, om i Turkiet finnas andre Lagar och Förordningar, ån Alcoran. Det år ſannerligen at undra på, at då den ſå kallade *Canun Name*, under namn af *Sultan Solimans Canones*, löper hand emellan i Pera i Franſyſk Öfverſåtning, men allenaſt handſkrifven, ingen varit omtånkt at låta den tryckas någorſtådes i Chriſtenheten, i en tid då man ilar til preſſen med alle både dugelige och odugelige Brochurer och Pamphleter; då al verlden år begirig at kånna Jus publicum, Regerings-form, Statiſtica, Politica och Diplomatica af Nationer. Men ånnu mera må man undra derpå, at ingen bryt ſig om at ſamla de förnåmſte, om icke alle, Turkarnes *Lagar*, *Förordningar*, *Stadgar*, *Reglementen*, *Handels-Balkar*, *Skrå-Ordningar*, m. m. och dermed gjöra en början til *Pandectæ Turcicæ* eller *Ottomannicæ*, ſom ſkulle ſå anſenligen bidragit til at låra kånna Nationen och deras in-

inråtningar; ja, det fom år ånnu vårre, alle hafva nöjt fig med en gammal Franfyfk Traduction af de omnåmde Solimans Canones, utan at någon enda menniſka frågat efter, at förſkaffa fig det Turkiſke Originalet i afſkrift; ja, jag har ånnu ibland alle deffe Politiſke Referendarier och Raporteurer icke varit i ſtånd at finna en endá, fom fet dem på Turkiſka, eller ens fet eller hört talas om den fom fet dem; få litet fråga de efter ſådane ſmåfaker: få at de fjelfve hår på ſtållet icke veta, om den Öfverfåtning de låfa år god eller elak! ja, icke en gång, om deffe Canones åro authentique eller diktade. Ånnu til datum har ingen bryt fig om at öfverfåtta och förklara, knapt låfa, Turkarnes *Calendaria* och *Tideråkningar*, fom dock årligen ſkrifvas och utgifvas; de åro få mycket mårkvårdigare, fom knapt någon Nation gifves, fom nogare råknar och måter dagar och ſtunder; de åro dagvåljare, och råkna dagarne efter Aſtrologien, ehuru deras Prophet kallat alle Aſtrologer lögnare; de hafva utomdes fårſkilta namn på de minſte delar af dygnet, få vål för deras anbefalte många Bönſtunder ſkul, fom för at rått börja Faſtan, i hvarje årstid den må falla: nemligen hvarje morgon bittida, inan det minſta tekn gifves til ljus eller dagning. En ſtor del af *Meninſkis* fel i des *Theſaurus* kommer af okunnighet om deſſa Time-indelningar, hvarpå många bevis kunde anföras. Turkarnes *publique Gudstjenſt*, *Liturgie* och *Kyrko-Ceremonier* åro nåſtan aldeles obekante; de åro ock de fvåraſte at kånna, emedan ingen Chriſten kan få fe dem; men hår finnas dock Liturgier, Böneböcker, Catecheſer och Predikningar, m. m. ſkrifne, hvilkas innehåll kunde meddelas i utdrag, för at kånna fjelfva eſpriten deraf. Detta vore få mycket nödigare, för at rått kånna Turkarne, Araberne och

Per-

Perſerne, ſom deres förnämſta och ſtörſta Inrätningar, Regering, Lagar, Bruk och Lefnadsſätt grunda ſig på Religionen, ſom är hos dem baſis til alt. Utom des tror jag mig kunna ſäga med rätta, at deras Ceremonier vid Gudstjenſten, jag ſäger icke deras Religion, äro ibland de aldraäldſta ſom finnas, och, torde hända, ej annat än en lefvande Hiſtoria, en målning af Patriarchernes förhållande vid deras Gudsdyrkan, och torde ſåledes innefluta Menniſkoſlägtets förſta Urkunder, och förvara til vår tid en märkelig del af gamla verldens Hiſtoria och Sedvänjor. Hos alla Folkſlag äro altid de bruk at räkna för de äldſte, ſom varit öflige vid deras Gudstjenſt; och kan det ſägas om andre, ſå bör det viſt kunna ſägas om Turkarne, ſom fåt både Ceremonierne och Namnen på dem ifrån Araberne, hvilka åter hafva ändrat hvarken Språk eller Lefnadsſätt, alt ifrån deras Stamfäder Joktan och Iſmaël.

Vi hafve icke heller hittils känt *Turkarnes Hiſtoria*, det är, ſådan ſom Turkarne berätta och ſkrifva den ſjelfve om ſig: ingen af Herrar Drogmanerne har bryt ſig derom, förrän Hr *Muradgea* vände ſina tankar ditåt. Likvål bör man altid veta, hvad vitnesbörd en Nation bär om ſig ſjelf, det är altid det trovärdigaſte, til des contrarium beviſes af Grannarne. Af detta ſkälet allena, om ock inga andra funnos, har jag ſtörſta förtroende til Judarnes äldſta Hiſtoria: ty det är hela Nationens röſt och ſamtida ſkrift i hvarje Tidehvarf; och ſkulle jag mer undra på våra tiders ſmå Snillen, ſom ſå gerna villa, jag vet icke af hvad orſak, förkaſta denna Nations egit vitnesbörd om ſig ſjelf; men antaga, då de tala om Chineſerne, mer än Chineſerne ſjelfve ſagt i ſina böcker: om icke det vore ſå ganſka vanligt, at finna dem i en ſtändig contradiction med ſig ſjelfve. De

äro

4de Br.

äro små i alt; alle utom dem sjelfve se och veta det. De känna hvarken Judarnes eller Chinesernes Språk och Skrifter, och således döma de om desse Folkslagen, som den blinde om färgen; men likafullt veta de döma. De borde åtminstone vara consequens i sine omdömen. Hvilar icke et Folks Fides Historica på des egna Documenter? Icke hämtar man Svenska Historien ifrån Araberne, utan ifrån Sverige; likaså hade man långesedan bort taga Turkiska Historien ifrån Turkiet: de hafva månge Scribenter, och altid en Historiographus Regni af anseende, som altid författar sin samtida Historia i pennan efter Originaler och authentique Documenter i deras Archiver, til hvilka han har en fri tilgång: således hafva deras Historie-böcker växt til et ansenligt antal. Om alle de andre Tolkarne vetat och velat sysselsätta sig så nyttigt och så visligen, som de Svenske, så hade Turkiet långesedan varit så väl kändt som någon Europeisk Stat: om de föresat sig visse delar och Departementer, och hvar och en utarbetat sin, neml. en Historia öfver den Keisaren, en annan öfver den följande, och så vidare, en annan tagit sig före at beskrifva deras Religion och Ceremonier, en annan deras Lagar och Ordonnancer, en annan deras Natural-Historia, en annan deras Handel, en annan deras Regering, en annan deras Mynt, en annan deras Seder och bruk, en annan deras Troppar och Krigsväsende, en annan deras Geographie, en annan åter beflita sig om at i grund känna Språket och gifva oss et godt Lexicon, åtminstone förbättra de bästa vi hafve, en annan at beskrifva deras Vetenskaper, Konster, Fördomar, Astrologie, m. m. så skulle nu ingen ting återstå, som icke vore kändt i Turkiet: alle ämnen skulle redan varit utöste. Derföre förtjena de Kongl. Svenske Tolkarne, Hr *Muradgea* och

Hr *Murat* så mycket större beröm, som de äro de ende, så vida mig veterligt är, som tagit sig före at utarbeta vissa stycken, och det utan at taga exempel af någon annan, på en ort där inga gifvas; men de äro nu i stånd at gifva eftersyn åt andra, som jag hoppas lära följa dem efter en gång. Hr *Murat*, sedan han nu slutat sin curieuse Tractat om *Turkiska och Grekiska Musiquen*, har tagit sig före at känna och betrakta *Turkiske Handeln*, och hafve vi at vänta af honom en gång en vacker Beskrifning deröfver, utarbetad här på sjelfva stället. Han har ock föresat sig, at upspana och sedan beskrifva, huru många och hvilka *Kalem*, det är Cancellier, Departementer och Bureauer, eller, som vi kalle dem, *Contoirer* och *Expeditioner*, Regeringen härstedes består utaf. Skulle man väl trodt, at en sådan sak ännu vore obekant på sjelfva stället, och at den vore ibland Stats-hemligheterne, sedan så många Beskickningar ifrån Europen varit här så länge? Döm derutaf, huru mycket man kan lita på de Beskrifningar, som utgifvas annorstädes om Turkarne, de må vara på Fransyska eller Tyska: när den som är födt och upfödd i sjelfve Hufvudstaden, och känner i grund alla där brukeliga Språk; ja, ännu mer, en Drogman, som går alle dagar til Porten; handlar ständigt med Regeringen; talar mäst dageligen med Hans Excellence, *Reis Efendi*, som är Stor-Cancellern, och kan med rätta anses för Premier-Ministern; omgås med Secreterarne i Expeditionerne m. m. skall likafullt hafva så stora svårigheter at få veta, huru Regeringen och Expeditionerne äro indelte, och behöfva dertil den strängaste och nogaste undersökning här på sjelfva stället. En sak, som likvål vore så lätt på alla andra ställen i Europen: man behöfde där allenast titta på en Hof-Calender, så

singe

finge man ej allenast veta alla Departementerne och Syslorne, utan ock Namnen på Personerne som bestrida dem, ja, äfven gatan och huset hvarest de bo, såsom det sker i Paris och annorstädes. Men här bör man föreställa sig alt up-och nedvändt: en Cancellist härstädes vet allenast hvad han bör skrifva sjelf, då det förekommer; men icke bryr han sig om de andre i samma Expedition, mycket mindre hvad man företager sig i de andra. Turkarne äro icke vane vid at generalisera; de hålla sig allenast vid den casus som förekommer: de hafva ock aldeles ingen nyfikenhet, at underrätta sig om det som icke kan gagna dem och tilföra dem någon vinning: de äro, med et ord, sorglöse och senfärdige, de bry icke gärna sit hufvud; och denna indoleance smittar mäst alle som äro födde ibland dem; det är antingen Climatets eller Upfostringens fel; det blir sedan en vane, och hela Regeringen är deraf inbiten. Jag hade dock önskat, för min egen uplysning skull, at de Christne icke så vanslägtat på Turkarne och deras vårdslöshet; och at Drogmanerne varit så underbygde i deras Kunskaper om Turkarne, at de kunnat hafva at dela med sig åt dem, som hafva nyfikenhet nog at villa underrätta sig derom. Men ingen af dem har formerat et *Bibliotheque af Turkiska, Arabiska och Persiska Manuscripter*; likvål har jag set här en Jude, som haft så mycken curieusitet, at han samlat en stor myckenhet af sådane Manuscripter, äfven af flera Europeiska böcker, til och med Encyclopedien ifrån Yverdon. Man bör dock upriktigt tilstå, at Drogmanernes löner äro för ynkeliga, och at de icke hinna til bröd en gång, mindre til Manuscripter. En Resande, som kommer hit, måste här i Pera och Galata omgås med Europeer eller Franker; han kan ej annat, än tro dem hafva mer

 in-

insigter och ljus om landet, som varit där längre än han, i synnerhet om de äro födde och upfödde därstädes: om han då dertil är godtrogen, och icke gjör sjelf de aldraalvarsammaste undersökningar, lär sig Språket, frågar på alla händer, och vänder frågorne på alla sidor, för at draga alt fram i dagsljuset, läser deras böcker, och frågar än vidare, at få förklaring på dem, m. m. så får han ofta lära det, som han sedan måste lära om; och en sådan bör anses för at hafva rest väl til Turkiet, men icke til Turkarne, med hvilka han icke lefvat och talt, och således icke kunnat känna dem, deras seder och lynnen: emedan han i sjelfva Turkiet lefvat med Europeer, omgåts med dem dageligen och insupit deras berättelser om en Nation, som de aldeles icke vinlagt sig om at känna. Är detta sant om Hufvudstaden, där sjelfva Regeringen residerar; hvad bör man då säga om de andre Städerne, såsom Smyrna m. fl. och dem som åtnöjt sig med de ljus, som Frankerne där för dem uptändt? Ingen här i Constantinopel har haft den curieusiteten at samla de gångbara *Mynten*, som likvål äro så mycket historiska: ty utom Kejsarens Namn inbundit och hans Titlar, samt Staden där de blifvit slagne, hafva de altid årtalet då han kommit på Thronen, samt huru länge han regerat då myntet blef slagit. Ingen af alla Drogmans-Familler, af hvilka dock många äro så gamla, at de anse sig för *la haute Noblesse de Pera*, har vårdigats pryda sit Hus med något Cabinet af Manuscripter eller med en sådan Mynt-samling; så at man nu icke mer, jag tror knapt i hela Ottomaniska Riket, kan finna något spår efter de gamle Mynt-sorterne, som varit mycket bättre än nu, och kunnat så mycket bidraga at förstå Auctorerne och Turkarnes äldre Historia. Hvarje Kejsare ändrar sin

Före-

Företrådares Mynt, ej allenast til stämpeln, utan ock oftast til skrot och korn; och genom en falsk Politique härstådes har man ständigt försämrat dem, hvaraf ock alla varor så ansenligen stigit, och Skatkammaren blifvit, til straff för en så falsk maxime, upfyld med odugligt Mynt, hvilket är aldeles det samma, som at uttöma honom. Icke långre än sedan Sultan *Mahhmuds* tid, som regerade år 1730-1754, var myntet så godt, at en Piaster, som består af 40 Para, vågde då 8 Drachmer, och det i godt silfver; men nu våger den icke mer än 6 Drachmer, som utom des knapt innehålla något Silfver, utan hafva så mycken alliage af en gemen blandning, at penningen är så skör, at om den faller hårdt emot en sten, går den i många stycken och bitar. Et så förskräckeligt afslag har skedt på en så kort tid. Af de äldsta Mynten finnas aldeles inga qvar, och knapt af de sednaste, om icke händelse-vis, ty de äro alla ommyntade och förvärrade. Den regerande Kejsaren *Abdul-Hhamid* har ock ändrat Stadens Namn på Silfver-myntet, eller rättare återtagit det gamla brukeliga, nämligen *Constantinija*; så hafva altid Araber, Turkar och Persianer kallat Constantinopel i sina Skrifter; i det stället hans Herr Broder och Företrädare *Mustapha* lät slå på alla Silfver-mynten *Islambul*, som betyder en *Stad där Islam*, eller den Tron och läran, som Musulmännerne bekänna, finnes, til en allusion på *Stambul* eller *Istanbul*, som Greker, Turkar och Judar kalla Staden i almänt tal och skrift. Men på Guldmyntet står ännu *Islambul* qvar. Det var, så vida man vet, den regerande Kejsarens Hr Fader, *Ahhmed III*, hvilken regerade åren 1703-1730, som först började sätta *Islambul* på Guldmyntet, hvilket sedan *Mahhmud I*, *Osman III*, *Mustapha III* och *Abdul-Hhamid I* continuerat; men *Mustapha III*

år

är den ende, som äfven satte det på Silfver-mynten. Funnes en Samling af alla Turkarnes Mynt, så skulle den gifva anledning til de artigaste anmärkningar, och man skulle få ljus i mångahanda saker, som nu ligga i mörkret. M. H. torde tycka, at jag sökt up så många skäl, för at granska andras efterlåtenhet, och at jag ser för mycket sakerne an på den svårmodiga sidan; men det är icke så: mit hjerta har de ljufligaste känslor af at se och förestålla mig alt på den goda och behagliga; jag älskar mera beröma än lasta; M. H. lärer långt för detta märkt det på mina Bref om Europen: jag har gerna, ja måst altid, gåt förbi det som vore at tadla, för at lämna rum åt det, som var vackert och vårdt at efterföljas. Men när saken talar sjelf, så skulle ju den, som vitnar om godt, då saken vore ond, gjöra det på Förståndets och Sanningens kostnad. Jag råder icke före, at jag fant föremålen sådane för mig, som jag berättar dem; det är icke Spegelns fel, at han visar de fläckar andre hafva. Jag hade visst önskat, at finna sakerne annorlunda än de äro: ty då skulle jag på kort tid kunnat inhämta det, som jag icke nu kan få lära. Jag vil ännu låta et exempel tala. När Hennes Maj:t Kejsarinnan i Wien förledit år täktes förordna, at man skulle lägga handen vid en ny och förbätrad Edition af *Meninskis Turkiska Lexicon*, gaf Hon nådigt del deraf åt de härvarande Drogmaner, böd dem at förena sig til et så nödigt ändamål, och fulkomna et Verk, som vore för samtida och efterverlden så nyttigt och oumbärligt; lofvade dem, som insände några tilökningar uti ord och phraser, i synnerhet dem som i sednare tider blifvit införde i Språket, och voro vid Porten brukelige och erkände, den belöning, at få et exemplar gratis, och utom dess blifva omtalte med beröm i Företalet.

Hvil-

Hvilken skulle vål annat tånka, ån at flere af de hårvarande månge Drogmaner, som kunna Språker, och kånna så vål alle talesått som brukas vid Porten, hafvandes deruti dagelig öfning, skulle icke tåfla uti en ting, som var så lått för dem och så nåra förbunden med deras egen Profession, och at de skulle tåflas om at gjöra alt sit til, för at hjelpa en Souveraine, som ifrån Thronens högd kastade et ögnekast neder på de liggande Orientaliske Språken och Kunskaperne, för at ånteligen hjelpa dem up, och bestråla dem med det ljus som går ifrån Thronen, som altid såtter lif och rörelse i de vetenskaper det vidrör, hvilka åter altid kasta tilbaka et stort vedersken på Den, som sitter på densamma. Men Herrar Drogmanerne voro orörlige hårvid: och bör det omtalas til en varnagel för efterverlden, at de visat sig kånslolöse för deras egen heder, och velat liksom stadfåsta med deras egit exempel, at deras syssla vore af mindre vårde, då de missvårdade deras förnåmsta hufvudsak, då en Kejsarinna viste såtta på den sit råtta vårde, och trodde finna hårstådes tilgång på dem, som hade skickelighet och nit för deras egen vetenskap och des tilvåxt, det bör anteknas til en varnagel, såger jag, för efterverlden, at icke et enda Turkiskt ord kommit ifrån så månge Turkiske Tolkar i sjelfve Hufvudstaden i Turkiet, til detta nya Turkiska Lexicons förbåttring, som nu redan lårer vara under pressen. Jag talte med Hr *Muradgea* derom; han var beredvillig, ehuru sysselsatt han år med sit Verk, at företaga sig en eller två Bokståfver af Alphabetet i detta Lexicon, så framt de andre Drogmanerne ville dela de andre emellan sig, men förgåfves, de förstodo sig intet på den saken. Likvål behöfver *Meninski* en ansenlig förbåtring, i synnerhet uti alla sådana ord, som höra til *Regering*, *Inråtnin-*

ningar, *Lagfarenhet*, den *offenteliga Gudstjensten*, *Tjenster* och *Syslor*, m. m. som antingen icke finnas där, utan äro aldeles förbigångne eller ock äro de ofullständigt och ofta orätt förklarade. Til ex. *Kalem* (hvaraf *Calamus* har sit ursprung), som är et så brukeligt ord vid Porten, finnes där allenast uttydt, efter des egenteliga bemärkelse, för *rör at skrifva med*, hvilket här brukas i stället för *penna*, som hos Österlänningarne aldrig brukas i skrifvande; men bemärkelsen af *Cancellie*, *Bureau*, m. m. finnes där icke det ringaste vidrörd, m. m. Hvad tycker nu M. H? Kan sådant behaga den, som har nit för Vetenskaperne och deras förkofring? Kommer M. H. ihog hvad jag skref i et annat Bref, at då jag kom hit, visste ingen at säga mig, huru många och hvilka Turkiska Böcker blifvit trykta härstädes; så lärer M. H. se, at jag har rätt at klaga öfver både okunnighet och vårdslöshet. Nu vet jag änteligen, hvilka Böcker äro här trykte: ty Hr Envoyén *Celsing* gaf ordres, at upköpa och hopsamla dem alla. Derom mer en annan gång. Men skulle väl M. H. kunna tro, at ibland så många Drogmaner, som finnas i Constantinopel, äro knapt mer än 5, som kunna sätta up en granlaga Turkisk Skrift eller Memoire, som sig bör, til Porten, utan at behöfva taga hjelp af en Turkisk Cancellist? Men så står det til. Jag medger väl gerna, at många svåra hinder ligga i vägen för den som vil gjöra undersökningar, hvilka snart kunna decouragera honom: stundom kommer Pesten; såsom nu den förbjuder at omgås med Turkarne, måste man således afbryta alt sällskap, alla undersökningar hos Landsens Folk. Måst altid röner man Turkarnes vidskepeliga misstänksamhet: straxt man frågar dem om något, tro de at det är i affigt at spionera, de tycka, at en *otrogen*, så kalla de de

Christ-

Christne bör icke veta något som angår de trogne Musulmanerne; de hålla honom i sit sinne för så föraktelig och för ovårdig at få lära deras Högmåls-saker, ehuru de icke säga det rent ut, utan visa sig mycket höfliga. Utom des tro de, at då man informerar sig för mycket om deras bruk, är det för at blifva Musulman. Vil man åter examinera några gamla Monumenter och afskrifva Inscriptioner, m. m. tro de, at man sedan genom hemliga konster och magie kan ruinera hela Staden m. m. och nu under Krigstiderne äro de ännu mera misstänksamme. De tro, at då man tittar på en Inscription på en Port eller annorstädes, är det aldeles detsamma som at taga ritningen af en Fästning, och at man sedan utan svårighet kan taga Staden in när man vil. Månge tro ock, at hvar och en Grekisk och Latinsk Inscription handlar om något fördoldt Jordagods, och at man genom den får veta hvarest Skatten ligger, m. m. M. H. kan aldrig tro, huru svårt det är at få uplysningar hos et sådant Folk. Huru ofta har det händt mig, at jag icke fåt sluta at afskrifva en Inscription, som jag börjat, utan måst gömma undan boken. På alla andra ställen är sådant det lättaste at verkställa: de äro ju upsatte för almänheten, och just för det at de skola läsas och kännas. Men här raisonnerar man icke. Man måste med ganska mycken, ja otrolig varsamhet skaffa sig alla uplysningar: man måste stjäla sig at gjöra anmärkningar här på stället. Deraf lärer M. H. tilräckeligen kunna inhämta, huru mycken orsak jag har at säga, at svårigheterne at känna deras seder ligga i sederne sjelfve. Deraf kommer ock, at Drogmanerne äro fruktande och bäfvande vid Porten, och tala med de förnäme Turkiske Herrarne föga bättre än darrande. Kunna alla dessa omständigheter ursäkta dem;

ſe då har jag ju opartiſkt åfven anfört alt det, ſom kan höra til deras Apologie; och vid en ſådan finner ſåkert deras arbetslöſa makſamhet och orklöshet ſin räkning; ſå at alt får ſkrifvas på Turkarne och deras ſeder, hvilka ſåledes juſt uplyſas derigenom, at ingen gitter gifva något ljus i Turkiet, utan alle blifva vårdslöſe och likna detta Brefvet, ſom ſå märkeligen förråder det ſtälle däreſt det är ſkrifvit. Men jag är dock både här och annorſtädes - - -

P. S. Vil M. H. til ſlut ſe, ſå vil jag anföra et exempel, ſom ſå väl caracteriſerar Turkarnes okunnighet. När de ſet mig ſkrifva, med blyerts-penna på papperet, hafva de ofta begärt ſe på en ſå underlig ting, tagit den i handen och ſkakat den, för at ſe om bläcket komme fram; när de funnit at den var hård, hafva de tagit alt för en Svartkonſt: ſå litet vil det til, at paſſera för Trollkarl hos dem. Det är redan nog mycket, at ſe en, ſom bär hatt, kunna ſkrifva och läſa deras bokſtäfver: ty ibland ſjelfve Turkarne finnes knapt någon, ſom kan läſa i bok af det ſämre folket.

FEM-

FEMTE BREFVET.

Conſtantinopel, d. 5 Jan. 1778.

Jag ville vål gerna vara i ſtånd, at nu kunna lemna Min Herre en god *Beſkrifning på Turkarnes ſedvänjor och bruk;* men jag finner, at en god vilje allena gjör ingen ſkicklighet. Icke heller har den lotten fallit på mig, at ſkryta med det jag icke åger: jag bör icke öka deras antal, ſom är ſtort nog förut, hvilka, då de fylla papperet med ofullſtändiga och oriktiga berättelſer, ſamt med al den löshet, hvaraf de ſjelfve äro upfylde, likaſult hafva det låckra nöjet at ſätta i Företalet, at man med al tilförſikt kan förklara alt det för falſkt ſom ſkulle ſtrida mot deras berättelſer, och hafva åfven det ſtolta hjeltemod, at ſäga ſig vela med lif och blod förſvara alt hvad de ſkrifvit: ty det lärer vål, kan jag tänka, mindre paſſat ſig, då man ſkref om Turkarne, at hafva den chriſteliga ödmjukheten, och tro det man kunde fela, ſamt taga med ſaktmodigom anda emot andras råttelſer. Känſlan af Svårigheterne och mine inſkränkte Kunſkaper gjör, at jag icke vågar mig långt ut på djupet, för at ej ſtöta mot någon af de många okända klippor, och gjöra et haſtigt ſkepsbrott. Utom des är det icke lätt at ſkrifva med ſmak om en Nation, ſom icke har någon; åtminſtone icke en ſådan, ſom liknar vår. Vi finne, i alt, deras bruk underliga; de, våra. Deras lefnad och ſeder röja ännu deras uråldriga urſprung ifrån Öſterlanden. De komma ännu i dag det ſimpla naturens tilſtånd nog nära: de hafva en ſtor oſmak för alla nya moder och nya kunſkaper; de hata alt utländſkt. Deras fördomar, ja deras medfödda förakt för Européerne i ſynnerhet, och alt ſom kommer der från, uteſtänga dem ifrån al hyfsning och förändring i deras enfald. Re-

dan denna almånna Grundritningen, få liten den ock år, fåtter Turkarnes Portrait i en ftor antithefe emot våra bruk i Europen, til hvilka de förmera de befynnerligafte pendenter; och kan man aldrig gjöra fig et båttre begrep om Turkiet, ån då man föreftåller fig en *Europe renverfée*. Jag vil med några drag afskildra för M. H. den målningen; men jag vil likna en Landfkaps-målare, fom ritar uppå papperet hvad fom förekommer honom, utan at följa någon annan ordning.

Vi bruke korta och ftympade klåder; Turkarne långa och fotfida. Våra klåder åro trånga och fitta nått åt kroppen; deras åro vida och oviga. Vår hufvudbonad år fvart; deras hvit eller grön. Vi bruke hatt; de möffa: jag kan icke få något båttre Svenfkt namn på deras aflånga och med bomull upftoppade *Kavuk*, om hvilken de linda i flera flag deras fina nåttelduk eller bomullstyg, hvaraf den vackrafte och dyrafte kommer ifrån Perfien och Indien; den kallas *Dylbend* på bruten Perfifka, hvaraf vi fedan gjört det förderfvade ordet *Turbant*, för at dermed betekna Turkarnes hufvudbonad, då det dock icke betyder annat ån en fin och tunn bomulsvåf, fom Franfoferne kala *Mouffeline*, hvilket fåkert hårleder fig ifrån Staden *Mufil* eller *Moful* vid Tigern, icke långt ifrån det gamla Nineve, ty derifrån kom den, då tilverkningen ej ånnu var bekant i Europen, och ånnu i dag kommer en myckenhet ifrån den orten. Då en fådan våf år många gånger fvepad omkring den Turkifka möffan, kallas den *Sarik*, fom egenteligen betyder Svepning eller omlindande, och det år råtta Turkifka Namnet på det vi kalle *Turbant*. De linda denna Sarik på mångahanda fått och i flere figurer, och af de olika fåtten, hvarefter den år lindad, upfat och knuten, kan man igenkånna alla

ftånd

stånd och professioner, ifrån den högsta til den lågsta; hos ofs saknas et sådant bruk. Vi blotte vårt hufvud, når vi vele hedra någon; hos dem skulle det vara den största skymf, aldeles lika som om någon toge af sig Peruquen hos ofs eller lade af sig klåderne i sålskap. Vi tage af hatten, når vi vele gå in til en hederlig person; Turkarne taga af sina toflor. Vi ålske at gå med bart hufvud; Turkarne klåda det aldravarmast, ehuru i de varma lånderna. Vi bruke krusat hår; de raka af sit. Vi rake deremot af vårt skågg och våra moustacher; de låta gemenligen våxa sit, åtminstone moustacherne; de tycka, at utom dem år man antingen barn eller qvinna, eller ånnu vårre ån qvinlig, jag menar en Italiensk Musico. Vi bruke hårpung, puder, peruque, knappar, spånnen, håkten, manchetter, handskar, spetsar, fransar, m. m. De veta icke stort mera hvad det år ån en hatt, och kunna icke tilfyllest förundra sig, når de få för första gången se en *Franc*, det år en som bår hatt och korta klåder, hvilka åro de första och synbaraste kånnemårken, hvarpå de skilja en Eurpeisk Invånare från andra. Jag kommer ihog, at jag set ibland en viss Svensk Herres Sinnebilder en utlåtelse, at ingen mennifka år född til olycka m. m. och at den allena vore at skatta olyckelig, som vore dömd til Hattmakare hos et hufvudlöst folk; men man behöfde allenast förvisa honom til Turkiet: ty hår slår Latinska ordspråket *Artem quævis terra alit* icke in, då konsten år kommen ifrån Europen: ej allenast en Hattmakare och Perukmakare, utan ock en Handskmakare, en Knapmakare (Jag menar hår knappar af metaller och sådane som vi bruke i våra klåder i Europen), m. fl. skulle hår dö af hunger: ty af alt sådant och dylikt finnes hår aldeles intet, ej en gång i den rikaste

Gar-

Garderobe. Vi bruke halsduk; Turkarne hafva hela halsen bar, så vål som öronen; hvilket förorsakar flussar hos dem, hvartil ock den varma och tjocka mössan bidrager, som gjör deras hufvudskål tunn och ömtålig, och hindrar utdunstningen, åtminstone des æquilibrium med de nårmaste delarne, som icke hållas varme. Hos oss år nedre delen af kroppen klådd med flere plagg, såsom byxor, knåband, strumpor och skor; hos Turkarne svarar allenast et plagg emot alla dessa. Våra byxor åro korta och trånga; deras åro mycket vida och mångfålliga, samt hänga ånda ned på fötterne, hvarest de åro sammansydde med sockar eller chaussons af gult saffians-låder, som kallas *Mest*. Våra lårfoder kunna icke båras mer ån på et sått; deras åro lika både framman-och baktil, så at de kunna brukas huru man vil. Vi bruke knåppa eller spånna igen våra; de knyta sina med långe och guldborderade bindlar. Vi bruke skor; de altid toflor. Våra skor åro svarta; deras toflor åro gula. Vi hafve klackar; de icke; men det såmre folket såtter måstedels et tunt jårn inunder så at i det stållet vi gå tyst fram, gjöra de et buller och gny som håstar på gatorne. Vi spånne til våra skor på foten; Turkarne hafva sina toflor aldeles lösa. Vi hafve baklåder på våra skor; de icke på sina toflor. Vi gjöre en reverence med foten; de med handen. I det stålle vi lyfte på hatten, för at hålsa på gatan, lågga de högra handen på bröstet öfver hjertat, och gjöra en böjning med hufvudet. Vi knåppe igen våre inre klåder med knappar; de omgjorda sig med en smal våf, ofta ganska dyrbar, som går 2 eller 3 gånger omkring kroppen, och knytes frammantil på magen; och utan på alt båra de sin fotsida och vida kappa eller mantel, som nåstan slåpar. De bruka pålsar och foderverk måst

i alla

i alla årstider, både vinter och sommar, dock af olika slag; vi bruke icke sådane, utan på resor, ehuru vi lefve i de kalla länderna. Vi bäre våra fickur neder under medjan; de bära sina up i barmen Vi bruke en lång värja; de hafva en kort poignard eller knif. Vi bäre vår neder vid låret, så at den ofta oroar benen; de sin nästan up vid bröstet uti gördeln, där den sitter helt stadigt. Vi bäre vår på vänstra sidan; de sin på den högra. Hos oss bäras Ordensband til heders-tekn; hos dem Hästsvansar, hvilka bäras på stånger för en förnäm, som har Commando. De hafva aldeles intet begrep om hvarken Stjernor, Orden eller Vapen-konst. Hos oss bäres en Stjerna på bröstet, i knaphålet; deras Svärds-Orden bäres på hufvudet, utan på Turbanten, men den utdelas allenast i krig och på sjelfve Valplatsen, och åt ingen annan än den, som visat et verkeligt hjeltemod, och ådagalagt at han är en riktig Krigsbuss. Hos oss är det et emailleradt Kors; hos dem är det en liten Silfver-plåt, i forme af en Aigrette; den kallas *Tschelenk*, och gifves allenast åt de gemene Soldaterne, men fordrar altid sanna och rönta förtjenster; hvad upmuntran gjör icke det i lägret? Hos dem utdelas Pälsar och Caftaner til tekn af nåd och protection; hos oss ringar, ur och snusdosor, m. m. I Europen brukas galoner, silfver och guld på kläder; hos Turkarne synes sådant löjeligt och föragteligt, emedan det sättes allenast på hästarne. Vi bruka Silke til kläder: Turkarne hafva icke lof dertil: deras Religion förbinder til al enfald, både i mat, dryck och kläder, såsom deras Prophet det brukade; och den förbjuder mankönet alt bruk af guld, silfver, silke, ädle stenar, m. m. men deras fruntimmer få bruka det til prydnad. När männerne taga sig den friheten, äro de icke ansedde för så rätte

Mu-

Musulmaner, utan nåstan som Fritänkare, som bry sig icke så noga om Guds eller Menniskors Lagar; men Halfsiden få de båra, tillika med Camloter, Bomullstyger samt Klåden: dessa senare komma alla från Europen, största delen ifrån Frankrike; ingen Klådesfabrique finnes i hela Levanten, ja ej en gång i de 2 stora Verldsdelarne Asia och Africa. Vi bruke et Linne, som år vål hvitt och blekt samt tått, til skjortor och til alt hvad vi kalle linnetyg; men deras år i almånhet af en gles våf, som år gråagtig, med blår inblandad, och åro deras skjortor ganska nyttiga at insupa svetten. Vi knåppe igen våra skjortor vid halsen och hånderne; deras hånga helt öpna, och se ut som man skulle hångt en såck på halsen med en öpning. De hafva ock fina lintyg af silke och bomullsgarn tilsamman, som åro tunna och genomskinliga som en gaze eller flor; eller ock af bara silke, det nåmligen som kallas Cocon, åfven af Mousseline eller fin Netteldauk: sådana brukas alt af rika Turkiska Damer, som deraf gjöra sig en luxe; ty utom finheten och dyrheten af deras lintyg, år det åfven rikt borderat med guld nedantil och vid hånderne; och i det stållet at våra Fruntimmer hafva et slåp på Roben, så hafva de et ganska långt på lintyget, hvilket upbåres af deras slafvinnor uti *Harem* eller Fruburen, och upfåstes framantil vid bältet. Detta långa slåp på Turkiska Fruarnes lintyg brukas allenast af de mycket förnåma och rika; och det år mig sagt af den, som sjelf set det, och förundrat sig deröfver, at et sådant slåp hångde fram under de andre klåderne til några alnars långd, och upbars af slafvinnorne når Damen reste sig up af sin soffa. Sådant brukas allenast i Harem; men når de gå ut, så upfåstes slåpet under den yttre långe

man-

manteln vid båltet, eller brukas kortare lintyg, dock altid med de rikaſte broderier. Hos dem brukar könet altid benfoder eller caleçons på bara kroppen, ganſka vål borderade och mycket vida, af allehanda ſlags tyger, ſåſom Damaſter m. m. och ſedan deru-tanpå lintyget; hos oſs lårer alt detta vara ſållſynt. Turkiſka Damernes Caleçons åro mycket dyrbare, och ganſka rikt borderade med guld: et ſådant plagg, ehuru det ej år ſynbart, koſtar 2 til 300 Riksdaler, och ofta deröfver, når tyget år ifrån Indien, eller af brocater ifrån Lion, och dertil åtgå vål 12 à 14 alnar hos de rika och förnåma. Dock har jag icke ſatt mig före at gifva M. H. en fulkomlig beſkrif-ning på hela Turkiſka Garde-Roben; det år nog af, at M. H. ſer, huru alt år up-och nedvåndt, hu-ru alt år ſnörrått emot våra bruk; och huru våra åro ſtridande emot deras. Föreſtål ſig en Turk om he-ta ſommarn med en tjock och varm hufvudbonad, men med bar hals, och ſedan med en lång och fotſid Kappa, ſom dertil ofta år fodrad med Pelsverk, och utomdes med flere underklåder, ſom åro vål om-gjordade, ſamt des långa och vida röda byxor, ſom hånga honom neder på fötterne, gåendes med myc-ken gravitet i ſina gula tofflor; och föreſtål ſig ſe-dan en Europeiſk Språtthök, med pudradt och kru-ſadt hår, en hög toupé, piſka eller pung, i Tafts-klåder, ſom åro afſtympade, med manchetter och al-le etcetera, och dertil et ſtekſpet vid låret m. m. ſå lårer M. H. finna, hvad figure en ſådan gjör i Turkarnes ögon, och vice verſa. Når jag förſt kom hit, och fik ſe den hvita och mångfårgade huf-vud-bonaden, tillika med den långa drågten, tånkte jag, at alt hvad jag ſåg var qvinfolk: ſå förekom-mer det en på långt håll, då man ſer en ſamling af Turkar: ty den ene har en grön *Kavuk*, den andre

en gul, den tredje en blå, den fjerde en violet, brun, röd, m. m. och derpå är den vackra och hvita nätteldukken omlindad i ganska många slag, samt i flere figurer; och om det är en, som härstammar ifrån Mahomeds familia, det må vara på fädernet eller mödernet (så olika äro de äfven härutinnan med våra Adels-familier), så har han den rättigheten at hafva denna nätteldukken grön. Desse mångfärgade mössе-tygen gjöra på långt håll samma anseende, som en blomster-säng eller parterre; och likna aldeles intet våra svarte hattar, men väl Fruntimrens hvita Coëffurer och mångrandiga bandrosor af alla slags färgor. Jag har här allenast talt i almänhet om Turkarnes mäst brukeliga klädebonad; ty eljest gifvas här ock varieteter; til exempel: Janissarerne och de öfrige at militairen hafva röda Saffians-tofflor med bakläder, och deras benkläder gå allenast til smal-benet, och på sjöfolket ner under knäet allena *).

SJET-

*) Härmed måste detta Bref afbrytas; ty Fortsätningen förkom vid det tilfälle, då den ifrån Constantinopel omkring d. 16 Jul. sistl. afgångne Posten röfvades vid Staden Sophia i Bulgarien; och hvarom med det mera Läsaren skal underrättas i Brefvet, dat. *Tharapia* den 15 Aug. 1778. Hr Prof. Björnståhl lofvar dock fylla denna Brist vid första tilfälle: olyckor, som vi måste vänta oss utur de Österländske orterne.

SJETTE BREFVET *).

Constantinopel, d. 17 Jun. 1778.

Det är otroligt, huru mycket Min Herres bref af d. 6 Maj fägnade mig: jag fik njuta detta nöjet just på Pingesdagen, eller den 7 innevarande vid Tharapia, en by mäst af Greker bebodd, aldeles vid Bosphoren, icke långt ifrån Svarta Hafvet, men 9 Italienske milar vid pas härifrån Constantinopel belägen, därest jag tillika med Hr Envoyén Celsing uppehölt mig några dagar, för at hämta frisk luft, bada mig i salta vatnet och rida ikring landet, för at skaka bort skjörbjuggen; under det at Hr von Heidenstam, som mycket hälsar och tackar för de kära hälsningarne, och Hr Magister Blomberg voro qvar härstädes. Min Herres bref ökte ansenligen Landnöjets angenämhet: mig tyktes vid des igenomläsande vara vid sjelfva Bosphorus Thraciæ, omgifven af alla Muserne från Göttingen, om hvilka M. H. gifver mig de behagligaste detailler; jag tror knapt, at Argonauterne, som foro där fram fordom, blefvo bättre undfägnade vid Konung Phinei Hof, som var icke långt ifrån Tharapia, än M. H. angenäma bref fägnade mig: ingen ting fattades at göra jämförelsen fullkomlig: ty, liksom desse så namnkunnige roddare, fik jag äfven den äran at oroas af snåle roffoglar, som icke unte mig njuta Musernas läckra nöjen i ro; Harpyjer ifrån Tyskland flugo i deras sällskap til Bosphorens stränder, de där, afundsjuke öfver min vällust, ville oskära de behagligaste anrätningar, upfylla luften med deras otäcka gny och sorl, bortröfva de läckraste stycken, och upblan-

I 2 da

*) Detta Bref är ställt til Hr Carl L. Kämpe, Cancellist vid Kongl. Biblioteket, nu vistandes i Göttingen.

da den ljufva känsla och smak jag hade af M. H. behagliga Nyheter. Jag menar vissle Tyske Journalister, - - - Jag har väl bedt vår gemensamme Vän i Stockholm, at låta mig veta, hvad omdöme Herrarne i Göttingen fält om min Resa; men Min Herres Vänskap har förekommit mig, i det M. H. i sit angenäma med siste posten bifogat *Göttingische Anzeigen von gelehrten Sachen*, 144 *Stück* af d. 1 Dec. förl. år. Jag finner, at Auctoren til Recensionen varit mera kall än varm, och at han icke lärer sjelf rest, och således icke förstår at våga tyngden af en resas svårigheter. Den, som sitter inhyses i et Cabinet eller Bibliotheque, känner sådant icke och kan icke känna det. Han misstager sig mer än ofta om meningen i mina bref, och tyckes hafva så gerna velat upsöka och finna tilfällen at förklena, såsom då han säger sid. 1154, at jag gjort utdrag i Paris utur vissa böcker m. m. Men de voro ännu då icke trykte: Auctorerne arbetade då derpå, och de förtrodde mig deras Plan; deras Arbeten voro då aldeles okände i Europen, och förtjente de derföre at kännas af en Vän i Stockholm, til hvilken jag skref. Jag har ganska sällan gjort Recension af trykta böcker, hvilket icke är stor konst; utan åtnöjt mig allenast med at nämna dem i mina bref, när de förtjente någon upmärksamhet, antingen för sin godhet eller ock för sin märkeliga odugliget skull. Jag har rest i så många länder och omgåts med så månge särskilte personer, af så olika stånd och värde, at det kan ej annat än förfalla af sig sjelft, at jag skulle haft mina underrättelser af *en enda person*, som Hr R   senten med et nog underligt och nästan obegripligt infall utläter sig: ty jag har på mina resor upsökt de störste Män som finnas, och derföre reste jag. Jag har haft den äran at omgås i

förtrolighet med flere Auctorer, och gifvit mig tid nog på hvarje ort at känna Personerne och stället; och derföre har jag rest långsamt. Vil åter Recensenten säga (ty det är icke så lätt at gissa hvad han menar; det ser man väl, at det skal vara en critique), at Stylen är monotone; så bör han veta, at jag skref Bref til en Vän och Landsman; den kunde ej annat, än likna mina tänkesätt, ty dem ombytte jag icke så ofta jag ändrade Climater;; men om jag icke förädlat min smak och blifvit fullkomlig, så får det tilskrifvas de gränsor, som äro oskiljagtige från menniskligheten. Mit hjerta blef danadt i Norden för at älska Dygd och Vetenskaper, Religion och Ära, och jag hoppas vara mig altid lik i alla mina bref och i all min lefnad. Han skyller mig vidare före, at jag är något fallen för at beundra; men det lärer väl vara öfver stora gerningar, ty öfver de små och medelmåttige har jag altid låtit Horatii Nil admirari vara min regel. Jag kan icke hafva Recensentens köld vid en lysande Dygd, en Regents Hjeltemod, en varm kärlek för sine Jämnlikar och Fäderneslandet, en dråpelig Auctor, et Konstens Mästerstycke, de Romares Storverk, m. m. de vackra länder, jag igenomrest och betraktat, torde ock förtjena at beundras af en Nordens Infödinge. De Lärdas Höflighet i dessa Länder förtjena det ock icke mindre, än många Journalisters tiltagsenhet annorstädes. Vore det icke et stort fel, at satura jejune, grandia minute dicere? Får jag veta, hvilka ställen i synnerhet visa denna *enheten* och denna *beundran* såsom fel, så vil jag erkänna dem och förbättra mig, samt profitera af Hr Recensentens smak och granskning; ty jag vil hoppas, at detta är hans ändamål. Aldrig lärer jag sagt, at Hr Abboten Garnier icke förstod Hebraiskan: jag mins at jag skrifvit något derom, at han deruti icke

hölt

hölt några Föreläsningar. Jag kan icke så noga påminna mig alla omständigheter; ty jag har aldrig gjort något utkast af mina bref, icke heller tagit deraf någon afskrift; utan jag afsände dem sådane som de voro til en Vän, och voro de aldrig ämnade at se dagsljuset: de voro skrifne i hast, och utan särdeles granskning, oftast på gästgifvare-gårdar och värdshus, utan några subsidier; men det vet jag, at jag altid följt Sanningen, och skrifvit efter min öfvertygelse, och at jag icke älskat at lasta och slita andra för deras fel, emedan jag nog haft at göra med mine egne: jag reste, för at minska dem och mine fördomar, samt utvidga kretsen af mine insikter: jag har häldre aldeles gått förbi det som vore strafbart, för at lemna rum i mina berättelser åt det, som vore berömligt och värdt at efterföljas. När Recensenten behagat roa sig, och kalla det et bevis på Studiernes anseende i Paris, at folket gå och läsa i bok på promenaden och gatan, så har han gjort et Sophisme: jag har icke anfört det som et bevis, det ordet lärer aldrig stå i mit bref; utan det var en continuation i berättelsen, at Studierne äro i en almän aktning, och at Nationens smak för lecture är så almän, at man äfven läser på gatorna, och det är aldeles sant, tout le monde, tous les deux sexes courent après l'esprit, och det måtte man förskaffa sig på hvad kostnad eller hvad sätt det hälst må ske. At Hr Abbé Nollet hade så många beundrare som åhörare, är en sanning: ty jag hörde alla undra på hans tydeliga föredragnings-sätt, som gjorde de svåraste saker så ganska tydeliga, at de ock begrepos af barn. Torde hända, at Hr Recensenten icke älskar Physiquen, och skulle icke så mycket klappat händerna, som de vanligen göra vid Professorernes föreläsningar i Paris; hvad rår jag derföre? Hr Recensenten har vidare

re behagat sätta en Parenthese til at förklara hvad la Societé Royale des Etudes Orientales är, nämligen at det vore Hr Abbé de Villefroys Cabinet; men han bedrager sig, ty de bodde i hvarsin ända i Paris. Hr de Villefroy var då redan 80 år gammal, mätt af ålder och förtjenster, och orkade icke befatta sig med denna Societeten, och nu är han död. Societeten bestod, och består ännu af Capuciner-Munkar, som varit i främande länder och lärt sig flere Asiatiske Språk, samt äfven af flere lärde Lekmän. Detta Sällskap skref flere böcker, som ofta voro stridande med Hr de Villefroys öfvertygelse, såsom om Jobs Bok, at den vore af Propheten Hesechiel, m. m. Flere af Societeten hade fordom studerat hos Hr de Villefroy, i synnerhet i det Armeniska Språket, i hvilket han var mycket kunnig, så väl som uti flere andre Österländske. At Maltesiske Språket innehåller mycket Arabiska, är en afgjord sak, säger Hr Recensenten. För honom torde saken vara afgjord; men för mig och alle Kännare är saken afgjord, på det sättet, at Maltesiska Språket ej är annat än Arabiska, sådant som det talas på öen i almänhet; men är frågan om Riddarne och andre, som haft tjenlig upfostran, så tala de Italienska; således blir detta Ämne en nyhet, ser jag, åtminstone för Hr Recensenten, och var icke så afgjordt som han trodde. At jag icke talt något om Rom, vil icke säga annat, än at mina bref om Rom icke blifvit öfversatte på Tyska. At jag, ehuru från den kalla Norden, likafullt uthärdade hettan vid Tritolis sjudande Källa och des qväfvande ångor mer än Italienare, kom utaf min nyfikenhet samt af det stora begär jag haft, at altid på sjelfva stället se och undersöka föremålen af det som bör beundras, och icke lita godtrogit på andras berättelser. Denna noggranheten bör gå i borgen för sanningen af det jag berättat; och allena af detta enda

da exempel kan man inhämta, huru mycket en Resande måste ofta svettas, för at skaffa en Journalist ämne at roa sig ibland sit bokdam; och likafullt tackar och berömer han icke den andras prisvårda möda, utan anser den med förakt, åtminstone med köld. Men på sid. 1156 gjör Hr Recensenten et onådigt utfall deröfver, at jag nämt med et ord i et bref til min vän, at liquefacta saxa hos Virgilius voro lava. Han säger, at man icke hade först nödigt, at bestiga berget Vesuvius, för at veta detta; och derpå fäller han et almänt Utslag öfver Resande, at de ofta hafva det felet at tro, at efter de allena hafva en åskådande kunskap af et ting, så hafva deremot alle, som icke rest, aldeles ingen kännedom deraf. Men huru vet Hr Recensenten, hvad de resande tro? Jag är en af dem som icke trodde så enfaldigt; och icke kan det dragas som en slutsats deraf, at jag citerade Virgilius, då jag ville säga, huru de gamle hade kallat Lavan på Latin. Det var ju i sin ordning, och jag kunde icke anföra en bättre Auctor, i synnerhet som uttrycket af *smälte och rinnande Stenar* var så dristigt, och tillika så naift, samt målade så sant denna naturens fasliga och tillika så sällsynta verkning. Jag vil nu säga rent ut hvad jag tror om Recensenten, nämligen, jag tror, at han icke ännu rätt förstår hvad Lava är, ehuru han tyckes villa vara ensam om, at veta hvad ord svarar deremot i Virgilius. Man ser store Physici, som mistagit sig derutinnan. Men nu får jag ock säga, hvad jag tycker at Recensenten trodt, nämligen, at ingen borde våga sig at förstå Virgilius utan han allena; eller ock har han velat gifva tilkänna, at han förstår honom en Maitre: åtminstone kan jag icke se någon annan orsak til en så lång Tirade öfver två latinska ord utur denne Auctorn; ty jag lärer väl många gånger cite-

citerat andre, och det criticerar Recensenten icke. Kan man väl annat än jämföra de Latinske Skribenter, när man reser uti Italien? Vore det icke snarare et fel, at gå dem förbi? Hr Recensenten säger vidare, at jag leder orsaken dertil, at målningarne på husen i den underjordiske Staden Pompeji så snart förskämmas i luften, derifrån at husen blifvit färdige nyss förut innan de blifvit af Vesuvii aska förgömde. Jag kännes aldeles icke vid denne slutsatsen, som är a baculo ad angulum; och icke kan jag tro, at en sådan Contresens finnes i den Tyska Öfversätningen, som jag ännu icke sedt. Jag mins, at jag ansåg de höga och lifliga färgor på de under askan och sanden igenfundne husen som et bevis derpå, at de lära varit färskt målade när askan öfverföll dem först, och skylde sedan i så många Secler Målningarne ifrån luftens åverkan och förvittring: grunden til denna min gissning består deruti, at lifligheten af dessa Fresco-målningar är ganska stor når de först blifva uptäkte, men någon kort tid efter förswagas de och skifta af luften och hettan i solbaddet, i synnerhet den så mycket högröda färgen; men denna naturens verkan lärer väl varit sig lik i Vespasiani tid, kan jag tänka, och deraf slutar jag, at Målningarne då icke haft tid til at blifva förswagade, innan de blifvit snart och så väl undangömde ifrån luftens och solens verkningar, och sedan förvarade til vår tid, då de liksom med samma friskhet upstå igen som de blifvit satte på väggarne. Således ville jag gissa til tiden, när denne Staden blifvit bygd och målad, af färgornas liflighet; men icke med Hr Recensenten upsöka orsaken til målningarnes hastiga förskämmande i luften uti deras färskhet vid förstöringen: ty det är tydligt, at det är allenast nya och friska färgor, som kunna försämras och

skifta, icke de gamle och förut utblekte. Detta är et Datum; men vil Hr Recensenten veta orsaken til sådane förvittringar i luften, så bör han gå til Physiken och Chemien: uti mit bref finnes icke, och borde icke finnas et enda ord derom. At Hr *Carcani* fast ensam då för tiden arbetade på de Herculaniske Verken, var såkert en Nyhet, om ej en hemlighet för Hr Recensenten: man behöfver allenast först låsa Hr de la Lande, och se, om man af honom får samma ideer om Hr Carcanis Arbeten och den Herculaniska Academien m. m. och då torde man låra at såtta vårde på Nyheter och tacka för besväret, om allenast tacksamhet kan falla på sådan Journalist, hvilken låter icke på egen kostnad trycka sin Journal, som Hr Recensenten såger de Lårde i Neapel låta trycka sina böcker, utan det sker på almånhetens och ofta på Sanningens stora bekostnad. Recensenten menar, at detta år orsaken, hvarföre de Lårde i Neapel åro så artige och höflige, samt gifva sina arbeten til Xenia åt främmande och resande, för hvilka de hafva vånskap. Kan man då omöjeligen tro i Tyskland, at denna lårda hospitaliteten kan komma af et godt hjerta, som icke söker efter slem vinning, men at alle skrifva böcker för at handla med dem? O tempora! o mores! Vore det icke vackert, at litterat folk öfver alt liknade de Lårde i Neapel, och lemnade åt resande sådana kåra vedermålen af deras höflighet och vånskap? Jag tackar hjerteligen Hr Recensenten, som med så mycken råtvisa och godhet emot mig beifrar tryckfelen: det år ganska förtretligt, at se namn på personer och stållen så illa hanterade under tryckningen, som jag dock varit så noga om at råtta utsåtta i skrifningen. Jag mins icke annat ån at jag skrifvit, at den Farnesiska Skålen år *en af de största* Cameer i Europen; och det

år

är ſant, utan at behöfva lita på Vaktmåſtarens utſago; och utſluter jag derföre icke de andra ſtora kärilen af Onix och Agath: jag vet, at ſtora finnas i Wien, St. Denys och annorſtädes torde hända. När Hr Recenſenten reſer, ſå lärer han ej förſumma at taga med ſig en tumſtock, och måta högden, djupet och vidden på dem alla, och gjöra utſlag i ſaken: en ſådan noggranhet ſkadar intet; den bör berömas och upmuntras. Änteligen ſlutar Hr Recenſenten med at låta märka et ſlags misnöje deröfver, at jag berömt för mine Landsmän den Italienſka Litteraturen. Jag vet förut, at det är på viſſa ſtällen i verlden, ſom man icke vil förlåta, at Italien, med Frankrike och Sverige, är uplyſt: ſkal det vara en lärd emulation, eller ock afundſjuka? Semper qui invidet minor. Han ſäger, at jag mycket berömt Italiens Vetenſkaper, men icke altid med känning af det inre. Det torde väl hända, at den ſom reſer och betraktar länge det yttre, kan ſtundom glömma det inre; men den ſom evinnerligen ſitter och gräfver i ſit Cabinet i det inre, bör derföre icke glömma bort all takſamhet, och den ſtora förbindelſe han är ſkyldig den, ſom med beſvär och mycken möda ſamlar åt honom utifrån. Ingen är modeſtare än en forſkande reſande; han erkänner ju uppenbart ſin okunnighet; han reſer ju på at lära af andra; och när han lärt känna en ort, far han ſtraxt til en annan, däreſt han återigen är okunnig til deſs han därſtädes äfven fått lära; och reſer ſedan altid uplyſtare derifrån än han kom dit; och ſå vidare. En ſådan reſande är ej annat än et Sändebud af ſin egen okunnighet, den han uppenbart och å alle orter bekänner och tilſtår, och fortfar ſåledes flere år at vara en predikant af ſine egne korte och briſtande inſikter, och tillika af ſin lärgirighet. Han reſer til det gam-

la Musernes hemvist, för at blifva des båttre bekant med dem. Han far dit, dår Manuscripter och stora Antiquitets-Musea finnas, för at förstå de åldre Auctorerne. Aldrig vil han låra någon annan at förstå Virgilius, utan han söker af och på sjelfva stållet, dår han skrifvit, förstå honom sjelf. Aldrig tror han, at de som lefva i Cabinetet hafva ingen kunskap om sakerna; ty han reser ju til dem och upsöker dem i deras Cabinet för at få låra af dem; men han våntar sig ock at blifva af dem bemöt med al vånligher, och icke med sådana lårda hösligheter, som alt annat folk kallar ohöflighet. Han våntar sig icke, at en i det inre uplyst man förebrår honom sin okunnighet, utan at tillika meddela honom något af sine ljus: han vil gerna låra af honom det han icke vet förut, samt på hvad stålle i sina beråttelser han mistagit sig, och dömt utan kånning af saken och det inre. Skall Hr Ugolini Thesaurus Antiqq. Sacr. vara anförd som et bevis derpå? men det år allena nog svagt, för at kunna bygga deruppå en så general och tillika så omild slutsats. Jag år lårgirig, och vil ånnu veta mer. Det ser ut, som Recensenten, af mycken vålvilja mot mig, önskat sig skål utan at kunna finna dem. Jag visste nogsamt, at Hr Ugolini var ingen Michaëlis, ingen Schultens, ingen Rau, ingen Bochart, m. m. jag kunde icke misstaga mig hårutinnan. Torde hånda, at jag ofta berömt lagom förtjenster; men ingen år så liten, at den icke förtjenar aktning af et godt hjerta, som söker förtjenster öfveralt. Jag dömer om andra i den mån, som jag fik låra af dem något. Hr Recensenten dömer i samma mån; och efter han icke mera kan låra något af andra, så berömer han ingen.

Ytterst kan jag icke se utan största smårta, at något bref, som Hr Öfversåttaren behagat bifoga i-

från

från min Vän, Hr *d'Ansse de Villoison*, skal hafva ådragit honom en så hård granskning: jag önskade, at det aldrig blifvit trykt. Denne lärde Herre, som så mycket hedrar Paris, sina unga år, sine vänner och alla Europens Academier, som täflat at antaga honom til Ledamot, för at få någon del i honom: Han som förenar en ädel börd med de ädlaste hjertats egenskaper, med det uplystaste förstånd och den skarpaste tanke-kraft, samt äger de vidsträktaste kunskaper, behöfver visst icke beröma sig sjelf i en så uplyst tid, som icke kan och icke bör misskänna utomordenteliga förtjenster; så framt man icke här behöfver gjöra tillämpning af det Svenska Ordspråket: *at den, som har elake grannar måste beröma sig sjelf*. Månge har han lemnat så långt bakefter sig, at de nu mera icke hinna se så långt fram och skönja en ung Lärd, som redan är utur deras synkrets, som redan i de yngsta åren genomvandrat alt hvad Romare, Greker, Araber, Syrer och Hebreer skrifvit, som så väl läst de vackraste Auctorer, at han kan Homerus och Pindarus utantil, at förtiga andre. Månge åter kunna väl se; men de vela icke låta sig märka, af la jalousie du metier, at de sett någon gå fram om sig med så snälla och så muntra steg. Men det lärda Göttingen kände tidigt Hr de Villoisons förtjenster, och gjorde honom til en värdig Medlem af sin lysande Academie; med hvad penna kan då Recensenten så ovärdigt handtera en Collegue, och med detsamma lemna så tilförliteliga prof af sit egit hjertelag? För öfrigt bör jag här gifva M. H. tilkänna, at den värde Hr de Villoison skrifvit mig til i förtroende, och ville för mig, som sin *Alter Idem*, gjöra en slags räkning för sina framsteg och arbeten, af den orsak, at han tillåt mig i Paris ej allenast vara et vitne til hans obeskrifveliga flit och arbete, u-
tan

ran ock en ledare af vissa Studier, som han då företog sig på mit inrådande. Kunde han derföre annat än sedermera berätta för mig frånvarande, hvad framsteg han vidare gjorde, för at fägna sin gamle vän och trogne rådgifvare? Och se det är det, som Recensenten sedan kallar egit beröm. Det är mit fel, som communicerat et och annat af sådana bref med mine vänner: jag trodde då icke, at de skulle blifva trykte, mycket mindre, at de skulle ådraga en kär vän en sådan okärlig Compliment. Jag visste nogsamt, at det gifves et visst slags folk, som hafva den fördomen, at ifrån Frankrike och Italien icke kommer något som duger i Latin och Grekiska; och at de förtryta och ilsknas högeligen, om någon med handgripeliga bevis öfvertygar dem om Contrarium. Men de skulle varit uti Italien och hört hvad man där dömer om den ultramontanske Latinen. Jag kommer ihog, huru mycket det roade P. Paoli at se, det man i Göttingen velat beröma hans Latin uti des Verk om Antiquiteterne i Puzzoli; lika som det vore en raritet, sade han, at man skrifver god Latin i Italien och Ultramontani voro deröfver Juges competens: han skref derpå et Svar, ville icke hafva et sådant beröm af sådane, ehuru gode Kännare, undanbad sig det, och räknade up en stor hop af Italienare, äfven Officerare, som i detta Seculo skrifvit så vacker Latin som han, om icke vackrare. Hvad tycker M. H. om denne Anecdoten? Jag tror icke den står i mina Bref ifrån Neapel, ehuru omständelige Hr Recensenten funnit dem vara. Månge dylike saker kunde anföras til bevis derpå, huru kortsynt en Journalist är, då han antager sig Dictators-Ämbetet, utan at inse följderne. Men M. H. lärer redan tycka, at jag varit nog vidlyftig uti at granska en sådan sträng Granskare. Jag kunde väl

låg-

lägga til, at han äfven är ensidig: ty han säger först, at han vil anföra något utur mina bref, som skulle utmärka, hurudant sätt jag har at anse sakerne; men sedan anförer han et och annat utur sit sammanhang och sin ordning, vänder och vränger ofta orden, drager deraf slutsatser som ej äro mine, utan hans egne, och visar således i alt, hurudant öga han har at anse sakerne; hvarpå jag nu anfört tilräckeliga bevis. Jag skulle visst icke gjort mig det besvär med en Tidning, så framt den icke kommit ifrån det lärda Göttingen, hvars omdöme jag värderar för mycket, för at gå det med stillatigande förbi. Jag skulle tykt, at jag användt mycket väl alla dessa åren på min resa, om jag hunnit at komma i ögnasikte af sådane skarpsynte upsiare på Parnassen: ty at behaga dem, det har jag aldrag vågat mig vänta. M. H. är lyckelig, som får på nära håll anse dessa stora ljus.

Jag tackar M. H. mer än mycket för de angenäma underrättelserne om Hr Riddaren *Michaëlis's* nyare arbeten. Anmål til honom min vördnad, och tacka för des vackra presenter, som äro ännu i Wien hos Grefve Bark, för at vänta på något godt tilfälle med någon resande hit: ty med posten skulle de blifva nog vigtige och kostsamme. Jag har imedlertid igenom Hr Gjörwell fåt redan den 6 April hitöfver Göttingska Recensionen af Hr Michaëlis's Öfversätning af första Maccabeernes Bok, och sedt derutaf, at denne dråpelige Philologen är sig lik: alting blir nytt under hans händer, och hans synkrets är så vidsträkt, at den innesluter de minst förmodade och aflägsnaste omständigheter. Jag vågar nu icke säga, huru mycket jag beundrar honom, sedan man beskyller mig för at vara fallen til förundran: icke heller vågar jag berömma en Man, som är så högt satt öfver mit beröm. Säg honom, at jag ännu har samma

ma önskan i Constantinopel, som jag yttrade i Upsala redan år 1763: Divina Vestigia Philologi incomparabilis adoro, et ejus ab ore pendendi sitis me continenter urit, ad quam restinguendam utinam aliquando occasio & impensæ subministrentur! pag 42. *Decal. Hebr. ex Arab. Dial. illustr.*

Men hvad skal jag säga om Musiquen i det *Tyska Museum?* Där sjunger som oftast en Rossignol de l'Arcadie, och våra Svenska öron äro icke och kunna icke blifva vane vid et sådant olåte, som sjelfva naturen til al lycka banlyst ur Svenska Climatet. Jag har utomdes så vånt mig vid Italiens ljufliga både Musique och Muser, at jag icke kan råda för min osmak i alt som åstadkommer oljud; ock kan derföre icke svara mot en af de grofve toner, som en Mysorum ultimus framstrålat sid. 563 uti Årg. 1777 af det nämnde Museum, på Musernes, smakens, förnuftets, sanningens och sedernas bekostnad. Kan och bör jag svara, då han sätter i tvifvelsmål min sanfärdighet och kärlek för Sanningen? Han skulle ju då lika oförskämt säga, at alt hvad jag androge vore icke sant? Och det sättet at disputera anstår mig icke: det befläckar den som börjar, och jag säger som Lejonet i Fabeln: *nolo inquinari ignavo sanguine.* Men min lärgirighet, som ökes ju mera jag reser, och min oskrymtade kärlek för Sanningen, bjuda mig at gjöra upmärksamhet på början af hans upgift, nämligen at mina bref innehålla mycket som är oriktigt och falskt; och straxt derpå kommer han med det *Livianske* Fragmentets uptäckande, med många grofva etcetera. Ingen är mer öfvertygad än jag, at mine i hast skrifne bref ej äro infallible: jag känner mig sjelf och dem för väl, för at hafva en så blind egenkärlek; men som jag älskar at lära och vil veta hvarutinan jag felat, så utmanar jag honom at

up-

gifva alla ſtällen, ſom han ſet innehålla något orik-
tigt och falſkt. Och på det jag må vinna detta af
honom, ſå gifver jag honom lof at ſkrifva ſå ohöf-
ligt ſom han vil; allenaſt han vil gå in uti particula-
riteter, och icke ſtadna uti generala och vaga omdö-
men, ſom är i ſynnerhet viſſe Journaliſters fel;
hvilket är oförlåteligt, når de laſta och bjuda til at
afſkåra genom et enda pennedrag en annans goda
namn och rygte, utan det beſväret at beviſa det. Ja,
jag går långre, jag vil reta honom til denna granſk-
ning på följande vilkor: näml. jag lofvar deremot,
at jag vil ſedan utur min Journal anföra alla omſtån-
digheter vid både Ciceronis och Livii Fragmenters
uptäckande på Vaticanen; ännu mera, jag vil äfven
upgifva förloppet, huru viſſa Latinſka Bref blefvo
ſkrifne i Rom, hvilkas Ciceronianſke Styl förrådde
en ſmak och et våderkorn, ſom går i god fulkom-
ligen för upſpårandet af det ſom briſter i början af
Ciceronis Oration pro Roſcio Amerino, ſamt för
ſjelfve Kunſkapen om denne briſten. Således, om
han nu vil viſa prof derpå, at han ej är rädd för
Sanningen, utan älſkar denſamma ſå mycket ſom
den, hvilken han beſkyller för oſanning; ſå kan han
ej annat än antaga detta tilbudet, ſåſom et bevis der-
til, at han har en god ſak och et oſåradt ſamvete.
Jag har utomdes den ädelſinthet, at jag lofvar ho-
nom emot al des ohöflighet ſkrifva med fogelighet och
modeſtie; ehuru många ovåntade ſanningar ock ſåra kom-
ma i dagsljuſet. Kan han nu begära mer af mig,
än at rena ſanningen kommer fram för Almänheten,
ſom då får döma deröfver. Et ſådant utbyte älſkar
jag: ty dervid vinner jag en kännedom, ſom går öf-
ver alt, näml. jag får veta mina fel och miſstag.
Detſamma utbeder jag ock mig på det höfligaſte af
den, ſom åter i ſamma *Tyſka Muſeum*, för ſiſtled-

ne *Maj*, *sid.* 475, berättat, at Hr Mag. Bruns icke fortfar med Ängelska Öfversättningen af mine Bref, emedan underrättelserne deruti blifvit för gamle och utomdes innehålla mycket som är otilförlåteligt. Stor skada för mina stackars Bref, at de icke fingo den åran at undergå et Martyrium och rådbråkas på half-tysk Ängelska! Liksom jag miste något derigenom, och liksom bara nya och tilförliteliga Rese-beskrifningar öfversattes. Det ser så ut, som alle desse Gynnare önskade sig skäl emot mig, utan at hafva dem: ty om de hade rätt, hvarföre låta de icke trycka et långt Register på en eller flera sidor af dessa fel, som de så mycket omtala? Jag kan ju ej annars svara derpå: ty hvad uplysning vinnes deraf, om jag skulle bruka samma vapn som de? Bacche bacchanti si velis adversari, ex insana insaniorem facies. Men får jag veta, hvaruti dessa så ofta och så ohöfligt uprepeterade felen bestå, så vil jag vara den förste at erkänna dem: jag är skyldig den agtning för mig sjelf och för almänheten, som så gunstigt uptagit mina ofullständiga bref, som icke voro af mig ärnade til des bruk; och den blir då äfven nu min domare: des billiga, men tillika rätvisa utslag utbeder jag mig med all vördnad.

Jag ser vidare af M. H. Bref, at *Frankf. Gel. Anzeigen*, N:o 19 och 20, tagit nästan samma ton som det Tyska Museum, så at det blir en Duo: Et cantare pares, et respondere parati. När Hr Recensenten derstädes sid. 149 säger, at han läst Första Bandet af mina bref, som är i Tysk Öfversättning utkommit, och funnit, at ibland ganska många nyttiga och ofta förut okända Anmärkningar äfven några outrerade och falska blifvit inblandade, hvilka gjort honom ganska misstrogen emot det hela; så talar han aldeles som en Dictator, men får dock nöja sig, at bli hörd af mig och Almänheten, som en Lictor,

til

til des han bevisar hvad han sagt och upråknar alt hvad han funnit outreradt och falskt: ty sådane generale omdömen gjöra mig misstrogen om hans afsigter; åro de rena och syfta på at uplysa sanningen, så våntar jag på bevis; men får jag inga, så slutar jag til hans - - - - Mina berättelser har jag skrifvit med fullaste öfvertygelse om deras sanning; de måste ock ofelbart hafva denne stämpel af sanfärdighet och uprigtighet, så framt de likna sit Original; men fel åro oskiljagtige från menniskligheten. Jag har ofta kunnat misstaga mig om sanningen, det år nåstan oundvikligt på resor; och det önskar jag nu få låra af alle desse mine domare, som dymedelst förtjena at blifva mine vånner. Men döma de ohemult, utan at jag derigenom får låra något, då föragtar jag dem, och almånheten föragtar dem åfven med billighet: ty de döma då antingen af afund och arghet, eller ock af okunnighet om de saker, som öfvergå deras begrep, såsom den blinde om fårgen; och sådane beskrifver Hr Hof-Rådet *Heyne*, en så god kånnare af detta slags folket, med lifliga drag uti sin Eloge öfver den odödelige Haller, når han säger: "vulgari nostrorum temporum "more, quo omnes barbati et imberbes, docti indo-"ctique, librorum qui prodeunt judices sedent magna "cum litterarum injuria, factumque fere sit id, quod "olim Athenis evenisse narratur, ut, cum semel judicia "communicata essent cum plebe, constitutaque trium "obolorum merces cuique judici pro caussa, in qua "assederat, confluerent inde ad subsellia egentissimus "quisque et nequissimus, non ad ferendum calculum, "sed ad triobolum auferendum." Detta såtter sannerl. det uplysta Tyskland tilbaka i et Barbari, vårre ån det var i Taciti tid, då det hette: plus ibi valent boni mores, quam alibi bonæ leges; nec corrumpere et cor-

rumpi seculum vocatur. Har man då haft orsak at antasta Hr J. J. Rousseau så mycket för sine paradoxer? Ack! kunde både lärde och olärde sámt halflärde känna sin skyldighet, hälst i et land, i en tid och i et språk, som framalstrat en Gellert och des helgade Sedo-lära!

Men nu kommer jag änteligen til en annan punct i M. H. bref, som ocksä är utur det *Tyska Museum*, därest för *Mart. Månad* i år sid. 242 införes Hr *von Taubes* Berättelse om de Europeiske Ministrarne här vid Ottomanniske Porten. M. H. begär deröfver mit utlåtande. Det kunde blifva med dessa få ord, näml. at mäst alt är falskt och origtigt, så framt jag ville likna de fören. Tyske Journalisterne, och icke sjelf pålade mig den kära skyldigheten, som jag väntar af andra, näml. at bevisa mine uppgifter. Hr Taube har rätt uti alt hvad han säger i början, at här äro 4 Ambassadeurer af första rangen ifrån Europen; men deruti har han orätt, at några Europeiske Magter hålla härstädes Consuler, så framt han icke menar Ragusa, som har här en ständig Consul, och det är den endaste här finnes. Skulle M. H. villa veta antalet af de Europeiske eller Christne Beskikningar hos Turken, så äro de 12 in alles; näml. *Frankrike*, *Ängland*, *Venedig* och *Holland* hålla här Ambassadeurer; *Tyske* Kejsaren håller en Internuncius; *Sverige*, *Neapel* och *Ryssland* hafva här ständige Ministrar; *Danmark* och *Preussen* hålla nu för tiden Chargés d'affaires; *Polen* har nu ingen med någon publique titel, sedan den Polske Ministern nyss rest härifrån; och *Ragusa* har här ständigt en Consul; men hvart 3:dje år allenast hitkomma derifrån 2 Ambassadeurer, för at betala skatten åt Porten. Under någon af desse Ministrar måste alle Europeer eller Franker hafva beskydd, och lefva de då här med

myc-

mycken såkerhet och frihet, drifva handel, handtverk, m. m. utan tvång; hafva sin Religions-frihet, och år ingen Nation tolerantare, ån den Turkiske Nationen. Men nu til Hr Taube igen. Det år ogrundat, at man ser efter styrkan på de 2 Turkarne, hvilka beledsaga hvar och en, som har den åran at hafva Audience hos Hans Maj:t, Turkiske Kejsaren: ty dertil tagas 2 ordentelige Kapidschi Baschi eller Kammarherrar, som höfligen leda den som går in, en på hvardera sidan, utan at låta mårka någon Armstyrka. Kejsaren sitter ej i en vinkel eller vrå, utan på en Thron, som ser ut som en sång, mycket rikt besatt med perlor. Kejsaren talar vål icke med den Ministern, som har Audience, men han gifver med få ord sin befalning åt Stor-Veziren, hvilket jag sjelf hört. Hvad som såges om Drabanterne, som stödja sig med ryggarne mot våggen i sjelfva Audience-rumet, visar at Hr Taube icke sedt någon Audience hos Sultanen; ty sådant finnes icke: 2, högst 3 hvite Snöpingar stå nåra vid Thronen, med hånderne på magen, för at visa vördnad; men ingen lutar sin rygg emot våggen. Det år ingen okunnighet, at öfversåtta Veziri Åasem genom Stor-Vezir; ty *Åasem* eller *Åsem* på Arabiska betyder stor eller, råttare, störst, och borde således i det nogaste heta *störste* Vezirn, men icke den öfverste, som Hr Taube behagat föregifva. Ministerns Drogman står bakom honom, och talar ej et enda ord vid Audiencen. Portens Drogman, som står bredvid Ministern eller Ambassadeuren, uttyder på Turkiska den harangue som Ministern gjort; derpå gifver Sultanen befalning åt Stor-Veziren, at han skal svara; och når han det gjort, uttyder åter Portens Drogman, som altid år en Grek, detsamma för Ministern; och så år Audiencen all, så framt Ministern icke har bref at öfverlemna,

lemna, eller ock at emottaga. At alle Drabanterne skulle skrika ut med hög röst: *Lofvad vare den evige, at de Otrogne måste komma och hylla vår hårligt glånsande Scepter;* det vet jag sannerligen icke hvarest Hr Taube tagit; ty det åger ingen grund, och inge Drabanter åro i Audience-rumet. Helt visst år det, at sådant eller något annat skri icke sker hos Sultanen i Ministerns nårvaro. Det år troligt, at Snöpingarne gjöra en hålsning, som består, efter landsens sed, uti anropande af Guds fred, vålsignelse och barmhertighet öfver den de hålsa, når Kejsaren kommer in och såtter sig på Thronen; men det sker långt förut, innan den Europeiske Ministern anlånder med sin Suite. Når Hr Taube vidare jåmförer Pera med Paris eller London; så kan man deraf icke sluta annat, ån at han sedt ingendera. At ingen Turk, ofta på år och dag, låter visa sig i Pera, och at alle Invånarne dårstådes åro Greker, bevisar ånnu en gång, at Hr Taube icke kånner Pera; ty utom det at hvarje Minister har åtminstone 4 Janitscharer hos sig, åro flere Turkar bofaste mån dårstådes. Med hvad förtroende de Europeiske Ministrarne lefva sins emellan, det veta de båst sjelfve. Hr Taube lårer icke kommit ihog de olika Interessen och de olika Ordres ifrån deras Hof, som just pålågga dem at vara det de åro: nåml. Ministrar. At någon af dem hafver Landtgårdar vid Svarta Hafvet, var mig aldeles obekant; nu vet jag visst, at de åro alle belågne vid Canalen eller Bosphoren, såsom Tharapia och Bujukdere. Fordom var det ock vid Belgrad, en by midt i skogen. At det år så ganska lått at vara Minister vid Porten, år icke så afgjordt; det kommer alt derpå an, hvad affairer man har, och huru man vet at gripa sig an; samt hurudane Stor-Vezirn och Reis-Effendi (Stor-Cancelleren och råtte Stats-Secreteraren för

för de Utrikes Årenderne) åro. Stundom år det kinkigt nog at hafva at gjöra med dem, fom icke förftå deras eget intereffe; det kommer alt an på Minifterns flughet, fom tager fig håftigare eller kalfinnigare af fakerne. Det år aldeles ogrundadt, at någon Minifters Drogman (råttare Terdfchumån, hvilket år af famma ftamord fom Targum eller Tardfchume) år edfvuren; det brukas icke, och det behöfves icke heller, ty hederligt folk gjöra fina fkyldigheter utan at fvårja, och den fom bryter andra band, lårer icke finna fig mera bunden af en ed:

För den en Ed behöfs, år' Eder altför fvaga,

fjunger Hr Grefve Creutz uti Atis och Camilla. Miniftern vet nog at kånna pulfen på den, åt hvilken han bör lemna fit förtroende. At Miniftern tager någon af fine Landsmån til Drogmaner, år ogrundadt; alle åro födde hår i Landet; de åro alle Peratter, eller födde i Pera och Galata; til Religionen åro de Romerfk-Catholfke. At de åro få vål lönte af deras Hof, det har jag aldrig hört någon tilftå, men vål tvårtom. At en Drogman måfte dageligen ifrån morgon til afton ftå vid Porten och vånta på Stor-Vezirns befalning, år icke mera grundadt ån det öfriga. Hvad kan Stor-Vezirn hafva at befalla öfver de Europeifke Magternes Drogmaner? Endaft eftertankan och förnuftet vifa orimligheten håraf. En Drogman far öfver vatnet och går til Porten få ofta hans Minifter det befaller; och då går han icke til Stor-Vezirn, fom icke har med honom något at gjöra, och har utomdes vifst icke tid at befatta fig med Miniftrarnes Drogmaner, utan til Reis-Effendi eller ock Portens Drogman; och dår communicerar han det vårf honom Miniftern ålagt, och kommer fedan tilbaka med det Svar han fått. Och detta kan fke en eller annan gång i veckan, eller mera fållan, alt efter

som Ministern har affairer at conferera med Porten, och stålningen samt Conjuncturerne det fordra; men icke står han dår dag ut och dag in. At Kongl. Svenske Ministern, Sal. Hr Presidenten *Carleson* gjort år 1754 Christenheten stor skada vid Turkiska Hofvet, år en ganska ohemul beskyllan; och om jag hade lårt mig skrifva på det oanståndiga såttet, som man brukat i det Tyska Museum, så repeterade jag hår up alle de skône phraser som stå dår på *sid.* 563 *för December* 1777. Men nu nöjer jag mig med at citera stållet, emedan jag icke kan skrifva så - - - - - - Dår kallas den renaste sanning en grof och oförskåmd lögn; det lårer så vara stylen i vissa - - - men hår vil jag såga, at Hr Taube lårer ovetandes och emot sin vilja, som jag hoppas, gjort et groft misstag. Ty denne vårdige Minister reste hårifrån hem til Sverige år 1746. Huru kunde han då 8 år efteråt åstadkomma något hvarken ondt eller godt vid Porten? Han hade utomdes både för godt hjerta och uplyst förstånd, at vilja gjöra Christenheten någon skada. Hr Taube såger, at på hans tilstyrkande och anlåggande år det skedt, at alle christelige Ministrar måste ståndigt meddela åt Turkiska Stats-Rådet alla Nyheter, som de få ifrån sina Hof, utan at förtiga det ringaste. Hvilken stor orimlighet! Icke allenast en sund Politique, utan ock sjelfva sunda Förnuftet och Sakens natur visar absurditeten af en sådan underlig Sats, som jag billigt undrar på huru den kunnat komma i en förnuftig menniskas hjerna. Jag har vål sedt, at man i Europen nog litet kånner Turkarne; men intet större bevis derpå kan någonsin finnas, ån då en sådan orimlig upgift kan blifva skrifven och trykt midt på ljusa dagen i det uplysta Tyskland, och det af en lård man, som skrifvit i Statistiquen och den Politiska Oeconomien.

Är

År det vål hans alfvare, at villa inbilla fig och andra, det alle Europeiſke Magter tilſammans ſkulle låtit fig aftvingas den ſkyldigheten, at upgifva deras Stats-hemligheter åt någon annan Magt, och det på en enda Miniſters anſtiftan? Antingen anſer han hela Chriſtenhetens Miniſtrar főr Stats-fångar hos Turkarne, ſom hvarje Poſtdag ſkulle låggas på Stråckbånken och pinas, til des de bekånde hvar endaſte Depeche de fått, och låto őfverſåtta dem troget på Turkiſka, eller ock anſer han dem főr barn, utur hvilka man kan locka hvad man vil. Huru kan en tånkande menniſka falla på ſådana underligheter? Mången Miniſter ſkulle őnſka fig det tilfållet, at ſåga ex officio Turkarne de ſanningar, ſom de icke gerna ville hőra: ty vore den ordningen etablerad, at alt ſkulle communiceras med dem, ſå kunde ju hvar och en Miniſter ſkapa fig ſå många Depecher, och ſådana han ville, ſamt ſkicka Turkiſka Őfverſåtningar deraf til Porten, ſom ſkulle ſåtta Turkarne mycket mer at gjőra ån de ville. De hafva nog bryderi főrut, at ſtyra och upråthålla et ſå ofanteligt Rike; hvad myror ſkulle de icke då få i hufvudet af alle Miniſtrarnes ſanna eller updiktade Depecher, ſom hafva ſå olika och ſtridande intereſſen. Vidare, huru rimar det fig, at en enda Svenſk Miniſter ſkulle főreſkrifvit lag åt hela le Corps Diplomatique i Conſtantinopel? Ja, at alle Chriſtenhetens Puiſſancer condeſcenderat vid en enda Miniſters Capricer? Behőfver ſådant obetånkſamt tilmåle refutation? Sal. Hr Preſidenten Carleſon var ju icke den åldſte Chriſtne Miniſter hos Turkarne: andre Chriſtne Magter hade ju redan hållit beſkickningar hos dem őfver 200 år, innan Sverige någonſin ſkickade en Miniſter: ſåledes fant han, når han kom

hit, alla bruk och ordningar redan uprättade och antagne, och kunde icke ſtifta några nya, eller införa några ſkadeliga, om han ock velat. Desutom var han ej af förſte rangen, och ſåledes ännu mindre i ſtånd at börja något nytt. Skulle de andre, både Miniſtrar och Ambaſſadeurer, helt enfaldigt danſat efter hans pipa? och deras reſpective Hof gifvit lika enfaldigt dertil ſamtycke? Är det på detta ſättet, ſom man nu för tiden ſkrifver i Statiſtica och Politica? Hr Taube behagar vidare med lika enfaldighet ſäga, at Hr Carleſon infört det bruket, at de Chriſtelige Potentaters Miniſtrar ſkicka Confecter til de Turkiſke Herrar, ſom Sultan hedrar med ſit beſök och ſpiſar hos dem. Härvid är det ſamma at påminna ſom vid det föregående; dock med den märkeliga åtſkilnad, at det förra, nämligen at communicera Nyheterne med Porten, är en dikt och har ingen exiſtence utan i Auctorns hjerna; men det ſednare är en ſanning. Man ſkickar ej allenaſt Confecter, ſom Hr Taube ſäger, utan ock vackra Deſerter, med ſpeglar, blomor och figurer, ſom koſta här mycket uti et land där få kunna gjöra dem, och de, ſom det kunna, utöfva et fulkomligt Monopolium. Men huru ſkulle et ſå gammalt bruk kunnat införas af Hr Carleſon år 1754? Jag har ej annat än kunnat förundra mig öfver ſå orimliga beſkylningar; och at man haft okunnighet nog ſamt tillika djerfhet, för at villa ſätta en fläck på en ſå värdig Miniſter och oroa hans aſka. Jag har tagit detta tilfället, för at

viſa

visa min vördnad för hans namn, och den taksamhet som ännu brinner i mit bröst för de välgerningar han beviste mig i mit kära Fädernesland. Hvilken tänkte då, at jag en gång i sjelfva Constantinopel skulle få vörda hans Minne, och någonsin med Sanningens Vapn försvara hans Namn emot så oförväntade och så oförtjenta anfall? Jag vil vid detta tilfälle berätta för M. H. en liten Anecdote, at här utom Staden et godt stycke finnes en lång Bro, som härstädes ännu hos alla bär namn af *Carlesons Bro*, som denne Minister på egen kostnad låt bygga, til almänt gagn för hele orten; emedan därstädes var ingen förut, ehuru almänne vägen gik där fram, och man lopp altid fara at drunkna i dyen därstädes. Se, sådana välgjörande bruk var Salig Hr Carleson i stånd at införa, men inga skadeliga. — Vidare är at märka, at de omtalte Confecturer icke gjöra Christenheten så stor skada, som Hr Taube det vil föregifva: ty de frambäras af Christne Drogmaner och betjenter, som ofta få så mycket i dricks-penningar som Confecturen är värd, ja ofta mera. Det hände för några och tjugu år sedan, at Sultan Mahhmud kom til et af sina Lusthus nära vid byen Belgrad: när den då varande Svenske Ministern, som bodde om sommaren i Belgrad, fik det höra, gjorde han efter et hos alle Ministrarne antagit bruk, och skickade en Desert til Kejsaren, som kunde kosta vid pass 50 Ducater, och derföre regalerade Hans Kejserl. Maj:t Svenske Drogmanen, som den fram-

 bar,

bar, med 100 Ducater i Guld. Orsaken hvarföre Svenske Ministern då allena skickade en Desert, var den, at han då var den andre utlänske Minister, som uppehölt sig i Belgrad. Således ser Hr Taube, at man äfven kan skicka Confecter vid andra tilfällen, och icke allenast när Sultanen kommer som Gäst til någon af sine Hofmän. — Vidare har han orätt at säga, det Sultanen på 10 à 12 års tid icke begästat någon af de förnäme Herrarne vid Porten: ty förledit år spisade han hos Stor-Vezirn, och då skickade alle Europeiske Ministrar och Chargés d'affaires några dagar förut Deserter til Stor-Vezirn. Det är sant, at Sultan Mustapha sällan besökte sine underhafvande. Men om det är sant, at Sultan och hans Suite gjöra så rent hus hos den de gästa, och taga bort hvad hälst de öfverkomma, det vet jag icke, emedan jag aldrig haft äran at vara buden. Men at den, han gäster hos icke törs visa sig, är åter igen en dikt: han står och upvaktar vid måltiden, et en fait les honneurs. Jag hörde äfven, at Capidan Pascha eller Stor-Amiralen också varit tilstädes hos Stor-Vezirn, när Kejsaren var där i fjor. Stats-Rådet härstädes heter icke *Galebe Divani*, utan *Muschavere.* Utom des är icke Divan et så updiktadt namn, som Hr Taube tror det vara; men man tager det gemenligen i orätt bemärkelse för den Hemlige Conseilen eller Rådet, då det dock icke betyder annat än församlandet af de personer, åt hvilka Regeringen och Executionen af sjelfva Styrelsen är

an-

anförtrodd. — At de höge Herrarne vid Porten gerna låta sig bjudas til måltid hos de Europeiske Ministrarne, är härstädes en så obekant sak, at man icke hört talas derom. Lika så obekant är det här på sjelfva stället, at de förnämste af de Turkiske Andelige komma til dem at spisa, det må vara under eller utom pest-tider: ty det skulle åtminstone ske i mycken hemlighet, at en Andelig Musulman skulle äta hos en Otrogen, som de kalla de Christne. Uti sjelfve Divan har jag set, at Cadilasker, som är den högste andelige Ämbetsman näst Mufti, äter altid allena, då likvål Ministern äter med Stor-Vezirn, och hans Suite med de öfrige höge Herrar af Regeringen. Bruken lära mycket blifvit ändrade, sedan Hr Taube varit här, så framt han någonsin varit i Turkiet; hans berättelser gifva full anledning at derpå tvifla, så länge. Flere af de äldste härvarande Ministrar, som läst hans beskrifning, hafva gjort enhälligt dervid den erinran, at det fattades deruti allenast en enda liten ting, som heter Sanning; man kan tillägga, det som än värre är, at på flera ställen fattas al sannolikhet. Ännu en ting til sluts: de christelige Ministrarne frukta nu för tiden ganska mycket för Pesten, och agta sig med rätta på alla möjliga sätt för smittan; den tiden, säger Hr Taube, at de bödo främande, som hade pesten, til sig: det lärer väl varit för at communicera med dem alla deras Nyheter, ingen enda undantagen, inter pocula. Men M. H. lärer väl anse mit långa Bref för en

pest;

pest; ja, för en dubbel pest; ty långt och illa skrifvit är det; och dertil på en ort, där pesten nu grasserar grusveligen: Men som brefvet rökes i Semlin, så slipper M. H. frukta för den sednare smittan, och med den förra täktes M. H. hafva tålamod, samt ständigt älska *) - - -

---

SJUN-

*) *Slutet* af detta Bref, eller blott det, som rörer framl. Hr *von Taubes* Misstag, finnes i Tysk, dock här och där ändrad, Öfversätning, infört i *Deutsch. Museum* för Oct. 1778, s. 371 följ. Brefvet säges där vara ställt: *an einen Freund in Göttingen.*

SJUNDE BREFVET.

Tharapia, vid Bosphorus Thraciæ; den 3 Aug. 1778.

Jag behöfver icke nämna för M. H. med hvad nöje jag emottog härstädes med siste posten, den 24 Julii, Min Herres angenäma Bref af den 6 Junii, och des deruti ytrade åstundan om fortsätning af mine berättelser om Turkiet och Turkarne; men så god min vilje och så oinskränkt min lydnad är för alt hvad M. H. begärer, så inskränkt har äfven min förmåga blifvit hela denna sommarn, af den här så grufveligen grasserande pesten, som satt sådane skrankor för mig och mina undersökningar, at den instängt mig inom fyra väggar. Sjelfva stället, på hvilket jag skrifver detta, är et tilräckeligt bevis, huru litet jag är i stånd at kunna följa min innerliga beredvillighet, at lemna de uplysningar om Landsens Folk, som M. H. åstundar. Mit fängelse är väl lustigt, ty jag har härstädes det angenämaste sällskap, då det redan är mycket at hafva något, emedan menniskliga lynnet dicterat, at det är Solamen miseris socios habuisse malorum. Här är jag uti Hr Envoyén Celsings hus, har den äran at dageligen hafva hans och hela den härvarande Svenska Nations sällskap: vi åtnjute allesammans en god hälsa, och alla andra förmåner, utom friheten; ty vi äre inspärrade af vår fiende på alla sidor. Sedan vi uthärdat en långsam belägring i Staden, toge vi, af fruktan at gifva up lägret och blifva fångne, flykten den 22 Junii sistledne, och reste hufvudstupa hit til *Tharapia*, en by bebodd af Greker, 9 Ital. Mil ifrån Staden, aldeles vid Bosphoren på den Europeiska sidan belägen, icke långt ifrån och nästan midt emot mynningen af Svarta Hafvet, hvarifrån vår Lands-

man, den friske Boreas, nästan dageligen och stundeligen gjör oss besök; som gjör at vi tycke oss finna igen vårt Svenska Climat härstädes i sjelfva Turkiet, vid 41 Graders Pol-högd, och knapt en Italiensk eller $\frac{1}{6}$ Svensk mil ifrån Asien, som vi ständigt och på så nära håll hafve för våra ögon. Jag skulle således snarare kunna skrifva om Svenska Saker än Turkiska, i synnerhet som jag sitter innesluten i Svenske Ministerns hus och ibland Svenskar; varandes utomdes omgifven af Svenska Böcker; ty Hr Envoyén Celsing roar sig i denne fångenskapen med Hr Wildes Historia Pragmatica, Hr Kongl. Secret. von Heidenstam med Hr Lagerbrings Svenska Historia, och Hr Mag. Blomberg med Upsala-Tidningarne, m. m. Jag åter får igenom M. H. försorg Stockholms eller M. H. egne Lärda Tidningar för i år, så at vi på alt sätt söke repatriera oss, och afvända våra ögon, tillika med våra sinnen och tankar, ifrån detta Barbariska och ostyriga landet, hem til vårt kära Fådernesland, som nu blifvit så lyckeligt, sedan det styres af den Båste och Största af alle Konungar. Men M. H. vil icke härifrån veta sådant, som han så väl vet förut, och som han är så lyckelig at vara dageligen et ålyna vitne til; ty liksom det roar oss at i Turkiet tänka på Sverige, så roar det M. H. at vara i det lyckeliga Sverige, och på långt håll åskåda huru det står til uti et land, som icke styres med en enda af GUSTAFS vise lagar, och därest man icke får smaka en enda frukt af hans nitiske Kärlek för Fåderneslandet. Med et ord, M. H. vil där hema à son aise se de store contraster, som möta en undersåte af K. GUSTAF, då han med upmärksamhet och tillika med lifsfara reser i Turkiet. Och nu vil jag straxt visa M. H. en, tagen af våra här nu varande olyckeliga omstän-

di-heter. Hos ofs och öfveralt uti den policerade Europen måfte alle för Peft mifstänkte perfoner och varor hålla quarantaine, för at icke befmitta de frifke och rene; men här måfte tvårtom den frifke fätta fig i quarantaine och akta fig för alt folk och al ting, fom icke är i lika quarantaine med honom. Turkarne veta icke hvad quarantaine är, och hafva icke något ord i deras rika tregreniga Språk, fom fvarar deremot. Går man ut, få måfte man unvika hvad fom förekommer; man måfte hafva famma refpect för hvar och en menniſka, fom man har för en bombe eller ftycke-kula; alt måfte anfes för dödande och mördande: och kommer man oförvarandes at röra vid någon eller något, få är man ipfo facto ftraxt i en egenteligen få kallad quarantaine, det är utefluten ifrån alle Frankers gemenſkap och omgånge, och likfom banlyft fåfom en hedning och publican, tils man på 2 eller 3 veckor får fe om fmittan tagit och vifar fig: ty det är allenaft Franker, fom akta fig för peften; Turkar, Armenianer och Judar bry fig aldeles intet derom, och Grekerne mycket litet. Döm häraf, med huru mycken farhoga man vandrar i detta landet; och lägg nu dertil Inbilningen, fom är vårre än peften efter Svenſka ordfpråket, få kan M. H. tämligen förftå, det här nu varande tilftåndet. Aldrig hade jag förr få väl förftått detta ordfpråket, fom nu. Våre Förfäder hafva derigenom velat gifva tilkänna, at de icke vifste af något vårre phyfiſkt ondt i verlden än peften, och deruti hafva de fagt fant. Men man kan aldrig förftå, hvad för en grufvelig och ödeläggande pläga det är, utan at fe hvad jag har fett desfe förledne månader. M. H. kan icke föreftälla fig, huru det går til här. Hos ofs fätter man in dårar på dårhus; men här måfte de kloke fättas in, emedan hardet

det är fullt med dårar; och som desse äro manstarkare, och hafva makten och styrsen i sina händer, så måste de få andre gifva sviga. Detta är just tableauen på vårt nu varande tilstånd. Vi, som äre friske, måste sitta inne, och rundt omkring äre vi inspärrade af et folk, som håller oss för dårar, för det vi vele akta oss för smittan, liksom icke Gud skulle kunna råka på oss likafult, såga de. Vi åter anse dem för dårar, just för det de icke akta sig. De skratta åt oss; vi åter skratta åt dem: det kommer nu derpå an, hvilken får skratta eller ock gråta sist. Man säger i almänhet, at verlden är et dårhus; men i Turkiet får man erfara det mer än annorstädes. Det var lätt at hindra smittan i förstone, då den började, och då den ännu var så ganska lindrig; det var lätt at förbjuda det sjuka fårköttet, hvars ätande gjorde at sjukdomen degenererade i den argaste pest. Nu dör både folk och få: de hafva lika öde i et land, där de styras nästan med samme lagar, och menniskor upofras föga bätre än slaktefår. Men alt som är lätt annorstädes, är svårt här, om ej omöjligt. Huru lätt vore det at afhålla smittosamma sjukdomar ifrån Constantinopel, som ligger så väl til pass. En Quarantaine inrättad vid Dardanellerne, som äro nyklarne til hele Canalen och Staden, skulle nästan göra alt: emedan pesten kommer säkerligen ifrån Egypten; och lade man dertil et och annat ställe til lands, samt mynningen vid Svarta Hafvet, så vore man i fulkomlig säkerhet. Vore icke det klokare, än at nu i några månader bortåt mista öfver 1000 invånare om dagen, och utomdes största delen af deras Troppar, både til lands och sjös. Flottan, som nu är i Svarta Hafvet under Capudan Paschas befäl, skal, efter berättelse, mäst vara tom på folk; och hvarifrån skola recruter tagas? Och om de

de finnas, så äro de smittade, samt smitta hvarandra, och dö bort såsom flugor. Staden, den store Staden, skal nu vara uttömd til hälften, som somlige säga: ty de, som icke dödt af pesten, hafva tagit flykten och farit sin väg af förskräckelse. Denne gången har sjukdomen grasserat så grufveligen, at sjelfve Turkarne och Armenianerne samt Judarne blifvit deraf förskräkte: hvilket hos alla andra Nationer kunde blifva en början at gjöra dem kloke; men jag vågar icke hoppas sådant hos Turkarne. Eljest har man ej i mannaminne hört talas om, at Turkarne blifvit så förfärade som nu af pesten, tagit flykten och låtit anställa förböner i alla Tempel. Orsaken til denna häpnad och förskräckelse hos et folk, som tror at man icke bör frukta för det Gud påskickar, är ej allenast den, at pesten är i högsta grad maligne, så at man vil påstå, at uti mannaminne en så faselig pest icke visat sig härstädes; ty månge tro, at denne öfvergår den, som grasserade härstädes år 1751, ja den af år 1724, som man hörde förut talas om såsom den faseligaste, som gått i detta Seculo i Constantinopel; utan förnämste orsaken til deras råddhoge är, at man nu icke haft pest härstädes på 6 eller 7 år: ty 1772 sågs allenast deraf et och annat exempel, och således har man haft tid nog at vänja sig ifrån sådane hiskelige syner, och trodde månge, at fröet deraf var aldeles förstört, och at det icke mera skulle kunna qvikna härstädes: deraf blef häpenheten så mycket större, då pesten oförmodeligen kom igen med sådan mångdublad furia: ty fordom var man så van dervid som vid dagligt bröd. Sällan gick någon årstid förbi, som den icke visade sig mer eller mindre lindrig eller sträng; men det räknades för ingen ting. Nu har den gjort, och gjör dageligen desto faseligare skörd: den har nu på 2 eller 3

må-

månader hållit en grufveligare flåtter, ån om den efter vanligheten fkulle framfarit jämnt alle deffe 6 förledne åren. Många påftå, at den redan vifat fig förledit år i October månad, at den kommit hit landvågen ifrån Afien, at den fedan varit i Staden ftåndigt, ehuru man den döljt för Frankerne: ja, andre gå ån långre, och fäga at peften ftåndigt varit i Conftantinopel, ehuru ganfka lindrig, alla deffa åren, ehuru man icke vetat det i Pera och Galata; ty ibland andra underligheter hårftådes år åfven den, at man döljer fmittan få långe man kan, dels af förakt för de otrogne, fom de fäga; dels af intereffe, på det de likafullt måtte få fålja fit gods, och lurendråja fmittan på den, fom betalar dem helt ofkyldigt derföre. Ja, många af Frankerne förtjente dårhufet, i fynnerhet de fom höra til den danfande Claffen: ty det år mer ån bevifligt, at den fjukdom, fom gick i Carnevalen, och fom de då kallade en Flåckfeber, var icke annat ån peften, fom de då döljde få ganfka forgfålligt, på det de fkulle få förlufta fig på baler och mafquerader. Jag mins ånnu få ganfka vål, at Hr Envoyén Celfing, fom få vål kånner detta landet, fade mer ån en gång, at han vifste helt vifst, at få fnart Faftlagen komme, få fkulle Flåckfebern förbyta fig i Peft-bölder. Det flog ock få ut: ty den 5 Mart. var Carnevalen flutad, och man ftrök afka på Sinciput, at bota den förvillade hjernan, och då först begynte peften at vifa fig. Sådane Omennifkligheter fkola likvål heta Chriftne! Den mycket lindrige Vinter vi hade i år, och den ftarka fjuka, fom gått på Fåren, fom åro den almånnafte födan för landfens folk, har bidragit dertil; at peftfmittan blifvit defto mer anftickande, i fynnerhet fedan vårman tiltagit: ty hår fker det gemenligen tvårt emot, hvad fom hånder i Egypten, Palæftina och

Cy-

Cyprus, ja, åfven i Smirna, därest pesten afstadnar då hettan tiltager som starkast, såsom vid Midsommars-tiden, hvaraf man där brukar säga, at Sanct Johannes jagar bort pesten; men härstädes tager pesten merendels til om sommarn, men förminskas om vintern, och tager aldeles af om kölden är sträng med urväder och mycket snö m. m. År 1751 stadnade pesten tvärt af den 1 Novembris, sedan det häftigt snögat och blåsit natten förut; vi önske och vänte det samma i år. Snön har då legat qvar på gatorne och taken, 2 eller 3 dagar, til et qvarters högd, och pesten blef aldeles förqvafd, ehuru man efter vanligheten bar och brukade kläder efter de pestifierade. Man torde finna igen orsaken til pestens olika förhållande i Constantinopel, emot i de södra länderne, uti Climatets olikhet; ty här kommer aldrig eller sällan hettan til den högd, som där; och om det ock skulle hända, så står den dock aldrig länge på: ty Constantinopel ligger vid et draghål emellan Svarta och Hvita Hafvet (med det senare namnet kalla landsens folk det Medelländska Hafvet, i synnerhet Archipelagus). Om nu det ohälsosamma och brännande Sunnanvädret gjör då och då hettan odrägelig, står det icke länge på, inan Nordan-vinden, til al lycka i det afseendet upfriskar luften, och den blåser mäst året ut och året in. I det stället kan kölden i de Södra Länderne aldrig sätta så til, at det blir brånkallt; men i det stället hafva de en brännande hetta. At åfven stark hetta här minskar til en del pestens framfart, ser man prof på i dessa dagar, då man berättar med vissbet ifrån Staden, at de döendes antal aftagit, och at flere pest-sjuke återkommit til hälsan. Genom Guds Försyn tager icke bröd smittan, icke heller vatten och luften, samt alt som är af träd och metaller, m. m. Dock undantagit om

något

något annat hånger dervid, såsom det händer med mynt och annat, som år mycket handterat och smutsigt. Sedermera år pesten i desla lånderna, dår den går ofta, mycket lindrigare ån dår den går sållan; ty skulle den altid fara så fram hår, som i Stockholm år 1710, då den efter alla uträkningar tog bort hålften af des invånare, så voro långesedan alla desla hårliga Lånder ödemarker. Hår finnas ock de, som sköta dem som åro sjuke i pesten; i det stållet at de i Europen blifva öfvergifne af alla. Hår hafva ock Frankerne upbygt två ansenlige Pest-Hospital (utan för porten, eller råttare ingången til Pera; ty port år dår icke: dår hafva Fransoserne sit egit, och de öfrige Peratterne deras Pest-Hospital), dårest alle anstalter åro, med al betjening och skötsel, åfven Prester, hvilke (liksom Leviterne hos Judarne borde examinera och kånna spetålskan och voro, så vida mig år bekant, deras ende Medici; åfvenså låkte Propheten Jesaias pest-bölden på Konungen) noga förstå sig på pesten, och kunna straxt vid blotta åskådandet skilja den ifrån andra sjukdomar, ehuru vid början, inan den ånnu slagit ut i bölder. Dock år för några år sedan den snålle så kallade Pest-Abbaten död, som kunde allena på ögonen se, om pest-giftet var i kroppen. Grekerne hafva ock et Pest-Hospital, men ganska ynkligt, enligt alle anstalter som göras af landsens folk, hvilke åro *Krasslare* i alt, och mera competent ord kan jag icke finna i Svenska Språket, at uttrycka hela Nationens lynne; och detta ordet kan knapt öfversåttas på något främande Språk; och aldrig kan det kosta så mycket på någon at se *Krasleri*, som på en Svensk, hvilken ock finner hår på orten mera åmnen at pröfva sit tolamod uppå, ån någonsin annorstådes i verlden. Skal jag låmpa hit det, som jag mins, at Cicero fåger

ger någorstädes derom, at Grekerne icke hade något ord, som fulkomligen svarade mot *ineptus*, til et bevis, at de hade så aldeles ingen idée derom såsom fel, emedan de hade det almånt, utan at kånna det sjelfve; liksom *les goitres* eller *gozzi* uti *le Valais*. I desse förledne åren hafva desse Pest-Hospitalen ståt aldeles tome, men nu åro de fullproppade med sjuke: de som betjena dem åro måst Romersk-Catholske Armenianer, som til al lycka icke åro rådde för Pesten: nullum malum sine auctoramento boni, såger Seneca. Turkar, Armenianer och Judar åro så öfverdådige, at de taga klåderne af den, som dödt i pesten, och såtta dem straxt på sig, utan at det ringaste vådra eller tvåtta dem förut: somlige samla ock tilsammans paltorne, gå dermed omkring i Staden, och sålja dem åt andre uslingar. Så ohyggeligt går det til i et land, dår ingen Police år. Men denne gången har likvål förskråckelsen så bemåstrat sig deras sinnen, at flere tusende öfvergifvit Staden, af både Turkar, Armenianer och Judar, ja åfven en stor del af Grekerne: flere Handels-bodar åro tilslutne, och största delen af de Handlande hafva öfvergifvit *Bezestanerne*, som åro stora Köpmans-magaziner, men sådane, at man knapt kan gjöra sig derom en idée hos oss. De åro långa samt med hvalf öfvertåkta och eldfria bygnader, som stråcka sig stundom i flere gator, samt breda och vackra korsgångar, så at det utgjör ofta et qvarter af Staden, som år öfvertåkt, och har starke eldfrie murar, och igenlåses om nåtterne med store och starke jårn-portar. Dit samlas man alle dagar, som på en marknads-plats. Jag vet icke, om jag vågar kalla dem flere förenade Sko-portar, men dock af sten, samt mycket vackrare och större: de svara någorlunda mot *Halle* i Fransyskan. Sciotterne, eller Grekerne från Scio, hafva

öfvergifvit deras ſtora Bezeſtan, ſom var en Nedlags-plats för Silket, och reſt ſin våg hem til Ön Scio; hvilket aldrig hänt förut. Andre hafva gjort likaledes. Nu börjar al Handel och rörelſe ſamt alla näringar ſtadna af; och Folket, ſom är qvar, dör bort. Inge anſtalter göras. Fårſjukan tager til, och nu törs ingen Turk äta Fårkött; Brödet börjar at fattas; liten tilförſel ſker til den Staden, ſom eljeſt har ymnighet af alt, och hvars tilförſel är ſå beqvämlig ifrån de både Hafven, emellan hvilka den ligger, at det är en af de förnämſte orſakerne til Lands-culturens och Vin-ſkötſlens lägervall häromkring, ehuru i et ſå ſkönt och fett land: jag ſäger en af orſakerne; ty avanier, elak regering och police ſamt våldſamheter emot de idoge och rike göra mer än mycket dertil. Den tilförſel, ſom nu ſker, förtäres af Flottan och den ſtore Krigsmakten, om man kan kalla med det namnet ſtore ſkockar af menniſkor utan diſcipline, utan ordning och commando, utan al exercice &c. Nu hafver Porten nyligen låtit utlyſa et Påbud, at ingen får öfvergifva des handelsgren, handtering och handtverk; i ſynnerhet är ſträng befalning gifven til alle Medici, Qvackſalvare och Apothekare, at de få vid lifs-ſtraf icke öfvergifva ſin poſt och ſyſla; utan måſte komma igen til ſina ſtånd och bodar, ſom de hade tilſlutat: få nu ſe, hvad verkan detta Påbud hafver. Bättre vore, om Porten gjorde anſtalter til ſmittans hämmande: men deråt tänker ingen uti et land, där ingen vågar tänka. Nu hafver Stor-Veziren peſten: dör han, ſå händer en ſtor ſällſynthet; ty få hafva dödt i Ämbetet, om icke våldſamt.

Se ſå ſtår det til i det landet, där jag viſtas nu för tiden; och det blir en ny, men ſtor punct, ibland de många ſvårigheter, ſom man har här på ſjelfva

ſtål-

ſtället at lära ſig Landets Språk, ehuru i ſjelfva Landets Hufvudſtad: och den viſste jag icke af at nämna ibland de många andra, ſom väl redan ſyntes mer än tilräckeliga, når jag hade den åran at ſkrifva til M. H. derom i början af förledit år. Jag hade då aldeles ingen idée om denna hufvud-ſvårigheten. Huru ſkulle den, ſom har allenaſt 1 eller 2 års tid för ſig, kunna lära ſig Språket härſtädes, om peſten juſt på ſamma tiden ginge i Staden. Alla medel dertil, icke et enda undantagit, blifva då otilgängelige: alle måſtare, böcker, manuſcripter, paper, ſkrifdon och hvad det hälſt vara må, äro då at undvika ſom ſjelfva döden; alt ſällſkap och ſamtal med Turkar och Armenianer &c. kunde icke blifva anſedt för annat än ſjelfmord förſt och främſt, och ſedan dertil dråp begångit på ſina vänner, ſom man omgås med, om man dem ſmittade. Hade peſten gåt när jag kom hit, ſå hade jag icke ännu kunnat lära pronunciera et enda Turkiſkt ord, ehuru jag nu varit här öfver 2 års tid. Nu har jag måſt långeſedan afbryta med alt arbete i Turkiſkan; och har jag nu i nåſtan ½ år haft god tid på mig, at glöma bort det lilla jag lärt: ty alt ſedan Januarii månad har ſaken varit vacklande. Jag hade i förſtone ſå til ſägandes nåſtan ſtulit mig då och då, at hafva Turkar hos mig, dock på et viſst afſtånd, för at förekomma icke allenaſt al vidrörning, utan äfven andedrägtens ſmitta. Jag lemnar M. H. at tänka, med hvad både munterhet och beqvämlighet man då kan bruka ſin läromåſtare, når han icke får ſe i min bok, och jag icke i hans; når han icke får ſkrifva up ſjelf det han ſagt, och jag icke får viſa honom om jag ſkrifvit rätt; når man måſte förſt röka full kammaren, röka hvarje perſon och hvarje pappers-lapp, ſom kommer utifrån. Så länge man ſade, at det var en Fläck-fe-

 ber,

ber, var man likafullt rådd, emedan den var äfven smitsam; men de visare sågo närmare in i saken, och voro öfvertygade om at det var pesten. Jag gick nog trögt på, at aldeles förafskeda mine 2 Hodgear, som jag hade, och höll ut med dem i det längsta, til des det blef bara alfvare af, och jag fick befalning, at icke mera tillåta någon Turk, Armenian, Jude, Grek &c. komma til mig. Hr Envoyéen Celsing öfvergaf då äfven sjelf sin Hodgea eller Låromästare, som han altid brukat alla dessa åren dageligen. Derefter måste ock Hr von Heidenstam öfvergifva sin, och jag min, och likaså måste vår förste Svenske Drogman Hr Muradgea gjöra: ty Språkets vidd och svårighet legitimerar härstädes det bruket, at alle, som vela gjöra framsteg deruti, bruka altid en Turkisk Språkmästare, om det ock vore i hela deras lifstid, ehuru de äro eljest upfödde i Turkiskan, och det är deras modersmål, och de bruka det i dagligt tal, äfven med deras hustru och barn, hvilka icke kunna något annat Språk, såsom til exempel Hr Muradgea. Den Svenske Turkiske Legations-Secretairen eller Registratorn, Muhammed Efendi eller, som folket här i almänhet pronuncierar det, Måhåmet Efendi, en gammal Turk af 70 års ålder, som äfven räknas ibland den litterata och lärda Classen, går ännu i Skole, för at lära och öfva sig. Denne gråhårige och hvitskäggige Skole-gossen är listigare, än vi allesammans: ty han bryr sig ej om pesten, dervid han haft tid nog at vänja sig i 70 år, och föraktar utomdes de otrognes fördomar, som han säger; han går hvar enda dag til den Medrese eller College, som ligger vid Topkhane (så kallas et Qvarter af Galata, af Styckgjuteriet, som deri ligger), och afhörer därstädes en lärd Muderris eller Professor, och får där uplösning af de tvifvelsmål i

Språ-

Språket och Alcoranen, ſom hans mångåriga Studerande icke ännu hunnit afhjelpa. Emedlertid ſitte vi nu här vid *Tharapia*, där knapt 2 eller 3 Turkar finnas, och icke en ende ſom kan läſa i bok, och ſom ſkulle kunna underviſa i en ende bokſtaf, i fall ock icke ſmittan afſkure alt omgånge. Jag har ock måſt alla mina Turkiſka paper, böcker och obſervationer i Staden, medan jag ligger här och lurar på tilfället, at peſten ſkal gå öfver: ty alt hvad Turkiſkt är har blifvit miſtänkt, och måſte hållas i quarantaine af Franker, ibland hvilka de kinkigaſte frukta, at ſjelfva namnet af peſten kunde ſmitta; likſom jag mins, at våre bönder i ſkogsbygden äro rädda för at nämna ordet *varg*, troendes at det blefve et ofelbart omen, at vargarne då ſkulle komma fram och rifva ihjäl deras får och boſkap m. m. utan de kalla dem Guldfötter och andra vackra namn, boni ominis cauſſa: Inbildningen är värre, än peſten. Döm nu då, när både peſt och inbilningar graſſera på en gång, om möjligheten at lemna upplyſningar med beſked om Turkiet: de ſkulle blifva lika miſtänkte och torde hända lika ſanne, ehuru gjorde och ſkrifne midt i Turkiet, och juſt nära vid ſjelfve Hufvudſtaden, ſom de man ſå artigt diktat i Europen. Jag hoppas, at detta faſeliga tilſtånd tager igenom Guds alviſa råd och barmhertighet en ända: ty ingen annan grund at hoppas uppå här på orten vet jag, än den ſom tages af Förſynens nådiga ſtyrſel med månniſko-barn: ty Gud är dårars förmyndare; ſamt af flere Seclers erfarenhet, at peſten vänt igen utan någon quarantaine, utan någon cordon, och utan den ringaſte anſtalt, at hindra eller åtminſtone förminſka ſmittan. Detta Land har varit illa ſtyrt i alla tider, ſå långt man kan gå tilbakars i tideböckerne. I Argonauternes tid var det upätit af Harpyier; de Ro-

mer-

merſke Praetorer handterade det, ſåſom de Turkiſke Paſchar och Ariſtocrater nu: de Chriſtne Greker buro ſig ån vårre åt, ån de Hedniſke; och nu ſtår det ſå til, ſom M. H. ſer af detta Bref. Inte ſtörre bevis kan gifvas på detta Landets phyſicaliſka godhet, ån at man hållit på at förſtöra det uti vid paſs 3000 års tid, och likafullt har man ånnu icke kunnat komma tilvåga dermed. Hvad hårligt Land ſkulle det icke blifva, om det ſtyrdes af en Regent, ſom tagit *Fåderneslandet* för ſit Symbolum! Men hårſtådes har man ingen idée om Kårleken til Fåderneslandet, och uti hela Turkiſka Språket, ſå vidt och bredt det år, kan man icke uttrycka hvad *Patriot* och *Patriotisme* år: ty af alt ſådant hafva de aldeles ingen idée, mindre några kånſlor; men deſto mera få de erfara de bedröfveliga kånſlor af alla de följder, ſom bortovarelse af Patriotiſme har med ſig: de få dyrt plikta, för at icke hafva denna medborgerliga dygden: det kan icke ſke annorlunda, ty ſakernes natur kråfver det: ſtraffets frö ligger hår, ſom altid, gömt i odygden. Det år ſant, at Jordbåfningar och Peſt åro ſtora phyſicaliſka plågor i detta landet. Peſten år hår et gammalt ondt: Demoſthenes talar redan i ſin tid derom, ſåſom om en almån plåga, ſom förödde Byzantium; och huru den ödelågger denne Staden ånnu i dag, ſer M. H. af denna min beråttelſe. Hvad åter för hiſkeliga verkningar man kånt och kånner ånnu af Jordbåfningarne i vårt granſkap, och at de tyckas aldrig villa uphöra, omrörde jag ſom kortaſt i mit ſiſta Bref*) af d. 16 Jul., och nu bifogar jag dertil ſjelfve authentique Documenterne, ſkrifne af åſyna Vitnen på ſjelfva ſtållet, dåreſt det olyckeliga Smirna ſtått. Det år en ny, men faſelig Edition af Liſabon, och får man nu ſnart ſöka efter rumet, hvareſt Homeri födelſe-ort varit, med mera ſvårighet ån för-

*) Innehölt enſkilta angelågenheter; således ej trykbart.

förut; likſom man åfven knapt kan igenfinna i vårt granſkap *locus ubi Troja fuit*. Men båda två af desſa Landsplågor åro icke ſå faſliga, ſom en elak Regering, ſom ſtåndigt tårer och fråter Folk och Land, ſamt beröfvar icke allenaſt alla de frukter, för hvilkas åtnjutande man begifvit ſig i borgerliga Samhållen, utan ock ökar det onda i ſamma mån, ſom de ſammanſamlade *folk-ſkockarne* åro ſtore til, hvilka man narrat *tilſammans*, för at genom et bellum omnium in omnes deſto låttare kunna förgöra dem; likſom den Tyrannen, ſom önſkade, at alle Romare hade allenaſt en hals, på det han i et hugg måtte kunna gjöra ånda med dem på en gång. En Pater Patriæ ſkulle i det ſtållet vål önſkat detſamma; men för at på en gång kunna gjöra dem alla ſålla och lyckeliga. Man bör vara hår, för at låra hvad en elak Regering år, och hvad obeſkrifvelig vålgerning Gud beviſat et Folk, åt hvilket Han gifvit en god och vis Konung: ty alt godt ſtrömar i et land ifrån denna kållan. En vis Regering vet, at hindra Peſt och Brand, och at lindra följderne af Jordbåfningar, vet at ſkaffa öfverflöd och lycka i landena, vet at gjöra Folket uplyſt och dygdigt genom en ny Skapning, ſom år Upfoſtringen; vet at gjöra dem vålmående, genom den jordſkorpans omſkapande ſom de bebo; vet at förſvara ſin hjord ifrån ulfvars anfall, genom diſciplinerade och raſke troppar, m. m.

Men åmnet år för vackert och vidlyftigt, för at kunna blifva rördt vid ſlutet af et bref, i ſynnerhet då det handlar om Peſten. Derföre bryter jag nu tvårt af; men med innerlig ſuckan utur mit bröſt, at Himmelens Herre, ſom ſå ſkenbarligen ſynes hafva vakat öfver vårt kåra Fådernesland i deſſa ſednare åren, ville bevara det ifrån alla Landsplågor, och utgjuta öfver Svea Land och Des Smorda al den vål-

ſig-

ſignelſe från högden, med hvilken Han bekröner dem, ſom Honom älſka! Jag framhärdar - - -

P. S. När jag hade ſlutat detta Brefvet, kommer en af mine Turkiſke Läromäſtare hit ifrån Staden, och begär at tala med mig: det ſkedde, men utan för porten, juſt vid Boſphoren, och i et afſtånd, ſamt i den ſtälning, at Nordan-vädret gick emellan mig och honom. Han berättade, at Peſten aldeles går ännu lika ſtarkt i Conſtantinopel, och at den ingen ting ſlagit före genom hettan i rötmånaden, ſom andre föregifvit. Gubben ſade, at han varit öfver 40 år i Conſtantinopel, men aldrig ſet tilförene därſtädes en ſå grym Peſt, at alle Muſulmaner blifvit rädde, at en ſtor del farit ſin väg, och at man uti alle Minareter eller Kyrktorn, ifrån hvilka man dagligen utropar de 5 ordenteliga Böne-ſtunderna, vid en af dem, ſom hållas vid Morgonrådnans upgång, mäſſar et viſst Capitel i Alcoranen, för at förſona Guds vrede öfver denne ſå olycklige Staden. Ändteligen berättade han för mig, at han för 20 dagar ſedan förlorat ſine 2 äldſte Söner, ſom voro rätt ſnälle och beſkedlige goſſar, ſom ſå flitigt ſtuderade Arabiſkan och varit ofta hos mig: det gjorde mig öndt, at ſe denne 70:årige Mannens hjerta blöda, och tillika vara i ſå torftigt tilſtånd, at han begärte penningar til låns, tils vidare, ſade han, då han hoppades kunna få räkna utaf Summan på mine Läs-timar, när peſten en gång ginge öfver, ſom han hoppas ſkal ſke i höſt. Jag bad honom komma igen i morgon, då jag finge tid at ſpråka med honom, emedan jag nu, på en poſtdag, icke rådde om et enda ögnableck för mig ſjelf, de borde alle lemnas åt mine frånvarande vänner. Jag får nu ſe, hvad vidare uplyſning han kan gifva mig i morgon. Han heter *Iſmael* Efendi,

år

år född i Amasia i Cappadocien, således Landsman med Strabo, ehuru han icke brår på honom på den Geographiska sidan.

Jag har sett, at Sal. Archiater Rosén von Rosenstein i des Tal om Pesten, hållit uti Kongl. Vetenskaps Academien år 1772, utsätter antalet af dem, som dödde af Pesten i Constantinopel år 1751 til 140,000, och hela Folkstocken i Staden til ½ Million; men det är at märka, at här vet man aldrig något sådant visst, utan allenast på höft: ty här hålles ingen Cadastre, ingen Kyrkobok och ingen Liste mortuaire. Månge hafva budit til, på allehanda vägar och sätt, at calculera invånarnes antal i Staden; men varit lika ovisse som förut. Man gifver i almänhet 1 Million Invånare åt denne Staden, torde hända af et mode, som tillagt Paris och London et lika stort antal. Staden är väl ganska stor, men det är likafullt lättare, at mäta des storlek med Hr Lieutenant Niebuhr, som dock fick erfara at det var svårt, än at uträkna antalet af des Inbyggare. Mera torde jag få tilfälle, at tala härom en annan gång. Nu vil jag berätta för M. H. at jag fick för et par dagar sedan se de 6 första Prof-arken af det nya Meninskis Lexicon: på Titeln står äfven utsat Hennes Maj:ts Kejsarinnans Mariæ Theresiæ Höga Namn, och denna nya Edition utgifves på Hennes befalning och omkostnad. Den är ansenligen ökt och förbättrad; alle ords bemärkelser äro numererade och satte i ordning; alle ord och phraser utur Vankulis Arabiska och Ferhenks Persiska Lexica äro där intagne, och på Latin: som så mycket mer ökar massan af Kunskaperne i Orientaliska Litteraturen, som dessa Lexica, ehuru trykte härstädes för många år sedan, voro nästan obekante i Europen, åtminstone aldrig nytjade, samt öfversatte på något Europeiskt Språk.

Utomdes är Herbelot där intagen tillika, hvad Geographie och Historia vidkommer, som så väl behöfdes. Således äro nu flere Lexica sammansmälte i en och samma bok, som mycket lindrar besvåret och omkostningarne. Mycket kunde väl sägas om de mindre gode stylarne, det elaka papperet, de nog många och stundom grofva trykfelen, som ofta förvilla Stamorden, hvilket jag straxt märkte, ehuru liten tid mig lemnades at genomögna dessa arken; om jag icke vore öfvertygad om, at alt detta ändrades inan boken utgifves. Jag undrade ock på, at Fransyskan och Tyskan, 2:ne så almänna Språk, blifvit uteslutne, hälst de tilförne voro i Meninski, och man behöfde icke mera än at skrifva dem af, och stundom förbättra Fransyskan, som ingalunda var så god, som Italienskan; det vore at önska, det Editores ville taga denna saken i öfvervägande; äfven at de ville upsöka hvart ords primaria significatio, och deraf sedan i ordning härleda de andre med tydelighet. Sed hoc opus, hic labor.

Bilagor til detta Bref.

1. Bref, ifrån Hr Grefve *Dan. Joh. van Hochepié* Kongl. Svensk Vice-Consul *) i Smirna, til Kgl. Svenske Extr. Envoyén i Constantinopel, Herr *Ulr. Celsing;* dat. *Smirna*, d. 8 Jul. 1778.

Je me trouve, Monsieur, dans la triste necessité de Vous donner part de la deplorable situation, dans laquelle se trouve cette deplorable ville & ses habitans. Depuis le 16 du mois passé jusqu'au 2 de ce mois nous avons resenti journellement deux ou trois secousses de tremblemens de terre. Mais le 3, à 2 heures

*) Han är tillika rätt Consul för Holland i Smirna.

heures & demi le matin nous en ſentimes une des plus terribles, qui dura infiniment. Jusqu'à trois fois je fis mes efforts de ſortir de mon lit, mais ce fut impoſſible; il ſembloit, que je me trouvois dans un bateau dans une mer orageuſe. Les hurlemens des chiens, des chevaux, avec les bruits des maiſons & les cris des gens, faiſoient le bruit le plus lugubre. La ſecouſſe finie je ne puis aſſés rendre grace à Dieu, de m'avoir ſauvé ſi miraculeuſement, car toutes les murailles de ma maiſon étoient crevées & le toit delabré. Je ne puis concevoir, comment je ne ſuis pas reſté ſous les ruines. Depuis ce tems nous ſommes logés ſous des tentes & des baraques. Quatre Mosquées & trois bains & diverſes maiſons ſ'écroulèrent. Diverſes perſonnes ont peri; ſous une Mosquée ſeule ont été enſevelies 40 perſonnes; 24 heures après on en tira encore des gens en vie. Depuis ce temslà jusqu'à minuit on ſentit 27 ſecouſſes, les unes plus fortes que les autres. Le 4 on en ſentit 5. Mais le 5 de ce mois ce fut le jour le plus terrible pour cette ville & qui parût être le dernier de nos jours. A 2 heures & demie du matin le tremblement commença, & la terre ne ſe tranquilliſa pas jusqu'à 8 heures du matin; 9 violentes ſecouſſes ſuccèdèrent les unes après les autres, qui renverſerent maiſons & murailles, ce qui occaſionna une incendie des plus terribles, qui dura 28 heures, ſuivie de tems en tems jusqu'à minuit de 13 différens tremblemens, l'un plus fort que l'autre. Chaque tremblement fut avancé par un bruit ſous terre comme d'un coup de canon, ce qui fit qu'on ne put trouver aucun ſecours pour eteindre le feu. Tout le monde ſ'enfuit; ceux qui ſe risquoient de ſauver leurs biens ou porter ſecours à leurs maiſons, reſterent enterrés dans les ruines. Le feu ne trouvant rien qui pût l'arrêter, fit

tout le progrès imaginable. Plus de la moitié de la ville est en cendre, & c'étoit le quartier le plus riche; on peut dire les $\frac{3}{4}$ de la ville. Les maisons consulaires de France, Naples, Angleterre & Venise; toutes sont brulées, depuis les 3 Coins & le Khan *) de Madame jusqu'à l'Eglise Armenienne; passant ensuite le long du Quartier Grec, les Bezestans **), Bazars ***), Juiverie & Turquie †), jusqu'à St. Venerande, où il s'est arrêté contre les montagnes, ne trouvant plus rien à brûler. Le vent étoit au Nord; mais ce qu'il y a du mal, c'est que les 3 Khans étoient à feu ††), le Dervis, le petit & le grand Vezir-Khan, où tout le monde se crut assuré & où ils avoient porté tous leurs effets, ont succombé, les tremblemens de terre les ayant écroulés; les clous & les étincelles ardentes & volantes, qui s'y étoient introduites, & faute de secours ont mis le feu au pluspart des effets qui y étoient; ce qui n'étoit jamais arrivé & dont on n'a jamais eu d'exemple. Bien des Magazins à feu ont subi le même sort. Le feu étant venu vers notre quartier contre l'Eglise des Capucins, qui est toute de pierre, nos trombes l'ont sauvée & par là notre quartier. On a dû acheter les gens pour travail-

*) *Khan* är et stort Hus, där Köpmän och främmande komma tilsammans om nätterne, hvar och en i sina rum, såsom i et Kloster.

**) *Bezestan* är en stor Bygnad, därest man samlas om dagarne, för at köpslaga, i synnerhet med Indianske tyger och väfnader; svarar nästan emot Fransosernes *Halle*.

***) *Bazar* är et Torg eller en plats, full med Stånd, därest man i synnerhet säljer äte-varor, såsom Fisk, Säd, Ris.

†) *Juiverie* kallas den gatan och qvarteret, där Judarne bo i Smirna; och *Turquie*, där Turkarne bo.

††) Vil säga, at de voro *eldfrie* eller *säkre för eldsvåda*.

vailler, puisque tous fuyoient crainte de tremblement de terre. Avec tout cela on trouvoit encore des coquins, qui voloient & qui allumoient l'incendie. Mais le plus grand coquin, que nous ayons dans cette ville, est notre Cadi *) & un certain Tschelebi-Oglou, Primat de la ville. Ils comparurent à l'incendie ivres-morts, & au lieu d'encourager le peuple, ils firent plus de mal que de bien. Des Janissaires porterent devant le Cadi un incendiaire; il voulut l'excuser, pour tacher de tirer quelque chose de lui; les Janissaires voyant cela le mirent en pieces en sa présence, & peu s'en fallut qu'on ne lapida le Cadi. Il prit la fuite avec son ami. La Porte devroit faire un exemple de rappeller cet homme, & de bannir Tschelebi-Oglou, qui à eux deux devorent le peuple par leurs injustices & vexations. La desolation & les pertes sont considerables. Il faudra 30 ans à Smirne pour se remettre: c'est une chose terrible que de voir les montagnes remplies de pauvres gens de toutes nations. Heureux encore ceux qui trouvent de quoi se couvrir, pour se préserver des ardeurs du soleil dans cette saison ardente, où le Thermometre de Réaumur est à 94 degrés. On ne peut pas trouver du pain pour l'argent. Les Bazars de grains, d'orge, de ris, de caffé, sont tous devenus la proie de l'incendie. Quelle horrible expectative pour la cherté des vivres & pour la maladie! Le 6 le long de la journée nous sentimes encore 10, & le 7 cinq tremblemens de terre, mais non pas aussi forts que les autres. Un Capitaine Hollandois nous a rapporté, qu'une des Iles d'Ourlac s'est entr'ouverte, & qu'elle jettoit des vapeurs: nous éspérons que cela soulagera la terre. Aujourd'hui nous n'avons senti

*) Cadi är sjelfve Domaren i Staden, som tilsättes af Porten.

senti que 4 tremblemens. Des gens, qui sont à bord des vaisseaux sur la rade, m'assurent que dans les grandes secousses les poissons sautoient de la mer dans les chaloupes. Voilà, Monsieur, notre deplorable état, que je souhaite de tout mon coeur qu'il n'aye pas rejailli sur vous. Je prie Dieu de vouloir nous préserver, & vous recommende en sa sainte garde. J'ai l'honneur d'être très parfaitement

Monsieur

Votre très-humble & très obéissant Serviteur
DANIEL JEAN de HOCHEPIÉ.

2. Utdrag af et Bref ifrån Hr *de Peissonnel*, Kongl. Fransk Consul i Smirna; dat. *Smirna*, den 9 Jul. 1778.

Le 3 de ce mois à 2 heures & demie du matin un horrible tremblement de terre, plus fort encore que celui du 16 Juin, a renversé tous les Minarets, plusieurs Mosquées, une infinité d'autres édifices, & n'a pas laissé une maison entiere dans toute la ville. à 7 heures & demie, à 10 & 11 heures, 4 autres secousses à peu près aussi violentes ont fait un ravage affreux, écrasé un grand nombre de personnes & forcé tous les habitans d'abandonner la ville. Toutes les familles se sont refugiées dans les villages, les jardins & les cours des églises. La Nation Françoise dispersée est allée chercher un asyle dans les maisons de campagne, & sur les vaisseaux qui étoient à la rade. Je me suis rétiré au village, où je campe dans l'enceinte de ma maison de campagne, que les tremblemens ont rendu entierement inhabitable. — Le 5 de ce mois à 3 heures du matin le feu a pris à la

à la ville deserte à deux maisons au-dessus de la mienne. On m'en a donné l'avis. Je suis revenu sur le champ de ma campagne. J'ai trouvé ma maison consumée par les flammes, sans qu'il ait éte possible de sauver de mes effets autre chose que mon argenterie, qu'un de mes domestiques a' eu à peine le tems de jetter dans le puits. J'ai perdu complettement un mobilier evalué à plus de 70 mille Livres. Je demeure avec ce que j'ai sur le corp & suis ruiné de fond en comble. — Le feu a duré 28 heures, et brûlé la plus grande & la plus riche partie de la ville; les Marchés, les Kans, les Magazins, les Boutiques & la moitié du quartier des Francs. On auroit peut-être pû arrêter plûtôt les progrès de cette horrible incendie, si les tremblemens de terre, qui n'ont pas discontinué, n'avoient empeché le peuple effrayé de travailler à l'éteindre, & si, pendant que le peu de travailleurs, qu'on avoit trouvé, l'éteignoient dans divers endroits, des incendiaires n'avoient mis le feu dans d'autres. — A tant de maux accumulés se joignent les circonstances affreuses, qui en sont les suites ordinaires. L'Incendie des greniers, des marchés & des boucheries, la destruction de la plus grande part des fours & la desertion de presque tous les habitans font craindre encore la famine. Cette ville est l'image de la desolation; il présente le plus effroyable tableau. On ne voit plus qu'un vaste champ, couvert de decombres fumantes. Les tremblemens de terre, qui continuent sans interruption, achevent de renverser ce qui a échapé aux flammes. Les collines autour de la ville sont couverts d'habitans ruinés, epouvantés, gemissans, qui ont perdu leurs maisons, leurs biens, & n'osant plus entrer dans une ville, où ils craignent d'être écrasés ou engloutis &c.

3. Utdrag af et Bref ifrån Hr Grefve *van Hochepié*, til Hr Envoyén *Celsing*; dat. *Smirna*, den 23 Jul. 1778.

Ma derniere fut du 8, où je vous donnois, Monsieur, la relation de notre triste situation. L'ayant terminée à midi, je puis vous dire, que le même jour nous sentimes encore l'après-midi trois tremblemens de terre, le 9 quatre, du 10 au 14 deux par jour; depuis ce tems-là jusqu'au 18 nous fumes libres; mais le 19 il y eut deux secousses très-fortes, & le 21 trois, hier deux. Dieu fasse que celle-ci puisse rester là, car toutes ces secousses, les unes sur les autres, abattent encore ce qui est resté. Nous sommes toujours sous des tentes; nos maisons ne sont pas habitables. On nous dit, qu'il y a aussi une autre eruption dans une montagne vers Ephese, qui donne des vapeurs; cela nous console. Toutes les Nations Européennes ont mis des gardes, sur lesquelles on peut se fier, car notre Cadi est un grand vaux-rien.

Le 8 Cara Osman Oglou de Magnesie & Elez Oglou de l'Echelle Neuve envoyerent chacun 50 à 60 chameaux de pain, divers brebis & chevres, qu'ils firent distribuer au peuple de toute nation gratis, & depuis ce tems-là ils fournissent aux marchés du bled, de l'orge, de la farine, ce qui console beaucoup. Le Kehaya *) du Capitan Pascha est au chateau de la marine avec sa Flotille. Il menace de venir à Smyrne, si on n'augmente pas le tribut annuel. Peut-on faire de pareilles demandes dans ces circonstances? Il sait, qu'on craint sa venue par ce qu'il a la peste à bord. On presse à l'impossible pour ne pas le

*) *Kiaia*, eller rättare *Ketkhuda* betyder Vicarius: här förstås altså Stor-Amiralens Vicarius.

le faire entrer. Divers de ſes gens ſont venus à terre avec la peſte; mais étant des Grecs, la Communauté les a fait mettre dans les hopitaux & a coupé par-là la communication. Le Drogueman du Capitan Paſcha eſt auſſi venu à terre avec des Lettres pour les Conſuls, & nous lui avons donné les préſens ordinaires. Ils enrolent du monde à Carabournou, Ourla & Foglierii, pour faire des debarquemens à Bergame contre Cara Oſman Oglou, ſ'il ne veut pas payer 100 mille Piaſtres, qu'on lui demande pour le payement d'un des vaiſſeaux, que le Capitan Paſcha a acheté des Anglois.

Mr de Peyſonnel, Conſul de France, a reçu ordre de ſa cour, expedié ici de Scio par Mr l'Ambaſſadeur de St Prieſt, & porté ici par Mr de Villeneuve, Vice-Conſul des Dardanelles, de partir inceſſament pour France, & de ſe rendre à la cour. Il part ce ſoir par un batiment, qui part pour Marſſeille. Mr de Villeneuve eſt par interim chargé de ce Conſulat. Le pauvre Kiriako de Coſtalla, ſecond Drogueman du Conſulat de Svede, eſt bien enveloppé dans notre malheur. Ce pauvre homme a perdu toute ſa maiſon & tout ce qu'il avoit. Il ſ'eſt ſauvé en chemiſe. Je le recommande à vos bontés & à vos recommendations. Le fameux Cheleb Oglou, Conſeiller de notre Cadi, craignant les approches du Kehaya, a pris la fuite &c.

OTTONDE BREFVET.

Tharapia, den 15 Aug. 1778.

Jag börjar straxt detta Brefvet med Berättelsen om en olyckshändelse i vår Correspondance, som aldrig någonsin tildragit sig förut på alle desse 11 åren, jag rest utomlands, el. alt sedan jag lemnade Stockholm den 21 Julii 1767, ehuru flitigt jag likvål skrifvit M. H. til; men alla olyckor åro Turkiet förbehålna, och på detta olyckeliga landet kan jag med rätta lämpa hvad Poëten skrifver: Omnia jam fiunt, fieri quæ posse negabam. Ty nu för första gången än det händt, at mina Bref til M. H. blifvit förstörde, nämligen dem jag hade åran skrifva härifrån Tharapia den 16 Jul. sidstledne. Posten var kommen inemot Staden Sophia i Bulgarien, då en tropp af röfvare möter densamma, mördar Janitscharen med 3 andre personer, som voro med honom i följe, borttager alle effecterne af Guld och Juveler, samt förstör eller förbränner alle brefven ifrån härvarande Europeiske Ministrar, Köpmänner och andre, icke allenast ifrån Constantinopel, utan ock alle andre Städer i Levanten, som hafva correspondance med Christenheten, och betjena sig af denne posten öfver Wien, som går härifrån 2 gånger i månaden, och kommer lika många gånger derifrån hit. Som M. H. vet, at jag icke gör några andra Utkast til mina Bref, än dem jag öfversänder til M. H. och at jag här ingen Hand-Secretaire til at taga deraf någon afskrift, samt at jag anser det för både största ledsamhet och tidspillan, at sjelf syssélsätta mig dermed, ty det är bättre at under samma tid skrifva nya; så lärer M. H. deraf kunna sluta, i hvad förlägenhet jag nu är om de förlorade brefven. De voro 2:ne: der

det ena handlade om *Turkarnes Kläde-drägt*, såsom i en fulkomlig motsats til våra Europeiska bruk; det var en continuation af mit bref af den 3 Junii sidstledne: det andra var om den förskräckeliga förstöring, som *Smyrna* undergått, igenom Jordbäfningar, eld och brand, samt gräshoppor, hvarpå jag beropade mig sedermera i mit sista af den 3 uti innevarande Augusti månad, som jag hoppas får en lyckeligare framgång, och kommer M. H. riktigt tilhanda, hvarom jag väntar M. H. Svar med enträgnaste nyfikenhet; samt tillika vid samma tilfälle en riktig afskrift af mit omtalte bref af den 3 Junii, såsom den endaste våg, som nu är för mig öfrig, at kunna complettera det, och ersätta skadan af det som föll i röfvare-händer. M. H. ser hvad fataliteter hända här i et land, där Fatum Turcicum ock utgjör en Tros-artikel; och M. H. skal ännu få höra en annan, som äfven hänt härstädes i desse dagar: nämligen at en Svensk Sjö-Officer kom hit för at bese landet, tillika med flere Fransyske Officerare; men måste nöja sig med at ifrån Skeppet koxa på Staden utanpå, ehuru de lågo för ankar nära vid Stads-muren, straxt bredvid de Sju Tornen, utan at få stiga i land i staden, gå under tak, se någon menniska, eller bese en enda gata. Men jag bör berätta saken ifrån topp til tå. M. H. vet förut, at Franske Ambassadeuren, Hans Excellence Hr de Saint-Priest, som först var årnad til vårt Hof i Stockholm år 1768, och som jag då hade äran lära känna i Paris, blef sedan i det stället samma år skickad hit til Ottomaniske Porten, hvarest han alt sedan residerat såsom Ambassadeur. Han var Malteser-Riddare, men gifte sig för några år sedan med den angenämaste och vackraste Fröken som fans härstädes, nämligen Neapolitaniske härvarande Ministerns, Hr de Ludolfs en-

 da

da dotter. För mindre än et par år sedan fick Hr Ambassadeuren resa hem til Frankrike på permission. Detta ganska aimabla Paret kunde ej annat än mycket saknas i Pera af alla, som förstå at sätta värde på dygd och personlige egenskaper, mer än på en stor rang: således blefvo både Hr Ambassadeuren och Fru Ambassadricen beledsagade med tusende trogna önskningar at snart komma hit tilbakars, och upfylla saknaden på en ort, därest den minsta, fast mer den största, tomhet så snart märkes. Vår önskan blef ock upfyld: den 3 innevarande Augusti om aftonen; sedan vi slutat vår post, anlände Deras Excellencer til Constantinopel på Franska Örlogs-skepet Caton af 64 Canoner uti al önskelig välmåga; och den 4 derpåföljande kom Fru Ambassadricen hit til Tharapia at änteligen upfylla des käre Föräldrars och des 2:ne Bröders hjertinnerliga längtan och otoliga väntan; och den 6 hade vi den äran at emottaga Hans Excellence Hr Ambassadeuren härsammastädes, tillika med den yngste af des Herrar Bröder, som är Malteser-Riddare, samt 2:ne andre Franske Herrar i des Suite, Grefve d'Antragues och Marquis de Sainte-Croix. Jag trodde väl aldrig, at jag någonsin mer härpå orten skulle få den glädjen se detta Herrskapet, och åtnjuta des höflighet och godhet härstädes, då de reste härifrån i September år 1776; men den förmonen var mig dock förbehållen; och då jag undantager Hr Envoyén Celsing, så har jag sedan ingen större förbindelse, än den Hr Envoyén Ludolf samt des angenäma Fru och Familia, som är utmärkt för en särdeles vacker upfostran, samt Hr Ambassadeuren de Saint-Priest behagat på flerehanda sätt, ljuflige för mit sinne at påtänka, mig pålägga. Desse alle hafva ock sine Landthus här vid Tharapia, så at vi dageligen omgås och deltaga i Landt-nöjet.

De

De andre Miniſtrarne åter, ſåſom den Venetianſke Ambaſſadeuren, Ryſke Miniſtern &c. hafva deras Landthus längre up, närmare vid Svarta Hafvet, dock äfven på den Europeiſka ſidan (ty på den Aſiatiſka bor ingen Chriſten Miniſter) uti en by, ſom kallas Bujukdere. Men at nu komma tilbakars til vår Landsman, ſom vi hade hört ſå mycket berömmas af både Hr Ambaſſadeuren och Fru Ambaſſadricen, ſå hade vi intet hopp at kunna få ſe honom, emedan han låg på Franſka Krigsſkeppet vid Conſtantinopel, ſom måſte för peſten ſkul hålla den ſträngaſte quarantaine. Hr Lieutenant *Fredric Ankarloo*, ſå var hans namn, hade väl genom bref gifvit des ankomſt tilkänna åt Hr Envoyén Celſing, men beklagade ſit öde, at hvarken få beſe landet eller folket, ehuru han vore på ſjelfva ſtället: likaſå beklagade vi honom ſamt oſs, at icke få ſe och gjöra bekantſkap med en Landsman, ſom vi hört omtalas med ſå mycken diſtinction: Hr Envoyén Celſing förtröt högeligen, at han icke fick, för ſådane tidens nog bedröfvelige omſtändigheter ſkul, beviſa honom några höfligheter, m. m. Men hvad hände? Den 7 innevarande förmiddagen beråttar man Hr Envoyén Celſing, at 2 ſtore Slupar kommit ifrån Conſtantinopel, hela Boſphoren eller Canalen upföre ända hit til Tharapia, förandes med ſig Franſke Ambaſſadeurens ſaker, ſamt at där voro flere Officerare, och ibland dem en Svenſk, ſom åſtundade tala med Hr Envoyén. Som jag då var i Envoyéns ſällſkap, var jag glad at få taga detta oförväntade tilfället i akt, och at få åtminſtone ſe en Landsman, på en ſå fjerran ort ifrån Fäderneslandet. Han var med flere andre Turkiſke Officerare ſtigen i land på ſtranden, och där taltes vi vid inemot en times tid. Hr Lieutenant Ankarloo är en munter och hurtig Officer, af et vackert

anseende, och ung til åren, är Lieutenant vid Svenska Amiralitetet och Enseigne de Marine i Frankrike, som är samme grad: har allenast några månader igen af sin permission, men tänker derpå begåra prolongation, för at kunna vidare låra Sjö-väsendet samt distinguera sig vid det förestående Kriget emellan Frankrike och Ångland. Han talte om 2 andre Svenske Officerare, som nu för tiden tjena til sjös i Frankrike med beröm, nämligen Hr Grefve Wachtmeister (Broder til den Grefven, som jag hade åran se i Genua med Sal. Hr Öfverste-Lieutenanten von Stauden, och sedermera i London) samt Hr von Schantz; denne sistnämnde lärer dock icke mera komma tilbaka til Sverige. Hr Ankarloo berättade mig, at han varit mycket nära til at blifva commenderad på Fregaten Belle-poule med des Vän Hr Capitaine de Clocheterie, som nyligen så ganska tappert fäktat och slagit den Ängelske Fregaten i Franske Canalen, hvarom jag då berättade för honom alle omständigheterne, som jag nyss förut om morgonen hade läst i Leidiske Gazetterne, och han afhörde med et brinnande nöje, som nogsamt röjde at han hade hjertat på rätta stället. Jag förklarade för honom, huru glad jag var deröfver, at lyckan fogat hans resa annorlunda, och at jag eljest icke fått njuta dessa dyrbara ögnablick, ehuru korta de voro, at se och låra känna en kär Landsman, som tidigt nog en annan gång finge inlägga Krigs-åra, m. m. Jag fick äfven med största fägnad af honom inhämta, at vår snälle Sjöman, Hr von Walden, som jag lärde känna och hörde så mycket berömmas i London, och hvarom jag då skref til M. H. har utaf Hans Kongl. Maj:t blifvit befordrad til Major vid Svenska Flottan. Se, så vet Kon. GUSTAF känna och belöna förtjenster, allestädes hvarest Han finner dem! Han an-

använde vidare den korta ſtunden at omtala, huru Stor Konung vi hafve, och at han, likſom jag, öfveralt funnit allenaſt en röſt och en mun i hela Europen, om vår makalöſe Landſens Fader, om vår huldaſte och Störſte af alle Patrioter, om vår Store Konung GUSTAF den Tredje. Hvad hade jag icke här at anföra, om jag ſkulle berätta alt hvad Franſke Ambaſſadeuren och Ambaſſadricen hört om Sveriges Konung i Paris, öfver alt i Frankriket, på Malta, &c. Men min penna är icke ſkuren för ſå ſtora ämnen: de ſkola läſas i Framtidens Böcker, och icke i ſmå bref. Sedan jag haft den äran at ſe och tala med Hr Ankarloo för förſte och ſiſte gången här vid Bosphorens ſtränder (det ſkedde NB på et viſst afſtånd och under bar himmel, ty icke fingo de vidröra det ringaſte i land, det ſkulle för al tid uteſtängt dem ifrån ſkeppet, och Hr Ambaſſadeuren ſjelf ſkulle icke en gång kunnat gå åter om bord igen, ſedan han varit i land öfver natten); ſå togo vi et ömt afſked af hvarannan, och bådo vi den ene den andre hälſa til Sverige, alt efter ſom hvardera ſkulle komma hem förſt; och jag bad honom hälſa ſin Vän och Camerad, Hr Grefve Sparre i Toulon, Malteſer-Riddare, ſom beviſte Hr Baron Rudbeck och mig ſå mycken höflighet, at vi fingo ganſka väl beſe Arſenalen i Toulon, under en tid då det var ſå ganſka ſvårt, och näſtan utan exempel, at någon frammande kom derin, hvarom jag lärer ſkrifvit M. H. til år 1770. Vidare gaf jag Hr Ankarloo några gode Adreſſer til Genua, dit han tänker reſa framdeles, ſåſom til Hans Excellence Grimaldi, ſom var Doge, när Hr Baron Rudbeck och jag voro där, och beviſte oſs en ſå utmärkt godhet; til Fru Marquiſinnan Spinola &c. M. H. kan föreſtälla ſig, huru mycket det koſtade på mig, at

icke

icke få långre omgås med en så artig och hederlig Landsman. Durum! sed levius fit patiendo quicquid corrigere est nefas. Det var ännu värre, at Hr Kgl. Secret. von Heidenstam och Hr Mag. Blomberg fingo aldeles icke se honom, ehuru mycket de långtade derefter; ty de visste icke utaf, at han gjorde en oförmodad apparition härstädes på en handvändning. Jag har så noga anfört alla omständigheter, emedan de alla så mästerligen bidraga til at ställa M. H. för ögonen härvarande Sakernes olyckeliga läge och stälning, och det mycket tydeligare, än jag eljest skulle kunnat komma til våga med den vidlyftigaste beskrifning. Ty hvarest i verlden, annorstädes än här, skulle det kunna ske, at af 4 Landsmänner, som bo tillammans i samma hus, 2 allenast skulle få se en annan ankommande Landsman, och 2 åter aldeles icke få se honom inan han reste bort! Se sådane underlige Scener tvingar pesten oss at spela härstädes; och om sådane kan M. H. til al lycka icke gjöra sig et rätt begrep där hema. Hr Ankarloo reste straxt tilbakars med de 2 Sluparne til Constantinopel, eller rättare til Rang-skeppet Caton, som den 9 derpå följande lyfte ankar, under en härlig Nordan-vind, som nästan blåser här ständigt, för at gå tilbakars til Toulon. Det är väl sant, at Hr Ankarloo, så väl som de Franske Officerarne, kunna sägas hafva varit til Rom utan at se Påfven, och knapt det en gång, emedan de icke varit i Staden. Men på andra sidan at tala, så hafva de sedt det vackra af landet, utan at se det fula. Flere hafva sagt, at man borde på detta sättet allena resa til Constantinopel, se den härligaste Situation som någonsin finnes i verlden, med alle de olike syn-puncter i det tregreniga vatnet; och sedan resa bort, för at icke se de ynkelige gatorne och träkojorne, den ynke-

ynkelige policen och regeringen, peſt och ſjukdomar, m. m. Således kunna alle deſſe Herrarne tröſta ſig dermed, at de ſet det ſom år ſynvårdt, ſåſom Conſtantinopels vackra belågenhet på en udde, med alla des ſtore Mosqueer och Domer, öfvertåkta af bly och med förgylde månar i vådret; de höga och ſmala Minareter, ſom likna Obelisquer; den ſtålte Serailen, med alle des Domer och Cupoler af bly, och hvaraf öfverſte topparne, med knappar och flere ſpiror och ſpetſar, ſkina af klara guldet; den förtråffelige Hamnen; den ſköne Canalen, dåreſt Europen och Aſien mötas, för at likſom beundra Conſtantinopels hårliga belågenhet. Se, alt detta, med myc-ket mera, ſom icke kan beſkrifvas i korthet, hafva de ſet, utan at ſe någon af Landſens vedermödor, om icke den, at hindras ifrån at landſtiga i Staden; men det var juſt den, ſom hindrade dem ifrån at deltaga i alla de andra.

Tvånne nye Ambaſſadeurer ligga ånnu på ſine ſkepp vid Dardanellerne, och hindras af det ſtåndiga Nordanvådret at komma up igenom Helleſponten och Propontiden til Conſtantinopel; det år den Venetianſke Bailen Hr *Memmo*, ſom hår ſkulle aflöſa Hr Gradenigo, och den Hollåndſke Ambaſſadeuren, Hr Baron *van Haaften*, ſom förut varit i Stockholm, och ſom jag hade åran låra kånna i Utrecht för mer ån 3 år ſedan, hos des Fru Syſter, ſom år gift dårſtådes med Hr de Geer, Broder til den aldrig nog ſaknade Hr Hof-Marſkalken och Riddaren Baron de Geer. Deſſe Herrar Ambaſſadeurer hafva icke lika lycka med den Franſke, ſom en iling af Sunnanvåder förde helt oförmodeligen hit up til oſs ifrån Dardanellerne. Vi vånte ock ſnart hit igen Hr Baron *Thugut*, Kejſerlig Inter-Nuntius ifrån Wien, ſom for hårifrån för 2 år ſedan på permiſſion; och

med honom hoppas jag at få de böckerne, som Hr Hof-Rådet och Rid. Michaëlis behagat skånka mig, och som nu hos vår Svenske Minister, Hr Gr. Barck i Wien, vånta någon god lågenhet at komma mig tilhanda. Hr Thugut år en af de lårdare Ministrarne hårstådes, i synnerhet uti Orientaliske Språken och Landets Kånnedom: alt detta gjör så mycket mera hans återkomst efterlångtad. Nu har jag fåt höra, at Hr Grefve *de Choiseul* låter i Paris trycka des Levantiska Resa genom Prenumeration: den blifver mycket dyr för de många kopparstycken och ritningar den kommer at innehålla: jag tviflar icke på, at den blifver åfven mycket artig och curieux: jag hade åran gjöra bekantskap med Hr Grefven hårstådes för et par år sedan, och se både hans ritningar och skickelighet at resa: han reste med mycken kostnad, hade både Secretaire och Ritare samt betjenter i följe; han har varit långt inne i Caramanien, och långre, torde hånda, ån någon Europeisk Christen och Observateur varit för honom, funnit dår flera Monumenter och Grekiska Inscriptioner. Han har ock låtit afrita mårkvårdigheterne uti Grekeland, åfven Klådedråkterne, m. m. Når medlen svara mot nyfikenheten hos en resande, så står alt vål til. Han år slåkting af den store Stats-Ministern Duc de Choiseul.

Jag fick förledit år hårstådes kånna en annan resande Herre, som med samma skickelighet och kostnad besåg en del af Levanten, Öarne i Archipelagen, Athen och det öfriga Grekeland: det var Hr General *Cocceji* ifrån Polen, som kom hit med den Polske Ministern och Rid. Hr de Boscamp-Lasso-Polski; men det var stor skada, at alle Hr Generalens Samlingar gingo i qvaf i Svarta Hafvet, nåra vid Crim, på återresan, och han sjelf kom med största lifs-

lifsfara i land: i synnerhet var mistningen af de gamle Grekiske Mynt och Medailler, som Hr Cocceji gjort sig mödan at samla med mycken sorgfällighet, både i Guld och Silfver, ganska kånbar.

Uti Smyrna fick jag åran at se den Franske Grefven *de Hautefort* (som äfven genom sin Fru, Mademoiselle de Baviere, som hårstammar ifrån Båjerska Huset, år Grand d'Espagne), då jag uppehölt mig dårstådes i Maj Månad 1776: han har rest långe och reser ännu, och försäkrade mig at han vil utgifva sin Rese-Beskrifning, och skicka mig deraf et exemplaire en gång når den blir färdig: han sade ock, at han vil hafva den nåden at upvakta Hans Maj:t med et exemplaire, emedan han sjelf haft den förmon at upvakta Hans Kongl. Maj:t i Paris, och blifvit så nådigt emottagen. Han har sedan varit i Egypten, och lårer nu vidare fortsätta den Rese-plan, som han då berättade mig at han sig föresatt, nämligen genom Palæstina, Syrien, Diarbekir &c. Jag hade förut blifvit bekant med honom i Geneve, hos Franske Residenten Hr Henin.

Om en annan resande hårstådes, den så kallade Tyske Baronen *Reinecke*, som lofvade så stora uptäkter i Natural-Historien, i synnerhet Mineralogien, och sade sig villa poussera sin Resa ända til China landvägen, för at gifva oss et rått begrep om Jordens yta och figur i anseende til de stora Bergen, har jag skrifvit förut. Likaså har jag berättat M. H. om Hr Abbé *Sestini* ifrån Florens, at han arbetar at känna detta Landers Natural-Historia, Handel, Hushålning, Fiskerier, Handa-slögder &c. Han blef vid sin ankomst hit så förskråkt af Pesten, at han ville bus resa tilbaka til Sicilien, derifrån han kom (och hvars Beskrifning med des Producter och Handels-historia han utarbetat i 3 samfälte år, som

han

han dår viſtats, i ſynnerhet hos den namnkunnige och lårde Prinſen Biſcari uti Catanea, vid foten af berget Aetna; och ſåtter han denna mårkvårdiga Öen, ſom nog litet hårtils varit kånd af oſs, uti et beſynnerligt ljus, både i anſeende til de nyare af Morerne och Araberne dår införde hushålls-grenar, ſåſom Manna-ſkötſeln och den ymnigare Olive-planteringen, ſom ock til de åldre; hvilket ſå ganſka beſynnerligen bidrager til at förſtå de gamle både Grekiſke och Latinſke Auctorer, i ſynnerhet Ciceronis Verrinæ, dåreſt aldeles ſamma hushålning och åkerbruk omtalas, ſom år dårſtådes i bruk ånnu i dag), om jag icke varit den, ſom hindrat honom ifrån en ſå haſtig reſolution, och ſatt mod i honom. För 2 månader ſedan år han uti Neapolitanſke Envoyéns Hr de Ludolfs hus, och åtnjuter al höflighet och hoſpitalitet hos denne lårde Miniſtern, des mycket förſtåndiga Fru, och deras 2:ne Söner, ſom ſtuderat i Wien, beſett en del af Europen, och nu arbeta hårſtådes i allehanda Språk och Vetenſkaper, ſamt gifva et ganſka ſtort hopp om deras framtid. Deſſe åro de Reſande, ſom jag kånt hår i Levanten, och af hvilka det Almånna kan vånta upplyſning. Men jag bör icke helier gå förbi den Franſke Conſulen i Smyrna, Hr *de Peyſſonnel*, ſom viſade mig flera vackra och lårda Arbeten, ſom ånnu voro i handſkrift, och han var ſinnad at utgifva, ſåſom en fulkomlig beſkrifning på Öen Candia eller Creta, dåreſt han tilförene varit Franſk Conſul; den var mer ån vårdig at komma i dagsljuſet, och var då redan aldeles renſkrifven och fårdig at gifvas til trycket: den innehöll en fulſtåndig Beſkrifning, både Hiſtoriſk, Geographiſk och Phyſiſk, på denna mårkvårdiga Öen, om hvilken Virgilius ſjunger:

Centum urbes habitant uberrima regna.

Alle dår ånnu befintlige Monumenter och Antiquiteter voro dår mönſtrade; des Natural-hiſtoria och Sten-arter voro icke förbigångne, och dertil hade han brukat ſin Vån, Hr Doctor Zimmerman, en Liflåndare, ſom ſedermera varit Stads-Medicus i Smyrna til des Staden förſtördes; och år han den afledne Svenſke Conſuls, Hr Juſtis Måg. Han hade flere år varit med Hr de Peyſſonnel uti Canea, nu varande Hufvudſtaden på Candia, och ſedan följde han honom åfven til Smyrna. Vidare hade Hr de Peyſſonnel gjort en beſkrifning på Staden Smyrna, den jag låſte igenom: dår förekommo åtſkillige curieuſe anmårkningar om Stadens förra lågen och flytningar, flere Grekiſke Inſcriptioner på Stenar och Mynt, ſom aldrig tilförene varit kånde, och uplyſa Hiſtorien, ej allenaſt om Staden, utan ock hela Ionien i almånhet, flere dårvarande Ståders förbund och råttigheter voro dår utredde, ſamt tviſten om Homeri Födelſe-ort var dår ſlutad til Smyrnas fördel, m. m. Utomdes har Hr de Peyſſonnel gifvit ut flere trykta Arbeten, ſåſom om Folkſlagen omkring Donau-ſtrömen, dåreſt han fordom reſt, ſå vål ſom på Halföen Crim, dåreſt han åfven varit Conſul; at förtiga andra arbeten, ſom nogſamt vitna om hans mångfaldige kunſkaper och inſikter. Nu vet jag icke, om hans paper och böcker blifvit frålſte i de faſeliga jordbåfningarne, och den deraf förorſakade förſkråckelige vådelden, hvilka icke låmnat ſtort mer ån $\frac{1}{4}$ af den olyckelige Staden, hvarom M. H. fik den fulſtåndigaſte beſkrifning med ſiſte poſt. Det vet jag, at Hr de Peyſſonnels hus brunnit, med alt hvad han ågde, utom en Silfver-Service, ſom drången kaſtat i brunnen, och at Hr de Peyſſonnel ſjelf kommit undan med rocken på kroppen, ſamt at han ſedermera blifvit rappellerad af

Fran-

Franſka Hofvet, ſom ej ännu viſste af den olyckå honom öfvergåt, och at han ſtraxt derpå i ſtörſta haſt anträdt reſan til Frankrike. Någon har berättat mig, at han af en beſynnerlig händelſe tagit des angelägnaſte papper med ſig ut på landet, och at de ſåledes blifvit räddade. Jag önſkar af alt mit hjerta at ſå vore, och at den lärda verlden finge en gång fägna ſig af en ſå mångårig möda, och ſå mogne Arbeten, och at Auctorn ſjelf blefve hugſvalad i ſin olycka, ſamt omſider belönt för ſine förtjenſter. Ack! det olyckeliga Smyrna! där jag ågde flere Vänner och bekante; de bo nu alle under tält ute på marken, och frukta ändock at den åfven ſjunker under dem: ty ännu ſkaka ſtändiga jordbäfningar ruinerne därſtådes. Huru mänge olyckelige ſakna nu icke därſtådes både tak öfver hufvudet, och bröd at äta, ſamt faſt grund at ſtå uppå? Med hvad faſa lefva de, ſom måſte hvar ſtund frukta at blifva upſlukade af jorden? Större delen af Frankernes gata, och ſåledes Lutherſka Kyrkan ſära dock ſtå qvar, ehuru huſen ſära alla vara ſkadde af jordbäfningen; men vådelden har icke gåt öfver den gatan för denne gången: den blef i det ſtället aldeles afbrunnen år 1763, då den öfrige delen af Staden ſpardes. Så förſkräckeligen ſtår det nu til uti de 2:ne förnämſte och ſtörſte Handels-ſtäder i Turkiſka Riket, Smyrna och Conſtantinopel; de ruineras på en och ſamma tid, men på olika ſätt: den ene har tomma hus utan invånare; den andre har invånare utan hus; den ene är et folk utan ſtad, och den andre är nu ſnart en ſtad utan folk. Uti det ſtora Cairo ſkal icke ſtå ſtort bättre til: ty man berättar, at en ſå ſtor oenighet upkommit emellan de Egyptiſke Beyerne, at den utbruſtit uti ſlagsmål i ſjelfva Divan, uti Paſchans närvaro, och at 4 af Beyerne blifvit dräpte på ſtället: ſå

så at derstädes är nu et Folk utan styrsel, och ingen annan rättighet gäller, än le droit du plus fort eller Näfve-rätten.

Men det är et behageligare nytt at omtala, at den nye och fördelaktige *Handel*, som för 2 à 3 år sedan börjat komma i gång på Röda Hafvet vid *Suez*, och bereder säkert en stor Revolution uti al rörelse, icke allenast i Turkiet, utan ock uti hela Europen; och det blir en egenteligen så kallad Revolution, emedan den kan återföra de gamla tider igen, som voro inan Cap de Bonne Esperance upptäktes, då al den Indianske och Europeiske Handeln gick igenom Venedig, ja ännu äldre tider, då Alexandria så mycket florerade under Ptolomæerne, och Skepp af den bekanta *Classis Alexandrina* visade sig i alla hamnar. Denna förnyade Handels-rörelse, som lärer säkert draga alle Stater i Europen uti des interesse, och blir en ny vågskål emellan Asien och Europen, får jag mera tilfälle at utföra för M. H. en annan gång. Ämnet är stort och curieust, och förtjente at vidröras af en Abbé Raynal, för at få det ljus, som jag tycker det förtjenar. Nu måste M. H. åtnöja sig med at få några reflexioner, som endast äro gjorde af en Philologue; de äro följande. Naturen låter icke tvinga sig länge, och Handeln icke heller; de taga igen sin rätt omsider. Ingen ting var mindre naturligt, än at föra Nätteldduk ifrån Ostindien, rundt ikring hela Africa, til Ängland, där betala en dryg Tull af 30 Procent, och sedan föra den til Constantinopel och andre ställen i Levanten, hvarest et stort behof deraf gör afgången där både stor, lätt och båtande: i det stället är Röda Hafvet och Näset öfver til Medelhafvet den naturligaste och kortaste vägen. Någre Ängelske Köpmän ifrån Bengala hafva börjat, at gå hela Arabiske viken upåt än-

da til Suez, i det stället man förut icke vågade, för den farliga Seglation skul, gå längre än til Gidda, deråst Skeppen lossades ut, och godset fördes sedan på Kameler med Caravaner på den store marknaden vid Mecca och annorstådes; men det kunde icke blifva så väl betalt, utan Skeppen voro tvingade til vanpris vid Gidda, och deraf kommo så få dit; men nu, sedan de funnit utväg at komma förbi de besynnerliga Alun-gyttringar, som samla sig och stöta liksom klippor emot Skeppen, och således lärt vägen til Suez, kan ej annat än Vinsten blifva ganska stor, emedan Transporten, som nu blir så lätt, är i deras egna händer, och de kunna sjelfve afsätta sina varor i Levanten. Nu skola 10 Ängelska Skepp vara vid Suez ganska rikt lastade med Indianska varor, såsom Indianske Tyger, Nätteldnk, Krydder, Specerier, Pärlor, Medicinalier &c. Et af dem skal i synnerhet vara så rikt, at det gäller 8 Millioner Piaster: man har därpå orten aldrig hört talas om en så rik ladning. Ostindiska Compagniet i London söker på alt sätt hindra denne Handeln, det är, hindra sin egen ruine: och äfvenså har Ängelska Ambassadeuren härstädes sökt, at lägga alt krångel i vägen vid Porten för denne nye, eller rättare gamle och förglömde, men å nyo uplifvade Handeln. Man måste vara Turk, för at icke se nyttan af denna rörelsen och nye tilgången til Rikedomar och Tull-inkomster för alle Turkiske Städer, och för at kunna läta inbilla sig, at den Handeln vore skadelig för Religionen; emedan Mecca och Medina skulle deraf mista deras vederbörlige inkomster; ty dem kunde ju Porten godtgöra genom en del af Tull-inkomsterne härifrån. Men vare huru det vil, Naturen tager säkert ut sin rätt, och denne Handel kommer visserligen i gång: den skulle så ansenligen bidraga til at

hin-

hindra Turkarnes ruine, ehuru de icke förstå bättre, än at arbeta på den sjelfve, som den kan hjelpa under och påskynda Ängländarnes, som nu mist Handeln i Westindien tillika med sjelfva Landet, och äro på vågen, at likaledes gå qvitt om Handeln i Ostindien, och kanske mera til. Jag beklagar denna stålta Nations öde, och önskar, at en så stor och stark Colosse, en så vacker och härlig Machine, icke må falla i kull och gå aldeles sönder. Jag känner väl detta Folket, deras både dygd och fel; och jag tror, at en Nation, som ännu har en så varm Patriotisme, at den tyckes vara en Enthousiasme, då frågan är om en Pitt och Chatham, icke kan vara så aldeles öfvergifven af den Skydds-Ängel, som altid vakat öfver Ängland. Des nu varande tilstånd finner jag så väl beskrifvit af *T. Livius*, at jag icke kan annat än här anföra hans egna ord, som stå uti 8:de Boken och 13:de Capitlet: *Jam Latio is status erat rerum, ut neque bellum, neque pacem pati possent: ad bellum opes deerant, pacem ob agri ademti dolorem aspernabantur. Mediis consiliis standum videbatur, ut oppidis se tenerent, ne lacessitus Romanus caussam belli haberet; et si cujus oppidi obsidio nunciata esset, undique ex omnibus populis auxilium obsessis ferretur.* Byt om namnen på Acteurerne och Orterne, så lärer M. H. finna beskrifningen aldeles riktig. Men huru månge åskådare vänta nu icke på utgången af detta Spelet! Apropos, när jag här nämnde den store Pitt, och hela Änglands Enthousiasme öfver hans storhet, föll mig in en tanke deröfver, huru Frankrike och Ängland äro i alt, som de 2 Polerne af Magnetnålen, satte emot hvarandre i diametrale directioner: under samma tid, som alle strida i det ena landet at få äga *Pitts* kropp, så vil ingen i det andra hafva *Voltaires*. Någon skal väl dock til sluts taga emot

 ho-

honom; torde hända le Diable måste omsider säga, som det heter i Comedien hos Terentius: *Cum nemini obtrudi potest, itur ad me.* Underligt är, at i samme Stad, som man krönt honom med så mycken pompe någre veckor förut, vil man straxt derpå icke förunna honom några qvarters mull, när han är död. Så mycket Volatile är uti hans Nation. Det är sant, at månge undrade på et så öfverdrifvit nit, at fjäsa för en så omoralisk människa. Jag kommer ihog, at jag hörde Hr Envoyeen *Celsing* mer än en gång icke spå mycket godt om detta Seclets smak, som gjorde så mycket väsende af en Vers-makare, sade han, hvilken med en glittrande qvickhet förlamat Hjertat, skämt Sederne, stört Religionen, qväst Sanningen. Men nu slutar paperet, och så måste jag sluta mit magra Bref, som bär märke af orten och belägenheten: utesluten ifrån alt omgänge med lärde Turkar, och innesluten som en Munk i et Kloster, har jag emot min vana skrifvitpersonaliteter, och småsaker, at åtminstone fulgöra mit hjertas drift för vänskap och öma känslor, samt visa M. H. at jag altid är - - -

Postscriptum.

Tharapia, om Söndagen eller d. 16 Aug. 1778.

Nu bör jag ock communicera M. H. några Nouvelles du jour. Ifrån Staden finge vi i går den behageliga Tidningen, at *Pesten* börjar at sakta sig: på de 4 siste dagarne i förleden vecka har icke mer än en enda af pestilentien död blifvit buren genom Peras gata ut til Kyrkogården. Ära vare Gud, som hörer och hjelper sina! det är Hans mägtiga Hand, och inge människo-anstalter, som synbart tager bort riset; och här på stället finner man i denne puncten

et,

et, torde hända, det starkaste skål at öfvertygas om Guds Försyn, och at han allena styrer verlden efter sit Vålbehag och sin Vishet: kan detta ej blifva et nytt skål, at refutera Deisterne med? Ty huru skulle *en almän* smitta eljest kunna stadna, då ingen anstalt, hvarken med månniskor eller plagg, sker til deras förvarande och bevarande? Det år en högre Magt, som visar sig, och råddar månniskor ifrån en total undergång. Ho år, som icke hår måste tilstå, at detta år Guds finger? Åro icke desse vackre betraktelser på en Söndag i Turkiet? Jag gör dem med så mycket mera rörelse, som i denna förledna natt, vid pass kl. 1, var hår en stark kånning af *Jordbåfning;* men som genom Guds Nåd gjorde allenast förskråckelse, men ingen skada, så vida man ånnu fåt höra. Först kom et underjordiskt dån, som upvåkte de sofvande; derpå skakades jorden med en snåll håftighet; och månge vågade icke mera lågga sig til sångs. Gifve Gud, at vi icke finge kånna hår les contre-coups af alla de förskråckelser, som skedt i Smyrna! Et underligt land år detta; då den ena plågan aftager, tager en annan til: knapt hade man fåt tid at beråtta oss, at Pesten minskats, förr ån vi få kånna, at jorden båfvar och skålfver, at Krig och Örlig börjar; at Vådeldar, Rebellioner, Upror, Dråp och Mord, Barbarie, Aristocratie och Anarchie, med alt Djefvulens Anhang regerar i landet och går i svang. Gud hjelpe oss.

I går fik Hr Envoyeen Celsing bref ifrån Hr Grefve *Hochepied* i Smyrna, dat. d. 8 innev. hvaraf synes, at Jordbåfningarne derstådes continuerat tils 4 dagar för brefvets datum, så at man nu icke kan veta, om de sedan aldeles uphört eller ej; hvarom M. H. skal få underråttelse en annan gång; och som jag förut sånt M. H. alle Documenterne, som höra til

til denne ſtore Stadens fŏrſkråckeliga undergång, ſå bŏr M. H. åfven hafva detta, fŏr at kunna fŏlja ſaken ſom ſig bŏr: Se, ſå lyder Brefvet i afſkrift.

Monſieur.

Je ſuis très-ſenſible à la part, que vous voulez bien prendre à nos miſeres: je n'en prens pas moins à celle, dont vous etes accablé. J'appreus avec peine, que la vôtre continue. Et la nôtre ne ceſſe pas encore. Dieu veuille y mettre ſa ſainte main, et nous delivrer de ces deux terribles fléaux, et Vous préſerver. Depuis ma derniere nous avons ſenti encore diverſes ſecousſes, comme le 24 *de Juillet deux, le* 25 *une, le* 26 *deux, le* 27 *deux; le* 2 *de ce mois une, et le* 4 *une: à la verité elles ne ſont pas de la force des premieres, et cela nous fait eſperer qu'elles vont en diminuant. Dieu le faſſe! pour tranquilliſer les eſprits abatus et effrayés: car l'epouvante eſt horriblement dans le ſang de tout le monde. Graces à Dieu, tant ma famille que celle de Mr Muradgea*) et de la veuve Juſti, nous l'avons échapé pour la peur; mais le pauvre Kyriaco ſecond Drogman eſt ruiné: ce pauvre homme a perdu tout, maiſon, meubles, habits, tout a été la proye de l'incendie, il eſt très à plaindre. Mon Epouſe, ſenſible à votre ſouvenir, me charge, Monſieur, de vous aſſurer de ſes reſpects, et moi je vous prie de croire que j'ai l'honneur d'etre avec la conſideration la plus parfaite,*

Monſieur

Votre trèshumble et très-obeisſant ſerviteur

Smyrne, le 8 Aout, 1778. Daniel Jean de Hochepied.

Ån-

*) Denne Hr *Muradgea* år fŏrſte Svenſke Drogman i Smyrna, och Farbroder til Hr Muradgea, fŏrſte Drogman hår vid Porten.

Ännu et hårdt ſlag, ſom ömar mig mer än mycket: min lärde Språkmäſtare, *Iſmael Efendi*, har affomnat af peſten för 3 dagar ſedan, och jag får nu veta det. Han var hos mig härſtädes ſamme dag, ſom jag ſkref M. H. til, neml. d. 3 Aug. och då begret han ſine 2 käre Söners död. Han kom ſedan igen den 4 derpå följande om morgonen, talte då om tilſtåndet i Conſtantinopel, ſade ibland annat: *at ifrån Iſraëls barns tid hade man ej ſet et ſå jämmerligt tilſtånd i verlden, ſom nu var i Conſtantinopel*, m. m. Det var märkeligt, at Gubben då viſade ſå ſtor aktning för det, ſom Turkarne eljeſt anſe för galne fördomar hos oſs, nemligen at akta ſig för peſten, at han icke ville gå mig nära, ehuru jag hade ſå många frågor at uplöſa: han ſvarade mig på långt håll: och, det ſom ännu var mer, han ſtälde ſig emot vädret, och ropade högt, ehuru det koſtade på hans bröſt, och då jag bad honom gå längre up på quaien vid Bosphoren, på det jag ſkulle höra bättre och han icke behöfva tala ſå hårt emot Nordanvädret, ſom blåſte häftigt, ſade han, at han det icke ville för min ſkul, emedan han haft peſten i ſit hus m. m. Det var, likſom han hade varit öfvertygad om, at han hade ſjelf ſmittan i ſaggorne. Han tyktes hafva mycken reſignation, och vara i högſta måtton nögd med Guds vilja. Jag undrade ſå mycket mer, at han reſpecterade våre fördomar, ſom jag icke var van dervid: ty Gubben var en trogen Muſulman, lefde och trodde efter deras Lag och Religion, och klagade mer än ofta öfver Religionens Förfall i Conſtantinopel, och at där nu knapt funnes någon rätt Iſraelit, ſom dyrkade Gud ſom ſig borde, m. m. Det kom mig ſå mycket underligare före, ſom Solen baddade ſtarkt, och han klagade ſig, at han ſtektes och kokades i Solen; och ville dock icke

icke gå i skuggen, på det icke vådret skulle komma ifrån honom på mig. Det syntes, at han haft tilfälle, at blifva lifligen öfvertygad derom, at månniskan bör bruka sit förnuft, och akta sig för det, som år ondt. Han sade mig, at han då skulle fara öfver til Asien, och hålsa på den ena af sina 2 hustrur, samt sin lille Son, som ej år stort öfver 1 år, och sedan ville han komma om et par dagar tilbaka til mig. Som jag sedan icke såg honom, så började jag at tro, at han gjort den sista resan, och talte jag åfven derom åt andra. Nu på stunden fik jag denna obehageliga Tidningen: han har ridit på en åsna, och under detsamma har han blifvit yr i hufvudet, Turbanten har fallit af honom, också hans Mantel, m. m. som man sedan funnit igen på vågen, det ena hår, det andra dår; omsider faller han sjelf på marken; sedan har han blifvit uphåmtad, lagd i en båt och förd til Galata, deråst han dödt straxt derpå. Se, så har jag mist den båste och lårdaste af mine Måstare, som ock var den förste jag hade, och kånde vi hvarannan så ganska vål, och han var van vid min frågvishet och outtröttelige utforsknings-ifver. Han var emot 70 år gammal, har varit öfver 40 år hår i Constantinopel, var född i Amasia, hade rena seder och gode insigter i Språken, jag menar Turkiskan, Arabiskan och Persiskan, ty andre kånde han icke. Han var åfven Poët, och skref mycket versar, hade lått för at rimma i förenåmnde 3:ne Språk. Han arbetade ock med Hr Muradgea, hvaraf han vånt sig at studera Historien om Landet. Han var ock Hr Kongl. Secreteraren *von Heydenstams* Språkmåstare, som började 2 månader vid pass sednare ån jag, men har sedan gjort deruti stora framsteg, samt har tillika lårt sig skrifva af en Turkisk Språkmåstare, och skrifver nu vackrare ån jag set

någon Orientalist göra i Europen, undantagandes Hr le Grand i Paris. Sedan kom pesten, och afbröt vårt arbete, då man just var i bästa taget, och nu har sjelfva döden gjort ände på vår gode Mästare. Är det underligt, at vi sörje?

Nu på detta ögnablicket, då jag skulle sluta brefvet, kommer den berättelsen, at Pesten, som jag sagt ofvanföre sakta sig i Pera, grasserar grufveligen i Constantinopel; i synnerhet, at flere af Portens Officerare och Åmbetsmän blifvit deraf angripne. Se, så liten tid varade vårt hopp. Man lägger det dertil, at orsaken, hvarföre pesten tyckes stadna i Pera, är, at där icke finnes stort mera folk: ty antingen äro de döde och flyttade utur lifvet, eller ock utflyttade på landet, och således är liter eller intet mer där at skörda. Herren hjelpe oss, och se til detta eländet! Se, sådane äro les Nouvelles du jour, och de färskaste, som nu finnas på denne behagelige orten, dagen förut innan posten afgår. Kommer något nyare i morgon, så har jag ännu rum på papperet för 2 eller 3 ord. Jag önskar, at jag och M. H. måtte blifva förskonte derföre: ty annat än elaka Nyheter komma ej ifrån detta Landet.

NIONDE BREFVET.

Tharapia, den 3 Sept. 1778.

Ehuru jag nu inpå 3:dje Månaden varit här ständigt på landet, har jag dock härtils icke en enda gång omrört för M. H. det förnämsta, som syss-selsat Landtmannen denne förflutne tiden här på orten. Sådes-bergningen, som nu gått förbi, drager icke heller härstädes en så almän upmärksamhet på sig, som hos oss på landet: ty hvarken sker den öfveralt, samt med så stor rörelse, och i den myckenhet, at man får se flere Skördemän, den ene efter den andre, gå i ordning och fälla säden, en annan taga up, en annan binda kärfvar, en annan sätta skylar, en annan köra den hem och lassa den af i Ladan, m. m. Icke heller käppas man här med en så offentelig industrie på en gång öfver vidsträkta fält och åkrar, som hos oss: sådana vackra syner finnas icke på denna Orten. Vin-bergningen, som infaller en månad härefter, är härstädes mer almän och florerande; men Åkerbruket ligger i lägervall här omkring Constantinopel. Den ständiga samt lätta tilförslen hit til sjös, både ifrån Söder och Norr, har gjort jordens upodling liksom onödig, åtminstone litet lönande, och sjelfva Vin-planteringen, ehuru mer i bruk, är långt ifrån hvad den kunde och borde vara: ty Landets naturliga läge, som består i kullar, åsar och högder, tyckes vara ämnad til de skönaste Vinberg, som säkert under en annan Regering skulle blifvit så vackra för ögat och så lönande för Vingårdsmannen, som i Frankrike och annorstädes, deräst Konsten så ansenligen kommit Naturen til hjelp, för at locka denna at löna rikeligen Konstnärens möda och idoghet.

Men

Men jag torde få tilfälle, at tala en annan gång om Vinskötseln och huru den går för sig uti et Land, där Vin-drickningen är landets innehafvare strångeligen förbuden: nu vil jag hålla mig vid Säden, hvaraf brödet tilredes. Det tyckes, at Åkerbruket mera tiltagit härstädes sedan sista Kriget med Ryssen, som slutades år 1774: ty förut fants allenast en åkerlapp här och där i någon dal eller backe, eller ock i någon trädgård, som en fattig Grek kunnat upbruka, hvilken dock aldrig var säker om, at få berga något korn deraf; emedan ständiga våldsamheter och avanier kunde hända af en starkare, som där ville beta sine hästar och mular: ty så står det til här i Landet, och ifrån denna källan kommer alt annat ondt: i synnerhet at Landet ser så förstört ut, som det aldeles vore öde. Nu har man börjat mera med Åkerbruket här omkring, hvilket kommit af den naturlige orsaken, at Säden blifvit dyrare, och Landbrukaren således upmuntrad, at vänta lön för des möda. Spanmålen steg en gång så högt under sista Kriget, at den kostade 5 gånger mer än förut: ty tilförslen hindrades i Söder af Ryska Flottan, som låg i Archipelagen; och i Norr åter åt den otroligen manstarke Turkiske Krigshären up alt det, som eljest vanligen föres hit ifrån Svarta Hafvet: ty om en sådan stor, ehuru odisciplinerad Armée, kan man åtminstone med säkerhet säga, at den var gjord til at äta och fräta, eller, som Poëten sjunger:

Nos numerus sumus et fruges consumere nati.

Et Mått Hvete, som kallas *Kile*, som bör väga ordenteligen 20 Oker, men går dock emellan 18 och 22, alt som Säden är mer eller mindre torr til, (NB en Oka gör jämt 400 Drachmer eller 100 Lod,

 så-

således öfver 3 Marker eller Skålpund), kostade i Sultan Mahhmuds tid, som omtalas som den Gyllende tiden härstädes, allenast 20 Para, som är en half Piastre, och åfven derunder; men sedan gick samma Kile Hvete til 100 Para, eller 2 och en half Piastrer, som var ohördt: ja, den betaltes ända til 4 Piastrer; men det varade allenast en kort tid, emedan de Franske Köpmännerne då började at för sin egen vinning undsätta Constantinopel med Spanmål: icke med utländsk (ty det är at märka, at Turkiet har så store tilgångar, at aldrig något behöfves utifrån til lifsmedel, men tvärtom går mycken Spanmål härifrån årligen til Spanien, Frankrike, Genua och annorstådes), utan den öfverfördes hit ifrån andre Orter i Turkiet och Grekeland, såsom i synnerhet ifrån Saloniki eller Thessalonica, därest ganska mycket Hvete våxer, åfven ifrån Morea, så ock Caramanien, samt Risgryn ifrån Egypten. Flere hundrade Franske Köpmans-Skepp kommo på en gång hit, lastade med Såd, hvarpå ymnogheten blef så stor härstådes ständigt, at priset föll under sjelfva Kriget, och Spanmålen blef icke mycket dyrare än den år nu, sedan Kriget så långesedan år slutadt: ty än i dag kostar en Kile af medelmåttigt Hvete 50, ja ända til 60 Para, eller 1 och en half Piastre, som år vid pass 3 gånger dyrare än det var fordom; ja för det finaste Hvete betalar man 2 Piastrer nu för tiden. En Piastre svarar emot 7 och en half à 8 Daler Kop:mt vid pass i Svenska pengar efter nu varande Cours. Det torde icke vara otjenligt, at jag här anmärker, at det behöfves 12 Kile til brödfödan för en Karl om året, och at han med 10 kan hafva sin knappa utkomst: detta kan tjena til at jämföra kostnaden af lifs-uppehället härstådes och på andre Orter, samt at döma om Pretia rerum, som gemenligen

ligen råtta ſig efter brödet. Når nu 18 Piaſtrer vid paſs årligen gå åt för en Karl allenaſt til brödfödan i ſtållet för 6 fordom; ſå kan man deraf ſluta, hu-ru högt andre varor åfven ſtigit. Dyrheten hårrörer af flere orſaker; men i ſynnerhet af det ganſka ela-ka Myntet, ſom Porten nu ſatt i gång, ſamt af Ty-ranniſka Vexationer och Utmåtningar af blodſugande Befålhafvare. Sådens dyrhet kommer utomdes af den förminſkade tilförſeln; den åter af det olyckeli-ga tilſtåndet i Crim, hvarifrån ſå vål ſom ifrån Moldau och Walachiet mycken Spanmål kom hit fordom, men nu ingen: ty Turkiſka Flottan och Armeerne draga, i det nu åter igen tilåmnade Kriget, al grödan rundt omkring Svarta Hafvet til ſig, hva-dan ingen ting kommer hit derifrån. Det ſtåndiga behofvet af en ſå nödvåndig vara har gjort afſåt-ningen lått hårſtådes, och en mindre tilgång deraf har ſtegrat priſet: detta åter har haft den ſå ganſka naturliga verkan, at man börjat mer ån förr bruka up jorden håromkring, och kan med tiden blifva de vackraſte Åkerfålt, dåreſt nu icke år annat ån de fulaſte backar, öfvertåkte med ormbunkar, ljung och buſkar. Man har redan börjat uptaga Åker på et och annat ſtålle i ſådane ſluttningar, ſom Naturen ſna-rare åmnat til Vinberg: ty hår får man icke vånta något förſtånd eller någon utråkning hos de Styran-de, ån mindre hos Landtbrukaren, utan man bör an-ſe dem alle ſom barn eller nylåringar, och hela Tur-kiſka Regeringen, ſom en tilåmnad början til en Stat, den der hållit på, at gå utur ſit naturliga til-ſtånd, men blifvit dock måſt qvarſtående deruti; och vore det, efter min öfvertygelſe, för mycket ſagt, om man ville hedra den med et mellan-namn, och ſåga, at Turkiſka Regementet år midt emellan Na-turens tilſtånd och en vålgrundad Politiſk Stat. Man

fin-

finner denna oſkyldiga enfaldigheten igen i alt. Tilredningen af det ſom utgör månniſkans förſta och ſtörſta behof, tyckes ånnu vara hårſtådes aldeles ſådant, ſom det kunde ungefår vara hos våra förſta Föråldrar, eller hos de vandrande Patriarcher. Det oåndeliga nöje jag kånner, då jag tycker mig igenfinna ſådana uråldriga bruk, nåſtan lika gamla med verlden, har gjort, at jag, ſom eljeſt ſå litet brydt mig om Landtbruket, har dock hår nu på landet tagit månge gånger i ögnaſigte deras enfaldiga ſått at tröſka, eller hvad jag ſkal kalla på Svenſka deras ſått, et ſkilja kornen ifrån axen: ty hår år ingen Slaga, ingen Loge, intet Golf, ingen Lada, m. m. Och kan då en Svenſk vål göra ſig begrep om tröſka, utan alla deſſa tilbehör? men detta Landets folk hafva icke låttare före at begripa vårt ſått, når jag talt derom för dem, ån vi hafve at förſtå deras. Når jag beſkrifver för dem våra ſtora Lador, våra vackra och rena Logar, kunna de knapt hålla ſig före at ſkratta åt vår möda ocb vårt onödiga bekymmer, ſamt at vi ſå ſlöſe med timmer, bråden och plankor, och at vi bygge ſå ſtora och koſtſamma hus; emedan de hår i Landet icke behöfva mer ån 2 plankſtumpar til al deras tröſkning. Når jag talar om för dem, huru vi tröſke med Slagor, faſa de öfver et ſådant hiſkeligt arbete, och undra huru månniſkor kunna ſtå ut med et Verk, ſom hår tröttar både håſtar och oxar: de hafva ock frågat mig, huru grannarna kunna tåla och uthårda et ſådant raſande buller och dån, ſom flere Slag-bultar, hvilka ſtundom åro jern-beſlagne, åſtadkomma hos oſs emot en dånande Logbotten, ſom år tom inunder? ty denna tidens Greker bråſ ånnu i dag tåmligen på dem i Sybaris, Tarentum och andre, hvilke hålſt de voro, ſom förbödo alle Smeder och Kopparſlagare, at bo i deras

Stå-

Ståder, för at ej oroa deras låckra öron om dagen, samt landförviste alle Tuppar, at de icke måtte förstöra deras söta sömn om natten.

Tröskningen sker också ganska tyst härstädes, at man knapt hör hvarken knåpp eller kny. Såden utbredes på bara marken eller jorden, och det aldeles under bar himmel, så at hela laget utgör en Cirkel, som kan hafva 30 à 40 steg til Diameter: deröfver slåpas sedan deras besvårliga Trösk-Machine, som drages af håstar eller oxar: den år ej annat ån et par plank-åndar, sammanslagne och så hugne, at de frammanföre åro något uphögde, och likna i det nårmaste våre kålk-medar, ty så stå desse 2:ne plankor up frammantil. Understa sidan år öfveralt fullsatt med hvasse och skårande Flint-stenar, som åro vål inbultade i trået når intil hvarandra, dock i vissa rader åndlångs på plankorne; man kan föreståla sig liksom en Slåd-botten, fulsat med flintstenar radtals, af vid pass 3 Svenska alnars långd och en alns bredd. Med detta åkedon kör man rundt omkring öfver laget, och det så långe, tils altsammans, både halm och ax, blir aldeles söndergnuggadt, och hugget i bitar, så vål af flintstenarnes skårande, som af kreaturens ståndiga trampande, så at det nu icke mera har någon liknelse af halm eller ax, utan alt ser ut som boss. Detta sopas sedan ihop til en hög, och kastningen sker sedan, icke på det såttet, at Såden kastas horizontaliter ifrån den ena åndan af Logen til den andra med en skåfvel, som hos oss, utan den lyftes hastigt i vådret med en kyfva, som har 4 eller 5 grepar, men något breda, at bosset kan dermed upkastas, då vådret straxt bortförer et långt stycke den sönderskurne halmen och bosset, men Såden, såsom tyngre, blir qvar och faller ned på stållet emellan greparne; så at det bör snarare he-

ta

ta sprätta och lyfta i vädret än kasta, och fordras dertil blåsväder: ty när det är aldeles lugnt, kan denna operation icke gå för sig. Men blåser det starkt, så lyfter man allenast litet up och liksom rör Säden ur stället, at vädret får fart med bosset; i det stället, at om det blåser litet, kastar man det högre up. Sedan Säden är så skild vid den gröfre halmen och bosset; gör man på samma sätt med en skåfvel, och kastar up Säden, at agnarne och det mindre bosset må skiljas väl derifrån: skåfveln har et långt skaft, ty mannen, som kastar, står och går lutande, hafvandes Sädes-högen framför sig, och vädret på ryggen, och på det sättet sprätter han Säden up, fortfarandes dermed helt fort. På detta sättet bör man förstå det som i Svenske Bibelen kallas *Kasto-skåfvel*. Sedan Säden är således skild ifrån halmbosset, låter man den gå igenom et Rissel, som är gjord af skinn, med stora trinda hål, för at vidare skilja Kornen ifrån jord, stenar, orenlighet, sand, slösäd och de ax, som icke blifvit väl utsmålade, hvilka icke äro många, och dem bultar man sedan på marken. Sedan Säden gått igenom Risslet, brukar man et Såll, för at göra den aldeles väl ren. Den sönderskurne halmen eller bosset med agnar och ax samlas uti säckar, och gifves åt Kreaturen at äta, varande den redan så tilredd, at den icke behöfver vidare hackas. Detta är nu hela Processen, den jag beskrifvit så noga, för at göra den tydelig för M. H. som icke haft tilfälle at se densamma. Jag har undrat på, at flintorna sitta väl fast i träet; men det kommer deraf, at de bultas först väl in med en träklubba, med något järn, at icke de skårande kanterne må skämmas; och sedan de blifvit väl inslagne, kastas Trösk-machinen, det är de 2 sammanslagne bråderne besatte med flintstenar, uti vatten, hvaraf

trådet bolnar, och ſtenarne faſtna deſto bättre; dock falla några ut under körandet. Denne Släd-machine kallas på Turkiſka *Dögèn* eller *Döjèn*, efter ſom bokſtäfverne pronuncieras i vårt Svenſka Språk (ty efter den mättſtocken ſkrifver jag alla utländſka ord, när något förekommer, hvilket jag nu här en gång för alla velat erhindra): detta ordet betyder egenteligen *verberans*, och plägar öfverſättas med *flagellum*. När den köres ikring, lägges derpå en eller annan ſtor ſten, äfven ſätter den ſom kör ſig derpå, at öka deſto mera tyngden, ſå at flintorne må ſkåra öfver alt igenom laget; ſtundom komma ock qvinfolk och barn, för at åka och roa ſig, och ſätta ſig neder på denne Tröſk-ſläden med benen i kors under ſig, efter landſens ſätt at ſitta. Den drages antingen af häſtar eller oxar. Stundom kör man med 2 af deſſe ſtenſkodde Slädar tillika på et och ſamma lag, den ena efter den andra, på det tröſkningen må gå fortare för ſig, och dragarne mindre tröttas. Man hinner ſällan ſluta mer än et ſådant ſtort lag på en dag: ofta får äfven en del af kaſtningen ſke dagen derpå; och ehuru Säden ligger på öpna marken öfver natten utan den minſta ſtängſel, är det dock utan exempel, at någon ſtjäl deraf: ſå at här ſannas icke vårt Ordſpråk, at *tilfället gör tjufven*: ty denna laſten har icke fallit på de Levantiſke Nationerna: man kan ſäga til deras heder, at ſtöld, inbrott, ſnappande utur fickor på gatan och i trängſel, hustjufnad m. m. äro knapt kände hos dem; men deremot är våldſamt röfvande med vapn i handen, ſamt ſnillande från en annan med knep och konſtgrep, ſåſom i räkningar, köp och handel m. m. icke ſällſynt: ty det förra räkna de för tapperhet och mandom, det ſednare åter för vett och qvickhet: i det ſtället at al ſtöld och ſnatteri, ſåſom den der ſker

andre ovetande, råknas för en infamie; och deraf kommer så mycken såkerhet hår i landet på den sidan. En Köpman kan lemna sin bod öpen når han går ut om dagen, utan at frukta det något mistes, ehuru mycket penningar, juveler, guld- och silfver-kåril m. m. dår må vara: han drager allenast et snöre eller segelgarns-ånde på tvåren framför ingången, til et mårke, at han år utgången; men dörren låser han icke igen, utan lemnar den öpen med största såkerhet. När Turkarne villa beskrifva hvad afsky de hafva för Ryssarne, så upråkna de allehanda fel, som de förebrå dem; men til sluts upföra de, som det starkaste bevis til et fasligt barbarie, at de gå så långt, at de åro byxsåcks-tjufvar, och at de stjåla af folk på sjelfva gatan, ja åfven i Kyrkan. Denna last ökar ock ansenligen deras förakt för andra Frankiska Nationer. Detta bevisar mer ån mycket sjelfva Nationala tanke-såttet. Men jag kom nog hastigt ifrån re rustica til moralen: det hör mer hit, at nåmna om de Mun-korgar, som bindas på oxarne, når de draga ikring detta tröske-don, på det de icke må åta af Såden: det år små runde korgar, sammanflåtade af smidiga våxter, såsom Vide och annat: en sådan såttes framför mulen på oxen, och fastbindes med et tåg öfver hufvudet eller halsen. Detta gifver et tydeligt begrep om Mosis Lag, som förbjuder *binda munnen til på oxen som tröskar;* och den efterkommes fulkomligen uti Anatolien och långre in i Asien, deråst man icke brukar sådan munkorg, af barmhertighet emot kreaturen, utan låter dem åta så mycket de villa. Åfvenså gjör man hår med håstarne: på dem bindes ingen korg når de tröska: jag har frågat efter orsaken, hvarföre man gjör hår en sådan skilnad, som tyckes vara partisk; man har svarat mig, at håsten icke åter så myc-

ket ſom oxen, och ſåledes år ſkadan mindre. I Grekeland och på Öarne i Archipelagen brukas icke något ſkårande Åkedon, utan allenaſt oxar, ſom trampa gående den ene efter den andre, med ſine korgar framför mulen. Jag har mårkt, at man hårſtådes brukar et ganſka tungt, ſtort och ovigt Ok åt oxarne, ſå at halſen mycket tryckes på kreaturet; och tror jag, at det år det båſta grepet, at tåmja oſtyrige Stutar och at vål kuſva dem. Då jag ſet och lyft på deſſa förſkråckeligen tunga Ok, har jag tykt, at jag fåt mera ljus uti ſå ganſka många taleſått i de gamle Auctorerne, både Latinſke och Grekiſke. Ofta har jag önſkat, at jag haſt hår på landet den vackra Editionen af *Rei ruſticae Scriptores*, ſom år utkommen i Tyſkland: jag år viſs derpå, at de kunna vinna mycket ljus utaf alt, ſom förekommer i Landbruket hårſtådes. Jag vil icke hår tala om ſjelfva Hebraiſkan, för at icke ſynas för mycket lård i et Bref. M. H. kommer ſåkert mig förutan ihog, huru ofta en ſvår och ſtrång Regering omtalas i Gamla Teſtamentet under namn af et *tungt* och *tryckande ok*, ſamt de tale-ſåtten at *förtunga* och *låtta oket*, *ſönderbryta deras bördos ok* m. m. hvilket alt ingalunda ſå ljusligen förſtås af de låtta Oken, ſom brukas i Sverige, deråſt *ſub jugum mittere* har af tidernas lycka nu blifvit et främmande taleſått. Man brukar icke ſtyra oxar med tömar om öronen, ſåſom hos oſs, hvarken hår eller uti Italien &c. utan man drifver på dem med en lång kåpp, ſom gemenligen har en hvaſs Spik-udd inſlagen i åndan, med hvilken man ſticker oxen i låret: detta år den *Påkörares ſtaf*, ſom omtalas, och den *udd*, *emot hvilken det år hårdt at ſpjårna* eller, råttare, *at ſlå bakut*. Man behöfver icke tömar hår, ty man har icke af nöden, at frukta det oxen ſpringer för fort med det

gråſeliga oket, utan man behöfver allenaſt köra på; åfven, når man plöjer, åro oxarne ſå vane at gå jåmt i foran ånda fram, at man icke behöfver ſtyra; allenaſt då man ſkal vånda, bånder mannen på Plog-tiſteln, ſamt ſtråcker fram den långa ſmala ſtången eller påkörare-ſtafven åt ſidan af hufvudet på den oxen, ſom förſt bör vånda, och motar ſamt förer honom dermed: ty ſå lång år ſtafven, at han råcker fram ifrån Plogen til hufvudet på oxarne. Jag kan bevifa, at Iſraëliterne och Judarne brukade göra på ſamma ſått, at de hade icke allenaſt ſådane *ok*, *ſtafvar*, m. m. utan ock en *Slåde* eller *åketyg* hvarmed de tröſkade: jag hoppas, at M. H. tror mig på mina ord, och derföre förſkonar jag deremot M. H:s ögon och öron med flere oformeliga ljud och bokſtåfver, ſom ſkulle föreſtålla de Hebraiſke namnen på deſſa ting. M. H. tycker ſåkert mer om, at få veta råtta Skörde-tiden hår på orten, ty den gifver en idee om Climatet. Vore jag Botanicus, ſå ſkulle M. H. få et Calendarium Floræ, churu ſvårt det blefve, at få det fulkomligt och ſåkert hårſtådes, för den oſtadige våderleken ſkul, ſom gör årstiderne ſå olike det ena året emot det andra: ſtundom kommer en bloma fram ganſka bittida, nåſtan om vintern, då den år lindrig, ſom en annan gång framkommer om våren, m. m. Men ſå hålla likvål frukterne och grödan en tåmligen likformig Typus. Man ſkår Kornet och Hafran midt uti Junio vid paſs, och ungefår 10 dagar derefter eller vid ſlutet af Junio ſkår man Hvetet. Tiden til Såningen år altid i November månad; dock hvad Hafre och Korn beträffar, ſå råttar man ſig efter jorden: år den torr, ſå ſår man det åfven i Nov. vid ſamma tid, ſom Hvetet; men år den fuktig och ſank, ſå ſås uti Februario: ty fuktigheten, ſom altid ökas om vintern

af

af det myckna regnet, skulle skåmma Kornet och Hafran om de voro sådde; men i torr jord står alt sig vål öfver vintern, och derföre år November den måst vanliga tiden, at så hårstådes både Korn, Hvete och Hafre, åsven Årter och Bönor. Råg finnes hår aldeles intet, om icke hår och dår några Stånd ibland Hvetet. Hafren år icke heller så almån hår: den gifver man åt Oxar och Kor; Kornet år för Håstarne, och Hvetet allena brukas til bröd. Jag har anfört tiderne efter Nya Stylen, ehuru hår i landet alle Christne Invånare, neml. de, som åro undersåtare, såsom Greker, Armenianer, råkna efter den Gamla, som år 11 dagar sednare: ja, sjelsve Turkarne, ehuru de eljest följa efter Månen, både i deras År och Helgedagar, Tjenst-ombytande, Hyror, Förråtningar, bruka dock åsven tillika detsamma Grekiska Calendarium uti alt som dependerar af Årstiderne, vissa Tjenster, som årligen ombytas, Flottans bortseglande och återkomst, m. m. Åfven uti den årliga Kopp-Skattens och Contributionernes upbårande af de Christne Undersåtare råknades altid förut efter Solåren: det år allenast för några år sedan, man börjat råkna Mån-år med de Christne: ty deraf vinner Porten altid et år mer på hvarje 33 år, och öker således sina inkomster genom en sådan bak-råkning på de Christnes kostnad. Skördandet sker hårstådes med en Skåra, emedan hår år så mycket backar; men uti Anatolien, och deråst fålt och slåtmarker åro, brukas Lia, såsom hos oss. Den skurne Såden hopbindes i kårfvar, och föres ifrån åkren til det stållet, deråst den skal tröskas, gemenligen på håst-ryggen: dår stackas Såden up, som våre Hö- eller Halmstackar. Sjelfva Trösk-stållet år en Almånning, och en sådan plats har man gemenligen utan för hvarje By och Stad: hår utan för Tharapia år platsen på en

vacker

vacker högd, hvarest är en artig utsigt, och det ständiga Nordanvädret blåser där mycket starkt, emedan det är en ansenlig högd och ligger aldeles midt för öpningen af Svarta Hafvet: det är derföre den är så beqvämlig för *ventilation* eller kastning. Sjelfve platsen hör til den här i Byn liggande Grekiska Kyrkan. Hit föres al Säden af de härikring boende Bönder och Trägårdsmästare, och där gör hvar och en sine Stackar. Sedan tröskar den ene efter den andre i ordning, hvar och en på sine särskildte dagar, och nu är redan al tröskning slutad här på orten: sista laget, som var Hafre, slutades förleden måndag, eller den siste Augusti, samma dag som Stor-Vizirn blef affatt. Jag har redan nämnt, at Tröskningen härstädes sker på bara marken, och under bar himmel; dock tilredes sjelfva stället vederbörligen förut: man väljer någon slät och jämn plats, gemenligen på en högd; jorden bultas och vältas, at den blifver hård och sammanpackad; och då man vil göra det väl, så instänges sjelfva rundelen eller Logen med en liten Stenmur rundt omkring, at sätta skrankor för oxarne, som tröska; så sker det på Öarne; men här, där alt sker med vårdslöshet, brukas ingen mur, hvarken liten eller stor, utan laget bredes ut på släta marken i en ring, och derpå kör man. Här bryr man sig ock litet om, at packa til jorden, och växer ofta gräs på sjelfva stället, där laget tröskas; jag har äfven set dem anställa tröskningar här på orten på sanka ställen, på ängar m.m. Kommer då regn dertil, så förstås huru lätt Säden kan skämmas: med alt det är dock brödet ganska godt och hvitt härstädes, när det nämligen blifver rätt handterat af Bagarne; hvilke dock i almänhet ej duga här på orten, så framt ej en eller annan Europeisk Minister hade omsorg, at låta någon enda dugelig förskrifvas hit. Turkar-

nes

nes Bröd i almänhet äro runda kakor, svarta nog, ehuru hvetebröd: ty kliet och sådorna äro icke väl frånsiktade. Bagarne villa gemenligen vinna derpå, at de köpa sämre mjöl för godt köp, och sälja dock brödet lika dyrt, som om det vore af siktat mjöl. Utomdes skämmes Säden ofta bort i Magazinerne, men ej vid tröskningen. Det är en särdeles lycka härstädes, at det regnar sällan i skörde- och tröske-tiden; utan då är gemenligen et vackert uphålls-väder och torka: och om det regnar några dagar, som det hände i år, så äro Sädes-stackarne så satte, at vatnet rinner väl af och skadar icke Säden; och når de se, at det skal blifva regn, så anställa de ingen tröskning den dagen. Åkermännerne här på orten äro antingen Greker eller Turkar: inge Armenianske Åkerbrukare finnas härstädes; de fattigare af desse äro Hamaler uti Städerne, det är bärare, som Fransoser-kalla Crocheteurs eller Porteurs d'effets, och Italienarne Facchini; liksom de bätre af Armenianerne äro Banquierer, rike Köpmän, och förestå Myntningen m.m. Jorden är här god och bördig; hvarpå icke större bevis behöfves än det, at den sällan gödes, och bär likafult måst alle år: den hvilar sällan och ligger ej i träde som hos oss, utan här är jorden ständigt sysselsat; den bär det ena året hvete, det andre hafre eller korn, stundom bönor och ärter, och så derpå hvete igen &c. Det hör mig icke til, at fälla mit omdöme, om hvilket sätt är mera båtande för Landtmannen; icke heller vågar jag förkasta det här vanliga trösknings-sättet: det är visst, at det är mycket simpelt, och kostar ansenligen mindre än hos oss, når man afdrager lador, loge, dagsverken och födan för tröskarne, m. m. Det är väl visst, at man saknar långhalm, at täcka hus med, at förtiga andra bruk: ty långhalm finnes ej härstädes; utom dess är man

såker

såker hos oss, at Såden ej skämmes, när den är en gång i Ladan, hvilket är det förnämsta af alt, i synnerhet uti et sådant Climat som vårt. Nu, sedan jag beskrifvit den simpla och gammalmodiga bergningen och tröskningen, bör jag ock nämna något om malningen Den sker härstädes med Häst-qvarnar, hvaraf tusendtals finnas i Constantinopel. Ehuru ingen ort är så beqvämlig för Väder-qvarnar, som häromkring på högderne, där vädret är så starkt på alla sidor, i synnerhet då det kommer ifrån Norden; så finnes dock ingen Väderqvarn i hela Canalen, utan allenast vid Dardanellerne, och vid mynningen af Svarta Hafvet. Detta är åter et bevis på Turkarnes hushålning och uträkning. En Häst-qvarn kostar mindre i första utgiften, och påkostnaden är simplare, och tillika et gammalt bruk; ergo. Men hvad inkomst, ja rikedom kunde härstädes fås af en Väderqvarn, som går af sig sjelf, utan at behöfva föda hästar, det räkna de ej efter, emedan den kostar i början mera penningar, mera besvär och möda, samt mera konst at anlägga: derföre finnes ock ingen hela Hellesponten, Propontiden och Bosphoren igenom, utan allenast vid början och vid slutet af denne Canalen, och så ganska långt ifrån Constantinopel, at ingen i Staden har någon idee om en Väderqvarn. Det samma gäller om Vatten-qvarnar; sådane finnas icke härstädes: den enda jag set, vid pass en half Svensk mil ifrån Staden, är mäst nu förfallen. Men et urgammalt bruk, som såkert förskrifver sig ifrån verldens början, bör jag icke gå förbi: här finnas i alla Byar och Städer store Sten-mortlar, stående på gatan til almänhetens tjenst; de äro mäst af hvit eller grå marmor, mycket store, mäst orörlige, och stå altid qvar på samma ställe dit de blifvit satte. De äro öfver en Svensk aln i Cubik, och midt uti är et

stort

ſtort djupt hål utgröpt, deruti bultas Såden med en ſtor tråhammare, för at ſkilja ſådorna eller ſkalet ifrån ſjelfva kornet: til den åndan fuktas Såden litet aftonen förut, och ſå ſtötes och bultas den med al magt i denne Sten-morteln, til des ſkalen gå af. Sedan kornen åro ſå renade, kunna de brukas, antingen ſom Hel-gryn, til viſſa Turkiſka råtter; eller kroſſar man dem ſedan med qvarnen til Små-gryn, ſom jag tror vi kalle gröpa. Hår förſtår man ſig icke på, at genom en qvarn ſkilja ſådorne från kornen, hvilket jag menar vi kalle ſkråda; utan dertil brukas en ſådan Mortel och Klubba, ſom var vål månniſkornas förſta inråtning, at bereda Såden och göra den ätelig, innan qvarnar upfunnos. Af en ſådan *pila* eller mortel har ſåkert den gamle Guden *Pilumnus* ſit namn; ſom år ſå uråldrig, at han år den förſte, ſom ſkal upfunnit konſten at *mala* Såden, råttare, at *ſtöta den i mortel*; håraf kommer åfven *Piſtor*, *Piſtrinum*, &c. Vi hafve altid hos oſs raffinerat på de förſta och åldſta upfinningarne; men hos de Levantiſka Nationerne åro ſtåndigt lemningar deraf qvar, ſom man kan följa på ſpåret, och derigenom igenfinna de uråldrigaſte bruk, hvarifrån de icke ſkrida ſå långt ſom hos oſs, deråſt de blifva ſvåra at igenkånnas. Nu ſlutar jag mit långa bref; men jag framhårdar til döden at vara -

P. S. Då jag nu ſå mycket ſkrifvit om Landthushålningen, bör jag ej gå förbi et ſouveraint medel, at förvara Såden för maſk och mal, ſom jag vål icke lårt af Turkarne, men det hör dock til åmnet. Det år en hemlighet, ſom år vård många tunnor guld, åtminſtone Almånhetens och alle Hushållares tackſamhet. ag låſte nyl. uti en Italienſk Journal ifrån Milano, kallad *Scelta di Opuſcoli intereſſanti*,

tradotti de varie Lingue, in Milano 1776, den 17:de Volumen, detta som et Secret: at lefvande eller döda kräftor kastade på Sådes-högen fördrifva maskar och mal, och de måste inom några timar taga til flykten, och om 2 eller 3 dagar finnes ingen enda mer qvar i Såden; hvarpå anföras säkra försök, tagne utur *Gazette d'Agriculture, de Commerce* &c. Äfvenså kräftor hängande i frugtbärande trän fria dem ifrån maskar, insecter, råttor och mullvador &c. Kräftorne böra ömsas när de mista sin lukt. Man borde försöka detta simpla och lätta medel hos oss emot Kål-masken, som gör så mycken skade. Jag vet icke, om detta är bekant hos oss; torde hända, det blifvit redan infört af vår store och aldrig tilfyllest saknade *Linné*. Ack! jag är bestört, då jag nu betraktar, at på några få månader allenast Europen mist flere af des största män: mit k. Fådernesland gjorde början med at sakna sin omistelige *Linné*; derpå följde den store *Haller*, så *Voltaire*, så den store *Pitt*, *Lord af Chatham*, och nu sist *Rousseau*: 5 märkvärdige Män på en så kort tid; och rörer det mig så mycket mer, som jag kände dem personligen och ganska nära allesammans, utom Hr *Pitt*, som låg sjuk på landet när jag var i Ångland; men jag kände des Famille, hade äran at spisa middag med des Son, Doter och Måg, Lord Mahon. *Sic perit gloria mundi!* Så hastigt gå store Män sin våg! Både stora och små få ständigt utropa: *Homo bulla!* och då medel finnas emot andre maskar, står intet til finnandes emot dem, som skola förtära människan til sluts, utom det enda vi hafve af Religionens kraft, som tröstar oss, at vi äre människor, och födde til et bätre lif.

TION-

TIONDE BREFVET.

Pera vid Constantinopel, d. 3 Octob. 1778.

Nu är jag åter i Herrans namn tilbaka kommen til Constantinopel, eller rättare til Förstaden Pera, med hälsa och sundhet, sedan jag varit frånvarande på Tharapia 14 veckor å rad, under det förödelsens styggelse så grufveligen framfarit i denne Staden. Den 22 Junii skedde vår flykt härifrån, och den 26 Septembr. bröto vi up ifrån vår villegiatura i Tharapia, sedan vi hade hört at Pesten saktat sig härstädes. Jag hade äran vara Hr Envoyén Celsing följaktig til häst, och på fälten sågo vi här och där Tält vara upslagne, under hvilka flere Familier, i brist på Landthus, räddat sig utur Staden, för at undfly smittan; och när vi kommo utan för Staden, fingo vi se de Christnas Kyrko-gårdar eller rättare sagt Begrafnings-platser, i synnerhet Armenianernes, hafva undergåt en förskräckande tilökning: hvad bör man då väl tänka om Turkarnes, som jag ännu ej set efter min återkomst? Jag ryste vid föreställningen af så många tusende Graf-stenar, som så hastigt tilkommit, och at jag måste se uti de dödas tilökning förminskningen af de lefvande. Jag tykte mig vara omgifven af dödsens skuggor på alla gator och gränder, och at alt som lefde rörde sig allenast för at komma desto snållare til grafven; eller genom vidrörande skaffa andra dit, och föröka de oräkneliga dödsens härar. De äro i sanning oräknelige: ty ingen kan med visshet säga antalet på dem, som dödt i Constantinopel och Förstäderne allenast på desse 4 månader: neml. Majus, Junius, Julius och Augustus, som Pesten gåt som starkast, dock var den aldrastarkast uti Julio. Ännu fortfar väl smittan, men

med den åtſkilnad, at ſtörſte delen af de angripne nu gå igenom ſjukdomen och komma til hälſan igen; i det ſtället knapt någon förut ſlapp undan, ſom blifvit anſtucken af peſten, utan alle blefvo helt haſtigt expedierade til andra verlden, ſtundom på 3 dagar, ſtundom på 2, ja ofta på en allenaſt. Man berättar äfven et och annat exempel af ſådane, ſom gåt friſke ut på gatan, och ſtraxt ſtupat knall och fall derſtädes. Månge påſtå, at peſten denne gången varit ſå ſträng och förödande, ſom år 1751. Men år 1724 ſkal den varit ännu grufveligare: då ſkal gräs hafva växt här på Pera gata, ſå litet folk ſkal där varit i rörelſe; emedan de antingen flytt ſin väg ut på landet, eller ock blifvit mangrant ſkördade af peſten. Nu, ehuru många tuſende äro förminſkade utaf de lefvandes antal, ſåkert gå de öfver 100000 ſomlige ſäga 150000, och ſomlige påſtå 200000, (ty ingen ting kan ſägas med ſäkerhet hos Turkarne, och af förminſkningen på lifs- och förtärings-medel kan man icke ſluta med trygghet, emedan flere tuſende af alla Nationer lemnat Staden, antingen af förſigtighet eller förſkräckelſe); ſå är dock nåſtan nu ſamma rörelſe här på gatan ſom förr: jag ſer dageligen och ſtundeligen ſtora Vinfat bäras förbi af Armenianſke Hamaler eller bärare, ſom viſſt icke aktat ſig för peſten, och vid hvart fat äro altid 16 ſådane ſtyfve karlar, ſom bära det på 4 ſtarka ſtänger: man ſkulle tro, at nu, ſom förr, här vore aldeles Bacchi hemviſt, ehuru vinet är här förbudit; ſå många ofanteliga Vin-tunnor bäras här dageligen fram om mina fönſter med gamman och glädje: ja, rundt omkring i mit granſkap känner jag igen flere anſigten i bodarne af ſådant folk, ſom öfvar altid ſin näring, och det utan minſta farhoga, men i ſynnerhet är det mig obegripeligt, at ſe flere både Turkiſke

kiſke och Armenianſke Skråddare ſtändigt arbeta i ſina öpna bodar neder vid gatan med hålſa och ſundhet, och det uti et handtverk, ſom framför alt ſkulle meddela ſmittan aldrabehändigaſt: här äro väl 10 ſådane i mit granſkap allenaſt, ſom ſitta och må väl i ſine öpne verkſtäder, taga emot kläder, och ſy åt hvilken hälſt det vara må, utan minſta betänkande. Det äro ſådane exempel, ſom ſtyrka landſens folk i deras tänkeſätt: at det är fåfängt, ja ſyndigt, at vilja fly undan Guds tuktande hand, och likſom vilja ſtjäla ſig undan hans ris, ſom träffar allenaſt den han beſlutit i ſin Förſyn, och at alle andre gå qvitt derifrån utan någon deras egen åtgärd, ſå länge Gud behagar &c. Och derföre äro Armenianerne, och i ſynnerhet Turkarne, de mäſt reſignerade männiſkor man någonſin vil ſe: altid nöjde med hvad Gud vil och gör: knorra aldrig, når de blifva hemſökte med olyckor, brand, ſjukdom, de ſinas död, m. m. Af Franker hafva icke månge dödt af peſten; allenaſt en och annan Drogman, Munk, Köpmans-betjent, dräng, här och där. En Svenſk Smeds-Geſäll kom ock hit förleden vår, för at deltaga i ſmittan: hans egen envishet och ſturſkhet gjorde, at han icke ville lyda andras råd, och derföre ſtörtade han ſig i faran, och dödde i peſten för 14 dagar ſedan. Jag bör icke förglömma, at den Catholſke Ärke-Biſkopen kom knapt hit ifrån ſit Fädernesland Raguſa, förrän han dödde i peſten, ſå at nu har åter det Apoſtoliſka och Patriarchaliſka Vicariatet hos Catholikerne här i Conſtantinopel blifvit ledigt. Men det är icke allenaſt Peſten, ſom ſköflat och härjat denne Staden förleden Sommar; den har ock blifvit hemſökt med eld och brand: jag menar här icke de vanliga eldsvådorna, ſom infinna ſig tidt och ofta; hvilket kommer deraf, at man är här ganſka vårdslös

med

med elden, med Tobaks-pipor, med Fyrfat i rummen eller Tendurer, eldande i de många bodarne &c och här äro äfven alla hus af trä eller korsverke, ler och jord, några få undantagne, såsom Seraillen och alle större Mosqueer, samt Magaziner, Khaner, Bad och andre publique Bygnader, hvilka äro af Sten: utomdes äro här, som uti alt annat, äfven emot Eldsvådor usle anstalter; utan nu talar jag om den fasliga Brand, som natten emellan d. 3 och 4 Sept. lade öfver 2000 hus i aska uti Armenianernes qvarter: alle hörde de til vålmående Armenianer, större delen Handelsmän: man räknar skadan emot 10 Millioner Piastres, som är, at taga 10 pungar eller 5000 Piastres på hvart hus, räknade i et öfveralt med Meubler och annat. Somlige afkorta dock denna räkningen til hälften. Orsaken hvarföre man bygger af trä här, skal vara, at man är mera säker i jordbäfningarne at husen icke ramla ikull; men i det stället lider man destomera af de täta eldsvådorna. Utomdes ser jag, at den store Obelisken, samt flera höga Colonner och Pelare stå här orörde af Jordbäfningarne i flere Secler, at förtiga de höga och smala Minareter och andra Sten-bygnader, som aldrig blifvit rubbade. Det har väl händt, at en och annan Mosquée har lidit af mycket starka skakningar, såsom år 1764, då den Mosquéen, som var bygd af Muhammed II, Intagaren af Constantinopel, samt några Minareter ramlade omkull; men sådant har händt ganska sällan, och St. Sophia står ju alt sedan Kejsar Justiniani tid. Det kommer mycket an på gode grundvalar och bygnings-sättet. Vanen at bygga Trä- och Korsverks-hus, och den mindre kostnaden de fordra, böra väl äfven anses för orsaker: man åtnöjer sig med at omgifva de förnämsta husen med store och starke Brand-murar, såsom det *Kongl.*

Sven-

Svenska Palatset, som är och bör räknas för det vackraste här i Pera, så i anseende til storleken och vackerheten, som belägenheten och utsigten, hvilken är aldeles makalös, emedan det ligger på den största högd här finnes, och man ser den vackre Hamnen, den oförliknelige Canalen, med det så kallade Leanders Torn, som speglar sig midt i vatnet, Seraillen på udden med de stolte Cypresser i Trägården, Constantinopel, Mosqueerne, Marmora-sjön med Öarne, Staden Scutari samt Chalcedonien i Asien, de gröna Högderne med Skog, Åkerfält och Vingårdar, samt långt bort den höge Olympen, betäkt med en ständig snö som liknar vintern i Sverige, men som gör en härlig Contraste, i synnerhet för en Svensk, uti et land, som är hela året grönt: man ser ständigt antingen inkommmande eller utgående Skepp, blåse hvad våder det vil, det må vara Nordan ifrån Svarta Hafvet, eller Sunnan ifrån Marmora och det Medelländska: alla Fartyg, både små och stora, alle Kaiker eller båtar til flere tusende, som fara dageligen af och an i hamnen eller i Canalen, eller til Asien, m. m. ja Sultans Slupar, som glänsa af guld, så ofta Hans Maj:t far ut på vatnet at förlusta sig; alt kan mönstras i Svenska Palatset, som utomdes har en ganska vacker Trägård, och en stor Kioschk eller Lusthus, bygt, efter Turkiska smaken: hvilket gör Symmetrie med Hufvud-bygningen, på hvar sin ända af Trägården, som emellan dem formerar en täck Area. Lusthuset ligger vid gatan, och öfver ingången af des store Port åt gatan står Sveriges Vapen, Tre Kronor, mycket vackert uthugne i bas-relief uti hvit Marmor. På andra sidan utom Brandmuren är de dansande Dervischernes Hus, med deras Kyrkogård, besat med stora Cypresser, som altid äro gröna, och ibland andre Turkiske Grafvårdar där-

därståddes är ock den bekante *Bonnevals*, med Cypresser omgifven, som man ständigt ser i Matsalen i det Svenska Palatset. Således bidrager högden och de på alla sidor omkring stående trån dertil, at luften är ren och frisk; och en förträffelig Cisterne, ner under sjelfva Palatset, har ständigt et kallt och skönt vatten, som ej är en liten förmon å denne orten. Näktergalar, Steglisor, Grönsiskor och andre Foglar sjunga som oftast i de gröna träden, och ännu, ehuru hösten börjat, finnas allehanda slags blommor, äfven Jesminer, som på en gång både gifva en skön lukt och fägna ögat: så at alla sinnen få sin förnöjelse; och hafva alla Elementerne och hela Naturen bidragit til at göra det Kongl. Svenska Palatset til en den vackraste belägenhet, som kan finnas i verlden: det skulle ock vara den förnöjligaste, om Pera vore allenast långt derifrån, eller om Landet vore styrt af andre lagar och bebodt af annat folk. Sjelfva Hufvud-bygningen är 3 våningar hög, utom Källare, eldfrie Magaziner, och Cisternen nerunder. Alle rummen äro rikt meublerade, med Turkiske Soffor &c. Utom denna Bygningen och Lusthuset äro där alla andra nödiga uthus: Kök, Tvätteri, Stall, rum för Betjenterne, Trägårdsmästare, Portvaktare, Janitscharer m. m. Hr Envoyéen, ehuru Ungkarl, har et Hushåll, som består, af öfver 20 personer, utan at räkna Janitscharerne: Ortens beskaffenhet tillåter icke mindre. Eljest är där äfven nog rum för en Fru i huset; men detta är den enda prydnad, som där fattas. *Capellet* för den Kongl. Svenska Legationen är i Centrum af sjelfva Corps de Logis, har den vackraste belägenhet i verlden, är öfver alt beklädt med röda Damast-Tapeter, är fulkomligen inredt med Altare och Predikstol, har blifvit begåfvadt af Hr Präsidenten och Commendeuren

ren Celsing med en vacker Kanna, Kalk och Fat, alt af förgylt Silfver, samt annat som tilhör Kyrkoskruden. Hans Kgl. Maj:t låter, af nåd för des härvar. Tros-förvanter, där altid predikas på Tyska, utom vid något enda tilfälle, när något Svenskt Skepp kommer hit, då Gudstjenst hålles på Svenska en eller annan Söndag, när det först ankommer, och när det är färdigt at gå härifrån. Alle härvarande Tyskar af den Augsburgiska Bekännelsen få således här gratis njuta alla Kyrkans förmåner, höra Guds Ord rent och klart predikas, gå til Aflösning och Skriftermål, få Natvard, Dop, Vigsel, Begrafning m. m. utan den ringaste utgift och påkostnad. Hvad vil man väl mer begära? När Gudstjenst hålles, slås de stora dubbla dörarne af Capellet up, så at det utgör då liksom et rum, med den utanföre varande vackre och store Salen, som har Colonner och Pilastrer af Ionisk Orden; och där sitter Församlingen på bänkar och stolar, som til den ändan framsättas, så ofta Gudstjenst hålles. Sällan går hela Församlingen öfver 30 personer; så at denne rumrike Salen aldrig fylles: Betjeningen i huset hörer icke til denne Hjorden, de äro mäst Greker, utom några få Catholiker. Vackrare belägenhet tror jag knapt något Capel kan hafva, än detta: först och främst har det dan oförliknelige utsigten åt Sjö-sidan och det Tregreniga vatnet, samt Asien. Huru rik denne utsigt är, har jag förut omrört; men mycket ofulkomligen och i korthet: ty den är aldeles obeskrifvelig, och ken allenast målas, men af store Mästare allena. Sedermera formerar Capellet med Trägården och det Turkiska Lusthuset et det skönaste Perspective på en och samma horizontela plan, som man någonsin kan föreställa sig. Vore Församlingen så talrik, at den kunde fylla Salen, Gården utanföre, sedan Trägår-

den, så Lusthuset och omsider Gatan; så skulle detta alt utgöra en makalös Amphitheatre, uti hvilken alle så många tusende de ock voro, skulle få höra Presten, ja äfven se honom midt i ansigtet; når han stod för Altaret, och vånde sig til Folket för at gifva dem Vålsignelsen. Jag bör icke glömma, at berätta M. H. en omständighet, som icke kan annat, ån roa M. H. utom det, at den målar så graphice belägenheten och tillika Turkarnes tänkesätt. Et par lårde Turkar, af hvilka den ene var Imam eller Kyrkoherde, besågo det Svenska Capellet förledet år: de föllo i förundran, at finna det i alla delar likna deras Tempel och Bönehus, både innan och utan: inga Bilder, Figurer eller Målningar, icke en gång en Altar-Tafla; Predikstolen i sin ordning med al annan prydnad; och det som måst surprenerade dem var, at finna Altaret stå aldeles i samma våderstrek som deras *Kible:* så kalla de på Arabiska den Synepunct, hvaråt alle råttrogne Muselmaner skola vånda ansigtet under deras bedjande, det må vara ute på marken, eller ock i deras Tempel, dårest den ock altid år utmårkt med en Niche, dårest Imam står och föregår dem med alla bockningar och nedkastningar på ansigtet under bönen, och dårest en eller flere vålskrifne Alcoraner ligga: denne Syne-punct vetter altid åt Mecca, vare sig hvarest det vil på Jordklotet; emedan *Kjaabe*, eller det fyrkantiga Huset, som skal först vara bygt af Abraham och Ismael, står dår, och år, såsom en stor Helgedom, omgifvet och inneslutet af det prägtiga Templet i Mecca; och det år för detta Kjaabe skul; som så store Pelegrims-fårder anställas årligen til Mecca, och sedan derpå til Medina, dår Mahomets Graf år. Kible år ock utmårkt på alla Minareter: ty öpningen eller dörren vid Altanerne i högden på dessa Torn, år

år altid på den ſidan ſom vetter åt Mecca, på det folket, ſom år ute, må veta deras råtta ſtålning: den år åfven beſkrifven i deras Almanachor på det viſet, at timen på dagen med minuterne utſåttes, på hvilken Solen år i Kible. Som nu Altaret i Svenſka Capellet befans, at ſtå aldeles i Kible, ſom hår i Conſtantinopel år nåſtan i Sud-Oſt, och linien drages ifrån fönſtren i Svenſka Capellet fram genom den gröna Cypreſs-ſkogen vid Myrad IV Slott i Aſien emellan Scutari och Chalcedonien; ſå viſſte icke Turkarne, om de långre ſkulle råkna de Svenſke för Giaur eller Otrogne, i ſynnerhet ſom de hafva et utmårkt tycke och förtroende för Svenſka Nationen; hvilket blifvit ſå anſenligen tilökt, ſedan de haft den hedern at hårbergera hos ſig den ſtore Konung Carl XII, för hvilken de hyſa en ſårdeles ſtor vördnad, ſom aldrig hos dem utſlocknar. Dertil kom, at de icke ſågo något belåte i vår Kyrka: ty de, hafva den oråtta tankan om alla Chriſtna, at de utom Chriſtendomen, åro åfven *Putpereſt*, ſå kalla de på Perſiſka Afguda-dyrkare, ſom år vårre ån otrogen, Giaur, Geber eller Kiafir, hvilket åter år et och ſamma Arabiſka ord, corrumperat efter Turkiſka och Perſiſka mun-arterne: det betyder i ſynnerhet en ſådan, ſom nekar eller döljer lömſkt undan någon Sanning, i ſynnerhet den efter deras tanke, at Muhammed år den ſiſte Guds Prophet, ſom ſkal vara ſånd i verlden. Målningar och Belåten tilſammans hos de Romerſk- Catholſke Chriſtne, och Målningar allenaſt hos de Grekiſke i deras Gudstjenſt, och den dem beviſta vidſkepeliga vördnad, år vål orſaken til den Scandalen, Turkarne fått, då de tro, at alle Chriſtne åro Afguda-dyrkare: emedan de kånde inge andre Chriſtne ån dem, af hvilka de voro omgifne, ſom brukade Figurer, Målningar och Bilder i

deras Gudstjenst. At nu finna de Svenske så långt afskilde derifrån, samt at finna igen Kible i deras Kyrka, kunde ej annat än sätta dem i en främmande förundran. En tid efteråt kommo samme Turkar igen, sedan de haft rådrum at besinna sig, och öfverlagt med andre Lärde, begärde enträget, at åter få se det Svenska Capellet, för at examinera det nogare, och förvissa sig aldeles om saken: de voro nöjde at finna alt vara rigtigt, och började tro, at vi voro äkta Muselmaner och Rättrogne, tils de saknade Alcoran på Altaret. Hvad lära icke desse lärde Turkar utsprida för beröm om de Svenske ibland sine vänner i Constantinopel? i synnerhet som de se, at de så gerna studera Turkiska Språket, vilja lära deras Seder, Religion och Kyrko-Ceremonier, samt läsa deras Böcker och Historia, ja, ända til Alcoran, och der, som är ännu besynnerligare, studera deras Musique &c. Nu, emedan jag kommit mig före, at tala om det Svenska Hotellet härstädes (ty det lärer ock vara för första gången jag nämner det i något Bref til M. H. så vida jag mins, och det förtjente säkert et rum, äfven för rariteten skul: ty jag tror, at Svenska Kronan icke äger rum annorstädes för des Ministrar, än här och i Muscov), bör jag icke förbigå den omständigheten, at, då nu i hela Månaden Ramazan alle Minareter äro ganska vackert illuminerade hela nätterne igenom, man på intet ställe i Pera kan hafva en så vidsträkt coup-d'œil, och på alla sidor se Illuminationen, som i det Kongl. Svenska Huset. Man kan där räkna et stort antal af illuminationer på alla kanter, både i Europen och Asien: somlige Minareter hafva vid öfversta ändan 3 Gallerier eller Altaner, somlige 2, och somlige 1 allenast: alle desse Gallerier äro fullsatte med lampor rundt omkring, som alle straxt vid Solens nedergång up-

uptåndas, så at hvart Gallerie ser ut såsom en stor brinnande Krans; föreställ sig nu 3 sådane i ordning, den ene öfver den andre, i viss Symmetrie, och på et annat ställe 2, och så vidare; samt den stora vidden, som Constantinopel, Galata, Pera och Scutari intaga, och at detta är Syn-kretsen i Svenska Palatset; så kan M. H. någorlunda föreställa sig den härliga verkan det gör för ögat. På flera stäl en åro ock figurer af Skepp, Sultans Namn eller Chiffre, en Halfmåne, och annat, formerade i luften af lamporne medelst tog emellan Minareterne, hvilka uptände göra en ganska vacker effect i mörkret; stundom äro ock dessa figurer flygande i luften genom vissa machiner, som draga togen af och an. Alla stora *Dschami* (dem man orätt kallar Mosquée, som är et af Frankerne brutet ord af det Arabiska *Mesdsched*, som betyder et liter Bönehus, stundom af sten, men mäst af trä, och har allenast et litet Minaret, åfven af trä eller sten) hafva gemenligen 4 höga Minareter af sten, som stå utanför Templet och utgöra en fyrkant: allenast Sultan Ahhmed, som är et af de största Tempel i Constantinopel, har 6 Minareter. Här finnas ock stora Tempel af sten, som hafva allenast 2. Här talar jag om de Kejserlige Dschami eller Tempel, som kallas Sultanie, varande upbygde och rikeligen begåfvade af någon Kejsare; och sådane äro i Constantinopel 12, och i Scutari 3, så vida jag nu mins. Eljest är ock en Dschami i Top-Khane, funderad af en Stor-Vezir, som har allenast et stort Minaret; at förtiga de många öfriga Dschami, funderade af Privata, Vezirer, Paschar, til et stort antal, hvilka alla hafva sina Minareter. Alla dessa Torn äro nu i hela Ramazan täckt illuminerade om nätterne, och kunna mäst ses i det Svenska Huset. Som jag nu gjort en så lång digression

om

om Svenska Palatset, vil jag ock nämna några ord om de andre Europeiske Ministrars Hoteller i Pera. Det *Kongl. Franska Palatset* är det nyaste: stomen deraf är af sten, dock så at stockar och bjelkar äro insatte i sjelfve murarne med mycket besvär och kostnad, för at garantera det för jordbäfningar; mellan-vägg-garne äro af korsverke; belägenheten är mycket vacker, och Trägården är stor at promenera uti. *Holländska Palatset* är af trä och korsverke; det ligger högre än det Franska, och har en vacker utsigt; det har nu nyligen blifvit intaget af Hr Ambassadeuren Baron *van Haften*, samt des unga och vackra Fru från Marseille. Det *Venetianska Palatset* är äfven af trä, ligger lägst af alla, men har dock en tämligen vacker utsigt åt udden af Seraillen och Marmora-Sjön samt Öarne: det har nu nyss blifvit intaget af Hr Bailo eller Venetianske Ambassadeuren *Memmo*, som succederat Hr *Gradenigo*: ty de Venetianske Ambassadeurerne bytas altid om härstädes efter 3 års vistande allena. Så många Europeiske Makter allenast hafva härstädes nu för tiden egne Palatser; alle de andre hyra Hus åt deras härvarande Ambassadeurer, Ministrar och Chargés d'affaires, såsom Ångland, Tyske Kejsaren, Ryssland, Neapel, Preussen och Danmark. Ragusa skickar allenast hit 2 Rådsherrar, såsom Ambassadeurer, hvart tredje år, för at betala Skatten, och håller eljest allenast en Consul här. Polen hafver härstädes icke någon ståndigt residerande Minister; Spanien och Portugal hafva aldrig haft någon Ambassadeur eller Minister här, emedan de icke hafva någon Alliance, icke heller någon Handels-Tractat med Porten. Det är ock at märka, at Ryssland haft äfven sit eget Palats härstädes; men det har brunnit för några år sedan: nu hyrer Ryska Ministern det Hus, som Sal. Hr Baron

och

och Presidenten samt Commendeuren von Höpken och Sal. Hr Presidenten och Commendeuren Carleson upbygt för sig, inan Svenska Kronan hade köpt något Hus här; det är beläget nästan midt emot Svenska Lusthuset, så at gatan går emellan. De näståånsande Makter bruka icke gerna hafva egna Hus härstädes, för upkommande Krig skul, då ingen säkerhet vore at vänta af ostyrige Turkar; men om det händer, köpas de under en annans namn. Alle, som äga Palatser, betala årliga Tomt-ören för grunden de ligga uppå, Sultan sjelf ej undantagen, som betalar för den vidlyftiga Seraillen åt den nästgränsande S. Sophia en vacker Summa årligen. Svenska Palatset ligger på fri grund, och betalar allenast 60 Para eller $1\frac{1}{2}$ Piaster årligen åt Sultan Bajazid, hvilket Tempel är ganska rikt, och rår om större delen af det vid båda sidor om Bosphoren eller Canalen liggande landet, således äfven det kära Tharapia; men afgifterne äro ganska lindriga, som kan slutas af det jag redan anfört, at man för et så stort stycke land, som Svenska ägorna ligga på, icke betalar mer än halfannan Piaster årligen. Här vil jag nämna såsom en besynnerlig omständighet, at en liten del af Stallgården ligger på en annan slags grund, hvaraf inkomsterne blifvit fordom testamenterade til Mecca och Medina, och at afgiften för denne lille delen är drygare i proportion, än för hela den öfriga grunden: ty den kostar allena 1 Piaster årligen. Om ägande rätten til detta Stycke var procesś i förstone; men den blef slutad til Svenska Husets förmon; och nu är tiden förfallen, och Arfvingarne hafva försutit sin rätt, ty det är öfver 16 år, som ingen åtalan derpå skedt, och här i landet sträcker laga tid för Börds-Arfs- och Nabo-rätt sig icke längre än til 15 år, Men är icke det en ganska curi-

curieuse och löjelig omständighet, at Svenske Ministern contribuerar på detta viset årligen til Meccas och Medinas Tempels underhållande? Så mycket ock M. H. må känna Svenska Historien, så tror jag dock, at denne Anecdot var M. H. obekant.

Nu slutar jag detta Bref med en Anmärkning om *Folk-Numern* i Constantinopel, och alle de kringliggande Städer och Byar. Jag har set så många skrifva derom: somlige sätta ut en Million, och somlige mindre. Jag vil icke nämna, at månge af landsens folk taga til flere Millioner: ty deras hufvud är icke vant vid någon proportion, och icke hafva de set andre store Städer i Europa, där man vet antalet af Innevånarne med mera visshet. Nu, ehuru olika de utsätta Populationen i Constantinopel, så har jag dock aldrig set en enda, som anförer någon grund, hvarpå han fotar sin uträkning: alt är allena på höft och gissnings-vis. Svårt är det ock, om ej aldeles omöjeligt, at komma til någon visshet uti et Land, där intet Tabel-Verk är, ingen Cadastre, inga Kyrko-böcker, inga Listor på födde eller döde: sådant förstå Turkarne sig icke på; men så bör man dock leta sig fram i mörkret så godt man kan, eller ock uppenbart tilstå at saken är otilgängelig. Jag vil här i stället för blotta gissningar upgifva några grunder, på hvilka man kan sedan bygga tämligen säkra uträkningar och calculer. Man vet med någorlunda säkerhet, at här förtäras dageligen åtminstone 12000 Kile Hvete om dagen til bröd, och stundom, då Staden är mycket bebodd, emellan 13 och 14000. Och detta är alt som males dageligen, icke allenast för Staden Constantinopel, utan ock för alle Förstäderne, samt alle Byarne rundt omkring Canalen, ända up til mynningen af Svarta Hafvet. Af en Kile kunna 40 personer hafva bröd til

til sin knappa utkomst på en dag: ty en Kile har 20 Oka, och hvar Oka har 400 Drachmer el. 100 Lod; således får hvar person ½ Oka el. 50 Lod bröd om dagen. Jag vil nu taga efter 14000 Kile om dagen, och då blifva, efter 40 personer om hvar Kile, 560000 brödätare i denne store Staden med det kringliggande Landet, i stället för en Million Innevånare, som andre skänkt åt Staden Constantinopel allena. Men tager man allenast 12000 Kile, så blifva de icke mer än 480000. Tager man såsom et Medium 13000, så blifva de in alles 520000 eller något öfver ½ Million som äta bröd. Jag vet väl at man kan invända, at många lefva af risgryn; at de äta mycket frukter och grönsaker om Sommaren, m. m. men så har jag ock tagit så litet bröd på hvar person, at knapt någon år, som icke förtärer det åtminstone, men mången mycket mera: ty Landsens Folk äta mycket bröd, äfven med grönsakerne och frukterne, och somlige lefva af icke stort annat. Jag nämnde i mit förra Bref, at bönderne på landet räkna 12 Kile om året til bröd för hvar person, och at af 10 den har en mycket knapp utkomst. Här har jag nu icke räknat mer än 9 Kile i et för alt öfver hufvud på personen om året, för at kunna jämka och snarare öka än minska antalet på Innevånarne: ty skulle jag räkna efter 12 Kile på personen om året, och taga likafult i det högsta efter 14000 om dagen, så blifva där icke mer än 420000 själar. Ännu en annan grund: man förtärer dageligen 2050 til 2100 Oka Caffé om dagen, hvilket man vet icke allenast af Tullen, utan ännu med mera visshet af *Takhmis*, en stor Fabrique, där Caffé brännes och stötes åt Almänheten för en liten viss afgift: nu kunna icke mer än 200 personer tagas för hvar Oka Caffé, om de skola få sin förnöjelse;

det år icke mer ån 2 Drachmer eller ½ Lod på perſonen; och Landſens Folk ſörpla Caffé ſom oftaſt hela dagen: detta utgör 420000 Caffé-drickare. Nu år det vål ſant, at icke juſt alle dricka lika mycket Caffé, och månge bereda det åfven hemma, och ſåledes kan det icke komma i råkningen vid Takhmis; men ſå åro de dock få, undantagne Frankerne, ſom ej utgöra et ſtort antal; och månge dricka mera Caffé, ån jag hår utſatt; de ſmå barnen få åfven Caffé hår i Landet. Utomdes ſer man at antalet på Caffé-drickare och Brödåtare kommer ſå nåra til hvartannat, och år et godt prof af utråkningens riktighet. Detta alt viſar, at antalet af Innevånarne hårſtådes år icke ſå ſtort, ſom man velat inbilla oſs. Det år ſant, at Staden ligger mycket vidſtråkt; men ſå åro ock Huſen ſmå, aldrig mer ån 2 våningar högſt, och ſomlige åro ſmå kyffen; månge Trågårdar ſamt Begrafnings-platſer åro i Conſtantinopel, många Mosquéer eller Dſchami med deras ſtore platſar och förgårdar, månge Marknadsplatſar, Bezeſtaner, Torg, Magaziner, m. m. Med et ord: man kan utſåtta af anförde data antalet på Innevånarne öfver alt til ½ Million, och icke högre: det år icke liten ſumma, når man tånker efter, at 100000 menniſkor utgöra redan et vackert antal. De kringliggande Byar åro knapt bebodde, utan om Sommaren: ty om vintern flytta måſt alle in til Conſtantinopel; Galata, Pera och Scutari. At nu håraf ſluta något om de dödas antal i Peſten, ſå ſåges med viſshet, at vid ſlutet af Junio och uti hela Julio, då Peſten gick ſom ſtarkaſt, förtårdes mer ån 8000 Kile Såd om dagen; hvilket icke ſkulle göra mer ån 320000 brödåtare i Conſtantinopel och deromkring; men deraf följer icke, at ⅖ eller 200000 dödt bort i Peſten: ty ganſka många hade flyttat

bort, ſom jag redan förut anmärkt, och komma nu efter hand in igen; utomdes år en anſenlig myckenhet bortgången til Arméen och Flottan. Nu ſäges, at förtäringen går til 9000 Kile om dagen, ſom gör vid paſs 360000 Innevånare; hvilket beviſar, at Folket kommit igen nu, ſedan ſtörſta häpenheten är öfver. Jag har äran - - -

P. S. Jag fick nyligen Bref ifrån en förnäm Herre i Holland, ſom ibland annat berättar mig, at en viſs Bokförare i Maſtricht låtit uplägga *d'Herbelots Bibliotheque Orientale*, ord för ord, ſom den gamla Editionen, och i mjugg inbillat Almänheten, at ingen annan Edition vore til väntandes: hvarigenom han debiterade ſtörre delen af ſina Exemplar åt de godtrogne, ſom läto narra ſig. Eljeſt arbetar man i Holland på en ny och *mycket* förökad Uplaga af denne dyrbara Boken, ſom behöfde förbätring.

ELLOFTE BREFVET.

Constantinopel, den 16 Oct. 1778.

Som Turkarnes Fasta i Månaden *Ramassan* ännu påstår härstädes, ja uti hela den vidsträkta Mahometaniska Verlden; så är det mycket tilbörligt, at jag gifver M. H. et kort, men riktigt begrep derom: i synnerhet som jag omrörde i mit sista Bref de Illuminationer, som hela denna Månaden anställas här i Staden, så väl som öfver alt, där Mahomets Lära är antagen. Ingen ting är billigare, än at en upmärksam Resande, som uppehåller sig uti Turkiske Hufvudstaden, omrörer för sin Vän uti yttersta Norden alt hvad hos Turkarne förefaller honom besynnerligt,

> Navita de ventis; de tauris narrat arator;
> Enumerat miles vulnera; pastor oves.

Jag är hos Turkarne, jag talar derföre om Turkiska bruk och Ceremonier: M. H:s nyfikenhet går mig i borgen derföre, at M. H. icke ledsnar vid mina berättelser.

Ramassan eller, som Araberne pronunciera det, *Ramadhan* är den 9:de Månaden i Arabernes år; och som hvarje månad har hos dem et epithetum, så kallas denne *el-mybarek*, det är den *lyckelige*, eller *lycksalige*: ty så betyder Stam-ordet *barak* både uti Arabiskan och Hebraiskan, och icke *välsigna*, som man det almänneligen öfversätter: liksom des Oppositum betyder *göra olyckelig*, och icke *förbanna*; hvilken Öfversättning är på många ställen ganska orimlig. Denne månad kallas äfven *Scherif*, den *ädle* och *förnäme* eller *dyrbare*: hvilket epithetum eljest gifves åt en annan månad, samt åt alt som hörer til Religion och hålles för heligt, såsom Alcoran; Tur-

kar-

karne gifva åfven Mosis Lag, Davids Psaltare och Evangelium samma epithetum af *Scherif*, emedan Mahumedanerne erkånna Gudomligheten af desse 3 Böckerne, och lågga deras Alcoran dertil som den 4:de. Hele månaden Ramassan år förordnad til en *Fasta*, hvilket år en Hufvud-Artikel uti den Mahometiska Religionen, och anses såsom aldeles nödvåndig til Saligheten. Denne Månad består af 30 dygn: ty såsom alle Folkslag af denna Religion följa månen uti sina Års råknande, och en *Mensis Synodicus* består af 29 dygn, 12 timar, 44 minuter och 3 secunder; så hafva de, för at jåmka råkningen emellan deras 12 månader om året, tillagt hvarannan månad 30 dagar, och hvarannan 29 allenast, så at deras ordenteliga år består af 354 dygn och någre timar, och således fattas 11 dygn uti et Sol-år: hvaraf kommer, at deras år, såsom kortare, begynnes altid 11 dygn förr det ena året ån det andra; och således kommer åfven Ramassan lika så mycket förut hvarje år, och löper på det såttet igenom alle årstiderne, dragandes sig altid tilbaka mot årets början, och infaller stundom om hösten, som nu, stundom om sommaren, stundom om våren, stundom åter om vintern och så om hösten igen: til hvilken omgång igenom alle årstiderne fordras vid pass 33 år, och då hafva Mahometanerne et år mer i sin råkning ån vi, som följa Solen. De börja sit dygn, således åfven deras månader och år, om aftonen, vid Solens nedgång, såsom Judarne och Italienarne i deras Timråkning. Deras Månader börjas vid Nytåndningen eller råttare, når Månen synes tånd: ty ehuru de hafva NB *nu för tiden* Astronomiska Uträkningar på Månens gång och *phases*; så år dock det gamla bruket qvar ifrån Arabernes okunnighets tid, at råtta sig efter sjelfva besiktningen af Månen. Således, ehu-

ehuru Nytändningen af Månaden Ramaſſan ſkedde den 20 Sept. förl. om Söndags aftonen, förkunnades dock icke början til Faſtan, förrån om Måndags aftonen; hvilket ſker altid med Styckens loſſande på alla Slott och Fäſtningar; och då början des Illuminationen på alle Minareterne; men ſjelfva Faſtan tog ej ſin början förrån om Tisdags morgonen, eller den 22 Sept. något för Morgonrådnans uppgång; och ifrån den tiden måſte man räkna 30 hela dygn at faſta i det ſträngaſte, hvarje dag ifrån nattetid, eller ¼ tima för Morgonrådnans ankomſt, til Solens Nedergång: ty deras Faſtlag liknar uti ingen ting den Romerſk-Catholſka, då man allenaſt afhåller ſig ifrån kött, men åter ſå mycket man vil af allehanda ſlags fiſkar och grönſaker väl tillagade, at förtiga ägg- och mjölk-rätter, och dricker de ſkönaſte Viner ſå mycket man orkar: jag förſtår icke, huru detta kan kallas *Faſta;* det öfvergår ock mit begrep, ja icke mit allena, utan ſjelfve St. Pauli, huru *Fiſkar* kunna undantagas at heta *kött*, ſom de dock kallades tydeligen i Pauli tid, och ſå talte man hos de rafinerade Corinthiſke Invånare, ſe 1 Cor. XV: 39, hvareſt nämnes rent ut *Fiſkars kött*. Hos Turkarne ſmakas icke det ringaſte Guds lån i deras mun, ja icke en Tobaks-rök en gång, icke heller ſnus i deras näſo, ifrån, ja för förſta gryningen, ända til des Solen är nedergången; ſå at det är en ganſka ſvår och ſträng mortification, och när Ramaſſan infaller om Sommaren, då dagarne äro långe och hettan är odrägelig, ſå äro de verkeligen at beklaga, i ſynnerhet det ſtackars arbets-folket, ſom få icke taga ſig den aldraringaſte förfriſkning, ja icke en gång läſka ſig med en enda droppa vatten. Straxt vid Solens nedgång få de väl äta, men de få aldeles icke dricka Vin, eller andra drycker, ſom

gifva

gifva rus, hvilket så vål som Flåſk eller Svin-kött år dem altid ſtrångeligen förbudit; men i Ramaſſan år det lifsſtraff för hvilken ſom hålſt ſkulle beträdas med at ſmaka något ſådant, ehuru om natten, når al annan förfriſkning år lofgifven: och ſom den inbilningen kommer dertil, at det år Gud ganſka mycket emot uti Ramaſſan i ſynnerhet, ſå förbinder dem deras Samvete för Religionen, at nåppeligen bruka ſådant den tiden; ehuru de eljeſt icke åro ſå nogråknade. Jag kånner flere Turkar ſå litet ſcrupuleuſe, at de åfven dricka Vin nog uti löndom, det år, ſå at ingen annan Turk ſer det; men uti Ramaſſan har jag omöjeligen kunnat förmå dem, at taga en pris ſnus om dagen under Faſtan, ehuru de eljeſt åro ſå ganſka begårlige derpå; de bedja mig gifva dem det uti deras doſa, för at kunna bruka det om aftonen: ſå heligt hålla de minſt nogråknade ſjelfva Faſtan. Hvad et glas Vin vidkommer, ſå kan man vål få dem at ſmaka det om aftonen, dock i aldraſtörſta hemlighet, at det icke må blifva kunnigt; men de tilſtå ſig altid ſynda derutinnan, både uti och utom Ramaſſan: emedan det, ſå vål ſom Svin-kött, Spel och Dans m. m. år förbudit tydeligen i Alcoran. Utomdes finnes intet Vin til ſalu offenteligen uti hela Conſtantinopel, utom i de Qvarter, dår Armenianer, Greker och Judar bo &c. Det förſta jag mårkt Turkarne göra efter deras långa Faſta år, at ſå ſnart Solen gått neder, och Muezzinerne utropa i ſamma ögnablick böneſtunden på Altanerne af Minareterne, ſå börja de taga ſig en priſe ſnus, för at vederqveckа ſig, eller ock taga de til ſin Tobaks-pipa, och ſå ſkaffa de ſig mat; och då år et ſtort ovåſende hos alle Tracteurer och Gårkockar, ty alle ſtorma dit på en gång at få ſig mat, ſå at trångſeln blifver då ganſka ſtor. Jag har ſet deſſe hungrige Turkar

nöja

nöja sig, efter en så lång Fasta, med en kaka bröd, en ris-soppa med litet kött uti, och så et åple; så at hela måltiden kostade 2 eller högst 3 para. De förnämare regalera sig väl båtre i deras hus, dock icke med något frossande. Espriten af deras Fasta år at mortificera kroppen, och utöfva mer andakt och bön, samt lefva med Gud, hans Änglar och Helgon mer ån eljest. Deraf kommer, at alt som kan göra kroppen godt, och åstadkomma något nöje, på hvad sått det hålst må vara, det år strångeligen förbudit; och derföre snusa de icke under Fastan: icke derföre, at något snus-doft kunde komma ner i magen, som jag hört flere Franker förklara det; utan derföre, at det förnöjer sinnet, och vederqvicker lifs-andarne, samt upmuntrar och, efter deras tanka, styrker kroppen. De andåktigare af Turkarne villa icke en gång lukta på en ros eller blomma under Fasto-tiden; så nogråknade åro de uti deras återhållsamhet. Jag har hört somlige af dem förklara Fastan på et ganska andeligt vis, nemligen at de böra likna sjelfve Andarne eller Änglarne, som åro utan kroppar; och som menniskan ej altid står ut dermed, så år Gud nöjd med at det sker under hela dagsljuset åtminstone. Men *upsåtet* bör vara med: ty eljest år hvarken Fastan eller någon annan god gerning gållande för Gud, eller förtjenande til Saligheten. Sjelfva Intentionen eller goda upsåtet fordra Turkarne i deras Religion til hvar endaste actio pia och religiosa: derförutan blifva inga goda verk och gerningar ansedde. De råkna således 3 puncter, som åro nödvåndige i Fastan: 1) Upsåtet, at menniskan tånker at det sker inför Gud, och at behaga honom; 2) Tiden ifrån morgonrådnans upgång til Solens nedergång uti hela Ramassan; 3) at afhålla sig ifrån al ting under den nåmnde tiden, i synnerhet ifrån

ifrån åta och dricka, samt al Kårleks-handel, åfven med deras egna hustrur; de få icke en gång taga et Qvinfolk i handen, i synnerhet om Fruntimret år vackert: de gamla och fula komma mindre i quæstion. De få icke heller låta såtta sig et lavement, icke heller fororsaka kråkningar, såsom med fingret eller annorlunda, under Faste-tiden. Om någon gör emot alt detta vetandes och viljandes; så skal han omgålla en enda sådan förbrytelse med 61 dagars lika strång Fasta, som den nu omtalte, på en annan tid om året, utom de 30 dagarne i Ramassan. Men sker något sådant håndelse-vis och utan ens eget förvållande, så år vål åfven Fastan bruten; men det försonas med en dags fastande til ersåtning sedan, på hvad tid om året som hålst behagas: så at de 30 dagarne må blifva upfylde med et fulkomligt fastande, utan undantag: ty det år aldeles råknat för Jus divinum hos dem. De hafva ock sina *Opera Supererogationis* så vål som de Romersk-Catholske, hvilka våre Theologi ej så orått kalla *Opera Superarrogantiæ*. Således bruka månge Turkar åfven fasta om Fredagen; men det får icke ske, så framt de icke tillika fasta den föregående och den påföljande dagen, och således 3 dagar å rad, så framt det skal vara angenåmt för Gud: ty det år förbudit at fasta Fredagen allena, så ock uti både två Beiramerne, elle de Mahometanske Stor-Högtiderne, af hvilka den ena kommer omedelbarligen straxt efter Ramassans Fasta, liksom Påsken hos de Christna, och den andra 70 dagar derefter, som år den 10:de dagen uti siste månaden i Turkarnes år, kallad *Dzulhidsche*, då Kurban eller Offret slagtas af hvarje hus-fader; och kallas derföre denne senare Högtiden *Kurban-beirami*, och firas med stor Solennitet öfver alt, men i synnerhet af Pelegrimerne i Mecca: på dessa Högtider får man ic-

ke fasta. Barn kunna icke fasta, emedan de ej hafva så mogit förstånd, som fordras, så vida uplåtet är et nödvändigt requisitum til Fastan. Mogenheten råknas hos Turkarne för vårt Kön til det 12:te året aldratidigast, och til det 18:de för de trögaste; men för det tåcka Könet råkna de dem vara giftvuxne i det 9:de året, eller når de fylt 8 år; och hos de mycket senfårdige, når de fylt 16. Således emellan desse nåmnde åren utsåttes tiden til mogenheten, förr eller sednare, efter åtskilnaden i Temperamenterne. Stundom försöka ock barnen at fasta i sjelfva barn-åren, en och annan dag, för at likna Föråldrarne, och vånja sig vid återhålsamheten; men det år icke någon obligation, hvilken icke tager sin början förrån med manbarheten hos båda Könen.

Om de andeliga förråtningar och böner, som uti Ramassan ske i Turkarnes Tempel och Mosquéer, utom de vanliga, som hållas hvarje dag hela året igenom, vil jag tala vid et annat tilfålle, då jag på en gång vil beskrifva för M. H. hela deras Gudstjenst i al sin vidd. Nu vil jag allenast anmårka et fel, som år gemensamt med alle Rese-beskrifvare, hvilke afcopiera den ene den andre, utan at fråga vidare efter sanningen. De såga nåmligen, at *Fastan börjar vid Solens upgång, och varar til des nedergång.* Jag ville knapt nåmna Hr *de Tournefort* och andre, som hafva så många fel, som sidor, i deras böcker, för at tala på det lindrigaste. Man critiquerar ej annat ån goda böcker, och derföre går man de andra i nåder förbi. Mera har jag undrat på den lårde *Relandus*, som uti *de Religione Mohammedica libri duo, Trajecti ad Rhenum* 1717, sidan 109, har samma fel: "Jejunium celeberrimum, såger han, est anniversarium, quod per totum mensem Ramadan durat, *ab ortu solis ad occasum quotidie*". Han bör

bőr dock urſåktas, emedan han ej någonſin varit i Conſtantinopel, hvartil han dock hade et ſå hjerteligt begår, hvilket han ytrar med ſårdeles utrop ſid. 206. Han hade ock icke ſet någon Turkiſk Calender, uti hvilken Faſte-tiden ſtår utſatt hela året igenom főr hvarje dag: ty ſådane Calendarier kommo ej i bruk főrrån vid paſs 50 år ſedan. Dår utſåttas timen och minuten ej allenaſt til Solens upgång, utan ock til morgonrådnans ankomſt; hvilket ſednare ſker juſt főr den orſaken, at man må veta råtta tiden til Faſtan; och på det icke något miſstag må ſke, i ſynnerhet når himmelen år mulen, ſtår det rent ut, at man bőr bőrja Faſtan 15 minuter eller ¼ timma NB *főr morgonrådnans upgång*, på det man må vara viſs uppå, at man ej bőrjat den főr ſent; ty om det minſta tvifvelsmål upkommer, at man ſmakat något efter den tiden, råknas den dagen főr intet, och måſte ſedan efter Ramaſſan erſåttas. Således år főr Conſtantinopels Horizont vid Vinter-Solſtåndet morgonrådnans upgång anmårkt til 1 time och 50 minuter főre Solens; vid Dagjåmningarne til 1 time och 45 minuter; men vid Sommar-Solſtåndet til 2 timar 25 minuter, då likvål Solen upgår kl. 4 31 minuter efter vår Time-råkning. Når man nu tånker efter, at Faſtan bőrjas ¼ time főr morgonrådnan, ſå ſer man at den bőrjas om Sommartiden kl. 1, 51 min. efter midnatten, och ſåledes, ehuru långſte dagen år hår allenaſt 14 timar 58 minuter, måſte de dock hålla ſig ifrån både vått och tort uti hettan i hela 17 timar och 38 minuter; och det år verkeligen en nog ſvårmodig penitence. Men år denna Religion ſvår i de varma Lånderna, ſå år den aldeles omőjelig i de kalla, i ſynnerhet nårmare vid Polerne, hvareſt icke Solen, faſt mindre morgonrådnan går neder; och deraf drages ſå naturligen et

bevis, at denna Religion icke är eller kan blifva Universel för hela Mennisko-slägtet, och således kan den ej vara gifven af Gud såsom sådan. Således äro de af Muhamedanerne så kallade otrogne med rätta sådane: emedan de hafva så goda, så bindande, ja så oöfvervinneliga skäl på sin sida. M. H. ser nu af detta, huruvida det kan vara sant, som så månge berätta, at Musulmanerne sofva hele dagarne i Ramassan; det är at göra dem til Sju-sofvare allesammans. Om de ock skulle hafva den lyckan, at kunna sofva nästan i 18 timar hvarje dygn en hel månad ut, så fingo de dock icke lof dertil för böne-stunderne skul, som äro aldeles indispensables: at förtiga dem, hvilkas näring och arbete förbinda dem at draga dagens tunga och hetta med fasto och vaksamhet. Det är sant, at de lägga sig mycket senare i Ramassan än eljest, och stå senare up; det är ock visst, at de mindre scrupuleuse Muhamedaner söka at godtgöra sig Faste-tiden på det bästa sätt de kunna; til exempel, de svälja i sig Opium om natten, omlindat med fint paper, så at de må hafva några nöjsamma stunder och drömar om dagen, då paperet spricker eller täres af Motus peristalticus, och Opium börjar göra sin verkan &c. Men sådana illusioner emot Lagen äro ansedda för synd, och de, som det göra räknas, för otrogne, och icke för rätte Musulmaner.

Ramassan tager sit slut med Solens nedgång den 21 October, som är nästkommande onsdag, då 30 dagars Fasta är aldeles fulbordad. Samme dag, efter middagen, annonceras deras Högtid eller Beiram til påföljande dagen, med Canonernas lossande vid Serailen och andra ställen i Hamnen, så väl som på alle Casteller i Canalen och öfver alt där Canoner finnas; men det curieusaste är, at de förste Canoner, som

ſom loſſas, åro Svenſke, och ligga uti innerſte Serailen: de ſkola vara fulkomlige Måſterſtycken, gjutne i Stockholm af Metal, med Arabiſke bokſtåfver uppå, och ſkånkte af Kongl. Maj:t til Turkiſke Kejſaren, tillika med deras Laveter vackert målade: deſſe Svenſke Canoner blefvo anſedde vårdige at komma uti innerſte gården af Serailen, och hafva den åran, at altid ſkjuta förſt och giſva på Sultans egen befalning förſte Signalen vid alla Solenniteter; ſedan ſkjutes ſtraxt derpå med de Canoner, ſom ligga vid ſtranden utan för muren af Serailen, och ſå vidare.

Turkarnes nåſte Månad kallas *Schevval*, ſom altid följer på Ramaſſan, och tager ſåledes ſin början tillika med Beirams-feſten nåſte Torsdagen eller den 22 Octobris, ehuru ſjelfva Nytåndningen ſker redan den 20, och det af den orſaken, *at Månen bör förſt kunna ſes;* och detta åter af et gammalt bruk ifrån Arabernes Okunnighets-tid; ſom jag åfven förr nåmnt, men vil nu förklara litet nårmare, på det M. H. må finna, at det var den tiden en nödvåndighet. Uti Arabien ſtod det ſå til, då Mohammed, ſom vi kalle Mahomet eller Måhåmet, grundlade ſin låra, at ingen eller åtminſtone ganſka få kunde ſkriſva eller låſa i bok. Det anſågs den tiden för mer ån Trollkonſt hos det enfaldiga folket, at kunna ſkrifva et bref. Af denna enfaldigheten profiterade Mahomet, ſå at han vågade utgifva hvarje vers i Alcoran för et underverk, och kallade dem *Ajet*, ſom betyder proprie på Arabiſka et tekn och mårke, i ſynnerhet et Guds undertekn, ſedermera Guds Ord, eller en vers i Alcoran nedkommen ifrån himmelen och ifrån Gud ſjelf; och ſvarar både i betydelſe och bokſtafven emot Hebreernes *Ot*, ehuru ljudet varierar efter Dialecternes vanliga analogie. Uti en ſådan tid kunde et folk, ſom följde Månen

uti

uti ſin Tidråkning och hade inge Aſtronomer, icke veta någon annan method at utröna, om det vore Ny eller Nedan, än at beſe ſjelfve Planetens ſken och figur; och derföre börja äfven deras dygn och månad om aftonen med mörkret och natten, emedan denne Planet då förnämligaſt ſynes. Som nu Faſtan i Ramaſſan är befald i Alcoran, och ſåledes hållen af dem för en Gudomlig inrätning, var det en punct af ſtörſta angelägenhet, at veta når den månaden börjades; derföre ſtälde de Mån-kikare på högder, för at noga obſervera, når den nye Månen vore tänd; hvilket åter näppeligen ſtår til görandes med blotta ögonen, äfven i det klaraſte väder, förr än andra natten efter Nytändningen. Med et ord, de följde i deras Tid-räkning, icke den *Aſtronomiſke* Nymånen, utan den *borgerlige*. Det ſom var den tiden en nödvändighet, har ſedan blifvit behållit ſom et heligt bruk, ehuru de nu mera hafva riktige Calculer nog på Månens gång och phaſes.

På andra ſidan om Scutari, 3 eller 4 ſtunder härifrån uti Aſien, äro viſſa perſoner af Byarne deromkring, af hvilka den ſtörſte heter *Gyn-Görmez*, ſom Porten förordnat, at på de där bredvid belägne Bergen och Högderne, hvaribland är *Alemdagi*, obſervera Månen, och at de, til belöning för detta beſväret, ſlippa de vanliga afgifter och räntor, ſom eljeſt erläggas årligen. Flere af deſſe, åtminſtone 4, nämligen en Kärande, ſom ſäger at han ſet Månen, en Svarande ſom nekar, ſamt 2 vitnen, ſom beſtyrka den Kärandes talan, komma på en gång hit med ſtörſta ſkyndſamhet, ſpringande til fots eller ridande i fyrſpräng, då de ſet den nye Månen tänd, fara öfver det ſmala Sundet emellan Aſien och Europen, ſamt gå ſtraxt til *Stambul-Efendiſi*, ſom är en af de höge Andelige eller Lagkloke, och förenar icke mindre

dre magt tilſammans i ſit Åmbete, ån at han enſam ſtyrer hela Police-Verket, ſåſom en Öfver-Ståthållare uti Conſtantinopel, ſamt bekläder tillika Domare-Åmbetet både uti Civil- och Criminal-mål: hos denne betydande Åmbetsman nedlägga de ſit vitnesmål, at de ſet den nye Månen, med alla omſtändigheter, på hvad ſtälle och tid til pricka, ſamt i hvad ſtålning på himmelen, m. m. Man har förſäkrat mig, at det går ſå procesſualiter til våga, at Kåranden anklagar Svaranden ſåſom ſin Skuldenär, at han borde betala honom, nemligen ſå ſnart Nymånen af Ramaſſan ſyntes, 25 Piaſtres eller vid paſs 12½ R:r Spec. Svaranden nekar väl icke til ſkulden, men påſtår at den nye Månen är ännu icke ſedd; den andre inkallar då ſina 2 vitnen, ſom intyga, at den Nymånen är ſedd, och derpå formeras *Ilam* eller en Procès-verbal med Domſlutet. De 25 Piaſtrerne gifver ſedan Stambul-Efendiſi ſjelf ut åt Kåranden, ſåſom dricks-penningar. Detta alt annoteras ganſka noga i Protocollet. Sedan gifver han en *Ilam* eller et Domſlut, ſom ſändes til Stor-Vezirn och Sultan; och ſå gifves befalning til alla Tempel och Mosqueer, at Illuminationerne uppå Minareterne böra anſtällas ſtraxt om aftonen och ſå hela natten öfver, til et tekn at Faſtan bör börjas vid näſta gryning. Detta blifver alt åtlydt af Sultan och alle Muſulmaner, ſåſom en Guds befalning. Ja, det går ſå långt, at i fall tidningen kommer om en morgon eller vid middagen, at Ramaſſans Nymånad är ſedd, ſå börjas Faſtan ſtraxt omedelbarligen; och den, ſom har mat eller vatn i munnen, ſpottar det ut, rånſar tänderna och tvättar dem med ſåpa, m. m. Och de, ſom då äro ſyſſelſatte vid en kråslig Måltid, måſte tvärt gå derifrån ſom ſparf ifrån ax: den ſom ſitter och röker tobak måſte, ſå ſnart han fåt höra af Skrikarens röſt på gatan, at

Ra-

Ramaſſan är inne, rycka haſtigt pipan ur munnen; drager han en rök ſedan, ſå har han belaſtat ſit Samvete, och måſte omgålla det med 61 dagars faſta ſedan utom Ramaſſan, at förſona den ſynden; likaſå den ſom ſnuſar, måſte i detſamma ſnyta alt ut i ſtörſta haſt, &c. &c. När Faſtan börjas ſåledes tvårt på ſamme dagen, ſå brukas Skrikare på gatan ſom utropa det; åfven ock loſſas Canonerne, för at gifva tilkånna, at den almånna Faſte- Bot- och Båttrings-tiden är inne; hvilket eljeſt icke behöfves utan långt uppe i Canalen och på landet, deråſt man annars icke ſkulle veta det: ty här äro Illuminationerne på alla Tornen tilråckelige tekn, når Faſtan icke börjas förr än nåſta morgonen. Men ſkulle det nu åter vara ſå mulit, at Månen icke kan ſynas, ſom hånder gemenligen når Ramaſſan kommer om Vinter-tiden, då det merendels regnar, då våntar man ännu en dag: om då ingen kommer och vitnar, at den nytända Månen är ſedd, ſå är man likafult viſs på af uträkningen, at tiden långt för detta är inne; och då påbjuda de Lagkloke Faſtan; ſom vål altid bör påſtå i 30 dagar; men om ſå hånde, at den nåſte Nymånen, kallad *Schevval*, ſkulle ſynas tånd och vitnen det intyga, ſå påbjudes Beiramen, och den publique Faſtan uphörer, ehuru den ej ſkulle hafva påſtådt mer än 29 dagar; och ſedan efter Beiramen (ty då är al faſta förbuden och hållen för ſynd), på hvad tid om året ſom hålſt behagas, godtgöres den återſtående dagen med faſtande i det ſtållet, ſå at de 30 dagarnes Faſta må blifva complett, ty det får icke klicka; men det lemnas dock til hvars och ens Samvete i ſynnerhet, och ſker icke i almånhet med den publicitet, ſom i Ramaſſan. Jag har obſerverat, at flere Lagar hos Turkarne äro grundade på ſådane gamle bruk, ſom förſkrifva ſig

ifrån

ifrån deras Okunnighets-tid, och voro då nödvändiga, men blifvit sedan igenom tidernas åndring orimlige, åtminstone onödige, och sådane, at man til dem, utom denna, eljest icke kan finna någon annan förnuftig orsak.

Det år nu utom mit åmne, at tractera *Sapientia Legislatoria* Turcarum, som ock sållan skulle finnas förtjena det namnet af en Montesquieu; men så vil jag dock anföra et bevis på hvad jag hår såger. En Turk, som år skyldig penningar åt hvilken det hålst må vara, samt förskrifvit sig dertil med egen hand, namn och signete, kan dock icke påläggas af Domaren at betala, i kraft af hans egenhändiga Obligation, utan 2:ne vitnen fordras, som intyga, at de set honom låna eller på annat sått blifva skyldig; då först pålågges han at betala, utan något det minsta afseende på Obligation, som anses aldeles för intet och såsom den ej vore skrifven. Det synes nog orimligt, at en annans vitnesmål skal gålla mer i en Sak som mig angår, ån min egen Handskrift. Men når man reflecterar tilbaka på den tid, då de ånnu ej kunde skrifva, så försvinner hela orimligheten: emedan vitnen vore då den ende och således den nödvåndige vågen, genom hvilken Domaren kunde försåkra sig om sjelfva factum. Detta gåller ock om mycket annat; åtminstone har jag tykt mig igenfinna hårutiunan rimlige orsaker til flere bruk, som på annat sått icke kunna förklaras. Så år det ock med Månens besigtigande uti deras Tidråkning. Nu för tiden fattas vål icke hos detta, ehuru ånnu nog enfaldiga folket, både Chronologer, Almanach-skrifvare och Astrologer; ja, hår kan ock finnas en och annan, som tåmligen förstår Astronomien, åtminstone förstår Planeternes rörelse och gång, åfven vet Solens och Månens Förmörkelser, om icke annora lunda;

lunda, dock af Tabeller, som de hafva, såsom af *Ulug-Beig* och andre; men likafult trygga de sig vid ögon-vitnen, såsom ständigt vanlige ifrån den tid deras Religion grundlades.

De confundera eljest gemenl. Astrologer och Astronomer, och tro at de senare äga icke mer än en half Vetenskap: ty emedan Turkarne icke förstå draga af Astronomien någon nytta uti Navigation och Geographie, som ligga hos dem, tillika med andra för en Stat så nyttige och oombärlige Vetenskaper, aldeles i lägervall; så tro de, at Astronomien icke är nyttig på annat sätt, än så vida den är en väg och förberedelse til Astrologien: de äro innerligen öfvertygade derom, at den enda nyttan, man kan hafva af Stjern-Vetenskapen, är at veta deras influence på Människornas gerningar, Staters öden och Regenters lycka eller olycka, deras födelse och död; de tro sig kunna läsa alt detta förut uti Stjernorna; och deraf äro de i den tankan, at en Planet-läsare är en stor och i Staten ganska angelägen Man; men at en Astronomus är allenast en halflärd, som icke hunnit längre än til Elementerne. Jag kunde til bevis härpå anföra en lång och curieuse Historia, om hvad som hände den berömde Jesuiten P. *Boschowich*, när han var här, och råkade en Persisk Astrologus, som tillika var Astronomus, hvilken föresade flere Månader förut dagen til Kejsar Peter III död i Rysland; och huru han hölt för en onödig barnslighet, at nu calculera och uträkna Förmörkelserna, hvilket han dock förut nog kände, emedan de voro redan uträknade och funnos i Tabellerne; samt huru han slutade, at Stiern-kunskapen icke vore långt kommen i Christenheten, emedan P. Boschowich intet kunde deraf uträkna Staters och Regenters öden, m. m. hvilken hela berättelse jag fåt af en lärd

Grek,

Grek, ſom var icke allenaſt tilſtådes, utan ock agerade Tolk emellan den Perſiſke och Raguſeiſke Stiernkikaren; men jag går förbi en omſtåndelig berättelſe, för at undvika vidlöftighet, och nöjer mig med at hafva anmärkt ſjelfva ſaken, i Sammandrag, och ſå mycket deraf, ſom hör til mit åmne.

Hår åro vid Porten tvånne ordentelige Aſtrologi, ſom kallas på Arabiſka *Mynedſchdſchim* eller, efter ſom bokſtafven *G* pronuncieras uti det Italienſka Språket, lika ſom uti det Arabiſka, *Muneggim*, och hafva en hög rang ibland de Lag-kloke och Lårde. Den förſte år *Kejſerlig Lif-Aſtrologus*, och kallas *Mynedſchdſchim-Baſchi*, ſom vil ſåga ſå mycket ſom Hufvud för Stjern-tydarne: hvilket år en ſtor tjenſt, ſå at han kan avancera ſig allenaſt genom några få grader fram til at blifva Mufti. Denne Stjern-kikaren rådfrågas i alla angelågna göromål, om det år en god och lycklig dag at göra det och det, eller om det år en förkaſtad dag; til exempel: om Krig ſkal börjas; om Skepp ſkal gå af ſtapeln; om Flottan ſkal ſegla af; om Sultan ſkal fara ut; om en Bygnad ſkal anlåggas, m. m. med et ord, ſå ofta han blifver kallad af Sultan, ſå måſte han komma och gifva ſvar. Det kommer mycket an derpå, om Kejſaren ſjelf år begifven på ſådane Drömar och ſåtter tro dertil, eller ej. Den nu regerande Sultan *Abd-yl Hhamid* hafver icke ſtort förtroende til Aſtrologien: han år en god och mild Herre, ſom icke ſtort bryr ſig om denna verlden, eller andra Vetenſkaper, mer ån at frukta ſin Gud med mycken devotion; men hans Broder och Företrådare på Thronen, *Muſtafa*, var ſielf Aſtrologus och hölt mycket af alla *Mynedſchdſchim*, ehuru han för öfrigt var en ganſka förſtåndig Herre, och ſkulle utom detta felet, ſamt hans girighet och myckna ſnålhet at ſamla penningar, varit en mycket

ſkickelig Regent; men det ſtod ſkrifvit i Stjernorna, ſäges han ſjelf hafva utlåtit ſig, at han ſkulle blifva olycklig i Kriget emot Ryſsland. Det berättas med viſshet, at då han ſkickade en Ambaſſadeur til en viſs ſtor Konung i Europen, han ibland andra hemliga Commisſioner äfven gifvit befalning, at noga efterfråga, under hvilken eller hvilka Planeter ſamme Konung grundade ſin lyckeliga Stats-konſt, anſtälde ſina Krig, ſom altid ſlutas med Segrar, gjorde ſå fördelaktiga Fredsſlut, m. m. Den viſe Monarchen ſkal på denna tilfrågan hafva fört den Turkiſke Ambaſſadeuren ut til ſit ſnälla Artillerie, viſat honom Canonerne ſamt de ſå dråpeligt exercerade Tropparne, m. m. och ſagt, at detta vore hans Stjernkonſt, och at han viſste ingen bätre, ſamt bedt honom gifva Sultan det ſvaret. Jag bör här icke förbigå at anmärka, at Aſtrologien är ſtridande mot Muſulmanſka Religionen, och det til des förnämſta Principe, at alt både godt och ondt kommer ifrån Gud ſjelf, ſom vil, befaller och belönar det förra, men förbjuder, hindrar, dock ofta tillåter, tilſtädjer ſamt altid beſtraffar det ſednare, at människor böra lita på Gud allena, ſom ſtyrer allas öden efter ſit viſa och nådiga vålbehag, ſamt efter ſit oföränderliga beſlut: hvaraf man i Europen ſå mycket talar om Turkarnes Fataliſmus eller *Fatum Turcicum*, ehuru, torde hända, det billigare kunde uttydas på ſamma ſätt, ſom flere driſtiga taleſätt i Bibeln, ſom uttrycka det Öſterländſka Folkets tankeſätt, hvilka tilſkrifva Gud alt hvad ſom händer; hvilket vi mycket artigt förklare efter Articlen om Guds Förſyn, men de olärde och ſimple Turkarne förſtå icke ſå tydeligt eller ſyſtematiſkt exprimera ſig. Och på det ingen måtte invända, at Gud gifver människorna tilkänna deras öden, ſom äro oåterkalleliga, genom Stjernorne och Pla-

Planeterne, icke för något annat förmodeligen, än för at fägna eller oroa dem förut, likſom i otid, så hafva de utomdes deras Prophets tydeliga utſago mot Aſtrologien: de hafva Mahomets uttryckeliga utlåtelſe, at *alle Muneggim äro lögnare;* och hans Dicta och Facta äro, näſt Koranen, reglan och rätteſnöret för deras Religion så väl ſom deras Regering. När jag anfört detta ſkålet för viſſe lärde Turkar, hafva de ſagt, at jag hade rätt. De rättſinte tro ock icke ſådane griller; men det är underligt, at en publique ſyſla ſkal finnas, ſom är uppenbart och ſnörrätt ſtridande mot Religionen, och det uti et Rike, ſom förnämligaſt ſtyres genom Religions-ſtadgar, och uti dens Hof, hvilken, lika ſom en Påfve och Hierarche för alle trogne Muſulmaner, gifver ſig titul af ſjelfve deras Prophets Vicarius. Men ſådana Contradictioner finnas här i myckenhet, och få Regeringar gifvas, ſom äro aldeles fria derifrån. Konung David ſäger i Pſaltaren: *Omnis homo eſt mendax.*

Jag vil här icke gå in uti beniga frågor: ſåſom: hvarifrån Turkarne tagit ſin Aſtrologie? Icke heller bör jag här omröra, huru Öſterländſka Nationerne i alla tider varit derpå begifne; at *Chaldæus* hos Cicero betyder icke annat än Aſtrologus: hvilket är en nyttig anmärkning för dem, ſom läſa denne Auctorn, och ſkulle finna alla de ſtällen, där han talar om *Chaldæi*, obegripelige, utan at veta denne bemärkelſe. Likaſå går jag här icke in uti någon underſökning, hvarifrån Turkarne tagit deras Faſta, eller rättare, hvadan ifrån den inkommit i Koranen? Om den kommit ifrån Judarne eller ifrån de Chriſtne? Både två hade almänna Faſtor, hvilket på många ſtällen både i Gamla och Nya Teſtamentet ſamt Hiſtorien omtalas. Mit Bref om Turkarnes Faſta bör

nu

nu lida til ſlut, ſåſom ock åfven deras Faſta för i år nu ſnart ſlutas.

Om deras *Beiram*, eller Högtid, ſom infaller näſte Torsdag, eller den 22 October, bör jag väl berätta M. H. några ord, hvad det är, och det ſå vida jag dertil varit ögon-vitne deſſe 2:ne förflutne åren. Alle Turkar äro då i rörelſe; alle, ſom kunna, äro då klädde i nya kläder, och gå i Templen at göra där ſin Beirams-bön. Sedan göra de hvarandra viſiter, önſka hvarannan lycka til en god och lyckelig Högtid, göra hvarannan kärlige complimenter på gatan när de mötas, taga hvarannan i hand; de förnämare omfamna hvarannan, och kyſſa ömſom hvarannan på axlarne; de ringare kyſſa de förnämare på händerne, det ſämre folket kyſſa hvarannan på munnen, hvilket dock ſker allenaſt ibland dem, ſom äro mycket förtrogne, i ſynnerhet Soldater och Krigsfolk. Men at tractera och bjuda hvarannan til måltids, ſker mindre i Beiram än i Ramaſſan om aftnarne, då åfven de fattige, ſom komma obudne til de förnämare, blifva barmhertigt emottagne, och väl undfägnade.

Om Beirams-morgonen, ſom är den förſte dagen i månaden Schevval, ganſka bittida för Solens upgång, blifver Kejſaren ſjelf upvaktad i Seraillen af alle ſtore Ämbetsmän, både verldslige och andelige, ſom alle önſka honom en lyckelig Högtid. Hans Maj:t drager ſedan utur Seraillen med mycken ſtåt ſtraxt efter Solens upgång, rider en grand Cortege til en Dſchami, eller ſtort Tempel: i ſynnerhet brukas vid alla ſådana Solenniteter icke *S:te Sophie*, hvilket ligger nära utanför ſtore Porten af Serailen, ſom jag ſet flere Böcker och Berättelſer om Turkiet faſt oriktigt angifva; utan på det Proceſſionen må blifva deſto längre, ſamt kunna åſkådas med alt ſit

an-

anſeende, til den ſtora Mosquéen, ſom ligger långre ifrån Serailen, och kallas efter Sultan *Ahhmed II*, ſom bygt den, *Sultan Ahhmed Dſchamiſi*, eller kortare *Sultan Ahhmed*, hvilken ligger vid den ſtora Rånnare-bana, ſom kallas *Hippodromus* och på Turkiſka *Atmeidan*. Uti detta Tempel gör han ſin bön på en mycket förgyld Låktare, hvilket kan påſtå vid paſs en half tima; rider ſedan tilbaka med ſamma ſtora Suite til Serailen, och då loſſas Canonerne på alla ſtällen. Både då Kejſaren rider til och ifrån Templet kaſtas ut penningar åt folket, hvilket ſker af hans *Khazinedar*, eller Skattmåſtare öfver Hans Maj:ts enſkildte handpenningar. Detta ſker ſå ofta Kejſaren rider ut vid ſtore Feſter och Solenniteter, dock icke om Fredagarne, då han altid nödvändigt måſte fara ut til Middags-bönen, vare ſig friſk eller ſjuk. Vanligen utſås nu för tiden allenaſt Para, ſom äro hvita Styfver-ſtycken; äfven 5- och kanſke 10-Para-ſtycken, men alt ganſka tunt. Fordom kaſtades ut Guld- och Silfver-mynt om hvartannat, i ſynnerhet i Sultan Ahhmed III:s tid; ja, den genereuſe Stor-Vizirn *Ibrahim Paſcha*, ſamme Kejſares Måg, under hvilken äfven Turkiſka Tryckeriet blef här infördt, brukade altid kaſta ut en myckenhet penningar af både Guld och Silfver, ſå ofta han for ut: han ſjelf kaſtade Ducater eller Zechiner, både hela och halfva, med egen hand; efter kom hans egen Khazinedar, ſom kaſtade ut Silfver-mynt, både ſtörre och mindre ſtycken, och det ſå ofta han for ut och viſade ſig för folket; och likafult fick han en ſå tragiſk ändalykt uti Patronas upror år 1730.

Denne Beirams-Högtiden, ſom nu följer på Ramaſſan, påſtår hela 3 dagar; dock ſå, at den offenteliga Bönen och Kejſarens uttog ſker allenaſt på förſte dagen; men på alle deſſe 3 dagar loſſas Canoner.

nerne 3:ne gånger om dagen: om morgonen, emellan Solens upgång och middagen; at påminna om Hōgtidens firande: ty denna ſtunden år icke en almån Bōne-ſtund, ſåſom de 2 fōljande; ſedan vid middagen, då Middags-bōnen år fōrråttad; och ſå midt emellan middagen och Solens nedergång, ſom kallas *Ikindi*, ſom ock år en Bōne-ſtund. Men Turkarne tycka dock om at fira Hōgtiden i flere dagar, dock icke ſå långe, ſom ſomlige hos oſs vid Jul-tiden til 20:de dag Knut: ty ſomlige nōja ſig med en eller två dagar ōfver de ordentelige, ſomlige hålla ut en hel vecka, alt efter ſom de hafva tid, til at vara fåfånge och gōra viſiter.

Vid denne Beiram ombyter eller ock ſtadfåſter Kejſaren alle Tjenſtemån: ty det år at mårka, at alla Tjenſter åro hår icke annat ån Commiſſioner, ſom bortgifvas på et år: de åro alla ambulatorii, ſåſom Rectors- och Preſidents-Åmbetet vid Academier, och flera Magiſtrats-Syſlor uti Republiquer. Sultan gifver och tager igen ſit fōrtroende, når och åt hvilken honom behagar, ſåſom alle Souverainer i verlden. Når året år om, bōr ombyte ſke; men ofta ſtadfåſtes ſamma perſon, och får då, til tekn af nåd och ynneſt, en dyrbar Pels eller ock en Caftan. Sållan våxlar Kejſaren om en perſona grata juſt préciſt efter et år, ty det råknas fōr et ſlags onåd at vara ſå exact; men en perſon, med hvilken Sultan år miſsnōjd, kan afſåttas om det vore alleraſt efter en månad, ja 2 eller 3 dagar efter, ſedan han fåt Syſlan, til et ſtraff. Denna anmårkning tjenar til at råtta det oriktiga begrep, man gōr ſig i Europen om Turkiſke Regerings-formen, ſåſom den vore aldeles Deſpotiſk, och at alt ſkedde efter Regentens nycker och capricer, och at han ſåtter til och ifrån Åmbeten i hvarje handvåndning, bygger och

rifver neder når honom behagar &c. En sådan Regering kunde vål aldrig hafva något beſtånd, och jag tror knapt, at den åfven kan exiſtera; men detta åmne fordrar et annat ſtålle.

Offer-Feſten eller *Kurban-Beirami*, ſom infaller årligen den 10:de dagen uti Månaden *Dzulhhidſchſchi*, ſom år den ſiſte Månaden i Arabernes och Turkarnes år, det år jåmt 70 dagar efter den hår omtalte Beiram, ſom jag redan förut anmårkt, har 4 ſtore Helgedagar, på hvilka den påſtår. I almånhet kalla Turkarne den Feſten, ſom infaller ſtraxt efter Ramaſſan, *den ſtora Beiram*, emedan den år ſå mårkelig, och kommer efter en ſå almån och lång Faſta; och den andre kalla de *den lilla Beiram*. Men de Lårde vilja icke veta af denna ſkilnad: de ſåga, at Offer-Beiramen borde ſnarare heta den ſtora, emedan den år den åldſta och kommer ånda från Patriarchen Abraham, ſom offrade et Får i ſtållet för ſin Son, icke Iſac, utan Iſmaël, ſom alle Muſelmaner enhålligt, ehuru orått, påſtå, ja ſomlige hånleda denne Offer-Högtiden ifrån ſjelfve Fader Adam: utomdes påſtår denne Högtid i 4 dagar; men den Beiram, ſom följer ſtraxt på Faſtan, år icke åldre ån ifrån Mahomets tid, och varar allenaſt i 3 dagar. De må båſt komma öfverens derom huru de vilja; jag åtminſtone vil icke lågga mit hufvud i blöt derom, utan ſlutar nu med en löjelig anmårkning.

Det år ju tilbörligt at lê til ſlut och få någon vederqvickning efter et ſå långt Bref om Hunger och Faſta: Beiram bör altid följa på Ramaſſan. Den lårde *Reland* ſåger uti des förr anförda Bok *ſid.* 111, at ſomlige Muſelmaner åro ſå granlaga i Faſtan, at de hålla ſtåndigt igen munnen hela denna tiden, och våga icke tala en gång, af fruktan at nedſvålja något. Detta år en löjelig Caricature. Någon mycket

devot och bigot kan väl finnas, som håller igen munnen för at icke tala något onyttigt ord, och således förvärfva sig förtjenst derigenom hos Gud. Sådane kallas här *Sofi*. Men det är icke för det, at ej någon mat må komma at nedsväljas: Inge stekte Sparfvar flyga i munnen på någon här i Turkiet mer än annorstädes. Det är eljest en almänt antagen regel hos dem, som aldeles kullkastar detta infallet och tillika tilfredsställer de blödigas Samveten, nemligen: at om något kommer at nedsväljas, som icke är så stort som en ärt, utan af et risgryns eller hvete-korns storlek, eller dylikt, allenast det sutit emellan tänderna, dock icke först blifvit uttagit utur munnen och sedan infört igen, så är Fastan icke bruten; men skulle det vara af en ärts storlek, och man vet deraf, så är den dagens Fasta förlorad; och derföre är det icke heller just så aldeles riktigt, hvad *Reland* säger på samma sida, at de få icke svälja ned det, som kunde sitta qvar emellan tänderna. Men tager man åter vetandes och viljandes den minsta brödsmula, och förer in i munnen, eller en droppa vatn, och sväljer det ner, så är Fastan bruten, och den synden måste urbotas med 61 dagars Fasta sedan, emedan det skedde med vilja. Skulle åter något komma emot ens vilja utifrån in i munnen och blifva nedsväljt, så är at skilja emellan 2 ting: är det en ätelig vara, och sådan at den läskar, til exempel om det regnade eller snögade i munnen, och det nedsväljes, så är Fastan bruten för den dagen, och bör ersättas med en annan dag sedan; men är det sådant, som icke någonsin brukas at äta, såsom en fluga, dam och stoft, m. m. så är Fastan icke bruten, ehuru det blefve nedsväljt. Ännu mera, om någon, hvilket ofta kan hända, glömde at det vore Ramassan, och drucke eller äte sig ma-

gen

gen full, så år den dagens Fasta icke bruten, emedan han icke kom ihog sig, allenast han i det samma ögnablick, som en annan påminner honom, eller han kommer af sig sjelf ihog, at det år Ramassan, spottar ut alt hvad han har i munnen. Men nu lårer vål M. H. vara så nögd som jag, at Brefvet får sit slut, och at jag betygar den uprigtiga vånskap, med hvilken jag har den åran, at ståndigt framhårda - - -

---

TOLFTE BREFVET.

Constantinopel, den 16 Nov. 1778.

I dag vil jag sända M. H. et litet Bref, som kan tjena likſom til et Poſt-Scriptum eller Appendix til mit ſiſta Bref af den 16 ſiſtl. October, ſom handlade om Ramaſſan, för at berätta några omſtändigheter, huru det gick til uti ſiſte *Beiramen*. Den 21 Octobr. ſom var den ſiſte dagen i Ramaſſan, loſſades Canonerne vid paſs kl. 4 eftermidd. på det ſättet, ſom jag i Brefvet omrört, för at gifva tilkänna, at Beiramen eller Högtiden komme dagen derpå: ty likafult fortſattes med faſtande den öfrige delen af den dagen, tils Solen gick neder. Straxt Canonerne blifvit loſſade, kom Turkiſke Vakten och ſlog igen alle Krogar, ſamt förſeglade dörrarne, på det ſättet, at 2 ſpikar ſlås in, en uti ſjelſva dörren, den andra uti dörr-påſten; de ſamme förbindas med ſegelgarn, ſom ſedan förſeglas med 1 eller 2 Signeten uti rödt vax, ſom är mjukt, af den ſom har Öfverſte-Commando i det Qvarteret. Til ex. här på gatan ſattes 2 inſegel, nemligen et på *Topdſchi Baſchis* vägnar, ſom är Commendant, General och Öfverſte för Artilleriet, och har ſit Reſidence här nedan för Pera uti *Top-khana* eller Styck-gjuteriet vid Sjö-ſtranden, och har derföre Commando öfver den delen af Pera, ſom ligger honom närmaſt, ända til denna vår gata, ſom delar Pera náſtan i tu, och där de Europeiſke Miniſtrarne bo; likſom den andre delen af Pera ſtår under Arſenalen eller *Terſane*, och dependerar des Police af *Capudan Paſcha* eller Stor-Amiralen, varande i ſynnerhet under upſikt af hans underhafvande *Terſane Kiaiaſi*, eller Gouverneuren af Arſenalen. Det andra Signetet kommer ifrån *Gala-*

ta Woiwodasi, eller Gouverneuren öfver Förstaden Galata. Icke at desse Herrar komma sjelfve och försegla, icke heller brukas deras egna Signeten; utan deras betjenter komma på deras vägnar, och sätta dit sina Pitscher. Detta sker icke för någon Ceremonies eller Religions skull, ty Vin är altid förbudet för Muselmaner; utan det är för Policens skull, at under en Högtid, då alle Turkar äro ute på gatorne och i största rörelse, icke några starke dryc-ker må finnas at tilgå, som kunde först missbrukas i hemlighet af några som vore svage i trone, och sedan slutas med uppenbart ovåsende på gator och grånder, i synnerhet som alla menniskor då stå på språng, och et fasligt stojande är då på alla gator. Detta är et bevis derpå, at Regeringen känner sit Folk: ty ingen kan vara värre än en Turk, när han fått något i hufvudet; och derföre är det en god regel, at Vinet är förbudet i de varma Länderne, ehuruvål Europeiska Turkiet aldeles intet förtjenar det namnet med rätta: ty jag darrar nu af köld under det jag skrifver detta, och för 2 veckor sedan, i siste dagarne af October, föll här snö, hvilket aldeles instämde med Stockholms Almanachans prognostica eller rättare, Observationer på Väderleken i Sverige för 19 år sedan, at snö började då visa sig i slutet af October månad. Och bör jag här nämna såsom något besynnerligt, at alt sedan jag kom hit hafva Stockholms Meteorologiska Observationer aldeles slagit in här i Constantinopel, så at här har varit en och samma Typus och Ordning i alla Omskiften af Väderlek, som hållit jämnt ut, ehuru med skilnad i grader af köld och hetta, samt myckenhet af snö: ty här blir väl aldrig något åkföre. *Sed gradus non mutat rem*, säger Metaphysiska regeln, nämligen i anseende til sjelfva des Essentia; och så-

ledes,

ledes kan jag med rätta säga, at Stockholms Almanach slår in i Constantinopel til sjelfva hufvudsaken. Men den torde derföre icke slagit in i Stockholm desse 2 förledne åren, hvilket jag önskar för ro skull få veta af M. H. som har lätt at få denna upplysning af vår högt förtjente Astronom, Hr Riddaren Wargentin, hvars beröm och förtjenster jag vidt och bredt fåt höra på alla ställen deråst jag farit fram, och haft således tilfälle at många gånger glädjas af den heder, han gör Fäderneslandet och Lärdomen. Jag hoppas, at Hr Riddaren, til hvilken jag utbeder mig af M. H. min fulkomliga vördnads-förmålan, unnar mig det nöjet at få med det snaraste denna uplysning: ty det läckraste nöje jag kan hafva här i Turkiet, är at ståndigt tänka på mit k. Fäderneslandet och alt hvad det rör, i synnerhet al den välsignelse, som öfver det nedkommit af Himmelen i desse förflutne 6 åren, och märkeligen det sista, då Konungen låtit i nåder falla Guldregn på alle Des trogne Åmbetsmän til belöning, som jag ock hoppas befuktat M. H. och upfriskat rötterne af des Financer.

Men nu til *Beiramen* igen. Vin-krogarne voro således beseglade til den 30 October om morgonen, således en god vecka: då kommo de samme betjenterne och igenkände deras Signeten, at de voro orubbade; och öpnade då dörrarne igen, dock emot gode dricks-penningar, som Krögarne böra utlägga; ty sådant är äfven en penninge-not för vederbörande. Jag har här talt om det som sker här på vår gata, och det jag set sjelf; men huru det går til i Constantinopel och annorstädes, och hvilka de äro som försegla dörrarne derstädes, kan jag icke säga med den visshet; men det vet jag, at de förseglas öfver alt, både i Stad och på Landet, hvarest

som

som hälst Vin är til salu, och at Befälhafvaren aldrig försummar den Policen, för at icke försumma de goda Ducaterne i des inkomst, som han har af hvarje Vin-källare, då den öpnas igen. För at gifva M. H. en Idée om Policen härstädes, vil jag nämna i korthet, at i den andra hälften af Pera äfven 2 Signeten sättas: et af *Tersane Kiaiasi*, som jag framföre omtalt, och det andra äfven af *Galata Woiwodasi*, så väl som i den delen af Pera, som jag förr omrört. Uti Galata låter den omtalte Woiwoden sätta et Sigill, och uti Constantinopel är det *Jengitschar-Agasi*, eller Generalens för Jenitzarerne ensak. Uti Scutari här midt öfver i Asien hör det til *Uskudar Ustasi* eller en Officer af Scutari, som står under *Båstandschi Baschi*. Under densamme lyder hela sträckan Canalen upföre uti Asien; liksom åter alle byar på denna sidan, nemligen i Europen ända up til Svarta Hafvet, stå under Woiwoden i Galata. Men ehuruväl dörren åt gatan på alla Vin-hus förseglas, så är dock altid någon lönlig dörr annorstädes in uti huset til Vin-tunnan, så at de Christne så väl som Judarne likafult hitta vägen dit; men inge Turkar kunna den tiden komma derin: de rikare och förmögnare af dem hafva nog gode Källare hemma i sina hus, och bätre Vin än det som säljes på sådane ställen.

Jag var den 22 October öfver til Constantinopel, och såg Hans Kejserl. Maj:t rida utur Serailen til Sultan Ahhmed om morgonen straxt efter Solens upgång, aldeles med den stora Ståt, som jag i mit bref omrört. Penningar utsåddes, men mycket tunt. Några tjenster hafva redan blifvit ombytte; men flera säges förestå. Jag vil icke besvära M. H. med at rådbråka Tjensternas namn, utan nöjer mig allenast med at berätta en enda, nemligen at *Tschausch*

usch Baschi blifvit i nåder ombytt, emedan det år en person af mycken distinction, och år den som skickas af Porten at emottaga och beledsaga utlåndske Ambassadeurer och Ministrar vid deras publique Audiencer, och pretenderar altid taga högra handen af dem, når de rida i bredd på gatan, och tager den i sjelfva verket altid, ehuru altid med fåfång protest på Ambassadeurernas sida. Hans egenteliga Sysla svarar i det nårmaste mot Justitiæ-Cancellers-Åmbetet samt Under-Ståthållaren och Slotts-Fogden hos oss; men har mera influence, emedan han har magten at inståmma alla personer och mål. Han dömer vål icke sjelf; men han hånvisar alla Råtte-gångs-saker til sine vederbörlige Domstolar, och år högste Executions-man, griper och arresterar &c. ja ofta beklåder han sjelfva Stor-Vizirns stålle i vissa mål, når han år hindrad. Han slutar ock många mål processu summario, eller ock genom Parternas förlikning. Hans Rang år nåst efter *Reis-Efendi* eller Stor-Cancelleren, som år verkelige Premier-Ministern för utlåndske årenderne. Den förre Tschausch Baschi har nu fåt af Sultan en god och indrågtig Sysla i Myntet, och lefver nu, om icke i så stor lustre, dock i större ro; samt nåstan utan farhoga för dens vrede som sitter på Stoken, och för Lyckans ståndiga ström och omskiftren. Men nu år icke mit föremål at tala om Tjenstvåsendet vid Porten, utan om siste Beiramen. Jag bör icke förgåta den hedern, som sker ej allenast de förnåmare Turkar, utan ock de Europeiske Ministrarne, at den tilkommande Högtiden blir dem annoncerad, efter et gammalt bruk, vid pass 8 dagar förut af Regeringen, genom Turkisk Musique, vid Porten och på Borggården af deras Palatser. Det sker den sista veckan af Ramassan: då komma Turkiske Musikanter flere

dagar

dagar å slag om morgonen, med Pukor, Trummor, Skallmejor och hvad Instrumenterne hälst heta, dundra och skråla, så at man må förlora öronen, för at deltaga i deras almänna glädje, at Ramassan nu lider til slut och Beiram kommer. Den 14 Octobr. sistl. började desse härlige Musikanter at roa eller oroa oss här i Pera, alt efter som hvar och en har delicate öron til, och sedan continuerades hvarje morgon i 3 eller 4 dagar: ty först kommer Sultans Musique, dagen derpå Stor-Vizirns, den följande dagen Arsenalens, så Musiquen ifrån Demir-Capi, et Vård-Torn i Constantinopel, och sist ifrån Tornet i Galata. Denna omusicaliska Musique hedrar dock icke Palatserne förgäfves: den är, liksom alt annat här i Landet, icke utan sit interesse: ty Ministrarne få icke allenast sätta til med öronen, utan ock med pungen; en viss Taxa af 4 eller 5 Piaster för hvarje gång är det vanliga, man gifver för denna högtideliga Musiquen. Ofta är det allenast Portvaktaren, som afhör Concerten då Ministrarne äro på landet, och äro glade at slippa åtminstone at contribuera med öronen; ty med pungen är intet skonsmål. Likaså kommer Musiquen til dem straxt efter de haft deras offentelige Audiencer. På sjelfve Beirams-Festen hafva så väl Ministrarne, som alla andre Franker ännu en annan Contribution: ty då komma Ministrarnes Janitscharer först til Ministern sjelf, och sedan til alla som höra til den Nationen, med presenter af Frukter, antingen med några Granater, eller med Apelsiner, som anses för hederligare, för at göra deras visiter, och det uti nya kläder: med dessa munera hamata draga de til sig en och annan Piaster af hvar och en, som de göra den äran och upvakta med deras skänker. Detta repetera de flere gånger om året, och det som är besynnerligast, icke allenast

deras egne både Beiramer och Högtider, utan ock de Christnas, såsom hvart Ny-år och hvar Påsk, då komma de för at önska oss godt Ny-år och god Påsk; men i deras Högtider komma de för at blifva af oss lyckönskade, och altid med någon liten present af Frukt, som råntar dem så artigt en god *Bakschisch* eller driks-penningar.

Jag bör väl icke gå förbi at berätta en Förrätning, som sker vid sjelfva Serailen, midt uti Ramassan. När 15 dagar äro förbigångne, gör man l'eau benite eller Vig-vatten uti Serailen af Mahomets Kåpa eller Råck, som kallas *Khirkai Scherif*, och förvaras där uti Skattkammaren såsom en stor Helgedom. Då kommer Stor-Vizirn, Mufti samt alle store både andelige och verldslige Ämbetsmån i Serailen til Kejsaren, och då doppas et stycke af Khirkai-Scherif i vatten, som blir efter deras mening heligt och nyttigt til mångahanda, för den kraft det skal hafva med sig: deraf sändes sedan i flaskor och små bouteiler til de förnämare, som deraf dricka med mycken devotion, och presentera deraf några droppar åt sine Vänner; de tro i synnerhet, at det räknas dem til stor förtjenst hos Gud. Somlige säga, at äfven en Tand af Mahomet lemnas at kyssas vid detta tilfälle, lika som reliquier hos Catholikerne; men derom har jag ej ännu kunnat få någon säker underrättelse. At en del af hans Skägg förvaras på bomull i en ask hos en viss Famille i *Besiktasch*, et Kejserligt Lust-Slott vid Bosphoren, helt nära til Staden, så ock en annan liten del af skägg på et annat ställe i Canalen; det vet jag med visshet, och derom har jag aldrig set någon Europeer skrifva förut. Turkarne tro, at desse skägg-hären i asken resa sig up samt vända eller vrida sig under en viss Lof-sång; och det hafva flere god-

trogne

trogne af dem berättat mig, at de set. Jag sade dem, at jag trodde det vara sant; men at det kunde ske af vädret, eller på något annat sätt, utan at behöfva tro något underteckn härutinnan. Detta *Sakali-Scherif* eller dyra Skägg vises allenast en gång om året; och det den märkvårdiga natten, som kallas *Kadr Ghetschasi*, och är den 27 natten af Ramassan, således vid des slut: på hvilken natt Alcoran skal til alla delar änteligen blifvit fulkomnad och nedkommen af himmelen; och alla på den natten gjorde böner skola i synnerhet vara kårkomne och hörde af Gud, som alle Musulmaner enhålligt tro, enligt Alcoran, som utstakar, at den natten gäller så mycket som, jag mins icke vist, huru många hundrade månader, och icke har jag nu tid at slå derefter; derföre hålles denna natten så ganska helig af dem. Torde håndä, at ock någon del af *Sakali Scherif* finnes i Serailen. At *Sandschaki Scherif*, eller den heliga och dyra Mahomets Fana, så väl som *Khirkai-Scherif*, förvaras i Kejsarens Skattkammare i Serailen, är almänt bekant; men det torde icke vara så bekant, at den rätta och gamla Fanan, som Mahomet brukat sjelf uti sine segrande Slagtningar, kommer aldrig utur Serailen, så at den hafva väl få sett; men man har en annan, gjord efter den gamla, och som brukas i des ställe i Krig, och kallas med samma namn *Sandschaki Scherif*: den representerar den gamla, och anses med samma vidskepelse, så at ingen Christen bör se den; hvilket Tyske Kejserlige Internuncien Hr *Brogenard* dyrt fick med hela des Famille erfara år 1769 uti Mart. månad, då han for öfver til Constantinopel, för at få se denna Mahomets Fana, som då utfördes til Kriget af *Nakib-ul-eschref*, eller *Nakibi-eschref*, som är en af de store Lagkloke och Lärde, samt Chefen för alle Scherifer,

eller dem som härstamma af Mahomet och båra en grön Tulbent til et tekn deraf; varande hon då beledsagad til häst af bara Scherifer, hvilka föra denna Fana, som äfven är grön. Vid sådana tilfällen upeldas gemenligen Turkiske Pöbelns enthusiasme emot de Otrogne, som icke böra hållas värdige at med sine ögon se en sådan härlig Helgedom: ty intet Förbud är derpå, och det så mycket mindre, som Porten hade gifvit lof åt förenämnde Minister at bese denna Procession, och lemnat honom dertil mera vakt af Janitscharer än eljest är vanligt; men pöbelns raseri är icke lätt at hindra, i synnerhet med Janitscharer, utan gevär, utan discipline och utan ordning.

På samme dag, som det omtalte Turkiske Vigvatnet beredes, nemligen den *16:de dagen i månaden Ramassan*, låter äfven Sultan utdela et slags bakelse eller små Tårtor, kallade *Baklava*, utur des eget Kök i Serailen åt alle des Hus-troppar, både til lands och sjös. Visse Deputerade af dem komma den dagen til Serailen och afhämta bakelsen, samt båra den på stänger til hvar sina Caserner och qvarter, deräst de göra sig en glad afton, sedan Solen är nedergången. Förledit år besåg jag denna Ceremonien. Det försäkrades mig, at dessa Tårt-bakelser kosta Sultan hvarje gång omkring 4 Pungar eller 2000 Piaster, och at altsammans vore vid pass 1500 stora Fat fulsatta med små tårtor; på hvilkas beredande jag äfven kunde lemna M. H. beskrifning, i fall jag icke visste, at M. H. vore nog långt ifrån at tänka på en ny Edition af *Apicius* eller M:lle *Wargs Kokbok.* De smaka väl nog, emedan de äro fylde med antingen finstötte mandlar, eller nött-kärnar, eller ock Pistacier, hvilka sistnämnde äro de aldrabäste. Vid pass klockan 2 eftermiddagen kommo de utur Serailen

railen med desse bakelser, hvilka icke båras på fat, utan på så-stånger; hvilket jag hår i synnerhet anmårker, emedan jag tror, at Israels Barn, som voro utsånde af Moses at bespeja Canaans Land, buro på samma sått den stora Druf-klasan, de togo med sig, til et bevis på Landets stora fruktbarhet; ehuru jag vet, at en lård Man utomlands trodt sig finna detta orimligt, och velat öfverfåtta ordet *Mot* med en *bår;* men det år icke nödigt, at låta drufvan sticka sig i Solen på båren i et så varmt land, och mista al saften, blifva osmakelig, samt at låta Fikonen, men i synnerhet Granat-åplen, som omtalas på samma stålle, rulla af och an på båren och fall'a bort: utomdes år ordets betydelse af *svikta* och *runka af och an*, som passar sig vål til det som hånger på en stång. Bakelsen båres hårstådes insvept och inknuten uti blårandige dukar, hvika knytas fast vid hvardera åndan på en laglig stång, och båres så på axlarne af 2:ne karlar; det ena paret efter det andra, så många de åro, så at Bakelsen hånger ledigt i duken på stången, utan at det ringaste skadas. Ofta år man för skarpögd uti sådana saker, som åro långt skilde från våra tiders och orters bruk. Det låter ju orimligt, at båra bakelser och tårtor på en så-stång, men likafult år det sant. Lika så bår man vatten hos oss på stånger, hvilket låter mycket underligt, ja aldeles otroligt i andra Lånder; men år det vanligaste såttet hos oss, och således stöter det icke våra öron. Jag har ofta mårkt, ja måst altid, at de flåste infall mot de åldre Böcker och Skrifter komma nåstan altid af okunnighet om *tiderne*, *orterne*, *språken* och *bruken;* men en fulkomlig kånnedom af alla dessa omståndigheterne tilsammanstagne uplöser så lått alle knutar, som den år svår at vinna. Vore det icke för långt ifrån mit Bref-åmne, så skulle

jag här göra en ny Öfversåtning af Mosis ord för M. H. både smakelig och torde hända bevislig. Jag vil nämna den med et ord, på det idéen, som jag just nu nyligen fallit uppå, icke må aldeles förloras; nemligen, at uti Numer. XIII: 24, deråst denne saken omtalas, orden så kunna öfversättas: *och de buro honom* (nemligen Druf-klasen) *på en stång uti röda kläden eller dukar, tillika med Granat-äplen och Fikon:* hvilken mening kommer helt naturligen på den, som utan fördomar och vocaler läser Mosis Lag-bok i rullar, såsom Judarne i alla tider det bruka i Synagogorna, ty uti dem få aldrig några puncter tilsättas. I stället för detta står uti den gamla Svenska Versionen: *och läto två båra then på en stång, och thertil granat-äple och fikon.* Hela skilnaden kommer an på et par puncter eller prickar, hvilke, om de ock skola behållas, som de nu stå utsatte uti de vanlige Codices, icke uti rullarne, ty där finnas de aldrig, så bör enligt dem så öfversättas: *och de buro den på den stången* som var *emellan två,* eller som låg *på tvånne* personer. Jag vil eljest icke neka, at ordet ju äfven kunde betyda *en bår,* sådan som den helt okonstlat sammanslås af et par stänger med et par tvärtrån, och bäres sedan på både axlarne, eller ock med händerne emellan tvänne personer: men här ville jag allenast lemna et exempel, huru man ofta misstager sig, när man vil critiquera gamla böcker och versioner, och anse det för löjeligt, som dock är almänt brukeligt, såsom at bära bakelse på en stång. Löjeligheten faller allenast på okunnigheten, och den som gör sig sjelf klok. Men förlåt gunstigt denna Digression, som föll mig in! M. H. kan hoppa öfver den, vid genomläsningen, i fall M. H. finner dervid för mycken tidspillan.

Denna Hofpitalitet eller Gåftfrihet, fom jag nu omtalt, at Sultan fjelf vifar des egne Troppar uti Ramaffan, för at regalera dem, blifver efterföljd af alle trogne Mufelmaner, fom hafva råd och lågenhet dertil. Det år tillika en Religions-principe, at man bör tractera de fattige, och det altid; men i fynnerhet uti den almånna Faftan, och vid andra Högtidligheter. Flere rike och förmögne hålla då nåftan öpet bord om aftnarne, för hvad flags folk fom kommer, och de gudfruktigafte gå ofta ut på gatan och inbjuda til fig hvilken de förft råka, tagandes det för afgjort, at de af en Förfynens fkickelfe tråffa den fom år måft behöfvande, och den, fom Gud velat måtta den gången: ty de göra alt detta för Guds fkul, likfom Salomon fåger, at den, fom bevifar barmhertighet emot den fattiga och ringa, *han lånar Herran Gud.* Således fker hår i Landet det fom ftår fkrifvit, at det år ingen pris at bjuda dem fom kunna bjuda igen, utan dem fom aldrig kunna det vedergålla med annat ån igenom deras förböner. Åfven få får den liknelfen håraf ljus, uti hvilken omtalas, huru en Husfader låt bjuda och nödga halta och blinda, på gator och grånder til fin Natvard, m. m.

Jag bör icke förglömma at beråtta M. H. at om någon finnes, fom icke *kan* hålla ut med en få ftrång Fafta och Törft i Ramaffan, vare fig af ålder och bräcklighet, eller af fjukdom, m. m. få får han i det ftållet måtta 60 perfoner, enligt Alcoran; eller ock klåda 60 perfoner, dock icke med en fulkomlig klådning, utan det år nog af at han gifver dem någorlunda at fkyla fig med, rått och flått; eller ock fläppa lös en köpt Slaf. Men den, fom i Ramaffan åtit vetandes och viljandes under Fafto-tiden, och gjort fig fåledes förfallen til at plikta med 61 da-

gars

gars Fasta efter Ramassan, som jag i förra Brefvet lärer omtalt, måste stå sit straff, och får icke utbyta det, eller utvälja etdera af dessa 3, neml. at i stället för at plåga sig sjelf, göra andra godt, som hans förmögenhet kunde tillåta. Men nu för tiden finnas få, som hafva så ömt Samvete härstädes, at de utöfva någondera af dessa plikter, ehuru Alcoran och deras Samvete dem det pålägga. Mången bräckelig och ålderstigen Man och Qvinna tager ofta til lifs under Fastan, utan at derföre göra något af de 3 anförde Barmhertighets-verk. Den skyller först på sin ålderdoms-svaghet, och sedan på sin fattigdom och oförmögenhet.

Til den Policen, at försegla Vin-källarne i Beiramen, bör jag ock tillägga den, at inga *Quinfolk*, jag talar här om de Turkiska, få gå ut på gatorne i de 3 förste dagarne af Högtiderne; emedan då är så mycken trångsel och stojande. Samma ordning hålles vid flere sådane tilfällen. Äfven så får icke det vackra Könet gå i Templen vid den almänna Gudstjensten, i synnerhet om Fredagen, för samma orsak skul; emedan där är då en myckenhet af manfolk: dock böra qvinfolken göra sina böner hemma i husen, äfven 5 gånger om dygnet, och hålla Fastan lika strängt, m. m. Det nämnde Förbudet är dock icke af Religion, som många ment; utan af Regeringen för Policen och god ordning skul. Qvinfolken, i synnerhet de gamle, komma ock stundom i Templen och Mosqueerne; men de måste då hålla sig på et visst afstånd, neder vid dörren, på et ställe tilsammans, och få icke gå fram ibland manfolken.

Nu får jag då sluta med at tala om Ramassan och Beiram; och således bör äfven mit Bref ändas. Et ord hade jag väl bordt längesedan säga M. H.

om

om *Vin-bergningen* hårstädes, enligt mit löfte uti et Bref ifrån Tharapia om Åkerbruket och Tröskningen; men det har kommit i glömskan. Straxt efter min afresa från Tharapia gick Vin-bergningen för sig, sedan *Bostandschi Baschi*, som har Commando öfver Canalen, gifvit sit tilstånd dertil: ty så underligt går det til här på orten, at man icke allenast har at rådfråga Naturen, når drufvorne äro mogne, utan man måste ock hafva lof af Hofvet at berga denne årsvåxten; och det tilståndet kostar hvarje By, som hafver Vinberg, flere hundrade Piaster årligen. Således tvingas Näringsfången hårstädes, i synnerhet denna, som angår en förbuden dryck hos Turkarne. Vin-bergningen här på orten anställes aldrig före den 25 Sept. som råknas för den 14 Sept. hos Grekerne, på hvilken dag är en stor Fest hos dem, som kallas Korsets Uphöjelse. Det är således vid Michelsmässo-tiden, just når man bergar in rofvorne hos oss, som man hämtar in drufvor här, och börjar med Vin-görningen. Det kommer dock an på Drufvo-slagen, som mogna förr eller sednare, och på landets läge, at en vecka eller två kan göra skilnad i tiden. Häromkring äro mäst alle Vin-bönder Greker; men uti Asien finnas Turkar, som hafva mycket gode Vin-gårdar, och sälja drufvorne åt de Christne; och ofta tvinga de en Grekisk krögare at köpa dem, och det äfven til et visst pris: häromkring vid Canalen finnes ock en och annan Turk, som hafva Vin-gårdar; och deras äro båtre cultiverade än Grekernas: emedan Turkarne hafva mera frihet och råd at göra påkostningar. Men vi få en utförlig Beskrifning om Vingårds-skötseln vid Canalen eller Bosphoren af Hr Abbaten *Sestini*, som han berättar mig i et Bref, det jag nyss undfåt ifrån Tharapia, därest han sig ännu uppehåller. Han är

finnad at äfven utarbeta en fulkomlig Tractat om alla de Växter, som här tjena til födan, och således afhandla Åkerbruket och Trågårds-skötseln här på orten, samt alt som hör dertil. Det blir säkert ganska curieust at läsa, och mycket nytt och nyttigt kommer där fram i dagsljuset: ty denne orten är på den sidan, så väl som i andra mål, aldeles okänd, och Mannen är skickelig och van at observera, hvartil han vant sig på Sicilien i 3 år. Han har äfven in petto en fulkomlig Beskrifning på Canalen, des Topographie på båda sidor, Antiquiteter, samt de flerehanda Fiskerier deruti anställas. Alt detta blir mycket artigt at läsa för dem, som varit på stället, och mycket nytt för Europeerne.

Men en ting har jag glömt at berätta, som lärer mycket mera roa en Kongl. Bibliothecarius, än at tala om Vin-bergningen, nemligen, at jag har låtit afskrifva för mig hela Catalogues af *Raghib Paschas Bibliotheque*, som jag långt för detta lärer beskrifvit för M. H. Men M. H. kan omöjeligen tro, huru många svåra omständigheter mötte mig, och med hvad stort besvär jag änteligen fick en Afskrift deraf. Jag gaf förleden vår Commission åt *Emin Efendi*, at afskrifva för mig denna Catalogue. Han började, men straxt derpå kom Pesten. Han continuerade likafult någon tid, at gå dit och skrifva, när han hade tid: ty vägen är lång härifrån, och äfven måste man fara öfver vatnet. Til at upmuntra honom, hade jag avancerat honom något penningar förut. Men Pestens raseri dref mig och alle Franker, at flykta ut på landsbygden. Under de 3 månader, som jag var ständigt på landet, hörde jag ingen ting af *Emin Efendi;* jag tänkte at han gåt samma vägen som *Ismaël Efendi*, min förste Måstare i Språken, som på den tiden dödde i Pesten, mig

mig til mycken ſaknad, och at ſåledes både möda och koſtnad voro förgäfves. Men når jag kom tilbakas hit til Staden, fick jag höra, at Emin Efendi lefde: jag ſkickade efter honom, och talte med honom på et långt afſtånd: han ſade, at han under min frånvaro afſtåt med det arbetet: jag bad honom fulfölja det, hvilket vål ſkedde; men når jag fick ånteligen denne efterlångtade Catalogues, kunde jag icke röra den, af fruktan för ſmittan: jag låt den parfumeras, och ligga i ſolen och vådret flere dagar, men kunde icke doppa den i åttika eller vatn, emedan Turkarnes blåck aldeles går af paperet genom våta, ſåſom en målning af vatnfårg; och derföre får jag ej ånnu driſta mig, at handtera denne Catalogues ſom jag vil. M. H. bör vånta af mig långre fram, vil Gud, et kort Bibliographiſkt Bref om alle de Manuſcripter och Böcker detta Bibliotheque innehåller, ſamt i hvad ordning Vetenſkaperne deruti åro ſtålde, för at kunna döma om hela maſſan af Kunſkaperne hos Turkarne. Jag tånker, at detta år för förſta gången, ſom någon Chriſten haft en fulkomlig Catalogue på et Turkiſkt Bibliotheque i ſina hånder, och at man derföre bör draga al möjelig profit deraf. Nu hafva flere hårſtådes begårt afſkrift af denna Bok-liſta, och jag har låtit Emin Efendi förtjena ſig penningar derigenom. Jag ſkulle blifva mycket glad deröfver, at mit exempel kunde upvåcka andre hår i Pera til forſkningar och nyfikenhet: en annan Reſande ſkulle då finna mindre ſvårigheter, ån jag vid min hitkomſt. Jag hoppas, at den tiltagande kölden ſkingrar ſå ſmittan, at Peſten aldeles tager ſnart ånda; ſå at jag icke allenaſt får taga mig före denne Catalogues utan någon farhoga, utan ock underſöka de andre Turkiſke Bibliothekerne i Conſtantinopel, för at ſe om de innehålla något annat, ån det omtalta.

 In-

Innan jag slutar detta Brefvet, vil jag nämna för M. H. at här nyligen utkommit en stor Gravure, som föreställer Serailen med alla des Hus, Trädgård, Lusthus vid Canalen, så ock S. Sophiæ Tempel, utsigten af Chalcedonien i Asien, m. m. så vida som alt detta synes i Galata. Kopparstycket är vid pass 4 Svenska alnar långt och 1½ bredt: nedanföre står en kort Historia öfver Serailen på Italienska, så ock Förklaring, på hvad hus och bygnad det och det är, med numror som svara deremot til 80 Articlar. Ritningen härpå är gjord af Hr *Cosmo Comidas de Carbognano*, född här i Constantinopel, men upfödd uti Neapel, varandes nu *Gjovine di lingua* för det Neapolitanska Hofvet, och har derföre dedicerat denna utsigten til den härvarande Neapolitanske Ministern, Hr *Wilhelm de Ludolf.* Här bör jag anmärka för M. H. at måstedelen alle Europeiske Stater och Hof underhålla härstädes en eller flere unge Studerande, som böra flitigt lägga sig på landets Språk, Regering och Seder, för at sedan kunna blifva skickelige och brukas antingen til Drogmaner eller Consuler uti Levanten: en sådan Student kallar man härstädes på Lingua Franca, eller den här brukeliga Italienskan, *Gjovine di lingua*, hvaraf man sedan gjort *Jeune de langue* på Fransyska, ehuru det icke så väl passar sig i det senare Språket, därest det är et Adjectivum, som i det förra; men på det viset corrumperas Språken här, det ena af det andra, emedan en så ganska stor myckenhet af Tungomål talas härstädes, och mer än jag tror på något annat ställe i verlden: så at man kan med rätta i detta affseendet kalla Constantinopel et *Babels Torn.* Desse *Jeunes de langue* beredas förut hemma, när tilfälle dertil gifves, såsom uti Wien, därest Kejsarinnan låtit för flere år sedan anlägga en Orientalisk Skole eller Aca-

Academie, och förſedt den med Orientaliſke Språkmåſtare, ſamt i Paris, däreſt de kallas *Enfans de langue*, hvarom jag lärer ſkrifvit til M. H. från Paris, när jag var där. Det vore önſkeligt, at alla Hof hade ſamma Inrätningen: nyttan deraf är ganſka ſtor för Correſpondancen med Porten och de Barbariſke Kuſterne, ſamt för Handeln i Levanten; at förtiga Vetenſkapernas utbredande i et Rike. Här vil jag ej utlåta mig om, hvad flit de härvarande Gjoveni di Lingua använda, för at göra ſig ſkickelige til deras Hofs tjenſt: det har väl icke kunnat eller bordt undſlippa min upmärkſamhet; men det hörer icke til mit ämne at cenſurera dem efter deras förtjenſter: nog af, at Hr *Comidas* är den förſte, ſom någonſin diſtinguerat ſig, och derföre bör han upmuntras. Jag gaf honom tilkänna hela anſtalten med den nya Uplagan af *Meninſkis Lexicon* uti Wien, och bad honom contribuera dertil; det gjorde han: han företog ſig bokſtafven *M*, ſom är den aldravidlyftigaſte i hela boken, och utgör deraf mer än $\frac{1}{6}$; nu har han ſlutat dermed, och inſkickat nyligen til Wien flere hundrade Arabiſke och Perſiſke ord, ſom icke funnos där förut, tillika med deras förklaring på Latin och Italienſka. Han är den ende, ſom ſänt någon Artikel härifrån til detta nödvändiga Verkets förbätrande, ehuru han ej är ibland den förnäme Drogmans-Claſſen, hvilken Hennes Maj:t Kejſarinnan i ſynnerhet hade tillitat derom, utan alleenaſt en Gjovine di lingua. Utom honom ſkulle icke et enda ord kommit ifrån ſjelfva Hufvudſtaden i Turkiet, til at föröka och förbätra et Turkiſkt Lexicon; ehuru upmuntringar dertil kommo från ſjelfva Kejſerliga Hofvet, hvarom jag lärer ſkrifvit tilförne. Nu är Hr *Comidas* ſyſſelſatt med et annat Arbete, ſom ſkal innehålla en Topographiſk Beſkrifning

ning af Conſtantinopel och Orterne deromkring, med Ritningar på Kyrkor, Dſchamier, Mosquéer, Slott, Vatn-dammar, Aquæducter, ſamt flere vackre utſigter, tillika med åtſkillige Klådedrågter, m. m. Vidare ſkal den innehålla en hiſtoriſk Beſkrifning på Staden, och på de åtſkillige Folkſlagen ſom hår finnas, tillika med de olika Religioner, Seder och Bruk, m. m. Han har redan deraf mycket fårdigt, och har han upviſat för mig flere Ritningar, ſom åro rått vackra, ehuru han aldrig lårt Rit-konſten. Hans Tafla af Serailen ſkulle ſåkert blifvit mycket vackrare, om Graveuren i Venedig, ſom ſtuckit denſamma, varit ſkickeligare: ty ſom ingen Graveur finnes hår, påtog ſig en hårvarande Venetianſk Handelsman hela koſtnaden, och låt ſticka den i Venedig för godt köp; jag tror, at han gifvit derföre 100 Zequiner eller Ducater i Guld, hvilket ej år mycket i anſeende til Kopparſtyckets ſtorlek: nu vil han genom en Handels-ſpeculation vinna penningar derpå, ſåljer hvarje Gravure för 30 Piaſter, och 33 når den år enluminerad, hvilket år ganſka dyrt. Hr *Comidas* har allenaſt fått några ſtycken exemplar för alt ſit beſvår, ſom varit ganſka ſtort, i anſeende til afritningen och correſpondencen, at corrigera de hitſånde Prof-ſtycken, och ſedan ſkicka dem tilbakas. Nu tånker han derföre låta ſticka de Ritningar, ſom komma i det Topographiſka och Hiſtoriſka Verket, dår hvar Gravure-konſten florerar, ſå at det må blifva deſs fulkomligare och vackrare. Hvad Beſkrifningen på *Serailen*, ſom ſtår på det omtalte Kopparſtycket, vidkommer, ſå omrörer Hr *Comidas* dår i korthet, at den år belågen på Öſtre Udden af Staden Conſtantinopel, ſom formerar nåſtan en ſtor Triangel, aldeles på ſamma ſtålle, dåreſt det gamle Byzantium ſtått. Muhhamed eller Mahomet II,

ſom intog Conſtantinopel ifrån Grekerne år 1453, lockad af ſtällets ljuſliga belägenhet och den täcka utſigten vid Canalen, däreſt den inlöper i Marmora-Sjön, öfvergaf den gamla Serailen, ſom var bygd midt i Staden, och brukas nu til boning för de gamle Sultanernes Fruntimmer, och upreſte hårſtådes en mycket ſtörre Serail år 1478, hvilket inhämtas af den Turkiſka påſkrift, ſom ſtår öfver förſte Porten, vid ingången af denſamma. Denna fick då namn af nya Serailen, och har alt ifrån den tiden varit Turkiſke Kejſarnes Reſidence, tillika med deras talrika Hof: dock hafva de påföljande Kejſare i ſynnerhet Mahhmud I påökat denſamma med flere byggnader. Denne nye Serailen år i ſin omgång vid paſs 4 Italienſka mil, och har figuren af en Triangel af olika ſidor, varande omgifven öfveralt af en ſtor Mur, ſom år befäſt med Torn; och ſom den ligger emellan vatnen af Boſphoren, Hamnen och Propontiden eller Marmora-Sjön, utgör han den vackraſte vinkeln af Staden: den år på vatn-ſidan förſvarad af et talrikt Artillerie med otroligt ſtore Metall-Canoner. Den har åtſkillige portar och ingångar, ibland hvilka allenaſt 8 äro i bruk: den ſom år vid den ſödra ſidan, vid ſamme plats eller torg ſom S. Sophia, ſom ligger helt når derintil, år den förnämſte Porten, och kallas *Babi humaijun* eller den Majeſtäteliga Porten. Hela bygnaden af Serailen ligger på en Högd, utom några Hus ſedermera bygde neder vid vatnet emot utloppet af Boſphoren. Bygnaderne, ſom utgöra Serailen, äro mycket vackre, ehuru okonſtlade, dock väl ſammanſatte. Taken och Domerne äro betäkte med bly, och ſkorſtenarne ſlutas med förgylde Pyramider. Öfver alt år den omgifven af reſlige och tjocke Cypreſſer, och andre ſtore och höge Träd af allehanda ſlag, i ſynnerhet på den ſi-

dan

dan ſom vetter åt Galata och Pera, ſamt den, ſom ligger vid Marmora-Hafvet. Så vida ſträcker ſig Hr *Comidas* Beſkrifning på den nye Serailen, hvilken jag dock här och där påökat, för at göra den tydeligare för M. H. Ehuru nu icke ſjelfve Gravuren är något Mäſterſtycke, utan tvärtom har Hr Comidas blifvit illa ſerverad i den delen, ſå tjenar den dock at gifva et rigtigt begrep om Serailen, ſom är otvifvelakteligen det vackraſte och märkvärdigaſte ſtycke af hela Conſtantinopel; varandes alle des Bygnader til pricka utmärkte med numrer, ſom ſedan äro nedanföre förklarade: hvilket aldrig blifvit gjordt eller kunnat blifvit gjordt förut, på någon af de målningar, vuer och ritningar af Serailen, ſom utkommit, för ſvårigheten ſkul. Hr Comidas har betjent ſig af en Turk, ſom haft tjenſt i Serailen i flere år, och kände alla vrår och vinklar deraf. Uti Europen gör man ſig många falſka och underliga begrep om Serailen: i Italien tror almänheten, at Serailen är en Gård däreſt man inſtänger Vildjur, emedan *Serraglio* på Italienſka betyder detſamma ſom *Menagerie* på Franſyſka, nemligen et Hus däreſt flere ſällſynte djur hållas i förvar, en Djurgård. På andra ſtällen tror man, at det är detſamma ſom Gynaexonitis eller Fruſtugan, hvilken dock här kallas *Hharem*. Sjelfva ordet *Serail* är et brutit ord af *Serai*, ſå kallas et Hus på Perſiſka; men Turkarne bruka det om alla Palatſer och ſtora Hus härſtädes, och ſå nämna de äfven i almänhet Miniſtrarnes Hoteler härſtädes, til ex. *Iſvedſch Serai* kalla de Svenſka Palatſet, m. m. Jag måſte ſjelf tilſtå, at ehuru jag alla dagar ſå väl ſet Serailen uti det Svenſka Palatſet och annorſtädes, jag dock icke härtils vetat hvad alle des vidlyftige bygnader äro, utan anſet dem näſtan ſom ſtore Stenhögar, öfvertäkte med bly, med

för-

förgylda ſpiror i vådret, ſom ſlutas med förgylda Klot: icke heller år det lofgifvit, når man far på vatnet dår bredvid, at peka deråt med fingret, knapt at vånda ögonen deråt, för at fråga hvad det och det år. Icke heller finnes någon af Roddarne eller andre, ſom kånner Serailen och des bygnader, och på ſådant ſått år det åfven omöjeligt at kunna kånna denſamma: utom den förſte Gården, ſom år lått at få ſe nåſtan alle dagar, och den andre, ſom man endaſt får ſom haſtigaſt beſe vid Ambaſſadeurers och Miniſtrars Audiencer hos Sultan ſjelf. Hr *Comidas* år den förſte, ſom någonſin gjort ſig det beſvåret, at kånna och förklara alt det af Serailen, ſom faller i ögnaſigtet når man år i Galata och hår uppe i Pera; och derföre år man honom al tack ſkyldig. Men ſkal jag hår nåmna en annan liten Piece, ſom Hr *Comidas* låt utgifva för några år ſedan, ſåſom ſit förſta Lårdoms-prof? Det år en Diſputation under denne Titel: *Diſſertazione ſopra i tre ſignificati del termine Nazione, compoſta da Coſmo Comidas de Carbognano, Conſtantinopolitano, impiegato nel ſervigio di Sua Maeſta il Re delle due Sicilie, in qualita di ſuo Gjovine di Lingua*, 14 ſidor in 4:to, utan Boktryckarens Namn, Ort och Årtal; men år trykt i Rom 1774. Hr Comidas ſöker hår at beviſa, at det ordet *Nation* har 3 bemårkelſer, nåmligen förſt betyder det en myckenhet af menniſkor, ſom åro födde uti ſamma land; för det andra, dem ſom åro af ſamma Religion; och ånteligen dem ſom lyda under ſamma Öfverhet, ehuru de icke voro födde i ſamma land: til exempel, man kallar *Franſoſer* hårſtådes åfven dem, ſom åro födde hår i Conſtantinopel och annorſtådes i Levanten, för det de åga Frankrikes beſkydd, m. m. Anledningen til denne Tractat ſkal vara kommen deraf, at flere Ar-

menianer, ehuru äfven Catholiquer til Religion, brydt Hr Comidas med det namnet Armenian, emedan han är af Armenianiskt ursprung; och Soneson af den Armenisk-Catholske Presten *Der Gumidas*, som vil så mycket säga på Armeniska som den *vördige Comidas*, hvilken miste lifvet uti den förföljelse, som den Armenianske Patriarchen upväkte vid år 1717 och deromkring emot de Romersk-Catholske Christne, eller rättare, mot de Armenianer, som gingo öfver til den Romerska Läran: just aldeles maken til samma förföljelse, som nu i år blifvit förnyad af den härvarande Armenianske Patriarchen vid Porten, emot dem, som gått ifrån hans Kyrka, hvilket icke kan annat än mycket förminska antalet af hans Fårahjord, och tillika hans myndighet samt, hvilket är det värsta, hans inkomster. Men härom vidare en annan gång: *Der Gumidas* blef afrättad på Stor-Vezirens, kallad Dschin Ali Paschas, ordres, och har blifvit alt sedan ansedd för en Martyr, och föga mindre än et Helgon: hvarföre ock den regerande Påfven i Rom gjort Hr *Comidas* och des Broder, som är Officer i Neapel, til Riddare af Espcrone d'oro, eller den gyldene Sporren, för at visa en tacknämlighet emot denne trogne Martyrens afkomma: ty det är at märka, at de simple Armenianske Presterne, så väl som de Grekiske, få gifta sig en gång. Som nu de Armenianske Catholiquerne icke äro i en behagelig lukt, och det är utomdes mycket hederligare at vara ansedd för Frank, så villa många Catholske Armenianer icke höra talas om det namnet Armenian: Hr *Comidas* tykte sig hafva så mycket större raison dertil, som han var under Neapolitanska Hofvets beskydd, och ännu mer i des tjenst, samt upfostrad i Europen. Derföre gaf han ut denne Tractat, som innehåller flera curieusa anmärk-

mårkningar, begynnandes ifrån Syndafloden och Babels Torn, gåendes ſedan igenom i korthet flere Nationer, ſom upkommit i verlden. Hår nåmnes ſåſom något beſynnerligt, at uti *Turkiſka Språket*, ſå rikt det ock år, ſåſom det, ſom tagit til hjelp Arabiſkan och Perſiſkan, icke år något ord, ſom uttrycker den egenteliga bemårkelſen på *Nation*; utan at de orden, ſom anföras uti Lexica, betyda antingen en Folkſkock eller ock en Religions-Sect. Det år ock ſant, at hår på orten kallas den *Armenian*, ſom håller ſig til den Armenianſka Kyrkan, åtminſtone til des Ritus, ſom alle Armeniſk-Catholſke fått tilſtånd af Påfven at behålla; och *Greker* kallas de allena, ſom bekånna ſig til den Grekiſka Kyrkan: ty det har ofta håndt mig, at fråga den ſom är född i Grekeland, eller på någon af Öarne i Archipelagen, och talar Grekiſka Språket, ſåſom varande des modersmål, om icke han vore Grek, hvarmed jag ment af den Grekiſka Nation; men jag har fått til ſvars: nej, bevare mig Gud! med tillåggning at han vore Catholique. Jag har ofta ſvarat, at jag icke frågade om Religionen, utan om Nationen och Modersmålet; men det förſtå de ſig icke på: ſå ſtarkt hafva alle hårſtådes Religionen i hufvudet och på tungan, ehuru litet deraf kan vara i hjertat. Likaſå kallar den ſig Grek, ſom år född i Palåſtina, och kan icke et enda Grekiſkt ord, men håller ſig til den Grekiſka Kyrkan: ſå at Grek nu för tiden i ſjelfva Grekeland år et Religions-ord, och har en betydelſe, ſom icke har något affeende på Födelſe-orten och Språket. En Catholique, ehuru född Grek, tager namnet Grek för icke ſtort båtre ån et Skålsord; emedan ordet *Greco* på Italienſka, och Ρωμίος, *Romios*, på den nu brukeliga Grekiſkan betyder den, ſom år af den Grekiſka Schismatiſka Kyrkan, ſom

år så föraktad i Catholiquernes ögon; och år dertil med så godt som en slaf under Turkarne. I det stålle at största delen af Frankerne, som åga hår så stora Privilegier, åro Catholiquer, och stå under antingen Frankrikes, eller Venedigs, eller Neapels, eller Tyske Kejsarens beskydd, samt åro ansedde för mycket hederligare och distinguerade, åfven til Klådedrågten: de skryta ock deraf, at icke stå under något andeligt tvång på stållet, emedan de hafva sin Öfver-Domstol i Rom; men i synnerhet hafva de den förmonen, at icke blifva så låtteligen insulterade af Turkarne, uti handel och vandel, emedan de efter Freds- och Handels-Tractaterne stå under Christne Potentaters beskydd, som hafva deras Representanter hår vid Porten. Uti Grekiska Språket betyder *Frankos* nu detsamma som *Catholikos*, eller Romersk-Catholsk; nåstan åfven så *Firenk* uti Turkiskan, dock i något vidlyftigare begrep, nåmligen alle Europeiske Christne eller de, som icke betala mantals-penningar åt Porten, kalla de hår Kharadsch, dem de åfven kalla *Nassara* eller Nazareer: ty nu för tiden gifver ingen Turk det namnet Nassara åt Portens Christne undersåtare, Greker och Armenianer, utan de kalla den *Dzimmi*, eller Skattdragare, liksom Judarne: dock nåmna de de senare til en åtskilnad snarare *Jahud* och *Jahudi*, samt åfven såsom et förklenande öknamn, *Dschifut*, och uti plurali *Dschifutler*. Men Italienare och Fransoser, såsom mera uplyste och kunnige, inskrånka icke på det såttet *Franco* och *Franc*, utan förstå dermed den, som hör til någon af alle de hår varande Europeiske Nationer, som åger beskydd och såkerhet samt vederbörande privilegier. Turkarne kalla åfven Europen *Firenkistan*, hvarmed de förstå i synnerhet Christenheten, hvilket namn den vål fått i Korsfårderne, eme-

emedan Frankerne eller Fransoserne utgjorde den största delen, och ågde utomdes det Heliga Landet så länge. Dock kalla Turkarne den til Constantinopel nårmast liggande delen af Europen *Rum*, eller ock med Articlen *Errum;* hvarutaf kommer *Rum-ili*, eller Landet Rum på Turkiska, hvaraf vi gjort *Romelia;* men med *Rumi* och *Romlu* eller *Rumli*, förstå Turkarne en Grek, liksom Grekerne med *Romios;* och *Romessa* kalla Grekerne en Grekinna: hvilket alt kommer såkert ifrån den tiden, då de *Romare* hade våldet och Kejsaredömet i Orient. Men det besynnerligste år, at sjelfva ordet Romios icke nu mera får betyda *Romersk*, eller Catholsk ifrån *Rom;* utan man måste dertil bruka ordet *Francos* hos Grekerne; och deraf kallas *Lingua Franca* det Italienska Språket, såsom det, som talas af Romersk-Catholske uti Italien, och i synnerhet af Kyrkans Hufvud i Rom, m. m.

Men nu lårer M. H. vara glad, at jag icke mer oroar honom med mina kråkfötter för denne gången, utan at jag betygar den vånskap, med hvilken jag ståndigt lefver - - -

---

TRE.

TRETONDE BREFVET

Constantinopel, den 4 Jan. 1779.

Jag börjar i Herrans Namn detta år, efter vanligheten, med brinnande Nyårs-önskningar af det varmaste hjerta för Konungen, Riket och hvar trogen Svensk! Men detta år det första Nyår, på hvilket vi få inkomma med Tacksägelser och Förböner inför Gud för den dyraste Kärleks-Pant, han oss nyligen skänkt: för Riksens Ögnasten, den *Nyfödde* Kron-Prinsen. Alla Svears hjertan omgifva nu hans vagga; allas hopp är nu ställdt på denne Dyre Wasa-Telningen, som nu nyss utspruckit; men som en gång skal med des skugga betäcka deras barn, hälst barnabarn; at de, som vi, må blifva et välsignat Folk, et lycksaligt Slägte. Vi äre sannerligen, M. H. et lyckeligt Folk: vi hafve nu flere år bortåt sett så skenbarliga prof derpå, at Gud är med oss; at hans öga ser i nåder til vårt Land; at hans öra hörer våra böner och begär, at hans faderliga hand grundlägger vår sällhet, äfven för framtiden, ifrån släkte til släkte. Men jag kan knapt skrifva af glädje, då jag tänker på (och ho kan annat än tänka derpå?) at Sverige fick för 2 månader sedan til skänks af Himmelen en Gustaf Adolf. Hvad kärt Namn för Svenskar! Hvad vördat Namn öfver hela Jordklotet! Hvilken Svensk kan utan innersta rörelser af glädje tänka på den lyckan, at vi nu på en gång äge i Sverige en Konung GUSTAF, som styrer Riket med så hög Anda, och en Kron-Prins Gustaf Adolf, nyss född för at ärfva detsamma! Ack! hvad sälla tider för et Folk, som flere år måst vara emellan hopp och fruktan; och där det til slut vande sig at knapt våga mera hoppas, se då kom

Herren och tröstade sina, så at vårt hopp qvicknade, och vår Glädje Sol upran justom Söndags-morgonen den 1 sistl. November, samt kastade des första Strålar öfver det trogna Svea, som så länge varit i väntan. Sälla dag, hvad tider bebådar du för efterkommande! Du öpnar en ny Mans-ålder, och tillika et lyckeligt Tidehvarf för Svea Barn, åt hvilka Försynen skänkte, på dig, i nåder, til Svea Throns befästande, et Kungligt Söndags-Barn, som skal blifva mägtigt i ord och gerningar! som skal blifva lyckeligt och hafva framgång! som Herren skal utrusta och bekröna med starkhet, frid, åra och seger ifrån högden! Välkommen då nu, Dyre Prins, til Ditt trogne Folk, som så länge längtat efter at se Din dag! Välkommen Svea Hopp, för at förlänga och fortplanta vår lycksalighet i sednaste åldrar! Du har nu ersatt det enda, som tycktes fattas i vår lycka: nu brister intet i vår glädje: nu har den blifvit fulkomlig: nu äger Sverige åter i Dig sin GUSTAF ADOLF. Vi se nu glade in i den framtid vi icke hinne, och vi lemne nöjde våre efterkommande åt det lyckeliga öde, som väntar på dem, och som vil möta dem, för at förena deras sällhet med vår närvarande. Efterverlden skal tacka vår store Konung GUSTAF III, och vår Allernådigsta och Huldasta Drotning SOPHIA MAGDALENA, för det at Deras Majestäter varit mer än Landsens *Fader* och *Moder.* Jag tycker mig läsa i Framtidens bok våra efterkommandes tacksägelser och välsignelser: Gratias Regi Augustissimo posteri agent GUSTAVO, quod non felicius imperaverit quam genuerit: de skola välsigna Hans Kongl. Maj:t, för det Han icke varit större Konung, än lyckelig Fader: de skola icke hafva orsak at afundas på deras Förfäders sällhet; ty deras skal straxt taga vid, utan något

got affstånd och uppehåll, och vi få nu lyckeligen känna igen densamma uti vår egen: vi få nu lyfta undan det doket, som öfverhöljde vår framtid, och vi få titta in på des tilkommande sällhet med säkra ögnekast, och skymten deraf fördubblar vår närvarande glädje: ty vi hafve tillika förutsikten och liksom försmaken af våra efterkommandes, och deltaga i den såsom om den vore vår egen. Hvad är då under, at de Svenske i Constantinopel känna deras hemmavarande med-undersåtares glädje uti deras egen? at de sluta af deras outsägeliga frögd til hela Fäderneslandets? Vi voro säkert de siste Svenskar, som fingo del af denna hugneliga Tidningen, ty den hinte ej hit förr än med siste post, den 22 Decembr. förledne; men vi äro visserligen icke de siste til våra innerliga känslor, til vårt brinnande nit och til vår obeskrifveliga glädje, som satte os alle liksom utom os sjelfve. Våra hjertan förde den ock med sig in uti Helgedomen på nästa Högtids-dag, och yttrade den uti brinnande Lof- och Tacksägelser inför Herrans Altare. Det var på sjelfva Jule-dagen, som vår vittre Legations-Predikant Hr Mag. *Blomberg* blef en vältalig och rörande Tolk för våra Hjertan, som han är det ständigt af våra Skyldigheter och Religionen: ja han gjorde den dagen dubbla tacksägelser i vår Svenska Kyrka, och ingen hörde dem utan tårar, som runno af glädje och vitnade om de ljufva känslor, som uprörde allas hjertan. Det hölts på denne store dagen dubbel Gudstjenst uti vår Svenska Helgedom: först den vanliga Tyska, och sedermera äfven en Svensk, för det ankomne Sjöfolket skul på Svenska Skeppet, som styres af Capitainen *Morén*, som vid detta glädjefulla tilfälle flaggade på des Skepp uti Hamnen vid Ottomanniske Arsenalen; och är det besynnerligt, at han är den-

densamme, som haft den åran at åfven flagga på Deras Kongl. Maj:ters Krönings-dag, då han låg i London på Themsefloden; och derom hörde jag talas sedermera vid min ankomst til London med det beröm, at man knapt set derstädes tilförene en så vacker flaggning, så i anseende til den vackra ordningen och smaken, som til myckenheten af flaggor och vimplar: ty han brukade dertil alla Nationers i verlden, som hafva någon flagg, och använde flere dagar förut, at arbeta med sit folk och sätta alt i den ordning, som kunde utmärka en förfaren Sjöman, på en så upmärksam ort. Capitain Moreen har åfven haft den lyckan, at märkeligen distinguera sig ibland många andra uti Stockholm på Strömen i flaggande och skjutande för Hans Maj:t Sjelf, vid Des glädjefulla hemkomst ifrån Ryssland, och fick derföre af Sjömanshus-Directionen, til tacksam åminnelse och ihogkomst, en vacker Bok om Sjö-väsendet, som då nyss utkommit, och som jag nu här haft tilfälle at betrakta för första gången: den hedrar verkeligen Nationens insigter i den Vetenskapen. Således äro vi Svenske här i Constantinopel, ehuru de siste til tiden, så långt ifrån at vara de siste i våra glädje-betygelser och tacksägelser, at vi trodt det de borde på et dubbelt sätt förklaras, och at de icke kunde nogsamt tolkas på et enda Språk allena. Vi tyckte oss på denne Juledag vara et lyckligt Israels folk, för hvilket Prophetian: *Et Barn är oss födt, en Son är oss gifven*, på et dubbelt sätt blifvit upfyld, och at våra trogna önskningar nu blifvit fulbordade genom den Högstes Nåd: vi tyckte, at alla Svea gränsor gåfvo skall af detta frögderop öfver deras Konunga-Son, och at dessa orden voro deras lösen, samt at vi borde gifva genljud deraf ifrån sjelfve

Bosphoren, där Europens och Asiens yttersta gränsor mötas: Vi tyckte, at vi, uti våra förböner för Herrans Smorda, kunde så mycket mera med rätta bruka dessa orden, som det löftet äfven första gången blef tillagt en Israels Konung; och al lycksalighet, som menniskomen gifves, både i andelig och timelig måtto, kommer ifrån en och samme Gud. Vare då nu Svea Konunga-Hus välsignat ifrån släkte til släkte! Och vare Svea Rike välsignat i vårt Konunga-Hus! Spride vår dyre Wasa-Stam sig ut i många Grenar, som må gifva skugga åt det sälla folk, som får hvila sig derunder i lugn och frid; och skyddade ifrån alle stormar, ifrån ovåder och dunder, må de alle, som bin, hvar på sin ort, arbeta flitigt på Samhällers nytta och beständiga flor til tidernas ända! Dessa tro-innerliga önskningar uprepade vi åter inför Herrans Altare förleden Nyårsdag, och åter i går, som var Söndag. Vi kunne aldrig för ofta frambära vårt Lof- och Tacksägelse-Offer för så stora Guds välgerningar; och bör jag icke här gå förbi, at vår nitiske Kyrkoherde förstår sig så väl på, at antända hos de härvarande Tyskar af vår Församling den eld, som så häftigt lågar i våra hjertan: Han brukar dertil de stora Namnen af GUSTAF och Gustaf Adolf, samt Deras dråpeliga och makalösa förtjenster för vår Evangeliska Religion, och för både den andeliga och verldsliga friheten och säkerheten i Tyskland: Han vet interessera dem at deltaga i vår glädje. Och hvilken, som har känslor, skulle icke blifva upeldad och satt i rörelse genom sådane Namn? Sjelfve Turkarne deltaga i vår almänna glädje: M. H. kan aldrig tro, med huru mycken glädje-betygelse denna glada tidning uptogs vid Porten; och så många Musulmaner, jag sedan

råkat, hafva gratulerat mig öfver mit kära Fädernes-lands Sällhet, uti Hans Kongl. Höghets, Kron-Prinſens Födelſe. Somlige hafva gjort Turkiſke Verſar och Sonnetter öfver detta ſå märkeligen glada tilfället; och i dag viſade min Hodſcha, *Emin Efendi*, mig et vackert ſtycke, ſom han componerat deröfver, för at viſa ſin fägnad: det ſlutades med en Chronoſtiche, ſom, hvilket är mycket märkeligt för en Mahometan, innehöll vårt Chriſtna årtal 1778, på hvilket vår dyre Kron-Prins föddes. Men mera härom en annan gång. Nu får jag tacka M. H. ſom kom ihog at öfverſända til mig det ſköna, ja det aldeles makalöſa Tal, ſom Hans Kongl. Maj:t hållit til Rikſens Högloſl. Ständer, 2 dagar för Hans Kongl. Höghets Kron-Prinſens Födelſe; men huru ſkal jag kunna tacka M. H. tilfylleſt för en ſådan gåfva, ſom ſå gläder en frånvarande underſåte, hvilken icke kan läſa detta ſtora Mäſterſtycket utan innerſta rörelſe. Jag måſte vid förſta genomläsningen ſtadna flere gånger för tårar ſkul, ſom flöto af glädje. Jag har mycket nog läſt, både uti gamle och nye Oratorer, både i Aſiatiſke och Europeiſke; men aldrig har jag ſet någon Konung ännu tala ſå uppå Thronen, och det förmodeligen derföre, at ingen gifvits ſom haft ſådane Tänkeſätt och ſådant hjertelag, ſådan kärlek til Fäderneslandet, ſom Konung GUSTAF. Hvad ſtyrka! hvad uttryck! och hvad öma känſlor i det ſtycket, däreſt Konungen likſom tiltalar det ännu ofödda Konunga-Barnet? hvad rörelſer måſte då et Faders-hjerta känna, för at kunna likſom lemna öfvervigten åt kärleken för Fäderneslandet? Gudomliga Tankeſätt! ſom ſå förena i et och ſamma hjerta, at vara en öm Fader och en ſtor Konung för ſit folk! O! makalöſa Efterſyn för alle Konungar!

 In-

Ingen Konung, ja ingen Orator finnes, som ännu brukat denna upfinningen: Konung GUSTAF III är den förste, som så både tänkt, talt och skrifvit. Hade *Longinus*, den store Ministern hos Drotning Zenobia, kunnat se detta Tal, så hade han brukat det framför alt annat til exempel uti sin förträffelige Tractat *du Sublime*: ty högre tankesätt och högre styl kan aldrig gifvas. Vår ömsinte Legations-Predikant läste ock up en stor del af detta Kungeliga Tal på Predikstolen Juldagen, uti den Svenske Gudstjensten, under sjelfve Tacksägelsen, för at låta de så långt hemifrån varande undersåtare höra, med hvad höga tankesätt Konung GUSTAF omgås, och huru stor kärlek han har för sit folk. Det har ock gjort största upmärksamhet här på orten, hos alla Nationer, at Hans Maj:t tagit en Dal-kulla til Amma för vår dyre Kron-Prins GUSTAF ADOLF: de göra deraf de lyckligaste Prognostiquer för vårt kära Fädernesland; och vi i synnerhet anse det för et lykligt omen för vår snart tilkommande National-Upfostran, då Konungen sjelf föregår oss med exempel, och visar huru han vil den skal upfostras, som en gång skal sitta efter honom på Thronen. Hans Maj:t vil ifrån första mjölken upföda en rask Prins, som skal i styrka och mod likna våra gamle Svenske och Göthiske Hjeltar, hvilka hårtils blifvit bortglömde, då en nymodig upfostran kommit i stället, och skämt bort bloden på en Nation, som fordom öfverträffade alla andra i hjeltebragder och härnad. Låt våre Gran-junkrar taga sig häraf en lärospån, och låt oss nu straxt börja med at upföda unge undersåtare för en GUSTAF ADOLF, som kunde blifva honom värdige: liksom Konung Amenophis i Ægypten, om jag mins rätt, som samlade tilsammans

alle Goſſe-barn, ſom blefvo födde i hans Rike ſamma natt ſom hans Son Seſoſtris, låt dem njuta ſamma upfoſtran och ſamma undervisning: de vånjde ſig ifrån barndomen at älſka och lyda ſin Prins, hade ſamma tankeſätt med honom, ſamma mod; de voro ſtåndigt hans trognaſte Lif-Gardie, vågade modigt alt för honom, och deltogo uti alla hans ſegrar och ſtora värf. Jag påminner nu åter M. H. om hvad jag hade åran at ſkrifva til M. H. i fjol, om ändring uti vår granna och kliſſiga upfoſtran: nu är tiden och tilfället inne; nu är den behagelige dagen: låt oſs nu ſmida medan järnet är varmt: nu gifver Konungen ſjelf på Thronen det förſta exemplet: nu bör bonden i kojan, och Herrn i Palatſet följa et ſå högt efterdöme.

Men nu måſte jag ſluta, och får icke tid at tala, ſom jag årnat, om Turkarnes Högtid, *Kurban Beiram*, ſom föll in med vår Jule-Högtid och vårt Nyår: ty den firades den 30 December och de följande 3 dagar. Nu på några Poſt-dagar lårer jag icke få tilfälle at ſkrifva M. H. til: emedan jag tänker göra en liten Reſa til Grekeland, derifrån knapt någon Poſt går. Jag har tyckt, at jag icke kan båtre använda den tid, jag måſte vänta på min Reſe-Kamrat, än at ſe något nytt, och ſamla ſlere Kunſkaper, ſamt fulgöra min nyfikenhet: i ſynnerhet ſom jag har et ſå godt tilfälle, at få följa med en braf Landsman, Capitain Moreen, ſom i denna vecka tänker ſegla dit, för at intaga laſt, och gå ſedan derifrån til Livorno. Svenſka Flaggan är nu mycket reſpecterad härute under Frankrikes och Änglands fientligheter, och derföre äro frakterne nu för tiden ganſka fördelaktige. Jag tänker, vil Gud, på denna

reſan

resan bese Locus ubi Troja fuit; examinera de gamle Grekiske Manuscripter på berget Athos &c. &c. Jag hoppas vara här tilbaka, Juvante Jova, inom 2 til 3 månader, och kanske förr; och skulle då blifva glad at finna min Rese-kamrat för mig här. Jag framhärdar ständigt, på hvad ort jag lefver, en trogen och redelig Svensk, äfven midt ibland Turkar och Greker, samt lefver med oaflåtelig högaktning och tilgifvenhet - - -

---

FJOR-

FJORTONDE BREFVET.

Volo i Grekeland, d. 1 Mart. 1779.

Jag år nu ånteligen efter de håftigaſte Stormar, den ſtrångaſte vinter och köld, ſamt de uppenbaraſte lifs-faror, framkommen i god hamn uti Theſſalien, och har således öfverſtått för denna gången mina farligheter til ſjös; men kommer nu ſnart at antråda dem, ſom icke åro mindre til lands. M. H. ſkal en annan gång blifva underråttad om de ſednare; nu får jag beråtta M. H. dem, ſom jag utſtått på min hitreſa ifrån Conſtantinopel, glad at kunna med Sjömannen, uti en ſåker hamn, omtala de öfverſtåndne faror, och beråtta för dem man ålſkar, at man mår vål.

Sedan jag, genom Hr Envoyéen Celſings omſorg, blifvit förſedd med den Höga Ottomanniſka Portens eller Turkiſke Kejſarens Reſe-paſs och ordres til alla des underhafvande i de orter jag denna gången företagit mig at reſa, daterade i ſlutet af månaden Dzil hidſchdſche, år 1192 efter Hidſchre, det år juſt vid ſlutet af det Arabiſke året, ſamt fått flere recommendations-bref: ſteg jag om bord hos Capitain Moreen på Svenſke Skeppet Samuel, ſom år tremaſtat och har 15 mans beſåttning, alt Svenſkar, utan at råkna en Grekiſk Lots, och några Turkiſke och Arabiſke paſſagerare: det var den 18 förledne Januarii, hvarom jag ſkref M. H. til ſamma dag tvånne bref, nemligen det ſednare ſedan jag blifvit embarquerad, emedan jag genom åndringen i vådret fik tid på mig, ty vi lyfte icke ankare, förr ån följande morgonen kl. 10. Vintern var vål då alfvarſam, vatnet frös om nåtterne på dåcket, och ſnön var til den myckenhet, at ſjelfva Seraillen med

Tråd-

Trådgården liknade fulkomligen en Vinter-boning i Sverige; men detta alt var intet emot det vi skulle erfara vid Hellesponten, och sedan i Grekeland, ehuru hela 2 graderne mer i söder, och uti et Climat, som är renommerat för des ljuflighet.

Vi loverade de följande dagarne uti Propontiden, och foro förbi flere Städer, såsom Mermera, hvilken Europeerne kalla Marmora och ligger på en Ö, som åfven har samma namn, af des hvita Marmorbrott, redan kände i Mausoli tid, emedan hans pråktiga graf blef deraf incrusterad, efter Vitruvii berättelse: af denna Öen har nu hela denna salta sjön blifvit nämnd. Sedan sågo vi Rhodosto, som Turkarne kalla Tekjur Dagi; och vidare, nästan vid Hellespontens början, Galipoli i Europen, som Turkarne kalla Keliboli; och nästan midt deremot uti Asien Tschardak, och Lampsacus, som Turkarne kalla Lepseki, hvilken Stad var fordom så berömd för sit vin, at Xerxes gaf den åt Themistocles, för at fournera honom denna dryck; likſom han gaf samme General Staden Myus uti Carien för fisk och sofvel, och Magnesia, ej långt derifrån vid Floden Maeander, för bröd, som han så väl förtjent, och dock icke mer kunde få i Grekeland af sine otacksamme Landsmänner, dem han så hjeltemodigt frälst ifrån samme Xerxes, som sedan så ädelsint gaf sin öfvervinnare födan uti Asien. Men nu til min Resa igen.

Den 21 Januarii emot aftonen kastade vi ankare vid Dardanellerne, som äro nycklarne til Constantinopel, helt nära vid den Asiatiske sidan, och hade snedt öfver emot oss i Europen, dock något långre up i norr, Byn Maito, som är bebodd af idel Greker. Alt var här öfvertäkt med snö, såsom allestädes där vi farit fram under resan, och det som

måst

måst föll mig underligt, då jag dagen derpå gick i land i Asien, var at finna isen så tjock uti grafven kring Castellet eller Fästningen, at flere menniskor på en gång gingo och skrillade deruppå. Jag tänkte efter min föresats bese hela det Trojanska Landet; men kunde icke göra det hvarken med någon nytta eller nöje för den mykna snön skul, som bortgömde både Stenar och Påskrifter, samt hindrade al ortens känning. Jag gick dock ikring utom Staden eller Bourgen, och beság den Strömen, som vissa Franker derstädes af okunnoghet utgifva för Simoïs, och kommo mig således at tänka på alt det, som Homerus och Virgilius sjunga om, som skedt *Simoëntis ad undam.* Dock är det rättare at taga denna Strömen för Rhodius, som synes af Strabo: den flöt ut i Hellesponten emellan Dardanus och Abydos, hvilket stadfäster en betydande punct uti Ortens Topographie, i anseende til Läget af Dardanellerne. Den rinner nära vid Bourgen på södra sidan, och är icke djup, liknar Upsala-ån, man kan vada deröfver på sand-botn, som stundom synes; men vid regn och snö-smältning brusar den starkt nog, samt flödar öfver och tager stundom med sig de ynkeliga husen af Staden, som ligga nära vid honom: derutanföre går en lång och elak trä-bro öfver honom. Han har sit ursprung ifrån berget Ida, och löper ut i Hellesponten, straxt nedanföre det Asiatiska Castellet, och midt emot des mynning ligger på andra sidan, nemligen i Europen, det Europeiska Castellet, hvilket lärer vara ungefär på samma ställe, som det forna Sestos, och i granskapet med det gamla Cynossema. Jag vet väl, at de bäste af våre nyare Geographer tro, at Abydos och Sestos legat något längre up, Nord-ost om desse omtalte 2 Casteller, som Europeerne med et ord kalla Dardaneller, på

et par uddar, derest Hellesponten skal vara smalare ån vid Dardanellerne. Ja, på Ångelsmannens *Thom. Kitchins* Charta, som finnes uti Doctor *Chandlers Resor i Asia minori*, trykte i Oxford 1775, såttes *Heros Torn* långre up vid Canalen ån Madytos i Europen, och ånnu långre up, alt i Nord-ost, *Sestos* ungefår dår Galipoli nu ligger, och midt deremot i Asien Abydos. Men så vida de båste Sjö-kort samt ögon-måttet skal åga något vitsord, så får jag åtminstone lof at tvisla derpå, at något sådant smalare ställe gifves. Sundet vid Dardanellerne år utsatt til en Fransk mils bredd, råknad efter 20 mil på graden, på Mr *Roux* Sjö-Charta, hvilket jag dock tycker vara nog mycket tiltagit. Hr *d'Anville* utsåtter bredden icke til mer ån 750 toises eller famnar, som år et ganska stort afslag; men hvarest det stållet år, som han säger at Sundet icke vore bredare ån vid pass 375 toises, och deråst han vil at Abydos och Sestos skola legat, samt at Xerxes lagt en bro för öfvertågandet af den största Armée, som någonsin varit omtalad i verlden, det måste jag tilstå at jag icke vet. Som jag icke anstålt några måtningar af bredden på Hellesponten, utan allenast med ögnasikten, så får jag allenast framsåtta mina tvifvelsmål: emedan min sak aldrig varit, at på god tro afskrifva andras meningar, utan undersökning, ån mindre utan öfvertygelse. Om det icke år bredare emellan Dardanellerne ån 750 famnar, så svarar det tåmligen emot långden af Xerxis brygga, som Herodotus utsåtter til 7 Stadier, hvilka utgöra inemot en Italiensk mil. Det år åfven en afgjord sak ibland seglare, at på intet ställe i hela Hellesponten Courranten eller Strömen år starkare, ån emellan båda Dardanellerne: hvilket tyckes ibland annat bevisa, at Canalen dår år smalast. Det kan dock hånda, at sjelf-

ſjelfva Locale fåt mycken åndring på ſå många Seclers förlopp, och at den ſtåndiga och ſtrida ſtrömforan hårſtådes kunnat undergråfva och afföra jorden, i ſynnerhet vid uddarne, deråſt den ſtöter ſtarkare emot, ſå at Sundet nu torde blifvit bredare ån det varit fordom. Och på det ſåttet kunna de gamle Auctorerne vara lika ſanne, utan at jåfvas af den nårvarande Topographien: hvilken anmårkning jag icke funnit hos någon, ehuru den år ſå nödvåndig och hufvudſakelig, vare ſig hår eller annorſtådes. Vare huru det vil, ſå får jag icke ſkryta med, at jag ånnu ſet för denne gången hvarken Simoïs eller Scamander, ſom ligga långt långre ner i ſöder; icke heller *locus ubi Troja fuit;* men det ſåg jag vara ſant, ſom Lucanus ſjungde redan för 1700 år ſedan, at

- - - - *Tota teguntur*
Pergama dumetis - - - -

Jag får lågga til: *nive multa altaque ruina,* för at fylla verſen, utan at vara Poët, och utan at bruka någon fiction, utan bara ſanning. Så långt ifrån ſyntes mig denne orten nu icke en gång förtjena det beröm, ſom en annan Poët qvåder:

Jam ſeges eſt ubi Troja fuit - - -

ty ſnarare borde det heta om des Locale nu:

Jam nix eſt ubi Troja fuit.

Men nu kommer jag igen til min Reſa, och den delen deraf, ſom var den farligaſte, hvilken jag lofvade förnåmligaſt beråtta M. H. och ſom tjenar at kånna detta Climatet. Den 23 Januarii voro vi qvarhålne om bord: ty efter det vackraſte Solſkensvåder och lugn, ſom vi hade dagen förut, tillika med en vacker natt, begynte då om morgonen i haſt

et Urvåder, hvars make jag mins mig aldrig hafva set, åtminstone icke til sjös: och derom instämma alle Sjömännerne äfven, ehuru Svenskar; emedan om Vintertiden, då sådant oväder händer hos oss, ingen seglar och far. Et häftigt Nordanväder, med en myckenhet snö och isbark, satte så grufveligen och häftigt til, och slog oss så i ögonen, at vi icke kunde se hvarannan på däcket, mycket mindre landet, som var oss så nära. Inter Svenskt ord gifves en gång i vårt Nordiska Vinter-språk, som kan rätt uttrycka detta urväder til sjös: til lands skulle jag kalla detta det fulaste Varg-väder, som någonsin kan finnas i Lappmarken; och lårer det vara mig förbehållit at dermed rikta våra Sjö-termer för första gången. Capitaine *Moreen* fant för rådeligt, at utom de 2 ankare, som redan första dagen voro i Sjöbotn, äfven låta fälla det 3:dje, på det vi måtte ligga säkre i den stickande stormen, och den starka strömen, som går i denna djupa Canalen. Vi tänkte alle på, at derstädes i hamnen, bredevid Fästningen, på et solemnelt sätt fira vår Gode och Allernådigste Konung GUSTAFS så för Svenskar kära och dyra Födelse-dag, som inföll dagen efter, eller d. 24 Januarii. Capitaine *Moreen*, som är van at flagga för sin Öfverhet, tänkte nu åter distinguera sig både med flaggande och skjutande: vi talte om morgondagen med de lifligaste känslor af underlåtelig vördnad, och huru det endast vore oss förbehållit at fira den på Hellesponten, och hafva både Europen och Asien til vitnen af den nit som lågar i Svenska bröst. Men hvad händer? Stormen och blåsten tiltager om natten, Sjö-gången blifver häftigare, böljorne starkare; de vråka vårt Skepp med den faseliga häftighet, at det rycker alle 3 våre ankare ifrån deras ställen utur botn, och börjar at drifva vid

vid pafs kl. 4 om morgonen utur hamnen midt ut på djupet, och föres af det håftiga Nordanvådret, af vågorne, ſjögången och ſtrömen, hvilke alle, tillika med ſnö, hagel, köld och mörker, tyktes nu hafva ſammangaddat ſig på en gång och ſvurit vår undergång, förbi Dardanellerne, och flere Italienſka mil der nedan om, midt i Canalen, deråſt år 50 ja ånda til 60 famnars djup. Vår vakſamme Capitaine var den förſte, ſom mårkte at Skeppet dref i mörkret och vågen, och at vi alle voro i ſtörſta lifsfara; han använde al den konſt och arbete, ſom en Sjöman vet bruka vid ſådane tilbod. Ännu viſste man icke i den mörka natten, hvar man var eller hvart man drefs: man trodde at vi fördes emot Landet och Staden, och at våre ankare en gång ſkulle haka faſt, då de kommo på et ſtålle, deråſt det blefve mindre djupt; men vid dagningen fingo vi til vår ſtörſta håpenhet mårka, at vi voro icke allenaſt utur hamnen, utan midt uti ſjelfva ſvaljet, och det långt nedanför Dardanellerne, midt emellan Europen och Aſien, ſamt i ſtörſta fara at blifva vidare drifne, ånda utom de ytre Caſtellerne, ut i vida Hafvet. Men ſå ſtor vår håpnad blef, ſå ſtor blef ock vår förundran, huru vi kunnat komma fram om ſå farliga ſtållen uti en ſtorm, utan at ſtöta på uddar och klippor, eller emot Fåſtningen i Europen; då man dock hår, åfven i vackert våder, har många ſvårigheter at komma vål fram. Vi vördade Förſynens vågar, och tackade Gud, ſom ſå underligen bevarat oſs uti ſådane ſvåra anfall, ſom hela Naturen gjorde emot oſs, och at han låtit oſs ligga torre på den bruſande böljan! Vår Herre brukade ſamma medel, at föra oſs förbi alla farliga ſtållen, ſom varit orſaken at vi drefvos utur hamnen, nåmligen vådret och ſtrömen, ſom gingo i den direction, at vi fördes tvårt ut

ifrån landet på twårdjupet, och sedan utföre med strömen, vågen och vädret, utan at stöta emot den Europeiska Fästningen. Det var äfven en Guds lycka, at mörkret och det grufveliga snögandet hindrade, at ingen såg oss på Castellet: ty hade de set at vi gingo der framom, så hade de skjutit skarpt på oss, ehuru vi redan förste dagen haft den vanliga visitation om bord: ty det är aldeles förbudet at gå ut, framom Fästningen, nattetid; men at gå in är lofgifvit i fredstider.

Änteligen, genom alt möjeligt manœuvrerande, fik man ankrarne at hålla fast: dock som de 3 ankar-tågen uti strömen och blåsten snott sig, emedan Skeppet gjort flere runslag, och det icke kunde hjelpas i en så stickande storm och urväder, voro vi i farhåga, at det ena kunde nöta och skåra af det andra. Utom des kunde kabel och tåg icke handteras af manskapet, emedan det smalaste rep blifvit af is nästan så tiockt som en arm; och knapt kunde den ena se den andra på däcket för hagel och snö, som föll denna dagen til en stor myckenhet, under et grufveligt yrande. Alla farligheter och svårigheter kunde dock icke qvåfva den låga, som bran i våra hjertan; vi glömde oss sjelfva; men vi glömde icke vår Dyre och Store GUSTAF: vi druccko Hans Kongl. Maj:ts Skål eftermiddagen i Pounche, som Capitaine *Moreen* tilredt på bästa viset, och i en stund som stormen tyktes något sakta sig. Två Turkiska Herrar gjorde oss sällskap, at dricka samma Höga Skål. Vårt ytre betygande kunde väl vid et sådant tilfälle icke svara emot våra inre känslor; men så tror jag dock, at vi äro de förste Svenskar, som haft den äran at fira Konung GUSTAF den III:jes Höga Födelse-dag midt på djupet af Hellesponten, i Europens och Asiens åsyn; fåt Turkar,

at deltaga i vår vördnads-betygelse; utropat det kära GUSTAFS Namn vid Trojas stränder, och gifvit genljud af de frögde-rop, som på denna dagen klinga öfver alt uti vårt så långt bort liggande kära Fädernesland, som vi tykte oss aldeles igenkänna där vi voro, på de med snö öfvertäkta berg och dalar. Men då vi som bäst voro sysselsatte med denna för Svenskar så dyrbara glädjen, fik vår Capitaine märka, at Skeppet åter började drifva med alla 3 ankarne ända utföre midt i strömen: och då sattes alt folk i rörelse af sådane föremål, som icke voro så ljusli- ge som de, hvilka nu nyss hade helt och hållit intagit allas sinnen. Alt bemödande at hindra Skeppets drifvande var fåfängt; vi voro i största hastighet på halfva vägen til de ytre Castellerne, som ligga vid mynningen af Hellesponten, vid pass 2 $\frac{1}{4}$ Svenska mil ifrån de inre, eller de så kallade Dardanellerne. Derföre återstod oss nu ej mer än l'Esperance eller Hoppet, det är Plikt-ankaret; det kastades i Herrans Namn kl. 4 eftermiddagen, och då hejdades Skeppet och lydde. Detta var för första gången jag set Plikten kastas, ehuru jag farit mycket nog til sjös, och varit mer än en gång i sjönöd. Vi kunde med alt detta icke vara trygge, ehuru vi nu hade alle järn och ankare, som funnos om bord, i botn, af den orsak, at ankar-tågen icke voro långa nog til et sådant djup, som var 60 famnar, emedan de i våra vanliga farvatn icke behöfvas så långa, och Skepps-redarne villa spara en onödig utgift, som dock varit mycket nödig vid detta tilfället.

Hvad stod til at göra? Yxor framlades om aftonen, för at vara färdige at afhugga sjelfva Stormasten, i fall Skeppet börjat drifva om natten för alla sina fyra svåra ankare, på det man således måtte fräl-

sa

ſa folk, gods och ſkepp, emedan blåſten då hade mindre fart at drifva Fartyget, ſedan det ſtörſta maſt-trådet vore borta. Men lofvad vare Herren, ſom ſätter et mål för nöd och farligheter! vi behöfde icke deſſa mord-vapn på våra maſter; Skeppet låg ſtilla; men blåſten och kölden höllo uti med ſtörſta ſtrånghet den följande dagen, dock utan ſnö. Vi hade ingen annan Thermometer för at måta kölden, än våra känſlor; och tror jag at den ſällan är ſkarpare i Sverige: ſjelfva ſalta hafs-vatnet tjålade på Skeppet, ehuru håftigt det ſtrömmade, ſå at det blef beſatt med en tjock is öfver alt.

Men huru glade blefvo vi icke, at vid middags-tiden d. 25 Januarii åter få ſe Solen, ſom ſå långe döljt ſit ſken för oſs. *Poſt nubila Phœbus!* Den 26 började det at blifva vackert våder, och man tog ſig före at taga reda på ankar-tågen, och updraga det ſtora ankaret eller Plikten, och til åminnelſe ville jag ock plikta med arbetande, och hjelpte Skepsfolket at vinda: detta arbete varade hela dagen, och kom icke den dyra Plikten up förrån kl. 5 om aftonen. Den 27 derpå följande kl. 2 om natten började man med det ſtörſta af de andra ankarne; men det var et ſå hårdſpändt arbete, at det varade ända til aftonen: det ſatt ſå faſt i botnen, at man tviflade til ſluts om möjeligheten at få det up. Men trågen vinner: det ankaret kom up, ſamt ordres och anſtalter gjordes, om de 2 öfrigas updragande om natten, ſedan folket förut litet hvilat ſig efter ſå grufveliga Marſtrands arbeten; och tänkte man gå til ſegels ſtrax om morgonen.

Men vårt ſvåra öde fogade ſig annorlunda: ty ſamma natt upkom åter en håftig ſtorm, och Skeppet började at drifva för de 2 ankare, ſom lågo qvar i botn; man ſläpte ut tågen, för at conſervera

lif,

lif, gods och ſkepp, och igenom Guds nåd ſtadnade det igen. Den 28 Januarii var kölden ſå genomtrångande, at vatnet frös i kajutan, och når man ſpottade uppe på dåcket, ſå frös det ſtrax til is i vådret; ingen af oſs kunde draga ſig til minnes en dylik köld: utom des ſnögade det nu igen ſå förſkråckeligen, at man intet kunde ſe och uplyfta ögonen, och folket kunde icke regera, hvarken ſig, eller kabel och tåg. Dertilmed började kolen fattas, emedan Turkarne på Skeppet betjente ſig af den proviſion vi hade för kajutan, ſåſom den varit deras egen, för at icke fryſa ihjål i den för oſs, och ånnu mer för dem, ovanliga kölden. Vi kommo ihog, at det var Hans Kongl. Höghets, Hertigens af Södermanland, Prins CARLS Höga Namns-dag, och jag, ſåſom Södermanlånning, förſummade icke, at tillika med alle de öfrige Landsmånnerne hafva den nåden, at dricka Hans Kongl. Höghets Skål, och upvårma oſs i en köld, ſom juſt var *Karla*-vulen och *Svenſk*.

Den 29 derpå följande var luften ſtilla och et hårligt våder, ehuru ganſka kalt. Man började kl. 5 om morgonen at åter draga ankare; det ſtörre af de 2 fiks vål up, men med det mindre, ſom kallas Varp-ankare, hade man et förſkråckeligt beſvår och arbete, ſom alt blef förlorat och ſlutades derigenom, at kl. 2 eftermiddagen braſt Kabel-tåget af, och ſjelfva ankaret blef liggande qvar i Helleſponten, ſom et Offer af Svenſk Product til Neptunus, ſom icke ville ſlåppa oſs för båtre köp. Det lårer ſåkert faſtnat i något annat ſtort ankare, ſom blifvit förlorat derſtådes, på ſamma ſått ſom vårt: ty klippor eller andra hållhakar kan man vål icke förmoda midt i Canalen på et ſådant djup. Miſtningen af ankaret var en ganſka ſtor ſkada; men aldeles ingen emot

den, som så uppenbarligen hotat oss och Skeppet. När ankaret förlorades, kom en Turk springande til mig, och sade, at man borde tacka Gud för det som hände, ty, sade han, *Dschanine gheledschek kasa maline gheldi* : det är, det öde, som var ärnat åt hans själ, föll på hans egendom. Jag anförer detta för at visa Turkarnes tankesätt: jag har set dem ofta blifva glade, då Caffé-koppar slagits sönder händelse-vis, eller något annat: ty de anse et sådant för et ödets skott, som bör nödvändigt träffa någon eller något, och räkna för en Guds nåd, när slaget blir lindrigt, och träffar något af det de äga, i stället för en person. Jag har hört, at en Turk blifvit mycket ond på en qvacksalfvare, som curerat hans häst ifrån en sjukdom, ehuru mycket han eljest hölt af kreaturet, och sagt, at nu kommer säkert häst-sjukan på någon af mit hus. Alle våre Turkiske Passagerare bådo Capitaine *Moreen*, at han ville offra en Kurban för sig och Skeppet, när han en gång skulle komma fram i god hamn, til et tacksamhets-offer, för det han blifvit frälst genom en så lindrig minnes-beta.

Vi gingo då änteligen til segels, efter så stora öfverständne farligheter, så svår sjö-nöd, och så mycken vedermöda, vako och arbete. Det är icke nu för första gången, som jag blifvit öfvertygad derom, huru mycket en stackars Sjöman måste utstå och uthärda för Handelns flor, för andre Medborgares beqvämlighet och välmående, och för at rikta en Köpman, som ofta icke är tacksam nog emot den, som fyller hans Coffertar och Källare, som drager maten i munnen på honom, och som skaffar honom på hans bord de läckraste alster af alla fyra Verldens delar, hvilka, liksom förenade på et ställe genom Sjöfarten, lemna sina producter at njutas utan det

det ringaste besvär, åtminstone utan fara för den, som dem åtnjuter. Men den, som vågar sit lif och sin hälsa, och förtror sig åt et så farligt, et så ostadigt och ostyrigt Element, som Vatnet är, samt beröfvar sig al ro och beqvämlighet, för at förskaffa den åt andra, huru mycken både tack, heder och belöning är man honom icke skyldig? Sådane betraktelser kunde icke annat än förekomma mig hvarje stund vid Hellesponten, då jag såg, huru mycket ondt mine fattige Landsmän måste slita, ända ifrån Capitainen til den siste; huru de hade at strida emot alla Elementerne och de strängaste samt farligaste Naturens verkningar; huru de arbetade ständigt; huru ofta de måste göra om altsammans; och huru ofta al deras möda måste likafult blifva utan någon frukt. Det ömade mig sannerligen, at se deras många sömnlösa nätter; deras kläder betäkte med is och snö; se dem ständigt vara emellan hopp och fruktan m.m. Nu först har det kommit efter: mer än halfva Besättningen ligger sjuk, på denne hjelplöse och okunnige orten; Gud hjelpe dem til hälsan! och sådane rikta andre, och hafva sjelfve de knappaste utkomster, och anses af många med största förakt, af andra med svartaste otacksamhet, som icke tänka efter, at al deras heder ofta kommer allenast af Båtsmannens vedermöda och lifsfara, som samlar honing af så långvägade blomster åt vattu-bin, hvilka ofta blifva hans mördare, då väder och vatn skona honom.

Nu fik jag af en dryg erfarenhet äfven lära känna det väder, som kallades af de gamle Greker *Hellespontias*, hvilket Herodotus säger gjorde ända på Xerxis stora Flotta, dref den emot klippor vid Thessaliske Kusten, der Bergen Pelion och Hypnus ligga, midt emot mynningen af Hellesponten rätt fram, ehuru långt derifrån, men icke särdeles långt

 ifrån

ifrån det ſtället jag nu år. Kunde detta våder hafva en ſådan verkan långt ifrån, och göra Skeppsbrott på en ſtor Flotta; huru mycket mer voro vi utſatte, ſom lågo i ſjelfva draghålet? Helleſpontias år Oſt-nord-oſt, och kommer förſt ifrån Svarta Hafvet, genom Boſphoren til Conſtantinopel, mera nordligt; ſedan drages det mera i Öſter af Marmora-Hafvet, och ſå rått fram genom Helleſponten, ſom år juſt ſom et draghål; och dår ſamt nedanföre i Hafvet år denne vinden aldrafarligaſt, och gör ſom oftaſt ſjö-ſkador. Om jag hår ofvanföre nåmnt detta urvåder för Nordan-vind, ſå har jag icke talt ſom Sjöman; och det har ſkedt, ſör at låmpa mig efter Svenſka Landt-ſpråket, och göra mig tydelig, emedan Nordanvåder hos oſs om Vintern betyder nåſtan alt det ſom jag ville ſåga; och når det kommer med ſnö, inneſlutar det urvåder, varg-våder, m. m.

Jag borde nu öfvergifva at tala om detta våder; ty det öfvergaf oſs ſå ſnart vi kommit utur Canalen, då vi juſt önſkat få behålla det: då fingo vi motvind, och tånkte derföre gå i hamn vid Öen Tenedos; men i detſamma ſom vi voro i begrep at gå in dår vid middags-tiden d. 30 Januarii, kom ſamma våder, ſom gjort oſs ſå mycket ondt förut, igen och blef för oſs den båſte vind man ville önſka, ſamt gjorde oſs det goda, at det förde oſs i haſt fram hela vår koſa: ſå måſte jag ock til ſluts lemna detta våder med beröm, och åter erkånna Förſynens nåd, ſom nu igen brukade ſamma medel til vår nytta, ſom tilförene varit vår plåga. Således går det öfver alt i verlden: nullum malum ſine auctoramento boni.

Vi kaſtade ankar om Söndags-aftonen, eller d. 31 Januarii, vid *Negropont*, midt emot inloppet til Golfen af Volo, dit vi ville: då vi ſeglat öfver 160

Ita-

Italienſka mil på 30 timar vid paſs. Men ſedan åter arbetade man både dag och natt i tre dygn, at gå et litet ſtycke, ſom man med god vind kunnat gå i tre timar. Vi kommo ej til ankars här i hamnen vid *Volo*, förr än d. 3 Februarii, och funno här al marken öfvertäkt med en djup ſnö; ſå at ſjelfva Theſſalien och de ljufliga Tempe nu juſt aldeles liknade Sverige i Januarii och Februarii månader. Likaſå alla Öar och Landkänningar, där vi farit fram, ända ifrån Conſtantinopel och hit. Vi hafve reſt aldeles ſamma våg ſom Argonauterne, dock i en ſtridande koſa; ty de gingo ut härifrån; och ſkal den ryktbare Argo vara bygd på et ſtälle, ſom man utviſer helt nära det ſtället, där vi nu ligge. Det är ſåledes ej underligt, om jag hafver en ſå olika lycka med deſſe namnkunnige Roddare, ſom ſökte och funno det gyllene Skinnet: ty jag ſöker några handſkrifne Permſkin, ſom jag fåt ſpaning på ſkola finnas i några Grekiſka Kloſter 3 eller 4 dags-reſor härifrån; men deras åtkomſt ſkal icke vara lättare än det gyllene Skinnets: ty förutan det, at de äro aktade af okunnige och miſstänkſamme Munkar, ſom ligga på dem ſom draken på godſet, och knapt låta någon ſe på deſſa Handſkrifter, ſå är ingången til deſſe Kloſter den ſvåraſte, ſom man någonſin hört talas om: ty de ligga på ſtela klippor til en anſenlig högd, och hafva aldeles ingen port; utan måſte den, ſom vil derin, hiſſas up i et nät til en högd af 36 famnar i et Kloſter, och 26 i et annat, m.m. Således är detta en halsbräckande reſa, och dertil med är det oviſst om den lönar mödan. Det är icke ſå lätt at begripa, huru man kunnat bygga på ſådana branta och höga klippor, och huru den förſte kommit dit, om han kunnat klätra ſig up, eller haft ſå höge ſtegar: här tros det vara ſkedt genom under-

derverk. Öfverst uti Klostret skal på Berget vara en stor rymd nog, med trädgård och park, dår kreatur betas. Alt detta skal M. H. få veta med alla omständigheter, når jag en gång med egna ögon set altsammans. Uphissandet dit up skal vara af den betånkelighet, at Hr *Montagu* afskråktes ifrån at låta sig dragas i Klostret når han kommit dit, och blef ståendes nedanföre: den som kånner hans undersökningsifver, så må han aldrig hoppas at kunna öfvergå honom: intet större bevis kan gifvas på, huru fasligt detta upvindandet måtte vara, ån detta. Likafult vågar jag tånka på at nu snart resa dit, åtminstone, som Hr Montagu, sedan snön först fåt smålta bort, och vågarne, som eljest åro hårstådes så elake, at de knapt förtjena namn af våg, blifva någorlunda brukbare. Vågen lårer jag taga igenom Larissa, som år Hufvudstaden i detta Landet och ligger 12 timar eller en dagsresa hårifrån.

Hvilken skulle trodt, at jag skulle blifva hindrad och uppehållen utaf snö ifrån at resa uti sjelfva Thessalien, på 39 graders Pol-högd! Likvål år det så: snön var vid min ankomst flere alnar djup, och hade jag största svårighet i verlden, at komma up til den Svenske och Fransyske Consuln Hr *Barthelemy*, som bor i byn *Portaria* högt up på berget, 2 timars våg ifrån hamnen. Måst vid hvart steg, gick snön up til bringan på Mul-åsnan, och det var likvål midt på den så kallade vågen: det var den 7 Febr. jag gjorde denna resan, och uppå berget var en köld och blåst, som var obeskrifvelig: alla tak voro fulhångde med store is-tappar, och Qvarn-rånnorne voro så besatte med is öfveralt, som i Sverige uti den starkaste vinter; alla tråd svigtade under snön, och jag skulle trot at jag varit hema uti mit Fådernesland, så framt jag icke, i stållet för Gran,

Tall

Tall och En, ſet öfveralt Olive- Mandel- Mulbärs- ſamt Fikon-träd, ſom här finnas til en ſtor myckenhet, och gör detta Landets rikedom, näſt Hvete, Bomull och Vin. Men alla deſſa träd hafva nu blifvit brände af kölden. Deraf ſer man, huru orätt man haft at criticera Horatius, för det han, då han beſkrifver en ſträng vinter uti Italien, ſäger at grenarne af träden nedtyngdes af ſnön, likſom han ſkulle ſkurit för mycket i växten, och ej ſå mycken ſnö kunde falla i det landet. Således granſkar man ofta, om ej altid, de gamle Auctorerne, både profani och ſacri, af okunnoghet. Så länge Orterne om hvilka de gamle ſkrifvit, icke äro bätre och mer kände, än de äro ännu; ſå bör man antaga det för ſant ſom de ſkrifvit, infór ſå många åſyna vitnen. Sådana vintrar infalla dock icke ofta härſtädes, men ſå äro de icke heller utur manna-minne: ty man berättar mig här, at för 35 år ſedan kölden varit ſtarkare, och varat längre än i år, dock utan ſå mycken ſnö ſom nu, ty des make kan ingen påminna ſig. Med alt detta ſåg jag dock Herdar med ſtore Fåre-och Gete-hjordar, ſom betade i ſlutningarne af bergen, emot Solen, där någon enda fläck kunde blifvit bar, redan den dagen jag reſte up til Portaria.

Jag uppehölt mig deruppe hos Hr Conſuln til d. 11 Febr. och när jag då reſte utföre igen til hamnen, fant jag likſom en annan årstid: ty när jag for dit up d. 7, ſå var alt likt ſom midt i vintern, eller Januarius och Februarius hos oſs; nu åter ſåg det ut ſom i April; ſnön var ſmält på högderne emot Solen, och ſtöp och vatn var i dälderne; men Solhettan var ſå ſtark, ſom midt i Maji månad i Sverige. Så nära och ſå haſtigt förenas Årstiderne i ſådane Climater, ſom detta: emellan en hård Vinter och en ljuflig Vår äro allenaſt 3 eller 4 dagar.

Men

Men dyrheten har ansenligt stigit hår på alle ting: denne Viken kan anses för den rikaste i Grekeland; år fullsatt med store byar på högderne, som bebos af vålmående Greker, och i dem hålles marknad våxelvis hvarje dag i vekan, så at de ej hafva för nöden at göra en stor provision til deras hushåll. Således blefvo de nu öfverrumplade af den myckna snön och kölden, så at månge, med al deras rikedom, kommo i förlågenhet om de nödvåndigaste förnödenheter til lifs uppehålle; emedan de ej åro vane at förse sig dermed, utan efter hand, och de nu våntade sig ingen sådan vinter. Deras Får och Getter hafva dödt af kölden och brist på foder: ty hår bårgas aldrig något hö. Den större boskapen har blifvit utmagrad, emedan den haft ingen annan föda, ån sönderhackad halm eller boss, och den har åfven börjat at tryta. Såden eller Hvetet har hår stigit til et pris, som aldeles år ovanligt på denne orten, hvilken år en af Sultans förnåmste Kornbodar, och fournerar til hans Hof öfver 100000 Kilå hvete om året in natura, och utomdes ansenliga Summor i penningar. Landet år der vakraste man kan se i verlden, och voro de fete Åkrarne så vål brukade, som på vissa ställen i de policerade Långderne, så skulle skörden blifva obeskrifvelig.

Aldrig hade jag vål trodt, at finna hårstådes en sådan vinter och snö, ehuruvål det måst håndt at jag funnit vintrarne alfvarsamme på alla ställen, dårest jag rest desse förflutne åren. Herr Baron Rudbeck och jag roade oss ofta deråt, at vi förde Svenske Vintern med oss hvart vi reste. Så var det i Frankrike, emellan åren 1767 och 1768; ingen visste dårstådes tala om en sådan köld och så mycket snö, alt sedan år 1709. Likaså hånde det oss i Italien, Tyskland, Holland och Ångland; och nu skal

ſkal detſamma hånda mig uti det ljuſliga Theſſalien, dåreſt Tempe ligga, och icke långt ifrån Parnaſſen, Muſernas Reſidence, och Caſtals kålla, ſom nu ſåkert varit islupen. Det år ej underligt, at den nu nekar ſin dryck åt et folk, ſom år ſå Barbariſkt och ſå okunnigt, at det icke en gång vet af, huru berömt deras eget Land varit fordom. De conſervera dock mer af ſit gamla Språk, ån mången ſkulle tro; och år det långt ifrån, at den nu brukeliga Grekiſkan går ſå långt ifrån den gamla, ſom Italienſkan ifrån Latinen. Men man bör vånja ſig vid deras pronunciation på orden, ſom icke år ſtort låttare, ån at låra et nytt ſpråk: den år dock mycket ljuſligare, ån den i den lårda Europen antagna. Det vil jag ock anmårka, at namnen på orter icke åro hos dem ſå mycket förändrade, ſom våre Geographier och Chartor det förebåra. Jag kunde hår göra en vidlyftig Diſſertation, om icke mit Bref vore redan för långt: dock vil jag, til bevis hårpå, lemna et och annat exempel, tagit af de Grekiſke Öarne uti Medelhafvet. Öen *Creta* kallas ånnu i dag af alla Greker *Criti*, ſom år deras pronunciation på det ſkrifne gamle namnet κρήτη, hvilket de ock aldeles ån behålla når de ſkrifva; och nåmna de aldrig Öen *Candia*, hvilket år et aldeles ohört namn ibland Grekerne, ånda intil ſjelfva Staden, hvilken de kalla *To Caſtro tis Critis*. *Lemnos* kalla de *Limno*, och ſkrifva λημνο, ſom år gamle namnet på Öen, utom ſiſte Conſonanten; ty Grekerne ålſka nu ſluta deras ord på Vocaler, för at göra dem ljuſligare och mera ſjungande, likſom Italienarne. Ingen Grek vet hvad *Stalimene* år, ſå framt han ej lårt det af utlåndningar: når jag vid förbifarandet af Lemnos frågade vår Lots, ſom år en Grek ifrån Öen Milo, om han viſte hvareſt Öen Stalimene ligger, ſade han, at den

icke vore til, utan uti Italienſka och Franſka Skeppares hjerna, och påminte han ſig aldrig hafva hört det namnet tilförne. Öen *Chios* kalla Grekerne ännu i dag med ſamma namn, utom den lilla ändring, at de ſäga *Chio*. Hvad *Schio* vidkommer, ſå brukas det allenaſt af Frankiſka Skeppare. Likaſå Öen *Cos*, den kalla Grekerne *Co* eller *Coo;* men aldrig *Stanco*, *Stanchio*, *Stingo* eller *Langa*. Huru ſådane underliga namn kommit til ibland ſjöfarande, ſom icke förſtodo Grekiſkan, är icke ſå ſvårt at begripa; men hvarföre de uptagits i böcker och ſkrifter, ſamt i almänt tal i Europen, dertil ſer jag ingen annan orſak, än at man par force velat behålla de namnen, ſom inkommit händelſe-vis i Europen uti vår okunnighets-tid, och haſt okunnighet til grund. En Italienſk eller Franſk Skeppare, ſom for uti Archipelagen, mötte et Grekiſkt Fartyg, och frågade des Skeppare hvart det gick? när han ſvarade, til exempel, *is tin Co*, ſom ſkrifves εἰς τὴν Κῶ, *til Co*, ſå tog den andre alt detta för Öens namn, och gjorde deraf *Stinko*, *Stingo*, *Stinkio*, *Stankio*, eller huru han hälſt ville rådbråka ord, ſom han icke förſtod; och ſå ſatte han det namnet på ſit Sjö-kort och i ſin Hamn-bok. När han tog Grekiſke Lotſar, ſom i ſynnerhet voro nödvändige den tiden, då Venetianerne, Genueſerne, m. m. ſom båſt drefvo Oſtindiſk och Levantiſk Handel tilſammans i Medelhafvet, genom Alexandrien, innan Magnet-nålen och Compasſen var känd, och innan vägen kring Africa och Goda Hopps-Udden var uptäkt, ſå var det ſak ſamma: ty Skepparen hörde altid af Lotſarne, at man ſkulle gå dit eller dit, til exempel *is tin Co*, och det tog han för ſjelfva namnet på Öen. Deraf är ſäkert äfven *Iſtambol* ſamt *Stambul* kommit, för at utmärka ſjelfva Hufvudſtaden Conſtantinopel. Det är at märka,

ka, at Grekerne ſig emellan aldrig kalla denna Staden annat ån *Polis*, Πόλις, ſom betyder *Stad;* ty andra Ståder kalla de nu fór tiden Χῶρα, *Chora*, ſamt en liten Stad eller by Χωριό, *Chorio*. Namnet *Conſtantinopolis* bruka de aldrig i almånt tal: ſåledes når någon ſkulle fara til denna Staden, het det: εις τὴν Πόλιν, *is tin polin*, hvilket de genom et haſtigt uttal pronunciera *is-tin-bolin* eller *is-tim-bolin;* och deraf hafva Turkarna fåt deras *Iſtanbol* eller *Iſtanbul*, ſom de altid ſkrifva det, men de uttala det dock *Iſtambul*, efter en regel i deras och det Arabiſka Språket, at då *n* kommer framfór *b* och några andra få bokſtåfver, får det ljudet af et *m*. Detta namnet brukas allenaſt af Turkarne; men aldrig af Grekerne, ſom icke bruka något annat namn ån *Polis*, når de tala om denna Staden, och det excluſive, ſom jag ſagt fórut. Turkarne hafva ſedan af *Iſtambol* formerat et nytt namn, och kallat Conſtantinopel, boni ominis cauſa, *Iſlambol*, eller ock *Iſlambul*, af Arabiſka ordet *Iſlam*, ſom betyder den *råtta Religion*, eller *Muſlimanſka Låran*, och det Turkiſka ordet *bol* eller *bål*, ſom betyder *mycket, vid, ſtor* och *full;* och ſkal ſåledes *Iſlambol* betekna en *fullhet af den Iſlamiſka Låran*, eller *råtta Tron*, ſom dår bekånnes ófver alt til hela ſin vidd: och det lårer vål Hr *Büſching* velat ſåga, når han ſkrifver, at Staden kallas af Turkarne *Iſlambol, das iſt, ein fruchtbarer Ort;* ehuru han miſstagit ſig ibland de 2 namnen, och åfven uti bemårkelſen. Somlige åter taga det ock af Turkiſka ordet *bul*, ſom betyder *finna igen*, eller råttare uti Imperativo *finn*, ſå at *Iſlambul* ſkulle ſå mycket ſåga ſom *finn den råtta låran*, och vara et upmuntrings-ord at derigenom omvånda de otrogna. Lårdare Turkar, ſom veta, at *Polis* betyder Stad i Grekiſkan, villa ock deraf hånleda

leda *Islambol*, som således skal bemärka en *Stad der-est Islam* bekännes och tros, eller en *Islam-Stad*. Vid detta tilfälle kommer jag ihog et artigt infall af en Turk om en Otrogen, som gick galit och tog Galata för Constantinopel: *han ville gå til Islambol*, sade han, *men han kom til Galata;* tvåtydigheten ligger uti Islambol och Galata: ty det sednare betyder *vilfarelse* i Arabiskan, och tillika Förstaden *Galata*, som ligger midt emot Constantinopel, vid hamnen, och på högra sidan om honom när man kommer ifrån Asien; och där bo så månge Otrogne, som Turkarne kalla de Christne och Judarne; således ville han säga med förtäkt ord så mycket, at den och den gick så galit, at *då han sökte den rätta läran*, *och den orten där den finnes, föll han i vilfarelse och råkade in i sjelfva den otrogna hålan.* Turkarne kalla eljest denna Staden *Costantinia*, så ock *Costantania*, sättandes altid accenten uti penultima öfver *i*, hvilket de ock fördubbla, så at det blifver Costantinija, eller Costantanija.

Dock hafva icke alle Orter i Levanten fåt, eller ock fåt behålla sådane Barbariske namn i Europen; och dertil tycker jag mig finna en orsak, nämligen at de bekantaste Orter och största Öar, som voro ifrån alla tider kände och omtalte uti Italien och annorstädes, och voro således i hvars mans mun, fingo ständigt behålla sine gamle namn, såsom *Constantinopel*, *Alexandria*, *Andros*, *Delos* (hvilken dock Grekerne kalla *Dilo* eller *Diles*), *Paros*, *Naxos*, *Rhodus*, *Cyprus*, *Samus* &c. &c. Men mindre märkvärdige Öar, som endast blifvit bekante genom Seglare, vare sig genom Handeln eller Korsfärderne, fingo sådane brutne namn, såsom *Stalimene*, *Stankio*, *Negropont*, &c. &c. Hvad *Negropont* vidkommer, så vet ingen Grek ännu i dag hvad det

det år, så framt han ej blifvit underråttad af någon Frank. Det år vål visst, at denna Öen nu icke mer behåller sit gamla namn *Euboea* ibland Grekerne, utan de kalla den *Evripo*, och de olårdare *Egripo*, med samma namn som Hufvudstaden, som derpå ligger, hvilken vål fåt det af den bekante *Evripus*, som år dår bredvid: når nu Sjö-folket, som altid ganska mycket förderfvar namn på Orter, i synnerhet då det icke förstår det språket som talas, utan inhåmtar ljudet någorlunda genom öronen, hörde nåmnas *is tin Egripon*, skapade de til *Negroponte*, som tillika tyktes svara emot den brygga i hamnen vid Staden *Evripo*, som gick öfver det trånga Sundet och förenade Öen med fasta landet; kommer det dertil, at de förste, som smidde til detta namnet, varit Italienare, och bryggan torde varit något mörk eller svart, så tykte de sig finna namnet redan helt fårdigt, i synnerhet som det tillika någorlunda svarade emot det ljudet, som de hörde af Grekerne, men icke förstodo.

Men hvarifrån Europeerne tagit namnet *Candia*, som Grekerne aldeles ignorera, det år icke så lått at såga. Hr *Büsching* anför et par gissningar; jag tillågger åfven et par: nåmligen at Öen kunnat få det namnet af Staden *Canéa*, som Grekerne prononcera *Cania* eller *Canja*, hvaraf Europeerne hafva kanske tilskapat *Candia*, och sedan kallat så hela Öen, sedermera åfven gifvit den nya eller ombygda Staden eller Fåstningen detta nya namnet. Min andra gissning torde M. H. tycka mer om, nåmligen at Staden Candia, som icke år kånd förr ån genom de Byzantiniske Håfdeteknare Cedrenus, Zonaras &c. hos hvilke den kallas *Chandaee*, behållit detta sit namn, dock något afkortadt. *Chandaki* betyder hos Grekerne en Graf med en uphåfven Jordvall omkring et

Ca-

ſtell, Trågård eller annat. Saracenerne funno låget vid denne Staden beqvåmligt til at dår ſlå deras Låger, når de gingo in på Öen Creta vid ſlutet af år 820 under Michaëls Regering, ſom kom på den Conſtantinopolitanſka Thronen efter Leo ifrån Armenien. Således blef namnet kåndt hos Muſulmanerne, och alt framgent hos dem behållit. Sjelfve Staden kallas derföre *Candia* af Turkarne ånnu i dag; men Öen kalla de *Gherit*, eller *Kjerit*, eller ock *Ghirid*.

Men det år ånnu ſvårare at veta, huru *Dardanellernes* namn blifvit ſå almånt hos andra Europeer, utom Greker och Turkar, ſom icke veta mer af detta namnet, ån af Svenſke Språket. Om namnet år tagit af Staden *Dardanus*, ſom fordom legat dår bredvid, ſå år ſåkert detta nåmnandet för lårdt, för at vara en Sjö-term, och kommen ifrån Folk-hopen, *penes quem eſt jus et norma loquendi*, ſom Horatius ſåger. Det kommer an på at veta, til hvilken tid namnet af Dardanus bibehölts på ſjelfva ſtållet: nu för tiden vet ingen något deraf dårſtådes, om icke någon Frank, eller någon ſom omgåts mycket med dem och hört dem tala om Dardanellerne; eller ock låſt Europeiſka böcker och Reſe-beſkrifningar. Jag kan knapt tro, at et namn ſkulle blifvit ſå almånt antagit i Europen, om det endaſt haft ſit urſprung ifrån de Lårde, ſom vål hafva den råttigheten at raiſonnera om ord, både likt och olikt, men icke den, at gifva dem et almånt burſkap. Hos Grekerne år Dardanellernes almånna namn *Ta kaſtra tis Polis;* ſom vil ſåga *Conſtantinopels Caſteller*, emedan de åro nycklarne til denne Staden: och Helleſponten kalla de *to Bogazi tis Polis*, det år Conſtantinopels Sund, ehuru långt det ligger ifrån Staden; i det ſtållet kalla de Boſphoren *To Bogazi tis mavris Thalasſas*,

ſas, det år *det Svarta Hafvets Sund.* Ordet *Bogaz* år Turkiſkt och betyder *Strupe*, ſamt figurate et *trångt Sund;* jag vet icke med lika viſshet, om det kan betyda en *Iſthme* eller *Nås*, ſåſom det ſtår uti la *Grammaire Turque* &c. trykt i *Conſtantinopel* 1730 in 4:to, på ſidan 107, dereſt åfven bemårkelſen af *Sund* år uteglömd; men denna Grammatica har, oaktat den pompeuſa Dedication, ſom ſtår dår fråmſt til Cardinalen de Fleury, ſåſom en Amulete emot elaka ögon af en biſter granſkare, nog många briſtfålligheter, för at kunna hår omröras, når frågan år om den Levantiſka Geographien och de namn, ſom man med oråtta gifvit åt orterne.

Men ånnu mera beſynnerligt år det, at ordet *Archipelagus* icke år kåndt af Grekerne, ehuru Grekiſkt det eljeſt år, åtminſtone til urſprunget. Grekerne kalla denna Grekiſka Skårgården *Dodekániſa*, det år *de 12 Öarne*, och förſtå dermed de 12 mindre Öar, ſom ſtodo under Venedigs Herrſkap, och dependerade ſomlige af Peloponneſus eller Morea, ſomlige af Candia, m. m. De kalla dem derföre underſtundom *Frankoniſia*, det år de *Frankiſke* eller *Katholſke Öar.* På de flåſte af deſſe Öar ſkola ock Innevånarne lefva måſt efter det Europeiſke, i ſynnerhet det Italienſka viſet, ſamt hafva deras hus tåmligen meublerade i den ſmaken. Deſſe Öar, ſå mycket jag nu kan draga mig til minnes, åro deſſe: *Dilo*, *Andro*, *Patimu* (Pathmos), *Lero*, *Zira*, *Milo*, *Andiparo*, *Naxia*, *Paro*, *Scopelo*, *Skiro*, *Triki*; hvilkas namn jag hår ſkrifvit, ſom de nu pronunceras af Grekerne. Som ſomlige af dem haft fordom viſſe Förſtar, ſom regerat öfver dem ſamt de nåſtgrånſande Öar, ſå torde *Archipelagos* blifvit nåmndt af Grekerne den tiden ſåſom *Förſte-* eller *Prins-*Hafvet, ehuru ordets ſammanſåtning i den bemår-

kel-

kelsen år mindre efter Grekiska Språkets smak, och Analogie med andre ord, som hafva *Archi* i början, samt förråder således den Barbariske tiden af Språket; så framt man ej vil uttyda *Archipelagos* för det *förnämsta Hafvet*, eller det *första af alla Haf*, hvilket, i anseende til de många där regerande Prinsar, kommer rätt öfverens med analogien af composition. Denne derivation är åtminstone rimmeligare, än Hr *d'Anvilles*, den störste Geograph i Europen, som tror *Archipelagus* är icke annat, än en corruption af orden *Aegeo-Pelago:* hvilket jag likasult icke skulle tycka vara så mycket hårdragit, i synnerhet af okunnigt Sjö-folk, om allenast det sednare namnet vore eller varit brukligt ibland de nu varande Greker; men det är icke så, ty de veta icke af det namnet. Likaså är namnet *Setines*, som Europeerne tillagt Staden *Athen*, aldeles obekant hos Grekerne, som kalla honom *Athina*, och pronunciera det nästan som det vore skrifvit *Azina*, eller *Asina:* jag tror at *Setines* tilkommit af svårigheten at uttala Grekernes *th* eller *thita*, hvilket man velat således uttrycka, så at både *s* och *t* skulle hjelpas åt. En dylik orsak tror jag vara til namnet *Schio*, i stället för *Chio*, för at någorlunda uttrycka Grekernes bokstaf *Chi*, som är ännu svårare, ja den aldrasvåraste för andre Nationer at rätt uttala, samt des ljud med andra bokstäfver, än Grekiske, utsätta.

Men förlåt, M. H. at jag blifvit vidlyftigare, än jag någonsin tänkte i förstone, och at jag redan sudlat et halft ark fult med Öknamn på Orter, som hafva ingen annan grund, än okunnighet och osanning: som äro Levantiska namn, utan at vara Levantiska; eller Grekiska, utan at vara Grekiska: Namn på Orter, som aldrig blifvit så nämde af hemfolket på sjelfva stället, där de ligga, utan af lång-

vå-

vågade och främmande, och som förråda Barbariet i de Länder, den tiden, då de därstädes blefvo införde. Jag önskade, at de icke blifvit bibehålne i en uplystare tid, och ökat svårigheten i detta Landets Geographie, som har nog utaf at betungas med tvänne Landsens Språk, Grekiskan och Turkiskan, som nämna mäst alle orter olika, utan at dertil belastas af en ny Europeisk Jargon, som framalstrat missfoster. Det är likson en Grekisk Lingua Franca, som man först ohemult rådbråkat, sedan oråtmåtigt antagit, och af okunnighet bibehållit. Det var väl icke at vara tacksam emot det lärda Grekeland, at villa förmörka sjelfva Musernes hemvist med barbariska namn, som det icke kändes vid; men nu har saken kommit så långt, at den icke vidare kan hjelpas, emedan desse namn äro antagne öfver alt i den uplysta Europen, både i tal och skrifter: således måste man bruka dem, så framt man vil förstås af andra, och det är nu således en nödvändighet; men det är ingen nödvändighet, utan en okunnighet, at säga, at dessa öknamn äro antagne på sjelfve orterne, och at de nämna sig så sjelfve, samt at de gamle namnen kommit aldeles utur häfd. Likafult ser man månge Lärde begå denna vilfarelsen. Det är ock sant, at det så händt med månge orter i Grekeland, och at de förglömt, eller ock genom vissa händelser förafskedat deras gamla äkta namn, och antagit nya, som lätteligen måste hända under så många revolutioner och förändringar, samt så många Seclers förlopp; men så har det dock icke händt med dem jag anfört och många andra, ja ganska många. Det bör jag ock icke förbigå härstädes, at uti Grekiska Kyrko-Språket Orternes gamle namn ständigt varit, ifrån Församlingens början eller primitiva Ecclesia, och äro ännu i dag bibehålne, hvilket kan sägas i al-

månhet om största delen, om icke om alla. Uti deras Ecclesiastique-Verk och Kyrko-Stat båra Patriarcherne, Metropoliterne, Archi-Biskoparne, Biskoparne &c. &c. namn och Titlar af Stiften, som de innehafva, och ibland dem finnes knapt et nyt namn. Ja de gamle namnen åro så helgade och bibehålne, at ofta Ståder nåmnas, som icke åro mera til, och knapt några få ruiner åro deraf öfrige; ja, stundom år man derom så ovifs, at man tvistar om råtta stållet hvarest de fordom legat. Jag har just et bevis derpå midt för mina ögon, nu når jag skrifver detta til M. H. i hamnen af Volo: nåmligen några slåta ruiner af Staden *Demetrias*, ty så tager jag dem före, och den anledning har jag fåt, då jag några gånger beset dem, når jag varit i land. Staden har haft tid at icke allenast förfalla, utan ock blifva til intet och misskånnas på sjelfva stållet; ty den år så gammal, at den blef anlagd af *Demetrius Poliorcetes*, som kallade honom efter sig. Somlige taga desse ringa öfverlefvor för ruiner af Staden *Pagasae*, som låg åfven vid denna Vik, som år *Sinus Pelasgicus*, och fik derföre af denne Staden stundom heta *Sinus Pagasaeus*. Somlige åter tro, at ruinerne åro efter den gamle Staden *Iolkos*, ehuru andre med mera skål tro, at *Iolkos* legat dår Volo nu ligger. Vare nu huru det vil, så gifver dock *Demetrias* namn åt Stiftet, och Archi-Biskopen hafver sin Titel af denne så i grund ruinerade Staden, at man tvistar om des råtta låge. Således öfverlefver det gamle Namnet sjelfve Staden, och likfom sig sjelft, samt trotsar genom Kyrkans helgelse tiden och glömskan, och likfom igenkråfver af jorden des gömda öfverlefvor, samt befaller stenhoparne at blifva det de varit fordom, och resa sig up til hus och murar. Troja år qvar hos Homerus, då det saknas på sit eget

stålle:

ſtälle: och ſåledes äro många Städer qvar på menniſkors tungor, då de långeſedan undergåt förgångeligheten, och förgäfves ſökas på Jordklotet. Jag ſlutar nu denna förgängeliga betraktelſen med en liten anmärkning, at *Volo*, ſom nu gifver namn åt denna Viken, ſkrifves i Grekiſkan Βωλο, och ſkulle efter vårt vis läſas *Bolo*, men pronuncieras af Grekerne *Volo*; Turkarne kalla den *Kolos* ſamt *Golos*: det är nu allenaſt et ynkligt Turkiſkt Caſtell vid hamnen, och et godt ſtycke derifrån ligga 2 byar, en Turkiſk och en Grekiſk, ſom åfven båra namn af *Volo*; här ſkal fordom den gamle Staden *Iolkos* legat, hvaraf Orten ſå ock Golfen hetat *Iolikos*, ſå väl ſom Pelasgicus, och har väl Iolkos blifvit rådbråkad af Turkarne til *Kolos*.

Men nog af med förändringar på Namn och Orter; jag framhärdar nu ſom altid, utan minſta förändring, med ren och uppriktig och ſtörſta högagtning - - -

---

FEMTONDE BREFVET.

Volo, den 10 Mart. 1779 *).

Utom det långa Bref på 5 halfva ark, som jag afskickade härifrån Volo d. 1 innevarande Mart. til Salonique och Constantinopel, för at derifrån i sinom tid komma M. H. tilhanda; så vil jag åfven nu innan min afresa härifrån låta M. H. veta mit hälsosamma tilstånd, samt åfven at Kölden satt nu til här i Thessalien för andra gången, och at det snögar ännu här på bergen och högderne.

Vidare får jag gifva M. H. tilkänna, med hvad stor oro jag måst af M. H:s Bref af d. 8 Decembris inhämta, at M. H. då ännu icke bekommit mina Bref, som dock bordt vara framkomna, utan at det sista M. H. då innehade var dat. *Tharapia d.* 17 *Sept.* Jag kan svårligen, ja aldeles omöjligen begripa orsaken til detta dröjsmålet; ty jag skref ifrån *Constantinopel d.* 3 *Oct.* et långt bref, nemligen på 2 half-ark, eller 8 sidor in 4:to, som var trykbart; och utomdes et annat bref om ödmjuka tacksägelser til Hr Baron och Hof-Cantzlern *Sparre* &c. om mina 12 Bok-kistor ifrån Frankrike, Italien och Holland &c. Sedan *d.* 16 *Oct.* af 4 sidor om Turkarnes Ramassan &c. och utomdes et annat bref om Mag. *Stridsberg* &c. och då begärte jag åfven alle slags Svenske Almanakor för Hr Envoyén *Celsing*, och mig &c. Desse båda Depecher borde åtminstone vara framkomne til Stockholm d. 8 Decembris. Hvarest hafva de då tagit vägen? de voro både 2 inne-

*) Detta Bref är det *aldrasista*, jag inhändigat ifrån Sal. Hr Björnståhl; och derföre införes det ock nu fast helt och hållit, ehuru icke hela Innehållet varit ärnat för Almänheten. *Utgifvaren.*

neslutne *) uti Hr Envoijéns egne Depecher til Hofvet; och de åro ju framkomne. I anledning håraf vil jag nu gifva M. H. en *Lista* på alla de följande Brefven, jag skrifvit til M. H. sedan *October*, så at M. H. må få se, at jag försummat ingen Postdag, och hvad M. H. har at söka och efterspana hos Vederbörande.

Den 3 Novembris. Deruti voro tacksägelser til Hr Prof. Bergius för hans Bref. Sedan om svårigheterne at få underråttelser om Turkarnes saker. Hålsningar och fråga til Hr Wargentin, med månge &c. &c.

Den 3 Decembris. Continuation af mit bref af d. 16 Octob. om *Ramassan*, om Svenske Canonerne i Scrailen, om Astrologerne vid Hofvet &c. Deruti låg et annat Bref af *d.* 16 *Nov.* som icke förr ån då bortskickades, det handlade om *Beiram*, om Svenska Våderleken i Constantinopel; Frågor til Hr Riddaren *Wargentin*; Hr - - - beröm för des förtjenster at uplysa det almånna i så många år &c. det var 8 sidor i 4:to. Vidare et privat Bref af *d.* 3 *Decemb.* med åtskillige frågor.

Den 17 Decembris. Continuation af mit Bref af *d.* 16 *Nov.* om Mahomets Fana, om Turkarnes Bakelse, som bårs på stånger; om Bibelns Öfversåtning &c. af 8 sidor; sedermera et enskilt om Capit. Moreens ankomst med det Svenska Skeppet.

Den 4 Januarii 1779. Nyårs-önskningar til Konung och Fådernesland, öfver den nyfödde Kron-Prinsen GUSTAF ADOLF, den Gud välsigne! Om min tilärnade Resa til Grekeland.

Den

*) De hade gjort en Omvåg med Cancelliets Bref, och kommo sedermera *Utgifvaren* riktigt tilhanda.

Den 18 *Januarii.* Om köld och snö i Constantinopel. Hälsningar til Hr *Jöransson.* Om min Resa från Constantinopel, som anståltes samma dag. En Fulmakt til Hr *Gjörwell*, at uttaga min Lön i Upsala. Vidare: et annat litet Bref af samma dag, skrifvit på Skeppet, sedan jag var gången om bord. Alt detta ifrån Constantinopel, innan och under afresan.

Sedan *den* 1 *Mart.* härifrån *Volo i Thessalien*, om min Resa hit, och de grufveliga faror samt hotande Skeppsbrott jag utstod vid Dardanellerne emellan d. 23 och 29 Januarii; detta Brefvet var 20 sidor in 4:to, samt skickades med en Exprès härifrån til Salonique, det gamla Thessalonica, at gå sedan derifrån til Constantinopel, och så vidare genom Wien til Stockholm *).

Sist skref jag om mina lifsfaror til sjös; men nu har jag äfven blifvit förvissad om dem til lands. Alt sedan jag kom hit, har man talt om, at *Albaneserne* efter vanligheten äro i resning, och at de äro hit annalkande, för at röfva och ströfva alla Grekiska byar, der de draga fram, i synnerhet här i Thessalien; och det är orsaken hvarföre jag väntat härstädes, sedan den förste snön afsmält, för at få veta med visshet, om man kunde resa någorstädes med någon trygghet. Jag har imedlertid rest ikring Golfven af Volo; och nu nyligen var jag vid det gamla *Argonavs*, som nu kallas *Malaki*, derest Argonauterne skolat bygt det äldsta Skepp, som man vet tala om, dock näst Noachs. Nu i går kom en Exprès med Bref ifrån Salonique til Capitaine Moreen angående Skeppets lastande; densamme berättade mig, huru han mött öfver 100 Albaneser imellan Larissa och

*) Alle Brefven äro efter hand ingångne.

och Volo, just derest jag årnat resa fram, huru de tagit af honom 40 Paras eller 1 Piaster, de ende penningar han ågde på sig, så ock hans öfverrock, hvilken de dock på hans bön gifvit honom igen &c.

Denne Nyheten har satt mig i tusende bekymmer; ty båra de sig så åt med en Musulman, huru skola de då göra med mig? ehuru jag må hafva med mig beväpnade Janitscharer, Portens Ordres, och vara i Turkisk drägt och skepnad, ända til Skägg och Mustacher; ty alt sedan jag for ifrån Constantinopel, har jag lagt mig til skägg, hvilket ansenligen tiltagit, så at efter detta landets tycke man anser mig för ganska respectabel; men hvad Albaneserne vidkommer, så hafva de det bruket, at först taga af en Omusulman alt hvad han har; föra honom sedan up på bergen fången och bakbunden såsom en Slaf, gifva honom litet bröd och vatn, samt begära för hans lösen 10 à 12000 Piaster, alt som de värdera honom til, och skicka derföre til nästa Franksiska Consul eller slåktingar tidning derom; och om de icke snart få lösen, så skicka de til bevis och förebud et öra, et finger, eller någon annan del af den fångne slafven til hans slägt och vänner, med tillsägelse, at de inom 8 dagar skola skicka ranson och lösen, eljest skola de skicka hans hufvud hårnäst; hjelper det icke, så expediera de honom til andra verlden, eller ock föra honom vidare bort, och sälja honom för slaf, såsom en välfången Krigs-fånge och lifegen. Uti denne cas år jag nu: antingen bör jag afstå med at fara til de så märkvärdiga Klostren, som torde hafva helt okände Manuscripter, äfven sådane, som torde uplysa Bibeln, m. m. som Kongl. Cancellie-Collegium så mycket påyrkat uti des Instruction: eller skal jag risquera en Resa, som kun-

kunde helt ſnart ſkaffa mig Martyr-kronan för Litteraturen, utan at den ändock vunne något dervid. Sannerligen har jag aldrig kunnat råka ut i en vårre contretems at reſa här i landet, än denna. Förſt och främſt blifver nu hvar reſande, ſom både Turkar och Greker, hvad helre är, anſe altid för et underligt djur, och tro at ingen kan reſa utan för at rikta ſig, antingen ſåſom Handelsman, eller ock genom fördolda ſkatters upletande i jorden, hvilka de tro finnas öfveralt dereſt några ruiner äro, ja at hvarje ſten, ſom hafver någon gammal och för dem oläſelig Påſkrift, inneſluter uti ſig guld, ſilfver, mynt och ädla ſtenar, och at påſkriften uptäcker ſtället och ſättet at finna dem; men nu i deſſa ofredliga omſtändigheter ännu värre, då hvar och en reſande, ſäger jag, blifver ſtraxt tagen för en Ryſk Spion, ſom hänt mig här på ſjelfva ſtället, ehuru jag kommit med et Svenſkt Skepp; ja flere af det dumma folket hafva äfven trodt at ſjelfva Skeppet vore Ryſkt; ty nu hafva de ej annat i hufvudet, än Ryſs, Ryſsland, Crim, Krig, Capitan-Paſcha, Flottan, Svarta Hafvet, &c. &c. hvarom jag hör Turkiſka Viſor ſjungas eſomofta st. Sedermera dertil har jag råkat ut i en den ſvåraſte vinter, ſom gjort vägarne inpracticable, och ökat dyrheten på alt uptänkeligt behof. Och nu för det 3:dje komma Albaneſerne, ſom göra hindren oöfvervinnelige. Har jag väl kunnat råka värre ut? Om Sultans egna och ſtränga Ordres, hvaraf jag är innehafvare, kunna änteligen befreda mig ifrån at blifva tagen för Spion hos dem, ſom kunna läſa ſkrifvit, ſamt en god hälſa och pung kunna afhjelpa de ſednare hindren: ſå blir dock det ſiſte det värſte at afhjelpa. Det är underligt nog, at man tänker på Krig emot utländſka fiender, och det ſå alvarſamt, at befalning nu nyligen hitkommit ifrån

Porten,

Porten, at man hårifrån orten bör ſkicka 200 Sjö-mån eller *Kalionſchi* til Flottan i Conſtantinopel; nåmligen 50 hår ifrån Volo, 50 ifrån Armiro, 50 ifrån Lariſſa, och 50 ifrån Pharſale: och icke vet det ringaſte tånka på at hålla fred hemma i landet: likvål vet Porten deraf; ty under ſiſta Ryſka Kriget och alt ſedan hafva Albaneſerne gruſveligen huſerat hår i landet och på Morea: för 4 år ſedan kommo de vid paſs 500 til antalet hit, och upbrånde då öfver 70 hus uti Volo, 12 uti Portaria hår ofvanföre, och likaſå annorſtådes håromkring, ſedan de förut röfvat, pillerat folk, hus och Kyrkor; jag har ſjelf beſet afbrånde Grekiſke Kyrkor i Volo, ſom det ſtackars folket icke en gång får å nyo upbygga, utan de förfårligaſte Summors afgift, ſom Porten fordrar af dem: ſå at i ſtället i andra Lånder gifves brand-ſkatt, drager hår ſjelfva Regeringen en inkomſt af Mordbrånneriet; ty det år at mårka, at Grekerne hafva al Religions-frihet, ſå vål ſom andre Nationer; men at å nyo förbåtra, eller ock upbygga gamla Kyrkor, möter dem ſtrax ſvårighet, at det blifver et nytt pillerande på underſåtarne, och likaſult blifver knapt en enda Grekiſk Kyrka å nyo upbygd. Hos oſs betalar man derföre til Öfverheten, at man må blifva ſåker om ſit lif och ſin egendom; men hår betalar man, för at vara i et ſtåndigt bellum omnium in omnes. Huru ſkal en ſå ſvag Regering kunna inbilla ſig, at ſtå emot utlåndſkt våld, når den icke kan hålla egne underſåtare i ſtyr? Förſt borde man vål tånka på at hålla ordning i ſit eget hus, innan man ſörjer för ſina grannars: men jag har altid ſagt M. H. at alle ſakerne åro up- och nedvånde i Orienten; alt går bakfram, och intet liknar våra Lånder och våra Bruk, våra Inråtningar, vår Politique och vår kloka Stats-konſt. *Albaneſerne* åro

et följe, som liknar de gamle Göther, Heruler, Vandaler &c. De röfva och ströfva uppenbart til lands, och äfven til sjös, som våre Vikingar och Nåskungar. De äro Muslimaner til Religion; de kallas *Arnaut* eller *Arnaud* på Turkiska: deras Språk är aldeles intet kändt i Europen; det skulle kunna gifva något ljus i deras Historia, som är lika så okänd. Jag skaffade mig et litet trykt Vocabularium på deras Språk, då jag var i Venedig: de hafva ingen Skrift eller några bokstäfver sjelfva, inga böcker och inga kunskaper; de, som kunna skrifva, bruka de Grekiske bokstäfverne at uttrycka deras tungomål, emedan Grekiske Språket är dem äfven i almänhet bekant af den orsak, at de hafva olyckligtvis så mycket at göra med Grekerne; uti Epirus och det öfriga Albanien äro ock flere Grekiske byar, som hålla sig styft nog emot desse elake grannar, och hålla sig altid färdige at möta våld med våld. Äfvenså gör man nu här; alle hus uti byarne häromkring äro bygde som torn, och hafva i alla vrår och vinklar öpningar för gevär, at kunna skjuta på dem: och blefvo flere hundrade af Albaneserne nederlagde, när de sist gjorde besök här: likafult vela de nu komma igen; och derföre rusta alla sig til nu, at taga emot dem. De måste försvara sig sjelfva, när Öfverheten icke kan göra det sjelf, och lemna husfred åtminstone åt de stackars undersåtarne. Jag har kändt många Albaneser, äfven haft här om bord flere, ingen har jag funnit, som kan läsa eller skrifva Turkiska, men väl Grekiska, ehuru de kunna alla tala Turkiskan, Albanesiskan eller Arnaudskan, äfven en och annan Sclavonskan. När de skrifva Turkiskan, sker det äfven med Grekiska bokstäfver. Jag har af dem fåt långa Listor på Arnaudska ord, som de skrifvit med Grekiska caracterer. Dock kan väl nå-

någon finnas ibland dem, fom ftuderat Arabifkan och Turkifkan. Prins Cantemir talar om denna Nations underliga hus-curer, få mycket jag mins. Nog hade jag luft at närmare låra kånna deras feder, lefnad och fpråk; men jag vil icke göra det på mit lifs bekoftnad. Jag lårer vål til fluts få lof, at följa Svenfka Skeppet til Salonique, för at dår kunna taga fåkrare och viffare Refolutioner, om några fådane allenaft kunna tagas i et land, dår ingen fåkerhet år, och dår et ftröfvande parti föreskrifver Lagar, endaft grundade på våld.

M. H. får göra hvad Bruk, fom behagas, af detta Bref, och meddela deraf åt Almånheten få mycket, fom kan intereffera: at man må få fe, med hvad ftor farhåga jag refer hårftådes, och huru mycket man måfte våga för at uplyfa, förft fig fjelf och fedan andra. Hårnåft mera om mina faror, och om den - - Vånfkap, med hvilken jag har åran framhårda, min Gunftige Herres och Våns

ödmjukafte tjenare

JAC. JON. BJÖRNSTÅHL.

BIHANG
TIL
TREDJE DELEN.

EXTRACTER af några Bref til Utgifvaren *).

1. *Constantinopel* och *Pera*, d. 16 Apr. 1778 **).

Min Herres myckna beröm förtjena mina Bref visst icke; men M. H:s vänskap finner deruti det, som icke ses af andra; och den visar M. H. på et - - sätt, at det kunde icke annat än surprenera mig, då M. H. vil, at hela Vinsten, af den nya Uplagan, skal tilfalla mig. Min förbindelse - - M. H. har således velat bruka denna Edition, som en Thermometer, at dermed måta, huru mycken vårma hos Almänheten vore ännu för mig öfrig; och som den blifver et föremål för min erkänsla, beder jag M. H icke låta mig vara i okunnighet om Dem, som dymedelst bidraga, at hjelpa mina blottade Financer. Jag kan icke annat, än anse hvar och en Prenumerant för en Vän i mit kära Fädernesland, som

*) Desse Bref hafva egenteligen varit enskylte til Undertecknad, och icke, som de öfrige ifrån Turkiet, ärnade til trycket, om icke til bruk för Nyheter uti min Lärda Tidning; men nu, sedan Författaren är död, meddelas ock desse Utdrager, såsom innehållande åtskillige Märkvärdigheter, men förnämligast för at bevisa, med hvad ovanlig Upmärksamhet och Granskning Salig Hr Björnståhl både reste och upteknade, hvilken stor Grad af Trovärdighet, af Agtning för *Sanningen* och det *Svenska Almänna*, han sökte skrifva sina Bref. Måtte sådant tjena til Regel för alla Resande Lärde, i synnerhet för våre Svenske Lärde, som resa och beskrifva sina Resor! *Utgifvaren.*

**) Detta Utdrag finnes förut trykt uti Stockholms Lärda Tidningar för 1778 N:o 42. De begge följande äro icke trykte förut.

som vil delraga i mina svåra och kostsamma Resor i Orienten, upmuntra mig vidare til Undersökningar och Arbete, samt bereda mig vägen til de Kunskaper, som kunde passa sig för det lysande Konung GUSTAF III:s *Tidehvarf*. M. H. täktes derföre lemna mig en trykt Förtekning på dem alla, at jag må förvara deras Namn i mina Samlingar, som jag förvarar deras Minne i mit Hjerta. Et sådant Document af Samtida Mæcenater och Vänner i Fäderneslandet, är och blir för mig ganska dyrbart: och då M. H. behagat gifva mig det oförmodade tilfället, at kunna räkna dem, som vela mig väl; så lärer M. H. ock härutinnan icke misskänna min Tacksamhet, hvilken svarar fulkomligen emot det stora värde, som M. H. ser jag fåtter på et sådant vänskaps-prof, hvaraf den är en verkan. Denna Förtekning på mine Gynnare och Vänner i Sverige skal vidare öfvertyga mig, om någon annan, än M. H:s egen upmärksamhet, har del i det, som M. H. behagat insätta i fören. Lärda Tidning, "om den dubla åstundan af Svenska Allmänheten, at få *mina Bref så fort trykte, som möjeligt vara kan, och på et ställe tilhopa*". Jag känner för väl alla omständigheterna, uti hvilka desse, rättare Utkast, än Bref, äro skrifne, för at våga smickra mig med Almänhetens bifall: de äro skrifne under Resan, på Vårdshus, och oftast om Nätterne, då jag varit trött. De voro icke ämnade åt Almänheten, sådane som de äro; de voro stälde til en sådan Vän, som M. H. är, och til hvilken jag kunde skrifva i förtroende om alla saker, som de mig förekommo, och afsände jag altid Utkastet sådant, som jag det upsatt och i hastighet öfversedt. Jag tänkte sedermera vid hemkomsten begära igen dem alle af M. H., se igenom, öka och förbättra dem, då jag hade mera ledighet och råderum, då icke

nya

nya föremål til Anmärkningar dageligen, ja ſtundeligen förekommo, ſom göra en Reſande tankſpridd, och då jag hade i lugn tilgång til alla mina Böcker och Papper, änteligen ſamlade på et ſtälle; och ſedan lemna dem i dagsljuſet: men M. H. har förekommit mig, och ſatt mig i farhoga för deras Granſkning, ſom icke hafva ſamma benägenhet emot mig, ſom M. H. Jacta eſt alea; det kan nu mera icke ändras. En tröſt har jag åtminſtone, at jag altid följt *Sanningen*, ſådan ſom jag den funnit och ſom jag om den ſjelf varit öfvertygad; jag har med ſtörſta alfvar ſökt undvika alla de Fördomar, för hvilka Reſande i ſynnerhet äro utſatte, och för hvilka Sanningen blir et offer. Då jag felat, har mit medvetande och mit hjerta deruti ingen del, utan ſådane ſvårigheter, ſom inſkränka Kunſkaperne, och det mera för Reſande än för andre. Kan kärlek för Sanningen, Flit at underſöka och utforſka, ſamt en ſtor Åtrå at ſläcka min egen och ſedan andras nyfikenhet, hålla Reſp. Prenumeranterne ſkadeslöſe, ſå hoppas jag, at de icke ſkola ſakna hos mig deſſa egenſkaper: i ſynnerhet nu, då jag reſer i ſå märkvärdiga Länder, ſå beſynnerliga och ſå litet kända. De böra vänta en rätmätig erſätning för deras bevågenhet, och det gynnande Almänna bör få nya Vedermålen af min Tackſamhet och Vördnad".

---

2. *Tharapia* vid Bosphoren, d. 2 Jul. 1778.

Jag har härtils förſummat, at ſvara på det Utdrag af Hr *le Brets* Bref til Herr - - dat. Stutgard d. 30 Dec. 1777, och ſom han ſkrifvit i anledning af Hr Groskurds Frågor, hvilket jag fik af M. H. hit öfver redan d. 23 Mart. förl. Jag känner Hr le Brets arbeten, och vet at han varit i Italien, måſt i Venedig: vet äfven, at han correſponderar med viſ-

se personer i Italien: men jag har anledning af de insånde Svaren at sluta, at hans Correspondenter icke altid åro de exactaste, och derföre kunna icke alla Svaren brukas med såkerhet af Hr Groskurd, i de Anmårkningar han tånker göra, vid mina Bref. Til ex. det heter i Hr le Brets Bref: *Giornale de' Letterati in Siena, nicht in Pisa, wird noch fortgesetz* &c. hvilket röjer okunnighet uti Litteraturen i Italien. Den lårda *Journalen i Pisa* utgifves af Professorerne dårstådes, år mycket vidlöftig, och innehåller Recension med omdöme och critik, just som jag lårer skrifvit til M. H. derom; den continueras ånnu och år mycket estimerad; men den i *Siena* år helt ny, börjad efter min tid, lårer knapt vara öfver 2 år sedan den begyntes, och angår Oeconomien, samt andre saker; jag har hört honom berömas, men kånner honom icke. Hr Abbé *Sestini* menar, at denne Journal redan uphört, af brist på medarbetare. I fall nu Hr Groskurd hade litat på detta Svaret, och infört det i sina Tyska Anmårkningar, så hade han både blifvit bedragen, och kommit tillika i Contradiction med mina Bref. Det jag har skrifvit om sådana Facta, kan icke annat ån vara accurat: ty jag har 1) varit på Stållet, 2) varit dår långe nog och gifvit mig tid at kånna Saken, 3) kånt mycket vål Personerne och Auctorerne: och kunde således icke vara underkastad misstag i sådane mål. - - Om P. *Paciaudi*, på Latin skrifver han sig Paciaudius, fåller Hr le Bret et sådant omdöme: *Der Mann hat indessen Traverss ausgestanden, und wird wohl den Homer vergessen haben.* Liksom Studierna åfven icke tjente oss til ro uti olyckor, som Cicero såger i synnerhet om Poësien, uti sit förfvar för Poëten Archia: *haec studia adversis perfugium ac solatium praebent* &c. dårest han i synnerhet talar just om Poësien och Homerus. Jag omgicks ju med P. Paciaudi

di uti Parma, sedan alle olyckorne gåt öfver honom, och han höll då som måst på med sin Homerus: kan han då icke continuera samma sit arbete uti Turin, sit Fådernesland? Får han dår icke roa sig med Homerus? - - -

Om Hr Groskurd vil hafva en god Correspondent i Italien, så vil jag, af många mina vänner och bekanta, allenast nämna honom en, nemligen P. *Fabricy* uti Rom, som kan fulkomligen svara på alt, emedan han bor så til sågandes uti det stora *Casanatiske* Bibliothequet, eller *à la Minerve*, dårest alt nytt, som finnes, inköpes; och han svarar gerna, år artig, höflig och margkunnig, och skrifver med grund. Om Hr Groskurd allenast hålsar honom ifrån mig, skrifver på Fransyska, och såger at jag sjelf gifvit honom denne Adressen ifrån Constantinopel, så får han et fulständigt Svar, som kan blifva mycket nyttigt för honom, och ansenligen uplysa mina Bref. Bed honom då äfven hålsa den lårde P. Mamachi ifrån mig, sin gamle och oföränderlige Vän; han bor i samma hus. På utanskriften såttes: *Au Reverend, Très-Reverend Padre Maestro Gabriel Fabricy Docteur Théologien de Casanate, à la Minerve, à Rome.* Uti samma Bref kunde Hr Groskurd vara så god och bedja D. Fabricy, upfriska mit namn och tillika min tilgifvenhet hos alle mine vänner i Rom, såsom den berömde Prelaten M:sgr. Borgia, Cardinalerne Bernis, Marefoschi, Zalada &c. Abbaten Giovenazzi, Padre Generale Georgi &c. P. Fabricy kände så vål mina relationer, och lårer blifva mycket glad öfver denna Commission, samt at få veta det jag mår vål uti Turkiet och midt uti Pest-boet. En sådan Correspondent blir ganska nyttig, icke allenast för Hr Groskurd, utan ock för M. H. sjelf, och det nyfikna Almänna. - - -

Denne

Denne gången måste jag emot min vilja uteblifva med Continuation af mina berättelser, vare sig om Turkiet eller Sweitz. Vi måste i förra veckan mangrant, i största hast hals öfver hufvud, resa ut på landet hit til *Tharapia*, och rymma undan för *Pesten*, som grufveligen tiltagit, och började äfven härja öfver alt i Pera i vårt granskap. Således är jag här, och alla mina paper där, ja ända til penne-knifven, och derföre går denne penne så illa. Det var d. 22 Junii, som detta hastiga upbrott skedde, och alt sedan äre vi alle här, något mera trygge i hoppet, men ingalunda säkre, emedan et och annat exempel af smittan äfven här visat sig, och et så stort hushåll som Hr Envoyéns, bestående af mer än 20 personer, ehuru Herrn är ungkarl, icke kan hållas under den upsigt, som kunde vara aldeles tilfredsställande; i synnerhet som en så stor hop betjenter, Greker til Nation, vane vid detta plågo-ris, hafva mindre farhoga än vi Franker, och stå icke så lätt at hållas inne, samt utom al communication, i synnerhet vidrörande af deras bekante. Dock hoppas jag, at detta vistandet icke skal blifva aldeles onyttigt, åtminstone för min hälsa, som är och blifver, om Gud spar mig lifvet, basis til alt mit arbete och undersökning sedermera. Luften är här mera Svensk och frisk än i Constantinopel; jag borde säga kall, af det mäst ständiga Nordanvädret, som drar på denna bygningen, hvilken ligger nästan midt emot mynningen af Svarta Hafvet, som är et litet stycke härifrån. Sjelfve Midsommars-dagen var här så kalt med rägn och storm, i dessa så kallade varma länder, at ingen af hela Svenska Nationen här varande mins sig hafva någonsin på samma dag haft så kallt och så kulit i Sverige. Samma dag har det grufveligen haglat i Constantinopel, och man mente at en sådan hastig ändring skulle hämmat pesten; men förgäfves. Den har äfven skarpare tiltagit, och det så, at igenom den enda Adrianopels port utbäres, efter berättelse, öfver 1000 döde om dagen, och säges, at Turkarne nu göra förböner om pestens afvändande i Mosqueerne och Collegerne, hvilket är nog ovanligt, oh bevíser at smittan är til en ovanlig grad hos det folket, som är så vant vid Resignation. I Smyrna har vid samma tiden, nämligen vid Midsommaren, varit Jordbäfning. Vidare, utom den friska luften, jag här stundeligen insuper, och det artiga sällskap jag har med mina Herrar Landsmän, och Neapolitanske Envoyén Hr de Ludolf, med hela des

angenäma Famille, som nu är i största väntan at få i desse dagar hit den älskade och sköna Franska Ambassadricen, deras dotter, tillika med Hans Excell. Hr Ambassadeuren de Saint-Priest, som redan embarquerat sig i Marseille uti slutet af Maj på Fregatten Caton, utom nöjet, säger jag, af et så angenämt Sällskap härute, badar jag mig, til mycken förmon för min hälsa, hvarje morgon uti det salta och rinnande Bosphorens vatn midt under mina fönster; och gör det med mera ordning och methode än i fjol, emedan jag råkat en så god Medicus, som jag dageligen rådfrågar; och som han är M. H:s granne (hvad oförväntad nyhet för M. H. at min Medicus i Tharapia är min Herres granne?) så beder jag M. H. vara så god och hälsa honom mycket, hvilket är den enda tacksamhet jag kan bevisa honom, och äfven den enda jag är honom skyldig, ty han tjenar mig utan at veta deraf sjelf: det är allenast medelst trycket, som hans Consulta medica blifvit mina Reglor och Bosphoren mit Apotheque. Det är Hr Professor *Bergius*, som uplöser gåtan, och hans *Tal om kalla Bad*, hållit uti Kongl. Vet. Academien 1763, som jag nu har för mina ögon til mit rättesnöre. Han tänkte då väl aldrig sjelf, at det en gång skulle blifva nyttigt på så fjerran ort för en des Landsman. Hälsa honom då mycket, och säg honom, at Bosphorus blifvit min Bethesda, och at det friska Nordanvädret är den Ängel, som omrörer vatnet hvarje morgon, så at jag hvar dag besannar, at Gud gör sina Änglar til väder. Min tacksamhet emot en så lärd Landsman går längre än han tror: jag vet at han, utom andra stora insigter, hvilka redan äro så väl kände i Petersburg, som Ryske Envoyén och Riddaren Herr Stackieff flere gånger berättat mig, äfven är en god Botanicus, och at han önskar få en Flora Byzantina, dock en annan än den så kallade Baron Reineckes Moss-Samling, som jag skickade honom med Svenske Capitainen Wikström i början af detta året. Jag har ständigt gått hafvande med det upsåtet at kunna tjena honom, ehuru oombeden derom: nu hade jag långt för detta hört talas om en Armenian härstädes, som skulle lärt sig Botaniquen i Stockholm af sjelfve Linnæus; jag var enträgen om at lära känna honom, ehuru jag icke visste hvarest han bodde. I går fick jag rätt på saken: jag råkade på en Grek vid namn *Demetrios*, som äfven flytt hit undan Pesten ifrån Fenar, så kallas det Qvarteret af Constantinopel där Grek-

kerne bo. Jag blef helt förundrande at finna honom med Linnæi Systema Naturæ ed. Halæ 1761 i handen, som är *Rara avis in terris* (hisce) *nigroque simillima cygno*; jag förklarade deröfver min häpenhet, och frågade honom straxt om han vore den Armenian, samt om han varit i Sverige m. m. fick til svars at han vore Grek, samt at han varit Medicus hos Paschan i Egypten, för hvilken han præsenterat 5 Lärde Män och Philosopher för många år tilbakas, at en af dem varit en stor Botanicus, at han följt honom flere gånger på Herborisationer ikring Cairo, därest dessa Män uppehållit sig i 6 eller 7 månader, at densamme inspirerat i honom mycken smak för Botaniken och Linnæus, och gifvit honom titlarne på hans Böcker, lärt honom lägga in örterne &c. Jag kände straxt igen min fordne Vän och Landsman, den odödelige *Forskål*, som fortplantade Linnæi Namn tillika med Naturens Kännedom ända intil Africas och Asiens Sand-öknar, samt blef en olyckelig Martyr för sin Vetenskap och sin verkeliga Philosophie uti sjelfva lyckeliga Arabien. När jag sade för Hr. Demetrios, at hans Mästare het Forskål, och at han var min Landsman och Vän, frågade han mig om jag visste hvarest han nu var? En sådan fråga hade så när bestört mig, jag hade svårt at komma ihog, då jag talade vid och om en Botanicus, at jag var i Turkiet; jag tyckte at jag för det ögnablecket var i det uplysta Europa, därest et sådant dödsfall, en så stor mistning för vetenskaperne icke kunde ignoreras på et år, än mindre på 14 eller 15. Et sådant exempel kan mer lära M. H. än alt hvad jag kunde skrifva, hurudant detta Landet är, at ingen communication af Kunskaper, inga Avisor och Tidningar, inga Hr Gjörwells Journaler och Collectioner &c. här gifvas. Olyckeliga Land, därest man icke vet i Hufvudstaden, hvad som händer därstädes, mindre några mil därifrån, ännu mindre i de aflägsnare orterne uti sjelfva Kejsardömet, om icke Jordbäfningar, som skaka kraftigt Millioner slumrande hjärnor och väcka dem utur den djupa dvala, i hvilken de äro insöfde, samt upror och blodsutgjutelser, brand och eldsvådor, pest och smitta, och flere sådane destructiva händelser, hvarom dageligen tidningar inlöpa, men aldrig sådane som äro instructiva m. m.

När jag då berättade honom, at hans Mästare i Botaniquen vore rest til andre verlden, tillika med alle de andre, utom en som kommit tilbakas, så vatnades han i sina ögon;

men ännu mer, då jag fade honom at fjelfva Linnæus vore död. Jag kunde deraf fe, at han hade en verkelig Enthufiafmus för Vetenfkapen, famt huru långt man kan gå uti at älfka den, fom man hvarken fet eller hört, utan allenaft fåt betjena fig af de facklor han uptänt för at uplyfa Förftåndet. Han ville knapt tro, at jag varit vän med en få ftor Man, utan at vara ftark i Botaniquen, fom är, fade han, en få härlig och få intagande Vetenfkap; jag fade, at han hade rätt at förundra fig deröfver, och at jag mer än ofta varit fjelf dermed misfnöjd, men altri tempi altre cure. Jag fpaferade med honom här på fälten och backarne; jag fåg at han var ganfka fnäll uti re herbaria. Hr Seftini ifrån Florens, om hvilken jag förr fkrifvit til M. H. var i mit fälfkap, och fan af denne oförväntade Botaniften det fulkomligafte nöje och upbyggelfe. Det är aldeles denfamme, fom man omtalt för mig fom Armenian, och bortblandat allenaft Nationerne. Jag frågade honom, om han fkref up alle namnen på örterne på Arabifka (hvilket han lärt fig i Egypten), famt Turkifka, Perfifka och Grekifka? Han fade, at han börjat dermed; jag recommenderade honom den faken, famt tillika de nyafte Editioner af Sal. v. Linnés Arbeten m. m. hvarom jag gaf honom underrättelfe. Jag tänker at man kan draga mycken nytta af denne Polyglottifke Botaniften, både för Philologien och Natural-Hiftorien; och har jag haft mina ögon fäftade på Hr Profeffor Bergius, fom lärer nog fätta värde på at få en Botanifk Correfpondence på denne orten. Jag vil och fkal med Guds hjelp göra alt mit til: - -

Fungar vice cotis, acutum
Reddere quæ ferrum valet, exfors ipfa fecandi.

Jag vil anftälla en Vetenfkaps-handel, men efter gamla fättet, fom fkedde genom varornes utbyte; icke en intereſſerad handel, fom ökar penninge ftocken (ehuru den fkal anftällas med en Grek, och M. H. vet at den Nation gifvit anledning til ordfpråket: *Graeca fide mercari*), utan en fådan fom ökar maffan af kunfkaperne Jag har öfvertygat Greken, at han behöfver nya Botanifka böcker ifrån Upfala och Stockholm; hans åtrå och hunger gör deffe behofven nödvändige och oumbärlige. Hos ofs gör en lika ädel åtrå behofvet af de varor, fom Greken kan aflåta härifrån, nödvändigt. Jag vil draga växeln, och vara deruti lika desin-

intéressé som de 2 handlande husen; Vetenskaperne skola allenast vinna, Personerne intet, utom ljus och insigter. Uti Sverige anläggas nya Editioner af den odödelige Linnæus, och hans yppersta lärjungar; här utgifver Naturen och des Herre årligen en ny Edition af et Herbarium vivum, som är okänt i Sverige: låt utbytet af dessa Editioner ske, och laga at Rörelsen blifver qvick; jag har kläkt idéen, jag vil ock sätta saken i rörelse. Jag förmodar at jag reusserar bätre med denna handelns inrättande, än den jag projecterade M. H. i Neapel, om at medelst Svensk Tjära bepryda det Kongl. Bibliothequet i Stockholm med de ståteliga Herculaniska Antiquitets-Samlingar och andra Verk, icke allenast ifrån Neapel, utan ock ifrån sjelfva Rom och hela Italien: et tilfälle, som M. H. försummade, och min vän Hr Donati i Neapel mycket sörjde öfver at det icke kom i fulbordan.

Tala nu vackert med Hr Bergius, anmäl min hälsning och tacka honom för sit Tal om kalla Baden, samt berätta honom hvad återtjenst jag är fullsinnad at visa honom: låt mig prompt få veta hans Svar, och alt hvad han åstundar ifrån denne orten, samt med hvad vilkor; så vil jag sedan säga honom, hvilka Böcker Greken har, och hvilka han behöfver, eller rättare låta en så habile Botanicus, som Hr Bergius, sjelf säga hvilka Böcker en Linnæi och en Forskåls Lärjunge har af nöden til at öka sin kunskap, för at sedan öka Hr Bergii och hans vänners i Sverige. Nu är äfven Hr Sestini här på stället, äfven snäll nog i Botaniquen, utom andre kunskaper i Antiquiteterne och den Italienska Vitterheten; jag har bidragit på alt sätt at fästa honom här; nu har han fåt tak öfver hufvudet, och hoppas jag han blifver någorlunda bofast hos Hr Envoyén Ludolf; således kan *Lux* komma *ex Oriente*: hvilket så sant det är physice, så problematiskt är det nu för tiden, då man talar om Vetenskaperne - - -

3. *Constantinopel*, d. 3 Nov. 1778.

Min Herre ser åtskilnaden på de 4 eller 5 raderne i slutet af mit sista bref om Ramassan, och på hela det halfarket jag nu smider om samma sak, sedan jag fik mera tid och anderum at undersöka hos Turkarne sjelfve: ty uti sådane minutier kan man omöjeligen lita på Frankerne eller Drogmanerne; ja de veta stundom icke det de borde veta, hvarken uti stor-saker eller små-saker: ingen fins här af dem, så vida mig vetterligt är, som har läst Alcoran en gång, mindre andra Religions-böcker och Ritualer; och huru skola de då känna Turkarnes Seder och Regering, som är grundad på deras Religion? Ja Turkarne sjelfve kunna icke svara mig på alt som jag frågar om dem, och det jag vil veta, samt äfven bör veta. Flere puncter i det här medföljande visste icke en lärd Turk, *Emin Efendi*, som nu är åter min Mästare, sedan pesten uphört Gudi lof! dock måste han hålla sig på en distance ännu, och röra ingen ting, intet papper hos mig, för säkerheten skul. Jag bad honom fara öfver vatnet och gå til sjelfva Stambul Efendisi, som är Öfver-Ståthållaren och tillika President och Domare både uti Civil- och Criminal-saker i hela Constantinopel, och fråga denne Lag-kloke Herrn (som jag supponerar vara lärd, och känna åtminstone alt, som hörer til hans ämbete) hvilka de äro som observera Ny-månen, hvarest de bo, om de äro Christne, som Emin-Efendi påstår, och jag har svårt vid at tro; huru Ramassan publiceras, med många andra 1000 ting, som jag vil veta med præcision och största exactitude. Jag sade honom, at som han icke vet med visshet sjelf, och jag betalar honom för at undervisa mig, bör han skaffa mig kunskap; jag lofvade honom at betala båten och resan, samt besväret utomdes, utan at afkorta hans månads-penningar; men om han icke skaffar mig uplysning i alt som rörer Turkarne, så sade jag rent ut, at jag vil förafskeda honom som en åsna. Han lofvade mig at göra alt med det förbehåll, at han finge bruka mit namn, såsom en curieux Svensk Resande och hans Discipel, som ville veta alt, och mera än Mästaren sjelf visste; hvilket jag tilstadde honom. Ännu har har han icke kommit med svar, ehuru jag gaf honom denna Commission för 5 dagar sedan: jag har icke en gång set honom alt sedan jag gaf honom denna svåra Negotiation at uträtta; och sluter jag deraf at honom mött många svårigheter, och torde hända icke ännu kunnat råka denna höga och

och betydande Åmbetsman. Af dessa omständigheter ser M. H. huru litet det är lätt, at skrifva om Turkiet i sjelfva Turkiet; och huru mycket det kostar både hufvudbråk, besvär och outtrötlighet samt penningar, at få ihop några rader allenast, då man sat sig före, at icke deri säga annat än det som är sant, och det man är viss på at det är sant, samt tillika något som är nytt och interessant och icke är sagt förr. Fältet är stort och vidt, men aldeles obrukat, och ingen bok har jag set, som med beskked känner och beskrifver Landet och Folket, och då något godt förekommer, gör det mig samma besvär som en osanning; ty jag måste först undersöka likafult, innan jag kan lita derpå, och jag har blifvit så väl varskodd at tro någon Franc, som talar om Turkiet, at så snart något förekommer hos dem, som jag icke vet förut, misstror jag dem straxt, och finner mäst altid, at jag haft rätt at misstänka dem för imposture, och ofta för osanning, åtminstone för misstag och okunnighet. M. H. kan aldrig tro, i hvad stor okunnighet man är här på sjelfva stället om Turkarne, och at det lyser fram i alla Sällskaper hos sjelfva Drogmanerne, som dock äro alle födde i landet: något känna de af Regeringen, men icke vidare än det Departementet deraf, som har at göra med les Affaires étrangères, och det känna de icke vidare än machinalement et mechaniquement, så vida de brukas af Ministrarne som Spioner; men Espriten deraf känna få; och invärtes Styrslen, Domare och Tribunalerne, Religionen, le Culte publique, les Moeurs, les Opinions, les Ceremonies, le Rit, les Usages, les Vices des Turcs, leurs Vertus, leurs Plaisirs, leurs Préjugés, leurs Sciences, leur Education, leurs Bibliotheques, leurs Ecoles et leurs Colleges, leurs Histoires et Geographies, med alla etcetera, känner ingen tilsammans, icke en gång styckevis. Sluta deraf, huru svårt det är för en främmande at få någon hum derom, som har på en gång at luttera med svårigheten af Språket, och känner icke les êtres de l'endroit. Jag tror aldrig at M. H. kan någonsin tro, at svårigheten är så stor som den är. Kan M. H. tro, at en enda mening, ja ofta en enda rad, af de bref, som jag har äran skrifva M. H. til, ehuru simpla och enfaldiga de se ut, sedan de äro sammansatte, kostar mig ofta 8 dagars undersökning, icke allenast efterfrågningar, utan ock springande hit och dit, för at få se och veta Sanningen. Ofta får jag stryka ut flere gånger det jag skrifvit, emedan tilgångarne på sanning äro så svåra hos et okunnigt folk, som icke är vant at göra reflexioner, och

resa

resa med upmärksamhet. De äro så långt ifrån at vara curieusa, at de icke kunna uttrycka i sit Språk *un Voyageur curieux*, och veta icke hvad det är, utan måste leta igen det i Arabiska böcker. De hålla den för galen, som är curieux och nyfiken, och de kunna icke begripa hvartil det tjenar, så framt det icke är för at spionera. De kunna icke skilja på en Espion Litteraire, som mine vänner kallade mig i Paris, och en Espion d'Etat eller Politique. Frågar man efter deras Religion, så tro de, at man vil blifva Musulman: frågar man efter deras Geographie, så tro de at man vil komma och taga in landet; copierar man en Inscription, tro de at det är för at finna en underjordisk Skatt. Ser man på Seraillen, tro de at man kan förtjusa med otrogna ögon dem som bo där. Ritar man af en bygning, så tro de at man kan sedan med trollkonst skrufva den ikull. Och ho orkar uprepa alla deras dårskaper och enfaldigheter. Jag har nu så vänt de Turkar, som jag är bekant med, at de förlåta min nyfikenhet: jag har sagt dem huru mycket jag rest och set, huru bruket är i andra Länder: de veta nu at jag är Philosophe, åtminstone älskare af Philosophien; och at jag reser för at känna al ting som kan kännas. När frågan är om deras hemligheter i Religionen och deras Prophet, och de undra på at jag icke tror deras, efter de tro vår store Prophet och Mästare, har jag svarat dem, at jag icke tror någon ting, innan jag först det känner, och at jag först vil examinera saken, innan jag tager den för afgjord: Bönder, men ej Philosopher, taga an det de icke förstå m. m. De hafva funnit at jag har rätt, och derföre bjuda de til at skaffa mig kunskap, som sedan kunde leda mig til öfvertygelse. Detta har gjort dem tjenstvillige; men i förstone voro de tröge, ogene och undersamme öfver min nyfikenhet, den de icke kunde begripa. Med alt det har jag ej ännu fåt svar ifrån Stambul Efendisi; och kommer det ej inom en time, innan brefven skola slutas, så vågar jag icke i dag sända det färdige och fullplottrade half arket, af orsak at jag icke bör och kan utgifva det för vist, som jag ej ännu vet med öfvertygelse vara vist sjelf. Likaså är det med et långt Post-Scriptum om Ramassan och Beiram, som bordt i dag medfölja. Häraf kan M. H. dömma om Svårigheten at skrifva sanning härifrån om Landet och Folket; och om min Noggranhet at ej vilja låta det ringaste inlöpa i mina berättelser, som icke har sin fulkomliga Riktighet.

